استرآبادی، عزیزبن اردشیر، قرن۹.
بزم و رزم/ مولفی عزیزبن اردشیراسترآبادی؛ حقند: کوپریلی‌زاده محمد فوادبک طرفندن اثرومولفی حقنده یازیلان برمقدمه‌یی حاویدر.— استانبول: اوقاف مطبعه سی، ۱۹۲۸=۱۳۰۷.
۲۱، ۵۴۱، ۷۵ص.: نمونه عکسی.— (آناطولی تورکلرینه عامه تاریخی منبعلر؛ ۱)
متن به فارسی.

۱. ترکیه عثمانی — تاریخ. الف. عنوان.

DR استرآبادی، عزیزبن اردشیر، قرن۹.
۴۸۵ بزم و رزم/ مولفی عزیزبن اردشیرا سترآبادی؛ حققند:
۵الف/ کوپریلی‌زاده محمد فوادبک طرفندن اثرومولفی منبعه
یا زیلان برمقدمه‌یی حاویدر.— استانبول: أوقاف مطبعه
سی، ۱۹۲۸=۱۳۰۷.
۲۱، ۵۴۱، ۷۵ص.: نمونه عکسی.— (آناطولی تورکلرینه
عامه تاریخی منبعلر؛ ۱)
متن به فارسی.

۱. ترکیه عثمانی ـ تاریخ. الف. عنوان.

DR۴۸۵/۵الف

آناطولی تورکلرینه عائد تاریخی منبعلر

I

بزم و رزم

مؤلفی

عزیز بن اردشیر استرآبادی

مدرس کوپریلی زاده محمد فؤاد بك طرفندن اثر و مؤلفی حقنده
یازیلان بر مقدمه‌یی حاویدر

استانبول — اوقاف مطبعه‌سی
1928

آناطولی تورکلرینه عائد تاریخی منبعلر

I

بزم ورزم

آناطولی تورکلرینه عائد تاریخی منبعلر

I

بزم و رزم

مؤلفی

عزیز بن اردشیر استرآبادی

مدرس کوپریلی زاده محمد فؤاد بك طرفندن اثر ومؤلفی حقنده
یازیلان بر مقدمه‌یی حاویدر

استانبول — اوقاف مطبعه‌سی

1928

باشلانغیج

« تورکیات انستیتوسی » ، « آناطولی تورکلرینه عائد تاریخی منبعلر » عنوانی آلتنده حاضرلامغه باشلادیغی اسکی متنلر کلیاتنك برنجی جلدی اولارق ، « عزیز بن اردشیر استرآبادی » نك « بزم ورزم » آدلی بویوك اثرینی ، علم عالمنك انظار تنقیدینه عرض ایدییور . « سیواس » سلطانی مشهور شاعر وعالم « قاضی برهان‌الدین احمد » . عائد خصوصی بر تاریخ اولمقله برابر، میلادی اون دردنجی عصرك صوك نصفنده‌کی آناطولی وقایعنه عائد فوق‌العاده مهم معلوماتی احتوا ایده‌ن واوروپا کتبخانه‌لرنده هیچ نسخه‌سنه تصادف ایدیلمه‌ین بو اثرك نشری، آناطولی تورك تاریخیله اوغراشان تورکیاتجیلر طرفندن ممنونیتله قارشیلانه‌جقدر امیدنده‌یز . اساساً ، اون دردنجی عصر آناطولی تاریخنه عائد اولارق دوغرودن دوغرویه «آناطولی» ساحه‌سنده‌یازیلمش اثرلرك محدودیتی دوشونولورسه، یازدیغی وقوعاته، دوغرودن‌دوغرویه ویا بالواسطه، هرحالده‌بك یاقیندن واقف‌اولان معاصر بر مؤلفك بو اثری داها ای تقدیر ایدیله‌بیلیر . اثرك ، بالذات « قاضی برهان‌الدین » ك تشویقیله اونك نامنه وچوق دفعه اونك ویردیکی معلوماته استناداً یازیلمش اولماسی، مؤلفك بیطرفلغی حقنده قارئده حقلی بر شبهه اویاندیره‌بیلیر . فقط ، بو نقطهٔ نظردن اثر ایچون بر نقیصه تشکیل ایده‌ن شو سبیك ، دیکر بر نقطهٔ نظردن اوکا بویوك بر قیمت بخش ایتدیکنی‌ده اونوتمامليدر . بو عصره عائد مصر وایران وقایعنویسلرینك اثرلریله وسائر تاریخی منبعلرله قارشیلاشدیرمق سایه‌سنده ، طرفکیرانه اولان جهتلری تنقید وتنویر ایتمك هرزمان قابلدر .

«بزم ورزم»، بومستثنا اهمیتنه رغماً، صوك زمانلره قدر عادتا منسی بر حالده قالمشدر. حق «کاتب چلبی» بیله بو اثری کوره‌میه‌رك، ساده «ابن عربشاه»ك «عجائب المقدور»ندن نقلاً «تاریخ القاضی برهان الدین السیواسی» عنوانی آلتنده اوندن بحث ایتمشدر [استانبول طبعی، ج ١، ص ٢٢٨؛ بولاق طبعی، ج ١، ص ١٧٧]. حالبوکه بو اثری «ابن عربشاه» ده کورمه‌مش، یالکز «درت جلد اولارق قارامان ممالکنده بولوندیغی» روایتله اکتفا ایتمشدر. «آماسیه تاریخی» مؤلفی «حسین حسام الدین بك»، بو اثری استانبول محیط عرفاننه ابتدا کندیسنك طانیتدیغنی سویلیور [آماسیه تاریخی، ج ٣، ص ٨٥، ١٩٢٧]. احمد توحید بك، [مسکوکات قدیمهٔ اسلامیه قاتالوغی، ١٣٢١، ص ٤٤٤ده] «قاضی برهان الدینك تاریخنی درت جلد اولارق ندیمی فضلادن بغدادی شیخ عبدالعزیز تحریر ایتمش اولدیغنی ابن عربشاه حکایه ایدییور واشبو تاریخی مدح ایله تاریخ عتبی‌یه فائق اولدیغنی سویلیور» دییه‌رك بونك موجودیتندن بحث ایتمشسه‌ده، بزم بیلدیکمزه کوره، بو اثری ایلك دفعه تدقیق ایده‌ن واونك استانبول کتبخانه‌لرنده‌کی مختلف نسخه‌لرندن بحث ایله علم عالمنه طانیتان، «خلیل ادهم» بك افندیدر: ابتدا «وان برخم» له مشترکاً نشر ایتمش اولدیغی «سیواس ودیوریکی کتابه‌لری» [قاهره، ١٩١٠، ص ٥٠، ٢ نومرولو نوطه‌ده] نده «مناقب قاضی برهان الدین» نامی آلتنده «آیاصوفیه کتبخانه‌سی» نده ٣٤٦٥ نومروده مقید اولان نسخه‌دن بحث ایتمشدرکه، «قله‌مان هوآر» موخراً «اسلام آنسیقلوپه‌دیسی» نه یازدیغی «برهان الدین» ماده‌سنده شبهه‌سز بوندن نقلاً بو آیاصوفیه نسخه‌سنی ذکر ایده‌ر. خلیل ادهم بك مؤخراً «تاریخ عثمانی انجمنی مجموعه‌سی» نك «١ تشرین اول ١٣٢٨» تاریخلی ١٦ نجی جزؤنده منتشر «سیواس سلطانی قاضی برهان الدین نامنه قیصریه‌ده بر کتابه» عنوانلی مقاله‌نك بر حاشیه‌سنده [ص ١٠١٩، ١ نومرولی نوطه] آیاصوفیه نسخه‌سندن باشقا، طوپ قاپی سراینده «اندرون کتبخانه‌سی» نده [نومرو ٢٨٢٢]، راغب پاشا کتبخانه‌سنده [نومرو ٩٨٢] و اسعد افندی کتبخانه‌سنده [نومرو ٢٠٧٩] بولونان نسخه‌لری‌ده کوسترمش، ویالکز مؤلفك دکل کتابك اصل اسمنی‌ده ایلك دفعه اولارق تصحیح وتعیین ایله‌مشدر.

مؤخراً «احمد توحید» بك ینه عین مجموعه‌ده بو اثرك اولدقجه اطرافلی بر خلاصه‌سنی نشر ایتمك صورتیله [مجموعه‌نك ٢٦-٣٣ نجی جزؤلرنده، ١ حزیران ١٣٣٠-١ آغستوس ١٣٣١]، آناطولی تاریخیله اوغراشانلره مهم بر خدمتده بولوندی. اوندن صوکرا،

اون دردنجی عصر آناطولی تاریخنه عائد مملکتمزده انتشار ایده‌ن بر چوق مقاله‌لرده و مختلف کتابلرده «بزم ورزم» دن دائما بحث ایدیلدیکنی کورویورز. مع مافیه، بو غیر مطبوع بویوك متندن هنوز تمامیله استفاده ایدیله‌بیلدیکنی ادعا ایتمك قابل دکلدر؛ آنجاق، بو مختلف نسخه‌لرك مقایسه وتنقیدیله وجوده کتیریلن واعلام جدوللرینی‌ده احتوا ایده‌ن بو طبعك انتشارندن صوکرا، «بزم ورزم» ك احتوا ایتدیکی بوتون معلومات میدانه چیقمش اولاجقدر. فی الحقیقه بو اثرده آناطولینك یالکز سیاسی وعسکری تاریخنه دکل، دینی ومدنی تاریخنه، اتنولوژیسنه عائد ده بك مهم معلومات موجوددرکه، شیمدی‌یه قدر هیچ بر متتبع «بزم ورزم» دن بو نقطهٔ نظردن استفاده ایتمه‌مشدر.

اثری استنساخ وطبعنه نظارت ایده‌ن کلیسلی معلم رفعت بکه، ایفا ایتدیکی بو قیمتلی خدمتدن دولایی بیان تشکر ایتمك وظیفه‌مدر. عرب وعجم لسانلرنده‌کی ده‌رین وقوفی اعتباریله بو مشکل وظیفه‌یی موفقیتله تماملایان فاضل آرقاداشمز، رجام اوزرینه کتابك صوکنه علاوه ایتدیکی مفصل فهرست واعلام جدوللری سایه‌سنده، «بزم ورزم» دن استفاده‌یی چوق قولایلاشدیرمشدر. «بزم ورزم» ك اهمیتنی وشیمدی‌یه قدر اوندن نه نسبتده استفاده ایدیلدیکنی کوسترن شو قیصه سطرلردن صوکرا، اثرك محرری، مختلف نسخه‌لری، بو نسخه‌نك طبعنده ناصل بر اصوله رعایت ایدیلدیکی حقنده مختصر ایضاحات ویره‌بیلیرز.

I

عزیز بن اردشیر استرآبادی

کندی اسمنی اثرنده بالذات «عزیز» اولارق تصریح ایتدیکی حالده، «ابن عربشاه» ده واوندن نقلاً «کاتب چلبی» ده یا کلیشلقله «عبدالعزیز» دییه ذکر ایدیلن مؤلفمزك ترجمهٔ حالی حقنده شیمدی‌یه قدر بیلینن یکانه معلومات، «ابن عربشاه» ك «عجائب المقدور» ندە اوکا عائد اولان روایتدن عبارتدی: «کاتب چلبی» نك‌ده عیناً نقل ایتدیکی بو روایته کوره، «بغداد» اهالیسندن اولان «عبدالعزیز»، عربی وفارسی نظم ونثرده بویوك بر مهارت صاحبی اولدیغندن، بغداد حکمداری «آل جلایر» دن «احمد بن اویس» ك ندیملکی خدمتنده بولونیورمش؛ «قاضی برهان الدین» بونك مزیتلرینی خبر آلارق

كنديسنه كونده‌رمه‌سنى « سلطان احمد » دن التماس ايتمش. فقط « سلطان احمد » بو قيمتلى نديمى كونده‌رمكه راضى اولماديغى كبى ، بودعوتدن قوشقولانه‌رق اونك قاچمامه‌سى ايچون آرقه‌سنه كوزجيلر قويمش . « قاضى برهان‌الدين » بو خبرى آلنجه ، « عبدالعزيز » ه كيزليجه بر آدام يوللامش؛ تورلوتورلو وعدلرده بولونمش، اوده نهايت قاچمغه‌راضى اولمش. بر كيجه « سلطان » حرمده اويوركن ، عبدالعزيز « دجله » كنارينه كلمش ، البسه‌سنى چيقاروب اورايه براقمش ؛ نهره كيرمش ؛ براز اوته‌ده كنديسنى قاچيرمق ايچون بكله‌ين آداملره التحاق ايده‌رك تبديل قيافتله كروانه قاريشمش، و « سيواس » ه كلمش. اوبقودن اويانجه نديمى آراتان « سلطان احمد » ، اونك « دجله » ده بوغولدوغنه قانع اولمش ؛ فقط صوكرا ايشك حقيقتى اوكره‌نوب پك متأثر اولمش [١] .

ايشته « قاضى عزيز » ك مبادئ احوالى و « قاضى برهان‌الدين » ه انتسابى حقنده شيمدى‌يه‌قدر بيلينن معلومات . حالبوكه مؤلفمزك « بزم ورزم » ده بوخصوصده ويرديكى معلومات ، داها زياده ماصاله بكزه‌ين بوروايتله هيچ تطابق ايتميور . « سبب تأليف كتاب وعلت وتحرير آن » فصلنده آكلاتديغنه كوره، مؤلفك اصل اسمى « عزيز » ، باباسنك آدى « اردشير » در. كنديسى « استرآباد » طوغمشسه‌ده، كنجلكنى « بغداد » ده كچيرمشدر. (٧٩٥) ده « تيمور » ك بغدادى ضبطى اوزرينه « سلطان احمد جلاير » له برابر «بغداد»دن قاچيور وتاتارلرك اللرندن قورتولارق « مشهد » ه التجا ايديور . برقاچ كون اوراده قالديغى صيراده ، بر طاقم تاتارلر « مشهد » ه كليورلر ؛ ومؤلفى سائر بر طاقم آداملرله برلكده ياقالايه‌رق او صيراده « حله » ده ده بولونان « ميرانشاه » ه كوتوريورلر. « ميرانشاه » ك لطف وعاطفتنى كوره‌ن « عزيز » برمدت اونك يانده قاليور . بغداد ايشنى بيتيره‌ن تاتار اوردوسى « دياربكر » ه دوغرو حركت ايده‌رك « ميردين » طرفلرينه كلنجه ، « عزيز » قاچمق فكرينه دوشويور . ونهايت اوردونك « آمد » ايله « ميردين » آراسنده قوناقلاديغى برصيراده، بر كيجه قارا كلقدن استفاده‌ايده‌رك، اوجوارده بولونان وهنوز « تيمور » ه تسليم‌اولمايان « صور » قلعه‌سنه قاچيور؛ اورادن‌ده « آمد ـ ارقنين » يوليله

[١] «عجائب‌المقدور» ك « Samuel Henricus Manger » طرفندن « MdccIxvII »ده لاتينجه ترجمه‌سيله برلكده مطبوع متننه مراجعت : ص ٥٤٨ ومتعاقب ؛ كذلك « كشف‌الظنون » ، مصر طبعى ، ص ١٧٧ ؛ آيريجه « عجائب‌المقدور » ك نظمى زاده طرفندن ياپيلان ترجمه‌سنه باقكز : ١٢٧٧ طبعى ، ص ٨٩ـ٩٠ .

١١ شعبان ٧٩٦ ده « سيواس » ه كله‌رك « سلطان برهان‌الدين » ك التفاتنه مظهراوليور واوكا انتساب ايدييور ؛ نهايت بر كيجه ، حكمدارك مجلسنده تاريخدن بحث اولونديغى صيراده ، كندى « بزم ورزم » لرينى اخلافنه يادكار براقه‌جق بر تاريخ يازمه‌سنى سلطان اوكا تكليف ايدييور ؛ وايشته « بزم ورزم » بوصورتله وجوده كليور .

كوروليوركه « ابن عربشاه » ك روايتيله مؤلفك بالذات ويرديكى معلومات آراسنده بويوك بر تخالف واردر . بالخاصه ، « سلطان احمد جلاير » ك سوكيلى نديملرندن اولديغى حقنده كنديسى هيچ برشى سويله‌ميور. حتى، اونك تختنه چيقدقدن صوكرا اسكى رجال وامراى بربرر اولدوره‌رك، يانته طوپلاديغى برطاقم اجلاف ايله عشرت وسفاهت مجلسلرى قورديغنى ، ابتدا « توختاميش » ك صوكرا « تيمور » ك آذربايجان وايرانه بر طاقم آقينلر ياپه‌رق مملكتى تخريب وخلقى محووپريشان ايتدكلرينى، «سلطان احمد»ك تيمور اوردولرى قارشيسنده «تبريز» ى براقه‌رق « بغداد » ه التجا ايتديكى زمان بيله ينه متنبه اولماديغنى ، يانده‌كى اجلاف ايله عيش وعشرته دوام ايتديكنى ، كنديسنك بو اليم حاللره اوزاقدن عبرت وتأسفله باقديغنى ، وداها او زماندن « سلطان برهان‌الدين » ك يانته كلمك نيت ايتديكنى آكلاتيور . ديمك اوليوركه مؤلفمز « سلطان احمد جلاير » ك اويله سوكيلى نديملرندن دكل، بالعكس ، سوء اداره‌سندن خوشنود اولمايان مخالفلرندن ومنقدلرندندر .

سيواسه كلمه‌سى تاريخى اولان ٧٩٦ دن كتابنى اكمال ايتديكى ٨٠٠ تاريخنه قدر « برهان‌الدين » ك يانده بولونان «عزيز بن اردشير » ، اونك اولومندن صوكرا [١] عجبا

[١] « قاضى برهان‌الدين » ك وفاتى تاريخنى بر چوق عثمانلى مورخلرى ٧٩٤ ايله ٧٩٩ آراسنده كوسته‌ريورلر [خليل ادهم ، قيصريه شهرى ، ص ١٢٢] . حالبوكه « بزم ورزم » ك آياصوفيه نسخه‌سنك « كتبه » سى، ٨٠٠ رجبنك غره‌سنده اونك هنوز برحيات اولديغنى آكلاتمقده‌در. خليل ادهم بك، بونقطه‌يى نظراعتباره آلارق ، « قيصريه شهرى » نده ، اونك ٨٠٠ اواخرنده ويا ٨٠١ اوائلنده وفات ايتمه‌سى ايجاب ايده‌جكنى قيد ايتمش اولديغى كبى، «دول اسلاميه» سنده‌ده وفات تاريخى اولارق ٨٠١ سنه‌سنى قبول ايتمشدر [دول اسلاميه ، ص ٣٨٧] . «قاضى برهان‌الدين » ك ٨٠٠ دن اول وفات ايتمه‌ديكنى ديكر بردليل ايله داها تأييد ايده‌بيليرز : راغب پاشا كتبخانه‌سنده (٣٨١) نومروده اونك « ترجيح‌التوضيح » آدلى مشهور اثرينك برنسخه‌سى واردر . مؤلف ، اثرك صوكنده ، اونى ٧٩٩ شعبانك دردنجى برشنبه كونى اكمال ايتديكنى قيد ايده‌ر ؛ بونك صوكنه ، اثرك مستنسخى شو قيدى علاوه ايتمشدر : « ثم انتقل من المسودة السلطانية البرهانيه خلدالله تعالى سلطانه و اوضح برهانه يوم الاثنين فى التاسع عشر من ربيع الاول سنه ثمانمائه هجريه » . كوروليوركه بو اثرى سلطانك مسوده‌سندن استنساخ ايده‌ن كاتب ، ٨٠٠

نه یاپدی ؟ نره‌لرده یاشادی ؟ بو خصوصده براز معلومات ویره‌ن یگانه منبع ، ینه « ابن عربشاه » ك « عجائب‌المقدور » یدر. اونك نقل ایتدیکی روایته کوره «عزیز» بو حادثه‌دن صوکرا « مصره »ه کیتمش، «قاهره»ده یاشامش، ونهایت، سرخوش بولوندیغی برصیراده یوکسك برطامدن دوشه‌رك ئولمشدر. [١] « عراق » ده و « آناطولی » ده‌ده اوغرادیغی متمادی فلاکتلردن صوکرا، عرب‌ادبیاتنده‌ده متبحر اولان مؤلفمزك، اوصیراده سیاسةً الك ساکن، خارجی هجوملره غیر معروض بولونان مدنی وزنکین مصر قطعه‌سنه کیتمه‌سی پك طبیعیدر . بالخاصه، مملوکلر دولتنك « قاضی برهان‌الدین » ه قارشی توجهکار اولدیغی‌ده نظر اعتباره آلینیرسه ، « عزیز » ك اورایی ترجیح ایتمه‌سنك اسبابی داها ایی آکلاشیلیر . اودوره عائد مصر منبعلری داها ایی تدقیق ایدیله‌جك اولورسه ، بلکه، مؤلفمزك صوك سنه‌لری حقنده براز داها اطرافلی وداها موثوق معلومات الده ایدیله‌بیلیر امیدنده‌یم .

« عزیز بن اردشیر » ك علمی و ادبی هویتنی تعیین ایچون المزده « بزم ورزم » دن باشقا هیچ برواسطه یوقدر. فی‌الحقیقه « ابن‌عربشاه » اونك عربجه وعجمجه نثرونظمده « اعجوبهٔ زمان » دینیله‌جك قدر مستثنا برقابلیتده اولدیغی و « بزم ورزم » ینك «عتبی»نك مشهور « تاریخ یمینی » سنه فائق صاییلابیله‌جکنی سویلیور ؛ « عجائب‌المقدور » مترجمی « نظمی زاده » ده هیچ براساسی اولمادیغی حالده « عربجه وفارسی دیوانلری اولدیغی » علاوه ایدییور . اودورلرك تلقیسنه کوره « تاریخی اثرلر » یالکز مؤلفنك ادبی قدرتنی

ربیع‌الاولنك اون دردنجی کونی استنساخی اکمال ایتمشدر؛ وبوراده‌کی دعالر قطعیتله کوسته‌رییورکه، سلطان بو صیراده هنوز برحیاتدر . « ابن حجر » ك « الدرر الکامنه » سندن استفاده ایده‌ن « شقایق » مؤلفی اونك وفاتنی ٨٠٠ سنه‌سنك اواخرنده کوستریبور [ترجمهٔ شقایق ، ج ١ ، ص ٤٣-٤٤ ؛ « دوقتور ره‌شه‌ر » ك آلمانجه ترجمه‌سی ، ص ١٠] .

[١] « ابن عربشاه » دییورکه : « ثم ان الشیخ عبدالعزیز هذا بعد لهیب هذه‌النائره انتقل الی القاهره ولم یبرح علی‌الابراح ومعاقرة راح‌الاتراح حتی خامرته نشأة الوجد فصاح وتردی من سطح عال فطاح ومات منکسرا میتة صاحب‌الصحاح والله‌اعلم » [مانژه‌ر طبعی، ج ١، ص ٤٥٦ ؛ نظمی زاده ترجمه‌سی ، ص ٩٠ : اولطرفده دخی مقبول اکابر ومرغوب افاضل اولوب رغبت ایله خوش حال اوقات کذار اولدی . آنجاق کیفه مبتلا اولمقله بر وقت سکرده بر عالی یردن دوشوب کیف مهلك ایله منتقل دار آخرت اولدی] . بو اثرینی ٨٤٠ ده یازان [عین طبع ، ج ٢ ، ص ٧٧٨] « ابن عربشاه » ك بو معلوماتندن باشقا، « عزیز » ك صوك دورلرینه عائد معلوماتمز یوقدر .

کوستره‌جك برمحصول عد اولونوردی. بونقطهٔنظردن تدقیق ایده‌جك اولورسه‌ق، اصلاً « استرآبادلی » لی اولوب کنجلکنی «بغداد» ده کچیره‌ن مؤلفمزك، عرب وعجم لسانلرنده قدرتلی بر « منشی » و « شاعر » اولدیغنی سویله‌یه‌بیلیرز . اثرده یریر ایراد ایدیلن عربی وفارسی منظومه‌لردن برقسمنك دوغرودن دوغرویه اوکا عائد اولدیغی مصرحدر [١] . بوپارچه‌لر آراسنده « سلطان برهان‌الدین » ه تقدیم ایدیلمش عربجه قصیده‌لرده واردرکه، شاعر بوراده عرب شاعرلرینك عنعنه‌سنه اتباع ایده‌رك اسمنی ذکر ایتمه‌مش ، یالکز ٥٣٩ نجی صحیفه‌ده‌کی فارسی بر منظومه‌ده مخلصنك « عزیز » اولدیغنی تصریح ایده‌رك ، بو صورتله باشقا بر مخاص قوللانمادیغنی‌ده آکلاتمشدر . «سیواس» ه کلدیکی زمان سلطانه تقدیم ایتدیکی عربجه قصیده‌یی قید ایده‌رکن ، سلطان وصفنده داها بوکبی بر چوق قصیده‌لری اولدیغنی‌ده تصریح ایدییور. اصلاً «استرآبادلی» اولماسنه رغماً، آلمش اولدیغی مدرسه‌تحصیلنك تأثیریله، « عربجه » یه فارسیدن داها فضله اهمیت ویردیکنی، حتی‌اثرینك صوکنده عربجه‌نك « فارسی » یه فائقیتنی مدافعه ایتدیکنی کورویورز. حق بوسببله‌اثرینی ابتدا « عربجه » یازمق نیتنده اولدیغنی حالده، مؤخراً آناطولیده فارسینك عربجه‌دن داها فضله شایع اولدیغنی، وبوتون معاملات عمومیه‌ده فارسی لسانك قوللانیلدیغنی نظراعتباره

[١] اثرك مختلف یرلرنده ١٥٤١ بیت واردرکه ، بونلرك ١٩٦ سی مؤلفکدر . بونلردن ١٣٧ بیت عربجه ، ٥٩ بیت‌ده عجمجه‌در . مؤلفه عائد اولان منظومه‌لر شونلردر :

ص ٥	:	٣	فارسی بیت
» ١٣	:	١٠	» » لغز
» ٢٠	:	٣	» »
» ٢٤	:	١	» »
» ٢٦	:	١	» »
» ٢٩	:	٥	» »
» ٣٤	:	٣	» »
» ٤٦	:	١	» »
» ٨٠	:	٧	» »
» ٩٢	:	٤	» »
» ١١٦	:	٢	» »
» ١٢٦	:	١١	» »

ص ٤٣١	:	١	فارسی بیت
» ٥٣٩	:	٢	» »
» ٥٤١	:	٥	» »
» ٧	:	٢	عربی بیت
» ١٩	:	٣	» »
» ٣٨	:	٧٠	» » قصیده
» ٤٨٥	:	٢٦	» »
» ٥٠١	:	٥	» »
» ٥١٥	:	٣	» »
» ٥٢٠	:	٢٠	» »
» ٥٤٠	:	٨	» »

الارق اثرینی فارسی اولارق یازدیغنی بالخاصه قیدایدییور [١]. «تورکجه» بیلوب بیلمه‌دیکنه دائر ایسه اثرده هیچ بر اشارت یوقدر .

« بزم ورزم » ك مطالعه‌سی، مؤلفمزك اودوورده یوکسك بر عرفانه صاحب اولدیغنی، حتی « احکام نجوم » ده وقوفنی ورؤیا تعبیرنده اختصاصنی آکلاتیور: اثرك (٤٨-٥٣) نجی صحیفه‌لرنده‌کی ایضاحات هم بونی ، هم‌ده « قاضی برهان‌الدین » ك بونلره ایناندیغنی کوسته‌ریر. ینه « بزم ورزم » ده، سلطانك «مولانا»نك شعرلرندن تفألده بولوندیغنی، اوکا چوق حرمتکار اولدیغنی ، کندیسنه کونده‌ریلمش اولان « شیخ اکبر » خطیله یازیلمش «فصوص‌الحکم » نسخه‌سندن چوق استفاده ایتدیکی ، اوآرالق آناطولیده‌ درویشلرینك خصوصی بر کسوه‌سی ده‌اولان‌ «طریقت احمدیه»نك یعنی رفاعیلکك یاییلدیغنی [٢] آکلاشیلیور؛ کرك آناطولینك دینی تاریخی ایچون ، کرك « قاضی برهان‌الدین » ك معنوی شخصیتنی آکلامق ایچون پك مهم اولان بو تفصیلاتی ویریرکن مؤلفك قوللاندیغی لسان، بالخاصه «مولانا» و «شیخ اکبر» حقنده‌کی تعظیمکارانه افاده‌لری، اونك، زمانك بوتون منورلری کبی ، صوفیانه تأثیرلر آلتنده قالدیغنی آکلاتمقده‌در [٣] .

[١] مطبوع متنك ٥٣٦-٥٤١ نجی صحیفه‌لرینه باقیکز . آناطولیده فارسینك درجهٔ اهمیتی حقنده‌کی شو قید پك معنیداردر :

« ... اما چون جمهور اهالی ممالك روم بزبان پارسی مایل وراغب بودند واغلب سکان وقطان آن بلاد بلغت دری قائل وناطق وجمیع امثله ومناشیر ومکاتبات ومحاسبات ودفاتر واحکام وغیرآن بدین لغت مستعمل ومتداول ودواعی وخواطر همکنان بنظم ونثر پارسی مصروف و مشغول مبنی برین مصلحت فرمان مطاع لازم‌الاتباع لازال نافذا فی‌الاصقاع برانجمله بارز شدکه این کتاب بزبان پارسی مسطور کردد واین دری طری در سلك عبارت دری انتظام پذیرد تا فوائد آن میان خاص وعام شایع ومستفیض شود ومنافع ومستودعات آن جمله‌را مفهوم ومستفاد کردد » [ص٥٣٧] . فارسینك او دورده آناطولیده عمومی حیاتده ودولت معاملاتنده قازانمش اولدیغی اهمیت ، سائر وثیقه‌لرله‌ده معلوم ومؤیددر . « بزم ورزم » مؤلفی بوسوزلریله بوواقعه‌یی تأکید ایتمش اولیور .

[٢] داها اون دردنجی عصرك باشلرنده آناطولیده رفاعیلکك نه‌درجه یاییلمش اولدیغنی آکلامق ایچون « تورك ادبیاتنده ایلك متصوفلر » ه مراجعت‌ایدیکز [اعلام جدولنده « احمدیه » و « رفاعیلك » کلمه‌لرینه باقیکز] . سلطان برهان‌الدینك مولانانك شعرلرندن تفألی حقنده مطبوع متنك ٣٣٧ نجی صحیفه‌سنه باقیکز. اثرك مختلف یرلرنده برهان‌الدینك مولانایه مربوطیتنی کوستره‌ن فقره‌لره تصادف ایدیلیور .

[٣] سلطان برهان‌الدینك « فصوص‌الحکم » ی اوقودقدن صوکرا تصوفه مراق صاردیغنی و بوکا عائد بر چوق اثرلری اوقویه‌رق بو علمك غوامضنه‌ده واقف اولدیغنی مؤلف آکلاتیور ؛

خواص وعوامك مقبولی اولماسی ایچون اثرینی «موجب نفرت طباع وانقباض خواطر اولان اغلاق وابهامدن » عاری وهرکسك آکلایه‌بیله‌جکی عباره‌لرله یازدیغنی سویله‌ین « عزیز بن اردشیر » ، « قاضی برهان‌الدین » ك یاننده آنجاق درت سنه قدر قالابیلدیکی ایچون ، اوندن اولکی وقایعی ، یا بالذات حکمداردن یا اونك کندیسنه تدارك ایتدیکی ناقللردن ویاتحریری وثیقه‌لردن استفاده صورتیله میدانه کتیرمشدر . کتابده اسمی کچن تاریخی اثرلر ، مقدمه‌ده « بغداد » دن بحث ایده‌رکن بر از استفاده ایتمش اولدیغی « ابن جوزی » تاریخیله ، « قارامانلیلر » دن بحث ایتدیکی اثناده اونلرك اصلی حقنده معلومات آلدیغنی سویله‌دیکی « سلجوقنامه » در . بو « سلجوقنامه » نك « ابن بیبی » یه عائد اولان مشهور « سلجوقنامه » اولدیغنی قوتله سویله‌یه‌بیلیرز [١] .

II

بزم ورزم

« کاتب چلبی » نك « ابن عربشاه » دن نقلاً « تاریخ القاضی برهان‌الدین السیواسی » نامی آلتنده ذکر ایتدیکی بو کتابه ، مؤلفی طرفندن « بزم ورزم » عنوانی ویریلدیکنی کورویورز. مؤلف، سلطانك یالکز جنك میدانلرنده‌کی قهرمانلغنی دکل، خصوصی عشرت مجلسلرنده‌کی واکلنجه‌لرنده‌کی ارکان وقواعدی ده هرکسه آکلاتمق مقصدیله اثرینی یازدیغنی

« فصوص » حقنده « مستودع حقایق الهی و مجموعهٔ دقایق توحید و تحقیق » صفتلرینی قوللانیور [ص ٣٨٤] . مؤلفك مختلف یرلرده « جلال‌الدین رومی » حقنده‌ده چوق حرمتکار بر لسان قوللاندیغنی کورویورز .

[١] « بزم ورزم » مؤلفی ، قارامانلیلردن بحث ایتدیکی بر صیراده قیصه‌جه شونی سویلیور : « وچون در سلجوقنامه مسطور است که پسر قرامان از اولاد فحامان لارنده است...» [ص٩٧]. « قارامانلیلر» ك جدی اولان « قارامان » ك ابتدای حالنده « قمرالدین ایلی » نده‌کی طاغلردن «لارنده» یه کومور طاشیان بر تورکمن اولدیغنی ابتدا سویله‌ین، قارامانلیلردن دائما خصومتکارانه بحث ایده‌ن « ابن بیبی » در [آیاصوفیه کتبخانه‌سنده ٢٩٨٥ نومروده‌کی مفصل نسخه‌سنده « ذکر سبب استیلاء قرامانیان » فصلنده؛ کذلك « هوتسما » طرفندن باصدیریلان « مختصر ابن بیبی » نسخه‌سنده‌ده مراجعت . بومسئله حقنده تنقیدی معلومات آلمق ایچون « آناطولی بکلکلری تاریخنه عائد نوطلر » آدلی مقاله‌مزه باقیکز : تورکیات مجموعه‌سی، ج ٢، ص ١٦] . قارامانلیلرك دشمنی اولان « قاضی برهان‌الدین » ك مورخی ، « ابن بیبی » نك بو علیهدارانه مطالعه‌سنی طبیعی اهمال ایده‌مزدی .

وبناءً علیه بو اسمی ویردیکنی بالخاصه تصریح ایتمکده‌در . « ابن عربشاه »، بو اثرك درت جلد اولدیغنی وقارامان ممالکنده بولوندیغنی قید ایتدیکی کبی ، مترجمی « نظمی زاده » ده بو افاده‌یی براز سویله‌یه‌رك « بو تاریخك قارامان طرفنده مقبول علما ومعتبر ظرفا اولوب رغبت ایله قرائت ایدیلدیکنی » سویله‌مکده‌در . حالبوکه المزده‌کی نسخه‌نك صوك فصلنده بونك برنجی جلد اولدیغی تصریح ایدیلیور ؛ ومؤلف، بوندن صوکراکی وقوعاتی ایکنجی برجلد اولارق یازه‌جغنی وعد ایلیور . بو جلدك ٨٠٠ تاریخنده اکمال ایدیلدیکی واساساً « قاضی برهان الدین » ك سلطنتی بوندن صوکرا چوق سورمه‌دیکی ایچون ، ایکنجی جلدك یازیلماسنه نه‌زمان نه‌ده امکان قالمادیغی قولایلقله استدلال اولونه‌بیلیر .

المزده‌کی طبع ایچون ، موجود نسخه‌لرك الك اسکیسی والك اعتماده شایانی اولان « آیاصوفیه » نسخه‌سی اساس اتخاذ ایدیلمش، ودیکر نسخه‌لرله‌ده مقابله اولونمشدر. یالکز طبع اثناسنده اندرون نسخه‌سندن استفاده قابل اولامادیغندن ، طبعك اکمالندن صوکرا اونکله مقابله ایدیله‌رك جلدك نهایتنه بو فرقلری کوسترن بر جدول علاوه‌سی ضرورتی حاصل اولمشدر . کرك طبعه اساس اولان آیاصوفیه نسخه‌سی ، کرك دیکر نسخه‌لر حقنده‌کی ایضاحات بروجه آتیدر :

أ . — آیاصوفیه نسخه‌سی

آیاصوفیه کتبخانه‌سنده ٣٤٦٥ نومروده مقید اولان بو نسخه ، موجود نسخه‌لرك الك اسکیسیدر : نسخه‌نك صوکنده‌کی قید ، بونك مؤلف نسخه‌سندن ، ینه عین سنه‌ده — یعنی تألیفك اکمال تاریخی اولان ٨٠٠ ده — « سیواس » ده « خلیل السلطانی » آدلی بر کاتب طرفندن استنساخ ایدیلدیکنی آکلاتمقده‌در . کتابك باش طرفندن بعض صحیفه‌لر — شبهه‌سز ، احتوا ایتدیکی تذهیباتك قیمتی اعتباریله — آشیریلمش اولدیغندن، بو نسخه ، مطبوع متنك ایکنجی صحیفه‌سنده‌کی « عشق در پرده می نوازد ساز » مصراعندن باشلامقده‌در. اکر او صحیفه‌لر موجود اولسه‌یدی ، بو نسخه‌نك مطلقا سلطانك کتبخانه‌سی ایچون یازیلدیغنی کوسترن بر کتابه‌یه مالك اولاجقدق . نسخه‌نك کمال اعتنا ایله یازیلوب تذهیب ایدیلمش اولماسی ، حتی « میناتورلر » یاپیلمق اوزره آراده برچوق یرلرك بوش براقیلمه‌سی، صوکرا نسخه‌نك دوغرودن دوغرویه مؤلف خطندن وسیواسده استنساخ ایدیلمش اولماسی، کاتبك « خلیل السلطانی » لقبی، بونده هیچ شبهه براقمیور.

خطاط « خلیل السلطانی » نك « سلطان برهان الدین » ك خطی اولدیغنی، « بریتیش موزه‌ئوم » ده‌کی « دیوان قاضی برهان الدین » نسخه‌سندن [١] پك ایی آکلایورز : ٧٩٦ ده یازمش اولدیغی بو یکانه نسخه‌نك صوکنده‌کی « کتبه » سنده اسمی « خلیل ابن احمد الملکی السلطانی » اولارق قید ایدن خطاطك ، « بزم ورزم » ك آیاصوفیه نسخه‌سنی یازان « خلیل السلطانی » دن باشقا بری اولمادیغی محققدر ؛ « خلیل » ، سلطانك کتبخانه‌سی ایچون ناصل او دیوانی استنساخ ایتمشسه، ینه عین مقصدله « بزم ورزم »ی ده استنساخ ایتمشدر .

حکمدار ایچون یازیلدیغی پك صریح اولان بو شاهانه نسخه ، کوزه‌ل بر نسخ ایله حرکه‌لی اولارق یازیلمشدر . ورقلرك بویی ٣٨ ، اکی ٢٦,٥ سانتیمترودر ؛ صحیفه‌ده یازینك اشغال ایتدیکی یر ایسه ٢٥×١٧ سانتیمترودر ؛ ١٧ سطر اوزرینه سطرلنمش اولان صحیفه‌لرك هر سطرنده اکثریتله ١٢ کلمه واردر . بو نسخه‌نك کاغدی آچیق قرمزی رنکنده اولوب قالینجه‌در ؛ عادتا فضله اینجه‌لتیلمش جیلان دریسنی آکدیریور . هر صحیفه‌نك کناری ایکی اینجه سیاه چیزکیله چوریلمش وبو ایکی چیزکینك آراسی‌ده آلتون صویله دولدورولمشدر . آیتلر کاملاً آلتون صویله یازیلدیغی کبی ، عباره آراسنده سلطانك اسمی کچدکجه اوده آلتون صویله یازیلمشدر . فصل باشلرینك‌ده بعضاً تماماً بعضاً‌ده قسماً آلتون صویله یازیلدیغی کورولیور . « شعر ، فارسیه ، بیت » کبی کلمه‌لر ، لعلدن زیاده آتشی بویاسنی آکدیران بر قیرمزیله یازیلمشدر . نسخه‌نك برنجی ورقنك ایچ یوزی ظریف بر آلتون صویله ایشله‌نمش ، کنارلری‌ده بویالی کوچوك چیچکلرله سوسله‌نمشدر . بو صحیفه‌نك آلتنده واوستنده‌کی تذهیبلر آراسنده کوفی یازیسنی آکدیران نقشلرده واردر . آشیریلمش اولان ورقلرك حکمدار نامنه بر کتابه ایله بسمله‌یی احتوا ایتدیکی آکلاشیلیور . بو ناقص قسملر طبع اثناسنده بالضروره دیکر نسخه‌لردن آلنمشدر. سوز باشلرینه ، مصراع آرالرینه ، مصحفلرده اولدیغی کبی آلتون صویله منقوش آلتی یاپراقلی کل شکلنده نقطه‌لر قونولمشدر. نسخه‌یی سوسله‌مك ایچون مختلف صحیفه‌لره تذهیبلر

[١] گیب ، اشعار عثمانیه تاریخی ، ج ١ ، ص ٢٠٩ ؛ بو دیواندن مستخرج بعض غزللر ورباعیلرله تویوغلر ، ١٩٢٢ ده استانبولده نشر ایدیلمشدر . هیچ بر قیمتی اولمایان بو برباد طبع حقنده اوزمان « اقدام » ده بر تنقید یازمشدم . خلیل ادهم بکك «دول اسلامیه» سنده « تورکجه دیوانی مطبوعدر» دیمه‌سی، شبهه‌سز بوندن غلط اولاجقدر. بو استانبولده مطبوع نسخه‌نك صوکنده مستنسخك کتبه‌سی‌ده عیناً اقتباس اولونمشدر .

یاپیلدیغنی کورویورز : مثلا ٢٥ نجی یاپراغك ایکنجی صحیفه‌سنك ایکی کناری مذهبدر ؛ ٤٣ نجی یاپراغك ایلك صحیفه‌سنده بر فصل باشی ایله ایکی شعرك صاغ وصولی چوق کوزه‌ل ایشله‌نمشدر ؛ بو یاپراغك ایکنجی صحیفه‌سنده‌کی بر بیتك صاغی صولی‌ده بویله‌در. ٤٥ نجی یاپراغك برنجی صحیفه‌سنده اورته‌یه دوشن شعرلرله فصل باشنك ایکی طرفنه چیچکلر نقش ایدیلمشدر؛ بونك ایکنجی صحیفه‌سنده‌ده ایشله‌نمش چیچکلر واردر؛ ٤٦ نجی یاپراغك برنجی صحیفه‌سنده یالکز آلتون صویله ایشله‌نمش ایکی چیچك اولدیغی کبی، مثلث شکلنده اوزاتیلان یازینك ایکی طرفنده‌ده آلتون صیوانمشدر ؛ ٤٧ نجی یاپراغك ایلك صحیفه‌سنده اورته‌ده بری صولده بری صاغده ایکی چیچك واردر ؛ ٤٩ نجی یاپراغك ایکنجی صحیفه‌سی‌ده بویله‌در ؛ ٥٠ نجی یاپراغك برنجی صحیفه‌سنده ایکیسی صاغده ایکیسی صولده چیچکلر واردر ؛ ایکنجی صحیفه‌ده‌ده ینه عین صورتده آلتی چیچك منقوشدر .

بو نسخه‌نك یاپراغی طول وعرض اعتباریله اساساً داها بویوك اولدیغی حالده، جلدله‌نیرکن فضله کسیلدیکندن ، « میناتور » یاپیلمق اوزره آچیق براقیلان یرلرك کنارلرینه تعلیق ایله یازیلمش تعریفاتك برچوغی محو اولمشدر. رسم ایچون آچیق براقیلان صحیفه‌لرك وبعضیلرنده قالمش اولان یازیلر بروجه آتیدر :

١ . — ١١ نجی یاپراغك برنجی صحیفه‌سی کاملاً آچیق براقیلمش واوسته‌ده‌کی صحیفه‌نك صوکنه آلتون صویله « صورت بغداد » یازیلمشدر .

٢ . — ٦٦ نجی یاپراغك ایلك صحیفه‌سنك یاریدن فضله‌سی آچیق براقیلمش و کنارینه « مجلس عیش وعشرت علی بك » یازیلمشدر .

٣ . — ٧٥ نجی یاپراغك ایکنجی صحیفه‌سنده بش سطرلق یر آچیق براقیلمش وکنارینه « صورت اجتماع سلطان با حاجی ابراهیم » یازیلمشدر .

٤ . — ٨٣ نجی یاپراغك ایکنجی صحیفه‌سنك یاریدن فضله‌سی آچیق براقیلمش وکنارینه « صورت خواب دیدن سلطان جوانان عرب را درچاه » یازیلمشدر .

٥ . — ٨٤ نجی یاپراغك ایلك صحیفه‌سنك یاریدن فضله‌سی آچیق براقیلمش وکنارینه « صورت لشکر کشیدن حاجی ابراهیم برقیصریه و کرفتن خواجه بك را » یازیلمشدر .

٦ . — ٨٦ نجی یاپراغك ایلك صحیفه‌سنده آلتی سطرلق آچیق یر براقیلمش وکنارینه « صورت خلاص یافتن از چاه » یازیلمشدر .

٧ . — ٨٧ نجی یاپراغك ایلك صحیفه‌سنك تقریباً نصفی آچیق براقیلمش وکنارینه « صورت قید علی بك » یازیلمشدر .

٨ . — ٨٩ نجی یاپراغك ایکنجی صحیفه‌سنك یاریدن فضله‌سی آچیق براقیلمش وکنارینه « صورت آوردن سر حاجی ابراهیم » یازیلمشدر .

٩ . — ٩٤ نجی یاپراغك ایلك صحیفه‌سنك نصفی قدر آچیق براقیلمش وکنارینه «صورت مفاوضهٔ علی بك با سلطان » یازیلمشدر.

١٠ . — ١٢٣ نجی یاپراغك ایلك صحیفه‌سنك نصفی قدر آچیق براقیلمش وکنارینه « صورت مجلس خسرو و وزرا وارکان دولت» یازیلمشدر.

١١ . — ١٣١ نجی یاپراغك ایلك صحیفه‌سنك نصفندن فضله‌سی آچیق براقیلمش وکنارینه « صورت مجلس اجتماع قلیچ ارسلان وسلطان وسیدی حسام وجماعت اهالی وموالی شهر » یازیلمشدر .

١٢ . — ١٤٠ نجی یاپراغك ایلك صحیفه‌سنك نصفندن فضله‌سی آچیق براقیلمش وکنارینه « صورت کبوتر و عقاب وپاره کردن سلطان عقاب را و رهانیدن کبوتر » یازیلمشدر .

١٣ . — عین یاپراغك ایکنجی صحیفه‌سنك نصفی قدر آچیق براقیلمش وکنارینه « صورت شیر کشتن سلطان بشمشیر در خواب » یازیلمشدر .

١٤ . — ١٤٤ نجی یاپراغك ایلك صحیفه‌سنك نصفندن فضله‌سی آچیق براقیلمش وکنارینه « صورت مجلس عیش سلطان باقلیچ ارسلان » یازیلمشدر .

١٥ . — عین یاپراغك ایکنجی صحیفه‌سنك نصفندن آزی آچیق براقیلمش وکنارینه « صحبت مجلس شراب درحضور سلطان وقلیچ ارسلان وشیخ عادل » یازیلمشدر .

١٦ . — ١٤٥ نجی یاپراغك ایلك صحیفه‌سنك یاریدن فضله‌سی آچیق براقیلمش وکنارینه « صورت همان مجلس وچوماق کشیدن شیخ عادل بر سر قلیچ ارسلان » یازیلمشدر .

١٧ . — ١٥٢ نجی یاپراغك ایکنجی صحیفه‌سنك یاریدن فضله‌سی آچیق براقیلمش وکنارینه « صورت قتل کیخسرو » یازیلمشدر .

١٨ . — ١٥٧ نجی یاپراغك ایکنجی صحیفه‌سنك یاریدن فضله‌سی آچیق براقیلمش وکنارینه « صورت جلوس سلطان برتخت امارت وبیعت اعیان واشراف » یازیلمشدر .

١٩ . — ١٧٠ نجی یاپراغك ایكنجی صحیفه‌سنك یاریدن فضله‌سی آچیق براقیلمش وكنارینه « صورت جنك قتل مفسدان » یازیلمشدر .

٢٠ . — ١٧٨ نجی یاپراغك ایكنجی صحیفه‌سنك تمامنه یاقین آچیق براقیلمش وكنارینه ـ یازیلرك برقسمی كیتمشسه‌ده تخمیناً ـ « صورت جنك سلطان با حاجی شاد كلدی وكشتن او » یازیلمشدر .

٢١ . — ١٩٣ نجی یاپراغك ایلك صحیفه‌سنك یاریدن فضله‌سی آچیق براقیلمش وكنارینه « صورت كذشتن سلطان ازمیان سپاه دشمن » یازیلمشدر .

٢٢ . — ٢٠٤ نجی یاپراغك ایلك صحیفه‌سنك یاریدن فضله‌سی آچیق براقیلمش وكنارینه « صورت اجتماع اهل غدر ووقوف ایشان در موقف ندامت » یازیلمشدر .

٢٣ . — ٢١٤ نجی یاپراغك ایلك صحیفه‌سنك یاریسی قدر آچیق براقیلمش وكنارینه ـ یازیلرك برقسمی كیتمشسه‌ده تخمیناً ـ « صورت فتح قلعهٔ اندیز » یازیلمشدر .

٢٤ . — ٢٢٧ نجی یاپراغك ایكنجی صحیفه‌سنك یاریدن فضله‌سی آچیق براقیلمش وكنارینه « صفت قلعهٔ قرا حصار » یازیلمشدر .

٢٥ . — ٢٣١ نجی یاپراغك ایلك صحیفه‌سنك یاریسی قدر آچیق براقیلمش وكنارینه «صفت مجلس عیش وشراب» یازیلمشدر .

٢٦ . — ٢٥٠ نجی یاپراغك ایلك صحیفه‌سی تماماً آچیق براقیلمش وكنارینه «صورت محاصره كردن شامیان سیواس‌را » یازیلمشدر .

٢٧ . — ٢٥٤ نجی یاپراغك ایكنجی صحیفه‌سنك نصفی قدر آچیق براقیلمش وكنارینه « .... سلطان با شیخ یار علی » یازیلمشدر . برنجی كلمه اوقونامیور .

٢٨ . — ٢٧٦ نجی یاپراغك ایلك صحیفه‌سنك نصفی قدر آچیق براقیلمش وكنارینه « صورت اجتماع سلطان باسلیمان پاشا » یازیلمشدر .

٢٩ . — ٢٨١ نجی یاپراغك ایلك صحیفه‌سنك نصفی قدر آچیق براقیلمش وكنارینه « صورت مجلس عیش » یازیلمشدر .

بونلردن باشقا بو نسخه‌نك (١٧ ، ٣٣ ، ٤٢ ، ٤٤ ، ٤٦ ، ٤٨ ، ٤٩ ، ٥٤ ، ٥٨ ، ٦١ ، ٦٢ ، ٦٤ ، ٦٩ ، ٧٠ ، ٧١ ، ٧٥ ، ٨٠ ، ٨١ ، ٩٢ ، ٩٥ ، ٩٦ ، ٩٨ ، ١٠٥ ، ١١٢ ، ١١٦ ، ١١٩ ، ١٢٥ ، ١٢٨ ، ١٢٩ ، ١٣٢ ، ١٣٦ ، ١٥٠ ، ١٥٩ ، ١٧٥ ، ١٨١ ، ١٨٨ ، ٢٠٧ ، ٢١٣ ، ٢٢٢ ، ٢٣٤ ، ٢٣٩ ، ٢٤٧ ، ٢٦٩ ، ٢٧٢ ، ٢٨٨ ، ٣١٠ ، ٣١٦ ، ٣٣١ ، ٣٥٩ ، ٣٦٠ ، ٣٦٦) نومرولو ورقلرنده‌ده بوش یرلر براقیلمشسه‌ده ، كنارلرنده‌كی یازیلر تجلید اثناسنده كسیلمش اولدیغندن بورسملرك نه‌یه عائد اولاجغنی بیله‌میورز . دیمك اولیوركه بو كتابك رسملری یاپدیریلمش اولسه‌یدی ، بوكون المزده اودور آناطولی حیاتنی ، قیافتلرینی كوستره‌جك (٨١) پارچه مینیاتور بولونه‌جقدی . مع مافیه بوآثر ، بزه اوعصرده آناطولیده تذهیبجیلكك ومینیاتورجیلكك تعمم ایتمش اولدیغنی آچیقجه كوسترمكده‌در [١] .

نسخه‌نك بعض ورقلرنده بویوجك برمهر یری كورولیوركه ، صوكرادن اولدقجه قابا برصورتده حك ایدیلمشدر . حكمداره مخصوص اولدیغی محقق اولان بو نسخه‌نك ، یازیلدقدن صوكرا اصلیله مقابله ایدیلمش اولماسی پك طبیعیدر ؛ لكن بوكا رغماً بعض اوفاق تفك یاكلیشلقلری اولدیغی كبی ، حركه اعتباریله‌ده بعض سهولره ، بعضاً‌ده اسم خاصلره مختلف یرلرده باشقا تورلو حركه قوندیغنه تصادف ایدیلیور . مثلا « برطلوش » كلمه‌سی بعضاً « ب » نك ضمی بعضاً‌ده فتحیله حركه‌لنمشدر . بو نسخه‌نك طبعی اثناسنده ، بالخاصه اسم خاصلرك حركه‌لرینك بومتنده اولدیغی وجهله عیناً محافظه‌سنه اعتنا ایدیلدی . نسخه‌نك جلدی ، یازیسی و تذهیبیله متناسب اولمادیغندن ، بونك صوكرادن یاپیلدیغنه حكم ایدیله‌بیلیر . تجلید اثناسنده رسم تعریفاتندن برچوغنك كسیلمش اولماسی‌ده بونی مؤیددر .

ب . — اندرون نسخه‌سی

اندرون كتبخانه‌سنده ٢٨٢٢ نومروده مقید اولان بو جلد ، كوچوك قطعه‌ده ، تعلیق ایله یازیلمش ، سرلوحه‌سی مذهب ، كاغدی آبادی ، جلدی شمسه‌لی عثمانلی ایشی ، اولدقجه كوزه‌ل برنسخه‌در . نسخه (٢١١) ورق اولوب هر صحیفه‌ده (٢٩) سطری حاویدر . قضاتدن

[١] . آناطولی توركلری آراسنده داها سلجوقیلر زماننده باشلایه‌رق ، مذهبلر ، نقاشلر یتیشدیكنی ، كتابلرك تذهیب ومینیاتورلرله تزیین ایدیلدیكنی « اقدام » غزته‌سنك «٢٧ تشرین اول ، ٣ ، ١٠ ، ١٧ تشرین ثانی وه كانون اول ١٣٣٧» تاریخلی نسخه‌لرنده چیقان برمقالات سلسله‌سنده یازمشدم . بومسئله‌یی او زماندن بری تدقیق ایتمكده اولدیغم جهتله ، سلجوقیلر دورنده آناطولیده تذهیب ایدیلمش مختلف اثرلر بولدم ؛ و ١٣ـ١٤ نجی عصرلرده مذهبلك ونقاشلغك آناطولیده ظن اولوندیغندن داها قوتله انكشاف ایتدیكی قناعتنی حاصل ایتدم . ایشته « بزم ورزم » ك آیاصوفیه نسخه‌سی‌ده بوقناعتی تأیید ایده‌جك وثیقه‌لردن بریدر . تورك صنعت تاریخنك چوق مجهول قالان بوساحه‌سی حقنده‌كی تدقیقلرمی یاقینده بویوكجه برجلد حالنده نشر ایتمك امیدنده‌یم . اون دردنجی عصر صوكلرنده عثمانلی حكمدارلری ایچون یازدیریلمش وتذهیب ایتدیریلمش بعض اثرلرده تصادف ایتدیكمی علاوه ایده‌یم .

« حفظی محمد افندی » اسمنده بر ذات طرفندن صدراعظم «شهید علی پاشا» نك خصوصی کتبخانه‌سی ایچون (١١٢٧) ده مصنف نسخه‌سندن یازیلمشدر . صوکنده‌کی شو قید ، ایشته بونی کوسته‌ریبور : « تبییض این کتاب از نسخهٔ مصنف باقلم احقر قضاة حفظی محمد واقع شد برای ادراج خزانهٔ کتب صدر کبیر آصف نحریر فاضل دهر نادرهٔ عصر سمی ابن ابی طالب علی اعداءالدین والدولة غالب لازال ولیا لارباب‌المطالب وذلك سنة سبع وعشرین ومأته والف من هجرة من‌له‌الشرف ». اساساً کتابك ایلك ورقنده پاشانك مهرینك‌ده بولونماسی ، بونی تأیید ایتمکده‌در .

مستنسخك «مصنف نسخه‌سی» اولارق کوستردیکی اساس نسخه‌ده هرحالده برچوق اکسیکلکلر بولوندیغی ، بونسخه‌ده آرا صیرا برچوق اکسیك یرلره تصادف ایدیلمه‌سیله ثابتدر . فقط غریبدرکه ، مستنسخ بو اکسیکلکلرك یا فرقنه وارمامش ، یاخود وارمشسه‌ده هیچ اهمیت ویرمیه‌رك وتصریحه لزوم کورمیه‌رك استنساخه دوام ایتمشدر . معمافیه آیاصوفیه نسخه‌سیله بونسخه آراسنده بعضاً اولدقجه شایان دقت فرقلر موجوددرکه ، مطبوع متنك صوکنه علاوه ایدیلن جدولده کوسته‌ریلمشدر . برده ، مطبوع متنك ٥٢٨ نجی صحیفه‌سنده اشارت ایدیلدیکی وجهله ، بونسخه‌ده «ترجیح توضیح» ك خطبه‌سیله بیتمکده وآیاصوفیه نسخه‌سنده اونی تعقیب ایده‌ن قسملر بونسخه‌ده‌ده بولونمامقده‌در .

ج . — اسعد افندی نسخه‌سی

اسعد افندی کتبخانه‌سنده ٢٠٧٩ نومروده مقید اولان بونسخه ، کوچوك قطعه‌ده ، تعلیق ایله یازیلمش ٦٤٨ صحیفه‌دن مرکب بر جلددر ؛ هرصحیفه‌ده ٢١ سطر موجوددر . سرلوحه‌سی مذهب ، صحیفه کنارلری آلتون جدوللی ، جلدی ساده قیرمزی مشیندر . ١٢٤١ تاریخنده « الحاج اسماعیل » آدلی بری طرفندن یازیلمشدر . طبقی اندرون نسخه‌سی کبی بوده « ترجیح توضیح » ك خطبه‌سیله نهایت بولمقده‌در .

د . — راغب پاشا نسخه‌سی

راغب پاشا کتبخانه‌سنده ٩٨٢ نومروده مقید اولان بونسخه ، کوچوك قطعه‌ده ، نسخ ایله یازیلمش ، ٤٥٠ صحیفه‌لك برجلددر . صوکنده نه مستنسخك آدی ، نه‌ده استنساخ

تاریخی قید اولونمامشدر . یالکز بعض عربجه شعرلره حرکه قونولمشدر . بونسخه‌ده ، « اندرون » و « اسعد افندی » نسخه‌لری کبی ، « ترجیح توضیح » ك خطبه‌سیله بیتمکده‌در .

*
* *

ایشته بوتون ایضاحات کوسته‌ریبورکه ، طبعه آیاصوفیه نسخه‌سنك اساس اتخاذ ایدیلمه‌سی پك طبیعیدی . بو قدر اهمیتلی تاریخی بر اثر ایچون ، آیاصوفیه نسخه‌سی کبی مؤلف نسخه‌سندن بالخاصه حکمدار ایچون حرکه‌لی اولارق کمال اعتنا ایله وعین سنه‌ده یازیلمش بر نسخه‌نك موجودیتی ، بویوك بر قازانجدر . طبعه اساس اولاجق بویله قیمتلی واعتماده شایان برنسخه ، ناشرك وظیفه‌سنی پك قولایلاشدیریر . معمافیه رفعت بك دیکر نسخه‌لردن‌ده اعظمی استفاده ایتمك صورتیله ، « بزم ورزم » ك هرصورتله شایان اعتماد برطبعی وجوده کتیرمشدر . آناطولینك اون دردنجی عصرك ایکنجی نصفنده‌کی تاریخی شیمدی‌یه قدراودرجه مجهول قالمشدرکه ، بومتنك نشریله ، متتبعلرك النه بودور حقنده چوق زنکین یکی ماده‌لر کچمش اولاجقدر . یوقاریده سویله‌دیکم کبی ، بومتن ، یالکز سیاسی وعسکری حادثه‌لر حقنده دکل ، آناطولینك تاریخی طوپوغرافیاسی ، مدنی تاریخی ، اتنولوژیسی حقنده‌ده بر ییغین مالزمه‌یی احتوا ایتمکده‌در ؛ بومتنك نشرندن صوکرا ، اونلرك برعلمی صورتده تحلیل ، تصنیف وترکیبنه امکان حاصل اولاجقدر . « تورکیات انستیتوسی » بو بویوك وقیمتلی متنی نشر صورتیله ، آناطولی تاریخی تدقیقاتی ساحه‌سنده جدی بر خدمت کوردیکنه قانعدر .

کوپریلی زاده محمد فؤاد

بزم و رزم

مؤلفی

عزیز بن اردشیر استرآبادی

[illegible]

د وقع الفراغ من تحرير هذا الكتاب وتنميقه نسخا عن سواد تأليفه وتلفيف

بعون الله تعالى وتوفيقه ضحوة يوم الخميس من غرة رجب

الفرد لسنة ثمانمائة الهجرية بدار العلاء سيواس

حميت عن شر الناس على يدي العبد المفتقر

الى الله الجاني على المجني والجاني خليل

[illegible]

كف الله عن السيئات يديه وغفر له

ولوالديه ولله الحمد والصلوة

على نبيه وعلى آله

الطاهرين وصحبه

المنتجبين

آياصوفيه نسخه‌سندن بر صحيفه

وصحبت كل مخالف وموالف | وجمعت منهم دربة وتجاربا
كم شدة قاسيتها ومشقة | ونوائب مارستها ومصائبا
كم ليلة فيها طويت بواديا | وفدافدا ومهامها وسباسبا
ما بات في وجه البسيطة معشر | الا وكنت لهم حليفا صاحبا
والبيت جمهور الانام منافسا | في حبهم فرحلت عنهم تائبا
ما راقني بلد ولا ربع سوى | ارض العراق فرب صنه نوائبا
بلد ثوت فيه المكارم والتقى | وحوى الملوك مراتبا ومناصبا
دار الخلافة والولاية والسيا | دة والسعادة كلها واطائبا
يا حبذا بغداد من متنزه | اضحت شموس الدين فيه غواربا
وكأن انفاس المسيح نسيمه | يحيي العظام ترائبا وترائبا
لهفي على صوت الحمام اذا غدا | بعض لبعض بالهديل مجاوبا
وعلى ظباء بارزات نزهة | متصيدات للأسود حواجبا
فاذا نطقن نثرن درا فائقا | واذا ضحكن ارين نجما ثاقبا
يا طيب عيش زماننا الماضي وقد | كان الحبيب مواصلا ومصاحبا
ايام كنا شاربين مبكرا | كأسا دهاقا من اكف كواعبا
مع اصدقاء مكرمين شمائلا | ومعظمين محاتدا ومناسبا
اليوم حملني لفرقة وجههم | صرف الزمان بلابلا ومتاعبا

آياصوفيه نسخه‌سندن بر صحيفه

بسم الله الرحمن الرحيم

عزت وعظمت آفریدکاری را تعالی شانه وبهر برهانه سزاوارست که بنی آدم را بجذبات آفتاب عنایت بی علت ذره‌وار از خاك برداشت وبفضل وهدایت وکرم بی نهایت برسائر مخلوقات ومکونات بر کاشت مالك الملکی که درتدبیر امور ملك وملکوت وترتیب عوالم لاهوت وناسوت بوزیر ومشیر وظهیر ونصیر محتاج ومفتقر نگشت لاجرم پادشاهی وسلطنت اورا مسلم است که ملك سرمد اورا [۱] ازتنغیص زوال ونکبت تحویل وانتقال مصون ومأمونست (فسبحان لذی بیده ملکوت کل شیئ والیه ترجعون) مبدعی که بقوت کامله وقدرت شامله ماهیات عقول ونفوس را بی ماده ومدت وآلت وعدت اختراع کرد وازمکمن عدم بمسکن وجود رسانید قادری که بسایط افلاك را بحرکات شوقی پیرامن مرکز خاك درگردش آورد تابعلت جنبش اول زمان ومکان وحدود وجهات پیداشد واجرام مستنیررا درسطوح مستدیر مرکوز ومرموز گردانید هرکه را بعملی مفرد وخاصیتی خاص مخصوص ومنفرد ساخت تابتوسط امتزاج ارکان درموالید سه‌گانه تأثیرات خود بمصرف می‌رسانند وازفعل وانفعال نتایجی که مقصود است قوالب قوابل عالم کون وفساد بظهور می‌پیوند [۲] (ان فی خلق السموات والارض واختلاف اللیل والنهار لآیات لاولی الالباب)

نظم

ای اثر جلال توکاه رضا وکه سخط
حکم تو رفته بی خطا امر توبوده بی غلط

دانش ماوخمدتو دیدهٔ مور وقرص خور
ذات تو و بیان ما بحر محیط و پای بط

عارف ذات خودتوئی چیست کمان آدمی
چون دم معرفت زندیك دوسه قطرهٔ سقط

درملکوت قدرتت جوهر عقل یك عرض
باجبروت عزتت مرکز روح یك نقط

هست زروی بیخودی نقش خیال آب وگل
حرف وزبان ماواب کاغدوکلك ودست وخط

اول هر بدایتی آخر هر نهایتی
بیخبر ازوجود تو اول وآخر ووسط

قدیمی که غبار حوادث دوران بر دامن عزت اوننشیند وطوارق تصاریف زمان

[۱] ظن ایدرم که (را) زائددر . [۲] (می‌پیوندد) اولمالیدر .

وفات پدر سلطان خلد الله
ایام سلطنته وآمدن بحلب

وچون بمعزه رشید بر قضیت یفعل الله ما یشاء ویحکم ما یرید قضا بر خلاف رضا نازل شد ونفاذ تقدیر بر عکس تدبیر جاری گشت وآن منبع زلال کمال ومنبت نهال اقبال المولی الاعظم والطود الاشم اعلم علماء العرب والعجم منشاء الدولة الغراء والسلطنة الشماء شمس الملة والدین محمد انار الله برهانه وثقل بالحسنات میزانه که درجه این غصن دولت ولوجه این نگین سعادت بود از فنای فنا بصفه صفا رحلت کرد وازعرصه سرای اهبطوا بوطن مالوف ارجعی واصل شد وبمقام فی مقعد صدق عند ملیك مقتدر پیوست مکنه الله فی علیین وحشره مع انبیائه المقربین والشهداء والصالحین وحسن اولئك رفیقا

شعر

حکم المنیة فی البریة جار
ما هذه الدنیا بدار قرار

فالعیش نوم والمنیة یقظة
والمرء بینهما خیال سار

والنفس ان رضیت بذلك اوابت
منقادة لازمة الاقدار

والدهر یخدع بالمنی ویغص ان
هنا ویهدم ما بنی ببوار

فارسیه

فغان ز آفت این رنج سار راحت سوز
فغان ز گردش این جان شکار جور پرست

که صورتی که بعمری نگاشت خود بسترد
که گوهری که بسی سال سفت خود بشکست

آياصوفيه نسخه‌سندن بر صحيفه

ببارکاه جبروت او متطرق نشود سر برنه پایهٔ آسمان کمینه مرقاة آستان جلال اوست وقندیل جهان تاب آفتاب کمترینه مشکاة درکاه کبریای او

نظم

دوقندیل رخشنده هرصبح وشام　　فروزد بدین کنبد نیل فام
ازین روی آفاق روشن کنند　　وزان صحن کیتی چوکلشن کنند

مشرب احدیتش ازقاذورات اشباه وامثال منزه ومصفا وحضرت صمدیتش از ادناس اضداد وانداد معرا ومبرا (لیس کمثله شیٔ وهوالسمیع العلیم) طیارات عقول انبیا درهوای هویت اوحیرانند وسیارات اوهام عقلا درادراك اسرار حقیقت اوسرکردان نه دست فکر باذیال کنه کمال او تواند رسید ونه پای خیال حوالی سرادقات جلال او تواند کشت (لاتدرکه الابصار وهو یدرك الابصار وهواللطیف الخبیر)

شعر

تبارك الله من لاعقل یدرکه　　ولاتصوره الاوهام والفکر

اعیان ممکنات بروجوب وجود او دلیلی ساطع وافراد کائنات برامتناع نظیر او برهانی قاطع (وان من شیٔ الا یسبح بحمده)

نظم

عشق درپرده می نوازد ساز　　عاشق کوکه بشنود آواز
همه عالم صدای نغمهٔ اوست　　که شنید این چنین صدای دراز

جمیع طاعات ابرار درمعیار بی‌نیازی او حبهٔ عیار ندارد وتمامی جرایم فساق وفجار در دریای رحمت او کاه برکی وجود ندارد اکرعابدرا براند که بازآرد واکرعاصی را بخواند که نکذارد (لایسأل عما یفعل وهم یسألون)

بیت

آنرا که تو رهبری کنی کم نشود　　وآنرا که توکم کنی کسی رهبر نیست

عاصفات قهرش خاك درکاهٔ جبابرهٔ جهان ریخته وعادیات هیبتش کرد ازوجود قهارمهٔ زمان انکیخته (له الملك وله الحمد یحیي ویمیت وهوحی لایموت بیده الخیر وهو علی

کل شیٔ قدیر) لطف او چون درکرشمه آید آتش برخلیل کلستان کرداندکه (یانار کونی برداً وسلاماً علی ابراهیم) وعنف اوچون دندان نماید هلاك نمرود بپشهٔ فرماید اولی نه بتقدم وبدایت آخری نه بتأخر ونهایت ظاهری نه ببروز واشتهار باطنی نه بکمون واستتار (تعالی الله الملك الحق لااله الاهو رب العرش الکریم)

وبعد ازترتیب مقدمات وجود وتقدیم مبادی فیض وجود نوع انسانرا که نتیجهٔ این اصول وثمرهٔ نفوس وعقول است برفحوای (وصورکم فاحسن صورکم) دراحسن تقویم وافضل تعدیل مصور ومعدل کردانید واز سایر انواع حیوان بخلعت نطق وکسوت تمیز اختصاص وامتیاز بخشید وتاج (ولقد کرمنا بنی آدم) برفرق اونهاد تانسخهٔ شد حاوی جمیع جزئیات وکلیات (۲-۲) محسوس ومعقول ومجموعهٔ برآمد جامع جملکی مکونات فروع واصول (سنریهم آیاتنا فی الآفاق وفی انفسهم) چون غرض (کنت کنزاً مخفیاً فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق) بحصول پیوست بزرکتر منتی وعظیم ترمنتی که حضرت وهاب مطلق تعالت اسماؤه وتوالت آلاؤه دربارهٔ نوع بشر افاضت فرمود وکافهٔ خلایق را ببذل آن عطیت عظمی وموهبت کبری ممنون منن عظام ومرهون نعم جسام کردانید آنست که جهت انتظام امور معاش ومعاد والتیام مهام صلاح وسداد وتمیم رواتب فضل ونعمت وتوضیح وجوه حل وحرمت زمرهٔ رسل راکه هداة سبل وخلاصهٔ جزؤ وکل اند برتبت اعجاز ورجحان اکرام واعزاز ازنوع الانواع برکزید وبکرامهٔ انبا وارسال ووحی وتنزیل ووعد ووعید مخصوص ومنصوص کردانید تاخاك نشینان کوی (خلقکم من تراب) را بدولتخانهٔ (والله یدعوکم الی دارالسلام) صلای (ففروا الی الله) دردادند ونداى (سارعوا الی الخیرات) بکوش هوش همکنان رسانیدند ویتیمهٔ این عقد وتمیمهٔ این وشاح مظهر اسم اعظم ومقصود عالم وآدم سیدالمرسلین وخاتم النبیین محمد مصطفی را علیه من الصلوات ازکاها ومن التحیات اسماها کردانید (هوالذی ارسل رسوله بالهدی ودین الحق لیظهره علی الدین کله ولوکره المشرکون)

شعر

الم تر ان الله ارسل عبده　　وبرهانه والله اعلی واجمد
وشق له من اسمه کی یجله　　فذوالعرش محمود وهذا محمد

(٣ ـ ١) سیدی که چون آفتاب وجوداو از افلاك لولاك طالع شد کواکب مواکب انبیا چون ماه درمحاق اختفا وحجاب انطماس وانمحا محجوب ومتواری شدند وهمکی در افق حیرت وغیرت غارب وآفل کشتند

بیت

سبقوك تاریخاً وانت سبقتهم فضلاً فانت السابق المسبوق

خواجهٔکه صیت صدای پنج نوبت‌او ملك کونین فروکرفت وذکر مناقب ومعالی او در اطراف واکناف خافقین سایر ودایر کشت .

مثنوی

آمد اندر جهان‌جان هرکس جان جانها محمد آمد وبس
غرض کن زحکمت ازل او اول الفکر آخرالعمل او

کاملی که روح القدس اقتباس از انوار کمال او کند ونفس ناطقه اعتراف ازبحار افضال او نماید

اشعر

هل ابصرت عین‌الزمان نظیره لاوالذی غلب العقول جماله
قدسار سیرالشمس صیت‌کماله الله اکبر والکمال کماله
وله جلال لیس فوق‌جلاله الا جلال‌الله جل جلاله

سوداویان هوای نفس اماره را درکلیات قانون ملت او شفائی عاجل ومستسقیان بوادی ضلالت را درمشرب شریعت او نجاتی کامل

بیت

هدانا به‌الرحمان من ظلمةالردی و لولاه ماکنا الی الحق نهتدی

امی‌که بیامن توفیق (وآتیناه من‌لدنا علما) خط نسخ براسفار ملل‌وادیان (٣ـ٢) کشید وبتأیید (ادبنی ربی) کتب سوابق امم واقوام فروشست

للمؤلف

رموز الهی زلوح قدم شده جمله محفوظ او بی قلم
رقوم‌قضاوقدرحرف‌حرف فروخوانده‌بی‌منطق‌ونحو وصرف
بروباد ازکردکار آفرین بران سیر وسیرت هزار آفرین

فصیحی‌که چون تیغ زبان ازنیام بیان برکشید تمامت فصحای عرب وعجم را قوت ناطقه ساقط شد وچون سمند بلاغت ازمیدان براعت برانکیخت جماهیر بلغای بدو وحضررا عنان تمالك وتماسك ازدست رفت (قل هاتوا برهانکم ان کنتم صادقین) اکرچه برمصداق (لا نفرق بین‌احد من رسله) واعتبار غایت مجموع انبیا علی اختلاف طبقاتهم کنفس واحدة وبمثابت یك وجوداند از ان جهت‌که همه مبعوث ازبرای یك غرضند وآن قصد توجهست بحضرت عزت واعراض از ماسوی‌الله اما بر قضیت (تلك‌الرسل فضلنابعضهم علی‌بعض‌منهم‌من کلم‌الله ورفع بعضهم‌درجات) وبحسب‌اختلاف احکام ازلی وضعف وقوت قوابل درقبول فیض وسایر علل واسباب باعتبار تعینات شخصی مراتب متنوع می‌شود ودرجات متفاوت می کردد وازنجاست‌که بعضی از پیغامبران مخصوصند بصفتی یالقبی دون بعضی چون اولوا العزم ومرسل وحبیب وخلیل‌وصفی‌وروح وکلیم وطایفهٔ صاحب کتب‌اند وفوجی صاحب‌صحف‌والواح وکروهی رافیض‌بی‌واسطه‌است وجمعی را بواسطه پس برین قیاس محقق شدکه منازل مختلفست ومقامات متفاضل (٤ـ١) چون‌این مقدمه مقررشد برارباب تحقیق پوشیده نباشدکه ازمرتبهٔ (رب‌لاتذر علی‌الارض من‌الکافرین دیاراً) تامقام (اللهم اهد قومی فانهم لایعلمون) بونی باین‌است وازموقف (ارنی انظر الیك) تامنزل (ابیت عند ربی) مسافتی بعیداست مناجات برکوه طور وطلب رؤیت‌کجا وسیر درملکوت ومکاشفت باحضرت جبروت کجا دریا بعصا شکافتن ازمشکلهاست لیکن قرص ماه بسر انکشت شکستن کار منتهاست ازالت امراض اشباح از ممکناتست اما علاج سوءالمزاج ارواح ازمعجزاتست

للمؤلف

فطوبی‌لك ای سیدالمرسلین رسول کریم مطاع امین
کرا حدآن کافرین‌کویدت که مدحت جهان آفرین کویدت

هزاران تحف تحیات زاکیات وطرف صلات صلوات برمرقد مطهر وروضهٔ منوراو

باد وبعدازو بر آل واهل بیت او واجلهٔ خلفا واعزهٔ حلفا واصحاب که سیارکان بیابان مشروع ومعلوم وستارکان (اصحابی کالنجوم) اند

شعر

من القوم الذین اقر طوعاً — بفضلهم الاصادق والاعادی
بهم عرف الوری سبل المعالی — وهم دلوا الانام علی الرشاد

علیهم رضوان الله اجمعین اکتعین الی یوم الدین

محامد پادشاه اسلام ابوالفتح سلطان برهان الحق والدولة والدین
احمد بن محمد خلدالله تعالی خلافته وسلطانه

بدلایل قاطع وبراهین ساطع ثابت شده است که (٤-٢) بعداز ناموس اکبر که شریعت عظمی است هیچ رتبت ودرجه خطیرتر ازملك وسلطنت نیست وکدام مرتبه ومنزلت بالاتر ازان تواند بود که پادشاه علی الاطلاق جلت عظمته وعلت کلمته درکتاب کریم وکلام قدیم خود ملوك عادل را بخلافت ونیابت خود منسوب ومتعین کردانیده است وعنان شغل وعمل ورزق واجل دردست اختیار وقبضهٔ اقتدار ایشان بازداده حیث قال عزمن قائل (هوالذی جعلکم خلائف الارض ورفع بعضکم فوق بعض درجات) وحضرت نبوی صلوات الرحمان علیه برصدق این معنی وصحت این دعوی کواهی داده وتعبیر بظل الله کرده که (السلطان ظل الله فی الارض یأوی الیه کل مظلوم) وباضافت باسم ذات اشعار بدان کرده که نسبت موجودات با پادشاه نسبت اسما است بااسم «الله» تاهمکنان ازراه متابعت ومطاوعت متوجه حضرت اوشده هریك مقدور قابلیت واستعداد خود ازو محظوظ وبهره مند شوند ونسبت بسایه ازجهت قرب وشدت اتصال کرد تامعلوم کردد که بعداز طبقهٔ انبیا هیچ طائفه ازطوائف انسان بزرکوارتر ازملوك دین دار وسلاطین دولتیار نیستند پس بشهادت این مقدمات دعای دوام دولت ومزید شوکت پادشاه وقت برصغیر وکبیر وغنی وفقیر ازقبیل لوازم باشد چه جمعیت عالم ورفاهیت بنی آدم بوجود شریف پادشاه

منوط ومربوط است وسکون دائرهٔ دهما وانطفاء نایرهٔ شحنا بعدل وسیاست وحفظ وحراست اوموقوف آورده اند که فضیل رحمة الله (٥-١) علیه کفت اکرمرا در مدت عمر یك دعا مستجاب افتد آنرا نثار روزکار پادشاه وقت کردانم چه خیرجهان وجهانیان بخیراو بازبسته است ودرحمایت دولت اومظلوم ازظالم رسته ودراخبار موسی علیه السلام از حضرت عزت منقولست که (اذا استعملت علیکم خیارکم فهو علامة رضائی عنکم) وشاعر ازین معنی عبارت کرده است وکفته

مثنوی

بقومی که نیکی پسندد خدای — دهد خسرو عادل نیك رای
چوکین آورد دهر برعالمی — کند ملك درپنجهٔ ظالمی

ولله الحمد والمنه که درین عهد خشنودی ذوالجلال عزاسمه ازبندکان خود واضح ولایحست وآثار لطف ورحمت اوتبارك وتعالی دربارهٔ عالمیان ظاهر که سریر سلطنت وجهان داری بفر وجود سلطانی صاحب دولت عالی همت پاکیزه سیرت شامل نعمت کامل معدلت که بکمال عقل ووفور دانش وشجاعت نفس ورزانت رأی ومتانت حزم وصرامت عزم وحسن مخبر والطف محضر وشمائل خوب وخصائل مرغوب وشمول مرحمت وعموم مکرمت خلقاً وخلقاً وقولاً وفعلاً مزین ومحلی است آراسته واریکهٔ دولت بیمن نقیبت پادشاهی والاکوهر دانش پرور کریم خلقت سلیم فطرت که فضائل شمائل مصطفوی ومخائل خصائص مرتضوی درافعال واقوال وحرکات وسکنات اواظهر من الشمس واشهر من الامس است ودرتمهید قواعد دین ودولت وتأسیس مبانی ملك وملت وتقدیم مراسم فرمان روائی وتنسیق وظائف کشورکشایی وتدبیر اموربلاد وتنظیم مصالح عباد وصیانت حوزهٔ اسلام ومراقبت خاص وعام خردی وافی (٥-٢) ونظری شافی وجهدی جهید وجدی سعید دارد پیراسته وهوالسلطان الاعظم والقهرمان الاعدل الاکرم محیي معاهدالعدل والانصاف ماحی معالم الجور والاعتساف قامع الکفرة المتمردین قاهرالفجرة المفسدین مدبر مصالح الامم ممهد قواعد العلم والحکم ذوالنفس القدسیة والملکات الانسیة الذی انتصب بصولته علم الاسلام واجتمع بدولته شمل الخواص والعوام من اذاملك اسجح واذانال انجح واذا ظفر غفر واذاقدر عذر

بیت

ومن بعده فقر ومن قربه غنی   ومن عرضه حر ومن ماله عبد

ماقال الاصاب وماقیل الااجاد واجاب ماهفا احد الاعفاعنه وما جنی جان الاحنی الیه

حاز الکمال بجده و بجده   وکلا هما فیه غنی و غناء
وحوی طریف المجدغب تلیده   فیظل ینفق منه کیف یشاء
ظهرت له فی المکرمات بدایع   عجزت عن استنباطها الحکماء
و لطافة بالکبریاء مشوبة   صغرت نفوساً عندها الکبراء

نی المجد فشید وصادف العلی فقید اوعد فاعطی و وعد فاوفی اشرقت الارض بلوامع انواره واتسقت الامور بثواقب آرائه وافکاره العلم القائم بامرالله المعتصم بحبل من الله خلیفة الله علی خلیقته ورحمته المهداة الی بریته (ابوالفتح سلطان برهان الحق والدولة والدین احمد بن محمد) خلدالله تعالی فی خلافة الارض ملکه وسلطانه ورفع فوق السما کین محله ومکانه وصانه عماشانه (٦ – ١) استظهاراً للاسلام واستماماً لنعمائه الجسام خسروی که آفتاب جهان تاب اقتباس ازآرای جهان آرای او کند وعقل دوربین استصواب از افکار مشکل کشای او نماید .

بیت

کفته رایش را فلك من دونه شمس الضحی   خوانده فکرش را خرد من عنده علم الکتاب

داوری که در استحقاق واستهال اوسریر سلطنت را کواهش عدلست ودراستعداد واستبداد او رسوم جهانداری را حجتش بذل

شعر

انال فلم یفث کفیه عاف   وصال فلم یفت حدیه جان
وکف الظلم حتی لیس یخشی   ظلوم غیر الحاظ الحسان
فما فی الجو غیر الغیم باك   ولافی الارض غیرالصب هان

رسوم جور وتعدی بدستیاری تیغ جهان کشای او اندراس یافته و علایم بخل وامساك بپای مردی دست دریا فیض او انطماس پذیرفته نه این را اثری پیدا ونه آنرا نشانی هویدا

مثنوی

پدربجای پسر هرکز این کرم نکند   که عدل وبذل توبا خاندان آدم کرد
خدای خواست که بر عالمی ببخشاید   ترا برحمت خود پادشاه عالم کرد

شجاعی که بروق صوارم صولتش کرد از دریا برانکیزد وهجوم مواکب هیبتش خاك برفرق آسمان بیزد تندباد قهرش چون دمیدن کیرد کلاه ازسر فرقدین برباید وصواعق غضبش اکر برکوه آید از پای درآید

شعر

چودست تو یازد بتیغ و قلم   زهازه بر آید زبهرام وتیر
دلش پاره پاره شودچون انار   کرا تیغ تو بکذرد بر ضمیر
(٦-٢) سنان تو بر چهرهٔ بدسکال   معصفر بر آید برنك زریر
دران دم کاجل راسوی جان خصم   بنور سنان تو باشد مسیر
چنان برزره بکذرد رمح تو   که ماهی زخشکی دراب غدیر

شعر

ومستکبر لم یعرف الله ساعة   رآی سیفه فی کفه فتشهدا
تظل ملوك الارض خاشعة له   تفارقه هلکی وتلقاه سجدا

کریمی که آفتاب فیض او برخشك وتر تابان است وابر احسان او بر بحر وبر باران آثار عوارف وصنایع او ا که دیده وصیت مکارم ومعالی اواصم شنیده

فارسیه

ای زجود تو توانکر شده هردرویشی   وی باقبال توآسان شده هر دشواری
عاشق ذکر جمیلی وتو شاهان جهان   در حدیث درمی یا سخن دیناری
سالها حاصل کان کر بهم آرد خورشید   کم زیك روزه عطای توبود بسیاری
لاف دریا چه زنم قاعدهٔ کان چه نهم   کر حدیث ازکرم وجود توکویم آری

کاملی که کلیات حقایق تصوری وتصدیقی جزؤی ازمعلومات خاطر فیاض اوست ومعظمات دقایق عقلی وحسی بعضی ازملکات ذهن وقاد او اصول و فروع معقول ومشروع مشروح ومفصل دانسته ونقیر وقطمیر علم ظاهر و باطن مکشوف ومحقق کردانیده

شعر

ان سل اقلامه یوماً لیعلمها   انساك كل كمی هز عامله
و ان اقر علی رق انامله   اقر بالرق كتاب الانام له

فصیحی که بقوت قریحهٔ صافی عبارات متلونه درلغات متنوعه اختراع كند ونكات فایقه (۷-۱) درالفاظ رایقه مندرج كرداند ابكار معانی بی فكر وروِیتی خاطر خطیر اورا مستفاض و فنون لطایف بی مكث وتأملی ضمیر روشن اورا مستفاد

شعر

فصیح متی ینطق تجد كل لفظة   اصول البراعات التی تتفرع
یتیه الدقیق الفكر فی بعد غوره   و یغرق فی تیاره و هو مصقع

شعر

آ نك براسرارحكمت درزمان واقف شوی   ازورقهای ضمیرش یك ورق كر بنكری
ساقیان طبع او چون خمر معنی دردهند   هوش كوید كوش راهین ساغری كن ساغری
آب وآتش را اكر دربزم او حاضر كنند   ازمیان هردو بردارد كلامش داوری
من نمی دانم كه این جنس سخن را نام چیست   نه نبوت می توانم كفتنش نه ساحری

سكه را ازفرح نام مبارك او خنده بر لب وخطبه را از فر القاب همایون او آوازه عالی رایات نصرت شعار او بهر دیاركه رفته سرفراز آمده وشمشیر جهان كشای او درهر مصاف كه آمده سرخ روی رفته

شعر

ومن یدعی مثلا له فی صفاته   اقول لهم یاقوم برهانكم هاتوا

ثبت الله تعالی دعائم دولته وقهر اعداء الدین بكره وصولته وسلطه علی بسیطة الغبراء وسخرله مافی الارض والسماء ووقاه عمایحذر ویأباه ولقاه مایحب ویهواه فی ایسر حال وایمن فال واهنی عیش واوفی جیش ماهدل حمام وهطل غمام وبرق بارق وطرق طارق بفضله العمیم وطوله الجسیم

سبب تألیف كتاب وعلت تحریر آن

چنین كوید كشایندهٔ این راز وآرایندهٔ این طراز نساج این جامه ونساخ این كارنامه (۸-۲) المعترف بقصر باعه وقذر متاعه «عزیز بن اردشیر الاسترآبادی مولدا والبغدادی مقاما» كه درسوالف ایام وسوابق شهور واعوام كه طالع عالم مطرح اشعهٔ سعود بود وكواكب آمال وامانی درنطاق صعود مسعود امور بروفق ارادت جاری و مشارب عیش ازشوایب كدورت صافی وعاری قضایا منتظم ومصالح ملتئم احوال سلیم واوضاع مستقیم فتنه نایم وامن قایم عدل شامل وبذل كامل بخت سعید وعیش رغید جهان خرم ودلهابی غم .

شعر

شهور ینقضین وماشعرنا   بانصاف لهن و لاسرار
فاما لیلهن فخیر لیل   واقصر مایكون من النهار

من بنده مقیم دارالسلام بغداد (التی لم یخلق مثلها فی البلاد) ودرعرصهٔ جوانی كوی طرب وشادمانی می ربودم

صفت بغداد

خطهٔ دلكشاتر ازبوستان ارم وبقعهٔ خجسته تر از حریم حرم سوادی چون كیسوی ماه رویان دل آویز ومعمورهٔ چون چهرهٔ سیم بران طرب انكیز

للابیوردی

ارض تجربها الخلافة ذیلها   وبها الجباه من الملوك تعفر
فكأنها جلیت علینا جنة   وكأن دجلة فاض فیها الكوثر
وهواؤها ارج النسیم وتربها   مسك تهاداه الغدایر اذفر
یقوی الضعیف بها ویأمن خائف   قلقت وسادته ویثری المقتر

لكمال الدین اسمعیل الاصفهانی

بقعهٔ ازارم لطیفتر است   كعبهٔ فضل وقبلهٔ هنراست
نه درو روزكاررا تأثیر   نه بروحادثات را كذراست (۸-۱)
ازپی زینت عماراتش   چرخ وخورشید لاجوردوزراست

مطلع آفتاب اقبالست   تکیه‌گاه سعادت وظفراست
راست گویی که ازطریق نهاد   نسختی ازبهشت هشت دراست
قطعهٔ ازریاض فردوس است   زان بدارالسلام مشتهر است

عروسی بوشاح (فیها ماتشتهی الانفس وتلذالاعین) موشح ومرشح

للبحتری

من قایس فی الارض ببغداد بلد   قد خامر عقله جنون و بلد
او شبه ناسه ببعض الناس   قد کان کمن اثبت لله ولد

لسلمان الساوجی

بغداد خطهٔ یست معطرکه خاك او   ارزد بخون نافهٔ مشکین خطا
کاهی نسیم برطرف دجله‌درع باف   کاهی شمال برکذر رقه عطرسا
دراج بوم اوهمه‌شاهین کندشکار   واهوی دشت اوهمه‌سنبل کندچرا
ازشرم این‌سوادکه اوجان عالمست   تبریز درمیانهٔ خوی زد مراغها

نسیم اوچون درجنبش آید دربهشت برعالم بکشاید وهوای اوچون تازه برخیزد مرده ازخاك بر انکیزد کویی خواص دم عیسی در انفاس آن مضمراست وآثار نفخهٔ صور درطبیعت این مخمر

لابن بابك

یاحبذا ضعف النسیم اذا ونی   و تحرش الریحان بالریحان
(٨-٢) بلد له بنسیمه و نعیمه   صفة تحاکی روضة الرضوان

خوبانش کلچهره ویاسمن بوی وشاهدانش سمن سیما وسنبل موی بسواعد سیمین ید بیضا بنمایند وبشمائل موزون هوش ازسر صاحب دلان بربایند معانی شیرین در الفاظ رنکین ریزند وکلماتی ملیح بعباراتی فصیح آمیزند کفتی بوستانی پرازحور وپری است یاآسمانی سراسرزهره ومشتری درهرغرفهٔ طرفهٔ ودرهرکویی ماه رویی این با آن درغنج ودلال وآن با این درسحر حلال

شعر

بدت قمراً و مالت خوط بان   وفاحت عنبراً ورنت غزالا
حکین البیض لحظاً و ابتساماً   وفقن السمر لیناً واعتدالا
شموس رق ماءالوجه منها   فلوارخت لثاماً منه سالا

مصررا ازرشك رونق اوجامه درنیل ونیل‌را ازغیرت دجلهٔ اوسنك درقندیل رقت آبش خاك درچشم کوثر افشانده وچشمهٔ حیوان را درظلمات حیرت نشانده باعذوبت اوعذب تسنیم عذاب ونسبت بالطافتش شراب سلسبیل سراب ریحان آن بر صفحات دجله از خط یاقوت لبان حکایت کند وفوایح روایح آن اززلف سیمین تنان نافه کشاید

صفة الریحان

وباقة ریحان کعقد زبرجد   حوت منظراً للناظرین انیقا
اذاشمها المشوق خلت اخضرارها   و وجنته فیروزجاً و عقیقا

عمان درجنب غمرات او کردابی وزورق آسمان درلجهٔ امواج او حبابی .

شعر

ازآب روی دجله دکر برجمال مصر   نیل کشیده‌را نبود زینت و بها
(٩-١) درتیره‌شب زبس لمعان چراغ و شمع   بر صبح روی دجله زند خندهٔ ضیا
ماهی تنان و ماه رخان درمیان شط   چون‌عکس مه‌درآب وچوماهی درآشنا
روی شط ازسفینه سپهری پر ازهلال   درهر هلال زهره جبینی قمر لقا
شبها که ماهتاب فتد درمیان آب   پیدا شود هزار صفا درمیان ما

کشتیهایش چون کوه کران لنکر اما باروش او ازکاه سبکتر ومعبرهای اوچون کرهٔ خاك سنکین نهاد لیکن‌شتابنده‌تر ازمسرع باد همه‌رونده چون تیر درپرتاب ودونده چون سایه برروی آب

للمؤلف فی صفة السفینة لغزا

چه‌مرکبست‌که در بحر میکند جولان   عنان بباد هواداده همچو آب روان
زلاغری تن اوکشته چوب خشك ولیك   رونده همچوخیال ودونده همچو کمان

سپر بر آب فکنده همی رود چون باد — کشاده بال چو تیر وخمیده قد چوکان
بآب زنده وهمواره خوف او از آب — بباد قائم وازباد حال او کردان
چو مجرمان شده درتخته بند بی جرمی — چو عاصیان شده درچارمیخ بی عصیان
ز معدنی ونباتیست اصل ترکیبش — ولی بجنبش ذاتی مشابه حیوان
سفینه است بقانون تازیان نامش — که ناطقست بر انجمله آیت قرآن
سفینهٔ یست موشح بقطعهای متین — جریدهٔ یست مرشح ببیتهای روان
طریقه بحر شکافیست چون عصا اورا — ولیك بی ید بیضای موسی عمران
بطی بحر ازانست در جهان معروف — که سالکیست طریقت رو وشریعت دان

(۹-۲) ریاحین باغاتش روح برور وبساتین ریاضش فرح کستر شمائم قداح چون اقداح راح نشوه انکیز ونسایم باغ وراغ چون نفس عبیر وعنبر روح آمیز

صفة الورد

اما تری الورد قد حیاك زائره — بنفحة فرجت عن كل مصدور
كان انفاسه انفاس غانية — معشوقة خالطت انفاس مخمور
تفتحت وجنات فی جوانبه — كانما انتزعت من اوجه الحور

صفة النرجس

الست تری وسط الحدائق نرجساً — له حدقات من لجين وعسجد
كان من العقيان قد صيغ اثمد — وقد كحل الكافور عمداً باثمد
تيقظ عن نوم وما ثم نومة — ويرنو بعين مثل عين المسهد
فسبحان من ابدی وابدع زهرة — من الدر والعقيان فوق زمرد

نارنج زرین چهره از معاطف اغصان چون آتش موسی ازدرخت سبز درخشان

صفة النارنج

وذكية فی صفرة الدينار — شمسية الحافات والاقطار
يغنی عن المصباح ضوء شعاعها — فكانها هی كبة من نار
متهدلات فی الرياض كأنها — فوق الغصون نواهد الابكار
واذا الصبا وردت بنشر نسيمه — وردت بمسكة جونة العطار

وترنج زعفران کون درمطاوی اوراق زبرجدی مانند شمع ازلکن زمردین تابان

صفة الاترج

(۱۰-۱) كأن اترجها تميل به — اغصانها حاملا ومحمولا
سلاسل من زبرجد حملت — من ذهب احمر قناديلا

نخل باسقات سر براوج سماك کشیده وبیخ بر پشت سمك استوار کرده (اصلها ثابت وفرعها فی السماء) سر فرازانی بشرف اصل وکرم جوهر ازجنس نبات برسر آمده وازفرط عزت ذکرشان درکلام مجید وارد کشته که (والنخل باسقات لها طلع نضيد) واز کرامت بنص حدیث نبوی منصوص ومخصوص شده که (اكرموا عمتكم النخلة) ومع ذلك کله خاك طربناك آن فرخنده مقام مقر خلافت ومرکز ولایت وبرج اولیا ومجمع علما ومطلع کرم ومنبع حکم ومسکن فقر ومعدن عرفان ومنبت اقبال ومغرس افضال وآستانهٔ کعبه ونموداد قبله ومدفن ابرار وموطن اخیار ومنشأ علم ومولد حلم ومورد عز ومصدر شرف ومعفر جباه سلاطین ومقبل شفاه خواقین ومحط رحال سالکان طریق ومقصد اقصای طالبان تحقیق ودار العیار هر نقدی ومهبط انوار هر فیضی وفضلی است وتا آسمان رامدار وزمین را قرارست قدم صبا ودبور مربی بدین رتبت وجلالت نسپرده وجناح آفتاب وماه سایه بربقعهٔ چنین مبارك نکسترده وچشم وکوش هیچ مسافر وسیاح مثل آن ندیده ونشنیده نحاریر ائمه وعلما ومشاهیر کتاب وشعرا که درفصاحت وبلاغت قصب السبق ربوده اند ودربیان معانی بدیع معجزها نموده درمدح واوصاف واغراق واطرای آن همایون جای نظماً ونثراً قصائد غرا ورسائل زیبا پرداخته اند ودرغرائب وقایع ونوادر عجایب آن کتابها ساخته که اکر بعضی ازان درحوزهٔ تحریر آید مجلدات برآید (۱۰-۲) وابیات ابوسعید محمد بن علی الهمدانی طاب ثراه کوهری ازان سلك ولعلی ازان عقداست وما احسن معانيها واتقن مبانيها

شعر

فدی لك يا بغداد كل مدينة — علی الارض حتی خطتی و دیاریا
فقد طفت فی شرق البلاد وغربها — وسيرت خيلی بينها وركابيا
فلم ار فيها مثل بغداد منزلاً — ولم ار فيها مثل دجلة واديا
ولا مثل اهليها ارق شمائلا — واعذب الفاظاً واحلی معانيا
وكم قائل لو كان ودك صادقاً — لبغداد لم ترحل فكان جوابيا
يقيم الرجال الاغنياء بارضهم — ويرمی النوی بالمقترين المراميا

وابن جوزی که ازفحول علما وافاضل حکما است درتاریخی که تألیف کرده می کوید «وفی سنة خمس واربعین ومائة من الهجرة اسست مدینة بغداد وکانت قبل بنائها مزرعة یقال لها المبارکة قال الجاحظ الامصار عشرة فالصناعة بالبصرة والفصاحة بالکوفة والخیر ببغداد والغدر بالری والحسد بهراة والجفاء بنیسابور والبخل بمرو والطرمدة بسمرقند والمروة ببلخ والتجارة بمصر وکان عدد الحمامات فی ذلك الوقت بها ستین الف حمام واقل مایکون فی کل حمام خمسة انفس حمامی وقیم وزبال ووقاد وسقاء یکون ذلك ثلثمائة الف رجل وکان بازاء کل حمام خمسة مساجد یکون ذلك ثلثمائة الف مسجد وقد اتفق ان بغداد لانظیر لها فی البلاد واحسن ماکانت فی ایام الرشید فحدثت بها الفتن وتتابعت علیها المحن وانتقل قطانها وتغرب سکانها حتی صارت الی ماصارت»

(۱۱–۲) ومن بنده دران همایون عهد وفرخنده روزکار مست نشوات شبوبیت وغرق غفوات حدت وحداثت بودم آب حیاتم درجوی شادکامی روان بود ومرکب نشاطم درمیدان کامرانی دوان مرح شباب بافرح شراب ممزوج داشتم وروزکاری ببطر واشر می کذاشتم

وکانت بالعراق لنا لیال — سرقناهن من ایدی الزمان
جعلنا هن تاریخ اللیالی — وعنوان المسرة والامانی

مدتی بران وتیره زندکانی می کردم وعمری بران عبره [۱] اوقات بسر می بردم تانوبت جهان داری بشاه زاده «مغیث الدین سلطان احمد» ختم الله عواقبه بالحسنی رسید چون برتخت ملك نشست وعنان حل وعقد وقبض وبسط ممالك عراقین وآذربیجان دردست کرفت جمعی را از امرای کبار وصنادید نامدار که ربیب نعمت وصنیع تربیت آن خاندان بودند وبوفور کفایت ودرایت ورأی وتدبیر موصوف ومعروف ودر التزام اخطار واقتحام اهوال مجرب ومهذب

شعر

اذا ماعدوا بالجیش ابصرت فوقهم — عصائب طیر تهتدی بعصائب
وهم یتساقون المنیة بینهم — بایدیهم بیض رقاق المضارب
ولا عیب فیهم غیران سیوفهم — بهن فلول من قراع الکتائب

واحداً بعد واحد بقتل آورد وطائفهٔ را ازاذناب متجنده واوباش الناس که برکاکت

[۱] دیکر ایکی نسخه‌ده (عبره) یرنده (شیوه) وار

اصل وجهالت نسب وسقوط مرتبه وخمول ذکر موسوم بودند واز حلیهٔ عقل وکسوت شجاعت عاطل برخود جمع کرد

بیت

قوم اذا استنبح الاضیاف کلبهم — قالوا لأمهم بولی علی النار

(۱۲–۱) وهریك را بمراتب علیه ومناصب سنیه منصوب ومتعین ساخت تابسبب آن سوء تدبیر وقصور وتقصیر فتوری فاحش درکار دولت راه یافت وازهرطرف هوای مخالف وزیدن کرفت ازهرکوشه فتنهٔ برخاست وازهرسوی آشوبی برآمد ودر ذی الحجه (سنه سبع وثمانین وسبعمائه) هلالیه تختامیش خان مقدار ده تومان لشکر ازراه باب الابواب برآذربیجان فرستاد ودارالملك تبریزرا که رشك جنة المأوی بود غارت کردند ومقدار ده هزار آدمی بفنا رسانیدند واولاد مسلمانان را اسیر کرده باقصای ترکستان بردند وازهتك حرم وقتل امم وفضول وفساد هیچ باقی نکذاشتند

شعر

توق من اللیالی واجتنبها — فان نعیمها رهن الرزایا
هما غرسان لیل اونهار — ثمارهما البلایا للبرایا

وبعد ازانقضاء آن واقعه درحدود نه ماه ازمادر روزکار که بنات اللیالی آبستن است فتنهٔ دیکر زاینده شد وطامهٔ کبری وداهیهٔ عظمی امیر تمور بامقداری سی تومان لشکر بهمدان رسید وبر تبریز تاختن آورد سلطان احمد منهزم ببغداد رفت عفاریت جغتای وتاتار مدت چهل روز درآذربیجان افتادند وبقایای مساکین راکه مانده بودند بتشدید وتعنیف بتیغ فرو کرفتند ومصادرات شنیع ومطالبات الیم نمودند وازفجور وفساد وظلم وبیداد هرچه بدتر بظهور رسانیدند چنانك شرح آن طولی دارد سلطان احمد چون بعراق آمد دربغداد مجلس عشرت بیاراست وبامشتی سفله سربخمر وزمر ورود وسرود فروبرد ومدت هفت سال اوقات شریف بمعازف وملاهی ومحارم ومناهی مستغرق ساخت ویك لحظه بکار ملك ودولت نپرداخت

شعر

اذا غدا ملك باللهو مشتغلا — فاحكم على ملكه بالويل والحرب
اماترى الشمس فى الميزان هابطة — لماغدا برج نجم اللهو والطرب

وبسبب این غفلت وبطالت امورمهمل وقواعد مختل واوضاع مخبط واحوال مشوش کشت نقدهنرکاسد شد وبازار نفاق نفاق یافت درسخن که پروردهٔ روح وسرمایهٔ هرفتوح است درکوشها یتیم ماند وغنجهٔ فضل که چشم وچراغ اهل نظر است ازبی آبی چون آبی معصفر کشت

شعر

منسوخ شد مروت ومعدوم شد وفا — وزهر دونام ماند چوسیمرغ وکیمیا
نقش کرم مجوی که الدهر قد خلت — نام هنر مپرس که الربع قد عفا

من بنده دران حال متحیر بودم ویعقوب وار دلی خراب وجکری کباب دربیت الحزن عزلت معتکف نه صاحب دولتی که ازتغلب حوادث زمان وتطارل نوازل حدثان درکنف عنایت وحوزهٔ حمایت اوکریزم ونه عالی همتی که ازلجهٔ طوفان محنت وغرقاب مشقت در فتراك دولت او آویزم

شعر

مات الکرام ومروا وانقضوا ومضوا — ومات من بعدهم تلك الکرامات
وخلفونی فی قوم ذوی سفه — لو ابصرواطیف ضیف فی الکری ماتوا

ودرغلوای آن آتش وبرحای آن کشاکش همواره ازحاضر وبادی ورایح وغادی صیت سلطنت وجهانداری وآوازهٔ مردمی ومردم داری وذکر مناقب ومفاخر ووفور مکارم ومراحم حضرت بزرکوار سلطان خلدالله تعالى فی معارج الجلال خلافته وملکه وسلطانه که در ارجاو انحای ربع مسکون شایع ومستفیض است می‌شنیدم وسلسلهٔ نیازدر حرکت می‌آمد وقلاب ارادت واخلاص کریبان جان می‌کرفت تا عزیمت سفر روم مصمم کردانیدم

بیت

وانی وان لم الق نجداً واهله — لمحترق الاحشاء وجداً على نجد

ولایزال ازتصاریف زمان واختلاف ملوان منتهز فرصتی ومترصد رخصتی می‌بودم وهردم قرعه‌می‌زدم وفالی می‌کشودم وفی (اللیل اذا یغشى والنهار اذا تجلى) درین اندیشه بودم واین هوس می‌پیمودم وآن مقصوددر پردهٔ غیب متواری می‌بود تاامیر تمور بالشکری چون ملخ ومورکه کرد مواکب آن سر براوج سماك افراخته بود ونعل مراکبش رخنه درپشت سمك انداخته

للمؤلف

کلاب دماء المسلمین شرابهم — ولحم البرایا یأکلون تنقلا
شیاطین یوذون الخلایق رغبة — عفاریت یسفکن الدماء تطاولا
فتعساًلهم من معشرلیس فیهم — ذمام ولاعهد لخلق ولاولا

بأیران زمین در آمد وبعداز تخریب وتقلیب ممالك فارس وکرمان وخوزستان ومازندران واصفهان وحرق وخرق آن دیار بقصد دارالخلافه بهمدان آمد ودر بیستم شوال (سنة خمس وتسعین وسبعمائه) چون قضای آسمانی وبلای ناکهانی ببغداد رسید وچون هاله برقمر ومکس برشکر برحوالی آن خجسته دیارمحیط شد شیاطین جغتای دردارالسلام افتادند وتیغ ودست درخون ومال کافهٔ مسلمانان نهادند وهرکرا می یافتند اسیر بندکمند وکرفتار قیدکزند می‌ساختند ودرمطمورهٔ عذاب می‌انداختند سرکشانی راکه تارك در آسمان می‌سودند چون زمین پایمال محنت ومذلت کردانیدند ودوشیزکانی راکه روی باآفتاب وماه نمی نمودند دربزم مستان کشیدند وپردهٔ عصمت دریدند وراز (ان یأجوج ومأجوج مفسدون فی الارض) برصحرا افتاد نرکس وار همه چشم بر زرداشتند وسیم قرة العین می پنداشتند شمسهٔ زرین آفتاب ازطاق لاجوردی فلك بناخن می کندند ونعل هلال ازابلق شموس چرخ بدندان می‌ربودند قندیلهای مساجد می‌شکستند واامامان می‌آویخت ومحرابها می انداختند ومنبر ها می‌سوخت مدارس رباط الخیل بود ودرس وتلاوت کلام اللیل برجای دعاودرود سرودمی کفتند ودرمقام علم وحکم زیروبم می‌نواختند نه‌ارخدای ترس

وشرم ونه‌از خلق حجاب وآزرم (اولئك الذين اشتروا الحيوة الدنيا بالآخرة فلايخفف عنهم العذاب ولاهم ينصرون)

شعر

اری الایام تخفض کل حر ‌‌ ‌ وترفع باللئام الی الثریا
امال لئام قوم ماتمنوا ‌‌ ‌ وقد کب الکرام علی المحیا

فارسیه

زسودای سیم وزراندوختن ‌‌ ‌ شده مغز قومی پراز کیمیا
کشیدند زرها وکردند پر ‌‌ ‌ ززر کشیده کلاه وقبا
دکرباره آن ضربهای عنیف ‌‌ ‌ وزان قسمت زر بی منتها
چودوك این یکی ریسمان درکلو ‌‌ ‌ چوچرخ آن یکی کنده بردست وپا
یکی برکشیده رك ازتن چوچنك ‌‌ ‌ یکی کعب سوراخ کرده چونا
یکی کرده پیرایه اززن برون ‌‌ ‌ یکی کرده پیراهن ازتن جدا
یکی چوب برسرکه بفروس هین ‌‌ ‌ یکی درشکنجه‌که بشتاب ها
زن پارسا چون کل پارسی ‌‌ ‌ برون اوفتاده زپرده سرا
شده همنشین سك کوی خویش ‌‌ ‌ عروسان پاکیزه‌بی کدا خدا
نه برطفل رحمت نه‌ازپیر شرم ‌‌ ‌ نه‌آزرم خلق ونه‌ترس ازخدا

سلطان احمدکه حباب واردر شراب افتاده بود وصراحی صفت سردرجام باده نهاده غافل ازضرب مخالف درعراق مقام عیش راست کرده ازصباح تارواح واقداح راح مالا مال می‌کشید وازشام تابام ساغرلعل فام می‌نوشید

للمؤلف

شب وروز بزم طرب ساخته ‌‌ ‌ بتدبیر دشمن نپرداخته
بتاراج می‌داده‌فرهنك وهوش ‌‌ ‌ بقول مغنی بیاکنده کوش
فروبرده‌سر چون صراحی بجام ‌‌ ‌ نه ازنیم روزش خبرنه زشام

چون ازین حال آکاه شد اکرچه مجال فرارتنك شده بود وفرصت کریز فوت

کشته عزیمت برهزیمت نهاد وقرار برفرار داد وبعد خراب البصره ازبغداد روی بدیار شام آورد

شعر

علاج واقعه پیش ازوقوع بایدکرد ‌‌ ‌ دریغ سودنداردچورفت کارازدست

لله العجب لابرز بروزالشجاع العازم ولاانهزم انهزام الحازم الجازم غفل سهواً واشتغل زهواً ولهواً حتی جری ماجری من تقلب الاحوال وتغلب الاهوال واستقلال الارازل واستیصال الافاضل وازدحام الفتن واقتحام المحن وهتك الاستار وقتل الاحرار وسبی الحرم واسرالخدم والحشم وانحلال نظام الامور واختلال مصالح الجمهور وانکسار الناموس وانحصار الناس فی البأس والبوس وتخریب البلاد وتعذیب العباد فبقیت المدارس مندرسة والخوانق مختنقة والبرایا عرایا والاجلة اذلة والبدور اهلة وبلغ الامر الی ان وقع فی کربة الغربة وحرقة الفرقة وحیرة الغیرة وکسرة الحسرة ودهشة الوحشة وابتلی بالحور بعدالکور والذلة بعدالعزة والقلة بعدالبزة فاصبح نادماً علی مافات وقال هیهات هیهات (مااغنی عنی مالیه هلك عنی سلطانیه)

شعر

الی الله اشکوعیشة قدتکدرت ‌‌ ‌ علی و دهراً قدالحت نوائبه
تکدر من بعدالصفاء نمیره ‌‌ ‌ واحزن من بعدالسهولة جانبه

قطعه

روزی‌که جهان جبهٔ درویش کرفتی ‌‌ ‌ از فضلهٔ زنبور برو دوختمی جیب
امشب همه شب منتظرم تاکه برآید ‌‌ ‌ شمعی‌که بهرخانه چراغی نهد ازغیب
آن روز فلك راچوبدان شکرنکردم ‌‌ ‌ امروز برین زشت بود کرکنمش عیب

نماز شامی چون صبح محشر شورانکیز وشهنکامی چون روز رستخیز هول آمیز معزالدین میرانشاه‌که اشجع اولاد امیرتمور بودوبسمت کرم وشجاعت متسم بالشکری انبوه پرسبیل نکامیشی برشاطی فرات نزول کرد ومن الغسق الی الفلق چون باد ازآب عبور

می کردند وچون سایه ازفرات می کذشتند تاچون عمود صبح بر دائرهٔ افق مشرق قائم شد وظل مخروطی زمین روی بزوایای حاده نهاد سلطان احمد باجماعت حرم وحواشی وبقایای مواشی ازبغال وجمال واثقال واحمال وصامت و ناطق مما لایعد ولایحصی که چون حاطب اللیل بسالهای دراز ازنشیب وفراز فراهم آورده بود ودراقتنای آن رنج بی پایان برده (جمع مالاوعدده یحسب ان ماله اخلده) مهر حیرت برزبان وانکشت حسرت دردندان

مصراع

کمن دب یستخفی وفی الحاق جلجل

راه شام غریبان کرفت و نقودی که بدرم سنك حاصل کرده تنك تنك می انداخت و جواهری که حبه حبه برهم نهاده قبه قبه درمی باخت می کریخت و اشك ازدیده می ریخت ندامت می خورد اماچه سود چون تقدیر چنین بود (فنادوا ولات حین مناص)

شعر

اذا کنت ترضی ان تعیش بذلة　　فلاتستعدن الحسام الیمانیا
ولا تستطیلن الرماح لغارة　　ولاتستجیدن العتاق المذاکیا

عفاریت چغتای چون ازان حال خبر یافتند عنان بران ناحیت تافتند واورا دردشت کربلا که مهبط بلا ومحل ابتلاست دریافتند تنی چند ازمردان کار ومبارزان خنجر کزار که چون شیر آزرده وپلنك آشفته می رفتند عنان باد پایان برتافتند وبضرب شمشیر صاعقه بار دمار از مخاذیل چغتای وتاتار بر آوردند و بزخم تیغ وسنان جوی خون بر خاك کربلا روان کردند

شعر

نسوا احلامهم تحت العوالی　　ولااحلام للقوم الغضاب
اذا کانت دروعهم نحوراً　　فامعنی السوابغ فی العیاب

لشکر چغتای چون آن حمله دیدندباز کردیدند وبیمامن آن دست برد سلطان احمد ازان

ورطه مستخاص شد وازان مهلکه نجات یافت فوجی از نوکران که درصحبت بودند هریك سرخود کرفتند ودر ارجای آن براری وانحای آن صحاری مستور ومتواری کشتند

بیت

اذاملك لم یکن ذاهبه　　فدعه فدولته ذاهبه

ودران حالت که غزالهٔ مرغزار آسمان چراکاه سنبله مأوی داشت وکرهٔ زمین ازنوایر دم سموم چون کورهٔ آهنکران تافته بود حرارت آفتاب مرغ درهوا وماهی دراب کباب می کردانید ولواعج هوای ایلول آب درکانون آذرمی ساخت

شعر

فی زمان هواوهٔ یتلظی　　فیحاکی فؤاد صب متیم
قلت اذمسك حره حروجهی　　ربنا اصرف عنا عذاب جهنم

من بنده را ازسخونت حرکات متوالی ویبوست رکضات متتالی بزاق دردهان ومغز دراستخوان خشك شده بود وازحرقت عطش زبان درکام وهوادرمسام سوخته

مصراع

کالثور یضرب لماعافت البقر

خودرا ازان مضیق بیرون انداختم وبحرم مشهد شریف حایری علی ساکنه التحیة والرضوان التجا ساختم (ومن یتوکل علی الله فان الله عزیزحکیم) و روزی چند درکنف آن روضهٔ مطهر معتکف بودم وبکرة واصیلاً بتوجه وتلاوت مشغول تاروزی فوجی از مخاذیل تاتار درمشهد آمدند ومن بنده را باجمعی ازقوام درپای ضریح دریافتند وبحله پیش معزالدین میرانشاه بردند فی الجمله ازو بنظر عنایت وعاطفت ملحوظ شدم و بفضل الله تعالی از شر آن واقعهٔ عظیم و داهیهٔ الیم سلیم ماندم تابعدازقمع وقلع بغداد وقتل واسر آن حدود بصوب دیاربکر نهضت کردند چون بنواحی میردین رسیدند باخود کفتم

بيت

ياغافلاً عن حركات الفلك   نبهك الله فما اغفلك

چون مرغ كور درآب شورتاچند باشی وچون بوم درخرابه تاكی نشينی (لامرحباً بهم انهم صالوا النار)

كارر امروزبردی درياب   پيش ازان روزكه درنتوان يافت

سراز خواب غفلت بردار وتكاسل وتغافل بكذار وعزيمتی كه داری بأمضا رسان چه مقصودی كه سالها درتمنای آن بودی بنجاح قريبست و آرزويی كه بدعا می‌خواستی بحصول نزديك

زان پيش‌كه ازجله فرومانی فرد   آن كن‌كه نبايدت پشيمانی خورد

عمر عزيز تاكی بتلخی می كذرانی ودرقفای هر مختصری تاچند دوانی آب حيات ظاهر وتودرظلمات ضلالت تشنه‌لب بل تباشير صبح دولت منتشر وتو دروادی جهالت سركردان

للمؤلف

دجله روان‌وتوچنين خشك‌لب   شمس‌عيان وتوچنين تيره روز

ازعقل دوربين كه بريد راه صواب ودليل منزل نجاح ونجاتست استصواب كردم كه چه‌تدبيرسازم وبچه طريق خودرا ازان‌مخاض بيرون اندازم وهمواره منتظرفرجی ومترصد مخرجی می‌بودم تاچون بحد مشترك ميان آمدوميردين نزول افتاد وآنجا قلعهٔ بوددرغايت حصانت معروف بصود واهل قلعه عاصی باخود كفتم

مصراع

درياب‌كه فرصت به ازين نتوان يافت

وشبنكاهی كه معمار امركن فيكون چهرهٔ آفتاب عالم تاب بكل‌مغرب براندود وظل

زمين ازافق خاور طالع شد لعبت‌بازشب بر فضيت يكورالليل على النهار پرده بر ديدهٔ اولوالابصار بسته وطليعهٔ باصره ازشغل وعمل معزول مانده

فارسيه

شبی درازبحدی‌كه هرزمان كفتی   سپهر باز بر آردهمی شبی ديكر
هوا سياه بكردار قيركون خفتان   فلك كبود سراسرچونيلكون مغفر

چون طايفهٔ ازشب بكذشت وغشاوهٔ ظلمت برروی روزكار فروآمدشب‌روان‌خواب رخت بيداری ازكوشهای چشم مردم درربودند وعياران خيال داروی بيهوشی دردماغ صغير وكبير دمانيدند اعضا وجوارح ازحس‌وحركت فروماند واطراف ونواحی ازتزاحم خارج ووالج خالی‌شد هاتف توفيق ندای (ياءيها المزمل قم الليل) بكوش هوش من درداد برخاستم وسترهٔ شب را وقايهٔ حال خود ساختم وبقلعهٔ صوزمتحصن می كشتم وازراه آمد وارقنين متوجه دارالعلاء سيواس شدم وبخفارت عنايت ربانی وسفارت فضل رحمانی‌در (حادی عشر شعبان سنه ست وتسعين وسبعمائه) بتقبيل سدهٔ والا وعتبهٔ عليای باركاه (سلطانی برهانی) شيدالله بنيانها وحرسها عن‌نوازل الآفات وصانها كه قبلهٔ اقبال‌جبابرهٔ زمان ومطلع‌آمال قياصرهٔ دورانست استسعاد يافتم وكفتم (الحمدلله الذی اذهب عنا الحزن ان ربنا لغفور شكور الذی احلنا دارالمقامة من فضله لايمسنا فيها نصب ولايمسنا فيها لغوب) وسرحديث (ان‌الله‌تعالی جعل فی اثناء كل محنة منحة) بمصد وقه پيوست وعاطفت الهی آستين من كرفت كه اذا اكرمت فارتبط

وكل الحادثات اذا تناهت   فموصول به‌الفرج‌القريب

وچون بدان حضرت جنت نضرت و اصل كشتم وارد توفيق‌دست‌من كرفت‌وكفت

شعر

قبل انامله فلسن اناملا   لكنهن مفاتح الارزاق
واذكر صنايعه فلسن صنايعا   لكنهن قلائد الاعناق

بعداز فوز بسعادت مثول ونیل شرف وصول چون دیده بمطالعهٔ آن غرهٔ غرا ومشاهدهٔ آن طلعت جهان آرا روشن کردانیدم چه دیدم

للمؤلف

عقل وجان دریك وجود وملك ودین دریك بدن   مهر ومه دریك کلاه وآسمان دریك قبا

سیمایی بتباشیر بشر وطلاقت مشعشع بل آفتابی بانوار ابهت وصباحت مبرقع عباراتی کنوز فصاحت را مستوعب بل اشاراتی رموز بلاغت وبراعت را مستجلب هیهات شأوه ان یلحق وغایته ان یسبق لایعرف له نظیر فی فضل ولاعدیل فی بذل کلامه سحر حلال ومنطقه عذب زلال اصفی من المدام وارق من ماء الغمام (ان هو الا وحی یوحی علمه شدید القوی)

شعر

عباراته فی النظم والنثر کلها   غرائب تصطاد القلوب بدایع
فهن لاجیاد المعانی قلائد   وهن لاجناد المعالی طلایع

فارسیه

درحرف وصوت نطقش ذاتیست وصف معنی   یعنی باوست قائم همچون عرض بجوهر
نقش خیال معنی ناکشته کرد خاطر   درقالب بیانش حالی شود مصور

فضلی باهر درشرفی ظاهر مدرج وکرمی عمیم بالطفی جسیم مشفوع ومزدوج (بلدة طیبة ورب غفور)

شعر

هوالبحر من ای النواحی اتیته   فلجته المعروف والجود ساحله
تراه اذا ما جئته متهللا   کانك تعطیه الذی انت سائله
تعود بسط الکف حتی لوانه   ثناها لقبض لم یجبه انامله
ولو لم یکن فی کفه غیر روحه   لجاد بها فلیتق الله سائله

رخسار اوطار اخیار از قطرات عبرات اقلام اوخندان ودل ودیدهٔ اشرار ازصدمات

صواعق سیوف اوبریان وکریان بروابط علم وحکمت تیغ را باقلم یك زبان ساخته وبضوابط عدل وکرم آب را باآتش همداستان کردانیده

شعر

تجاوز قدرالمدح حتی کانه   باحسن مایثنی علیه یعاب
یقود الیه طاعة الناس فضله   ولولم یقدها نائل وعقاب

ازانجا که مقتضای کرم پادشاهانه وعواطف خسروانه است من بندهٔ حقیررا مع قلة البضاعة وعدم الاستطاعة بتقدیم الخدمة والطاعة ملحوظ نظر مرحمت وشفقت ومشمول فنون عنایت وعاطفت کردانید وبالتفات همایون مستظهر ومستوثق ساخت وبلطائف مخاطبات بنده نواز وشرائف ملاطفات غم پرداز حجاب دهشت ووحشت ازپیش برداشت وغبار کربت وغربت ازمیان دور کردانید (یالیت قومی یعلمون بما غفرلی ربی وجعلنی من المکرمین)

شعر

فلما تأملت الطلاقة وانثنی   الی ببشر آنستنی مخائله
صفت مثل ماتصفوالمدام خلاله   ورقت کمارق النسیم شمائله

بیت

زان مرحمت وعاطفت شاهانه   حاسد زحسد بمرد وغماز زغم

چون بی سابقهٔ خدمتی وذریعت علمی وفضیلتی آثار احسان برصفحات حال خود واضح ولایح دیدم وخودرا مغمور مکرمت بی دریغ یافتم درخاطرفاتر خطور کرد که شکر منعم عقلا ونقلا ازقبیل واجبات وسپاس محسن عرفا ورسما ازجملهٔ مفترضاتست

لا خیل عندك تهدیها ولامال   فلیسعد النطق ان لم یسعد الحال

اکرچه قیام بشکر این مواهب عظام مقدور هیچ آفریده نتواند بود وخوض درعد این عوارف جسام موسوع ومیسور بشر نه

شعر

ولوان‌لی فی کل منبت شعرة　　لسانا یقول الشکر فیك اقصرا

رباعی

شکر تو بروزکار نتوانم کرد　　احسان ترا شمار نتوانم کرد
کر بر تن من زبان شود هر مویی　　یك شکر تو از هزار نتوانم کرد

ودائما درین اندیشه حیران بودم ودرین وادی سرکردان تاشبی در حضرت علیا حفها الله تعالی بالمیامن والاقبال که مرکز دائرهٔ کمال ومنبع زلال فضل وافضال است از هر فن نکته‌ٔ می رفت واز هر نمط دقیقهٔ فرومی آمد وبعد از اقاویل لم ولانسلم سخن بتواریخ ملوك وسلاطین واخبار وآثار سلف منجر شد وهر یك از نوادر ولطائف آن احدوثهٔ می کفتند ودر بدایع وروایع آن اعجوبهٔ می راندند دراثنای آن محاورات وتعارض آن مقاولات حضرت خلافت پناه لازالت رایات دولته خافقة علی الخافقین من بنده را خطاب مستطاب سرافراز کردانید وبلفظ وحی آثار فرمود شبهت نیست که مقصود از تألیف قصص انبیا وتدوین مفاخر ومآثر پادشاهان وشرح سیر ومقامات ایشان تهذیب وتعلیم مردم است تا ابناء ملوك واشراف در آیین جهانداری وبزرکواری تقیل برسوم وعادات ایشان کنند ودر بزم ورزم بقواعد ومراسم ایشان اقتدا نمایند واوساط الناس بحسن آن شمائل خوب وخصائل مرغوب که سر دفتر مجموعهٔ کرم وفذالك محاسن شیم است متخلق ومتطبع شوند ودرسائر حالات آن سیرت محمود وطریقت مودود را کار بندند (لقد کان فی قصصهم عبرة لاولی الالباب) ودر واقعات احوال وصادرات افعال ماوانتقالات از طوری بطوری واختلاف اوضاع وتصدی عظائم اشغال وشرائف اعمال بی قصدی وارادتی وغیر ذلك من الامور العجیبة والاتفاقات الغریبة التی یحار فیها العقل ویتیه فی نوادرها الفکر من خوارق العادات وغرائب الحالات والمقامات اعتباری بلیغ وانتباهی شافیست (لمن کان له قلب اوالقی السمع وهو شهید) اکنون اکر دران باب تألیفی رود وتلفیقی ترتیب داده شود که مبتدیان از مطالعهٔ آن چشمها بکشاید ومنتهیان را بصارت ومهارت بیفزاید حق بموقع وسعی بموضع باشد

بیت

ولم ار کالایام للمرء واعظاً　　ولا کصروف الدهر للخلق هادیا

من بنده که بنزول پایه وقلت سرمایه درفنون ادب مقر ومعترفم ونزلی که شایستهٔ خوان پادشاهان باشد ندارم خاصه این پادشاه کامل که در شطرنج حکمت ارسطو را اسب ورخ می دهد ودر نرد براعت وبلاغت سحبان را عذرا می برد سمند بلاغتش در مضمار نکته دانی وسخن‌رانی از تیر می کذرد وطفل خاطرش برجیس را لوح ابجد در کنار می نهد علمای عالم را بقوارع فضایل ملزم ساخته وفصحای بنی آدم را لکنت حیرت برزبان انداخته

شعر

صحیح ادیم الذکر ماشانه الخنا　　صقیل حواشی المجد ماشانه الکدر
حوی خرزات الفضل حکماً وحکمةً　　فحیث شحافاه تساقطت الدرر

خاشاك وار درکرداب این اقتراح سرکردان ماندم وذره کردار درتقلد این امر حیران نه‌رای آنك پای درمخایض این مزلقه‌نهم ونه‌یارای آنك سراز مضمون فرمان بتابم وفضلاً علی ذلك دربازار سخن‌وران حاذق واستادان ماهر که بالماس فکر جواهر معانی دقیق سفته اند وسخن چنانك می باید کفته نقد مغشوش من چه رواج یابد وبضاعت مزجاة من درچه حساب آید ایاك واهلب العضرط

للمؤلف

چه دستان سرایم من بوالهوس　　که باعندلیبان شوم هم نفس
پیاده کجادارد آن دست برد　　که جنك آورد با سواران کرد
بضاعت چه آرم من بی نوا　　سزاوار سلطان چه آرد کدا
بنیروی خود کر بکوشم هزار　　نیاید زمن درجهان هیچ کار
مکر آنك توفیق یاری دهد　　مدد دولت شهریاری دهد

واعتناق این شغل هرچند صعوبتی تمام داشت اما عدول ازسمت اشارت عالی لازالت نافذة لسهام جاریة الاقلام بحکم شرع وعقل مفضی بعصیان ومؤدی بکفران وطغیان می آمد

فلو ملكت عينى عنان مرادها   لما اكتحلت الا غبار خطاكم
ولست ابالى سخطة الناس كلها   اذا ظفرت نفسى ببعض رضاكم

بيت

دربيع توم بهر بهايى كه كنى   درحكم توم بهر قضايى كه كنى

خواستم كه اين نقش را بيرنكى واين پرده را آهنكى سازم كه درخاطر فاتر لايح شدكه اى عزيز سالها چون كل خرمن زندكانى بباد سخن ورى دادى بنكر تاچه آب روى يافتى ومدتها چون چنار درچمن هوا وهوس بادبيمايى كردى جزباد دردستت چه ماند بلبل زبانت درقفص دهان بهزار دستان داستان فضل هنر سراييد جزآنك چون بلبل درقيد نامرادى محبوس ماندى چه نوا حاصل كردى ودربوستان فضيلت غنچه صفت دهان بزبان آورى كشودى غيرازانك ازبهر قراضهٔ زر جكرت خون شد چه برك اندوختى

شعر

زمن كام الكلب ترأم جروها   وتصد عن ولد الهزبر الضارى
ليس الزمان وان حرصت مسالما   خلق الزمان عداوة الاحرار

فارسيه

مرا زكردش اين چرخ آن شكايت نيست   كه شرح آن بهمه عمر ممكنست ورواست
نه هيچ عقل براشكال دوراو واقف   نه هيچ ديده باسرار حكم او بيناست
كسى زچون وچرا دم نمى تواند زد   كه نقش بند حوادث وراى چون وچراست

درين فكرت متحير بودم ودرين حيرت متفكر كه مرشد توفيق بانك برمن زدكه اى مسكين مكر ندانستهٔ كه درعهد دولت اين پادشاه عادل هنرپرور وشهريار فاضل كرم كستر

فارسيه

آنك فيض ترحم عامش   برجهان رحمتيست يزدانى
نوبهار نظام عالم را   دست او ابرهاى نيسانى

كار فروبستهٔ هنر بالا كرفته است ونقد موزون سخن رواجى هرچه تمامتر پذيرفته نهال خشك سال فضل ودانش بامداد رشحات باران تربيتش يوماً فيوماً تازه تراست وكلزار آمال واماني ازمنهل جود وسخاوتش لحظةً فلحظةً سيراب ترعالميان درمراتع افضال وانعام اومرفه الحال وجهانيان درمراعى احسان ونوال اوفارغ البال اند

شعر

لاينزل الدينار ساحة كفه   الا ينادى انت رزق فلان
وكانه فى كيسه عرض فما   يبقى زمانا فيه بعد زمان

فارسيه

زحرص آنك بروسائلان سؤال كنند   همى سؤال بخواهد زسائلان بسؤال
زشاخ بادرم آيد كف چنار برون   كراز مهب كف اووزد نسيم شمال

آن غبار حوادث كه مشاهده مى كردى باستين كرم ازچهرهٔ روزكار برداشت وآن كرد فتنه كه انكيخته ديدى بآب تيغ آتش بار از عرصهٔ جهان فروشست

شعر

طابت به الايام والدنيا بما   فيها وطاب بذكره الاخبار
هذا هو العصر الذى سبقت به الـ   بشرى وجاء بطيبه الآثار
ولى ظلام الظلم فيه فماله   اثرو شاع بعدله الانوار
رقت حواشيه ورق رواؤه   فهجيره واصيله اسحار
عم البرية والبسيطة عدله   فالخلق شخص والبسيطة دار

فارسيه

كيتى زفر دولت فرمانده جهان   ماند بعرصهٔ ارم وروضهٔ جنان
برهرطرف كه چشم نهى جلوهٔ ظفر   وزهرجهت كه كوش كنى مژدهٔ امان
كردون فروكشاد كمند ازميان تيغ   وايام بركرفت زه ازكردن كمان
ازغصه خون كرفت چو مى ظلم را جكر   وزخنده بازماند چو كل عدل را دهان

سخنت دربازار خرمهره فروشان اکر قیمت نداشت کناه تراست دررستهٔ جوهریان عرض کن وابکار افکارت راا کر دخیلان کوته نظر خواستاری نکردند کس راچه جرم درنظر صاحب دولتان جوهر شناس جلوه‌ده

شعر

تسل عن الهموم فليس شئ يقيم ولاهمومك بالمقيمه
لعل الله ينظر بعد هذا اليك بنظرة منه جسيمه

فارسیه

قدر اهل هنر بدید آید کارها چون بکاردان افتد

بحکم این دواعی ازسرارادتی صادق واعتقادی جازم وصدقی درست وارادتی تمام درتحریراین کتاب خوض کردم وآنرا «بزم ورزم» نام نهادم تا کافهٔ سلاطین عالم وجمهور صنادید عرب وعجم این قواعدخوب وقوانین محبوب راکه مطالع انوار سعادت وطلایع تباشیر رفعت وسیادتست دستور معاش ومعاد وقانون صلاح ورشاد خودسازند ودرسلوك طریق رزم انکیزی وبزم افروزی اقتدا بدین مفاخر مرضی ومآثر محمود کنند

بیت

تابیاموزندشاهانی‌که‌دین‌دارندوملك رسم وآیین جهانداری وشرط سروری

ودرعبارت ازاغلاق وابهام که موجب نفرت طباع وانقباض خواطراست اجتناب نمودم ومعانی آنرا درالفاظ متداول قریب الفهم ایراد کردم برسیاقی که مقبول ومفهوم خواص وعوام کردد (والبلاغة مافهمته العامة ورضیته الخاصة) مأمول ازکرم شیمت اهل سیرت وارباب بصیرت آنك چون بر سهوی یاخللی اطلاع یابند اصلاح وارشاد نموده عفورا کار فرمایند (فمن عفا واصلح فاجره على الله)

بیت

وعين الرضا عن كل عيب كليلة ولكن عين السخط تبدى المساويا

فارسیه

بپوش اکر بخطایی رسی وطعنه مزن که‌نفس هیچ بشر خالی ازخطا نبود
درآفتاب نکاه کن‌که بابصارت خویش ممراو همه بر خط استوا نبود

بصرنا الله بعيوب انفسنا ويسر لنا مايحب ويرضى بالنبى وآله الابرار وعترته الاخيار

بیان شرف وجود پادشاه برطریق اجمال وحکمت اختصاص اوبعنایت الهی

بدلائل عقلی وبراهین قطعی ثابت شده است‌که انتظام اسباب دین وداد والتیام مصالح صواب وسداد نوع انسان جزبتغایر حرف وصناعات وتنوع امزجه وطباع صورت نبندد وبقای نوع وترادف شخص ممکن ومتصورنکردد چنانك بعضی بفکرصحیح وتدبیر صائب موصوف باشند وبعضی بفضل بسالت ونجدت وجمعی بفرط کفایت ودرایت وبعضی دیکراز حلیهٔ عقل وتمیز عاطل وبمثابت آلات وادوات ارباب عقل ودانش را تاهریك بشغلی اشتغال نمایند وبصنعتی وحرفتی کرایند بعضی شریف وبعضی خسیس تابتعاون وتوافق واحتیاج بیکدیکر مهمات همکنان مکفی کردد وبواسطهٔ تکافی وتساوی طریق عقل که مقتضی نظام وجود وقیام بقاست مسلوك شود وازینجاست‌که حکما کفته‌اند (لوتساوی الناس لهلکوا جمیعا) بنابرین مقدمه چون دواعی مختلفست وتوجه بمباغی ومراضی متفاوت مثلا ارادت یکی در تحصیل لذتی منحصراست وعزیمت دیکری براقتنای کرامتی موقوف ومقتصر چنانك کلام قدیم ازان تعبیر کندکه (كل حزب بما لديهم فرحون) پس اکرایشان را باطبایع خود کذارند اسباب نظام مرتب نشود وقضایای معیشت منتظم نکردد چه‌متغلب همه‌رامتهور ومأمور خود سازد وحریص جمع نفایس ورغایب خودرا خواهد وچون دست تجاذب واختلاس ازهر طرف درازشود وپای تغلب وتسلط درمیان آید جملکی سربافنا واعدام یکدیکر برآرند وسلسلهٔ وجود منقطع کردد پس جهت تعدیل وتقدیر امور واوضاع وتحدید وتقویم جهات واقطار ضرورت باعث شد بروجود مدبری کامل مخصوص بتأییدالهی‌که اهتمام برسلوك طریق عدل وحکمت ورعایت ناموس اکبرکه عبارت از شریعتست مقصور ومحصور دارد تاهریك را بمرتبهٔ‌که سزاوار باشند برمصداق حدیث (رحم الله امرأ عرف قدره ولم يتعد طوره) طائعاً اوکارهاً خرسند کرداند وامور درمقدار خود قراردهد واین شخص راملك ومدبر عالم خوانند واحکام وقوانین

اورا صناعت ملك ورسول صلى الله عليه وسلم مى‌فرمايد (احب الناس الى الله يوم القيامة وادناهم مجلساً امام عادل)

للمؤلف

پس از امر ونهى خدا ورسول — كناهست از حكم سلطان عدول
چو فرمان داراى خورشيد وماه — فريضه بود طاعت پادشاه
خلاف سلاطين مالك رقاب — بدنيا هلاكست وعقبى عقاب

وبايد دانست كه غرض از ملك درين مقام نه هر شخصى باشد كه اورا خيلى وحشمى بود وببسطت مملكت ووفور حشمت وشوكت معروف ومشهور باشد بل بحقيقت ملك كسى است كه قابليت تدبير وتصرف دراوضاع جمهور واستحقاق واستهال ملابست اين شغل اورا حاصل باشد واكرچه از خزاين ودفاين ولشكر وحشم قاصر باشد

بيت

لولا العقول لكان ادنى ضيغم — ادنى الى شرف من الانسان

وهركرا چشم عقل از سبل خلل سليم باشد وكوش هوش از صمم غوايت وغباوت صحيح داند كه هر تيغى واكرچه مزوق ومصقول باشد وبجواهر قيمتى مرصع ومعمول چون ذوالفقار نتواند بود وهر شخصى راهرچند بشكل وهيأت مكمل مقام حيدريت حاصل نه (ماكل سوداء تمرة ولا بيضاء شحمة)

شعر

فقد يظن شجاعاً من به خرق — وقد يظن جباناً من به زمع
ان السلاح جميع الناس يحمله — وليس كل ذوات المخلب السبع

فارسيه

شمشير مرتضى بجز از آهنى نبود — پشتى دين حق لقبش ذوالفقار كرد

ودر حكمت عملى مبرهن شده است كه سياست ملك بردونوعست يكى سياست فاضله ومقصود

ازان افاضت عدل واشاعت بذل وتقويت دين وتمشيت صدق ويقين وبث خيرات وبسط مبرات وضبط ممالك وامن مسالك وتعمير بلاد وترفيه عباد ورعايت رعايا وحمايت برايا وانتظام مصالح معاش ومعاد وانبرام معاقد صلاح ورشاد باشد واين سياست را امامت خوانند (ذلك الفضل من الله وكفى بالله عليما)

ودوم سياست ناقصه ومراد ازان استيفاى لذات حسى ومتابعت شهوات طبيعى واسترقاق خلايق واستعمال جور وعلايق وغصب اموال وهتك استار وفجور وفساد وظلم وبيداد باشد واين سياست را تغلب خوانند (ومن يفعل ذلك يلق اثاما)

وسايس اول تمسك بعلم وحكمت ودين وشريعت كند وخودرا مالك شهوت وغالب طبيعت دارد ورعايا وزيردستان را برادران ودوستان انكارد ومملكت بعدل وعفاف واحسان وانصاف آراسته كرداند ازان جهت كه غرض او تكميل خلايق ونيل سعادت باشد وباجماع امت مراد از اولوالامر وظل الله ملكى چنين باشد كه قايم بامر حق وحافظ حدود دين است (اولئك الذين صدقوا واولئك هم المتقون) وعبارت از حزب الله انصار واعوان اوكه (الا ان حزب الله هم المفلحون)

وسايس دوم تمسك بجور واعتساف وعدول از سمت اعتدال وانصاف واستعلا واستيلا نمايد ورعايا راكه ودايع آفريدكاراند بجاى خول وعبيد وخدم ومماليك دارد وخودرا اسير حرص وشهوت سازد ومدينه را از خوف واضطراب وتنازع وتطاول وعنف وعداوت وخبث وخيانت مملو ومحشو كرداند وبالحقيقه سلطنتى چنان عين شيطنت باشد واياالتى مثل آن محض ضلالت وجهالت (اولئك شر مكاناً واضل سبيلا) واجناد او حزب الشيطان كه (الا ان حزب الشيطان هم الخاسرون)

چون اين قاعده ممهد شد بربصر ارباب بصيرت پوشيده نباشد كه بحكم (ياايها الذين آمنوا اطيعوا الله واطيعوا الرسول واولى الامر منكم) سياست فاضله تلو نبوتست وامارتى چنان ترب رسالت چنانك حكما كفته‌اند (الدين والملك توأمان لا يتم احدهما الا بالآخر) چه دين بمثابت اساس است وملك بجاى اركان ولامحاله اساس بى ركن ضايع باشد وركن بى اساس خراب پس دين بى ملك عاطل بود وملك بى دين واهى

مثنوى

چنان دان كه شاهى وپيغمبرى — دوكوهر بود در يك انكشترى
نه بى تخت شاهى بود دين بپاى — نه بى دين بود پادشاهى بجاى

لاجرم حکمت الهی اقتضا چنان کردکه قواعد دین بمکانت انبیای کبار ممهد باشد ودعایم دولت بمهابت سلاطین دین‌دار مؤکد ناامور دین بمظاهرت مراسم دولت استمرار یابد واوضاع دولت بمیامن قوانین دین استقرار پذیرد وامور در مواقع خود قرار کیرد

مثنوی

عدل شه پاسبان ملکت اوست   بذل اوقهرمان دولت اوست
هرکه انصاف ازوجدا باشد   ددبود دد نه پادشا باشد

وهرکاه که مملکت ازپادشاهی عادل که‌بسیاست فاضله موصوف ومنعوت‌باشد خالی کردد همای امن وامان سایه ازجهان بردارد وشاهین عدل چون عنقا درآشیان عزلت مختفی شود آنکاه بوم ظلم وفسادکه بشآمت عاقبت ووخامت خاتمت منسوبست درارباع واصقاع ممالك نشیمن سازد ورسوم جور وبیدادکه مستعقب تفریق جمع وتشتیت شمل است میان مردم متداول کردد وامور مهمل وقضایا مختل ماند پس باندك مدتی دمار از دیار حق برآید ولهذا ارادت ازلی بران جمله جاری شدکه درهرزمان واوان چنانك قوافل ممکنات ازمغارهٔ عدم بمعمورهٔ وجودمی آیند شخصی ازبنی آدم‌که بشمول عنایت الهی محظوظ باشد وبمزیت عقل وحکمت وفضل معرفت وتمیز ورجحان نجدت وحماست ازابنای نوع مستثنی بروفق مقتضای آن زمان ازهبوط خمول و خمود براوج دولت وسلطنت ظهور یابد تابوساطت اوسلك وجود انتظام پذیرد وحال عالم درحیز استقامت واعتدال قرار کیرد (اولئك یسارعون فی‌الخیرات وهم لها سابقون)

وبعنایة الله‌تعالی ویمن هدایته وجود همایون سلطان لازالت اعلام سلطنته ممتدة الظلال منشورة الاذیال شرایط‌سیاست فاضله رامن جمیع‌الابواب جامع است وصرامت تیغ‌باشهامت قلم ممزوج دارد وشکوه دولت باشرف دین وشریعت مجموع ومشفوع لایتوجه بهمته الی اعظم مرقوب لااطاع ودان ولا انطلق بعزیمته الی افخم مطلوب الاکان واستکان

شعر

هوالملك المیمون رأیا ورایة   سجایاه اقدام وحزم ونائل
یلوذبه الاحرار من‌کل خطة   ویأوی الی عالی ذراه‌الاماثل
فیمناه بحرموجه متلاطم   ولقیاه بدر ضوؤه متکامل

وآثار مساعی مشکور واجتهادات مبرورکه درملابست این شغل خطیر وممارست این خطب جلیل بظهور رسانیده برروی روزکار وضوحی هرچه تمام‌تردارد

اکنون وجه رجحان این پادشاه بر ملوك سلف وخلف ظاهراست چه ازجهت تدبیر وتصرف درمناظم ملك وملت بر طریق حکمت ومعدلت ونشر خیرات وافاضت مبرات وچه ازجهت فضایل نفسانی وکمالات انسانی واین معنی خودمحتاج بشرح وبیان نیست (والعیان لایحتاج الی‌البیان)

وفحول علمای حکمت وشریعت را محقق است‌که توفر وتبحر این صاحب دولت‌در فنون علوم معقول ومنقول وضروب فروع واصول درچه نصابست وکیاست وفراست اودر ابواب فضایل وکمالات بچه حیثیت

بیت

تفکره علم ومنطقه حلم   وباطنه زین وظاهره ظرف

فارسیه

کنجیست پرجواهر وبحریست پرکهر   درهر لطیفه اش‌که هویدا کنی نهان
کنجی‌که از خجالت اومنزوی شدند   دردرصمیم بحر وکهر درعروق کان
بحری‌که ازلطافت‌ورشکش محیط‌را   دریای‌اشك وآب شود دامن ودهان

بخلاف سلاطین ماضی وحال‌که اکثرایشان ازشرف این کسوت وزینت این حلیت عاری وبی بهره اند وشك نیست‌که سزاوار تروجودی بعلم وحکمت ومحتاج ترنفسی بشعار ادب وفضیلت وجود پادشاه وقتست چه بایدکه اکمل نوع باشددر زمان خود تاتقدیر وتدبیر قضایا برقانون حکمت وقاعدهٔ عدالت ونصفت تواند کرد ودر ایرادواصدار اوضاع‌ازافراط وتفریط‌وقصور وتقصیرایمن تواندبود وازشوب (الجاهل‌امامفرط اومفرط) پاك بوده برذیلت   مصراع

ومن‌العجایب اعمش کحال

مطعون نشود ورعیت بسبب مزیت واولویت اورا تتبع کنند واوامر ونواهی اورا امتثال نمایند والاترجیح من‌غیرمرجح لازم‌آید وشوکت وهیبت اودرضمایرمتمکن نکردد

چه هر پادشاه که بدین زیور متحلی نبود درایقاع واجرای احکام دین ودولت ازخبط وخلل وخطا وخطل خالی نباشد ومیان مفاسد ومصالح ومحاسن ومقابح تفضیل وتمیز بر منهاج حکمت نتواند کرد پس اوضاع مخبط کردد ومخالفت ومناقشت درمیان خلایق پیدا شود چنانك دربعضی ازملوك عهد مشاهده می رود (افمن اسس بنیانه علی تقوی من الله ورضوان خیر ام من اسس بنیانه علی شفا جرف هار فانهار به فی نار جهنم)

بیت

وغیر تقی یأمر الناس بالتقی — طبیب یداوی الناس وهو مریض

واکر چابك سواران میدان بلاغت سالها درحلبهٔ ثنا واطرا مجارات کنند بکرد یك وصف ازصفات مجد ومعالی این خسرو دانش پرور نتوانند رسید ومهندسان باریك بین زیر وزبر آسمان وزمین بپیمایند قطری ازا قطار مفاخر ومناقب این شهریار عدل کستر درنتوانند یافت

شعر

شرف تطامن دونه الجوزاء — ومکارم بهرت به العلیاء
وقدیم بیت لوذکرت حدیثه — اصغت الیك الصخرة الصماء

ومن بنده را درمدح وثنای این حضرت بزرکوار زادها الله تمکینا قصائد بسیار است وازجمله این یك قصیده که دروقت مهاجرت ازدار الخلافه ووصول بشرف بساط بوس اتفاق افتاد تضمین رفت

وهی هذه

درت البلاد مشارقا ومغاربا — ووردت کل مناهل ومشاربا
طفت الدیار سهولها وحزونها — وبها رأیت عجایبا وغرائبا
وصحبت کل مخالف ومؤالف — وجمعت منهم دربة وتجاربا
کم شدة قاسیتها ومشقة — ونوائب مارستها ومصائبا
کم لیلة فیها طویت بوادیا — وفدافدا ومهامها وسباسبا

مابات فی وجه البسیطة معشر — الا وکنت لهم حلیفا صاحبا
والیت جمهور الانام منافسا — فی حبهم فرحلت عنهم تائبا
ماراقنی بلد ولا ربع سوی — ارض العراق فرب صنه نوائبا
بلد ثوت فیه المکارم والتقی — وحوی الملوك مراتبا ومناصبا
دار الخلافة والولایة والسیا — دة والسعادة کلها واطایبا
یاحبذا بغداد من متنزه — اضحت شموس الدین فیه غواربا
فکان انفاس المسیح نسیمه — یحیی العظام تراقیا وترائبا
لهفی علی صوت الحمام اذا غدا — بعض لبعض بالهدیل مجاوبا
و علی ظباء بارزات نزهة — متصیدات للاسود حواجبا
فاذا نطقن نثرن دراً فائقا — واذا ضحکن ارین نجماً ثاقبا
یاطیب عیش زماننا الماضی وقد — کان الحبیب مواصلا ومصاحبا
ایام کنا شاربین مبکراً — کأساً دهاقا من اکف کواعبا
مع اصدقاء مکرمین شمائلا — ومعظمین محاتداً ومناسبا
الیوم حملنی لفرقة وجههم — صرف الزمان بلابلا ومتاعبا
فبقیت مهجوراً غریباً لااری — حولی قدیم منازلی وحبائبا
فکان فی جفنی مذ فارقتهم — عیناً تسیل دماً ومزناً ساکبا
انی اقاسی من زمانی شدة — لوصادفت جبلا تقطر ذائبا
یالیتنی قدکنت صخراً جامداً — کیلا اخوض مکارها ومعاطبا
لولا المکارم من ابی الفتح اقتضی — اجلی وکنت الیوم طینا لازبا

برهان دین الله اکرم خلقه
واعز موجود علی ومراتبا

ملك الممالك احمد بن محمد — من ساس امصاراً وساد کتائبا
ملك الرقاب عوارفا وصنایعا — اخذ البلاد مطاعناً ومضاربا
ماغامر الاهوال الا فائزاً — مابارز الابطال الاغالبا
شمس ولکن لایزول مغرباً — بدر ولکن لایشوب غیاهبا
اضحی سمی المصطفی ووليه — و وصی خیر خلائف وصواحبا
وکان صارم سیفه فی کفه — برق تلألأ من خلال سحائبا

وطأت مواكبه من الفلك الذرى   ومن النجوم مفارقا و منـاكبا
احيي واضحك روض آمال المنى   بدموع اقلام هطان سـوا كبا
واعشوشبت ارض الامانى والرجا   مذ صـاب غيم نداه صوباً صائبا
لله درسـيوفه يوم الوغى   يضحكن هاماة[١] الكماة ضواربا
يطلعن من شرق الغمود بواسما   ويغرن فى غرب الرؤس نوادبا
لمـا انتضين من الثيـاب عواريا   اصـبحن اردية الحياة سـوالبا
وله صـوارم من حداد عزائم   لاينفللن مقاطعـا ومضـاربا
ومن المهابة والصرامة والحجى   جند ترى معه الذباب ثعالبـا
بذل الندى حتى لكثرة بذله   سئم القلوب مقاصـداً ومآربا
و سخا بطارف ماله وتليده   حتى تنـاولت النفوس مطالبـا
لوجاد بالدنيـا و مافى اهلهـا   ماظنهـا الاقل مواهبـا
ولو اسـتفاد بنوالملوك نفايسـا   هو بالنفايس يسـتفيد مناقبـا
من كل ناحية يلوذ ببـابه   قوم لاشتات المقاصد طالبـا
يا ايهـا الملك الذى آواؤه   اعلى عوال للعلى وقواضبا
انت الشجاع الغالب البطل الذى   لو صـات ضرغاما لولى هـاربا
انت الذى هزم العداة بكرة   متوكلا رباكريمـا واهبـا
انت الذى اعليت اعلام الهدى   فجلوتهن مشـارقا ومغـاربا
انت الذى شـيدت اركان التقى   واقمت ماقدكان فيها واجبـا
ولوانت بالحكم الشريف محلهـا   جـادلت افلاطون فر مجانبـا
حزت المعـالى باجتهاد بالغ   لاوانقـا باحـانب واقاربا
اخرجت لؤلؤة العلى من بحرها   لاظـالما لا نا هبـا لاغاصـبا
و اتاك تأييد الاله من السما   متواليـا متتاليا متعاقبـا
ناواك خصـمك من بعيد حيلة   لما احس العجز عنك مقـاربا
قدرام يعمل بالخداع غبـاوة   هيهات شـغلا مايطيق محـاربا
فدناك مغتراً و اقدم جنة   فاذا برزت نـأى وادبر خائبـا
ارسلت من بأس شديد عسكراً   جمـاً اليه طواعنا و ضـواربا

[١] (هامات) اولميدر .

حاربتـه بصـلابة احدية   من غير سوقك راجلا اوراكبا
كيف السـبيل له اليك و انت فى   سبل السـواء وحاد عنهـا عازبا
شـتان من يمشى سويامائسـا   من اعرج يمشى مكبا ناكبـا
ان كان يزهو عِدة اوعُدة   فالشمس واحدة تجن كواكبـا
كم فارس يحصى بديل فوارس   اوراكب ياتى عديل رواكبـا
تبـاًلهم من معشر دهرية   كسـبوا معـايب جمة و مثالبـا
ان ظل يدخر الكنوز فخله   انى الاحظه لحبلك حاطبـا
فاذا رأيتهم رأيت خنافسـا   واذالقيتهم لقيت عقـاربا
قوم اذا افلحت منهم سـالما   فكانهم نثروا عليك رغائبـا
سـبحان من سـواك ناصردينه   وهداك منتصـفاله ومراقبـا
يارب زده سـعادة و سـلامة   واتح له سـبباالفضلك جالبـا
و انله مايهوى و يأمل آمنـا   من عائق وعلائق وشوائبا
ادعوله سراً وجهراً مخلصـا   ودعاؤه للمسـلمين قواطبـا

شرح انساب بزركوار ودودمان نامدار وذكر ارومهٔ مبارك

هرچند كمال نفس وشرف جوهر وفضيلت عنصر وكرم طبع وعلو رتبت ومنزلت سلطان برمنهاج (فلا انساب بينهم يومئذ ولايتساءلون) ازشرح فضايل ومناقب آباى كرام واجداد عظـام واكرچه نجوم فلك معالى وسعود ايام وليالى بودند ودرمباشرت معظمـات امور ومراقبت جمهور هريك قطبى وثيق وركنى مشيد استغنايى دارد چنانك شاعر كفت

شعر

انا ابن نفسى وكنيتى ابى   من عجم كنت اومن العرب
ان الفتى من يقول هاانا ذا   ليس الفتى من يقول كان ابى

وعلى ثقة من الله تعالى در استقلال رسوم جهاندارى وارتقا برمعارج شهريارى بخول وخدم ودينارودرم ومدد وعدد قوم وقبايل واقارب وعشاير ظهراً وبطنا محتاج ومفتقر نشد

شعر

نفس عصام سودت عصاما   وعلمته الكر والاقداما
وصيرته سيداً هما ما

بيت

تراست مرتبهٔ سروری باستقلال   نه‌چون نبوت موسی بشرکت هارون

اما چون آن اشراف‌دودمان فضل وکرم واسلاف خاندان علم وحکم هریك درعهد خود واسطهٔ عقد فضایل ورابطهٔ سلك معالی ومفاخر بودند

شعر

هم حلوا من‌الشرف المعلى   ومن حسب‌العشيرة حيث شاؤا
فلوان السماء دنت لمجد   ومكرمة دنت لهم السماء

اولی آنك اطرادباب واشتمال کتاب‌را طرفی ازانساب نامدار ودودمان فضیلت شعار برسیاقی‌که از بطون دفاتر ومتون صحایف مستفاد شده شرح‌دهیم و بتعداد آن‌زواهر ریاض مکارم وتسمیهٔ آن افاضل واکارم افتتاح کنیم وکوییم

سلطان‌السلاطین ظل‌الله فی‌الارضین خلیفة‌الله‌فی‌العالمین ﴿ سلطان برهان‌الحق والدولة والدین احمد ﴾ خلدالله تعالی خلافته وملکه وسلطانه پسر مرحوم مغفور زبدة افاضل‌الانام مبین‌الحلال من‌الحرام قدوة العلماء المتبحرین ﴿ شمس‌الملة والدین محمد ﴾ بن المولی‌الاعظم والنحریرالافخم سالك مسالك المشروع والمعقول بانی مبانی الفروع والاصول ﴿ سراج‌الملة والدین‌سلیمان ﴾ بن المولی‌الافضل الاکمل اعلم‌علماءالعالم ینبوع‌العلم‌والحکم «حسام‌الملة‌والدین حسین » بن المولی‌المعظم جامع‌حقایق العقل والنقل ناشرالویة الفضل والعدل اسوة‌المتبرزین ﴿ جلال الملة والدین حبیب ﴾ بن ﴿ محمد ﴾ بن ﴿ رسول ﴾ بن ﴿ سَونِج ﴾ است

بيت

نسب كان عليه من شمس‌الضحى   نورا ومن فلق الصباح عمودا

واصل ونژاد ایشان ترك است ازقبیلهٔ سالُوز ومنشأ ومحتد خوارزم باقوم وقبایل

بسیار ونعمت وثروت بی‌شمار مکر سالی ازسالهاچنانك شیوهٔ کردش کردون وشیمهٔ‌روزکار بوقلمون اسست‌که اکر هفتهٔ چون‌کل بخنداند ماهها درکورهٔ نامرادی زهره‌آب کرداند واکر ساعتی چون‌می سرخوش دارد روزها ازغائلهٔ خمار جان برلب آرد شرور ردیف سرور کند وجراحت تلوراحت سازد

بيت

وللامور مقادير مقدرة   والدهرعادته نقض وابرام

« محمد » پدر « قاضی جلال‌الدین حبیب » بسبب فترتی‌که واقع شد بحکم

فاذا نبابك منزل فتحول

رخت انقلاب برراحلهٔ اغتراب نهاد وازوطن مألوف ومسقط رأس جلاکرد وبعد از قطع‌راههای دراز وطی‌نشیب وفراز بشهر قَسْطَمُونِیَّه افتاد و مقیم شدکه اذا اعشبت فانزل قاضی جلال‌الدین حبیب آنجا در وجود آمد وچون ایام طفولیت منقضی شد وهلال غرهٔ صبی ازافق غیب‌طالع‌کشت بطلب علم اشتغال نمود ودرمدت اندك فضیلت وافرحاصل کرد وبغزارت فضل ورجحان ادب از اکفا واقران سبق برد

بيت

اديب رست للعلم فی‌ارض صدره   جبال جبال‌الارض فی‌جنبها قف

مثنوی

غایت لطف او نداند کس   کز لطافت بروح ماندوبس
لفظ او بارکیر عقد کهر   طبع اوچون نسیم کاه سحر
ذهن او تیز تر زسیرفلك   رای روشن تر ازروان ملك

ودران دیار بزرکی بود صاحب‌جاه معروف بقاضی خُتَنی‌که بزعامت وایالت اهل‌آن زمان موسوم بود ودرحل وعقد امور جمهور باعی طویل وجاهی عریض داشت وبروفق

(ويمدد كم باموال وبنين) بمدد اموال وعدد اولاد مستظهر ومتمكن بودی ودرشوکت وحشمت بافلك پنجه آزمودی

شعر

القائل الفاعل المأمون نبوته	والسيد الايد الميمون طائره
ومايعدله الاطناب فی بلد	الا تضعضع باديه وحاضره

فارسيه

قهرمانی كه كر بكرداند	خاطرش بامزاج چرخ عيار
همچو برك خزان فروريزد	كوكب از صحن كنبد دوار

آن بزرك را وقتی كذر برقسطمونيه افتاد چنانك معهود كرام ومعتاد شراف وعظام باشد ازائمه وافاضل آن بقعه استفسارمی كرد واز بضاعت ودستكاه هريك در فضل وادب استكشاف می نمود دراثنای آن حال كمال نفس ووفور فضل وحسن اخلاق وطيب اعراق جلال الدين حبيب ومهارت اودرفنون فضايل عرضه داشتند وكفتند

شعر

وحلم كان الارض منه توقرت	وعلم كان البحر منه تفجرا
اذا اخذ القرطاس ظلت يمينه	تفتح نوراً او تنظم جوهرا

ازسر رغبت تملم واردات صادق اورا طلب فرمود وباكرام و اعزاز واعظام واهتزاز تلقی نمود وتقريب وترحيب بليغ ارزانی داشت وچون نقد كمال او برمحك اعتبار تمام عيار يافت (وعندالامتحان يكرم الرجل او يهان) ومحضر بر مخبر وعيان بربيان راجح ديد مشغوف حسن تقرير وتحرير ومفتون لطف محاوره ومحاضرهٔ او شدو كفت (المرء بطی لسانه لابطيلسانه)

فارسيه

تو مردمی ودكر مردمان ولی فرقست	ميان بربط وعود ارچه نامشان عود
زاشتراك صفت ذات مشترك نشود	خدای باشد موجود وبندكان موجود

واورا بلطائف اقوال وكرائم اعمال بنواخت وبدرجهٔ رفيع ومرتبهٔ منيع مخصوص ومتعين كردانيد واز كرائم بنات وابكار مخدرات ستيرهٔ را كه چشم وچراغ دودمان و بيت القصيدهٔ خاندان بود وصفت جمال باسمت عصمت وكمال مشفوع داشت بمعونت ومؤنت خود مجانا درعقد نكاح وتحت حضانهٔ او آورد واورا عظيم الشان ورفيع المكان مصاحب كردانيد وكفت (انه لمشل عون) ومنصب قضا وحكومت شرعی بلدهٔ قيصريه وتوليت اوقاف وسائر ابواب البر باتوابع ومضافات عفواً صفواً بدو تفويض كرد

وازان تاريخ اولاد واحفاد اونسلاً بعد نسل وخلفاً بعدسلف بدين منصب منسوب وبدين شغل موسوم كشتند واين رسم درخاندان ايشان ثابت ومستمر ماند

ومرحوم قاضی حسام الدين ازان دختر متولدشد واوهم فاضلی متبحر وكاملی متفنن بيرون آمد ودراقسام علوم مشاراليه كشت ودرحضرت امراوصناديد بعلو رتبت وسمو منزلت از پدر دركذشت وپيش همكنان مقبول القول ومعتمد عليه شد وازاعاظم امرای مغول چندی كه از زيور اسلام عاطل بودند بردست اومسلمان شدند وشرف ايمان دريافتند

واودختريكی را از اكابر امرای سَلجُوقی درنكاح آورد وباستظهار آن مالی فراوان ومكنتی بی پايان اندوخت

ومرحوم قاضی سراج الدين ازان دختر تولدكرد وازعلوم دينی ومعارف يقينی بحظی اوفرونصيبی اكمل محظی كشت وپيش امرا وحكام قربت وزلفت عالی يافت

ودران ايام عفيفهٔ ازبنات « سلطان عزالدين بن سلطان اعظم غياث الدين بن سلطان اعدل اكمل علاءالدين كيقباد » انارالله برهانهم وثقل بالحسنات ميزانهم بسبب فترات زمان وطوارق ملوان كه درخاندان ملوك سلاجقه مترادف ومتوالی بود وقصهٔ ايشان مشهور ومورخ است بحكم ضرورت وقت درحبالهٔ اميری از امرای مغول آمده بود وازو دختری آورده وآن دختر بعد ازمدتی نقيصريه افتاده قاضی سراج الدين اورا خطبت كرد

ومرحوم سعيد ذوالعترة الطاهره ومنبع الدولة القاهره شمس الملة والدين محمد روح الله روحه العزيز ازان دختر دروجود آمد

وسلطان غياث الدين كه جد سلطان است پسر (خُواند خاتون) است واو روميهٔ لاصل بود خاتونی آراسته بنباهت اصل وجلالت قدر وعصمت نفس وعفت طبع وآثار ومعالم خيرات وحسنات او درممالك روم ازمدارس ومساجد وزوايا وخوانق واربطه وقناطر

ودارالضيافه وغيرها تاغايت ظاهر وموجود است وسكان وقطان بلدهٔ قيصريه بكر امات ومقامات اومتفق الكلمه

ومرحوم فلك المعالى سلالة الاعاظم والاعالى شمس الملة والدين محمد تغمده الله بغفرانه واسكنه بحبوحة جنانه كريمهٔرا ازحرائر بنات « عبدالله چلبى ابن جلال الدين محمود مستوفى » طيب الله مضجعهما كه ازجملهٔ اعيان عصر واشراف دهر بود وبوفور فضايل وبذل رغايب درامصارواقطار مشهور ومذكورومدتى متصدى وزارت ممالك روم بوده درعقد زواج آورد

وچراغ اين دوده وشمع اين جمع وواسطهٔ اين عقد ورابطهٔ اين سلك بل مركز دائرهٔ وجود ومحورفلك فضل وجود

للمؤلف

قامع كفروضلالت جامع عدل وكرم   مظهرانوار رحمت سايهٔ لطف خدا

« ابوالفتح سلطان برهان الحقيقة والدولة والدين احمد » بسط الله ظلال سلطنته على قبة الاسلام ثمرهٔ آن شجر وفلقهٔ آن قمراست كه مصباح وجودعالم آراى اوظلمت ظلم از چهرهٔ آفاق زدوده است ومفتاح دولت مشكل كشاى او ابواب امن واماني برروى جهان وجهانيان كشوده (ولتعلمن نبأه بعدحين)

شعر

لقدطالت خطاه الى المعالى   وسار لنيلها سيرالجواد
فماللفخر غيرنداه باب   ولاللمجد غيرسناه هاد
محاسن مابهجتها خفاء   اقر بها الموالى والمعادى

ويكى ازلطائف فضل احدى وغرائب فيض صمدى دربارهٔ اين سلطان عادل وصاحب قران كامل آنست كه ذات قدسى صفات اوجامع جميع فضائل و كمالات آباى كرام واجداد عظام است ونفس علوى نژاد او حاوى تمام مناصب ومراتب اسلاف واقوام

بيت

وبالنفس فانهض ان نهضت ولايكن   نصيبك ارثاً قدمته الاوائل

ومحقق است كه اجتماع اين خصايص تابع اجتماع مدبرات علوى واوضاع فلكى است كه آن فرع اجتماعات ارواحى است وآن نتيجهٔ اجتماع توجهات اسمائى وحقايق الهى است ولذلك ازهريكى از آباى كبار واجداد بزرگوار در نفس نفيس وگوهر شريف او اثرى ظاهر وخاصيتى مضمر است وازنجاست كه مظهر منصب تدريس وقضا ووزارت وامارت وسلطنت شد وملابست هريكى ازين مناصب درمدتى معين كردومنتهى بسلطنت شد

بيت

ليس من الله بمستنكر   ان يجمع العالم فى واحد

وهرآينه صورتى چنين ازنتايج فيض وهاب كريم وخلاق رحيم تواند بود واكر كسى در مفتتح حال ومقتبل اقبال اين پادشاه صاحب قران تأملى شافى وتفكرى وافى بجاى آرد اورا معلوم گردد كه از حلقهٔ دراست برسرير سياست ورياست نشستن واز مجلس قضا برتخت سلطنت وپادشاهى رفتن بى سوابق توفيقات ربانى وسوالف تأييدات آسمانى مقدور قدرت بشر وميسور قوت مشتى حجرومدر نباشد وبمجرد سعى واجتهاد وكوشش وارتياد ارتقا بدين درجهٔ والا ومرتبهٔ عليا درحيز امكان ومكنت انسان نگنجد (ان فى ذلك لعبرة لاولى الابصار)

شعر

تسموالرجال باآباء وآونة   تسموالرجال با بناء وتزدان
كم من اب قدعلا بابن ذرى شرف   كما علا برسول الله عدنان

ميلاد سلطان خلدالله ايام سلطنته واتفاقات حسنه كه مشتملست برمسقط نطفه وزمان ولادت

ميلاد همايون بفيروزى وبهروزى ثالث شهرالله المبارك رمضان درت بركاته فى سنة (خمس واربعين وسبعمائة) بمدينهٔ قيصريه بود وانفصال ازمادر بنقاب واقع شده ومطرح نقاب ازمقدم پيشانى تاناف بوده ولامحاله وضعى چنين مخصوص است بانبيا واوليا وملوك وسلاطين ازان جهت كه دلالت كند برعظم شان وعلو مكان ومناعت حضرت وجلالت رتبت چه

احتجاب وامتناع از شیم خلفا وملوك است ومشعر ازحیای نفس وطهارت وجود ونقای عنصر ازلوث محارم ومخازی وشوب مناهی وملاهی ونظافت عرض ونزاهت ناموس از ادناس عیب وشین چنانك رأی‌العین است وازروی تحقیق دالست برشدت اتصال وتوجه وتحقق بحضرت ذو الجلال واعراض ازماسوی‌الله وعدم التفات وقلت مبالات بدنیاومافیها وغض بصر وقطع‌نظر ازغیرحق ولابدصورتی چنین درفاتحهٔ حال ومقدمهٔ وصول بعالم شهادت علامت شرف خلقت‌وکرم جبلت ولطافت‌مزاج‌واعتدال وجود تواند بود چنانك‌حضرت عزت‌می‌فرماید (کذلك لنصرف عنه‌السوء والفحشاء انه‌من‌عبادنا المخلصین) وچون ولادت مبارك درماه رمضان بودلاجرم سقوط نطفه واستقرارآن درماه ذی‌الحجة‌الحرام بوده‌باشد ورتبت ومنزلت این‌ماه‌وبرکات‌عیدوعرفه‌ومیامن قربانات‌وتوجهات‌حجاج‌وخواص‌ادعیهٔ‌صالحه در مناسك متبرکه از شرح وبسط مستغنی است ولاشك چون مسقط نطفه زمانی چنین مسعود وساعتی محمود باشد دلیل قوت روح وکمال نفس وصفای جوهر وغلبهٔ‌احکام وجوبی و استیلای صفات رحمانی بود چنانك بیان نبوی برانجمله ناطق است‌که (السعید من سعد فی بطن امه)

وحکمای نجوم را در احکام موالید دو مبدأ است‌که از صورت زایجهٔ طالع آن دو وقت و کیفیت اوضاع بروج و کواکب سیاره وثابته از سعود ونحوس وقوتهای ذاتی وعرضی آن برخیر وشر وسعادت وشقاوت وشرف وخست ومرض وصحت وسائر احوال مولود در عالم کون وفساد استدلال کنند بروجهی که درعلم احکام مذکور است

یکی‌مبدأ سقوط نطفه در مشیمه‌که آنرا مَسقَطْ خوانند وبطلمیوس وهرمس وماشاءالله و زَرْدُشت تحقیق و تصحیح آن زمان می کنند وبر حسب صلاح وفساد حال طالع آن وقت وباقی بیوت احکام می نویسند و دوم مبدأ وصول مولود از تاریکی رحم بروشنایی عالم

ودرین دو مبدأ خلاف کرده اند بطلمیوس وجمعی از متقدمان طالع مسقط را اعتبار کرده اند از ان جهت‌که مبدأ اول وزمان قرار نطفه است در مستقر خودکه اصل وجود ومادهٔ بنیت مولود است واحکام برحسب آن طالع می نوشتند

ومتأخران طالِع مبدأ دوم را اختیار کرده اند از ان جهت‌که آن وقت مشتمل است بر تمام خلقت وآفرینش اعضا وجوارح وتعلق روح ببدن وترتیب قوی‌وحواس

ظاهر وباطن وعلی التقدیرین مسقط نطفه‌را برکیفیت حال مولود مدخلی عظیم است وبتوفیق الهی هردومبدأ درین ولادت همایون‌در دوعید مبارك اتفاق افتاده‌که اشرف ازمنه واسعد اوقات سال‌اند اماشرف ومنزلت شهرالله رمضان‌که زمان ولادتست ازعدت وجوه‌مبین ومبرهنست اولارمضان نامیست ازنامهای‌خدای تعالت‌اسماؤه‌الحسنی وثانیا حضرت عزت این ماه‌را بخود خاص کردانیده است وفرموده‌که (الصوم‌لی وانا اجزی‌به) ورمضان درشهور مثابت اسم اعظم دارد در اسما وثالثا برنص حدیث نبوی‌که (اذا دخل رمضان فتحت ابواب‌الجنة وغلقت ابواب جهنم وسلسلت الشیاطین) شیاطین درین ماه‌مسلسل اند واین دلیل امن‌مولود است ازنزغات شیطانی ووسواس نفسانی پس‌وقوع ولادت‌در وقتی چنین نشان استسعاد مولود باشد بسعادات عظیمه وتمکن واستظهار اوبتأییدات ازلی وقرب بحضرت احدی وحصول اقبال دوجهانی چنانك ظاهراست

ودیکرآنك ولادت مبارك‌در ثالث‌ماه مذکوربود وثلثه اول اعداد فرداست‌که منبی از وحدت وعدد قطب وامامین‌است واین اتفاق دلیل حظ مولود است از ایشان واتصاف بدان اوصاف واخلاق ودیکرآنك ثلث مخبراست ازتثلیث وتثلیث باصطلاح اهل‌نجوم شکلی سعداست ونظری‌که کواکب‌را ازان شکل افتد نظردوستی تمام باشد ودیکر آنك هرعقدی ازعقودتاریخ دلالت‌می کند بریمنی‌وشرفی اماخمسه‌عددی منتج است‌که حافظ نفس خود وغیراست ودلالت‌کند برحفظ مولود نفس خود وغیررا وبهره مند شدن از دولت دوجهانی واربعین عقد ایام ریاضت واعتکاف وانزوای اهل‌الله‌است وتقرب بحضرت باری تعالی وعدد نجبا است واین اتفاق دلیلست‌براشتمال همم نجبا وبدلا برحال مولود ونبحر وتوفراو در حقایق توحید وتحقیق وتمام عقودکه عبارتست از ثلثه وخمسه واربعه وسبعه ومجموع آن نوزده است موافق اعداد هفت کوکب ودوازده برجست واین معنی اشارتست بدان‌که مولود مجمع خواص وصفات عقول ونفوس وبروج ونجوم وافلاك وارکان باشد

اکنون نفسی‌که مظهر چندین سعادات ظاهر وباطن ومجموعهٔ چنین اتفاقات‌جمیله وهیأت حمیده باشد اکر شرف دنیا وعقبی اورامیسر شود وبکمال عاجل وآجل محظوظ وملحوظ کردد چندان غریب وعجیب نباشد

واین اتفاقات چنانك كفته‌اند (یسیرة من كثیرة) بعضی ازواقعات مسقط ومیلاد است وحالاتی كه در ایام طفولیت وعنفوان صباوریعان شباب واقع شده ازشرائف منامات ونوادر كرامات ومقامات وخواطرعلویه و واردات قدسیه از غرائب امور وعجایب احوال واسراراست وشرح ان مفصل بیاید انشاءالله وحده العزیز

صورت زایجهٔ طالع ولادت مبارك ومواضع كواكب ثوابت وسیار [۱]

[۱] آیاصوفیه نسخه‌سنده بوسرلوحه یازلمدیغی حالده دیكرایكی نسخه‌ده یازلمشدر . فقط زایجه‌نك كندیسی هیچ بر نسخه‌ده یوقدر . یری آچیق قالمشدر .

كلیات احكام طالع همایون ومدلولات كواكب ثابته وسیاره برأی حكمای نجوم

هرچند ترادف اتفقات حسنه وتراكم هیآت محموده ازبركات مسقط ومیلادوشرایف منامات ومقامات وارشاد خلفای راشدین وتنبیه وتعلیم اقطاب وابدال درخواب وبیداری كه من المهدالی المهدواقع شده ازضمیمهٔ كیفیت اوصاغ طالع ولادت واحكام دلائل نجومی بی نیاز است اما چون ببرهان عقل وتجربه ثبوت رسیده كه بتدبیر وتقدیر حضرت آفریدكار كه واهب هیولی وصورت وخالق ماده ومدتست فاعل در مكونات سفلی اجرام علوی‌اند ومؤثردر امهات عنصری آبای فلكی ومدبرات سماوی ودر جمله آثار نیراعظم در پرورش نباتات وانتعاش وارتیاش حیوانات وتربیت معادن ظاهر ومبین است

واختباط واختلالی كه اصحاب نجوم را در احكام واقع می‌شود ازقصور ضبط وفتور احتیاط وفهم وادراك ایشان است كه ازوقوف بر حقایق افلاك وكواكب وكیفیت وكمیت خواص وآثار ایشان عاجز وقاصراند نه‌ازان جهت كه ایشان‌را فی نفس الامر اثری نیست والا درآفرینش مدبر حكیم وصانع علیم عبث لازم آید واین محالست (سبحانه وتعالی عمایقولون علواً كبیراً)

پس رعایت این اصل وتمهید ابن فصل‌را اشارتی چند ازكلیات احكام طالع همایون بر قول حكمای نجوم ثبت افتاد ورمزی چند ازا مهات مدلولات آن درسلك تحریر آورده شد. اكنون كوییم چون طالع فرخنده برج میزانست وشمس درو وتدرابع ونسر طائركه درعظام دوم وبر مزاج مریخ ومشتریست بااو وشعرای شامیه كه بر مزاج عطارد ومریخست دردرجهٔ عاشر (والله اعلم وهو احكم الحاكمین) دلالت كند بر جلالت قدر ونباهت جاه وارتفاع رتبت ومنزلت وعلوشان ورفعت مكان ورسیدن بپادشاهی وفرمان دهی وسیاست بلاد وحراست عباد واصابت فكر واصالت رأی وبعد همت وسلوك طریق حكمت وشریعت وغزارت علم ووفور عقل وشیوع ذكر وانتشار صیت وتفوق وتسلط بر ملوك وصنادید وكثرت خول وخدم وخیل وحشم واستقلال وانفراد درامور وملك وملت ومراقبت مصالح دین ونحلت وبسط خیرات وبث مبرات وجمع اموال وتفریق آن درحوایج جمهور وقلت اكتراث بحطام دنیوی وجدواجتهاد دركارها واین دلائل بقول حكمای نجوم مخصوص است بملوك وسلاطین وارباب دول

وچون قران علویین درخانهٔ چهارم که خانهٔ زحل ووتدالارض است واقع بود وصاحب طالع درجزو قران میان پنجم وچهارم دربرج دلوکه خانهٔ زحل ومثلثهٔ مشتری است وهردو ناظر بطالع بنظر تثلیت دلالت کند برآن که این پادشاه صاحب قران وعظیم الشان باشد وبعساکر فراوان وعدت واهبت بی پایان مستظهر ومتمکن شود وبهیبت وصولت ونفاذامر ومضای عزم درعالم مشهور ومذکور کردد ودولت وسلطنت درخاندان اواستمرار واستقرار یابد وباعقاب واخلاف سرایت کند وآثار آن درقرون متطاول وعهود متمادی نسلاً بعد نسل وفرعاً بعد اصل مؤبد ومخلد ماند وملوك دیار وسلاطین کبار بااووفرزندان اومخالصت ومصادقت ورزند وامرا ومشاهیر اطراف اوامر ونواهی اورا مطیع ومنقاد باشند وچون آفتاب صاحب دوازدهم است دلالت کند بر تأکید این معانی وترصیص این مبانی وچون سماکین که بر مزاج زهره وعطارداند دردرجهٔ طالع اند میان سهم السعادة وسهم الغیب واقع دلالت کند که این پادشاه حکیم وعادل ونیکو صورت وپاکیزه سیرت باشد وبکمال نفس ودقت حدس وفنون فضل وصنوف بذل آراسته بود واحیانا نظم اشعار رایق وتلفیق معانی دقیق کند وبذلامت زبان وبراعت بیان وصفای قریحه وسرعت بدیهه وجودت فهم وحدت ذهن موصوف ومنعوت بودو کریم النفس وسخی الکف باشدوبسماحت وشجاعت وشهامت وصرامت دربلادودیارشهره کرددوبصدق قول وسداد رأی ومروت وفتوت معروف شودودرجمیع احوال ازمکاید اضداد ومکر وغدراهل شرو فساد مصون ومأمون باشد وچون مریخ که صاحب سابع است دربرج شرفست وبصورت دررابع وبتسویه درثالث وذنب دررابع دلالت کند بر آنك همیشه براعدا غالب وپیروز باشد وهر دشمن ومعارض وخاین وغدارکه بقصداو برخیزد منکوب ومنحوب شود وآخرالامر مقهور ومجبور دردست او کرفتار ماند وعواقب اموراو بخیر وسلامت مقرون کردد آمین یارب العالمین

وجمیع این صفات بکرات ومرات ازحرکات وسکنات حضرت علیا اعلاها الله تعالی بوضوح پیوسته ودرکوهر شریف اومشاهده رفته است بنوعی که ذکرجمیل آن درعرب وعجم مأثور ومشهور وآثار خیرآن برروی روزکار واضح ولایح است

شعر

ایامن من سما اصلاً ونسلاً فاشرقت له شیم انوار هن بهور
الیك کان الدهر فی کل لیلة بکف الثریا فی السماء یشیر
یقول کذا قایسم فی المجد من سما ویزهو بادراك العلاء فخور

واقعات احوال سلطان درعهد مهد وزمان طفولیت

درشهور سنة سبع واربعین وسبعمائة که سلطان درحدو دیك سال ونیم طفل عهدمهد وحلیف اوان رضاع بود واز رشف لبن بحال فطام نرسیده والدهٔ بزرکوار طیب الله ثراها ازعالم غرور بسرای سرور انتقال کرد واز مهبط ادنی بملأ اعلی پیوست واین مشاکلتست باحضرت نبوت صلوات الله علیه که آن کوهر صدف آدم ومقصود آفرینش عالم درعهد طفولیت از مادر یتیم ماند ودر تعهدعم خود ابو طالب که مثابت پدری دارد پرورش یافت واین از اتفاقات حسن وصورتی مستحسن است تافرزند درحضانت وتربیت پدر نشو ونما یابد وبطبع واخلاق رجال متطبع شود چه صحبت ومجاورت را از خیر وشر درنفوس بشر اثری عظیم ومدخلی تمام است خاصه درسن صغر وعهدصبا که موسم قبول تأدیب وتهذیبست ازان جهت که نفس طفل ساده باشد وانتقاش صور درو بسرعت وسهولت تواندبود بخلاف شبان وکهول که نفوس ایشان بچوب خشك ماند که تقویم وتعدیل نپذیرد چنانك کفته اند

بیت

تعلم یافتی والعود رطب وطینك لین والطبع قابل

پس هرفرزند که دراهتمام واعتنای پدر پرورده شود مؤدب ومهذب برآید وبخصال حمیده وخلال مرضیه موشح ومرشح کردد چه حقیقت ابوت سمت امور وجوبی وروحانی دارد وماهیت امیت صفت احکام طبیعی وامکانی ازجهت فعل وانفعال چنانك نص تنزیل ازین معنی خبر میدهد که (الرجال قوامون علی النساء بما فضل الله بعضهم علی بعض) وچون یك سال تمام شد از وقایع امور وسوانح حالات وصوادر مقالات هرچه

واقع شده بود دقیق وجلی وقصیر وملی آن تاسن کهولت درخاطر خطیروضمیر منیر محفوظ ومضبوط داشت وبارها از کیفیت صدور آن موافق صدق ومطابق واقع خبرداده وخاص وعام درین باب متفق الکلمه اند واین معنی دلیل کیاست طبع وفراست نفس وقوت حافظه وصفای قریحه است

بیت

نور تظاهر فیك لاهوتیة　　فتکاد تعنم علم مالن یعلما

یکی ازغرایب حالات وعجایب مقامات آنست که حکایت کرد که درسن دوسالکی که درقوت رضاع بودم شبی درخواب دیدم که قندیلی ازقبهٔ آسمان محاذی سمت رأس برمن فروآمد ودران قندیل نوری لامع وازحوالی آن نور ندامی آمد که منم جبار عالم چون این آواز بشنیدم باقلق واضطراب تمام از خواب بیدارشدم وازدهشت آن حال لرزه براعضای من مستولی شد وحال آنك ازمعنی جبارعالم شعور نداشتم ونمی دانستم که مقصود ازین سخن چیست مگر آنك دران عهد عورتی بود نام او « فقیرهٔ جبارعالم » ومن نام آن عورت لفظا شنیده بودم اما ازروی معنی اورانشناخته وفهم نکرده که درخواب چه چیزهامی توان دیدن وهنوز برسخن کفتن قادرنبودم وازاغراض ومقاصد بلفظ تعبیرنمی توانستم کرد تاصورت این حال بامردم حکایت کنم وقوت نطق وتمیز دران نصاب نبود که فهم معانی توانم کرد تا کمان افتد که وضعی چنین دربیداری خوانده باشم یاشنیده ودرخواب نقش آن برصحیفهٔ خیال مرتسم کشته وصورت آن درضمیر نقش پذیر شده

والحق این خواب الهامی صریح وهدایتی مطلق بود که درغرهٔ ایام طفولیت ومستهل اوان صبا ازدولت سرای (یهدی الله لنوره من یشاء) سلطان را کرامت شد وازخلعت خانهٔ (وسعت کل شیءٔ رحمته) نصیب کشت واین صورت مطابقست باحال رسول الله صلی الله علیه وسلم در نزول وحی ازشنیدن آواز جبرئیل میان آسمان وزمین چنانك دراخبار مذکور است (عن جابر انه سمع رسول الله صلی الله علیه وآله یحدث عن فترة الوحی فبینا انا سمعت صوتاً من السماء فرفعت بصری فاذا الملك الذی جاء بحراء قاعد علی کرسی بین السماء والارض فجثیت منه رعباً حتی هویت الی الارض فجئت اهلی فقلت زملونی زملونی فانزل الله (یاایها المدثر قم فانذر) الی قوله (فاهجر) ثم حمی الوحی وتتابع)

شعر

آیات مجدك مالها تبدیل　　وعلو قدرك مالیه سبیل
فاقت صفاتك کل جیل قدمضی　　فی العالمین فکیف هذا الجیل

تأویل خواب وشرح اختصاص سلطان زاده اکرمه الله باوصاف موسوی وغلبهٔ آن ملکات برنفس ملکی صفات او

این خواب ازجملهٔ خوارق عادات ونوادر مناماتست وهیچ کس را از طبقات ملوك واشراف مثل این اتفاق نیفتاده وازان نورروشن می شود که وصول بحالی چنین درایامی چنان ازلطایف مکاشفات جمالی وخصایص تجلیات لایزالی است واختصاص بدین درجه درمبادی حال که ایام عصمت نفس ونزاهت وجود است ازقبیل اعجاز انبیا واوصاف اولیا تواند بود چه حال مشتملست برقندیل ونور وتجلی وحضور ومکاشفه ومشاهده وتحقق وتأله بحضرت احدیت واین حال شبیه است بمقام موسی علیه السلام دربدایت امروفاتحهٔ ظهور ازوادی ایمن واستماع ندای (انی انا الله) ازنار که بحقیقت نوراست که (فلما اتیها نودی من شاطیءٔ الوادی الایمن فی البقعة المبارکة من الشجرة ان یاموسی انی انا الله رب العالمین)

اما جبار عالم اشارتست بملك چه جبر بمعنی قهر وغلبه واستعلا واستیلا آمده است واین اسم از فروع اسم ملك است واشعاراست بعلوشان ونفاذ فرمان وتمکن وتسلط بربلاد وعباد وجبرکسر وجمع شمل خلایق وتکمیل مناقص واصلاح مفاسد بیامن قوت احدی وتأیید سرمدی وچون لفظ عالم ازاشتقاقات علم است اشارتست برتفصی ازعهدهٔ ملك وملت برقانون عقل وحکمت ومدخل دران اشغال ازراه بصارت کامل وبصیرت شامل برسیاق ناموس اکبر چنانك عیانست ومستغنی ازبیان واما قندیل واسطهٔ رقیقست میان نورو ناظر ومعبراست ازرقت حجاب میان حق وبیننده که (الله نور السموات والارض مثل نوره کمشکاة فیها مصباح المصباح فی زجاجة الزجاجة کانها کوکب دری) ونزول قندیل از آسمان نشان قربست ودنو حق بروفق انفاس مصطفوی که (ان الله تعالی ینزل الی السماء الدنیا)

ومشابهت این حال وسایراحوال که ذکرخواهد رفت بحال موسی دلیلست برغلبهٔ صفات واحکام موسویت برذات شریف وکوهر منیف لازال مهبطاً للانوار ووجوه شبه متعدد

است وجهات نسبت متنوع اول آنك موسی راوالده در آب نیل غرق کرده بود که (واوحینا الی ام موسی ان ارضعیه فاذاخفت علیه فالقیه فی الیم) بدان سبب که درسال ولادت موسی علیه السلام منجمان باستدلال احکام نجومی واستشهاد اوضاع فلکی فرعون را خبرداده بودند که امسال پسری دروجود آید که هلاك تو بردست اوباشد وفرعون ازین معنی خایف کشت وفرمان داد تاهر فرزند نرینه که دران سال ازمادر بزاید هلاك کنند برموجب این حکم پسران را می کشتند ودختران را می هشتند چنانك درکتاب کریم وارداست که (یذبحون ابناءکم ویستحیون نساءکم وفی ذلکم بلاء من ربکم عظیم)

وسلطان راچنان اتفاق افتاد که درایام طفولیت روزی برکنار حوضی چنانك عادت اطفال باشد بازی می کرد وناکاه درآب افتاد پدر ازفرجهٔ دریچهٔ که برحوض مشرف بود بران حال مطلع شد ازجای برجست واورا ازآب بیرون آورد وبین الحالتین توافق تام حاصلست الا آنك حق جل جلاله موسی رابمادر رد کرد وسلطان راپیدر ودیکر آنك موسی را از آتش آسیبی بزبان رسیده بود وسلطان را بردست ومیان دست وزبان تشاکل معنوی حاصلست وتشابه کلی واقع چنانك درنص تنزیل وارداست که (یوم تشهد علیهم السنتهم وایدیهم وارجلهم بما کانوا یعملون) واحادیث نبوی برمصداق این دعوی شاهد عدل است که (ان لصاحب الحق یداً ولساناً) وجای دیکر کفت که (من رأی منکم منکراً فلیغیره بیده فان لم یستطع فبلسانه) ودر موضعی دیکر فرمود که (المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده) ونیز هرکاه که زبان ازبیان غرضی یاتعبیر مقصودی قاصر آید دست باشارت از ان معنی تفسیر کند وبنیابت زبان آن مطلوب بازنماید ودیکر آنك بمذهب امام ابوحنیفه رضی الله عنه درعقد بیع وشری معاطاة بدست از ایجاب وقبول بزبان کافی باشد وشاعر کوید

بیت

افادتکم النعماء منی ثلثة ... یدی ولسانی والضمیر المحجبا

وموسی را دراغلب احوال حوالت باب وآتش رفته بود واکثر قضایای اوبطبع خاصیت این دوعنصر متضاد ظهور می یافت چنانك کاهی بلطف ورفق که صفت آب دارد مواشی دختران شعیب را بی اجرتی وعوضی ازچاه سیراب می کرد وکاه بقهر وغضبی که برطبع آتش است بامثل فرعونی جدال وقتال پیوست وعصا که مظهر معظم

معجزات اوبود جامع آب حیات که (فقلنا اضرب بعصاك الحجر فانفجرت منه اثنتاعشرة عینا) وحاوی آتش فنا که (فاذاهی تلقف مایأفکون) بود وکاه فرعون راباآتش دوزخ وعید کردی وکاه درآب نیل غریق ساختی

هم برین منوال سلطان کاه با کسانی که قصد او کرده بودند وفکرهای فاسد اندیشیده انعام واحسان می فرمود وکاه جمعی رابادك جریمه واساءت ادبی سیاست بلیغ می کرد وچنانك موسی علیه السلام وقهابر اقارب وعشایرخود جهت مراعات دین خشم می راند وغلظت وخشونت می کرد که (واخذ برأس اخیه یجره الیه) سلطان احیانا برانساب واقربای خود غضب می فرمود وآن غضبی بموقع بود وخاص ازبرای رعایت حق واقامت صدق وراستی برمصداق این حدیث که (لایؤمن احدکم حتی یکون الله احب الیه من والده وولده والناس اجمعین) وچنانك برموسی علیه السلام حیا غالب بود تاحدی که تن خودرا ازوضیع وشریف پوشیده می داشت وبدان سبب اورا بادره متهم ساخته بودند وایزدتعالی خواست که اورا ازشایبهٔ آن ریبت پاك کرداند دردل اوانداخت که درآب رود موسی علیه السلام بکنار جویی رفت وجامه برکند وبرسرسنکی نهاد ودرآب رفت وخودرا می شست ناکاه دید که سنك جامه برداشت وروان شد برهنه درپی سنك می دوید ومی کفت (ثوبی یاحجر) تامردم اورا برهنه دیدند وازان وصمت بری یافتند همچنین برمزاج سلطان حیا وانفق عظیم مستولیست تاغایتی که باوجود شوکت وحشمت سلطنت وعدم مبالات بمردم هرکزدر مجالس خلوت که محل انس وخلاعت است بی موزه وعمامه ننشست وهیچ کس ازخواص حضرت ومقربان محرم سرهوشمند وپای ارجمند اورا مکشوف وبرهنه ندیدند (والحیاء من الایمان) وهمچنان که موسی علیه السلام باخضر مصاحب شده عجایب علم لدنی برسیاقتی که درمصحف مجد وارداست معلوم می کرد سلطان را مصاحبت اولیا ومشایخ کبار وعلمای فاضل اتفاق افتاد چنانك شرح آن بتفاریق خواهد آمد ان شاء الله وحده العزیز

وبباید دانست که انتساب بموسویت یاابراهیمت یاسلیمانیت وغلبهٔ آن اوصاف مانع ومناقض انتساب واعتزا بمحمدیت ومخل درطاعت وتباعت اونیست بل ببرهان این حدیث که (علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل) مؤکد وممهد این معنیست وچون مرتبهٔ محمدیت جامع جمیع مراتب وکمالاتست پس اکریکی ازعلمای امت وکملاء شریعت اوبصفتی ازاوصاف موسویت یاعیسویت موصوف باشد این معنی مستلزم عظم شان انتساب بمحمدیت باشد نه موجب قدح وطعن

الا آنك غیر از محمد صلوات‌الله علیه هیچ کس‌را ازامت اومرتبهٔ احاطت برتمام فضایل وکمالات نتواندبود چه‌مظهر اسم‌اعظم ومرکزدائرهٔ‌عالم وخلاصهٔ ذریت آدم است‌بشهادت این‌حدیث‌که (اناسید ولد آدم یوم‌القیامة ولافخر وبیدی لواءالحمد ولافخر)

وسلطان چون‌موفق‌من عندالله وقایم بامراوست وبنظر عنایت ازلی مجدود وموددود هرآینه‌باوصاف بعضی ازانبیا یا اولیا یا حکماءمجبول ومفطور خواهدبود چه مظاهر صفات کمال وجمال ومطامح انظار عزت وکرامت این طوائف اند وبعداز ایشان ملوك شریعت شعارکه برسیرت وسنت ایشان روند وحافظ ناموس اکبر باشند

پس بدین دلایل ثابت شدکه غلبهٔ اوصاف موسویت وغیره درانتساب وانتما بمحمدیت قادح وشاین نیست بل‌مزین ومکمل است

اینست احوال ایام طفولیت وشرح اوضاع آن

واقعات ایام صبا ورفتن بکتاب واکتساب فضائل وآداب

درسنة تسع واربعین وسبعمائة‌که سن مبارك بچهارسال وچهارماه وچهار روز رسید صبای‌صبا وزیدن کرفت وغنچهٔ عمر شکفتن آغاز نهاد وآب‌نضرت وطراوت‌درجوی حیات روان شد

وبحسب اصطلاح اهل نجوم نوبت تربیت بعطاردکه منشی بارکاه فلك وصاحب دیوان بلاغت وبراعت است منتهی شد وبرمقتضای امورفطری وخلقی سلطان‌را میل ورغبت خواندن ونوشتن درطبیعت پیدا شد وبواعث کسب ادب وفضیلت درحرکت آمد (ذلك هدی‌الله یهدی به من‌یشاء)

بیت

ویأبی الذی فی‌القلب الا تبیناً   وکل اناء بالذی فیه یرشح

پدراورا بمکتب فرستاد (تتبعاً لسبطی رسول‌الله وشبلی اسدالله‌الحسن والحسین علیهم السلام وتیمناً بهما)

ودران صغرسن وغرهٔ عهدکه زمان لهوولعب واوان هزل وبازی است‌بقدمی راسخ

وعزمی ثابت باقتنای علوم‌ادب اجتهادنمود ودر رعایت حقوق تعلیم وشرط تعلم ومحافظت وظایف ولوازم آن ازتقدیم سعی وکوشش واکتساب طریق صواب ورشاد واکتساب بشعار صلاح وسداد وتعظیم جانب‌معلم وپدر درسلام‌وکلام وقعود وقیام بی‌تکلیف مؤدبی وتهدید مهذبی غایت مجهود مبذول داشت

ودرمدت اندك فضیلت بسیار حاصل کرد ودرزمان مختصر کتب مطول ازعربی وپارسی استفادت نمود وبتوفرفضل وهنراز اصحاب واتراب درکذشت‌که (وآتیناه الحکم صبیا وحنانا من‌لدناوزکوة وکان تقیا وبراً بوالدیه ولم‌یکن جبار اعصیا)

بیت

بلغ المدی والسن فی غلوائها   خضل الصبی متکهل الآراء

فارسیه

ای‌که رایت دهد اجرام کواکب رانور   وی‌که کلکت کنداشکال حوادث راحل
نفس پیش سخنت لال‌بود چون اخرس   عقل پیش نظرت کج نکرد چون احول
جزدر آینه وآبت نتوان دید فظیر   جزدر اندیشه وخوابت نتوان یافت بدل

آن‌مردم چشم عالم اکرچه بصورت دردیدها کوچك می‌آمد امابمعنی بزرك بود وآن درةالتاج آدم هرچند بظاهر درسلکها مختصرمی نمود لیکن بقمیت معتبربود چشمهٔ آفتاب اکرچه درچشمها صغیر الابنور جهانکیراست وخانهٔ کعبه‌را هرچند طول وعرض‌کم اماقبلهٔ عالمست مثل

لیس علی‌الشرق طخاء یحجب

وکویی «علای معری» این بیت حسب این‌حال کفته‌بود واین کوهر درسلك این‌معنی سفته

بیت

والنجم یستصغر الابصار رؤیته   والذنب للطرف لاللنجم فی‌الصغر

ودران ایام شیخ بزرکوار قطب‌السالکین «شیخ علی مصری» قدس سره شیخ عهد

وقطب عصر بود وبشعار زهد وكسوت تقوى وصفاى وقت وبسط حضور معمور وآراسته واهل آن روزكار درهمه احوال تيمن بوجود مبارك اومى كردند واقتباس ازانوار حقايق ومعارف اومى نمودند

بيت

فلاهو فى الدنيا يريد نصيبه ولا غرض الدنيا عن الدين شاغله

روزى سلطان درخدمت پدر بشرف صحبت آن بزرك واصل شد تا ازرياض شمائل اوشمهٔ استشمام كند وازبحار خواطر اوفيضى اغتراف نمايد بعدازحصول انس وايتلاف قلوب شيخ ازحال سلطان استفسار كرد وكفت فرزند بخواندن ونوشتن اشتغال مى نمايد كفتند بلى وكتابى چند ازعربى وپارسى خوانده ومفهوم آن دانسته است شيخ ازقلت مدت وكثرت ماده استغراب نمود واين معنى بغايت مستبعد داشت وكفت (سنجربك اذن) اين خبررا مصداقى واين مدعارا برهانى بايد وجهت تجربه كتابى معبر بعبارت پارسى بدوداد تادرخواندن آن بركيفيت حال استدلال كند وبرضعف وقوت قابليت واستعداد اطلاع يابد

سلطان كتاب بكشاد وبى سابقهٔ مطالعهٔ ونقدمهٔ تأملى بلهجهٔ پاك وادايى درست روان فرومى خواند وشيخ درجودت قراءت وصفاى قريحت اومتعجب مى ماند تاچون فصلى چند خوانده شد شيخ را صدق آن خبر وثبوت آن دعوى معلوم كشت وآثار نباهت ونجابت درجبين مبين اومشاهده كرد ومخايل رشد واقبال دربشرهٔ همايون لايح ديد ودانست كه اين مدد ازجابيست واين موج ازدريايى (ان هذا لهوالفضل المبين)

شعر

فى شانه ولسانه وبيانه وجنانه عجب لمن يتفقد
يفنى الكلام ولايحيط بوصفه ايحيط مايفنى بمالا ينفد

شيخ چون ذلافت زبان وفصاحت بيان وسجاحت طبع وسلامت ذهن معاينه ديد تلطف وتعطف آغاز نهاد وباسلطان عقد ارشاد وتربيت منعقد كردانيد وبر طريق مشايخ مقص راند وبدست خود كمرى درميان سلطان بست

اصحاب مجلس چنانك عادتست هريك تهنيهٔ مى كفتند ودعايى مى كردنديكى ازجملهٔ مريدان دعا كرد وكفت مردم شيخ مارا مريدمى شوند وشيخ شمارا مريد شده است واين حال بموسويت شبيه است درانتساب بتوجه شعيب بموسى وقبول كردن اورا چنانك درقصص مذكوراست ودرآفاق مشهور

شعر

هذى مخايل برق خلفه مطر جود وورى زنادخلفه لهب
وازرق الفجر يأتى قبل ابيضه واول الغيث رش ثم ينسكب

ودرسنهٔ سبع وخمسين وسبعمائة كه سن عمر بدوازده رسيد برزعم (وآتيناه الحكم صبيا) تمام اقسام علوم ادب ازلغت وتصريف ونحو ومعانى وبيان وبديع وعروض وسياقت وحساب ومنطق وحكمت ودواوين عربى وپارسى حل كرده بود وبراستادان ماهر وعلماى فاخر خوانده على طرف اللسان داشت وازجهت طلبه ومستفيدان اعادت مى كرد (جرى المذكى حسرت عنه الجمر) وكتاب طوالع را درمطالعه مى آورد وبقوت ذهن دقايق عويصات ومشكلات آنرامى كشود وبراستاد عرض مى كرد تا اكر دربعضى مسائل شبهتى مى بود باندك اشارتى مرتفع مى شد (ولما بلغ اشده آتيناه حكما وعلما)

شعر

لسنا وان احسابنا كرمت يمن على الاحساب يتكل
نبنى كما كانت اوائلنا تبنى ونفعل مثل مافعلوا

فسبحان من خلق الانسان علمه البيان درين صورت تعمقى بليغ بايدكرد وتأملى شافى بجاى آورد كه شخصى تا اززمرهٔ (ان الذين سبقت لهم منا الحسنى) نباشد ودرديوان (نحن قسمنا بينهم معيشتهم) بفضل عنايتى ومزيد كرامتى موفق ومهدى نشده درحداثت صبى وفاتحهٔ شباب كه غرهٔ ايام شرور وفضول ومزلهٔ اقدام ذوى العقول است عنان طبيعت ازهوا وهوس بازكرفتن ودرمدتى اندك اين مقدار فضايل وكمالات فراهم آوردن چكونه تيسيرپذيرد وچندين دستكاه درفنون علوم چون حاصل كردد (والله يؤيد بنصره من يشاء ان فى ذلك لعبرة لاولى الابصار)

بيت

حازالعلوم الخمس عشرة حجة ولدانه اذذاك فى الاشغال

ودران ايام بسبب تواترفترات زمان وتكاثر عثرات ملوان كه علت شتات شمل وبتات جمع است سلطان را درخدمت پدر ازراه ولايت قرامان بجانب شام سفرى اتفاق افتاد

ومدت بيست روز موسى وار دريامى شكافتند وبرمركب چوبين سوار شده قطع منازل مى كردند ومسافت مى پيمودند

مركبى ازعليق برآب اختصار كرده وبباد زنده ومطيق ازسرعت سيرچون صبا برسطح آب رونده بادپايى كه وهم آسمان پاى بكرد اونرسد وديدهٔ دوربين غبار رفتار اونبيند پيل پيكرى بحرمحيطش تا كمرگاه وجهان نوردى باجنوب وشمال همراه سياحى عجايب البحر ازبركرده ودرغمرات مهيب وورطات مهيل غوطها خورده

سياحى كه چون ماهى يونس آدمى درشكم دارد وازتند روى دريا سراب شمارد راهبرى كه دركرداب معاطب ومهالك سبب نجات آدميان است ودراقصاى امصار وممالك واسعهٔ رياش وانتيش عالم وعالميان چون مال داران تكيه برآب كرده غافل ازان كه ناكاه فرورود وچون مغروران عنان بباد هواداده ايمن ازان كه ناكاه درسر آيد چون درشتاب آيد هيچ آفريده عنان عزيمت اونپيچاند وچون درنك نمايدباد صرصر لنكر وقاراو نجنباند

شعر

طرفه سياحيست كه اوراهست بردر ياكذر مسرعى كو سال ومه بى پاى باشد درسفر
كرچه همچون كودكان الواح دارد دركنار هست صاحب صدرى ازروى تبحر معتبر
باشكونه خانهٔ ديوار ودر مانندهم سقف اودرزير پايست وستونش برزبر

ودرطى آن مسافرت وضمن آن مفارقت ومهاجرت صنوف بدايع حالات وفنون غرايب حادثات كه مثمر تعليم وتكميل ومنتج تقويم وتعديل تواندبود ونفس سايم وطبع مستقيم را ازحدوث هريك اعتبارى نافع وانتباهى شافع بحصول پيوندد مشاهده كرد

شعر

تغرب على اسم الله والتمس الغنى و سافرففى الاسفار خمس فوائد
تفرج كرب واكتساب معيشة و علم و آداب و صحبة ماجد

و بمحروسهٔ دمشق واصل شدند و مدت چهار ماه دران سفر مكث واقع شد وبعد ازمزاولت عوارض آن اغتراب و ممارست شدايد درنك و شتاب ازشام روى بد يارروم آوردند و بقيصريه مراجعت كرد

آمدن سلطان ازدمشق بقيصريه وتقلد شغل تدريس وافاضت علوم

سلطان چون ازدمشق بقيصريه آمد بر مقتضاى (منهومان لايشبعان طالب العلم وطالب الدنيا) دست هوا و هوس بر تافت وپاى عزت در دامن عزلت كشيد و روى بادخار علوم و استحضار مفهوم و معلوم آورد وبقوت قريحهٔ وقاد ابكار بدايع افتراع مى كرد و بمدد ذهن نقاد دقايق معانى اختراع مى نمود

شعر

تتابع منه كل يوم فضيلة يفوت ارتدادالطرف سبقاً عجولها
سليل المعالى والفخار وانما بتيه و يزهى بالمعالى سليلها

شراب مجالس از زلال صفا ساخته بود وخلوت سراى دل ازماسوى الله پرداخته نشوات حضور ازجام لى مع الله مى يافت و لمعات سرورش ازافق ليس فى جبتى سوى الله مى تافت كه (يرزقون فرحين بما آتاهم الله من فضله)

كاه اسرار توحيد ازباب فصل الخطاب خواندى و كاه سبق تحقيق ازمصحف ام الكتاب ستاندى نوادر حقايق ازصميم صدر درقيد سطر مى كشيد و جواهر معارف ازبحر سينه در دامن سفينه مى ريخت

شعر

يا من تعدد فى المجامع فضله ابها فقطر المزن ليس تعدد
لوكان امواه البحار مداده نفدالبحار و فضله لا ينفد

از مقطع شفق تا مطلع فلق بچوکان رویت کوی معانی می ربود و از بدایت صباح تا نهایت رواح بتیغ زبان ملك بیان می کشود تا اقسام حکمت نظری و عملی درحیاطت ضبط و ربط آورد و اصناف علوم ظاهر و باطن برو واضح و منکشف شد و درفنون حقیقی و مجازی سندی معتمد علیه و رکنی موثوق به کشت ودر صدد تعریف و ارشاد وتصنیف و اجتهاد آمد ودراست علوم و حراست حدود ورسوم آغاز نهاد

و اکرچه ذوق حال از کلفت قیل و قال مانع و رداع می آمد و شهود کشف و عیان ازغموض شرح وبیان استنکاف می‌نمود اما چون صیت فضائل وکمالات او دراقطار خافقین فرو کرفته بودوذکر مکارم ومقامات درافواه ثقلین افتاده وفود طلبه ومستفیدان از اقصای دیار وارجای بلاد و امصار بحکم (اطلبوا العلم ولوبالصین) احرام این حضرت بسته روی برین سدهٔ والاوعتبهٔ علیا نهادند تا ازین بحرز اخراغترافی کنند و ازین نخل باسق اقتطافی نمایند

بیت

ازدحم الناس علی بابه والمشرب العذب کثیرالزحام

سلطان جهت انتشار علوم دینی واظهار کمالات یقینی واقامت حدود الهی واستقامت اوامر و نواهی و تنسیق مصالح انام و تبیین حلال و حرام وتمهید قواعد فضایل و آداب و ترویج رسوم سنت و کتاب ملتزم شغل تدریس شد و مقاصد آن عاشقان جان باز و مطالب آن سالکان بیابان نیازکه دامن ازهست و نیست افشانده بودند و چار تکبیر بر دنیا و ما فیها خوانده بانجاح و انجاز مقرون و متصل کردانید و مأمول و مسؤل ایشان بحصول موصول ساخت و کفت

مصراع

ومن منع المستوجبین فقد ظلم

واز سر عزمی صحیح و جزمی صریح درمسند این منصب شریف بنشست ووجه معاش و مادهٔ کفاف ایشان از مأکول و ملبوس و سائر مالابد و اخراجات ضروری بعضی ازخاصهٔ شریفه و بعضی از محصولات و متوجهات اوقاف و ابواب البر بر سبیل

مداومه تقریر و تحریر فرمود و از روی غزارت علم ومهارت طبع درضروب معقول و منقول فرعاً و اصلاً وجنساً و فصلاً بافاضت فنون و افادت واجب و مسنون ونشر فوائد و نثر فرائد اشتغال نمود وبالماس ذهن موی شکاف درر مشکلات می سفت وباسالیب عبارات سحر نمای غرر معلومات می‌کفت تادرمدت قصیر وزمانی یسیر نکهت نسیم انفاس او عرصهٔ کرهٔ غبرا معطر کردانید و پرتو انوار فضائل و شمایل او فضای عالم منور ساخت نقد علم و حکمت رایج شد و بازار فضل و ادب نفاق یافت ومعالم شرع مأنوس ومحروس کشت وآثار بدعت مطموس و مدروس ماند وامور دنیا وعقبی بنظام پیوست و حقوق در مراکز خودقرار کرفت

و هرکاه‌که پدر راغیبتی یا مهمی سانح شدی در منصب قضا و حکومت شرعی قایم مقام اوبودی و قضایا بفیصل رسانیدی و در اوقات عطله بتیراندازی وکمان داری اشتغال نمودی و بعدازمشق اقلام بر شق سهام ومعالجت حسام پرداختی ودراعقاب مطالعهٔ کتب بمزاولهٔ آلات و ادوات حرب کراییدی تا دراقسام فروسیت و استعمال اسلحه واهبت جنك مهارتی کامل یافت ووقار قلم باحدت شمشیر امتزاج کرفت و رزانت علم باصرامت شجاعت ازدواج پذیرفت

بیت

اللیل والخیل والبیداء تعرفنی والطعن والضرب والقرطاس والقلم

فارسیه

از راه صورت ارچه زاولاد آدمم از روی مرتبت زهمه چیز برترم
چون بنکرم درآینه عکس جمال خویش کردد همه جهان بحقیقت مصورم
خورشید آسمان ظهورم عجب مدار ذرات کائنات اکرکشت مظهرم
از عرش تا بفرش همه ذرهٔ بود در نور آفتاب ضمیر منورم
فی الجمله مظهر همه اشیاست ذات من بل اسم اعظمم بمعانی چوبنکرم

واردات احوال سلطان قدرالله له‌اهنی المطالب درایام شباب ازسفر مصر و شام و زیارت بیت‌الله الحرام

درحدود سنه تسع و خمسین و سبعمائه‌که سال عمر بچهارده رسید بدلالت (ومن

یهاجر فی‌سبیل‌الله یجد فی‌الارض مراغماً کثیراً وسعة) بر منهاج (سافروا تغنموا تصحوا) داز صحبت پدر بصوب شام ومصر سفر کرد

شعر

اذاالمرء لم یرحل من‌الدار برهة   فلیس له هزل ملیح و لاجد
فان النجوم المشرقات کثیرة   ویوجد فی سیارها النحس والسعد

فارسیه

سفر مربیٔ مردست وآستانهٔ جاه   سفر خزانهٔ مالست واوستاد هنر
بشهر خویش درون بی‌خطر بود مردم   بکان خویش درون بی‌بها بود کوهر
بجرم خاك وفلك در نکاه باید کرد   که این کجاست ز آرام وآن کجاز سفر

واین موافقتست با حضرت رسالت درمسافرت او بعهد صبا هم بطرف شام باعم خود ابو طالب وغایت مافی‌الباب آنك پیغمبر در صحبت عم بود و سلطان در خدمت پدر

وچون بمصر رفت مدتی آنجا مقیم شد وباوجود عارضهٔ مزمن ودیکر موانع وعوایق که حادث وعایق شد علم فقه با اصول وفرایض وعلم حدیث وتفسیر قرآن وفن هیأت ازقسم ریاضی کماینبغی اکتساب کرد واین فنون بتحقیق وتدقیق درضبط آورد وبرمذاهب اربعه واختلافات اقوال ایشان واقف کشت

تاخبر دادندکه ملك‌العلماء المتبحرین قدوة الفضلاء المتبرزین « مولانا قطب‌الملة والدین رازی » طاب مثواه ازسفر حجاز بدمشق آمد و آنجا اقامت کرد واین بزرك درفنون معقول ومنقول امام عهد وفرید عصر بود ودراقسام علوم رکنی مشارالیه چنانك مصنفات او در هرفن برین دعوی حجتی بلیغ وبینتی صریحست

بیت

یقرله بالفضل من لایوده   ویقضی له بالسعد من لاینجم

وسلطان را رغبت صحبت اوکه الحق فتوح غیبی بود درضمیر متمکن شد انتهاز آن فرصت واجب دانست وادراك آن مجال غنیمت شمرد وباستبشار واستظهار تمام درصحبت پدر روی بدمشق آورد وکفت

شعر

ولی قلم یکفی العظائم جریه   اذا عجزت عنها القنا والقواضب
ومالی فی‌الدنیا ولافی نعیمها   سوی‌الفضل والذکر الجمیل مآرب
وان طلاب‌الفضل دینی ومذهبی   وللناس فیما یعشقون مذاهب

وچون بحضور مولانا واصل کشت بعداز چند مجلس که تشخیص وضع سلطان کرد وولع اودرتحصیل علم وفضیلت دانست وبر قوت اودرادراك معضلات وکشف مغلقات وجودت طبع وسرعت فهم وسلامت ذهن وحدت ذکا اطلاع یافت باعزاز واهتزاز درآمد وبطلاقت وذلاقت وبشارت وبشاشت تلقی نمود وسلطان‌را بمباحثهٔ حواشی کشاف وشرح مطالع ازمصنفات خود مشغول کردانید ودرس مفتاح وبزدوی جهت دیکران می کفت اما مطمح نظر سلطان بود ومدت یکسال ونیم درصحبت مولانا بتکمیل فنون معقول واستکشاف دقایق وغوامض آن سعی نجیح بتقدیم رسانید وحقایق آن ازانفاس آن علامه که درحکمت قطبی مدارعلیه بود استفادت کرد ونوادر حکم وفضایل عرب وعجم ازمحاورات ومحاضرات اواقتباس نمود تااصول وفروع اقسام حکمیات ازطبیعی وریاضی والهی معلوم ومفهوم کردانید ونکات ولطایف وشوارد واوابد آنرا کشف نموده استحضار حاصل کرد

شعر

لاتنظرن الی الفیاض من صغر   فی‌السن وانظر الی‌الفضل الذی شادا
ان‌النجوم نجوم‌اللیل اصغرها   فی‌العین اذ هبها فی‌الجواصعادا

وروزی سلطان دراثنای کلماتی که می رفت فرمود که تحصیل ومعلومات یك سال ونیم که درصحبت مولانا بودم مقابل مفهومات ماتقدم بود وبیشتر چه بسیاری ازمجهولات ازو معلوم کردم وهرچه پیش ازان بتقلید دانسته بودم آنجا مبرهن ساختم

ودراثنای آن کلیات قانون‌را ازتقریر « سید محمد نیلی » که دران فن مجتهدومرجوع الیه بود وبتدنق وتأنق درقسم طب موصوف ومعروف استماع کردم ونوادر ونوافر آنرا مضبوط ومحفوظ کردانیدم

شعر

لا بقومی شرفت بل شرفوا بی ... وبنفسی فخرت لا بجدودی
ان اکن معجباً فعجب عجیب ... لم یجد فوق نفسه من مزید

فارسیه

چنین کفت داننده دهقان پیر ... که دانش بود مرا دستکیر
چو پرسند پرسندکان از هنر ... نباید که پاسخ دهیم از کهر

وهمچنین حکایت کرد که درویشی خلقان پوش رومی درمجلس درس « سید محمد » حاضر شدی وازدور برپا استادی « سید محمد » اورا کفتی ای رومی غزلی بخوان درویش ازا اسرار کهف العارفین وامام المحققین سرالله فی بریته ورحمته المنزلة علی خلیقته « مولانا جلال الحقیقة والدین البلخی » افاض الله من برکات انفاسه القدسیة علی الطالبین وروح روحه فی اعلی علیین بیتی چند برخواندی و « سید » قراضهٔ بدودادی وبا او ملاطفت نمودی تاروزی یکی ازاهل مجلس کفت این درویش صاحب وقتست واز حالی خالی نیست وازوی بوی ولایت می آید حاضران این سخن استبعاد نمودند اما آن معنی دردل من مؤثر آمد وخاطر بر صدق آن کواهی داد چنانك فائدهٔ این حکایت فیما بعد معلوم شود

ودرسنة اربع وستین وسبعمائه که سال عمر بنوزده رسید مصحوب پدر متوجه سفر حجاز شد وبعد ازمجاهدهٔ قطع منازل وطی مراحل واجتیاز اودیه وجبال واجتیاب قفار ورمال خفضاً بعد رفع وغوراً بعد نجد ازعقبات (لم تکونوا بالغیه الا بشق الانفس) بکذشت وبحرم شریف مکهٔ معظم وکعبهٔ مکرم عمت میامنها وسقیت مرابعها واماکنها که محط رحال (رجال لاتلهیهم تجارة ولا بیع عن ذکرالله) است واصل شد واحرام (فول وجهك شطرالمسجدالحرام) دربست وجامهٔ (فاخلع نعلیك) ازتن نفس (ان النفس لامارة بالسوء) بر کشید وبمسجدالحرام (ومن دخله کان آمناً) درآمد وزمزمهٔ چهار تکبیر (وربك فکبر) بر شش جهت خواند وبطهور زمزم (وثیابك فطهر) غبار (والرجز فاهجر) ازعرصهٔ خلوت سرای (ان طهرا بیتی للطائفین والعاکفین والرکع السجود) فروشست وبقدم صدق (انی وجهت وجهی للذی فطرالسموات والارض حنیفا) کرد

کعبهٔ مقدس (واذجعلنا البیت مثابة للناس وامنا) طواف کرد وبر سجادهٔ (واتخذوا من مقام ابراهیم مصلی) دوکانهٔ (واقم الصلوة) بکزارد واستعانت (ارنا مناسکنا وتب علینا) ازحضرت (انك انت التواب الرحیم) درخواست وباجتهاد (والذین جاهدوا فینا لنهدینهم سبلنا) بمعراج (ان الصفا والمروة من شعائرالله) بر آمد وبرحسب فرمان (فاسعوا الی ذکرالله) سعی (من عمل صالحاً فلنفسه) بجای آورد وصفای وقت (ثم دنا فتدلی فکان قاب قوسین اوادنی) دریافت وموسی وار بر طور عرفات عرفان رفت وصدای (ارنی انظر الیك) در کنبد (سبع سموات طباقا) انداخت وبدعوت (ادعونی استجب لکم) نیاز (ربنا ظلمنا انفسنا وان لم تغفرلنا وترحمنا لنکونن من الخاسرین) دربارکاه (الیه یصعد الکلم الطیب) عرضه داشت وببشارت (لاتقنطوا من رحمة الله ان الله یغفر الذنوب جمیعا) مستبشر کشت ونداء (فاذا افضتم من عرفات فاذکروا الله عندالمشعر الحرام) بسمع رضا بشنید وورد (فاذکرونی اذکرکم) شعار مشاعر خمسه کردانید ودرزمرهٔ (اولئك مع الذین انعم الله علیهم من النبیین والصدیقین) منسلك شد وبزلفهٔ مزدلفهٔ (اولئك المقربون فی جنات النعیم) رسید وزمام توجه (وابتغوا من فضل الله) بصوب منای منی تافت وقربت قربان (ان الله یأمرکم ان تذبحوا بقرة) بذبح بهیمهٔ نفس حیوانی حاصل کرد وجمرات ماسوی الله را بحصیات (وجعلناها رجوماً للشیاطین) سنکسار ساخت وجهت دخول حرم (لتدخلن المسجدالحرام ان شاءالله آمنین محلقین رؤسکم ومقصرین) موی علایق وعوایق (وغرتکم الحیوة الدنیا) ازسرانیت (خلقتنی من نار) فروکرد وفاتحهٔ (ولله علی الناس حج البیت) را بخاتمهٔ (فاذا قضیتم مناسککم فاذکروا الله) بپیوست وبغرر ایام تشریق ابتهاج (ولقیهم نضرة وسروراً) بیافت وازشواغل هستی (وهم یحسبون انهم یحسنون صنعا) بفنای (انیبوا الی ربکم) منسلخ شد ودربحر جمع الجمع (کل الینا راجعون) مستغرق کشت (ذلك هو الفضل الکبیر)

وبعداز قضای مناسك واداء فرایض ولوازم بر وجهی اتم ونوعی اصح بحضور قطب السالکین وذخر العارفین « مولانا فخرالملة والدین آقشهری » رضوان الله علیه که ازفحول علمای محقق وکبار مشایخ موحد بود وازغرایب حالات وعجایب کرامات او آنست که روزی در مصر وصیت کرد وقرضها کزارد وذمتها بری کردانید وغائب شد وکس ندانست که کجا رفت واهل مصررا اعتقاد آنك ازچهل تنان بود والحق شیخی محقق وصاحب وقت بود استسعاد یافت شیخ چون برغزارت فضل وکمال نفس

ودستکاه ادب وحذاقت ومهـارت سلطان درفنون علوم ظاهر وباطن واقف شد ببشر وانبساط درمیان آمد ودست سلطان کرفت ودرمواضع متبرکه ومقار مقدسه که مظان اجابت دعوات ودرود وصلواتست می کردانید ودرهر مشعری ومنسکی توجهی بحضرت قاضی الحاجات می کرد وسلطان رادعامی کفت ومیامن ادعیهٔ صالحه ازانفاس آن شیخ بزرکوار وپدرحق کزار عوذهٔ جان ورقیهٔ نفس نفیس اوشد

واین معنی ازحضرت آفریدکار فاضت آلاوهٔ فضلی عظیم وفوزی کبیر بود وازنتایج اجتماعات مذکوره ومشاکلی تمام باحال خلیل وحبیب صلوات‌الله علیهما وبعضی ازآثارنور وقندیل ونداکه درعهد طفولیت بخواب نموده بودند (قل‌الحمدلله وسـلام علی عبـاده الذین اصطفی)

شعر

ولقد حویت الفضل من‌اقطاره　　وعمرت ربع المجد والعلیاء
متکرم فی راحتیه ووجهه　　صوبان صوب حیاً وصوب‌حیاء
سهل اللقاء خلاله وفعـاله　　قسمان قسم سناً وقسم سناء

وچون آن‌مقصود حاصل شد زیارت حرم بیت‌المقدس کرة بعد اثنتین دریافت

وفات پدر سلطان خلدالله ایام سلطنته وآمدن بحلب

وچون بعمره رسید برقضیت (یفعل‌الله مایشاء ویحکم مایرید) قضابرخلاف رضا نازل‌شد وتقدیر برعکس تدبیر جاری کشت وآن منبع زلال کمال ومنبت نهال‌اقبال المولی الاعظم والطودالاشم اعلم علماء‌العرب والعجم منشأالدولة الغراء والسلطنة‌الشماء «شمس الملة والدین محمد» انارالله برهانه وثقل بالحسنات میزانه‌که دوحهٔ این غصن‌دولت ولوحهٔ این نکین سـعادت بود ازفنای فنـا بصفهٔ صفا رحلت کرد وازغربت سرای (اهبطوا) بوطن مألوف (ارجعی) واصل‌شد وبمقام (فی‌مقعد صدق‌عند ملیك مقتدر) بیوست (مکنه الله فی علیین وحشره مع انبیائه المقربین والشهداء والصالحین وحسن اولئك رفیقا)

شعر

حکم المنیة فی البریة جار　　ماهذه الدنیا بدار قرار
فالعیش نوم والمنیة یقظة　　والمرء بینهما خیـال سار
النفس ان رضیت بذلك‌اوابت　　منقـادة لازمة الاقـدار
والدهر یخدع بالمنی ویغش‌ان　　هنـا ویهدم مابنی ببوار

فارسیه

فغان زآفت این رنج ساز راحت سوز　　فغان زکردش این جان شکار جورپرست
که صورتی که بعمری نکاشت خود بسترد　　که کوهری‌که بسی سال سفت خود بشکست
زمانه عقد کمالی کسـیخت وا ویلاه　　که آسما نتواندن نظیر آن بیوست

وکدام داهیه ازان صعب ترتواند بودکه پدری عطوف ورؤف وولی نعمق کریم ورحیم‌که عمر وزندکانی خودراکه خلاصهٔ آمل وامانیست درمصالح ومناجح فرزند خود صرف کرده باشد وجان وجهان‌درتحصیل مراضی‌ومباغی اودرباخته وجهت کمال نفس‌وشرف وجوداو کلفت مجاهدت اسفار ومشقت‌مکابدت اهوال واخطار ومقاسات شداید فیافی ومعانات مکاره نوایب ودواهی برمسکن ومقام وقرار وآرام اختیار کرده وبا وجود مزیت ابوت‌که مثابت ربوبیت دارد وکثرت خدام ومممالیك وچاکر وعبید درترتیب اسـباب معـاش واقامت وظـایف ارتیاش‌او بنفس خود قیام نماید ناکاه ازمیان کناره کند واورا درعهد صبی وبلدغربت بی‌یار وغمخوار بکذارد

شعر

وقالوا امام قفی نحبه　　وصیحة من قدنعاه علت
فقلت وما واحد قد مضی　　ولـکنه امة قد خلت

اما چون ازان برج سعدی وازان فلك آفتابی طالع شدکه‌مردم را از اشعهٔ جمال عالم تاب اودیده روشن کشت وجهانیان را بفر طلعت کیتی آرای اوخانه کلشن بحقیقت در حکم حیات وقوت بقا وثباتست ودرزمرهٔ احیا مندرج ومنحصرکه (من کان له‌ولد صالح فهوحی بعد موته)

بیت

فان یك سیاربن مکرم انقضی   فانك ماءالورد ان ذهب الورد

فارسیه

زندهست کسیکهدر دیارش   ماند خلفی بیادکارش

وبعون‌الله تعالی ولطف صنایعه سلطان چون بسرمایهٔ علم وهنر مستظهر بود وپیرایهٔ فضل وادب مزین وممکن بصرصر این حادثه شمل اومتفرق نشد وبصدمت این‌داهیه پای وقار واصطبار او ازجای نرفت وچون نور درچشم مردم عزیز وچون جان‌در دلها محترم وکرامی بود (والادب اشرف نسب وافضل نشب واجل مال واتم جمال)

شعر

من‌کان مفتخراً بالمال والنسب   فانما فخرنا بالعلم والحسب

لیس الیتیم الذی قدمات والده   بل‌الیتیم یتیم الفضل والادب

فارسیه

هنری باش وهرچه خواهی‌باش   نه بزرکی بمادر وپدر است

نافهٔ مشك را ببین بمثل   کین مثال بزرك‌ومعتبر است

کوز آهو کرفت عزوشرف   یابیوی لطیف مشهر است

لاجرم ازوحشت اضطرار وانکسار ایمن بود وبرمنهاج تفویض‌وتوکل ثابت (والحر حر وان مسه‌الضر)

شعر

هی حالان شدة ورخاء   ونقیضان نعمة وبلاء

والفتی‌الحاذق‌اللبیب اذاما   خانه‌الدهر لم یخنه لعزاء

وبعد از انقضاء آن قضیه‌وانتهای آن رزیه‌سلطان بحلب آمد ومعتصماً بحبل‌التوفیق

بکوشهٔ منزوی شد ومشمراً عن‌ساق‌العزیمة بمطالعهٔ کتب پرداخت وبسر انکشت افکار پرده ازچهرهٔ ابکار معانی برمی‌انداخت وهردم ازمشرب رویت جامی‌می پیمود وسلسلهٔ زلف مشکلی‌می کشود

فارسیه

هرچه در مجلس ملوك بود   همه درکلبهٔ خراب منست

شیشهٔ حبر من که بادا پر   پیش‌من‌شیشهٔ شراب‌منست

قلم‌کوته وصریر خوشش   زخمه ونغمهٔ رباب منست

رحل اجزا ونان‌خشك برو   کردخوان من‌وکباب‌منست

هرچه بیرون‌ازین بودیکسر   حاش للسامعین‌عذاب منست

سر بمحیط خاطر فرومی برد وهرلحظه از لجهٔ علوم کوهری شاهوار برمی آورد وقفل صندوق دل‌می‌کشاد وازدرج دانش لعلی کران بها استنباط‌می کرد وبمخازن حافظه‌می سپرد وبدین ابیات دلاویز وسخنان روح‌آمیز ازنتایج خاطر عاطر « امام همام محمد بن ادریس الشافعی المطلبی » رضی‌الله عنه تمثل‌می کرد

شعر

ومن یذق‌الدنیا فانی طعمتها   وسیق الینا عذبها وعذابها

فلم ارها الاغروراً وحسرة   کالاح‌فی جوالفلاة سرابها

وماهی الا جیفة مستحیلة   علیها کلاب همهن اجتذابها

فان‌تجتنبها کنت‌سلماً لاهلها   وان‌تجتذبها نازعتك کلابها

فطوبی‌لنفس‌وطنت‌قعر دارها   مغلقة‌الا بواب مرخی‌حجابها

آمدن سلطان بقیصریه ومباشرت منصب قضا

چون‌سلطان‌را ازمصیبت وفات‌پدر ورزیت آن‌بلیت علاوهٔ کربت غربت‌وضمیمهٔ حرقت فرقت شد وآفتابی‌که جهان بروی اومی‌دید ودرسایهٔ اوازهواجر احداث روزکاراسترواح می‌جست درشام فرورفت ورکنی‌که‌در وقایع صروف زمان وقوارع نزول حدثان وثوق واعتماد بروداشت ازصدمهٔ عواصف ایام در خاك افتاد ودیواری که سپرتیر حوادث

ووقايهٔ منجنيق شدايد ودواهى بوداز لكمهٔ قواصف دوران ازپاى درآمد دواعى حب وطن‌در هيجان آمد وجواذب ميل سكن ومسكن نبضان آغاز نهاد

بيت

لواننى اذكر مانابنى   فى هذه‌الغربة طال الكتاب

فارسيه

نامرادى كسان‌دروطن وخانهٔ خويش   خوشتر ازكام روايى بغريبى بسيار
زيرآب وزبرشاخ نكرماهى ومرغ   جزكه‌برجايكه خويش نكيرند قرار

وبدلالت‌رفيق توفيق وقوت‌عنايت هدايت بمحروسهٔ قيصريه‌آمد قضاة وموالى‌وائمه واهالى چون زمزمهٔ نداى (ياايهاالناس قدجاءكم برهان من ربكم وانزلنا اليكم نوراً مبينا) بكوش هوش بشنيدند ازراه خلوص نيت وصفاى سجيت باستقبال مبادرت كردند وبتودد وتشوق تمام مشياً على‌الهام تلقى نمودند ومورد سلطان راكه بورد سحرى مى خواستند چون ورود تشنه بحياض ونزول قطره برياض مغتنم ومستعذب شمردند وسبب ارتياش وسرمايهٔ انتعاش خود شناختند وكفتند

شعر

الا ن اشرقت‌النجوم سعوداً   والانس اصبح منهلا مورودا
و تبسمت ايامنا بعدالعبو   س ووردت وجناتنا توريدا
بقدوم من‌نطق العدو بفضله   ومن اغتدى للمكرمات عقيدا
السيدالفرد الذى امست عليــــه المـآثرات سرادقاً ممدودا

اما اصحاب مناصب وارباب مراتب‌بى موجبى بنكول واعراض ونشوز واعتراض مجاهرت نمودند وبى سببى خصومت ومخالفت پيش كرفتند (فاستكبروا فى‌الارض بغيرالحق‌وقالوامن اشدمنا قوة) تامخايل حقدوحنق ودلائل كين وكدراز صفحات وجنات وحركات‌وسكنات ايشان مرموق ومشاهد كشت (ذلك هوالضلال البعيد)

واين مناسبتست باحضرت رسول صلى‌الله عليه وسلم درانك‌در مبتدء ظهور ومفتتح بعثت ضعفاى‌خلق واوساط‌الناس بى‌واسطهٔ معجزه وداعيهٔ‌دعوتى ازسرارادت صافى‌واعتقاد

صادق از اطراف مى‌آمدند وايمان مى آوردند وسمح‌العنان مطاوعت ومتابعت‌اورا التزام مى‌نمودند وعظماى مكه واشراف قريش بجحود وانكار وابا واصرار بيرون آمدند ودست برد كلمه ونفى دعوت برآوردند ودر عقوق وعصيان وعدول وعدوان متحدالراى والرويه شدند (ختم‌الله على قلوبهم وعلى سمعهم وعلى‌ابصارهم غشاوة ولهم عذاب‌عظيم)

وبين الامرين تشابه صريح حاصلست ومطابقت بين‌واقع ومالا كلام باعث برين عناد ولجاج جهل صرف وحسد محض‌بودكه دماغ ودل آن كمراهان تيره وخيره كردانيده‌بود وبصر بصيرت ايشان بسته تاازشارع انصاف عدول كردند وبر باطل اصرار نمودند

مصراع

والجاهلون لاهل العلم اعداء

وباتفاق جماهير حكما ونحارير علما اين دوخلق مذموم وسيرت ملوم بدترين اخلاق ونكوهيده ترين اوصاف بشراست ودركلام قدسى اززكريا عليه السلام مرويست‌كه حضرت عزت‌مى فرمايد (الحاسد عدو لنعمتى يسخط بقضائى غير راض بقسمتى التى قسمت بين العباد) ودركلام بلغا وارد است‌كه (اعدل الداء الحسد فانه ينتصف للمحسود من‌الحاسد) ودر امثال مذكوركه (الله‌يقضى مايريد وان رغم‌الشيطان‌المريد)

شعر

لامات اعداؤك بل خلدوا   حتى يروامنك الذى يحقد
لازلت محسوداً على نعمة   فانما الكامل من‌يحسد

وببرهان (وكذلك جعلنا لكل نبى عدواً شياطين الانس والجن) لايزال ميان حق‌وباطل اين مشاجرت قايم است وجاهل‌را باعالم اين مناشزت ومناجزت واقع ازان جهت‌كه حق وباطل بطبع وجوهرمخالف يكديكراند وكمال ونقصان بحقيقت وماهيت مباين ومعارض همديكر مانند نور وظلمت ويقين وشبهت چه‌غرض وغايت محق وكامل ضد غرض وغايت مبطل وناقص‌است پس‌لاجرم موافقت ومطابقت‌كه ازلوازم مشاكلت‌ومشابهتست ميان اين دوكروه صورت نبندد واتفاق وايتلاف بين الفريقين محال وممتنع باشد

شعر

ایها المنکح الثریا سهیلا عمرك الله کیف یلتقیان
هی شامیة اذاما استقلت وسهیل اذا استقل یمان

چون یك سال برین بکذشت ومکابرهٔ اکابر بنهایت رسید ودانستندکه مناظره بی اصل ودعوی بی معنی است برمقتضای (قل جاء الحق وزهق الباطل ان الباطل کان زهوقا) مشیت الهی وارادت ازلی اقتضاچنان کرد که حق در مقرخود قرار کیرد وقواعد عدل واحسان میان خلایق استمرار پذیرد اشراف واعیان قیصریه که باحق بجنك برخاسته بودند وباتقدیر پنجهٔ تدبیر وتزویر کشاده ازنشوهٔ غباوت باهوش آمدند وازخواب غفلت وشقاوت بیدار شدند ودرمواقف اعتذار واستغفار باستادند وبقصور وتقصیر اعتراف آوردند (والحق ابلج والباطل لجلج)

شعر

ولیس لمقدور من الامر مدفع ولا فی الذی لم یقضه الله مطمع

ودرسنه ستوستین وسبعمائه که سن مبارك ببیست ویك رسیده بودمنصب قضاوحکومت شرعی بلدهٔ قیصریه برقرار سابق وطریق سالف بر سلطان مقرر داشتند وجای پدر بدو تفویض کردند (ذ کروا الله فاستغفروا لذنوبهم ومن یغفر الذنوب الا الله ولم یصروا علی مافعلوا وهم یعلمون) وزبان روزکار این ابیات برسم تهنیت انشاد کرد

شعر

یهنابك الاعمال اذانت فخرها وقدرك عما نلته ارفع القدر
وزینت بك الام اذانت حلیها ووالعصرانت الفخر للدهر والعصر
فلازلت فی ربع العلی متربعا یساعدك الا یام فی اهنأ العمر

واین مقدمهٔ عنایات ربانی وفاتحهٔ فتوحات آسمانی بودکه ازقوت بفعل آمدکه غرمای غالب وخصمای فایق که بخشونت جانب وصعوبت مأخذ موصوف بودندو کسرسورت قوت واطفای جمرهٔ صولت ایشان بمساورت ومزاولت ممکن ومتصور نه بی تشدید وتعنیف وتسخیر

وتکلیف با سر محبت ومودت آمدند وطایعاً راغباً برمنهج مصافات وموالات راسخ دم وثابت قدم شدند

بیت

اذا انت اوتیت السعادة لم تبل وان نظرت شزراً الیك القبائل

فارسیه

چو دولت خواهد آمد مقبلی را همه بیکانکانش خویش کیرند

سلطان چون برمسند قضا بنشست ودرصدر حکومت متمکن شد بحکم (واذاحکمتم بین الناس ان تحکموا بالعدل) ومضمون حدیث (الا کلکم راع وکلکم مسؤل عن رعیته) ومقتضای شیم مرضیه و سیر پسندیده که درکوهر شریف ونفس کریم اومضمراست ابواب انصاف وانتصاف برعالم وعالمیان بکشود وازسر علمی کامل وعدلی فایض درتمشیت این شغل خطیر خوض پیوست وبفراسق صحیح وکیاستی صریح دراصلاح مفاسد و انجاح مقاصد سعی نجیح وجهدجهید مبذول داشت

شعر

کان الدهر من یده تفتی وعاد مرتبا ما کان شتی
ممالك لا تری عوجا وامتا بساحتها وشاع العدل حتی
حمی لیث الشری ریم المصلی

فارسیه

زحفظ اوست که اجرام عالم علوی زاستحالت جوهر مسلمند ومصون
زشوق اوست که دوشیزکان قصرعدم سراز دریچهٔ امکان همی کنند برون

ومطمح نظر وغایت بغیت درتقلداین شغل وتعهداین عمل غیراز اقامت حق وادامت صدق واشاعت عدل واذاعت نصفت وازهاق جور وارهاق باطل نداشت ومقصد اقصی جز تمکین دین وتعظیم شرع ورعایت سنت وحمایت امت واستخلاص حقوق واستصلاح امور وطمس زور وتزویر ومحومیل وحیف نبود

تا بیمن همت بلند و سیرت پاك در اندك روزكار اوضاع دین و دیانت واحوال شرع وامانت را رونقی تمام پیداشد وطریق حق وكلمهٔ صدق درمیان قاصی ودانی ومحسن جانی مسلوك ومتداول كشت ورسوم محدثه وبدع مذمومه كه بجور قضاة جائر وعدول مزور بتمادی ایام وكرور شهور واعوام مستعمل شده بود ودرمیان مردم استمرار یافته مرتفع ومنطوی كردانید

شعر

ذوغرة براقة فی نورها　　مثل من المشكاة والمصباح
یستنقذ المظلوم شایع عدله　　ولو انه فی ماضغی تمساح

شعر

طراز دانش اوراطراوتیست زعدل　　كه تا ابد ننشیند بر وغبار زوال
زعدل شامل وانصاف كاملش برخاست　　بعهد دولت اونام شب روی زخیال

ضیاع و عقار و موقوفات و مسبلات ابواب البر و سایر جهات خیر و بقاع متبركه از مساجد و معابد و مدارس و خوانق واربطه وقناطر وزوایا ودارالشفا كه در تصرف متغلبه و تملك مستأكله مغصوب و مسلوب بود ودر مصارف ردیه وجهالت مبتدعه مجری و مستغرق بجلها مستخلص و منتزع كردانید و در مصالح شایسته ومناظم پسندیده كه مصب استحقاق و محل استیهال و استیثاق بود اطلاق فرمود و ضبط و نسق باقی قضایا و مهمات شرعی و توابع ولواحق آن از تزكیهٔ شهود وتنقیهٔ عدول و تعدیل امنا وتقویم وكلا وتهذیب خصما وتأدیب غرما و تسویهٔ متنازعین و قسمت مواریث و حفظ اموال ایتام و احتیاط بیت المال و جمع محصولات اوقاف و غیرآن بروجهی نمود كه برآن مزیدی متصور نشد

فارسیه

ای كشته چهار فصل كیتی　　ازعدل توچون بهار خرم
درعهد توهیچ كوش نشنید　　فریاد مكر ززیر وازبم
عدلت نكذاشت راستی به　　جز درسرزلف نیكوان خم

وصیت این مساعی مشكور وآثار مبرور ارجا وانحای بلادروم وشام فرو كرفت

وذكر جمیل آن درافواه خاص وعام مثل شد وآوازهٔ عدل ورأفت در اقطار خافقین انتشار كرفت وهوا وولای سلطان درضمایر وسرایر تمكن یافت ووضیع وشریف وقریب وبعید مشعوف این سنن خوب وسنن مرغوب شدند وبذیل حمایت وحبل عنایت حضرت او اعتصام نمودند

تاسالی چندبرین بكذشت ومردم مغمور خصب عیش وفراغ بال زندكانی می كردند ومقصود عبارت نبوی واشارت مصطفوی صلی الله علیه وسلم كه (لن تهلك الرعیة وان كانت ظالمة مسیئة اذا كانت الولاة هادیة مهدیة) وضوح یافت

وفات «محمد بن آرتنا» وظهور فتنه وآشوب درمملكت

والیٔ آن عهد «امیر محمد بن اَرَتْنا» عفاالله عنهما بردست بعضی ازاركان دولت خود بفنا رسید وسریر سلطنت ازپادشاه وقت خالی شد وچنانك حكما كفته اند (الرعیة بلاسلطان كالجسم بلاروح) مملكت چون خانه بی كد خدا وكشتی بی نا خدا ماند ومردم از ربقهٔ ضبط ورابطهٔ نظام خلیع العذار شدند وشیاطین فتنه از شیشهٔ حبس بیرون افتادند

بیت

نحن والله فی زمان غشوم　　لو رأیناه فی المنام فزعنا

فارسیه

چنینست رسم سپهر بلند　　كهی شاد دارد كهی مستمند
برین كونه خواهد كذشتن سپهر　　نخواهد شدن رام باما بمهر

مخاذیل مغول وتراكمه باتفاق عامهٔ مفسدان ومتغلبان ازاطراف سرها برآوردند ودست بفضول وفساد وفتنه وبیداد دراز كردند وپای ازدائرهٔ حفاظ وذمام بیرون نهادند (ظهر الفساد فی البر والبحر بما كسبت ایدی الناس لیذیقهم بعض الذی عملوا لعلهم یرجعون) ازهرسوی هرج مرج برخاست وحیص بیص درمیان خلایق پیداشد مسالك مخوف وشوارع مؤف كشت اراذل برافاضل استیلا یافتند واذناب بررؤس تقدم كرفتند

ونقش (اذاملك الاراذل هلك الافاضل) از كعبتين فلك ظاهر كشد وكويى « متنبى » ازان حال عبارت كرده بود وكفته

شعر

افاضل الناس اغراض لذا الزمن   تخلو من الهم اخلاهم من الفطن
وانما نحن فى جيل سواسية   شر على الحر من سقم على بدن
حولى بكل اناس منهم حلق   تخطى اذا جئت فى استفهامها بمن
لا اقترى بلداً الاعلى غرر   ولا امر بخلق غير مضطغن
ولا اعاشر من املاكهم احداً   الا احق بضرب الرأس من وثن

وسلطان همواره درغمرات آن فترات متفكر مى بود ودر دياجير آن ظلمات متحير كه تشخيص اين مرض مزمن برچه وجه توان كرد ودرعلاج اين سوء المزاج بچه تدبير مدخل توان ساخت وبهيچ كونه اسباب حل آن مشكل دست درهم نمى داد وعلامات كشف آن معضل ظاهر نمى كشت بل روز بروز مواد آن علت غليظتر مى شد ولحظة فلحظة نواير آن بحران تيزتر مى كشت

للمؤلف

فغان ذ كردش كردون دون پرست كه داد   بدست ديو دكرباره ملك را خاتم
زمانه ايست چو احوال عاشقان تيره   حوادثيست چو كيسوى دلبران درهم
چنان زساز فتادست دهر را قانون   كه زخمه اش همه زخمست ونغمه اش همه غم
فلك بكين واراذل كرفته روى زمين   جهان خراب وافاضل نشسته درماتم
نه حكم شرع بتمكين نه دست حق مطلق   نه حال ملك بسامان نه كار دين محكم
نفاذ شر ونفاق نفاق ورونق جهل   كساد فضل ورواج فضول وقحط كرم
صفا بجوى زمعمورهٔ جهان كاميخت   هواى او بوبا ونسيم او باسم

وسلطان بلفظ كهربار خود حكايت كرد كه درمطاوئ آن احوال ومهاوئ آن اهوال روزى درويش رومى كه بدمشق ديده بودم درقيصريه پيدا شد وعلى الفور درحكايتى كه پيش ازحضور او مى رفعت واو نشنيده بود وندانسته خوض نمود وبعينه آن غرض تقرير

فرمود حاضران ازان كشف تعجب كردند وتحير آوردند ومن چون او را شناخته بودم وبكرامت او اعتقاد داشته آن حال درمن اثر بيش كرد وارادت او دردل من جاى كيرشد وحالاً فحالاً آن عقيدت متضاعف مى كشت وبقدوم آن درويش انبساطى عظيم در طبع من راه يافت وفرجى درباطن من بديد آمد وظلمت وكدورت بنور وصفا مبدل شد تا اظهار كرامات بحدى رسانيد كه هرچه نسبت باو در خواطر اختلاج مى يافت از فحواى آن عبارت مى كرد واز مضمون آن خبر مى داد بى تفاوت وا كر دريك مجلس مسائل مختلف ازو مى پرسيدند جواب همه مطابق صواب مى كفت وآنچه حق بود دران باب بى تفكر وتأمل بيان مى كرد ووقتها مى كفت كه ياران يار آن نيست كه درنعمت وغبطت بايار خود مصاحب باشد ودرسرور وحبور باا و سهيم وشريك بلكه يار موافق ودوست مساعد آنست كه دروقت نزول نوازل وحلول حوادث وغوائل بايار وظيفهٔ موافقت ومرافقت مرتب دارد ودراحتمال شدايد زمان ومجارات طوارق حدثان خفير سفر وسمير حضر او باشد ودرخلا وملا اليف صحبت وانيس وحشت او شود تا از حقوق اخوت وشرط مروت وفتوت كماهو حقه تفصى نموده باشد وازعهدهٔ ممالحت ومعاشرت بروجهى احسن وطريقى اكمل تحدى كرده

شعر

وان اخاك الصدق من يحمل الاذى   ويؤثر ما تهوى وان خالف الرشدا
وان تدعه يوماً الى الحتف تلقه   امامك يسعى للمنية مشتدا

مثنوى

اين دغل دوستان كه مى بينى   مكسانند كرد شيرينى
تا حطامى كه هست مى نوشند   همچو زنبور برتو مى جوشند
باز وقتى كه ده خراب شود   كيسه چون كاسهٔ رباب شود
ترك يارى كنند ودلدارى   دوستى خود نبود پندارى
بار ديكر كه بخت باز آيد   روشنايى زدر فراز آيد
دوغبايى بپز كه ازچپ وراست   دروى افتند چون مكس درماست

راست خواهی سکان بازارند   کاستخوان ازتودوست تر دارند
صحبت ابلهان چودیك تهیست   کز درون خالی ازبرون سهیست
زینهار از قرین بد زینهار   وقنا ربنا عذاب النار

وبکرات ومرات تکرار این معنی می کرد ومردمرا برین شیوهٔ محبوب ترغیب وتحریص می داد   تاصفای وقت وقوت باطن وشدت قرب واتصال آن فقیر. بحضرت عزت خاص وعام رامعلوم کشت وثابت شد که قطب روزکاروولی عهد است ودرتقلیب صوروطی مکان قدرتی عظیم دارد وحکم او برجمیع جانوران جاری است چنانك شرح تفاصیل آن مفضی باطناب وتطویلست وآن بزرك هرچند درنظرصورت بینان عظیم حقیرمی آمد   اما بحقیقت آب حیات بود درکسوت ظلمات رفته وآفتاب جهان تاب ازابرسیاه وقایه ساخته وازان زمره که سیدثقلین وخلوت نشین سرادق قاب قوسین صلوات الله علیه بلفظ وحی آسای خود بدان اشارت فرموده که (رب اشعث ذی طمرین مدفوع بالابواب لواقسم علی الله لابره)

شعر

سکوت ثم صمت ثم همس   وعلم ثم وجد ثم طمس
و بحر ثم نهر ثم یبس   ولیل ثم صبح ثم شمس
عبارات لافوام تساوت   لدیهم هذه الدنیا وفلس

مثنوی

حوشا سر فرازان کوتاه دست   بزر کان خرد و بلندان پست
مقیمان سیاح و مردان راه   کدا یان عامی و خاصان شاه
همه بختیاران بی بخت ورخت   همه تاج داران بی تاج و تخت
نخورده می وسر کران از شراب   درون کرده معموروبیرون خراب
نوا بی نه و کنج در آستین   سرا بی نه و ملك زیر نکین
چوسوسن زبان آور اما خموش   چوبه خوش نفس لیك پشمینه پوش
حجاب خودی بر کرفته ز راه   زخود رفته و کرده بی خود نکاه
سرافکنده چون شمع درزندکی   سر افراخته درسر افکند کی

زده ناوك و درمیان شست نه   فکنده سر و تیغ در دست نه
همه شاه وخودرا کدا ساخته   زخود رفته وبا خدا ساخته

واحیانا درغلوای حضوروکرمی وقت می کفت آفتاب وماه بندکان منند فی الجمله حق سبحانه وتعالی وجودآن درویش را سبب رونق کار دنیوی واخروی من کردانید   واورا دلیل راه و واسطهٔ انتباه من ساخت   ناغایتی که هرکاه که مرا عارضهٔ روی نمودی باندك اهتمامی یا توجهی ازوی مرتفع شدی   واین غلبهٔ احکام عیسویت وانتساب بصفات اوست که اکر بعضی ازین اوصاف درنفس من موجود نبودی آن بزرك راکه مظهر این خصائص است بامن اتفاق واتحاد صورت نبستی   چه مواخات ومصافات ازلوازم مماثلت ومشاکلت روحانیست   (والجنسیة علة لضم)

وبهروقت ازوی استکشاف می کردم ومی کفتم ایاسبب انحسام مواد این فتن وعلت انصرام اخلاط این محن که بر طبیعت زمانه مستولی شده است وبزمانه انجامیده چکونه شخصی تواند بودوواسطهٔ انفراج این شدت وانکشاف این کربت کدام صاحب دولت باشد بجواب می کفت تخت ازان تست وچهار کنج نصیب تو کرده اند خلیلی وسلیمانی وشدادی وقارونی   واکرچه اعتقاد من برصدق قول وصحت کلام او جازم بود ویقین حاصل که خطا نخواهد شد   اما بحسب بعدی که میان وضع من وطور تخت وسلطنت حائل بود ومباینتی که بین الامرین حاصل آن سخن را تأویلات متنوع میکردم وتوجیهات متفنن می نمودم   وبعلت تغلیب احکام واوصاف موسویت درمقام چون وچرا بودم   وکردشبهات لم ولانسلم می کشتم چنانك موسی علیه السلام که درمقام طلب رؤیت دم (ارنی انظر الیك) می زد   وکاه در ارتداد قوم واغترار بکوسالهٔ سامری (ان هی الافتنتك) می کفت

واکرچه آن درویش خضر راه من بود امابسبب تأکید مشاکلت ومشابهت درمشرب وشدت تعارف وتشابك روحانی حجاب (هذا فراق بینی وبینك) درمیان کنجایی نداشت چه قرب ظاهر واتحاد باطن مانع می آمد   وهمیشه مراملك خواندی تاروزی ازامتداد ایام فترت واشتداد تراکم شدت ومحنت بااوبث شکوائی می کردم ونفثهٔ مصدوری بازمی راندم وتأسف می خوردم ومی کفتم   افسوس عمر کرامی که درتنغیص علایق وعوایق بسرمی رود ودریغ اوقات عزیزکه   درتکدیر وتشویش حوادث ووقایع سپری می کردد (ربنا آتنا من لدنك رحمة وهیئ لنامن امرنا رشدا)

شعر

نرجوالبقاء بدار لاثبات لها   وهل سمعت بظل غيرمنتقل
نؤ مل الخلد والايام ماضية   وبعض آمالناضرب من الخطل

فارسيه

بادوقبله دره توحيد نتوان رفت راست   يارضاى دوست بايد ياهواى خويشتن ١
سوى آن حضرت نپويد هيچ دل باآرزو   باچنان كل رخ نخسبد هيچ كس باپيرهن

خوشا وقت شمااولياكه ترك وتجريد كرده دست ازين شواغل باطل وزخارف بى حاصل (كسراب بقيعة يحسبه الظمآن ماء) شسته ايد وآستين همت برماسوى الله افشانده پاى عزلت دردامن عافيت (الاان اولياءالله لاخوف عليهم ولاهم يحزنون) كشيده داريد ومستغرق ذوق (اولئك على هدى من ربهم واولئك هم المفلحون) نشسته (سلام عليكم بماصبرتم فنعم عقبى الدار)

شعر

رهى نمى برم وچارهٔ نمى دانم   مكر محبت مردان مستقيم احوال
سزدكه صدر نشينان باركاه قبول   نظر كنند ببيچاركان صف نعال
مبارزان طريقت كه نفس بشكستند   بزور بازوى تقوى وللحروب رجال

وبطريق تمنى دردل مى كذرانيدم كه يارب چه بودى كه مارا نيز اين توفيق مساعدت نمودى واين هدايت راهنمون كشتى تاازتحمل اعباى (اناعرضناالامانة على السموات والارض والجبال فابين ان يحملنها واشفقن منها وحملها الانسان) مى رهيديم وچون شماراه روان ازكريوهٔ (وما ادريك ماالعقبة) سبكسارمى كذشتيم (ياليتنى كنت معهم فافوز فوزاً عظيما)

درجواب كفت «قتلوشيرُكْ مسكين» دروقت سحرچندين آهها زده است ومردم مى خواهندكه چون اوشوند اين كَجا ميسر شود

بيت

بارزو وهوس برنيايد اين معنى   بآب ديده وخون جكر تواند بود

باردیكر ازراه باطن توجه نمودم وبزبان حال كفتم كسى راكه كرامت ومنزلت صحبت ومجاورت مثل شما اقطاب نصيب شودچكونه محروم باشد كفت آرى شما ازان كروهيد كه پيشينكان كفته اند (لاعباء ولاقباء ولكن صدق وصفاء) واين مشابه سخن خضراست باموسى عليه السلام كه كفت (ياموسى انت على علم علمكه الله لااعلمه وانا على علم علمنيه الله لاتعلمه انت) ومقصود ازين سخن آنست كه هركسى وكارى همه را بهمه داده اند

وهمچنين حكايت كردكه دران ايام شبى بخواب ديدم كه بامن مى كويندكه در جهان طوفانى برخواهد خاست كه ازان خلل وخرابى عظيم بحال عالم وعالميان راه يابد اما ازآسمان برتو چيزى فروآيدكه دافع ورافع آن طوفان كردد

وهم دران خواب مى بينم كه غريو وغوغاى هايل بكوش من مى رسد ومن حيران ازخانه بيرون آمدم وبربام مدرسهٔ كه درو ساكن بودم برآمدم وديدم كه هوام وحشرات دروبام مردم فروكرفته اند وبرروزنها وغرفهامى روند وايشان فريادمى كنند ودران حال بخاطرمن مى آيدكه اين آن طوفانست كه درخواب ديده ام ومنتظرآن چيزمى باشم كه از آسمان برمن نازل شود ودفع آن طوفان كند تاناكاه ديدم كه چيزى شفاف پيش من مى درخشد چون نيك احتياط كردم كمرى ديدم دراز ازپولاد ساخته وزراندود كرده وتاج بايزيدى باآن كمر منضم خواستم كه كمر درميان بندم ازغايت درازى نتوانستم بست درويشى ديدم كه درآمد وآن كمررا ازسينه تاناف برميان من بست وتاج برسرمن نهاد وتركشى درزير بغل من بست ودرويشى چند ديكر ديدم نشسته باايشان مى كويم كه چيزى چنين ازآسمان برمن فروآمد اين طوفان چرا مندفع نمى شود كفتند هفت روز ديكر صبركن تااثرآن ظاهر كردد

اكنون شرف ومنزلت اين خواب ظاهر است كه ازحالات عظيم ومقامات شريفست وهريك از طوفان وكمر پولاد زراندود وتركش ودرويشان اشارتست بامرى از امورعظام

اما طوفان عبارتست ازفتنه وفساد وتشويش وتحريش خلايق والتهاب شررشر وشور وهبوب عواصف ظلم وزور واختلال حال بلاد وعباد وانقطاع امداد فلاح ورشاد وقتل وغارت واسروهتك وفتك كه دران ايام بسبب وفات والى عهد وخلوملك ازحكام عادل واستيلاى اوباش واراذل ازاطراف ظاهر شد تا اصناف وطوايف درهم افتادندودست بتقريع وتعريك يكديكر برآوردند ودرشهرها وولايتها مثل (قِيرْشَهرْ) و (آقْسَرا)

مفسدان ومتغلبان درمحلها وزقاقها ریختند وهرچه می خواستندمی کردند ومدت آن فتنه متطاول شد ومانعی ودافعی نبود وبدین‌واسطه‌شهرهای معظم‌خراب وبایرشد وولایات بکلی مستأصل کشت قرایا ومزارع مکامن سباع وضباع شد وضیاع درمعرض ضیاع افتاد وطرق وسبل مسدود ومهجور کشت چنانك ذکر رفت وکدام طوفان ازین صعب ترتواند بود وچه فتنه ازین هایل تر

واماظهور حشرات‌اشارتست بتغلب‌وتسلط‌اراذل واوغاد براحرار وابرار دران‌فترت

واما نزول کمرو تاج ازآسمان دلیلی واضح وحجتی قاطعست برظهور درشعار سلطنت وپادشاهی واعتلا برمراتب فرمان روایی وکشور کشایی

واما آنك کمراز پولاد بود کنایتست ازقوت وصلابت وقدرت وهیبت

واماآنك زراندودبود دلیل است برزینت وتجمل ظاهر واستمتاع بملاذجسمانی باوجود لذات باطنی وروحانی

واما درازی‌کمر نشان تمادیٔ ایام سلطنت واستمرار عهد دولتست باوجود متانت ورزانت وسرایت باعقاب واخلاف

واما بستن ترکش درزیربغل ولامحاله محل عقد دوش بوده باشد علامت اعتناق‌امور مملکت واحتمال مؤنت مصالح‌دین ودولتست وتحمل عوارض وممارست اشتغال‌آن

واما پوشیدن این‌خلعتها برنام منی است ازغایت ظهوردرکسوت پادشاهی وفرمان‌دهی وعموم رفعت ورتبت وفوز یافتن برشرفی ذوجهتین ومنزلتی ذات‌الطرفین یکی علویٔ‌الهی چون احراز کمالات دینی واکتساب فضایل یقینی ودیکرسفلی‌طبیعی مانند اقتنای مناصب دنیوی وارتقا برمعارج جاهی وتمتع کرفتن ازهردوجهت

واماآنك خلعت‌ازدست رجال غیب پوشید اشعار است باستظهار واعتضاد ازبواطن اولیا واقطاب وتقویت یافتن ازهمت وبرکت ایشان واتحاد مشرب بااهل‌الله وایثار حق درجمیع حالات ومراعات دین ودیانت

واماآنك کمرازسینه تاسره بستند وتاج برسرنهادند بشارتست بسلامت حواس‌ظاهر وباطن ازخطا وخطل وصحت وجود ازآفات وعاهات

وهمچنین فرمودکه امثال این خوابها بسیارمی دیدم چنانك کاهی دیدمکه آفتاب برسرمن تاج‌می شد وکاه (امیرارتنا) را که مدتی مباشرایالات بلادروم بودمی دیدمکه

مسند ومقام خود بامن کذاشت وازجای‌خود تنزل کرد وفروتر نشست وکاهی‌می دیدمکه (حاجی ابراهیم) ومن‌باهم نشسته‌ایم دوقلندر ازدر درآمدندیکی متوجه حاجی ابراهیم شد واورا ازجای خود برانکیخت وبرجای اوقرار کرفت ودیکر پیش من آمد ومواجهه بنشست وکفت بنشین‌قایم مقام بنشین‌قایم مقام دوبار

ومحققست‌که تحقیق بمقاماتی چنین درخواب که‌صفت عالم امردارد دلالتست بر قربت وزلفت بحضرت‌آفریدکاروواطلاع براسرار غیبی ووصول بکمالات حقیقی ومجازی ونقای ظاهر وصفای باطن وشرف نفس وکرم شیمت چنانك عیانست ومستغنی‌ازشرح وبیان‌که (فاوحی الی‌عبده ماوحی) واز عایشه مرویست‌که کفت (واول مابدیٔ به رسول‌الله صلی‌الله علیه وآله من‌الوحی الرؤیا الصادقة فی‌الوم فکان لایری رؤیا الاجاءت مثل فلق‌الصبح)

درخواب دیدن پیغمبررا صلوات‌الله‌علیه وامیرالمؤمنین ابابکر واسدالله الغالب‌علی بن ابی طالب را رضی‌الله‌عنهما ومکالمه با ایشان

وچندانك ازین‌کونه خوابها متجددمی شد واشارات اولیا واقطاب قدس سرهم درخواب وبیداری متکررمی کشت سلطان‌را عزیمت برامضای مقتضای سخنان ایشان محکم ترمی شد ورغبت اقدام باموروملك ودولت وخوض دراخطار آن صادقترمی آمد وهمواره درموارد ومصادر آن اندیشه‌می کرد ومبادی وخواتیم آنرا ببصربصیرت ونظر حنکت بازمی‌دید ونیت اقتحام درمخایض آن صافی‌می کردانیدومی کفت

بیت

فان‌جسیمات‌الامور مشوبة بمستودعات فی بطون‌الاساود

وهرچندشغل بس‌خطیر ومرام بغایت‌عسیربود امابوجودچندین‌دلائل صریح‌وشواهد اکید وتنبیه وتعلیم وایما واغرا تهوین وتساهل متصور نمی‌شد وتخلف وتقاعد جائز نمی آمد تخصیص از نفسی چنان بیدار ودلی هشیارکه بمدد نورالهی رقوم اسرارلوح وقلم نانوشته‌می خواند وراز قضا وقدرنا کفته‌می شنید وعلی‌ای حال شروع درخطبی چنین

جليل وغرضى كلى بسرعت وعجلت ازسمت حزم منحرف مى دانست وتأمل وتدبر شرط ودر سخنان (افراسياب) آمده‌است كه (من ادرع الحزم امن من سهام المكايد ومن زرع الغفلة لايحصد الاالندم)

شعر

همام ورى الزند مستحصد القوى | اذاما الامور المشكلات اظلت
اذا ظلمات الرأى اسدل ثوبها | تطلع فيها فجره فتجلت

فارسيه

راى اوچون در انتظام آيد | دختر نعش را كند پروين
ورعنان فلك فرو كيرد | بخط استوا در افتد چين

وروزى دراثناى حكايات كفت سبب تعلل وتراخى من در ارتكاب اين شغل وتقلد اين عمل آن بود كه درخاطر مخمر كرده بودم ودرضمير ملكه ساخته كه تادرخواب ازحضرت رسول صلى الله عليه وسلم رخصت نيابم واميرالمؤمنين على كرم الله وجهه شمشير بدست من ندهد دركار ملك شروع نكنم ومدحل نسازم وا كرچه اشارات اولياهم ازافاضت انوار حضرت رسالت وولايت خالى نبود (ولكن ليطمئن قلبى)

ودران ايام شبى يارغار ومستودع اسرار اميرالمؤمنين ابابكررا رضى الله عنه درخواب ديدم كه بردرمدسهٔ كه درو مقيم بودم نشسته است وچون نظرمن برو افتاد پيش رفتم وسلام كردم ودست او كرفتم وكفتم يا اميرالمؤمنين دست توبدست مبارك رسول رسيده است كفت بلى آنكاه دست اوببوسيدم وبرروى ماليدم وبازدوم وسيم همچنان وهم دران ايام شبى كه ابواب حاجات مفتوح بود وحجب محاجات ومناجات مكشوف ومرفوع حضرت رسول را صلوات الله عليه بخواب ديدم درمسجدى نشسته من ازبيرون درآمدم وبرسيد سلام كردم جهت من نصف القيام كرد من ازذوق وصفاى آن حال درپاى سيد افتادم ونياز ونيازمندى نمودم سيد كودكى را قرآن تعليم مى كرد ومن سؤالى كردم سيد جواب سؤال من داد وازخواب بيدار شدم وكيفيت سؤال وجواب برخاطر نمانده بود

شعر

سرى طيف سعدى طارقاً فاستفزنى | هبوبا وصحبى بالفلاة هجود
فلما انتبهنا للخيال الذى سرى | اذا الارض قفر والمزار بعيد

فارسيه

صحن سراى ديده بهفت آب شسته‌ام | بهر خيالت آب زده ره‌كذار چشم
زان تاخيال توشب تاريك بكذرد | پل بسته‌ام زابرو بر چشمسار چشم

وبا وجوداين دلائل چون شمشير درميان نبود درامضاى عزيمت صبرمى كردم وعنان مباشرت آن شغل كشيده مى‌داشتم تاشبى بخواب ديدم كه بردكهٔ استاده‌ام پشت برقبله وابن عم رسول وزوج بتول وامام ثقلين وابوالحسنين امير المؤمنين على را كرم الله وجهه ديدم كه سوار براسبى اشقر وجامهٔ سرخ فام پوشيده وشمله برسرنهاده وتحت الحنك بسته وشمشير حمايل كرده ازطرف قبله درآمد وچون نظراو برمن افتاد شمشير ازنيام بيرون كرد وبدست من داد واشارت كرد كه حمله كن چنانك كسى شمشير زند بهر جانب كه حواله مى كردم آن شمشير دراز مى‌شد تاحدى كه نهايتش نمى‌ديدم وچون ازخواب بيدار شدم شكر بارى تعالى كزاردم وطمانينت تام بحصول پيوست

وبراهل معنى خافى نباشد كه امثال اين خوابها بتأويل وتعبير محتاج نيست چه تأويل درخوابهاى مبهم تواندبود كه محتمل وجوه باشد واين صريح مطلق است

مصراع

وهل يخفى على الناس النهار

چون منامات متقدم ورموز واشارات اوليا نوماً ويقظة بنوعى كه درضمير منيرمستكن بود برؤيت رسول الله صلوات الرحمن عليه وديدن معدن صدق وصفا ابوبكر صديق رضى الله عنه وتيغ واجازت يافتن ازمنبع علم وشجاعت اميرالمؤمنين على كرم الله وجهه مقيد ومؤكد كشت سلطان را شك وشبهه بكلى مرتفع شد ويقين بيفزود وبدلى منشرح واملى منفسح

روی بتمشیت کارملك ودولت آورد وقدم درراه استخلاص مملکت نهاد (لیقضی الله امراً کان مفعولا) وکفت

شعر

ولی همة فوق السماء مجالهـا   فیالیت شعری این منها النوائب
خطبت العلی والمجد لا عن کلالة   وحسبی فخراً بالذی انا کاسب
انا ابن الالی حازوا المکارم کلها   فهم فی سماء المکرمات الکواکب
ولی بین قومی کلهم فضل حرمة   رعایته عندالا کارم واجب

امادیدن ثانی اثنین درخواب که ازرسول بمثابت قام اعلی است جهت تقدم درایمان وشمشیر یافتن از اسدالله که وارث علم وشجاعتست مؤکد انتساب بمحمدیت است وصحت خوابها ووقوع آن دربیداری حجتست بر غلبهٔ احکام یوسفیت وتحقق بمقام او

فی الجمله چون حال بدین درجه رسید وقضیه بدین مرتبه انجامید مشارع همت از شوائب تهمت مستصفی شد وجوامع همت برابرای ذمت از مواجب این شغل انحصار یافت وچنانك کفته اند (خذ الامر بقوابله)

وعلی الدوام درتدبیر این کار وترویج این بازار تفکرمی کرد ودرتقدیر وتصویر این شغل هردم نقشی می انکیخت وهر لحظه رنکی می آمیخت وبا عقل پیش بین مطارحه می پیوست ومی بست ومی کشاد ومی کرفت ومی نهاد وبهیچ طریق فرصتی روی نمی نمود واز هیچ طرف مجالی نمی شد و مدتی چهرهٔ مقصود درتتق عواق متواری بود ونجاح مطلوب بمساعدت وقت مصروف وموقوف (وان تصبروا وتتقوا فان ذلك من عزم الامور)

بیت

بالصبر یدرك مایحاوله الفتی   مافاز بالآمال مثل صبور

وقوع خبط وخلل دراوضاع ملك ودولت بسبب اشتغال والی عهد بلهو ولعب وانهماك اودرشهوات ولذات وسوء التدبیر

(علی بك بن محمد بن ارتنا) امیر عهد وفرمان ده روزکار بود واوجوانی عیاش ومدمن

الشرب وعشرت دوست بود ازصباح تارواح بشراب ونشاط مشغول وازشام تابام بسماع معازف واغانی مفتون ومشعوف واوقات بمعاقرت خمر وزمر مصروف کردانیده وایام ولیالی بزود وسرود موقوف ومستغرق داشته درارتکاب هوا وهوس عنان اختیار ازدست داده ودرمهاوی ملاذ وشهوات مدهوش افتاده می کفت

شعر

قم فاسقنی ودع الرشـاد لاهله   ان الشـباب مطیة الآثام
واذا الهموم تطاولت فاطب لها   عیشاً مداماً بالتزام مدام
صهباء تسطع فی الکؤس کانها   شمس تقلبها بدور تمام
وتکاد تخفی رقة ولطـافة   لولم یخیلهـا خیـال الجـام
من کف ساق لوسقاك بکفه   سماً لکان شفاء کل سقام
ومشی بکتان فخلت عناکباً   نسجت علی الیاقوت ثوب قتام

ازمداومت شراب بممارست طعان وضراب نپرداختی واز معاشرت ملاح بمباشرت صفاح وکفاح برواناشتی توبهٔ نصوح بجرعهٔ صبوح فروخته بود وننك ونام درراه چنك وجام نهاده مدام درشراب مغمور ومغموس وخاص وعام ازوملول ومأیوس وکوئی این ابیات اززبان او کفته اند واین کوهر درشان او سفته

بیت

دع عنك لومی فان اللوم اغراء   وداونی بالتی کانت هی الداء
صفراء لا تنزل الاحزان ساحتها   لومسها حجر مسته سراء
رقت عن الماء حتی مایمازجها   لطافة وجفاعن لونها الماء

وصراحی صفت سراز جام مدام برنداشتی وچشم وکوش برساقی ومطرب داشتی نقلش پستهٔ دهان ونارپستان بود وشمامه سنبل زلف وسیب زنخدان صبوح بغبوق پیوسته وپیمان باآب پیمانه شکسته می کفت

شعر

لیس ینفی الهموم غیرا لحمیا   فاسقیانی من کف طلق المحیا
قهوة تترك السقیم صحیحاً   ویزیل الهموم محواً وطیا

فارسیه

تاتوانی نفسی بی می ومعشوق مباش — که تراحاصل عمراز دوجهان این قدراست
دو جهان برخی آن دم‌که فراموش کنی — بجز ازساغر می‌هرچه تراخشك وتراست
حاصل کار چوجزبی خبری چیزی نیست — خرم آنکس‌که زاحوال جهان بی‌خبراست
یك دودم‌بادوسه‌تن یکدل ویك‌رنك‌چوجام — ازدرعیش درا زانك جهان‌را دودراست
می‌حرامست ولی اهل خردرا نسزد — ترك چیزی‌که‌یکش‌عیب وهزارش هنراست

امرای دولت وارکان مملکت چون حال چنان دیدند دامن ازمطاوعت اودرچیدند وارصحبت اوعزلت کزیدند تالاجرم خللی فاحش دراوضاع ملك‌ودولت راه یافت‌وخبطی شنیع درقوانین دین ودولت ظاهر کشت رئیس ازمرؤس ممتاز نبود وفاضل ازمفضول هویدانه

للمؤلف

چو آن‌غفات‌ازحدواندازه رفت — بهربوم وهرکشور آوازه رفت
جهانی فتادند در پوستین — که یارب چه‌بدسیرت‌وخوست‌این
سپاه ازدرش‌روی‌کردان‌شدند — درا طراف عالم پریشان شدند
کسی‌را چونکشود کاری ازو — کرفتند هریك کناری ازو

ویکی از فضایح اعمال وقبایح افعال اوآن بودکه بر مغولی ملتجی عشق آورده‌بود واورا دوست داشته بااوطریق معاشقت ومغازلات‌می ورزید واز هوا چون بیدبرومی لرزید عنان اختیار بدست اوداده بود وحل وعقد داخل وخارج خود بااو درمیان نهاده‌می کفت

شعر

وقف‌الهوی‌بی‌حیث‌انت‌فلیس‌لی — متأخر عنه ولا متقدم
اجدالملامة فی هواك لذیذة — حباًلذکرك فلیلمنی اللوم

فارسیه

از زمرد خاتم لعل ترا — تاخط‌آوردی‌نکین‌دیکراست
کردماه‌ازمشك‌تاخرمن‌زدی — آفتابت خوشه‌چینی دیکراست

ودراندك مدتی این سرفاش کشت واین قصه درافوه افتاد ووالی ولایت ضحکهٔ مجالس وسخرهٔ محافل شد چه کفته اند (زلة‌العالم یضرب بهاالطبل)

فارسیه

اکر صدناسزا آیدزدرویش — رفیقانش یکی ازصدندانند
وکریك نامناسب‌آید ازشاه — زاقلیمی باقلیمی رسانند

القصه «علی‌بك» را سفری پیش آمد وغیبتی اتفاق افتاد ومعشوق درقیصریه ماند ومدت مفارقت درازکشید وعاشق درلواعج اشتیاق‌می سوخت ودرددل وسوز سینه بدین غزل‌می پرداخت

شعر

حبیب لیس یعدله حبیب — ومالسواه فی قلبی نصیبا
حبیب غاب‌عن عینی وجسمی — وعن قلبی حبیب لایغیب
فقالوا هل لدائك من دواء — فقلت بلی اذاوصل الحبیب
ولوبید الحبیب سقیت سما — لکان‌السم من یده یطیب

وچون عشق مجازی وشهوی بود بعداز روزی چند آتش آن سودا فرونشست وخیال معشوق ازدماغ اوبیرون رفت وبایکی دیکر مثل‌اودر خرامید وباسربازی‌رفت وخواص ومقربان خودرا سوکند دادکه همکنان بامعشوق ثانی متفق باشند وبااول‌دشمن وسوکند یادکردکه اورا قصد کنند وراه وجاه اوبمحبوب دوم تفویض فرماید

ومقصود ازین فصل آنك «علی‌بك» همواره بامثال این افعال شنیع وحرکات قبیح اقدام نمودی وبفکر های خسیس ورأیهای رکیك مشغول بودی وازشغلی که‌ازو مقصود ومتوقع بود غافل وذاهل ودرعملی‌که بدان منصوب ومتعین دخیل ومغبون نقد شاهی درتصرف اوچون کوهری بود دردست نابینایی وعروس ملك درحضانهٔ اوماندبکری درآغوش عنینی نه امساکی بمعروف ونه‌تسریحی باحسان (کالسلیم لاینام ولاینیم)

بیت

اذاتصدرت بلا آلة — جعلت‌ذاك‌الصدر صف‌النعال

سلطان ازانجاکه حمیت نفس وانفت طبع وعلوهمت وبعد غوراوست ازرکاکت رای ونزول فکر وسـوء تدبیر وقصور وتقصیر او درمراسم جهانداری وآیین مردم داری متأسـف ومتلهف می بود وبر خبط امور دولت واختلال اوضاع مملکت وانکسـار ناموس‌وشتات شمل تحسرمی‌خورد وتشویرمی کشید امابحکم‌ضرورت اغماضی می‌کرد وبران معاش مستهجن وطریق نامسـتحسن اغضامی نمود وآن ابای بی نمك‌می چشـید وپرده بران عوارمی پوشید وصورت مما لحت وصداقتی که فیمابین قائم بود مرعی‌می داشت ومی کفت (صبراً وان کان قتراً)

شعر

واذا بلیت بجاهل متحکم　　یجدالمحال من‌الامور صوابا
اولیته منی‌السکوت فربما　　کان‌السکوت‌عن‌الجواب جوابا

تاازسفر باز آمد ومتوجه قیصریه شد معشوق قدیم چون این خبر بشنید مضطرب ومنزعج کشت وبعلت استشعاری که ازو درخاطر داشت آهنك کریز کرد وقرار برفرار داد وصورت قضیه باسلطان درمیان نهاد

سلطان مرهم لطف بر جراحت خوف او اندود وبنوش داروی نصیحت تسـکین خفقان دل وضربان اوداج او کرد واورا بأمن وامان‌مستمال کردانید ومتکفل شدکه اکر دربارهٔ اوقصدی کنند دست‌رد ومنع پیش آن‌دارد وباصلاح ذات‌البین‌ورفع مافی‌الضمیر درمیان آید وآن کدورت مرتفع کرداند

چون ازطرف سـلطان استظهار یافت آن داعیه فسـخ کرد ومطمئن خاطربنشست وبعدازروزی چند « علی‌بك » درشهر نزول کرد وبروفق

بیت

نقل‌فؤادك حیث شئت من‌الهوی　　ماالحب الاللحبیب الاول

علی بك را جراحت قدیم تازه‌شـد وهوای ساکن درحرکت آمد وبامعشـوق اول عشق ازسر کرفت وآب بجوی رفته بازآمد

شعر

عادالحبیب الی وصل کما‌کانا　　وزارنی فی‌ظلام اللیل نشـوانا
قولوالاخواننا دوموا‌علی‌طرب　　فلانری بعدهذا الوصل هجرانا

فارسیه

بازآی کزانچ بودی‌افزون‌باشی　　ورتابکنون‌نبودی اکنون باشی

جمعی‌که بامعشوق جدید سوکند خورده بودند واتفاق کرده‌چون‌قضیه معکوس‌دیدند متوهم شدند وآغازکریز کردند تااکثر متفرق کشتند وبقایاکه مانده بودند پیش‌سلطان رفتند و کفتند امیرخاطر ازین‌شخص پرداخته بو دواورا ازنظر انداخته می‌خواست‌که جهان ازوجود او بپردازد وبنیاد اوبراندازد شما پای توسط وتبسط درمیان نهادیدوسبب رواج اووکساد ماشدید ومارا ازمحل قبول درحضیض هبوط وخمول انداختید اماتامعلوم باشدکه « علی‌بك » اکرچه ظاهرا انکشت بر حرف شمانهاد وازسخن وصواب دید شما تجاوز ننمود لیکن باطن‌او ازشما غباری یافته است وخاطر کدورتی پذیرفته

شعر

یخفی العداوة وهی غیرخفیة　　نظرالعدوبما اسربیوح

سلطان کفت من‌این‌سعی ازجهت ومصلحت‌او کردم واین‌صلح‌را ازسر نیکخواهی انکیختم چه نخواستم‌که خونی بناحق بریزد وآزاری بناواجب روادارد باقی‌رای‌رای اوست اکرخواهد بکشد واکر خواهد ببخشد

منهیان این سخن بعلی بك رسانیدند واوبامحبوب‌قدیم درمیان نهاد وچون سلطان ازین ماجری خبر یافت کفت

بیت

غیری جنی واناالمعاتب فیهم　　فکاننی سبابة المتندم

وازمیان ایشـان بیرون رفت وبضیعتی‌که درحدود شهر بدو تعلق داشت نقل کرد

ومدتی آنجا ساکن بود تابفضل باری تعالی وهمی وهیبتی ازو بردل ایشان استیلا یافت ورعبی وصلابتی درباطن ایشان نشست ومجال مکیدت نیافتند ومدتی برین منوال بگذشت وصیت بدمعاشی علی بك وانغماس اودرگرداب شهوات واستیفای لذات وارخای عنان در انقیاد طبیعت وهوای نفس وتعشق وتغزل واهمال مصالح ملك وملت درارجا وانحای مملکت انتشاریافت وآوازهٔ قصور اواز تعهد امورامارت وایالت دربلادودیار شایع ومستفیض گشت

امراواصنادید اطراف بتخصیص کسانی که بدنودار وقرب جوار مخصوص بودند طمع در ملك مستحکم کردند وهریك رایی می زدند وتدبیری می انگیختند تا (پسرقرامان) که بمسافت ازهمه بیشتر بود وبعدت وعدت ازجمله بیشتر خبریافت که چند شبانروز است تادر حمام مجلس نهاده عیش می کند وبدانچ ولوع دارد مشغول ومستغرق است باخود گفت (اضاعة الفرصة غصة)

شعر

دع التوانی فی امرتهم به — فان صرف اللیالی سابق عجل
سابق زمانك خوفاً من تقلبه — فکم تقلبت الایام والدول

فارسیه

هم اکنون ازهم اکنون دادبستان — کما کنونست بی شك زندگانی
مکن هرگز حوالت سوی فردا — که حال وقصهٔ فردا ندانی

وبافوجی ازحشم (صاغار) و (جایغازان) که مردهٔ شیاطین مغول وکفرهٔ عفاریت تاتار بودند چون قضای مبرم ولهب مضرم برسراوتاخت

« علی بك » چون ازان هجوم خبریافت گل برسروشانه درموی از حمام بیرون جست وبامعدودی چند بطرف سیواس گریخت وخیل وبغال ونقود واجناس ورخت وآلات ومایعرف به بدشمن رها کرد

گروهی ازلشکر قرامان چون گرد درقفای اوفتادند وچون باددرعقب اوبشتافتند وسلطان با کوکبهٔ ازخواص خود باستخلاص او مبادرت نمود واورا ازان ورطهٔ هلاك ومصرع تلاف بمأمن نجات وخلاص رسانید وبمقام معهود رفت

بیت

امضی ارادته فسوف له قد — واستقرب الاقصی فثم له هنا

واین حادثه درسنه سبع وسبعین وسبعمائة بود

وپسرقرامان چون بقیصریه آمد معتمدی را ازنواب فرستاد وسلطان را دعوت کرد وبقیصریه برد وبعد ازروزی چند از لشکر مغول متوهم شد ومتوجه ولایت خود گشت وچون دانست که تسخیر قیصریه واستخلاص قلعه تعذری دارد نوکران ولشکریان خودرا که آنجا گذاشته بود بسلطان سفارش کرد ودراهتمام ورعایت او گذاشت

وسلطان ازان عهده استقالت نمود مفید نیامد وبعدازالحاح بلیغ ملتزم شد مشروط برانجمله که جمیع املاك وضیاع را که در « لارنده » و « قونیه » و « هرقلیه » بسلطان منسوب ومتعلق است ازموانع ومنازع مستصفی گردانیده تسلیم وکلا وامنای او گرداند وبانصرف ایشان گذارد وبرین شرط قرار دادند وامینی جهت قبض املاك متعین گردانیده درصحبت اوروانه ساخت

وتراکمهٔ قرامان درقیصریه فتنها وبی رسمیها کردند وفسادها انگیختند وعاقبت نوکران علی بك هجوم کرده شهرفروگرفتند وازقرامانیان جمعی را بقتل آوردند وبعضی را اسیر کردند

نابعدازمدتی نایب سلطان از « لارنده » رسید وتقریر کرد که پسرقرامان قول وقراری که درتسلیم املاك کرده بود زوروهذیان بیرون آمد ودران جمله بهیچ وجه مدخل نداد والتفات ننمود ورکاکت اصل وجهالت نسب خود بظهور رسانید ومعنی (بشر لخنة العلوق الرایم) آشکارا گردانید وچون « درسلجوق نامه » مسطوراست که پسر قرامان از اولاد فحامان لارنده است دران حال سلطان را این بیت فردوسی در خاطر آمد

شعر

اگر بگذری پیش انگشتگر — ازوجز سیاهی چه آری بسر

جنك كردن سلطان باقرامانيان وشكستن ايشان‌را واستخلاص قيصريه

چون خبث وخيانت پسر قرامان سلطان‌را معلوم ومحقق‌شد وبرمداهنت ومنافقت اوكمابنبغى وقوف يافت عزيمت برازعاج واخراج جماعت او ازقيصريه مصمم كردانيد ونهمت برقلع واستيصال ايشان مصروف داشت‌كه (السيف ولاالحيف) وبتوفيق الهى باهفت‌تن كه ازشدت اتصال واتفاق چون هفتورنك باهمديكريكجهت بودند وازغايت اتحاد والتصاق مانند هفت فلك بايكديكر يكدل

شعر

يمشون تحت ظبي السيوف الى الوغى ۞ مشى العطاش الى ورود المشرب
يتراكمون على الاسنة مسرعاً ۞ كالصبح فاض على نجوم الغيهب

چون‌تير ازكمان وبرق‌ازآسمان برسرآن مخاذيل تاخت وبضرب تيغ الماس‌رنك غريووغرنك‌در كنبد لاجوردى انداخت وبطعن سنان برق‌آسا آتش ازسينهٔ‌مخالفان برافروخت وبصدمات كرز كوه فرسا كردن سركشان فروكوفت

بيت

يكاد انابيب القناة بكفه ۞ تسابق فى طعن العدى بعضها بعضا

فارسيه

سنان رمح‌تودر سينها كرفت وطن ۞ خيال كرزتودر كلها كزيد وثاق

برق شمشير صاعقه بارش ازهرطرف جهيدن كرفت وطوفان مرك ازيمين ويسار باريدن آغاز نهاد تاازنهيب صولتش تكرك‌وار سرهاى كردان درميدان كردان شد وازتندباد هيبتش مرد ازاسب چون برك رزان درخزان ريزان‌كشت ووعدهٔ (يوم يكون الناس كالفراش المبثوث وتكون الجبال كالعهن المنفوش) بانجاز رسيد

شعر

كان الهام فى الهيجا عيون ۞ وقد طبعت سيوفك من رقاد
وقد صغت الاسنة من هموم ۞ فما يخطرن الا فى الفؤاد

فارسيه

قيامتيست زكرزتو درممالك روم ۞ مصيبتيست زتيغ‌تو دربلاد فرنك
چوبيلك توبدنبال چشم‌كردنكاه ۞ كمان‌بكوشهٔ ابرودر آورد آژنك
چنان‌شودكه‌زتندى اين‌وتيزى آن ۞ قضاكرانه‌كندازميان‌بصدفرسنك

ازميمنه برميسره‌مى تاخت وميسره برميمنه‌مى انداخت وآن طاغيان را صيد مخالب هلاك وفناى ساخت تاهمه‌را ازقيصريه بيرون راند وشهردر حوزهٔ تصرف كرفت وشرآن ظلمه ازسرمشتى بيچاركان مندفع كردانيد

بقاياى آن‌شياطين‌كه بباغات متحصن‌شده برفضول و فساد اقدام‌مى نمودندچون اين صدمت بديدند راه كريز كرفتند وجان‌ازان مضيق هولناك بيرون انداختند ومبشر توفيق نداى (انافتحنالك فتحامبينا) بنام سلطان درداد وكفت

بيت

ابشر بملك لايزال مؤيدا ۞ بعلى تشاد وبسطة تزداد

وبرهمكنان پوشيده نباشدكه باهفت وجود برسيصدسوار مكمل دوانيدن ازنتايج عنايت الهى ولطائف تأييد ازلى تواندبودكه(كم‌من فئة قليلة غلبت فئة كثيرة باذن الله) واين اول فتحى بودكه ازدارالملك (والله يؤتى ملكه من يشاء) سلطان‌راكرامت شد

شعر

نثرت عليك سعودها الافلاك ۞ وعنت لعزة وجهك الاملاك
فالارض دارك والورى‌لك‌اعبد ۞ والبدر نعلك والسماك شراك

وباوجود فتحی چنین رغبت انقطاع وانزوا واشتغال بمطالعهٔ کتب وتوجه بحضرت عزت تعالی جده دست ازدامن نمی داشت وخاطر بمباشرت اشتغال دنیوی وخوض درمهمات آن رخصت نمی‌داد تا به « حاجی ابراهیم » که والی « سیواس » بودقاصد فرستاد واعلام دادکه صورتی چنین واقع شد ومراهوس ملابست شغل امارت نیست وظیفه آنك هرچه زودتر شخصی‌را ازنواب بفرستی وشهر وولایت درتصرف کیری وهرانچه مصلحت بینی بتقدیم رسانی

« حاجی ابراهیم » یکی ازخواص خود که قولاً وفعلاً معتمد علیه وموثوق به بود بقیصریه فرستاد واورا بسلطان سفارش کردوکفت بی‌رخصت واجازت اوهیچ‌قضیه بتفصیل نرساند واستقلال نورزد وبااوقرارکردکه هرکاه‌که سلطان التفات نماید ومباشر ایالت وحکومت آنجا شود می‌بایدکه بهیچ وجه مدخل نسازی وعلی‌الفور بسیواس مراجعت نمایی ودرین باب تأکید تمام کرد

سلطان بحکم آنك باپسر قرامان اظهار عداوت کرده بود ولشکر اورا از قیصریه راندتساهل‌جائز نشمرد وتقاعد ازطریق‌رای‌ورویت مستبعددانست‌که (اذاضربت‌فاوجع) پس بضرورت درقضایا ومهمات کلی شروع می کرد وبین‌الاقدام والاحجام روزکار می کذرانید وبرکنار بساط (کل‌یوم هوفی‌شان) مترصد کعبتین (کن‌فیکون) می‌بود تامقامر ایام ازطاسك تقدیرچه نقش برمی‌آورد ومشعبد روزکار از زیر حقهٔ نیلوفری چه مهره می‌نماید

بیت

وقالوا قدلزمت البیت جداً　　فقلت لفقد فائدة الخروج

تا « حاجی شادکلدی » را منکوحه وفات کرد و « حاجی ابراهیم » بواسطهٔ مصاهرتی‌که با ایشان داشت عزیمت عزا مصمم کردانید واز سلطان‌التماس موافقت کرد وکفت

شعر

کانما نجوم فی‌السماء منیرة　　ولا بد من بدر فهل انت طالع

سلطان برنص‌حدیث (من‌عزی مصابا فله‌مثل‌اجره) دعوت او اجابت نمودوبموضع « آرتُقْ آباد » در صحبت « علی بك » بدوپیوست وباتفاق به « آماسیه » رفتند ورسومی‌که از لوازم تعزیه وتسلیه باشد تمهید کردند وکفتند (انما یوفی الصابرون اجرهم بغیر حساب)

بیت

لاتلق دهرك الاغیر مکترث　　مادام یصحب فیه روحك البدن
فما یدیم سرور ماسررت به　　ولایرد علیك الفائت الحزن

رباعیه

احداث زمانه‌را چوپایانی نیست　　واحوال جهانرا سروسامانی نیست
چندین غم بیهوده‌بخود راه‌مده　　کین مایهٔ عمرنیز چندانی نیست

وچون ازعهدهٔ آن‌مهم وذمت‌آن ملم بیرون آمدند خواستندکه غبار آن حادثه‌را بنسیم صفایی از صفحهٔ خاطر او بردارند وزنك آن مصیبت بصیقل جلایی از آینهٔ خاطر اوبزدایند رفع‌آن کدورت ومحوآن ضرورت‌را اساس شکاری انداختند تا شادی کریز پای‌را که از « حاجی شاد کلدی » کریخته سردربیابان وحشت نهاده بود برفتراك دل اوبندند وحمامهٔ طرب‌را که چون عنقانام ونشان کم کرده شکار شاهین طبع او کردانند وچون آن عزیمت بامضارسانیدند وازان حرکت سکون یافتند انجمن ساختند وازهرباب فصلی چند پرداختند

ودران کفت وشنید حاجی شاد کلدی وحاجی ابراهیم‌را بعلت‌خونی‌که واقع‌شده بود باهمدیکر نزاع افتاد وبغلظت وخشونت انجامید ویکی‌ازنوکران حاجی شاد کلدی بتهمت آن‌خون کرفتند واو بحمایت برخاست ونوکررا ازدست ایشان انتزاع کرد وبا حاجی ابراهیم سفاهت آغاز نهاد وسخنان موحش کفت

وبدین سبب شورشی درمیان فریقین قائم شد (علی‌بك) خواست‌که بمظاهرت حاجی شادکلدی برخیزد واورا معاونت کند سلطان کفت مباداکه آتش این فتنه بالا کیرد ومادهٔ این‌غوغا غلیظ شود وآنکاه قضیه بشنعت وفضیحت مفضی کردد اورا نصیحت کرد ونکذاشت‌که حدتی کند وغضبی راند

وآخرالامر همکنان بکین وکدر ازیکدیکر جدا شدند) وحاجی ابراهیم بسیواس معاودت نمود وحاجی شادکلدی علی بك را اسباب ومایحتاج مرتب ساخته مزاح العله بقیصریه فرستاد وآن جمع برین جمله بافتراق پیوست

اتفاق حاجی ابراهیم باسلطان ورغبت دادن اورا برامارت قیصریه وخلع علی بك وعهد وسوکند

حاجی ابراهیم که باسلطان چون کارد وپنیربود ازمهارشت ومناقشت باز آمدوچون روغن باشیر درآمیخت وساحت سینه ازحقدوکینه پاك کردانید وکفت

مصراع

تعالوا نترك الماضی ولاقلنا ولاقلتم

وکفت امروز عدم وجود ودنائت همت وفتوررای وقصور عقل علی بك روشن تراز آب وظاهرتر از آفتابست وافعال قبیح وحرکات شنیع او بربلادت طبع وشراست خلق وقساوت قلب ونذالت کوهر او آیات بینات

بیت

زهو بلاحسب عجب بلاادب　　کبر بلاذهب هذا من العجب

نه همتی که مردم درحمای حمایت اوآیند ونه کرمی که خلایق درحریم حرمت او بیاسایند از پادشاهی تا آنجا که اوست بعدالمشرقین است واز جهانداری تا اومابین الثقلین

شعر

تواز کجا وسرزلف دلبران زکجا　　بپای خود ببلا می روی توبیچاره
نه پای داری صبرونه دستیاری مال　　بروکه نیست ترادست وپای این کاره

لاقدرله ولاقدر ولانخل بوادیه ولاسدر لاخیره یرجی ولاشره یخشی کیسه انیسه

وصندوقه صدیقه وسنه اکیله ومفتاحه وکیله قلبه هواء هو والعدم سواء جمع مال برتفریق حال کزیده است وحفظ قراضه وفلوس براضاعت نام وناموس اختیار کرده که (والذین یکنزون الذهب والفضة ولاینفقونها فی سبیل الله فبشرهم بعذاب الیم)

شعر

اذا کنت لاترجی لدفع ملمة　　ولم یك للمعروف عندك مطمع
ولا انت ممن یستعان بجاهه　　ولا انت یوم الحشر ممن یشفع
فعیشك فی الدنیا وموتك واحد　　وعود خلال من وصالك انفع

در معیار اعتبار عیاری ندارد ودر فهرست مردی ومردمی درشماری نیاید چون سوسن سربسر زبان است ولیکن بی نطق وچون بنفشه همکی کوش اما بی هوش صورتیست ممثل در هیکلی معطل (کانهم خشب مسندة) اخلاقه دنیة وافعاله ردیة صاحب دحل وختل ومعدن غدر وختر ان آتیته حجب وان بعدت عنه عتب مکثار بقباق مهذار فقفاق ثرثار متشدق مختال متفیهق

شعر

فتی لوا دخل الحمام حولا　　وبعدالحول احوالا کثیره
واوقدت الجحیم علیه حتی　　تصیر عظامه مثل الذریره
لما عرقت اناملـه بجود　　لعشر عشیر معشار الشعیره

وامروز بحمدالله وجوده وجود شریف خداوند منبع علم ومعدن حلم ومظهر عدل ومحضر فضل وجامع سماحت وکرم وحاوی فضایل سیف وقلم است وبسکینت ووقار وعلو نجار وطهارت محتدونظافت منبت وحسن اخلاق وطیب اعراق ویمن نقیبت ولطف ضریبت در مضمار اعتبار مجلی وبخصایص محبوب وشمایل مرغوب برافاضل دهر واماثل عصر فائق ومتجلی است

شعر

لك فى المجد اول واخير   ومساع صغير هن كبير
اى محل عرا فكفك غيث   اوظلام دجى فوجهك نور

فارسيه

شها جواهر اكليل وعقد پروين را   براى زيور ملك توداده اند نظام
هنوز تاسر زانوست كبرياى ترا   ملمعى كه فلك دوخت از ضيا وظلام

شمايلى امور جهاندارى را شايسته ومكارمى عموم خلايق را بايسته علمى با عمل مقترن وحسبى در نسب مضمر ومستكن حسب كريم ونسب قديم وفضل شايع وكرم ذايع ليث حام وغيث هام منصب وثيق وشرف عريق ووجه انيق محفوظ الغيب معدوم العيب مأمول الخير مأمون الشر

شعر

عش للمروة والفتوة والعلى   ومحاسن الآداب والاخلاق
لك همة لوقيست الدنيا بها   فضلت جوانبها على الآفاق

فارسيه

اى قضا داده بحكم تو رضا   وى قدر داده بدست توزمام
نهد ارقصد كند همت تو   بر محيط فلك اعظم كام
كند ارجهد كند دولت تو   بر سر توسن افلاك لكام

لايعرف لك نظير فى عقل ولا عديل فى فضل ولايعلق بك عار ولا يلحقك شنار كالشمس المنيرة لاتخفى بكل مكان والذهب الابريز يعز فى كل اوان انت غيث لمن رغب وغياث لمن رهب كريم الجدين شريف الطرفين ذواللسانين لسانك فصيح وكلامك صريح ووعدك نجيح ووجهك صبيح لاينازلك الا المخذول ولاينازعك الا معلول ولايناقشك الا

منحوس ولايعادلك الامركوس نسبت شمابا او نسبت آسمانست بازمين وقياس او باشما قياس ديواست با ملئكهٔ علين (مثل الفريقين كالاعمى والاصم والبصير والسميع هل يستويان مثلا افلا تذكرون)

اكنون صواب آنستكه دست از آستين عزلت بيرون كنى وپاى در ركاب عزيمت استوار سازى ودر فتح قيصريه كه مسقط رأس ومنشأ غراس تست مسارعت نمايى وشهر درحوزهٔ حمايت وربقهٔ رعايت كيرى ومتمكن بنشينى وعلى بك را مجال استبداد واستعداد ندهى وباختيار واستقلال خودكار كنى (افمن يهدى الى الحق احق ان يتبع امن لايهدى)

شعر

آسمان با صدهزاران ديده آخر كورنيست   تاترا بيند بدست ديكرى بدهد عنان

واينك من باخيل وخدم وخول وحشم وصامت وناطق وطريف وتالد بانو درين باب يكجهتم وبموروث ومكتسب مساعد ومعاون

فارسيه

متابع توم اى دوست كرندارى ننك   مطاوع توم اى يار كرندارى عار
كدام دوست بتابد رخ ازمحبت دوست   كدام يار بپيچد سراز ارادت يار
اكر ملول شوى حاكمى وفرمانده   وكر قبول كنى بنده‌ايم وخدمتكار

وبا جود استحقاق امارت وايالت وامكان حصول آن رتبت ورفعت كسالت وبطالت خاصه ازان همت بلند غرابتي هرچه تمامتردارد وبا استبهال شغل رياست وسياست واستطاعت وصول بدان بغيت وامنيت تقاعد وتباعد فكيف ازان نفس ارجمند بغايت بديع وبعيدمى نمايدكه (درك الآمال فى ركوب الاهوال)

شعر

واذا افتقرت باعظم مقبورة   فالناس بين مكذب ومصدق
فاقم لنفسك فى انتسابك شاهداً   بحديث مجد للقديم محقق

فارسیه

فلك مشام کسی خوش کند ببوی مراد — که خاك معرکه باشد عبیر وعنبر او
بیاد ملك چو آب حیات نوش کند — اکر زخون عدو پر کنند ساغر او
عروس ملك کرامی تر است از انك سزد — برون زکوهر شمشیر زیب وزیور او

وچندانك در تحریص وترغیب می افزود سلطان استعفا واستکفا می نمود و می کفت (قل لن یصیبنا الا ما کتب الله لنا هو مولانا وعلی الله فلیتوکل المؤمنون)

شعر

انی اصرف نفسی ثم امنعها — فضول عیشی بافعالی واقوالی
وقد غدوت بحبل الله معتصماً — وذاك اجل بی حقاً واقوی لی

فارسیه

کسی که شاخ سلامت کرفت بد نکرفت — کسی که کنج قناعت کزید بد نکزید
کسی که عزت عزلت نیافت هیچ نیافت — کسی که روی قناعت ندید هیچ ندید

وباز در عجایب تقدیر ربانی ولطایف صنع یزدانی تأمل می کرد وحیرت می آورد که مسبب الاسباب عز شانه جهت اظهار مشیت قدیم وارادت عظیم که در عهد ازل مقدر ومقرر فرموده بود بر وعدهٔ (یثبت الله الذین آمنوا بالقول الثابت فی الحیوة الدنیا وفی الآخرة ویضل الله الظالمین ویفعل الله مایشاء) چند کونه نقوش غریب وامور عجیب از حجاب قوت در جلوه کاه فعل بر انکیخت واسباب غیر مترقب که نقش آن در آینهٔ متخیله صورت نمی بست وخیال آن پیر امن ضمیر نمی کشت از مکمن غیب بمظهر شهادت رسانید چنانك میان حاجی ابراهیم وعلی بك که چون جان با تن ونور با چشم با یکدیکر آمیزش داشتند وبا سلطان مخالف ومغایر بسبب قضیهٔ خون مکاشحت ومکاشرت انداخت واواصر ایتلاف واتفاق ایشان بقواطع اختلاف وافتراق منصرم ومنحسم کردانید تا حاجی ابراهیم که با علی بك چون خون با کوشت وموی با پوست اختلاط وامتزاج داشت مانند آتش از آب وباد از خاك

منفرد ومنحرد کشت وبمکاوحت ومکافحت بیرون آمد وسلطان را بر آنچ مقتضای قضا ومقدور قدر بود اغرا وایلاع می کرد که (یمحو الله مایشاء ویثبت وعنده ام الکتاب)

بیت

الحمد لله لاشریك له — یجری مقادیره کما شاءا

رباعیه

آنرا که بصحرای امل تاخته اند — بی واسطه کار او بپرداخته اند
امروز بهانهٔ در انداخته اند — فردا همه آن بود که ساخته اند

وچون حاجی ابراهیم الحاح والحاف بدرجهٔ علیا ومرتبهٔ قصوی رسانید ومبالغت از حد اعتدال بکذرانید سلطان کفت یاللعجب بالتزام اخطار واقتحام اهوال مرا مخصوص می باید بود واز شرف منصب وکرامت منزلت دیکری ممتع ومحظوظ (ههنا تسکب العبرات)

شعر

واذا تکون کریهة ادعی لها — واذا یحاس الحیس یدعی جندب

حاجی ابراهیم که این بشنید چهار اندام تازه کرد ودست بر کلام قدیم وکتاب کریم نهاد وسوکند یاد کرد که اکر درین وهله علی بك را از قیصریه ممنوع ومندفع کردانی وقلم وقدم او ازان خطه منقطع سازی آن ولایت بتدبیر وتصرف تو باز کذارم وبقلیل وکثیر درانجا طمع وتوقع نکنم ومدخل نسازم بل تقویت وتمشیت واجب دانم وبدانچ مقدور باشد مظاهرت از لوازم شمرم

وعلی بك از «اماسیه» وسلطان از «توقات» متوجه قیصریه شدند وسلطان پیش از وبشهر رسید وچون آن بقعه مدتی بود که بعلی بك وآبای او تعلق کرفته بود ودر حل وعقد ایشان منوط ومنحصر شده استخلاص آن بی تدبر و تأمل صعوبتی داشت چه صرف وجوه مردم از سمت معتاد وقبل مرتاد بطرفی غیر معهود بر بدیههٔ حال متصور نکردد ورفع هوا وولای قدیم از صمیم ضمایر وسرایر بسرعت وعجلت تیسیر نپذیرد چنانك

نص تنزيل ازان تعبير مى كند كه (واذا قيل لهم تعالوا الى ما انزل الله والى الرسول قالوا حسبنا ما وجدنا عليه آباءنا اولو كان آباؤهم لايعلمون شيأ ولايهتدون)

اما چون سلطان بايلاى ايادى وعوارف واسداى مكارم وعواطف دربارهٔ موالى واهالى وسكان وقطان آن مدينه قديماً وحديثاً سبقت داشت وباايشان معاش برسنن عدل وراستى وامانت وديانت كرده بود باو ارادت تمام داشتند وتخم محبت او درزمين دل ميكاشتند وچون درشهر آمد استمالت خواطر ايشان بنوعى تقديم فرمود ودست برد بطريقى نمود كه با آنك على بك لشكرى انبوه ازهر طايفه برخود جمع آورده بود وسوادى مهيب فراهم كرده برحوالى شهر مجال عبور وفرصت مرور نيافت ودرنواحىٔ آن نزول نتوانست كرد تا ازراه اضطرار وانكسار منهزم بقلعهٔ (بركوب) [١] رفت وآنجا مقيم شد

سوكند خوردن حاجى ابراهيم باعلى بك وآوردن اورا بقيصريه

حاجى ابراهيم چون از انهزام على بك وپيوستن بمغول خبريافت بقيصريه آمد وانديشه كرد كه چون او درميان مغول رفت وبديشان استغاثت برد واستعانت خواست وايشان قومى طالع ومفسد مبادا كه از اشتراك واشتباك ايشان فتنهٔ متولدشود وصورتى حادث كردد كه فساد آن بحال بلاد وعباد سرايت كند ودفع ضرر واطفاى شرر آن سالها دست ندهد وانكاه كه فرصت فوت شده باشد وكار از دست رفته پشيمانى سودندارد وتأسف وتحسر نافع نيايد چه عقلا كفته اند (لايغرنك المرتقى السهل اذا كان المنحدر وعرا)

بيت

من ابرم الامر بلا تدبير صيره الدهر الى تدمير

نظر بدين غرض باعلى بك مداهنت آغاز نهاد ورسل ورسائل متواصل كردانيد وزبان چرب وعبارات شيرين اورا لوزينها چشانيد وكفت اكراندك وحشتى درميان ماافتاد واسطه آن بود كه تودرقضيهٔ خون بمظاهرت ومعاونت حاجى شادكلدى برخاستى وجانب

(١) اياصوفيه نسخه‌سنده صوك حرف (ب) در ديكر ايكى نسخه‌ده (ت) در

اورا برطرف من كه من المهد الى العهد بل الى اللحد حلقهٔ هوادارى تودر كوش وغاشيهٔ خدمتكارى بردوش دارم ترجيح وتفضيل دادى وعلى رؤس الاشهاد مرا از ربقهٔ اختصاص خلع فرمودى وازمن اعراض نمودى

شعر

نعاتبكم يا ام عمرو لحبكم الا انما المقلى من لايعاتب

ومع ذلك دست اعتصام درفتراك اين دولت ازان استوارتر زده‌ام كه بتيغ وتبر بازدارم وروى اخلاص بدين حضرت ازان يكجهت‌تر آورده كه بتير وسنان برتابم

بيت

ومن يك فى ظلالك عاش يوما باى ظلال عيش يستطيب

فارسيه

كرنوز مافارغى مابتو مستظهريم وزتوزمابى نيازمابتواوميدوار

وعاقبة الامر بدين اقاويل مزخرف واساطير مزيف على بك را بقيصريه آورد وشهر بدوداد مثل (لقيه بدهن ابوايوب)

وديكر بار وضعى بوالعجب وتركيبى غريب ازاجتماع اضداد واختلاط اصناف وامتزاج متنافيين وازدواج مختلفين درميان طوائف واقع شد بعضى از بعضى ملول ومتنفر وكروهى بركروهى آشفته ومتنكر اول بمكر وخديعت باسلطان سوكند خورد وعهد بست وميان اووعلى بك آتش فتنهٔ افروخت وغبار وقيعت انكيخت وچون سلطان اورا تصديق كرد وبرعهد وسوكند اواعتماد نمود وعلى بك را ازقيصريه بيرون كرد وعرصه خالى ساخت نكث عهد وخلاف سوكند كرد وعلى بك رابقيصريه آورد وشهر بدوتسليم داشت ودر حدود مدتى اندك نفاق وشقاقى چنين بظهور رسانيد وبنقض ميثاق وخلاف پيمان ارتكاب نمود (مذبذ بين بين ذلك لاالى هؤلاء ولاالى هؤلاء)

شعر

تلونت حتى لست ادرى تحيراً   أريح جنوب انت ام ريح شمال

فارسيه

يار دومی روم باش يازنكی زنك   يانرم چوموم باش يا سخت چوسنك
چون بوقلمون مباش رنك اندر رنك   يابر سر صلح باش يابر سر جنك

وحال آنك معظم شهر وولايت قيصريه   حق ازحقوق وملكی از املاك سلطان بو دابا عن جد ميراث مانده وبعضی ديكر اكتساباً بوجه شرع مطهر مضاف ومنضم شده

وچون حاجی ابراهيم بساط خداع بكسترانيد   واز كعبتين تلبيس نقش تخليط وتدليس برآورد   ودر منصوبۀ مكر وحيلت دههزار دغا ودغل درهم باخت سلطان را از انجا كه شرط حميت وحريت بشريتست احتمال اين ضيم فاحش و مكابدت اين غبن مدهش برنفس بزركوار ازحمل قبۀ خضرا ورفع كرۀ غبرا صعبتر آمد اما ارشاد (فاصبر حتى يحكم الله بيننا وهو خير الحاكمين) عنان كيرمی شد   وطرف (الصبر مفتاح الفرج) راجح می كشت   وباوجود اقتدار برمنع ودفع او از شهر وازعاج واخراج ازحدود ولايت نظر برمراعات ذمام صحبت ومما لحت اورا درشهر آورد واز مواجب مروت وفتوت هيچ دقيقه فرو نكذاشت   ومقتضای انزال و اقامت بجای آورد   واو برمنوال

مصراع

ويرشح الكوز بما فيه

درمحاذات ايادی واحسان غدروطغيان وبغی وعدوان آشكارا كردانيد   وخصايص خباثت طبع ولوم نفس باز نمود   ومفهوم عبارت نبوی واشارت مصطفوی كه (لاتخرج النفس الخبيثة من الدنيا حتى تسیٔ الی من احسن اليها) صادق شد   وسلطان بحكم ضرورت آن كاس اكرچه تلخ مذاق بود نوش می كرد   وقصۀ آن غصه اكرچه جان فرسا فراموش ومی كفت

بيت

ارى الصبر محموداً وعنه مذاهب   فكيف اذا مالم يكن عنه مذهب

وحاجی ابراهيم بعدازاقدام برين حركات نامرضی ونقض عهد وسوكند سلطان را بشعبده و وسواس بسيواس دعوت كرد   تابدلالت (ربما صدق الكذوب) آنجا رفت ومقيم شد   ازحاجی ابراهيم وتوابع او ضجر ومتنفر واز علی بك واصحاب او محجوب ومتكدر وهريك ازطائفتين بايكديكر مخالف ومتغير درميان اضداد وحساد اضطراراً تزجيۀ وقت می كرد   وبتكلف وتجلد روز می كذرانيد ومی كفت

شعر

اقلب طرفی لا ارى من احبه   وفی الدار ممن لا احب كثير

تاخبر دادند كه «خضربك صماغار» باجيشی جرار وحشمی بی شمار متوجه ييلاق است وقصد قيصريه دارد   علی بك كه اين خبر بشنيد اضطراب عظيم برومستولی شد   ووهمی قوی دردل اونشست   حاجی ابراهيم را طلب داشت وكفت   دفع اين حادثۀ معضل بمظاهرت كدام مدبر صورت بندد   ودراين داهيۀ مغلق بمناهضت ومضافرت كدام شجاع تيسير پذيرد   وبعداز حل وعقد ورفع وحط آن قضيه قرعه برسلطان انداخت وكفت   منع ياجوج اين فتنه الابدين سد منيع متصور نيست   وخلاص ازشرك شر اين صاعقه جزباستظهار اين كهف وثيق ممكن وميسر نه

شعر

ولوان الرياح تهب غرباً   وقلت لها هلا هبت شمالا
واقسم لوغضبت علی ثبير   لازمع عن محلته ارتحالا

وچون سوابق عنايت ازلی شامل حال سلطان بود كرة بعداخری اين نقش برآمد تاسبب انقطاع اين تنافر وتضاد وموجب اندفاع ضرر اعادی وحساد كردد   ومكتوب كتاب مبين ومسطور لوح جبين بظهور رسد   ولطيفۀ (ماصنع الله فهو خير) برمنصۀ صدق جلوه يابد

بیت

ادا کان جدالمرء فی‌الشیء مقبلا   تأتت له‌الاسباب من کل جانب

سوکند خوردن علی بك باسلطان وفرستادن اورا بقیصریه جهت دفع صماغار

علی بك باسلطان طریق وفا ووفاق پیش کرفت وازسمت مخالفت بصوب مخالصت و مخالفت کردید ویکی را از نواب که از خواص محرم وبر همکنان مقدم بودپیش اوفرستاد والتماس حضور کرد

سلطان بسبب ذات‌البین که میان او وحاجی ابراهیم قائم بود تعلل نمود وکفت بی‌علم ورضای او اجتماع میان ما متضمن فتنه وفساد است واختلاط وامتزاج مستثمر خلاف ونزاع

علی بك حال باحاجی ابراهیم بازراند واو از سلطان التماس اجابت نمود

قبول کرد اما کفت شرط (المجالس بالامانات) رعایت خواهم کرد وسخنی که بشنوم ازتو مخفی خواهم داشت وپیش او رفت

علی بك بانواع تعظیم وتفخیم پیش آمد وتبجیل وتوقیر باقصی‌الغایه رسانید وابتهاج وانبساط بلیغ نمود وکفت

شعر

یا من الوذ به فیما اؤمله   ومن اعوذبه مما احاذره
لایجبرالناس عظما انت کاسره   ولایهیضون عظماانت جابره

امروز رکن اعلی وقدح معلای این مملکت من حیث الاستحقاق توبی وسکون جاش ونظام معاش همکنان برای مبرم وتدبیر محکم توباز بسته اکنون فجرهٔ مغول صماغار روی بقیصریه آورده‌اند وعزم خرابی مسلمانان دارند التماس دارم که آنجاروی وارباب واهالی‌شهر وولایت‌را استمالت داده‌لشکری که دران حدود متفرق‌اند مجتمع کردانی وآن بقعه‌ارا ضبط و نسق کرده درحمای حمایت و حوزهٔ رعایت آوری چه‌قصارای قصد ونیت بران جمله باعث دارم‌که بهر طریق که باشد خودرا

آنجا اندازم وسوکندی محتوی برموالات ومصافات یاد کرد وعهدی مشتمل برصدق مصادقت و مواخات منعقد کردانید و بحاجی ابراهیم قاصد فرستاد وتأکید کردکه اسباب ومایحتاج مهیا ساخته سلطان‌را بقیصریه روانه کرداند تادست متغلبهٔ تاتار ازان دیار کوتاه سازد وآن بقعه درکنف حراست ومحافظت کیرد

وچندانك از سرایر وضمایر حاجی ابراهیم استنطاق کرد سلطان جواب ندا دوکفت قرار چنان است که هرچه ازطرفین بشنوم آنجابکذارم

شعر

وافشاء ماانا مستودع   من‌الغدر والحرلایغدر
اذاما قدرت علی نطقه   فانی علی ترکه اقدر

وباتفاق یکدیکر سلطان‌را بقیصریه فرستادند وچون آنجارسید شوارد متجنده وشواذ لشکریان وصحاب واتراب ازاطراف واکناف برسلطان جمع شدند وسوادی کثیر وجمی غفیر فراهم آمد ووالی قیصریه طوعاً اوکرهاً اضافهٔ جمع‌شد و درصدد دیکر ملازمان منحصر کشت

«خضربك» چون بران‌حال وقوف یافت منهزم‌شد وعنان بطرف ییلاق تافت‌وبیمن آن‌حرکت متوطنان آن‌ولایت ازهجوم ملاعین مغول‌که طمع درخون ومال‌ایشان بسته بودند وهمت برایذا واضرار آن بیچارکان مصروف داشته محروس ومحفوظ ماندند ودرظل امن ورأفت مرفه وفارغ البال شدند

شعر

اذاجاء موسی والقی العصا   فقد بطل السحر والساحر

و «سیدی حسام» ازسیواس‌رسید ومکتوب علی‌بك مشحون بصنوف اتحادووداد ورسوخ برنهج عهد ومیثاق وثبوت برجادهٔ یکانکی واتفاق رسانید وآنك از حاجی ابراهیم مقاسات شداید مولم ومعانات دواهی موجع‌می کندومی کوید

بيت

فلوكان همى واحداً لاحتملته ولكن همى جةلا اطيقها

وكفت مصلحت دران می بيند كه « خواجه بك » بقيصريه آيد ودراجرای قضايا ومهمات شمارا ظهير ومعاون باشد

سلطان بروفق صلاح واقتضای حال تصديق بتكلف كرد ورغبتی بتصنع فرانمود و « خواجه بك » و « سيدی حسام » باسلطان تجديد عهد كردند بران جمله كه برمنهاج اعتضاد واتفاق مستقيم باشند ومناهل اخلاص ازكدورت غدر ومكر مصفادارند وبرحركتی كه مؤدی بنكث عهد وخلف سوكند باشد اقدام ننمايند وازرای وصواب ديداو عدول نجويند

وچون روزی چند برآمد سلطان‌را دواعی انزوا و انقطاع‌در جنبش آمد ورغبت عزلت ووحدت صادق‌شد نادر كوشهٔ بتوشهٔ قناعت نمود وبدين دوبيت كه غيضی است ازفيض خاطر اميرالمؤمنين وامام‌المتقين علی‌بن ابی‌طالب رضی‌الله‌عنه تمسك ساخت

وهما هذان

رضيت بماقسم اللهلی وفوضت امری الی خالقی
لقد احسن الله فيما مضی كذلك يحسن فيما بقی

وشهر بخواجه بك سپرد وبنشر فوائد علمی واحراز سعادات اخروی اشتغال نمود و جوانان لشكررا كه هريك‌ازطرفی آمده‌بودند وارادت صادق آورده باسرهم بخواجه‌بك رهاكرد وباسر خرقه رفت

عهد شكستن خواجه بك وباز داشتن سلطان‌را درچاره

خواجه بك‌را خباثت نفس‌ناقص وخيانت طبع فاسد درهيجان آمد ودربارهٔ سلطان قصد غدر انديشيد وسلطان ازان حال‌بی‌شعور وچون اختيار ازدست رفته بودوقضيه ازتلافی وتدارك كذشته تدبير نافع نبود واستدراك ممكن‌نه

شعر

اذاالمرءلم يسرع الی فعل ممكن من‌الامرلم يقدر علی ردفائت

وروزی درحوالی شهر سلطانرا مأخوذ كردانيد ودرچاهی تنك ترازدل بخيلان وتاريك ترازروان جاهلان محبوس ساخت ومعنی انتساب بيوسفيت كه براخوان‌اعتماد كرده‌بود وايشان بروحسدبرده واورا درچاه انداخته ظاهرشد

بيت

محن‌الفتی تنبيك عن فضل الفتی كالنار مخبرة بفضل العنبر

فارسيه

درضمن هربلايی مدرج سعادتيست مغز لطيف تعبيه دراستخوان بود
مه‌چون محاق ديد مشاراليه كشت زركوب‌يافت‌روی شناسيش‌ازان‌بود
شمشيررا زحبس‌چه بازار بشكند آينه‌را چه‌عيب زآينه دان بود
تقييدمصحف ازپی‌تعظيم شان‌اوست تشديد برحروف نه‌بهر هوان بود

آن سفلكان تيره رای‌می خواستند كه آن‌نوررا بظلمت چاه بپوشانندكه (يريدون ليطفؤا نورالله بافواههم) وندانستندكه آفتاب بكل‌می اندايند وآهن بدندان‌می خايندكه (والله متم‌نوره ولوكره الكافرون) وآن‌جاهلان كوته نظر باشمشير خدای بجنك برخاستند ازان غافل‌كه بادرفش پنجه‌می زنندوكوه بناخن‌می كنند (وحيل بينهم وبين مايشتهون) يوسف‌راكه عزيز مصرنبوت وسلطنت‌می بايدبود ازكيداخوان وقيد زندان چه‌نقصان وسليمان راكه بروحش وطير فرمان‌می بايدراند از غدر عفاريت ومكرطواغيت چه‌زيان بندبرمشك‌نه ازجهت خواری نهند وقيد بزرنه ازكم عياری

شعر

وماهذه الايام الا منازل فمن منزل‌رحب‌ومن‌منزل ضنك

امافى رسول الله يوسف اسوة   لمثلك محبوساً على الظلم والافك
اقام جميل الصبر فى السجن برهة   فآل به الصبر الجميل الى الملك

للمؤلف

بندوچاه ار نصيب شدد وسه روز   عزوجاهت دهد زمانه چه غم
از عزيزى كنند وپيروزى   سيم درچاه ولعل درخاتم

سلطان ددمن اولت آن شدت ومجاهدت آن كربت چون كوه پاى بيفشرد وعنان تمالك وتماسك ازدست نداد   وواثق بسوانح لطايف صمدى وجواذب صنايع سرمدى دران مضيق مظلم ومطمورهٔ مدلهم بردر توكل بنشست وباخود كفت (وان يمسسك الله بضر فلا كاشف له الا هو وان يردك بخير فلا راد لفضله)

شعر

فصبراً ايها القلب المعنى   يكون ختام هذا الامر نصر
ترانى لايغيرنى زمانى   اذاما ساءنى من حيث سرا
سواء عندنا يوماك دهرى   فكن خلا واماشئت خمرا

ومدتى دران چاه بود   تاروزى سلطان را با « اخى عيسى » ازانجا بيرون آوردند ودرچاهى ديكر مقيد كردند   واحكام يوسفيت تأكيدى ديكر پذيرفت چه همچنانك اول يوسف را برادران درچاه انداختند كه (فالقوه فى غيابة الجب)   وبعدازان بعضى ازتجار اورا ازانجا بيرون آوردند كه (يلتقطه بعض السيارة) وبمصر بردند   وكرة ثانيه بعلت زليخا درزندان كردند   سلطان را هم بران منوال ازچاه اول بچاهى ديكر بردند

واين مطابقتست بايوسف درقضيهٔ او ومشابهت بارسول الله صلى الله عليه وسلم درووقوع او باثانى اثنين درغار بسبب مكيدت كفار واصرار ايشان برجحود وانكار وهمچنانك سيد وصديق را آن حال درجوانى اتفاق افتاد سلطان را با « اخى عيسى » كه قرين اوبودهم درسن شبوبيت واقع شد تأكيداً للمشاكلة الروحانية واطراداً للحوادث الزمانية واكراحيانا مأكولى حاضر مى شد سلطان بعلت آنك دخل مستلزم خرج وجاذبه مستعقب دافعه است وخروج متعذر ازتناول طعام امساك مى كرد وبسبب حياى جبلى عنان طبيعت

ازافطار بازمى كرفت وكفت بحكم مداومت رياضت وامتناع ازاكل وشرب واعتزال ازشواغل ظاهر كه مفضى بصفاى باطن ورفع حجب است آينهٔ دل بنوعى صافى شده بود   وقواى روحانى برحواس جسمانى بروجهى استيلا يافته كه هرچه درقلعه مى كفتند درچاه مى شنيدم ومصاحب خودرا ازان خبرمى دادم   ودرهنكام ذكر ومراقبت وتوجه وتبتل آن چاه تيره برمن روشن مى شد تاحدى كه موقع تيشهٔ سنك تراشان معاينه مى ديدم وازصاحب خودمى پرسيدم كه تونيزمى بينى   مى كفت نمى بينم وازان حال تعجب مى كرد وحيرت مى آورد

وحكايت كرد كه درايام ثوران آن حال وفوران آن اندوه وملال شبى بخواب ديدم كه درچاهى نشسته ام وحجابى از كرباس غليظ برابرمن فرو كذاشته اند   وجمعى ازجوانان عرب ديدم كه آمده اند وباهمديكر مى كويند وقتست كه اين جوان را از قعرچاه ببالاى تخت برآريم ومرا ازان حال فرجى حاصل شد وباايشان كفتم شما ازچه طائفه ايد كفتند ما ازعرب دهنا ايم ودهنا اسم موضعى است دربلاد تميم ومن نام آن موضع تاغايت نشنيده بودم وندانسته وباخود كفتم اين قوم از اشراف عرب اند

وكفت روزى شنيدم كه مردم بايكديكرمى كويند «حاجى ابراهيم» برسر «خواجه بك» آمد وصاحب خودرا ازان خبردادم وشنيدم كه مى كفتند خواجه بك را كرفتند وقيصريه مستخلص كردانيدند وحال بااخى عيسى بازمى راندم (اذيقول لصاحبه لاتحزن ان الله معنا فانزل الله سكينته عليه وايده بجنود لم تروها) واو متحير مى ماند كه اين خبرها از كه مى شنوى   وازكجا مى كويى ومرا تصديق نمى كرد تاشخصى كه متعهد طعام وشراب مابود صورت حال با اودر ميان نهادم   وازقضايايى كه ازما مخفى مى داشت   بازدادم وكفتم اين حالات برمامنكشف است كه (قدنبأنا الله من اخباركم وسيرى الله اعمالكم) توچرا ازماپنهان مى دارى تحير نمود واعتراف آوردو كفت ازكيفيت اين حال شمارا كه وقوف داد واخى عيسى استعجاب مى كرد ودرمن حيران مى ماند

وشنيدم كه مى كفتند لشكرمى آيد   وباآن لشكر مكالمه پيوستند فى الحال برمن روشن شد كه قوم وقبايل منند وجنك انداخته اهل قلعه را بتنك آورده اند من ازقعرچاه آواز دادم كه اى برادران يكى برسرچاه آييد كه باشما سخنى دارم شخصى « غياث » نام آمد ونام اوبفال همايون كرفتم وكفتم اى غياث «حاجى ابراهيم» قيصريه مسخر كرد و(خواجه بك) را

کرفته است واینك قوم وقبیلهٔ منند که باشما جنك می کنند ومن اسامی همه می دانم وتعداد نام هریك کردم

« غیاث » تعجب کرد وکفت از کیفیت این اوضاع ترا که خبر می‌دهد واین معانی از کجا معلوم می کنی

کفتم مطلع الاسرار مرا برین امور اطلاع می دهدا کنون بکوتوال قلعه بکو تا مرا ازین چاه بیرون آورد چه ازمن بشما مضرتی مالی یاجاهی عائد نشده است وازشما بمن مکروهی نرسیده وحرکتی صادر نشده که واسطهٔ عداوت ومناوشت تواند بود واکر توابع وحواشی من برشما هجومی کرده‌اند معلوم ومقرراست که بی رخصت واجازت من برین کار اقدام نموده اند ومن متقبل شدم که ثقل ایشان از شما مرتفع کردانم و زحمت ایشان کفایت کنم

خلاص یافتن سلطان ازچاه ورسیدن بمنصب وجاه

صاحب قلعه چون پیغام بشنید سلطان‌را بااخی عیسی ازچاه بیرون آورد ودر براءت ساحت ونقای ذیل خود دروقوع این واقعه وآنك حرکتی شنیع وصورتی قبیح بود مراسم عذر بتقدیم رسانید وقواعد ارادت ومودت مؤکد کردانید وکفت

شعر

صار المکارم فی مغیبك والعلی مثل المحاجر مالها احداق
لاتعتبن علی الخطوب فربما خفی الصواب فاخطأ الحذاق
شرب الدواء المرء اعقب صحة تحلو وان لم یحل منه مذاق

اهالی قلعه از صغار وکبار ومشیر ومشار بمسرت واستبشار می آمدند وبر بقای وجود وسلامت نفس سلطان وظایف حمد پروردکار که مقلب القلوب وکاشف الکروب است مرتب می‌داشتند وجماعت عشایر وقبائل ازاعالی واسافل ونوکران ومتعلقان که محنت زدهٔ این واقعه وسرکوفتهٔ این حادثه بودند سجدات شکر کزاردند وازپیرامن قلعه برخاستند وهریك برزبان ارادت می کفتند

شعر

انت طودی من بین هذی الهضاب وشهابی من دون کل شهاب
انت رکنی وساعدی وجنانی ولسانی وانت ظفری ونابی

ومعارف قلعه از سرخلوص نیت ونقای طویت باطرف سلطان کردیدند وبشعار اخلاص وکنف اختصاص او اکتسا واستذرا نمودند

وسلطان شاکراً لنعماء الله ومعتصماً بحبله چون یوسف ازحضیض چاه باوج جاه برآمد وچون آفتاب ازعقدهٔ کسوف وزوال حتوف نجات یافت وکاری که چون تیر ازدست رفته بود نیزه‌وار بالا کرفت وقضیهٔ که چون رکاب درپا افتاده بود عنان صفت درقبضهٔ صلاح وفلاح آمد وروزکار بزبان حال کفت

فارسیه

منت خدای را که همایون وکامیاب از عقدهٔ کسوف برون آمد آفتاب
منت خدای را که زتأثیر فال سعد از مرکز محاق برون رفت ماهتاب
منت خدای را که جدا کشت ودور شد هم دولت ازتغیر وهم ملك ازانقلاب

وسلطان کفت زمان مکث درچاه پنجاه ویك روز بود که مجموع عدد نجبای اربعین وبدلاء سبعه واوتاد اربعه است

وازنوادر حالات وغرایب واقعات که دران قضیه حادث شد آنست که کفت پنج کس دران چاه بودم نام من « احمد » ودیکری « محمد » ودیکری « محمود » ودوشخص دیکر یکی رانام « عیسی » ودیکررا « سلیمان » بود

اولا عدد خمسه که حافظ نفس خود وغیر است دلیل سلامت ونجاتست از آفات وعاهات ونص هذا (یمددکم ربکم بخمسة آلاف من الملئکة مسومین) مؤکد این معنی ولذلك ازان ورطهٔ هائل وواقعهٔ طائل رستکاری یافتیم وآن شدت بفرج مبدل شد

ودیکر احمد ومحمد ومحمود بحسب اشتقاق لفظی واتفاق معنوی دلیل بقا وحیاتست که (وابرئ الاکمه والابرص واحیي الموتی باذن الله) وسلیمان مظهر ملك ونبوتست که مقتضی

فوز برمطالب ومآرب دنیا وآخرتست وازروی لفظ منبی از سلامت وصحت ونام آن حصن (اَغَنْجَه قَلْعَه) بود وشبهت نیست که بیاض افضل الوانست وعلامت روشنایی وفرح وچاه تصحیف جاه است

چنانك تمام این دلائل هریك در مصدوقهٔ خود مؤثر افتاد ودرمحل خود خاصیت بنمود و « شیخ قُتْلُوشیر » پیش ازحدوث این‌حادثه وظهور این‌واقعه بچند سال ازصورت حال خبرداده بود وتنبیه کرده چنانك وقتها بامعـان نظر درمن نکاه می کرد ورقت می‌نمود ومی کفت

مصراع

تواز کجا حبس از کجامال کرا دزدیدهٔ

ودیکر کفت سبب غالب وعلت جالب درکرفتاری‌خود دران چاه الیم وبلای‌عظیم غیر ازان ندانستم که باری تعالی سه‌نوبت قیصریه‌را جهت من مسخر کردانید وزمام امر ونهی کلیات قضایای آن بقعه دردست اختیار وقبضهٔ اقتدار من‌نهاد وفضلاً علیه رموز واشارات اولیا وابدال در تعهد اشغال ملك ودولت وتصدی اعمال سلطنت وپادشـاهی رقاداً وسهاداً بتعریض وتصریح باز نمود ومن با وجود چندین دلایل قاطع وقراین واضح ازملابست آن شغل تقاعد نمودم و ازممارست آن امر تفادی جستم وسلامت برزعامت کزیدم وعزلت برولایت اختیار کردم وچون مفتح الابواب مرا از شدت آن بلیت ومحنت آن رزیت نجات‌بخشید باخود مقرر ومخمر کردانیدم که اکر بار دیکر مجالی افتد وفرصتی روی‌نماید ادراك آن‌غنیمت شمارم ومفهوم سخن زبدهٔ وجود ومعدن فضل وجود سـید بشر وزبدهٔ بدو وحضررا که عنوان‌کار نامهٔ حکمت ودیبـاجهٔ دفتر موعظت ونصیحتست کاربندم که (من فتح علیه باب‌الخـ . فلینتهزه فانه لایدری متی یغلق علیه)

شعر

اذا هبت ریاحك فاغتنمها فعقبی کل خافقة سـکون
ولاتغفل عن‌الاحسان فیها فلاتدری السکون متی‌یکون

فارسیه

دامن دولت جاوید وکریبان امید حیف باشدکه بکیرند ودکر بکدارند

سلطان چون ازان ورطه خلاص یافت عزم بر انتهاز فرصت جزم کرد ودر ظاهر قیصریه بحاجی ابراهیم ملحق شـد ونوابش ازغایت جهل وناشناسی باسلطان مفاوضات خارج پیوستند وسخنان تلخ مذاق درکسوت اشبال واشفاق می راندند وکلمات خلق درلباس مذق وملق می‌چشانیدند وزهر در شربت می‌ریختند وشرنك باشهد می‌آمیختند وچون سلطان اهل وعیال درسیواس داشت از احتمال آن مرارت ومکابدت آن‌حرقت وحرارت کریز نداشت وازمصابرت بران مشاجرت چاره نه

شعر

کن للمکاره بالعزاء مقطعـا فلقل یوم لاتری ماتکره
ولربما ابتسم الوقورمن‌الاذی وفؤاده من حره یتأوه

و «خواجه‌بك» و« سَیدی حُسام » را که باسلطان غدرها کرده بودند وکینها سکالیده دران صحبت ملسل بسلاسل واغلال ومقید بعقال وانکال بنکال هرچه تمامتر مکتوف الیدین ومشدود العضدین می‌بردند واین معنی شفای آن علت وبرد آن غلت‌می‌آمد تا کیف‌ما اتفق با ایشان بسیواس رفت وبین‌الوفاق والنفاق محجبی اتفاق می‌افتاد وبتکلف وتعسف امتزاج واختلاطی می‌رفت

وصلت کردن حاجی ابراهیم باخضر بك وکرفتن علی بك را

حاجی ابراهیم با « خضر بك » علاقهٔ محبت واختصـاص محکم کردانید وبعد از توثیق‌صداقت واتحاد دختراورا در عقد ازدواج آورد وبدالت آن مصاهرت ووسیلت آن مواصلت ومظاهرت « قیصریه » بخضر بك داد واتحاد واعتضاد فیابین ممهد شـد وکارا واستحکام تمام یافت وحال بجایی رسـید که مخدوم زادهٔ خود « علی بك » را مقید کردانید ونوکران بروکماشت ونمی کذاشت که کسی پیش او تردد کند

واکرچه بوجهی دران قضیه معذور بود چه آن شخص تهتك وفجور ازاندازه برده بود وهمواره بخصال ذمیمه وفعال ناپسندیده اقدام می نمود اما ازان جهت که فرزند مربی وولی نعمت اوبود وحقوق قدیم از پدر بر ذمت او ثابت داشت مناسب نمی افتاد ومردم اورا بکفران نعمت ونسیان حقوق منسوب ومطعون کرده بودند ودرمعایب ومثالب اومجاهرت می نمودند واورا لقمهٔ دهان تشنیع ومضغهٔ دندان توبیخ وتقریع ساخته بودند

وبعداز مدتی « سیدی حسام » را بعلی بك سپردند و « خواجه بك » را بشفاعت « حاجی شادکلدی » بتقریب مصاهرتی که درمیان داشت اطلاق کردند و « علی بك » دیکر بار بمغول پیوست وبأثارت غبار فتنه وانارت آتش فساد مشغول شد وتضریب وایقاع آغاز نهاد وسلطان بین الفریقین ملول ومتنفر درمهب

بیت

ماکل مایتمنی المرء یدرکه تجری الریاح بما لاتشتهی السفن

روزکاری کذررانید وبلیت ولعل روز بشب می آورد کاهی بفرجهٔ صحرا وشکار ومتنزهات آن تعلل می نمود وکاه بصیقل صحبت علما وافاضل که قوت روح وقوت دل است زنك کلال وملال ازآینهٔ خاطرمی زدود وبردغلیل وشفای علیل می یافت که (لقاء الاخوان شفاء الاحزان)

شعر

حدث اخاك اذا عدمت مطیة ان الحدیث مطیة للراجل
واصحب ذوی الآداب انك لن تری زلقا لرجلك مثل صحبة جاهل

فارسیه

یارا بهشت صحبت یاران همدم است دیدار یار نامتناسب جهنم است
هردم که درحضورعزیزی برآوری دریاب کز حیات جهان حاصل آن دم است

طائفهٔ « بارمبای » که بامغول « صماغار » دشمن بودند وعداوت وضراوت

مستحکم داشتند متوجه « ییلاق » شدند و « صماغار » چون قوت مقاومت ایشان نداشت ازپیش برخاست وبحاجی ابراهیم پیوست وبایکدیکر متفق ومشتبك شدند وبا لشکری انبوه بدفع ایشان انهاض کردند وسلطان را مصحوب خود کردانیدند تاصورتی حادث نشود که اختیار ازدست برود وجماعت « بارمبای » باجتماع واستعداد ایشان مبالات ننمودند ومجتمع الهمه دربرابر آمدند وکفتند امیرمارا که درقید شماست اطلاق کرده پیش مافرستید تامتعرض شما نشویم وازپیش شما برخیزیم والا جنك را آماده وحرب راایستاده باشید

وچون « حاجی ابراهیم » راقوت ومقاومت نبود ومکنت مدافعت وممانعت ایشان نداشت با « الاکوزیان » که فوجی ازایشان بودند ملاقات کرده نقشی چند بر آب زد وبملاطفت ومصانعت سروپای قضیه فراهم کرفت وبصلح بازکشت وکوکبهٔ از مغول « بارمبای » درقفای اورسیدند وجنك پیوستند واوازمناصبت ومغالبت ایشان عاجزشد وکوچ کرده منهزم بسیواس کریخت وکفت

مصراع

رضیت من الغنیمة بالایاب

وملتزم شدکه دیکر برمثل آن حرکات مبادرت ننماید وسلامت دراقامت جوید وتا ضرورتی که مؤدی بتلف نفس وبذل مهجه باشد حادث نشود ازشهر بیرون نرود

وسلطان دران ایام بخواب دیده بودکه حاجی ابراهیم را روز وروزی تمام شده است واجل معلوم وقضای محتوم تنك درآمد وعنقریب هلاك خواهدشد وکارکار اوخواهد بودودرین معنی اندیشه می کرد ومی کفت اللهم شکلی غریب ووضعی عجیب باشدکه وفات وفوات اوسبب رونق کار وانتعاش حال من کردد چه این صورت بعلی بك واصحاب اواقرب است که ازتسلط وتغلب اودل سوخته وسرکوفته اند وبامن قطعا مخالف ومعارض وبسمت امارت وایالات موسوم ومنسوب

ودرین فکر بودکه حشم « الاکوز » مکسور ومنکوب رسیدند وبحاجی ابراهیم استعانت بردند وکفتند لشکر « بارمبای » بعلت آنك باتواتفاق نمودیم ویکجهت شده

برسرما تاختند ومارا شکسته « امیر حسن » راکه مقدم وپیشوای مابود بقتل آوردند امروز پناه بتو آوردیم وغیرازتو امیدکاهی نداریم

فارسیه

یابه‌ازین‌در کنف خویش کیر   یادبی کن‌که سرخویش کیر
یاچوکریمان بمن اندر نکر   یاچو بزرکان زسرم درکذر

رفتن حاجی ابراهیم وصماغار بجنك بارمبای وکشته شدن

حاجی ابراهیم‌را چون اجل غالب رسیده‌بود وقضای جالب کریبان کرفته باوجود التزام اقامت واختیار کوشهٔ سلامت وامتناع ازنهضت ورکضت رای دکرکون شدوبروفق (اذاجاء القضاء ضاق الفضاء) بی هیچ ضرورتی عزیمت حرکت مصمم ساخت ومحرران بارکاه تقدیر برصحیفهٔ خیال اونکاشتند وبرابر چشم اوداشت که اکنون که‌دشمن صیت صولت وشوکت توبشنید وازفرط فتور وقصور قفا بنمود ترادواسبه درعقب اومی بایدتاخت واین فرصت غنمیت شناخت وخاطرازکار اوبپرداخت که اکرامروز تیرصفت درقفای اونشتابی واورا بشمشیر درنیابی فرداکه چون‌کمان درخانهٔ‌خود متمکن شود وسررشتهٔ کار درقبضهٔ اختیارکیرد ووك باتن آرد دمار ازروزکار توبرآرد وآنکاه ندامت سودندارد مثل (خذالامر بقو ابله)

فارسیه

امروز بکش چومی توان کشت   کاتش چوبلند شد جهان سوخت
مکذارکه زه‌کنند کمان‌را   دشمن‌که بتیرمی توان دوخت

وهم‌درروز خیمه ازشهر بیرون‌زد مثل (وکالباحث عن حتفه بظلفه) باتفاق « صماغار » و« الاکوز » براثرایشان براند وکفتی بزبان‌حال این بیت برخودمی خواند

بیت

الی حتفی سعی قدمی   اری قدمی اراق دمی

سلطان‌فی کنف‌الله وفی‌حرزه درشهربنشست متیقن‌که این‌سفررا اقامتی واین رجوع‌را استقامتی صورت نخواهد بست چنانك درخواب نموده بودند واز کیفیت آن‌حال خبرداده

بیت

اذاما حام المرء ببلدة   دعته الیهاحاجة اوتطرب

وبعدا زروزی چند قاصدرسید وخبرانکسارلشکر وقتل « حاجی‌ابراهیم » «وخاله‌زادهٔ سلطان احمد چلبی » رسانید اماقضیه مخفی‌می داشتند تامتعاقب آن خبر آمدکه « خواجه بك » سر « حاجی‌ابراهیم» را بقلعهٔ «هاویك» آورده بسیواس می‌فرستد تا خاص وعام برصورت واقعه وقوف یابند و « علی بك » را از قید بیرون آورده برمسند امارت اجلاس کنند وشعار بیعت ومتابعت او آشکارا کردانند

شعر

اری‌الدنیاستوذن‌بانطلاق   مشمرة علی قدم‌وساق
فلاالدنیا بباقیة لحی   ولاحی علی‌الدنیا بباق

« حاجی مُقبِل » که غلام حاجی ابراهیم بود پسری ازاولاداواختیار کردوخواست که اورا درامارت قایم مقام پدر نصب کند وبدین شعبده شهردر تصرف کیرد ومردم را دعوت می کردکه مثل (خرقاء ذات نیقة)

واکرچه این فکر سقیم واین‌رای بی‌اصل‌بود جمعی ازصعالیك شهری وچندی کرد او درآمدند ومطابق تسویلاتی که انکیخته بود درسبلت اومی‌دمیدند وموافقی می‌نمودند واغوا واضلال اومی کردند تاآن‌سودا دردماغ اورسوخ‌یافت وآن‌نقش درمخیلهٔ او انتقاش پدیرفت اما کروهی‌که چشم عقل ازغشاوهٔ غباوت سلیم داشتند وکوش هوش از پنبهٔ غفلت خالی دامن ازمطاوعت اومی‌کشیدند وبدان اقدام بی‌حاصل وابرام بلا طائل می‌خندیدند ومی کفتند

مصراع

هیهات تضرب فی حدید بارد

واصناف وطوائف را جیلا فجیلا می‌خواند وبیعت می‌ستاند تاشبی سلطان را ضیافت کرد وچون صحبت خلوت شد مضمون داعیهٔ ضمیر آشکارا کردانیدومکنون صمیم خاطر درمیان نهاد وبتفویض اختیار کلی درمعظمات اشغال دولت وتقلید امهات مهام مملکت سلطان‌را وعده‌داد والتماس عهد وسوکند کرد

سلطان بعداز تأمل کفت رایی که می‌زنی بصواب نزدیک‌است وفالی که‌می کشایی مبارك ومیمون وشکی نیست که توخلف این خاندان ومشفق این دودمانی ورقی که می کشی مبنای آن صدق نیت وخلوص طویت است وبسمع رضا مسموع ومقبول اما برتو پوشیده نیست که من‌درین شهر غریبم وعقلا غریب‌را باآب تشبیه کرده اند که درآید وبکذرد وشهری را بریك نسبت داده که اکرسنك آسیا برسرش بکردانند ازجای خود نرود وچون قطب ثابت وراسخ باشد اکنون‌عمده در استحکام این دعوت وانتظام این بیعت اهالی سیواس اندکه چون ایشان درین رای متفق باشند وبرین کلمه مجتمع هیچ کس‌را مجال فسخ ویارای ابطال آن نتواند بود وا کر ایشان‌را رك راست نباشد وهمت متحد این ربقه زود انحلال پذیرد وابرام واحکام آن بهیچ نوع میسر نشود چه‌خللی که از داخل خیزد تدبیر واصلاح آن متعذر باشد چون آبی که ازخانه برآیدکه ردآن ازحیز امکان بیرون است بخلاف آن که ازخارج درآیدکه سد ثلمه وطم‌رخنهٔ آن باندك سعي متمشی کردد وغرض ازین مقدمه‌آنك چون ارباب شهر درین باب اتفاق نموده باشند من‌خود بالتزام متحدویکجهتم والاموافقت من منجح نیاید ومعاونت نتیجه ندهد

« حاجی مقبل » چون این مفاوضه بشنید کفت درین که فرمودی شك ندارم ودر صدق این سخن شبهتی نمی آرم ومن‌رضای هردوصنف حاصل کرده وارادت هردو طائفه اضافهٔ علت ساخته‌ام ومی‌خواهم که ثالث این اثافی وبیت‌القصیدهٔ این قوافی توباشی چه همت توبالای همم همکنان می‌دانم ورای توورای آرای ایشان می‌شناسم

شعر

اذا وردالشتاء فانت شمس   وان وردالمصیف فانت ظل

فارسیه

توبی پروراندهٔ تاج وتخت   فروغ ازتوکیرد همی تخت وبخت
امید سپاه وسپهبد بتست   که‌روشن‌روان بادی وتن درست

سلطان چون این استقصا بدید واین مفاوضه بشنید سوکند یاد کردکه هرطرف که اهل شهر اختیار کنند من‌نیز باایشان متفق باشم وبهرچه مقدور وموسوع باشد مجدومجتهد

وچون عقدهٔ عهد منعقد شد وسلك میثاق انتظام یافت از سلطان استدعای نصیحت کرد وکفت میخواهم که درفاتحهٔ حال افتتاح بانفاس دلکشای توکنم واقتباس ازنصایح ملك آرای تو نمایم اکنون درکلیات قانون ریاست وامهات قواعد سیاست مرا ارشادی بلیغ ارزانی دار تا آن فصول‌را دستورکار وکارنامهٔ روزکار خودسازم ومدار حل وعقد قضایا برآن اصول نهم که (ماخاب من‌استخار ولاندم من استشار)

شعر

ولوان التجارب صرن نفسا   لکنت‌لها الضمائر والعیونا
رأی‌التوفیق‌رأیك خیر شکل   یشاکله فصار له قرینا

سلطان کفت چون بامن سرموافات ومصافات درمیان نهادی وجلباب حجاب‌ونقاب ارتیاب ازپیش فروکشادی وکلام قدیم وقرآن‌عظیم‌را فیما بین شاهدی عدل وحکمی امین ساختی من نیز بحکم (المستشار مؤتمن) قشرکلفت ازلباب‌سخن بازمی کنم‌وپردهٔ بیکانکی ازدر یکانکی برمی‌دارم ومی کویم طالب مطالب ریاست وقاصد مقاصد حمایت وحراست‌را در استخلاص مقصود واستصفای مطلوب‌خود هیچ سببی قوی تر از مردان دلاور وکردان جنك آور نتواند بودکه سکهٔ دولت بیمن معاضدت این طائفه درست شود وقلب دشمن بمزاولت ومناضلت این زمره شکسته کردد

شعر

فوارس تلقون السيوف بانفس — شداد اذا ما الموت صرت جنادبه
مغاوير فيهم كل اروع باسل — تحاماه حيات الوغى وعقاربه

وهيچ جالبی اجتلاب اتباع واشیاع واستلاب اعوان وانصاررا محکم تر ازبث مواهب وبذل رغایب وانفاق اعلاق وتوسیع اخلاق نیست که جذب دلها وحل مشکلها جز بملابست این شعار ومنافست درین کار در حوزهٔ امکان واقتدار نیاید چنانك یکی ازحکما دروصیت فرزندان خود کفت (یابنی کفوا اذاکم وابذلوا نداکم واعفوا اذاقدرتم ولاتبخلوا اذا سئلتم ولاتخلفوا اذاوعدتم فانه من ضیق ضیق علیه ومن وسع وسع علیه)

شعر

اذامالت الدنيا اليك فجدبها — على الناس طراً انها تتقلب
فلاالجود يفنيها اذاهى اقبلت — ولاالبخل يبقيها اذاهى تذهب

فارسیه

خدارا بران بنده بخشایش است — که خلق ازوجودش در آسایش است
کسی نیك بیند بهر دو سرای — که نیکی رساند بخلق خدای

وفوز برین دوغرض کلی ومقصود اصلی بتشیید مبانی عدل وسیاست وتعمیر معاهد حفظ وحراست ورعایت رعایا واستمالت برایا صورت پذیرد چنانك پادشاه عجم «اردشیر بابك» کفته است که (لاملك الابالرجال ولارجال الابالمال ولامال الابالعدل والسیاسة)

شعر

نبایدت که پریشان شود قواعد ملك — نکاه دار دل مردم ازپریشانی
چنانك طایفهٔ درپناه جاه تواند — تودر پناه دعا ونیاز ایشانی

وچون این مقدمه مقررشد صواب آنست که خزینهٔ حاجی ابراهیم بکشایی ودراجرای

وظایف واسدای صنایع وعوارف یدبیضا بنمایی ودل خواص وعوام را بمغناطیس سیم که سنك راموم وزمهریر راسموم کرداند بخویشتن ربایی تاطوق احسان تومالك رقاب اقوام شود وقبضهٔ قدرت تو آخذنواصی واقدام کردد وفضیلت (فامامن اعطی واتقی وصدق بالحسنی فسنیسره للیسری) ترا حاصل کردد واز رذیلت (خصلتان لاتجتمعان فی المؤمن البخل وسوءالخلق) معرا ومبرا باشی وقول حکمارا که (الجود جذب الفؤاد وفتح البلاد) کاربسته وبمقصد رسیده

شعر

احسن الى الناس تستعبد قلوبهم — فطالما استعبد الانسان احسان

وچون این قوانین مرعی داشته باشی واین نقش برصحیفهٔ دل نکاشته ملك برتومقرر وامارت ترا مسلم ومیسر کردد (والناس اتباع من غلب)

للمؤلف

کرفتار زرتا توباشی مباش — بزرکی طلب می کنی زر بپاش
نه آیین ملکست فرمان دهی — خزینه پر ودست مردم تهی
ببازوی مردان شمشیر زن — توان کرد بر دشمنان تاختن
ببخشش دل مرد جنکی بجوی — که دل خوش نتابد زشمشیر روی
زمفلس دلیری توقع مدار — نیاید زدست تهی هیچ کار
ملك بی سپاهی واسباب جنك — چوبی بال مرغست وبی پر خدنك
مبادا که سلطان شود بی سپاه — که بی اسب وفرزین پیاده ست شاه
بشطرنج تاشاه بالشکراست — سرافرازو کردن کش وصفدراست
چوتنها بماند زخیل وخدم — شودمات وسودش ندارد درم
یکی فکر در مهرهٔ نرد کن — قیاس وی از زوج واز فرد کن
که تاجفت باشد بود نیك حال — چوتنها بماند خورد کوشمال

«حاجی مقبل» چون این فصول بشنید قفای خمول بخارید وکفت حاجی ابراهیم

بنوکر جامکی داده است وخزینهٔ هزینه کرده واز قصور همت وفتور نهمت کرد امثال این سخنان واهی وکلمات نازل می‌کشت وعذر های معلول وحجتهای نامعقول می‌آورد ودرمقام تردد وتزلزل بود

سلطان چون آن تنزل ازواحساس کرد دانست که مرد این‌کاروسوار این مضمار نیست وکفت (اخطأت استه‌الحفرة)

شعر

لاینفع الذکر قلباً قاسیاً ابداً　　وهل یلین لقول الواعظ الحجر

وملك بی ضابط وشهربی حارس ماند　　وعامهٔ خلایق پای دربساط انبساط نهادند ودست از آستین فضول ونکول بیرون آوردند　　وحال بجایی رسید که فوجی ازا وباش واراذل هرروز ازهرطرف فراهم می‌آمدند　　وازبام تاشام بر درخانهٔ این دوبزرك غلو می‌کردندوبرسقاطت ونذالت اقدام می‌نمودند　　وهیچ کس‌را مجال آن‌نه‌که ایشان را تأدیب وتوبیخ کند وبجای خود بنشاند

مشورت علی بك باسلطان در استخلاص خود واستصواب ازرأی اعلی لازال ثاقبا

« علی‌بك » در سورت آن فترت وسکرت آن حیرت معتمدی بخفیه پیش سلطان فرستاد وبر براءت ساحت ونقای جیب‌خود ازقضیهٔ « خواجه بك » ومکیدت اوسوکند یاد کرد وتضرع وتخشع نمود　　وکفت مرا از قید « حاجی مقبل » خلاص‌ده وتقبل کردکه چون مرا ازدست او رهانیده‌باشی واز شراو ایمن کردانیده　　در هیچ قضیه از قضایای ملك ودولت از سخن وصواب دیدتو تجاوز ننمایم واز سمت مراضی ومباغی توعدول نجویم

مصراع

لوبست الجبال ولودکت السما

(لئن انجیتنا من هذه لنکونن من‌الشاکرین)

سلطان‌ازروی رأفت جبلی وعاطفت غریزی‌ورعایت سوابق ممالحت ومواخات‌وصیانت لواحق‌مصادقت‌وموالات در کشف کربت وتبرید غلت او ازهرنوع اسباب انکیخت‌وازهر کونه‌رنکها آمیخت وبحسن تدبیروتخییل وتصویر قضیه بدان رسانیدکه اورا اطلاق کرده مصحوب پسر « صماغار » ب « اُوُس » فرستند　　تابأ مارت آنجا موسوم شده قیصریه واقسراوقیر شهر باتوابع ومنسوبات درعداد خودکیرد وحاجی مقبل ازقبل‌اووالی‌سیواس باشدووظیفهٔ مال ولشکرمرتب دارد وبرین نمط قرار دادند

« علی بك » بعداز امعان نظردر عواقب‌کار وتأمل‌در صورت حال چون بغور قضیه فرورفت ودرغمرات آن‌حال غوص‌کرد باخود کفت ازوسط دارالملك که مقردولت ومر اقبالست بیرون افتادن وازسواد اعظم وخول وخدم برمعزلی ماندن وبارجا وانحا اکتفا نمودن ازصوب صواب وسمت سداد ورشاد خاج ومنحرف است وبحقیقت ازپادشاهی بیابانی آمدن وبرشهریاری راه داری اختیار کردن باشد وچون من بدین طلسم ازدائرهٔ مملکت بیرون افتاده باشم وسررشتهٔ کار ازدست داده معاودت من بمرکز شرف مشکل صورت بندد　　ومراجعت بمنشأ دولت دشوارتیسیر پذیرد مثل (دون ذلك خرط‌القتاد)

بیت

اذاما اهان امرؤ نفسه　　فلا اکرم الله‌من یکرمه

فارسیه

هرکرا درخاك غربت پای درکل ماندماند　　اودکر درخواب خوش بیندديار خویش‌را

چون‌سلطان‌را درپیش بردقضایا نافذ القول‌دید ودرتبدیل وتغییر وتأخیراموروصاحب اختیار یافت وبقبایل وعشایر وتبع وخدم مستظهر ومتمکن دراستدارك این‌مشکل قصه‌هم پیش اوبرد وقضیه‌بردامن اونهاد وکفت ازحسن سیرت‌ولطف شیمت شماروا نباشدکه‌مرا ازشهر وولایت موروث دوراندازید　　وباقومی که باایشان سابقهٔ معرفتی ولاحقهٔ صحبتی والفتی نباشد کرفتار سازید

شعر

فان کنت مأکولاً فکن خیرآکل　　والا فادرکنی ولما امزق

ازانجا که کمال کرم وحفاوت شیم تست مأمول که بکفایت رای رزین وخورده‌کاری عقل باریك بین نقشی پردازی ونوعی سازی که‌من بامارت وایالت سیواس منسوب وموسوم شوم وحکومت برمن مقرر کردد　چه‌کافهٔ ارباب واهالی ازبلدی وقروی وحضری وبدوی بطرف‌من راغب‌ومایل‌اند وارادت بامن‌دارند　وچون این‌کار پیش برده‌باشی واین قضیه بجایی رسانیده

مصراع

بهرچه حکم کنی بروجود من حکمی

ومن برحسب مقدور ومیسور شرط حق‌شناسی بجای آرم وشکر سعی توچنانك لایق وفراخور باشد بکزارم (فانظر ماذاتری)

سلطان مراعات خاطراو ومدارات وقت‌را وآنك این‌رای‌هم جزوعلت غرض‌کلی‌بود وبمقصود نزدیك　با « حاجی مقبل » ازدری دیکر درآمد وسیاق سخن ازنمطی دیکر آغاز کرد وکفت　مرادرفکری که دربارهٔ این شخص رفته است ووجهی که مقررشده ازا خراج وازعاج او ازشهر وتوسیم بامارت مغول نظری وارداست ودقیقهٔ معترض (عسی ان تحبواشیأ وهوشرلکم) ازان جهت که علی‌بك مردی‌ساده وجوانی متقلب رای است که بهربادی برخیزد وباهرکردی درآمیزد واباً عن‌جدبفرمان دهی این‌مملکت متعین ومشارالیه واسمی‌مشهور ورسمی معموردارد　ومع‌ذلك اهالی شهر برمنوال (اناوجدنا آباءنا علی‌امة واناعلی آثارهم مهتدون) بهواوولای اوراغب وخاطب وطایفهٔ مغول‌چنانك دانی قومی مفسد وشریروکروهی هتاك وفتاك‌اند وازپیرایهٔ حفاظ وذمام بل‌ربقهٔ دین واسلام مطلق ومنخلع (الاانهم هم‌المفسدون ولکن لایشعرون)

بیت

الج لجاجا من الخنفسا　　وازهی‌اذامامشوامن‌غراب

امروز اوراپیش مغول فرستادن وتمسکی چنین بدست ایشان دادن بامست برآویختن ودیوانه‌را تیغ بدست دادن باشد　چه‌فردا که بهم‌پیوندند ومستحکم شوند وعقداجتماع مبرم کردد مردهٔ آن شیاطین وقردهٔ آن ملاعین کرداو درآیند وبااو درآمیزند وفتنها انکیزند وهرکس بادی‌در آتش‌اودمد وخیالی در دماغ اونهد وآنکاه جهانی بدان آتش بسوزد وعالمی بهم برآید وشماتت (من‌قلت فکرته اشتدت عثرته) بسرباری بایدشنید وسرزنش دوست ودشمن بخواری باید کشید

بیت

وکنت کمودع الحلفاء نارا　　وکتم النار فی قصب محال

اکنون‌مقتضای حال وصلاح مآل درانست‌که پردهٔ خویشتن داری ازمیان برداری وحجاب‌تجافی وتحاشی بایکسونهی وبی‌تکلف پیش‌او روی وبنیرنك لباقت وافسون ذلاقت وطلاقت اورا دلجویی نمایی وازتخته بندقید برهانی وبرمسند امارت بنشانی وکبار امرا ورؤس اجناد وانجادرا باخود اتفاق واتحاد دهی وزمام قطع وفصل وفرق ووصل قضایا ومهمات مملکت دردست اختیار وقبضهٔ اقتدار کیری　تااو اسمی بلامسمی کصورة ممثلة درمسند بنشیند ودرواقع حاکم دست مطلق وفرمان‌ده نافذالقول توباشی　واونیز چون خودرا دست‌نشان توبیند ونصب کردهٔ توداندقدم ازمضمون رای ورویت‌توبیرون ننهد　وباتو طریق مکاوحت ومناطحت نورزد　وهرانچ مراد خاطر ومطلوب ضمیر توباشد بسهولت میسرکردد وازتبعات‌طعن طاعنان وزبان بدکویان ایمن‌نشینی واکربخلاف این‌کفی کیف ماکان اوخودبا سرمنصب رود ودرافنا واعدام توسعی پیوندد　وبدفع ورفع توکمر بندد

بیت

ومن لایصانع فی امور کثیرة　　یضرس بانیاب ویوط بمنسم

نشستن علی بك بامارت ونشاندن سلطان بوزارت

غلام سلس‌القیاد چون دررای‌خود استبدادی نداشت زمام مصلحت ازدست‌بکذاشت وعلی‌الصباح که خسروسیارکان‌علم بربام چرخ نیلوفری‌کشید وبتیغ انوار اقطار خافقین فرو

کرفت   علی‌بك‌را از حبس بیرون آورد   وباتفاق سلطان برقلعهٔ سیواس برد وبرمسند امارت اجلاس کرد بخانه رفتن وغوغای عام برخاستن   یکی‌بود سلطان قوم وقبایل خودرا جمع کرد وچون سوکند برانجمله یادکرده بودکه درمخالفت وموافقت بااهل شهر یکجهت باشد باجماعت خود تقویت علی‌بك کرد وطرف اومرعی داشت   چه شهریان بااو متفق بودند   رنود وحرافیش چون‌زنبور ازهر کوشه برجوشیدند وخزاین‌ودفاین وحواشی ومواشی حاجی ابراهیم عرضهٔ نهب ونهزهٔ تاراج ساختند و « حاجی مقبل » را مأخوذ ومغلول پیش علی‌بك آوردند   ودرمعرض خطاب وعتاب بداشتند   علی بك چون اورا دید دست برمصحف مجدنهاد وسوکند غلیظ یادکردکه ترا نمی کشم وهمان‌شب شمع‌وار سرش ازتن جداساخت وخاطر ازکار اوبیر داخت (وبدالهم سیئات ما کسبوا).

شعر

چو بدکردی مباش ایمن زآفات   که واجب شد طبیعت‌را مکافات

وامارت برعلی‌بك مقررشد   ودر ربیع‌الاول‌سنهٔ ثمانین وسبعمائه وزارت برسلطان تفویض یافت وعنان ضبط ونسق امور ملك ودولت ونقض وابرام مهام ومصالح مملکت دردست تدبیر وتصرف اوآمد   وهاتف توفیق این ابیات برزبان راندکه

شعر

یامن تضعضعت الجدود لجده   وعنت لراسخ مجده الامجاد
هذی‌السعادة قداتتك وفودها   بمقالد الدنیا الیك نقاد
والها لواحق قدقرن وانما   هذی اتتك سوابقا رواد

سلطان چون درصدر وزارت بنشست وبربساط سیادت استقرار یافت بجدی سعید وجدی سدید روی بتنظیم متفرقات امور واصلاح مختلات احوال جمهور وتسدید عوج وتثقیف اودولدنهاد وابواب عدل ونصفت برارباب ظلامات واصحاب غرامات بکشاد وخلل صوارف ایام بنسیج عناکب اقلام مرمت می کرد   وشتات شمل‌خواص وعوام بسعی وتکاپوی آن مجموع می کردانید

صفت قلم

اخرس ینبیك باطراقه   عن کل ماشئت من‌الامر
تبصره فی کل احواله   عریان یکسوالناس اذیعری
ومستقلا بامور الوری   یسوسهم بالنهی وا لامر
مصرفا نعمی وبوسی لمن   یخصه با لنفع والضر
فتارة ذعر لاعدائه   وتارة امن من الذعر
وکم له‌من وقعة فی‌العدی   لم یك للبیض وللسمر
کالبحراذیجری وکاللیل‌اذ   یسری و کالصارم اذ یفری
فاسعد به یامن له همة   تعلو علی الفرقد و النسر

فارسیه

هر معانی که آسمان دارد   قلمش برسر زبان دارد
هربلاغت که درلغتهاهست   همه‌را اونویسداز سردست
نی ودر بذ له شکراندازد   ماروموراز دهن براندازد
بی نفاذش‌روان‌نشدهرخط   کرچه‌داردهمیشه سربرخط

وبصیقل تیغ آیینه رنك زنك ازسیمای تخت واورنك بزدود   وبنوك سنان موی شکاف مشکلات دین ودولت بکشود حدود ملك‌را ازصفایح صفاح سدی سدید ساخت وپیرامن قبة‌الاسلام از مشتجر رماح حصنی حصین پرداخت

صفت تیغ

المشرفیات التی بشفارها   ملکت ملوك اعاجم واعارب
طبعت‌شموساً‌نهی‌من اغمادها   والهام بین مشارق ومغارب
تنقاد ابکار البلاد لحدها   بعدالنشوز وبعد منع الجانب

فارسیه

حبذا کوهری چو قطرهٔ آب   قطرهٔ آب پر زدرخوشاب
چون محاسب زجمعها درحرب   بی‌عددفردوزوج کرده بضرب
روز عمرازحدش رسیده بشام   زین سبب غرب شدحدش انام

قلم‌را بر تراشید وبرخزاین ارزاق وکیل مطلق العنان ساخت وتیغ‌را برکشید ودرچارسوی آجال شحنهٔ نافذ الامر کردانید کاه ازلمعات بوارق این آتش درجان دشمنان می‌افکند وکاه ازرشحات مدامع آن مرهم برجراحت دوستان می‌برا کند

شعر

ابکی واضحك خصمه وولیه   بالسیف والقلم الضحوك الباکی
الدر والدری خافا جوده   فتحصنا فی البحر والافلاك

ومدتی اعتاق آن منصب شریف بروجه عدالت وقانون رافت وشفقت کرد ودر انجاح مطالب واسعاف مقاصد ومآرب وضیع وشریف وبعید وقریب غایت جهدو نهایت سعی مبذول داشت ورقبهٔ صنادید عهد دررتبقهٔ صنایع وایادی کشید وخواطر همکنان بلطایف اقوال وشرایف آثار وافعال مرفه ومستمال داشت وساحت سرای دولت وفضای عرصهٔ مملکت ازخاشاك جور وحیف پاك کردانید

امرای دولت واعیان مملکت وکتاب وعمال وجمهور متجنده چون نتایج شهامت وصرامت سلطان درحل وعقد ووضع ورفع سوانح اشغال ملك برأی‌العین مشاهده کردند واندازهٔ کفایت ودرایت او بمقیاس اعتبار برکرفتند وارتفاع یفاع همت واریحیتش باصطرلاب تحقیق وتدقیق بشناختند وطول وعرض عرصهٔ مقدار ومنزلتش بمساحت خبرت وبصیرت معلوم کردند حضرت اورا مرکز آمال وامانی ساختند ودائره‌وار کرد آستان مجدومعالی اودرآمدند ومنطقهٔ اتباع وانقیاد برمیان جان بستند وکفتند

شعر

اطال الله عمرك للمعالی   وکفك للعطیات الرغاب
ولازالت سیوفك كل یوم   تحکم فی الجماجم والرقاب
فانت اکمل الثقلین طرا   واکرم من مشی فوق التراب

وحکمت الهی درتصدی این منصب وتقلد این شغل آن بودکه غورامور سلطنت وجهانداری بمسبار دربت وحنکت بشناسد وبر صدر وعجز امور وقضایا وقوف کلی حاصل کند وبرمعرفت جواهر اصناف وطبقات مردم وخیروشر ایشان اطلاع یابد وبداندکه مقدار ومرتبهٔ هریك چیست واستحقاق واستیهال تربیت وتمشیت کراست

وهمواره اشراف دولت ووجوه اجنادرا بصحبت می‌خواند وهریك‌را بعطایا وجوایز موفور می‌نواخت ولایزال جناح مرحمت وعاطفت برعامهٔ خلائق وکافهٔ طوائف کسترده می‌داشت وازلوازم تعطف وتلطف هیچ دقیقه فرونمی‌کذاشت چنانك کفته اند

شعر

لیس الکریم الذی ان نال منزلة   اونال مالا علی اخوانه تاها
الحر یزداد للاخوان مکرمة   ان نال فضلا من الایام اوجاها

وحال ازین جمله خالی نبود تا «علی بك» عزیمت «اماسیه» مصمم کردانید وباتفاق «قلیچ ارسلان» که تابع ومعاون اوبود توجه نمود وچون بتوقات رسید منجمان‌را طلب داشت واختیار وقت کرد ودریك مجلس «سلطان» و «سیدی حسام» را طبل وعلم داد وبسیورغامیشی لایق وخلعت کرانمایه مخصوص کردانید وباوجود آنك این تشریف دریك وقت واین تخصیص دریك حال فرمود کوکب دولت سلطان یوماً فیوماً درفلك اوج صاعد بود وکارسیدی حسام درتراجع وتنزل وازین دقیقه روشن می‌شودکه اعتبارسابقهٔ ازل‌راست نه لاحقهٔ عمل‌را چه سکهٔ سعادتی که در دارالضرب (اعطی کل شیء خلقه ثم هدی) بنام شخصی مقرر نشده باشد منجم بتسدیس وتثلیث درنقد طالع نتواند نشاند وعمری که در دفتر (وکل شیء احصیناه) بموءامرهٔ (ن والقلم

ومایسطرون) درنیامده ستاره شناس بکد خدا وهیلاج در زایچهٔ حیات ثبت نتواند کرد (فریقا هدی وفریقا حق علیهم الضلالة)

فارسیه

زسعد ونحس کواکب مدان تو راحت ورنج　　که غرقه اندهمه همچوما درین غرقاب

وچون باماسیه نزول کرد (حاجی شادکلدی) یکی را ازنواب بیرون فرستاد والتماس حضور سیدی حسام کرد تابتوسط اوبیرون آید　　ووظایف خدمت وطاعت اقامت کند وغبار شروفتنه فرونشاند

سیدی حسام بقلعه رفت وحکایتی که بود از طرفین باز راندند وشب با « امیر احمد » بمعاقرت ومعاشرت مشغول شد　　وچون ساقی برآمد وساغری چند کران درکشیدند سرها ازعقل سبك شد وباد در سبلتها افتاد شمع سلامت فرونشست وغوغا برخاست مستان درهم افتادند وداد مشت ولکد بدادند (قصیرة عن طویلة)

سیدی حسام را باچندی از نوکران که درصحبت اوبودند بکر فتند واسب واسباب وهرچه با ایشان بود از رخت وسلاح ونقد وجنس بستدند　　وعریان وکریان مقید ساختند وقضیهٔ (کالعیر یطلب اذنین فضیع القرنین) واقع شد

وچون این خبربعلی بك رسید جهان برچشم اوتاریك شد وقرار ازدل وآرام ازجان بیرون رفت چه سیدی حسام با اومثابت جان داشت باتن　　سلطان را طلب داشت وصورت حادثه با اوتقریر کرد وقلق واضطراب می نمود

سلطان کفت تغیر وتحیر بخود راه نباید داد　　وغم اندیشه بردل نهاد　　وجز بشروبشاست بربشره نباید آورد که عوذبالله دشمن چون برین حال وقوف یابد برعجز وضعف تواستدلال کند ووقع وهیبت توازچشم ودل اوزائل کردد وبقصور وفتور منسوب شوی (والصبرعند المصائب من اعظم المواهب)

بیت

لاتجزعن من الحوادث انما　　خرق الرجال من الحوادث تجزع

فارسیه

صبرکن جان عزیز آخرکه کم یابد مراد　　هرکسی کودست بوس صبر پابرجانکرد
کوه تاصابر نشد برطعنهٔ باران وباد　　روزکار اندرتن او صدرهٔ خازانکرد
تابسختی ودرشتی نازمودش آسمان　　لعل وافر درکنار کان کوهرز انکرد

صواب چنانست که فردا سوار شویم وکردشهر درآییم واز اطراف کمین بکشاییم وجهود مبذول داریم تابمدد الهی قلعه مسخر کردد　　آنکاه سیدی حسام وغیره همه درخدمت اند وناموس قائم

ودراثنای آن حال «قلیچ ارسلان» رسید وبا ازدحام تمام متوجه شدند وچون نزدیك بقلعه رسیدند « حاجی شادکلدی » ایلچی فرستاد واستدعای حضور سلطان وقلیچ ارسلان کرد　　تاباایشان مشورت کرده عذر جرایم خویش بخواند وازحرکتی که بدان اقدام نموده استعفا نماید ومواجب خدمات لایقه وعبودیات پسندیده بجای آرد　　وهرانچ اقتراح رود ملتزم شود

وعاقبة الامر آن اجتماع صورت نبست وروی بر « اماسیه » نهادند وجنك پیوستند وازجوانب قلعه منجنیق وعراده برکار کردند وازجانبین تیروسنك باریدن کرفت وغریو وغرنك برآسمان رفت　　ودرعین آن ضربات الیم وحملات عظیم رعشه براعضای علی بك افتاد ومخایل جبن وفزع برناصیهٔ اوظاهر کشت　　ورنك ازچهره فروریخت وبرسیدی حسام تأسف وتلهف می خورد وتوجع وتفجع می نمود　　کاه می کفت مباداکه آن ظالمان اورا سپرسنك منجنیق سازند　　وکاه می کفت اکریکی ازیشان هلاك شود اورابقصاص باز کشندوامثال این سخنهای عجب وکلمات نامرتب می راند

بیت

وکل یمیل الی شکله　　کانس الخنافس بالعقرب

وچون جزع بافراط رسانید سلطان کفت مقصود ازین تظلم وتبرم چیست می خواهی که اماسیه مسخرشود یاسیدی حسام بدست آید　　ورجا بفضل پرودکاروائق که درین روزهردو حاصل شود　　واکر غرض توسیدی حسام است ما چارهٔ سازیم وتدبیری

انکیزیم که بی جنك وجدل اورابتوسپارند تاتوبآرزوی خودرسیده باشی وایشان ازتشویش رهیده کفت حالانوعی باید کرد که سیدی حسام بدست افتد

سلطان نائب خود « رکن الدین » نامی را که با « حاجی شاد کلدی » علاقهٔ صحبت ومعاشرت مؤکدداشت پیش خواندوکفت مرحوم « حاجی ابراهیم » مردی سلیم النفس ونیکخواه بود وبهرحال قدر وقیمت مردم می دانست وعاقبت کاراو بدان انجامید که دیدی وامروز شخصی که عقلی وتمیزی دارد وبرقول وفعل اواعتمادمی توان کرد ودوست ازدشمن می شناسد « حاجی شاد کلدی » است واوهم بدست خودکار خود خراب می کند ومراحیف می آید وافسوس می خورم

کفت چه کونه

سلطان کفت سیدی حسام را کرفته است وترامعلومست که «علی بك» با «خواجه بك» چه محبت داشت بغیبت چندروزه خاطرا زوبپرداخت وسیدی حسام را بروی اختیار کرد وچون اورا مذهب اینست چندروز دیکر که ازومأیوس شوددیکری را بروی خواهد کزید وبعدازان تا « اماسیه » مسخرنکند ازین جا حرکت نخواهد کرد

« رکن الدین » کفت اکر دستوری باشد بپای قلعه روم وباایشان مکالمه پیوندم تامرا درقلعه برند پس صورت ماجرا برایشان عرضه دارم ونوعی ازم که سیدی حسام بدست آید ومادهٔ فتنه منقطع کردد

وبرین اتفاق بقلعه رفت وبعداز ساعتی متوسطان بیرون آمدند وتجدید عهد کردند مشروط بران جمله که سیدی حسام را تسلیم کنند ولشکر ازپیرامن قلعه برخیزد وهریك بجای خود روند

وهم در روز قضیه تمام شد وسیدی حسام را چون دامادان بادف ونای از اماسیه بیرون آوردند وبعلی بك سپردند

چون اورادید « اماسیه » بل دین ودنیارا فراموش کرد واز حوالی قلعه بر خاست وکفت

فارسیه

غم مخور ای دل که غمکسار من آمد   مایهٔ شادی واصل کار من آمد

غنچهٔ جانم شکفت در چمن وصل   شاخ دلم سبز شد بهار من آمد
کرهمه عالم زمن برفت چه باکست   کان زهمه عالم اختیار من آمد

وعلی بك چنانك عادت اوغان باشد همواره میان سلطان وسیدی حسام وقیعت انداختی وبغض وکدورت انکیختی وتضریب وتحریش آمیختی ودران واقعه باسیدی حسام کفت اودر مدت غیبت وکرفتاری توعیشها وبخششها می کرد ویك لحظه ازطرب ونشاط خالی نبود ومن درفراق تومی سوختم ومی کداختم وهمه روز ملول وغمکین ترك شراب ومجلس کفته زار وسوکوار بکوشهٔ نشسته بودم ومثل این ترهات وخرافات ناقصانه می کفت وحال آنکه اکر سلطان آن اقدام نمی نمود وآن تدبیر نمی انکیخت کار ازدست رفته بود وناموس شکسته وسیدی حسام در حبس مانده

شعر

اذا مارمی بالرأی خلف ابیة   من الامر یوماً ادرکتها مصائده
له فکر بین الغیوب اذا انتهی   الی مقفل منها فهن مقالده
صواعق آراء لوانقض بعضها   علی یذبل لانهد او ذاب جامده

وبدان اجتهاد مذکور وتدبیر صائب شکوه سلطان درچشم ودل مردم زیادت کشت وازانجا کوچ کرده بتوقات آمد وروزی چند اقامت کرده بسیواس رفت

رفتن علی بك بنیکده وفتح قرا حصار

وبعداز روزی چند ازنیکده قاصد رسید وتقریر کرد که اهالی شهر اتفاق کرده اند که شهر بشما تسلیم کنند ومترصد توجه اند

علی بك چون این بشنید برفور ترتیب لشکر کرده توجه نمود وبقیصریه رفت « جنید » که والی آنجا بود بعلت استشعاری که ازودر خاطر داشت محجوب ومنفعل بود سلطان استعفا کرد وآن حجاب ازمیان مرتفع کردانید ومورد خدمت ازخاشاك تهمت پاك ساخت

وچون « علی بك » بـ « قراحصار » نزول کرد وکرد قلعه برآمد کوهی دیدسر بر کرهٔ اثیر کشیده وخارائی یافت برده برچرخ اطلس دریده درمتاعت باآسمان برابری می کرد ودربلندی برآفتاب سایه‌می کسترد ووهم راعروج برروج اوخیالی محال وفکررا صعود برمصاعد اوتصوری باطل قلعة بعدفی السماء مرتقاها حتی تساوی ثراها ثریاهاتتوشح بالغیوم وتتحلی بالنجوم قدجاوزت الجوزاء سمتاً وعزلت السماع الاعزل سمكاً متناهیة فی‌الحصانة موصوفة بالوثاقة والرزانة ممتنعة علی الطالب منصوبة علی اضیق المسالك واوعرالمناصب

بیت

بکر فما افترعتها کف حادثة   ولاترقت الیها همة النوب

فارسیه

چنان زاوج‌دوپیکر کذاره کرد سرش   کز افتراق دوپی درمیانشان افکند
بخود فروشده صدبار وهم دور اندیش   که تاکمند نظرچون برو توان افکند
بدست عجز فلك طاق کهنهٔ اطلس   فراز سطحش درپای پاسبان افکند

اما اززاد وذخیره خالی بود ومعدودی چند مجهول دروساکن بنابر صعوبت بمحاصره‌ومحاربه اقدام نمی‌نمود وبمناطحه ومضاربه مشغول نمی‌شد

سلطان کفت‌مجرد حصانت حصن‌مانع تسخیر وتدبیر نتواند بود چه‌قلعه‌وا کرچه محکم واستوارباشد تابمردان‌کار وذخایربسیار استحکام واستظهار نداردصیانت واستحفاظ آن صورت نبندد وزود درحوزهٔ تحصیل آید ومتانت وصلابت ازانهدام وانثلام عایق ووازع نیاید ودیکرآنك اکرما ازفتح این قلعه سپر بیندازیم وعاجز باز کردیم مستحفظان « نیکده » چیره‌شوند وازماحسابی برنکیرند وآن مرام درعقدهٔ تعسروشکلهٔ تعذر بماندکه اکر برنهج (الصبر عندالصدمة الاولی) مردانه قدم بیفشاریم ورویءبکار آریم عواصف هیبت مارعشه برجوارح مخالفان اندازد ولطمهٔ صولت وسطوت ماباد ازبروت معاندان بیرون کند وهمکنان ازبن کوش سربرخط فرمان نهند ورغبة او رهبة کردن درچنبر طاعت وعبودیت ماآرند

فارسیه

کردن چرانهیم جفای زمانه‌را   همت چراکنیم بهرکار مختصر
دریاو کوه‌رابکذاریم‌وبکذریم   سیمرغ‌وارزیرپرآریم‌خشك‌وتر
یابامراد برسرکیوان نهیم پای   یامردوار درسر همت کنیم‌سر

این‌بکفت واز حضرت رب‌الارباب تعالی شانه استعانت خواست وباکوکبهٔ خود سپر درروی کشید وآهنك قلعه کرد وجنك پیوست تاطوفان حرب برخاست وتیراز بالای قلعه چون ژاله ازابر باریدن کرفت‌وسنك ازاطراف بروج چون صاعقه ازبروق افتادن آغازنهاد خروش مردان بفرقدان رسید غریو کردان ازکنبدکردان بکذشت بواقی لشکر چون آن‌دست بردیدند وآن اقدام ازان مقدام مشاهده کردندحمیت بشریت بی اختیار ایشان‌راازجای برانکیخت وازاطراف برمراقی ومعاطف قلعه دویدند کروهی چون‌سایه بدیوار برآمدند وفوجی چون آفتاب ازروزن درافتادند تااهل قلعه بزنهار آمدند وامان طلبیدند وبلطائف تأیید یزدانی آن اجتهاد نافع آمد وقلعه مسخرشد

بیت

بنشینم چون کاربنام افتد وننك   برآتش‌چون‌کباب‌وبرتیغ‌چوزنك

قاصی ودانی وعارف وعامی چون فتحی چنان مشاهده کردند غلغلهٔ تحسین بعلیین رسانیدند وبراصالت رای واصابت‌فکر ومضای عزیمت وشدت صریمت سلطان‌اقرار آوردند وکفتند

فارسیه

تویی‌که پای توچون دررکاب عزم آید   چوآفتاب زقدرت برآسمان تازی
نهان چرخ ببینی چوتیز درنکری   عنان وهم بکیری چونیك دریازی

وبشاست فتحی چنین‌که سنك درآواز آورده بود وخاك دراهتزاز درنفس علی‌بك ازآنجاکه جمودطبع وخمود قریحهٔ اوست اثری نکرد وحلاوت آن‌ظفر بمذاق اونرسید

بیچاره ازمرده دلی همچنانك ازرذائل منفعل ومنقبض نمی‌شد ازفضائل مبتهج ومنبسط نمی‌کشت وبران منوال که ازمعایب ومثالب احتراز نمی‌نمود بمفاخر ومآثر اهتزازنمی کرد سلطان کفت

بیت

علی نحت القوافی من معاد نها وماعلی اذا لم یفهم البقر

وآوازهٔ این فتح دربلاد روم وشام انتشار واشتهار یافت ودوستان‌را مستدعیٔ سرور وحبور ودشمنان‌را مستجلب عثور وثبور کشت

اهالی «نیکده» چون این خبر بشنیدند برخود بلرزیدند ورعب وروعی عظیم بدل ایشان راه‌یافت وشهرمحکم کردند وسکك ودروب مسدود ومرصوص کردانیدند ومجاری ومنافذ فروکرفتند ومواطی وشواطی‌استوار ساختندوسازواهبت‌جنك ازشهر بیرون‌آوردند وحرب‌را آماده شدند

وچون علی بك برظاهربلد نزول کرد دروازهٔ بزرك بسلطان داد وآن قطرکه منیع‌ترین اقطاربود بدوسپرد وازقدیم الایام جنك‌بران دروازه وظیفهٔ ملك‌الامرا بود سلطان آن‌فال همایون کرفت ومتوجه‌شد ولشکر شهرراکه بیرون آمده جنك‌می کردند بیك‌صدمه منقار بازکوفت وهمه‌را ازجای برکند تامنهزم وسراسیمه‌خودرا درشهر انداختندوبالشکرخود بران‌درنزول کرذ ودوروزازمبدأ شروق آفتاب تامقطع غروب جنك می‌کرد ومبارزت می‌نمود تاصباح روزسیم ناکاه شورشی درلشکر افتاد ومردم روی بکریز نهادند وسبب معلوم نبود

سلطان‌لشکرخودرا بردروازه استوارکرد وپیش‌علی‌بك رفت‌ودیدکه جوشن‌می‌پوشد ازکیفیت حال‌پرسید کفت خبردادندکه یاغی رسید سلطان ازجب وراست دوانید وتفتیش فرمود کفتند اهالی‌ولایت اندکه بمعاونت ماآمده اند صورت قضیه بااوتقریر کرد وکفت سبحان‌الله امروز تودعوی سلطنت وپادشاهی می‌کنی ودم ازجهانکیری وکشور کشایی می‌زنی اکنون لشکرکشیده بمحاصرهٔ شهری مشغولی باوجوداین‌همه بمجرد خبری که صدق وکذب آن‌بوضوح نپیوسته باشد واستماع ارجوفهٔ‌که ازمجهولی نقل افتاده وصحت آن‌محقق نکشته چنین‌مضطرب شوی وقفا بدشمن نمایی وناموس‌خود

وپشت‌لشکری بشکنی دشمنان‌که این‌بشنوند چه‌کویند ودوستان وسخ این عوارازدامن عرض توبکدام صابون شویند

مثنوی

زتندی پشیمانی آید بکار تودربوستان‌تخم‌تندی‌مکار
بکشتی‌ویران کذشتن‌برآب نه‌آیدکه‌درکارکردن‌شتاب

پادشاه‌را طریق آنست‌که درقضایا رفق وتأنی بکار دارد وازطیش وعجلت‌که مستثمر وخامت عاقبت ومستعقب ندامت خاتمت است تجنب وتحرز ازلوازم شمرد تا از عثرات (من العجلة تکون الکبوة) مصون ماند وازنتایج (بالصبر تدرك معالی الامور) مرزوق ومحظوظ کردد (واصبروا ان‌الله مع‌الصابرین)

بیت

قدیدرك المتأنی بعض حاجته وقدیکون من‌المستعجل‌الزلل

سلطان چون این معانی بپرداخت آثار تشویر وتکویر برچهرهٔ علی‌بك لایح کشت وطلایع ندامت وغرامت برجبین او واضح شد جوشن ازتن فروکشاد ورفع خجل ودفع وجل‌را کفت مابدعوت اهل‌شهرآمده بودیم وچون‌ایشان خلاف کردند وتحصیل شهربجنك صورت نمی بندد نشستن ما اینجا چه فایده دارد

سلطان کفت اولا مخالفت ومجانبت شهریان معلوم نیست ومواتاتی‌که باوالی می‌کنند ازسر ضرورت وبیچارکیست نه‌ازراه اخلاص وغمخوارکی چه‌رعیت وزیر دست اند چاره آنست‌که ازجوانب شهرحمله کنیم وزور برایشان آوریم تالشکریان بما مشغول شوند وشهریان را مجالی افتد وفرصتی شودکه درتسلیم شهر صورتی پیش توانند برد اکر تدبیر موافق تقدیر آمد فهوالمراد والا برموجب ارادت بتقدیم رسانیم (علیك السعی ولیس علیك النجح)

مصراع

ومبلغ نفس عذرها مثل منجح

برین قرار سلطان باسر جنك رفت ومحاربه ومضاربه بطریقی پیوست که در هیچ کار نامه مثل آن مسطورنیست واز زبان هیچ خامه نظیر آن مکتوب ومزبورنه وسایر عساکرفارغ ومطمئن درمواضع خود نشسته هیچ کس قدم واپیش نهاد وازجای خود حرکت نکرد وبدین واسطه اهل قلعه از جوانب ایمن شدند وبیکبارکی روی بسلطان نهادند وتیروسنك باریدن کرفت تادر اثنای آن حرب وضرب که آتش کار زار شعله برکنبد دوارمی‌زد وسهام حوادث از زیر وبالا روان بود

«مصطفی بك» که عمه زادهٔ سلطان بود باتفاق ارباب‌شهر برقرامانیان حمله بردوایشان‌را شکسته بدر وازه رسید وباسلطان سخن پیوست

سلطان شهریان‌را استمالت داد ونزدیك شدکه شهر مستخلص کرددکه علی‌بك رسید وجماعت قرامان راپیش خود خواند وایمن ساخت وهرغنیمت که از ایشان ستده بودند استرداد کرد واین صورت درحقیقت لومی‌بود درلباس کرم وضعفی درلباس‌قوت بل ظلمی درکسوت عدل

بیت

فانه خطرات من وساوسه   یعطی ویمنع لابخلاً ولا کرماً

وبا وجود ناموسی چنان‌که سلطان مرة بعد اخری قایم کردکه باتی چند سپاهی بشکست وبرای صایب کشوری بکشاد ازعلی‌بك بنظر تربیتی ملحوظ‌نشد وبخصوصیت عنایتی‌متعین نکشت بل در استرجاع اسلحه وغنایم ازنوکران وجوانان‌که شمشیر زده بودند وجانبازی نموده خجالت بسیار کشید ودهشت تمام یافت وچندانك از علی‌بك امثال این‌حرکات بارد وکلمات ناواردمی دیدومی‌شنید عیارمخالصت ومصادقت نمی‌کردانید ومخالفت ومعادات نمی ورزید و حقوق صحبت وممالحت مرعی می‌داشت‌که (کل یعمل علی شاکلته)

شعر

واصبرعلی‌خلق من‌تعاشره   وداره فاللبیب من داری

علی بك از نیکده کوچ کرد وبه« تیمار خانهٔ اقسرا » رفت وآن قلعه درتصرف نوکران « پسربابوق » بود وسلطان‌را بردروازه تعیین فرمود امتثال‌نموده آنجا نزول کرد وهرروز از طلوع تاغروب‌در حروب وضروب بود وبا اعدای دولت بمقابلت ومقاتلت مشغول وسائر لشکر فارغ البال وایمن وساکن نشسته سلطان کفت

شعر

صرت کانی ذبالة نصبت   تضیء للناس وهی تحترق

تاروزی ازدور کردی پیداشد لشکرکه آن دیدند برهم رفتند وروی بکریز نهادند وهریك بجانبی‌متفرق ومتبدد شدند اهل قلعه چون‌آن پراکندکی مشاهده کردند از قلعه بیرون دوانیدند وتیغها برکشیدند

سلطان باایشان بر آویخت وبضرب شمشیر همه‌را درقلعه ریخت

علی بك تنهاماند وچندان کس با اونمانده بودکه خیمه ورخت اوکرد آورد سلطان با اهل قلعه مقاومت می کرد تا اوسوار شد وچون نیم فرسنك مسافت دورشد براثراو براند وبدو پیوست امرای اوکه سیاهی سپاهی بند اشتند بکریختند واورا بدست دشمن بکذاشتند وسلطان چون سد آهن درپیش استاد وسپر تیر بلای اوشد واورا ازچنان معرکه خلاص داد وهردو دربصر بصارت ونظر مهارت‌او یکسان نمودند

شعر

فان کنت لاتدری فتلك مصیبة   وان کنت تدری فالمصیبة اعظم

واین نیزدربارهٔ سلطان نوعی ازعنایت الهی وفیض ازلی‌بودکه دائما بزرك وکوجك‌را کردن در طوق احسان وایادیٔ اومقید بود وهرکز کرد اصطناع هیچ مخلوق بردامن عصمت اونشست وبار امتنان هیچ آفریده ذمت همت او نفرسود

شعر

وکم طالب رقی بنعماه لم یصل   الیه وان کان الملیك المعظما

وما کل برق لاح لی یستفزنی   ولا کل من فی الارض ارضاه منعما
وکم نعمة کانت علی المرء نقمة   وکم مغنم یعتده الحر مغرما

رفتن علی بك به «نیکپساز» وغارت کردن آن ولایت

علی بك بعد ازا نقضای آن قضایا بسیواس رفت ومدتی آنجا مقیم بود تاچون غرهٔ ایام شتا بانسلاخ پیوست وشدت حدت سرمافتور پذیرفت وموانع برف ویخ بند از شوارع وعقبات بر خاست بصوب «نیکسار» نهضت کرد وحاکم آن خطه «تاج الدین» بود واوشخصی ازجملهٔ ارباب آن ولایت بود که درما تقدم همیشه مطیع ومنقاد تخت روم بود وبوظایف مال ولشکر واتاوتی ازدیوان مقرر ومتوجه می‌شد قیام می‌نمود ودر اواخر بعلت فتراتی که واقع شد ووهنی که درامور ملك وسلطنت متطرق کشت تمرد وتفرد پیش کرفت وباستبداد واستنجاد بیرون آمد

علی‌بك چون آنجا نزول کرد بسلطان کس فرستادکه صلاح درآنست که توامشب دورتر فروآیی وچون نوبت صبح بزنند سوارشوی

بران موجب فروآمد وچون شب بنیمه رسید مردم فوج فوج سوارمی شدند وسلطان بمیعاد موقوف بودتا مردم همه‌رفتند آنکاه یکی‌را بخیم فرستاد تاصورتی معلوم کند

آمدو کفت علی‌بك سوارشده است وفراشان خیمها فرومی کیرند سلطان نیز سوارشد ودرتفای لشکر براند تاچون بطبل خانه‌رسید ازامرا چندی‌را یافت پیش آمدند وازعلی‌بك پرسیدند صورت واقع باایشان کفت باتفق روانه شدند

ولشکر مغول ولایت‌را غارت کردند وسلطان باجمعی ازجوانان بکوشهٔ متوقف‌شد تامغول ازغارت بازکشتند وبسعی واجتهاد بسیار طبل خانه وباروبنه وغنمیت رابسلامت ازان ورطه‌بیرون برد وچون پیشتر آمد جوقی‌را ازنوکران یافت بعداز استفسار کفتند علی‌بك ازشما رنجید وبغایت غضبناك است

سلطان کفت باری حال وقضیه چیست واکنون کجاست کفتند درفلان منزل فرو آمده باسیدی حسام استراحت کرد ودرآب رفتند وشمارا بسیار طلب کردخبر دادند که ایشان براهی دیکر برولایت نکیسار تاخت کردند وبدین واسطه طیره شد

امراازین حال ملول ومتوهم کشتند

سلطان ایشان‌را تسلیت کردو کفت چون‌او خطاب وعتاب آغازنهد شما هیچ‌مکویید تامن‌جواب اوبصواب بازدهم وچون بلشکرکاه رسیدند علی‌بك اظهار رنجش‌راسوارشد والتفات نکرد وکفتی زبان حال دران ساعت این بیت برسلطان انشاد می کرد ومنادی غیب این‌سخن درکوش اوفرو می‌خواندکه

بیت

ومن اضیع الاشیاء مهجة عاقل   یجوز علی حوبائها حکم جاهل

وچون فروآمد سلطان پیش رفت وعادت چنان بودکه همیشه جهت سلطان قیام کردی وتواضع نمودی وشرط توقیر وتبجیل بجای آوردی دران وهله بیشابیش تکلفی نکرد وسخنی نکفت (انف فی السماء واست فی الماء)

شعر

اسد علی وفی الحروب نعامة   تخشی وتهرب من صفیر الصافر

وبعداز زمانی کفت خبر چیست

سلطان کفت ازهرچه سؤال رود خبرداده شود

کفت کجا بودید

سلطان صورت واقع باز کفت

کفت چون بودکه ازماباز ماندید

کفت‌ازان جهت‌که مارارها نکردیدکه درحوالی‌شما فروآییم وطریق آنست‌که‌چون بدشمن نزدیك آیند متفرق نکردند ومجموع ومضبوط فرو آیند تااکر قضیهٔ واقع شود زود بمدد همدیکر توانندرسید وشرط تعاون وتظاهر بجای آورد تاچشم زخمی نرسد وکسر ناموسی حادث نشودودشمن مجال مکیدتی نیابد چه‌سواد چندانك انبوه‌ترازخوف وخطر ایمن‌ترچنانك بیان رسالت ازان عبارت‌می کندکه (علیکم بالسواد الاعظم) ونردو شطرنج برین مدعا دوحجت قاطع ودوانموذج نافعند چنانك مهرهای نرد مادام که

غلبهٔ باهم دریك خانه باشد دوتاپاسه‌تا یازیاداز قفای دشمنان وضرب مخالفان مأمون ومحروس باشند وا کرتا کاه یکی‌ازایشان ازاشباه واخوات خود فارد کردد برسرش فروکوبند وبخواری ازخانه بیرون کنند آنکاه ازمنصوبهٔقضادر ششدر محنت وبلا کرفتار شودوده هزار نقش باید انکیخت تابعداز مدت طویل بربساط انشاط خانه کیرشودیانشود وشاه عرصهٔ شطرنج چندانك باخیل وخدم خود باشد وفرزین که دستورفرزانه ووزیر یکانه است درپهلوی اونشسته ومیمنه ومیسره باسبان نامدار وپیلان دشمن شکارآراسته وبرابراو پیادکان جانبازصف کشیده ورخ بردشمن نهاده‌لاجرم درمقر دولت ومسند سعادت ممکن ومستظهر باشد وازشاه‌رخ نکبت مصون ومحفوظ وا کر روزی ازفرزین بند احتیاط بیرون افتد وازخول وحشم تنهاماند بدسکالان فرصت غنیمت شمارندوبرو تاختن آرند واورا بکمتر پیادهٔ شهمات زوال ودمار وکرفتار ورطهٔ خسار وبوارسازند ودیکر آنك فرمودی که تاوقت‌دق الطبل سوارمشو وشما پیش ازان بساعتی چند سوار شدید وبما التفات نکردید ومبالات ننمودید

بعدازان سلطان کفت طبل خانه وبنه کجاست

درهم نکاه کردند وکفتند مارا معلوم نیست

سلطان کفت‌چون‌شما ازطبل وعلم‌که علامت اجتماع لشکر ونشان رحلت ونزولست خبرندارید ماشمارا چون توانیم یافتن وازکجاجوییم

چون جهت بارخانه ملول شدند وکمان بردندکه بغارت برده‌اند

سلطان ازصورت حال اعلام دادوکفت بمدد ومساعدت این امراکه بامن بودند مجموع‌را بسلامت بیرون آوردیم وبمأمن رسانیدیم

ازین سخن شادمان کشت وخوش برآمد وامراازخطاب اوایمن شدند

پس بفرمودتا تمام مواشی که غارت کرده بودند ازمغول وحواشی بعنف بازکرفتند وهمه‌را ازخود ملول‌ومتنفر ساخت وهمان روزلشکر «صماغار» بدان واسطه ازوروی کردان شدند وعقایدایشان‌درحق اوفاسدشد ودل‌دکرکون کردند ودیکر بااواتفاق ننمودند واین‌حرکت سبب بدنامی او وشادکامی دشمنان کشت

وسلطان‌رادران نهضت معرفت‌شرایط تاخت وشبیخون بردشمن‌وتدبیروتقدیرمداخل ومخارج آن ودیکررسوم وقواعد جهانداری وشهریاری ویوسون ویاسا حاصل آمد

شعر

قدعشت فی‌الناس اطواراً علی خلق شتی وقاسیت فیها اللین والفظعا
کلا بلوت فلاالنعماء تبطرنی ولاتخشعت من لاوائها جزعا
لایملأ الهول صدری قبل موقعه ولا اضیق بهذرعاً اذا وقعا

علی‌بك‌بسیواس مراجعت نمود وسلطان‌بابدمعاشی وبی‌سامانی اومدارات می کردوایامی درخوف ورجا می کذرانید نه اختیارآنك قضایا برسنن حکمت وطریق نصفت‌ومعدلت کما هوماً ثور من‌السلف بفصیل رساند ونه رخصت آن‌که دست ازملابست اشغال ومناصبی که درصددآن بود بازدارد و پای دردامن عزلت وفراغت کشد وبا وجود این اضطرار وانحصاریك لحظه ویك لمحه ازغائلهٔ شروتبعهٔ ضراو ایمن نبود وپیوسته این بیت ورد زبان داشت

شعر

ألیس من‌الخسران ان‌لیالیا تمربلا نفع وتحسب من‌عمری

وفات یافتن «پیر حسین» والی «ارزنجان» وآمدن «قلیج ارسلان» پیش «علی بك»

دراثنای آن‌حال خبررسیدکه والی‌ارزنجان را روز وروزی تمام‌شد ورخت ازمنزل غرور بسرای سرورکشید وبعالم آخرت پیوست نواب ونزد یکان او چون این خبر بشنیدند پیرامن او درآمدند وکفتند پوشیده نیست‌که ارزنجان قدیماً بآبا واجداد شما تعلق داشت وامروز والی آن ولایت وفات یافته است وشهر مسیب کذاشته واهالی آن خطه بحسب تعلق قدیم شمارا خواهان و «قلیج ارسلان» که امیری بزرك وصاحب رای وشجاعتست وهوا خواه ومطیع دران حدود ساکن ودرصدد آن‌که باستقلال آن بقعه فروکیرد واین مهم کفایت کند فکیف که قوت وشوکت شما اضافت علت

کردد ومدد حصول این بغیت ووصول بدین امنیت شود که آنکاه بسرعت وسهولت آن کار ساخته شود وآن مأمول بنجاح موصول کردد

وامثال این افسانها کفتند وافسونها می‌دمیدند تارغبتی درخاطر اوبدید آمد وهمت بر امضای عزیمت مصروف کردانید وبا سلطان دران باب استشارت کرد ودرموارد ومصادر آن سخن پیوست

سلطان کفت شکی نیست که این‌رای بصواب نزدیکست واین کلمه بصلاح مقرون وآن بقعه راباشما تعلق قدیم ثابت اما معلوم نیست که اهل شهر مارامی خواهند ومیلی وارادتی بطرف مادارند وتاغایت ازامارات این معنی چیزی بظهور نرسید وصورتی پیدانشد ودیکر ازان عهد بازکه ایشان بخاندان شما تعلق داشتند تا اکنون یك قرن کذشته است وایشان درین مدت درحکم دیکران بوده وهوا وولای ایشان ورزیده واوامر ونواهی ایشان را امتثال نموده بایدکه مارا ازرضا ورغبت ایشان صورتی معلوم شود تاا کرسعی کنیم واجتهادی نماییم ضایع نباشد وکوشش عبث نیفتد

شعر

کناطح صخرة یوما لیقلقها فلم یضرها واوهی قرنه الوعل

وامروز مارا ازان نزدیکتر موضعی چندهست در مأخذ ازان سهل‌تر وتدبیر وتسخیر آن‌مهم ترکه متضمن اغراض کلی است وباوجودقریب وسهل‌المرام دربعید وصعب المتناول شروع کردن ازسنن عقل وصوب صواب منحرفست ودرسنن رای ورویت محذور ومحظور چه کفته‌اند

بیت

اذا حصل القریب وفیه سلم فلا تردالکثیر وفیه حرب

وچون این بقاع درحیازت تملك وتصرف آمده باشد شوکت وعدت مامتضاعف شود پس تحصیل آن بآسانی میسر کردد وتسخیر وتذلیل بطریق اسهل متمشی شود چه‌هر دشوار بآسان حاصل شود چنانك هرمجهول بمعلوم مفهوم کردد وتواندبود که

« قلیج ارسلان » رااین رای موافق مزاج نیفتد واین خشت درقالب ارادت اونکنجد ونخواهدکه این فکر بجایی رسد واین نقش صورت بندد چه‌هرکاه‌که سیواس وارزنجان یکی شود اودرمیانه محصور خواهد ماند ونیز یمکن که اوراهم ازین نوع فکرها باشد وازین جنس رایها افتد

فی‌الجمله‌چندانك سلطان بحجت وبرهان باایشان می کفت درانکار واصرارمی‌افزودند ومقدمات عقیم وتدبیرات سقیم می انکیختند تاعاقبة‌الامر بررای خود متفق شدند ومتوجه ارزنجان کشتند

سلطان باخود کفت (ذرهم فی خوضهم یلعبون)

مصراع

کرنکسلد این‌رسن خوش است این بازی

و قلیج ارسلان که درتحصیل این مرادوتیسیراین مرتاد اصل‌باب واوثق اسباب ایشان بود وبر مظاهرت ومعاضدت او اعتماد کلی داشتند دربدایت‌امر و فاتحهٔ حال از اتفاق واتباع امتناع نمود وقضیهٔ (اول‌الدن دردی) صادق شد

علی‌بك واصحاب‌اومتحیرماندندنه‌استبداد واستعداد آنك قطع‌نظر ازو کرده عزیمت‌خود بامضا رسانند ونه احتمال و استقلال آنك اورا عاق وعاصی رها کرده باز کردند و هر کس رایی می‌زدند و مصلحتی می دیدند و آخرالامر بران آوردندکه علی‌التقدیرین از تألیف و تأنیس قلیج ارسلان واستحضار واستشهاد او چارهٔ نیست واز سلطان انتصار واستظهار جستند و کفتند این‌مهم بحسن تدبیرتو ساخته‌می‌شود واین‌قضیه بمدداهتمام‌تو انتظام‌می‌پذیرد چه‌معلوم ومقرراست‌که بسخن‌هر کس‌التفات‌نخواهد کرد وا کراورا درین مقام بکذاریم ازماحجوب کردد و مادر چشم اوبی وقع شویم وقضیه بمجادلت ومخاصمت انجامد و فتنها متولدشود

شعر

بك‌اهتزلی غصن‌الامانی مثمرا ورقت‌لی‌الدنیا وراق نضیرها
وما نالنی من نعمة الله نعمة وان عظمت‌الاوانت سفیرها

سلطان چون دانست که امری نا کزیراست و صلاح کلی راشامل ومتضمن و اکر پای کشیده می دارد کاراز دست می رود وحال مؤدی بفساد وکساد خواهد شد بی تعلل پیش قلیج ارسلان رفت وحکایت باز راند

چون بشنید ازعلی بك ملالت وسآمت عظیم نمودوازسوءالتدبیرورکاکت رای ورداءت معاش و شراست خلق وغلظت طبع و خشونت جانب اوشکایتها کرد واز اتفاق واتساق ابا و امتناع بنوعی نمود که سلطان ازرفتن پشیمان کشت امابحکم وقت درهرچه می کفت با اوموافقتی می کرد و مصلحت را مجاراتی می نمود و کفت برین سخن اعتراضی ندارم ودرین مدعاانکاری ویقین می دانم که تراازصحبت اوجزوحشت وضجرت حاصلی نیست چه عظیم سفله دوست واراذل پروراست وبامرد خردمندواهل اعتبارامتزاج واختلاطی ندارداماچون عزیمتی کرده است وقضیهٔ کلی را متصدی کشته ودر تمشیت آن استمداد ازتوجه تومی کند واستصواب ازرای مشکل کشای تومی نمایدومترصدحضورعزیزومشافههٔ کریم است بهرحال اکر تجشم نمایی ومردی ومردمی را کار فرمایی وحسن ظنی که مرا درپاك سیرتی ونیکو محضری توحاصلست فاسد نکردانی ودست رد بر سینهٔ من که اعتماد برکرم توکرده ام بازننهی واز انجا که وفور فتوت وشمول اریحیت تست بی تبرم وتلعثم بر خیزی تاپیش اورویم واورا برانچ مقتضای صلاح امور ونظام جمهور باشد ارشاد کنیم از صواب عاجل وثواب آجل خالی نباشد واز مکارم ذات ومحاسن صفات تو بدیع وبعید نیفتد ومن در اسعاف این مسؤل و انجاح این مأمول ممنون منت ومرهون ذمت ومکرمت تو باشم واکر علی بك را اخلاق مذموم وافعال منکراست جانب شریف را سکینت ووقار واحتمال واصطبار ازان بیشتراست

شعر

ومن لایغمض عینه عن صدیقه　　وعن بعض مافیه یمت وهو عاتب

ومی اندیشم که اکر رکاب عزیمت رنجه نداری وعنان توجه بازکیری ناکاه غباری لزمیان برخیزد وزلال محبت قدیم بشوایب فساد ذات البین ملوث ومکدر کردد ونعوذبالله مضرت این وحشت ومعرت این دهشت بتخریب بلاد وتشویش عباد وشتات شمل وبنات جمع سرایت کند وچه لازم که بی هیچ موجبی وضرورتی آوازهٔ نسیان حقوق وعصیان

وعقوق درعالم فاش کردد وبی واسطه حجابی درمیان آیدکه بتشویر اعتذار ودهش استعفا واستغفار وکلفت مصالحت ومسالمت احتیاج افتد اکنون حال ازدو وجه خالی نیست ارزنجان مستخلص شود یا نشود وبعون الله تعالی ومیامن توفیقه اکر این مرام بحصول وصول کردد ایالت آن خطه منحصر در ذمت همت وربقهٔ حکومت توخواهد بود چه من قبول نخواهم کرد وسیدی حسام با او مثابت جان دار باتن وممکن نیست که اورا از خوددور کند واکر تدبیر موافق تقدیر نیاید وآن صید درکمند مراد نیفتد خرابی آن ولایت وضعف وانکسار عساکر واجناد آنجا خود ازجملهٔ ضروریاتست ولا محاله فتور وثبور ایشان مستلزم قوت وقدرت توخواهد بود پس برهر دو تقدیر این نهضت ملایم حال وموافق معاد ومآل تست پس تقاعد وتباعدرا مقصود چه باشد وتکاسل وتوانی را موجب چه

سلطان چون سمند بلاغت برین سیاقت راند وسکهٔ سخن بدین صیاغت نشاند غریم راشموس طبیعت رام شد وحرون نفس خوش لکام وازخشونت جانب بلین مقادت آمد واز صعوبت مرام بسهولت مأخذ کرایید وسلطان دانست که تیرتدبیر درمجاری غرض غرق شده است وکمند سعی درکردن مطلوب حلقه کشته سیاق سخن ازنمطی دیکر آغاز نهاد وفقاع معنی بطریقی دیکر کشاد ومطمح نظرهم نضبح آن ماده داشت ومطرح قصد علاج آن سوءالمزاج تاقلیج ارسلان راکه چون شیر وشمشیر تندی وتیزی می کرد بتیغ زبان وسحر بیان درقیاد انقیاد وقبضهٔ ارتیاد کشید وتباشیر اجابت دعوت وقبول کلمت بر سیمای اولایح ولامع دید آخرالامر کردن نرم کرد وزمام اختیار بدست سلطان داد وکفت

بیت

اختیاری نیست ماراورکسی کویدکه هست　　مابدست یارداریم اختیارخویش را

اما آمدن خودرا بحضور سیدی حسام مقید کردانید

سلطان چون دیدکه آن مبتغا هنوز ازعقدهٔ امتناع مستخلص نشده است وآن مرام ازحجاب تعذر بیرون نیامده ازجهت ازاحت آن علت وازالت آن حجت کلکون فصاحت را میدانی دیکر داد وتیر سخن از شستی دیکر کشاد وکفت تمسك بامثال این تعللات

شاغل و تململات بلاطائل مبنی بر کثافت ذات البین و کراهت جانبین تواند بود و بحمدالله تعالی مناهل مصادقت از غبار مداهنت و مماذقت مصفا است و آینهٔ خلت و اتحاد از زنك رعونت وریا معرا و مجلی (شرط الالفة ترك الكلفة) شراب محبت و مودت چندانك از دردی تکلف و تعسف خالص تر بمذاق دوستان خوش کوارتر وابای ممالحت و مصالحت هرچند از شوب اغراض صافی تر درکام عزیزان لذیذ تر (بالساعدین تبطش الکفان)

بیت

اخفض جناحك للصديق وكن له　　كأب على اولاده يتحدب

درجواب کفت چون علی بك جان خود راکه عبارت ازسیدی حسام است ازمن دریغ می دارد من جان خودرا چکونه بااودرمیان نهم

سلطان ازان جهت که بااومی ساخت ومناسب هرمقامی شعبهٔ می نواخت توطیهٔ سخن اورا التزام شرط کرد وکفت مقصود ازتفادی ازین اقتراح وتمادی درین الحاح آنست که مردم راکمان نیفتدکه میان شما مناجزتی قایم است یامناصبتی ومناشزتی واقع والا سیدی حسام رادرصحبت من باستقبال توخواهدفرستاد واوخود برغبت صادق واعتقادجازم بالتقای لقای شریف مبادرت خواهد کرد　وبلوازم آداب خدمت قیام نمود

قلیج آرسلان این سخن بسمع رضا اصغا کرد وقضیه برین منهاج قرار کرفت سلطان پیش علی بك آمد　و مخاطباتی که رفته بود مفصلاً درسلك بیان وسمط عیان کشید وصورتی که مقرر شده بادا رسانید

علی بك درمبادی حال که صورت مناهضت ومظاهرت قلیج آرسلان بشنید عظیم مستبشر کشت وانبساط وابتهاج تمام ببشرهٔ اوظاهر شد　اما درثانی الحال که ازطلب سیدی حسام واستحضاراو آکاه کشت تقلص وتقبض در صفحهٔ جبین او پیداشد　واز ارسال واشخاص او امتناع نمود وبر منع ورد آن ملتمس دلائل سقیم وحجتهای نامستقیم می آورد

سلطان ساعتی سکوت کرد وعنان سخن باز کرفت تاچون نائرهٔ آن حدت روی بانطفا نهاد وآتش سودای آن غضب خامد کشت آنکاه کفت اکر توبا او درین توقع سهل وطلبهٔ مختصر مناقشت نمایی وطریق مجادلت ومطاولت پیش کیری ازآمدن اوورفتن

ما رزنجان بباید کذشت　وبساط این آز وآرزودرباید نوشت بل مکروهی چند دیکررا که در حساب نیست واز خیال خالی مترصد ومترقب باید بود ومتعهد شدکه سیدی حسام را پیش اوبرده بسلامت بدوسپارد

اکنون بر ارباب فطنت وبصیرت پوشیده نباشدکه هرکرا همت درین نصاب باشد ومیل خاطر بامثال این فضول وقبایح ریاست وسیاست ازو چکونه آید ومردم از دولت او بکجارسند (برق لوکان له مطر)

شعر

ابر اکر آب زندکی بیارد　　هرکزازشاخ بید برنخوری
بافرومایه روزکار مبر　　کزنی بوریا شکر نخوری

وسلطان اکرچه نقداین بازار ومتاع این خریدار نبود　وکوهری نه درخور این سلك وطرازی نه برقد این جامه　ودرصحبت علی بك چون شمع پیش کوران وسلیمان درمیان موران بود اما بالضرورة الوقتیه چنانك معهود شمایل کریم ومعتاد خصایل عظیم اوست رعایت حقوق ممالحت ومصادقت را درصحیح وسقیم با اوموافقی می کرد ودربوس ونعیم مرافقتی می نمود　ومی کفت

شعر

و ذی سفه يواجهنی بجهل　　فاكره ان اكون له مجيبا
يزيد سفاهة وازيد حلماً　　كعود زاده الاحراق طيبا

درخبراست که ازامام غالب علی بن ابی طالب کرم الله وجهه پرسیدندکه این علوم وآداب ازکه آموختی و این فضائل و کمالات ازکجا اندوختی　کفت از جاهلان و بی ادبان کفتند چکونه　کفت هر فعل ناشایسته وقول ناپسندیده که از ایشان می دیدم ومی شنیدم ازان احترازمی کردم وضدآن را کار می بستم　(حکایت)　آورده اندکه درشهر بغداد شیخی بود صاحب کرامات عالی مقامات نیکوسیرت پاکیزه سریرت در برروی خلایق بسته

و پنجهٔ نفس ببازوی ریاضت شکسته اخلاقی چون آب زلال جان پرور و انفاسی چون نسیم شمال فرح گستر همواره تخم نیکویی کاشتی ودامن عصمت از کرد مناهی وملاهی پاك داشتی

بیت

محبب فی جمیع الناس اذ ذکرت   اخلاقه الغر حتی فی اعادیه

واین شیخ را مریدی بود بخلاقت خلق موصوف و بخباثت طبع ورجاست نفس مشهور و معروف دیوی در صورت مردم پیدا وشیطانی در کسوت انسان هویدا همازی که در عیب جویی چون نرکس سرتاپای چشم بودی ودر تند خویی و یاوه کویی سوسن صفت پای تا سر زبان مغتابی که سك نفس را طعمه از کوشت برادران دادی و چون کرك در پوستین مردمان افتادی اکر صد هنر دیدی بعیب بر آوردی و اکر بر عثرتی اطلاع یافتی بارمغان پیش این وآن بردی

بیت

افاسه کذب و حشو ضمیره   دغل و صحبته سقام الروح

ودر جمیع حالات ومقامات مخالف رای شیخ رفتی ویك سخن موافق طبع او نکفتی وشیخ باناهمواری او می ساخت ودر بوتهٔ احتمال می سوخت ومی کداخت

تا روزی یکی از مریدان صالح که زبدهٔ جمهور ومحرم غیبت وحضور بود بشیخ کفت ای قطب فلك صفا وای مرکز دائرهٔ وفاق ووفا ترا مقاسات جلافت این وقاح چه لازم است ومعانات ثقل صحبت این بی فلاح چه ضرورت اوقات عزیز تو منغص می دارد وپیوسته با تو طریق لجاج ومجاج می سپارد مشرب حضورت ازو مکدر است وشیوهٔ صلاح وسداد ازو نا متصور لیس له حظ فی الدین ولا نصیب فی الایمان والیقین اخلاقه دنیة وافعاله ردیة وشیمه غیر مرضیة ذو حسب دنی ولسان بذی وخلق ذمیم وخلق دمیم مصادقته غرور ومجانبته امن وسرور

بیت

تراه عابساً فی کل حال   ومبهوتا علی مر اللیالی

فارسیه

طاوس نهٔ که درجمالت نکرند   سیمرغ نهٔ که بی تو نام تو برند
بلبل نه که بر نوای تو جامه درند   آخر تو چه مرغی وترا با چه خورند

شیخ کفت ای برادر آنچه کویی محض شفقت ومهربانیست وسخنی که می رانی عین حکمت وخرده دانی اما ترا معلوم باشد که من از مساوی اخلاق او محاسن شیم می آموزم و از ناسازکاری او فضیلت صبرو وبرد باری می اندوزم مرا از رذایل او فضایل ملکه می کردد واز فضایح او نصایح مستفاد می شود

مصراع

فبضدها تتبین الاشیاء

القصه سلطان سیدی حسام را مصحوب خود کردانیده بموعدی که قرار رفته بود حاضر شد وقلیج ارسلان باجمعی ازخواص خود آنجا مترصد بود بهم رسیدند وحکایتی چند کفتند وشنیدند وبعد از الحاح والحاف بلیغ قلیج ارسلان را پیش علی بك آورد

رفتن علی بك بارزنجان وسائر وقایع وحوادث

وباتفاق متوجه ارزنجان کشتند وبر ظاهر شهر نزول کردند واز اهالی شهر قاصدی نیامد وبهیچ کونه میلی ورغبتی ننمودند

علی بك باامرا مشورت پیوست که در شهر بچه طریق مدخل سازد وجنك بر چه منوال اندازد اختیار بر آن آمد که درطرف شرقی میان شهر وولایت بنشینند وبخرابی مزروعات وقطع درختان وقمع وقلع باغ وبوستان مشغول شوند

سلطان کفت چون مارا همواره از طرف سیواس صادر و وارد متردداند واذناب لشکر مترادف اولی آن که بر آن صوب نزول کنیم وقاصد فرستیم تا آیندکان سپاه ما از راه ارزنجان توجه نمایند تا ازضرر دشمن ایمن توانند بود وکوچ کرده بدان ناحیت نزول کردند

قلیج ارسلان در تشهیر این رای واعلام حکم تهاون نمود و مردم سیواس بی‌شعور از راه معهود می آمدند ولشکر ارزنجان یك یك می کرفتند واسب وجامه وساز وسلاح می ستدند وبعضی‌را مأخوذ می کردانیدند وبعضی‌را عور و برهنه می کذاشتند وخلقی بسیار بدان حادثه مبتلا شد تا روزی با اهل ارزنجان مکالمه پیوستند وقرار بران شدکه از امرای شهر مثل « امیر طغرل » که‌از « جلایر » بود وسلطان اورا خال کفتی وامثال او چندی دیکر از معارف ومتعینی چند از امرای علی بك بمقامی معین با یکدیکر مفاوضه کنند تا قضیه بچه منتهی می شود وسخن برچه قرارمی کیرد

امرای شهر بروفق مشروط بیرون آمدند واز امرای علی‌بك سلطان وقلیج‌ارسلان وسیدی حسام متوجه شدند وفریقین با یکدیکر مخاطبه آغاز نهادند

امرای شهر کفتند شما از ماچه می‌خواهید وغرض ازآمدن چه دارید

سلطان کفت مدتیست تاجد امیر مارا شما اماتی هست وشما تا غایت در رد آن تقصیر کرده‌اید اکنون آمده‌یم تا حق خود از شما انتزاع کنیم اکر بحکم (ان تؤدوا الامانات الی اهلها) بطیب نفس وصفای خاطر تسلیم کردید نزاع مرتفع شد والا شمشیر حکمی عادل وحاکمی فاصل‌است قطع وفصل قضایا نیکوداند وعنقریب حق بمستحق رساند

شعر

ماض وان لم تمضه ید فارس　　بطل ومصقول وان لم یصقل
یتناول الروح البعید مناله　　عفواً ویفتح فی‌القضاء المقفل
یغشی الوغا فالترس لیس بجنة　　من حده والدرع لیس بمعقل

درجواب کفتند آن بقعه ملك فلان کس بود و« اخی اَیْنَبَكْ » از وخریده است

سلطان کفت شماراکه امین مایید بر مادعوی نمی رسد اول امانت تسلیم کنید بعدازان هر کرا دعوی باشد باما مشارعه کند ونزاعی که داشته باشد بتقریر رساند

چون ازجواب قاصر آمدند کفتند شمارا این‌تشدد وتحکم وقتی رسد که ازشماضرب بشمشیری مشاهده کرده باشیم واز بأس وسطوت شما کوشمالی خورده چون از قبض وبسط شما فارغیم وازردوقبول شما مستغنی شمارا کردن چرا نهیم وتن درمذلت ومعرت چرا دهیم

سلطان کفت حالا دربحث معقول ومشروع الزام یافتید وازهذر ومذر خود در لکنت بکم وحصر کرفتار ماندید وفرداکه کاربجنك ونبرد افتد وقضیه برکض‌وطرد انجامد واسب درمیدان مناوشت اندازیم ودست بمصارعت ومقارعت یازیم شمشیرکاری مردان مشاهده کنید وچابك سواری ونیزه کذاری کردان معاینه بینید وبدانیدکه

فارسیه

بقدر خویشتن‌باید زدن لاف　　که زردوزی نداند بوریا باف

چون سخن بدینجارسید هر یك ازفریقین بمقام معهود خود عود کردند وعلی بك خواست که بحوالی شهر رود وبر آب فرات سایه‌بان زده تفرجی کند چون متوجه شدمعدودی چند بااورفتند واکثر عساکر درخیام بودند وبعضی متفرق وبمهمات ومصالح خود مشغول که ناکاه ازمیان شهری کردی بر خاست وفوجی بیرون آمدند مردم درکفتکو افتادند وهریك سخنی می کفتند

سلطان چون‌حال چنان دیدساز حرب بپوشید وسوار شد ولشکر ارزنجان سه‌جوق شدند هر جوقی پانصد سوار واز لشکر علی‌بك قرب صدوپنجاه سوار فراهم آمدند

سلطان علی‌بك را سوارکرد و « پیرعلی » و « خضربك » رابمیسره فرستاد و « قلیج ارسلان » رابمیمنه وخود بادیکر نوکران بقلبکاه باستاد

علی‌بك چون آن حال‌مشاهده کرد خوف‌ورعب برومستولی شد وجبن وفزع بردل اوغالب کشت وعنان بجانب مخیم تافت وآهنك کریز کرد

سلطان عنان اوبکرفت وباکراه بصوب دشمن کشید وبامقدار پنجاه سوار بر قلب دشمن زد

علی‌بك چون‌مجال کریز نیافت‌بسلطان کفت ازمن جدامشو چون میمنه‌و میسره عنان ریز سلطان دیدند قوتی وجرأتی در ایشان پیدا شد وبادلی منشرح واملی منفسح هرجوقی روی بغریم خود نهادند وعنان بباد پایان دادند وازصفحهٔ تیغ آسمان کون سیلاب خون بر خاك ارزنجان روان کردانیدند وبنوك سنان صخره شکاف امعا واحشای دشمنان از هم فرودریدند وسلك جمعیت ایشان از هم فرو کسیخت‌بعضی مقتول ومکبول کشتند وبعضی مجروح ومقروح درشهر کریختند وبیك عزیمت درست که

سلطان بظهور رسانید بامعدودی چند لشکری بشکست وفتحی چنین برکار نشاند ونام وناموس مملکتی قائم کرد ودرساعت مکتوبی بامرای شهر نوشت که ازما ضرب شمشیر خواستید عجالة الوقت را بر بساط مبارزت پیادهٔ فروکردیم وپیش روی فرستادیم وپیدا شدکه قصب السبق کراست وقول که دروغست ودعوی که راست وهذا غیض من فیض

شعر

وتعلم انی فی الحروب اذا التظت — بنیرانها اللیث الهموس المجرب
وقد علم الابطال انی زعیمها — وانی لدی الحرب الشجاع المرجب

وباوجود مناهضت ومناصبتی چنین وکوشمال دشمن واقامت ناموس این سعی وکوشش پیش علی بك مشکور نیامد واین اجتهاد وانهاض در طبع جامد وقریحهٔ خامداو بهیچ وجه مؤثر نیفتاد اما آن جرأت وبسالت دردل خواص وعوام وقعی عظیم یافت وهیبت وشوکت سلطان درچشم مردم زیادت شد وهمکنان رامعلوم ومحقق کشت که این فتح بیامن اقدام واقتحام سلطان قائم شد وبقوت صرامت وشهامت اوبر دشمن ظفریافتند

بیت

تیغ توبقطع وفصل کار دشمن — هرجاکه برفت سرخ روباز آمد

ولاجرم هرکاه که هدایت الهی وعنایت نامتناهی بران جمله جاری شودکه شخصی را از اشخاص بشری بتوفیق وتأیید خود ازابنای نوع مستثنی کرداند ولباس اختصاص وامتیاز دروپوشاند وزمام قبض وبسط ومنع واعطا بدست تصرف اوباز دهد هر آینه اسبابی چنین انکیزد ولطایفی مثل این ازپردهٔ غیب جلوه دهدتامستوجب دولت وصولت اوکردد وشکوه اودر عقاید وضمایر راسخ ومتمکن شود

شعر

ان السعادة امرلیس یدرکه — اهل السعادة الا بالمقادیر
مخزونة عن اناس طالبین لها — وقدتساق الی قوم بتیسیر

لشکر ارزنجان را چون این سنك بر دندان آمد واین تیغ درسینه شکست کشف وار سردر کریبان خسار وادبار کشیدند وسوسمار صفت درسوراخ هراس واحتراس خزیدند ویقین دانستندکه دل آوری پیشهٔ مخنثان نیست ودرود کری کار بوزینکان ومعلوم ایشان شدکه اکر سیل بودند بدریا رسیدند واکر مار باژدرها افتادند وسهم (سنلقی فی قلوب الذین کفرو الرعب بما اشرکوابالله) درصمیم دل ایشان نشست وداغ (الجبن منقصة) برپیشانی حال ایشان کشیده شد (جاءتهم عوان غیر بکر)

فارسیه

زهرهٔ مردان نداری چون زنان درخانه باش — وربمیدان میروی ازتیر باران برمکرد

بعداز ان واقعه خبر رسیدکه « ابراهیم بك دُلقادِرْ » باغلبهٔ ازعسا کربعدد ارزنجانیان می آید قلیج ارسلان که رسوم وطرائق آن حدودنیکومی دانست وبر مداخل ومخارج آن وقوفی شامل داشت مصلحت چنان دیدکه پیش ازانك ایشان بشهردر آیند فوجی ازمردان کار باساز واهبت کار زار پیش دستی کردهٔ ایشان راطعمهٔ کلاب وذیاب ولقمهٔ نسر وغراب سازند پس والی قیصریه « جنید » راکه کوکبهٔ سنکین داشت بکفایت آن مهم تعیین کرد واز مجموع لشکر یك هزار سوار برکزید ودر اهتمام اوروانه کردانید

چون بموضع معهود رسیدند ازلشکر کسی ندیدند وازدشمن اثری نیافتند هم آنجا نزول کردند وچنانك عادت لشکریان باشد هر کس بطلب علیق وما محتاج بهر جانب پراکنده شدند

ناکاه ازقلهٔ کوه سواری چند پیدا شدند وچون ثلث ساعتی بکذشت پنجاه سوار فراهم آمدند ومعلوم شدکه « پسرقتلوبك » است درساعت جنك قائم شد

چون جای دشمن حصین بود وبر ایشان مشرف « جنید » کفت تدبیر آنست که ماعنان بازکیریم وایشان را بهامون کشیم تابر ایشان ظفر توانیم یافت وجمهور لشکر ازین رای غافل الاتنی چند معدودکه برین صورت واقف بودند چون روی بصحرا نهادند وپشت بردشمن کردند عامهٔ لشکررا کمان افتادکه می کریزندبیکبارکی روی بانهزام نهادند

آنها فرصت غنیمت شمردند ودرقفای ایشان افتادند وبزخم تیغ وسنان بسیاری را از ایشان بقتل آوردند   وجنید راکه سالارلشکر بود دستگیر کردند وباقی مجروح ومکسور کریخته روی بمعسکرنهادند وعلی بك ازین حال بی‌خبر ساطان باکوکبهٔ خود بر سبیل طلیعه بطرف شهر رفته بود ناکاه غلغلهٔ شنیدکه از شهر برآمد ونشاطی درمردم افتاد وبانك می زدند وشادی می نمودند وآن غریو وغرنك هردم زیادت می کشت ناساز وآلت جنك پوشیدند

سلطان چون آن حال مشاهده کرد پیش امیرکس فرستادکه اهل شهر سواروپیاده درسلاح رفتند ومکمل شده بیرون می آیند طریق آنست که لشکر مساح ومرتب شوند تاچون ایشان از شهر بیرون آیند وبما نزدیك شوند بر سرایشان تازیم وتا ایشان بشهر رسیدن بسیاری رادستکیر کرده باشیم وفرصت دریافته

این خبر بعلی‌بك فرستاد وبتهیهٔ سازجنك وترتیب لشکر مشغول شد

چون خبر بعلی بك رسانیدند سوار شد

سلطان چون بدورسید اورا مست یافت تاحدی که مهتر طبل خانه را بشمشیر زده وبحال مرك انداخته بود چون اورا بی شعور دید بااوسخن نکفت وچون مسافتی پیش رفتند لشکر ازشهر بیرون آمده صفهامی آراستند

علی بك برد سرجسر رفت وخواست که بر ایشان حمله برد ساطان پیش‌آمد وکفت تعجیل مکن تالشکر مجموع ومرتب شود آنکاه حمله بریم

درجواب کفت‌پنداری من‌این‌کار را مثل‌شمانمی‌دانم وازمباشرت وممارست آن‌قاصرم

سلطان کفت اکرمی دانستی تدبیر بر وجهی دیکر می کردی چه اکر ایشان برتوحمله کنند ترا قوت مقاومت ایشان نخواهدبود وبضرورت روی بکریز آوری‌وچون توپشت نموده باشی جمیع لشکر منهزم شود وناموس برباد رود فی‌الحال که این سخن بشنید بازکشت ولشکر خودرا از جسر دیکر بکذرانید

سلطان‌نیز باکوکبهٔ خود متعاقب اوبکذشت وقلیج ارسلان بافوجی بمیمنه آمدوآتش حرب مشتعل شد

سلطان پیش علی بك دوانید وکفت فتح وفیروزی روزی باد نمود امروز ثبات قدم می‌باید وبتوفیق الهی‌نصرت وظفررا منتظر بود

سلطان راپیش خواند وقضیهٔ جنید وانهزام لشکر بر سبیل اجمال درمیان نهاد

سلطان‌بی تغیروتحیر کفت تزلزل وتقاقل بخودراه نبایددادکه بیاری‌باری جل‌جلاله همین ساعت جبراین کسر وجمع این‌شمل بر وجهی اکمل ونوعی اجمل بجای آورده‌شود وذلك علی‌الله یسیر

علی‌بك قلیج ارسلان راپیش خواند وقضیهٔ جنیدبا اوباز راند اواز استماع آن خبر برهم رفت وفکر هردو برآن قرار کرفت‌که مردان دل آور ومبارزان نام آور راکه درقلب وجناحین اند بقلیج ارسلان ملحق سازند واودر مقابل دشمن آید   تاایشان ازجسر بازکردند وبطرف معسکر روند

واین فکر خطا ورای ناصواب بود ونتیجهٔ آن بعینه قضیهٔ جنیدمی‌بود چه‌روی از دشمن کردانیدن وقفا نمودن اورا برخود چیره‌ساختن باشد   مع‌هذا قلیج ارسلان باخلاصهٔ لشکر بادشمن مقابله کرد وقلب ایشان را اندکی باپس نشاند   وازمیسرهٔ‌ایشان مثل «طُغْرُل بك جَلایِر» که مردی مبارز ونامداربود وبرادر «امیرمطُهَّرتَن» برقلیج ارسلان حمله کردند

چون آن‌صدمه بدید ازعلی‌بك مددخواست   سلطان رابمدداوفرستاد   وحال‌آنك مردان کار همه پیش قلیج ارسلان بودند

سلطان پای دررکاب عزیمت استوار ساخت وعنان توکل دردست کرفت وبا مقدار پانزده سوار چون برق خاطف وریح عاصف بر ایشان تاخت وایشان هزار سواربودند وهنوز مقداری مسافت درمیان مانده بودکه باد نصرت ازمهب سعادت وزیدن کرفت وآب فتح بجوی دولت روان شد وآن مدابیرپشت بدادند وازفرط اضطرار وانکسار روی بهزیمت نهادند (کانهم حمر مستنفرة فرت من قسورة) وسلطان بیمن قوت احدی وفردولت محمدی باآن شرذمهٔ قلیله درقفای ایشان می‌تاخت ویك‌یك را هدف تیرهلاك وبوار می‌ساخت   تاسراسیمه خودرا درشهر انداختند وقلعه راوقایهٔ جان وواسطهٔ امان ساختند

غرمای قلیج ارسلان چون این‌انکسار وانحصار مشاهده کردند راه‌هزیمت کرفتند وکاری چنان معظم ومهمی اهم بیك عزیمت درست مکفی شد   وخذلان بظفر وشدت بفرج منقلب کشت

وعلی‌بك درحالتی چنان آن مقدارصبر نکردکه سلطان ازجنك باز آید وباستعجال تمام بمخیم رفت

لشکر ارزنجان چون ازرفتن او وقلت لشکرشعور یافتند بیرون تاختند ودرعقب سلطان افتادند وازدور تیرباران کرفتند ومجال نداشتندکه نزدیك آیند

سلطان علی هینته عنان کشیده می‌راند تاایشان نزدیك شوند ودست بردی دیکر نماید چون آن فرصت میسر نشد ازدور برایشان تاخت (تلك اذاً کرة خاسرة) روی بهزیمت آوردند وخودرا درشهر افکندند

سلطان مشکورالسعی ومنصوراللوا روی بمعسکر نهاد وچون نزول کرد علی بك وسیدی حسام صم بکم بنشستندوسکتهٔ حسد زبان ایشان فروبست ونکفتندتو درچه کاربودی واز کجامی آیی (رأیتهم ینظرون الیك تدور اعینهم کالذی یغشی علیه من الموت)

شعر

فقدك نفوس الحاسدین فانها — معذبة فی حضرة ومغیب
وفی تعب من یحسدالشمس نورها — ویجهد ان یأتی لها بضریب

اماکافهٔ امرا واعیان مملکت‌که آینهٔ دل اززنك نفاق صافی داشتند وصمیم ضمیر ازمرض غرض خالی ازانجاکه شرط انصاف وطریق حق است زمزمهٔ دعاوثنا بعیوق رسانیدند وان‌یکاد می‌خواندند وبرسلطان‌می‌دمیدند وحضرت‌عزت‌را تعالی‌جده‌سجدات شکر می‌آوردند ومجاهره می‌کفتند اکرنه حق‌تعالی این‌سد محکم وطودشامخ‌را دافع ومانع کردانیدی صرصراین فتنهٔ هائل معمورهٔ عالم خراب کردی وسیل این حادثهٔ مشکل رخنه درارکان دین ودولت انداختی وقلیج ارسلان‌که شیرشیرزهٔ نبرد وببربیان هرکرم وسردمی زیست کفت منت خدای‌راکه وجود بزرکواراین مردراسبب نجات خلقی کردانید ومساعی مشکور واعمال مبرور اورا واسطهٔ نجات وفلاح قومی ساخت تابیك قدم ثابت وعزم راسخ‌که درکار کرد کار مملکتی پیش بردکه اکرنه پای اودرمیان بودی کار ازدست رفته بود وآب ازسرکذشته

شعر

جایی‌که جواب لشکری باید داد — شمشیر ترا زبان درازاست آنجا

خلایق ازاقارب‌واجانب وافاضل واواسط‌برنیل این موهبت عظمی شکرها کزاردند وبادراك این عطیت کبری شکرانها دادند الا علی بك وسیدی حسام‌که هردورا عقدهٔ کینه برابرو افتاده بود وخناق رشك کلوکیر آمده (والحسودلایسود)

چون مدح وثنا بحدا طرا رسید وتحسین وآفرین درصدد اغراق آمد سلطان‌را با آنك استحقاق آن وصد چندان بود حیای غریزی برمزاج غالب شد وتواضع جبلی دامن‌کیر آمد انقطاع مقالت وارتفاع ملالات آن دوبزرك را بوثاق رفت وکفت

فارسیه

توانم این‌که نیازارم اندرون‌کسی — حسودرا چه‌کنم‌کوزخود برنج دراست

وروزی سیدی حسام‌را مادهٔ نفاق درحرکت آمده‌بود ومدهٔ شقاق منفجر شده درغیبت سلطان می‌کفت عجب ازین مردم‌که اورا چندین می‌ستایند ومدح وثنامی کویند وحال آنك اوشمشیر بدشمن نرسانید وکاری پیشاپیش نکرد

وآن کوتاه نظربی انصاف راچون سودای حقد وحسد دماغ مخبط کردانیده بود این قدر نمی‌دانست‌که دشمن‌که تاب قبول‌حمله نمی‌آرد وازدور سرخود کرفته‌جان بتك پای می‌کریزاند شمشیر بدوچون توان رسانیدن ومطاعنه ومضاربه باوبچه وجه توان پیوستن

مصراع

آنراکه نبینی صنما چند زنی

آمدن اصفهانشاه خاتون ازبغداد و کرفتار شدن اودر ارزن‌الروم وخلاص یافتن

دران اثنا خبررسیدکه جدهٔ علی‌بك « اصفهانشاه خاتون » ازبغداد با اموال واسباب بسیار ونفایس وتنسوخات بی‌شمار متوجه سیواس بود چون بارزن الروم رسید (اوردوشاه) نامی‌که والی آن بقعه بود ودم ازمطاوعت « امیرمطهرتن » می‌زد اورا

باز داشته مبالغی وجوه ازنقد وجنس وجواهر واعلاق وخیل وبغال ازو بتعدی ستده است دراستخلاص اورای زدند وهریك مصلحتی اندیشید تاآخر اتفاق کردندکه لشکر برولایت او کشند وبخرابی مشغول شوند تابصلح ومهادنه درمیان آید آنکاه بدان واسطه کرفتاران واموال را ازومنفك کردانند واورا ازقید بیرون آرند

چون آن عزیمت بامضا رسانیدند مشایخ وموالی شهر متوسط شدند وآن غرض بحصول پیوست وبسیواس مراجعت کردند چنانك کفته اند (نحن کما کنا والعناء زیادة)

واکررای سلطان راکار بستندی وسخن معقول بشنیدندی فتوحات فراوان ازهرنوع حاصل شدی وچندین اخراجات نیفتادی وتعب ومشقت سفر ولاغرشدن دواب ودیکر شدایدودواهی بعلاوه واقع نشدی

وسلطان را دران نهضت اعتبارواختبار کلی ازمداخلت درقضایا وتجارب امورواقتحام درمعارك ومسالك ومعرفت موارد ومصادرآن حاصل شد

وچون روزی چند بکذشت اصفها نشاه خاون رسید وازکرد راه جمعی راکه باستقلال اورفته بودند ذکوراً واناثاً ازخود رنجانید وهمه را ملول ومتنفر کردانید وچون باعلی بك نسبق عالی داشت همکنان را مطاوعت اوطوعاً اوکرهاً ضروری بود

وخاتون می خواست که اختیار کلی وجزوی علی بك بدست فروکیرد چنانك بی رضای اوهیچ قضیه ازقضایای ملك بفیصل نرسد بروجهی که حل وعقد «شاهزاده شیخ علی» دربغداد بدو منوط بود وتسلط کلی داشت چون علی بك رامزاجی دیکر بود غرض خاتون ازومتمشی نشد وتصورمی کردکه سلطان وسیدی حسام مانع این معنی می شوند ونمی خواهندکه اوصاحب اختیار شود بدین واسطه ازایشان کدورتی دردل کرفت تاروزی ایشان را پیش خودخواند وملاطفتی چند فرانمود وکفت معتمدی را از خواص پیش فرزندم فرستادم آمد وتقریر کردکه دختری ازتوالتماس می کندکه ازقوم وقبائل باشد وبصلاح وعفاف موصوف وازبرادر زادکان من دختری هست بدین صفت آراسته وامرای بزرك اورا ازمن خواستاری کرده اند چون اواز من دختر خواست اورا پیش اوفرستادم وبعداز مدتی معلوم شدکه بدوالتفات ننموده است ورعایتی لایق نکرده اکنون می خواهم که پیش اوروید واین صورت را بنوعی که صلاح باشد بدورسانید تااکرارادت دارد درحبالهٔ خود آورد وچه ازان بهترکه دوجکرکوشهٔ خودرا بایکدیکر سازکار بینم واکر رغبت ندارد اجازت دهد تادختررا پیش خودآورم

چون سلطان این رسالت ادا کرد

علی بك کفت توبرقضیهٔ که مرا واقع شده است اطلاع نداری وآن همان صورت بودکه ذکرآن رفته است که با «خواجه بك» سوکند خورده بودکه وضعی که درمیان ایشان واقع است بادیکری نباشد مکر باجازت خواجه بك واکرخلاف کند طلاق کلما واقع باشد وآن شغل باسیدی حسام بی دستوری او بفعل پیوست

چون قضیه بغایت شنیع بود باسلطان تصریح نتوانست کرد واین مقدار کفت که من بکلما سوکند خوردام وآن سوکند خلاف شده طلاق واقع است اکنون می خواهم که زنی در نکاح آورم تدبیرچیست این قدر فتوی حاصل شده بودکه نکاح فضولی کند وامضای آن بفعل باشد نه بمجرد قول وبعدازان قضیه زنی بخلاف مضمون فتوی خواسته بودوازوی پسری آمده

سلطان کفت اکنون توبرحال خودباش تاآنچ من دانم بجای آورم ومقصودهم آن فتوی بودکه حمل بران موجب کند وچون واقعه فاحش بود وباجده اظهار آن فضیحتی داشت سلطان کفت مراوکیل ساخت که فلان شب آمده باتمام رسانم وایام رمضان بود

علی بك تجسس کرده ازمردم شنید که فلان شب نکاح خواهند کرد بسیدی حسام کفت درشب معهودمی بایدکه بخانهٔ اوروی وآنجا افطارکنی

سلطان شبنکاهی پیش علی بك رفت بسلطان کفت سیدی حسام امشب پیش شما خواهد آمدن

چون آن بشنید برخاست وآن شب باسیدی حسام افطار کرد وپیش خاتون فرستادکه امشب قضیه درتوقف افتاد وشبی دیکر قرار کردند وهمان صورت واقع شد بدان سبب که هم باشارت علی بك سیدی حسام سلطان رادرشب موعود دعوت کرده بود چه علی بك نمی خواست که آن عزیمت بجایی رسد وخاتون بعلت آنك غباری ازسلطان وسیدی حسام درخاطر داشت پیش علی بك رقعه نوشت که کاهی نایب درخانهٔ وزیر وکاه وزیردرخانهٔ نایب بخلوت صحبتهامی دارند وتدبیر هامی کنند وتوازین حال غافلی حاضر وقت خودباش واوآن رقعه را نکاه می داشت اکرچه می دانست که برخصت واجازت او بخانهٔ یکدیکرمی روند امابدان سبب که حشیش بسیارمی خورد خیالات فاسدمی کرد وتوابع وحواشی را سوکند داده بودکه هرچه درحق من بشنوید مرا اعلام دهید تاعیدشد ومدتی بودکه علی بك راباجده ملاقات نیفتاده بودبواسطهٔ قضیهٔ نکاح وسلطان را

نیز چون ازحرکات اومعلوم شده بود که آن نکاح راخواهان نیست دران باب تهاون نموده بود ودرتمشیت آن تعلل کرده

علی‌بك محرمی پیش خاتون فرستادکه جشن عید بجاسازیم که خاتون نیز آنجا حاضر شود خاتون درخشم رفت وکفت رمضانی بکذشت ویکبار پیش من نیامد ویك شب درخانهٔ من افطار نکرد اکنون درجشن عید بامن مشورت می کند اوکه باشد وجشن وآیین اوچه تواند بود وامثال این سخنان موحش راند

قاصد چون غضب اوبرعلی‌بك عرضه داشت اونیز درقهرشد وفحش آغاز نهاد

سلطان تسکین مواد وحشت را کفت حاشا که خاتون ازین نوع سخنی کفته باشد وبهر حال شمارا ادب فرزندی رعایت می‌باید کرد

علی‌بك فی‌الحال رقعه بیرون آورد که بخوان تادر باب شماچه نوشته است

سلطان چون برمضمون مکتوب واقف کشت کفت الحمدلله که امیررا معلوم است که ماپیش همدیکر بی‌فرمان ورخصت نرفتیم اما خاتون رادربارهٔ شما اهتمام ودلبستکی تمام است ومهر مادری دارد ازوی تفحص فرمایید شاید که چیزی معلوم کرده باشد

علی‌بك یکی راپیش خاتون فرستاد که درباب من از ایشان چه شنیدی

جواب داد که خود بیاید تامشافهه بااوبیان کنم

علی‌بك ازرفتن امتناع نمود

خاتون کفت سلطان وسیدی حسام بیایند تابکویم

سلطان رافرستاد کفت هرچه کوید باید که درجواب قاصر نشوی ومداهنت نورزی ودرمناظره مساهله نکنی وسخن بازنکیری

چون سلطان پیش خاتون رفت علی‌بك یکی را ازخواص خود متعاقب اوفرستاد تاصورت مجادله معلوم کند وغث وسمین اوکاهی بازکوید

خاتون کفت علی چرانیامد

سلطان کفت حالامرا فرستاد

کفت سیدی حسام کو

کفت خستکی دارد

کفت من پیش علی رقعهٔ فرستادم بخفیه وسری بازنمودم چه لازم بود که علی رؤس الاشهاد آن رقعه بمردم نماید وخلقی رابران وقوف دهد

سلطان کفت مواجهه شرطست تااکر باکسی خطابی وعتابی کند بموقع کرده باشد واورادران معذور دارند اکنون که صورت واقع درمیان نهاد اکر برکسی کناهی ثابت کردد هرچه کند عدل باشد

آنکاه قضیهٔ دختر درمیان آورد وکفت دوشب وعده کردی که آن کار خیر باتمام رسانی وبعلت سیدی حسام تقاعد نمودی وتخلف کردی واین معنی دلیلست بران که شما هردو دشمن وبدخواه منید وبضرورت دشمن من دشمن علی باشد ومثل این کلمات مجوف وحکایات مزیف می کفت سلطان کفت چون دختر تراپسرت قبول نمی کند وارادتی ندارد جرم ازماجراباشد وغرامت برماازچه سبب نشیند اکر بمن ارزانی می‌داری هم امروز بفیصل رسانم

خاتون کفت چون می‌دانستی که بدختر رغبتی ندارد چرابامن نکفتی

کفت چون ازو رخصت نداشتم باتوچه کونه کویم

چون جواب موجه بود ملزم شد ودرمعایب ومثالب علی‌بك افتاد وذکر قبایح افعال وفضایح اعمال اوآغاز نهاد

چون بسلطان تعلق نداشت خاموش می‌بود

ومنهی علی‌بك مناظراتی که ازجانبین رفت استماع کرد وبرمضامین آن مطلع کشت چون خاتون‌را نوایرعضب منطفی شد وموادقهر مستفرغ کشت سلطان کفت رنجش شما ازهمدیکر ومکاشحت ومکاوحت باهم بما تعلقی ندارد وبرخاست

وپیش علی‌بك آمد وحال بازراند وکفت اکر چیزی فوت شده باشد فلان که حاضر بود انها کند فی‌الجمله ایزدتبارك وتعالی سلطان را ازشرآن تهمت ایمن کردانید ودیکر میان علی‌بك وخاتون ملاقات نشد

ودرین ایام قطب‌العارفین (شیخ قُتلُوشیر) تغمده الله بغفرانه قالب تهی کردوبرحمت حق تعالی واصل شد وچون سوابق الطاف الهی اقتضا چنان کرد که همواره یکی را اززمرهٔ اولیا جهت اهداوارشاد وتنبیه وتعلیم باسلطان انسی والفتی باشد تااورا ازمغیبات احوال اعلام دهد وبکرامات وفتوحاتی که برای اومتاح ومقدراست بشارت دهد بعدازوفات اوحواله به «علی‌بك» نامی رفت که درقیصریه ساکن بود وبا اوصحبت افتاد واشارات اودرامور عظام وخواص وعوام ظاهرالنفوذ وجایزالامر بود

وچون سیمرغ روح او ازمطمورهٔ کون وفساد بکنکرهٔ مآل ومعاد پرواز کردبا د شیخ

عادل « که درسیواس مقیم بود مؤانست افتاد واوشخصی بود درغایت حدت و نهابت هیبت متجلی باوصاف جلال بحدی که مثلا اکراز کسی حرکتی شنیع وفعلی نامشروع دیدی بروتندیدی وتعریك وتقریع اوبنوعی کردی که موجب توبهٔ اووعبرت دیکران بودی واین بزرك ازکیفیت کینه وحسدی که علی بك وسیدی حسام دربارهٔ سلطان می سکالیدند اعلام می‌داد وازکدورتی که بااو داشتند تعبیر می کرد وازسایر حالات آینده خبرمی داد وتا غایت از آثار آن چیزهامشاهده می‌رود

وچون آفتاب بنقطهٔ اعتدال ربیعی رسید وارجا وانجای عالم چون باغ‌ارم تازه‌وخرم کشت امرای اوُوُس ازاطرف و جوانب رسیدند وبعداز تقدیم مراسم خدمت و تمهید قواعدا خلاص ودولتخواهی وشرایط ولوازم آن علی بك رابمواضع خود دعوت کردند

تاروزی « امیر علی » نامی را که ببدکویی ودرشت خویی مشهور ومذکور بود وبخباثت نفس وجلافت‌طبع وکثافت مزاج انکشت نمای عالم بطلب سلطان فرستاد

چون حاضر شد کفت می‌دانی که باعث براستحضار توچیست

کفت نه

کفت اتفاق کرده اندکه امرای مغول رابکیرند شمارا ازان می‌خوانند

سلطان کفت (ان‌هی‌الافتنتك) این آتش هم افروختهٔ توباشد واین نیرنك انکیختهٔ تو

وچون پیش علی‌بك رفت باسیدی‌حسام که عقل کل‌ونفس ناطقهٔ اوبود خلوت ساخته بود روی بسلطان آوردو کفت می‌خواهم که امرای مغول رابکیرم درین رای‌چه‌می کویی و مصلحت چه‌می‌بینی

سلطان کفت مقصود از کرفتن ایشان چیست وفایده کدام

کفت پسر حاجی شاد کلدی دشمن منست ومی‌شنوم که بخانهٔ برادران خواجه بك آمده‌است من ایشان‌را می کیرم تااورا بمن سپارند

سلطان کفت چون‌ایشان‌رابکیری‌ببدنامی وبی آزرمی درعالم فاش‌شوی وحکام‌وصنادید اطراف که‌این‌بشنوند ازتونومید ومتوهم‌شوند وطریق‌عقوق‌وعصیان‌پیش کیرندوجمعی‌را که پیش‌تو ملازم اند اعتقاد درحق توفاسد شود وبرقول وفعل تووثوق واعتماد نماند وبعداز ارتکاب این محظورات‌یحتمل که مرادتوبحصول نرسد چه‌جمعی را که غریم توپیش‌ایشانست بااین امرا تعلقی نیست‌وشایدکه اورابتو نسپارند وازسر عمیا وخبطهٔ عشوا برمحذوری‌مثل

این که مستجلب‌خلل وخرابی مملکتیست اقدام نموده وبی حفاظی وبدسیرتی شهرت‌یافته (أتأتون الفاحشة وأنتم تبصرون)

شعر

افق عنك لایذهب بك التیه مذهباً   فانك مخلوقٌ ولست بخالق

ودیکر آنك درشرع مروت ومردمی روانباشدکه غریبی چندکه بصیت مکارم وعوارف توبی‌سابقهٔ‌حقوقی که ترابرایشان‌ثابت‌باشد باختیار وارادت‌روی بدرکاه‌توآورده‌باشند وبحسن‌ظنی که بکرم‌واریحیت‌توداشته پیش‌تو آمده‌وترابامارت‌قبول کرده‌بسبب‌غرضی‌جزوی که‌میسر شودیانشود ایشان‌را مقیدسازی وبی‌جرم وجنایتی خایب وخاسر درحبس نشانی ودشمن خودکردانی تازبان بقدح وطعن توبکشایند وعرض ترابدندان تزییف وتهجین بخایند و کوبند

شعر

امید واربود آدمی بخیرکسان   مرابخیرتواومیدنیست‌شرمرسان

صواب آنست که باایشان شیوهٔ ملاطفت وموانست پیش‌کیری وبتقریب وترحیب بنوازی وایمن سازی وهریك‌را بخلعتی لایق وتشریفی رایق اختصاص وامتیازدهی‌وانکاه بزبانی خوش وعبارتی دلکش بکویی‌که ازانجا که وفوراخلاص ودولتخواهی شماست میخواهم که پسرحاجی شادکلدی‌را که مدعی ومخالف منست وپیوسته بمکرومفسده‌مشغول بحسن تدبیر بدست آریدوبمن سپارید تاصدق نیت وصفای طویت شمامرامحقق ومبرهن کردد وچون این‌حق برذمت همت‌من ثابت کرده باشید واین خدمت بجای آورده هرآنچه مسؤل ومأمول‌شما باشد مبذول ومقبول دارم وشمارا محل‌اعتماد ویکجهت دانم

چون‌سخن برنهج عقل‌وحکمت بودمسلم داشت وهمین شخص‌راکه بطلب سلطان فرستاده‌بود بخواندن ایشان روانه‌کردانید وباسیدی حسام کفت احتمال داردکه امرای مغول ازین‌قضیه شعور یافته باشند ومنهزم‌شوند صلاح‌درانست که توسوارشوی و کودکی جاهل‌رابتطلع برسرباره فرستاد

چون‌یك زمان بکذشت کودك دوان آمدکه امرا کریختند

علی‌بك اسب خواست حاضر نبود برمرکب سلطان سوارشد وبصوب ایشان براند سلطان براسب یکی ازنوکران سوارشد وبدورسید

امراازکریز فارغ بودند وبرعادت معهود استقبال نمودند در ساعت بفرمودتا مجموع را از اسب فروکشیدند وعریان وکریان درزنجیر کردند اوباش واراذل شهر دست تغلب برآوردند وهرجا مغولی می یافتند برهنه‌می ساختند تامقدار صدوپنجاه نفرآدمی را بی‌جرم وجنایتی کرفتار نکال وعقال کردانیدند

علی‌بك چون‌دیدکه کارخام است ورای نافرجام کفت تدبیر چیست سلطان کفت صواب دیدمن قبول نکردی وفرصت فوت‌شد اکنون چاره‌می‌باید انکیخت که قیصریه ازمغول سالم‌ماند وآن نیزنتوانست‌کرد تاجماعت کرفتاران وغیرهم مجال یافتند وولایت‌را غارت کرد. بطرف قِشلاق رفتند

وپسرحاجی شادکلدی‌را بروجهی که سلطان بتقدمه‌نقش آن‌خوانده بودو کفته بخانهٔ خود فرستادند وآن‌غرض بحصول‌نرسید وامیری چند ازمغول درسیواس کرفتار ماندند وعلی‌بك هرروز جهت ایشان طعام‌وشراب وسایرمایحتاج می‌فرستاد وخوددرسترهٔ شب بردر ایشان‌می رفت واستراق سمع می کردتاچه‌می کویند

رفتن علی‌بك باماسیه جهت انتقام سیدی حسام ووفات یافتن بعلت طاعون

چون‌مدتی بکذشت علی‌بك‌راعزیمت اماسیه وانتقام سیدی حسام مصمم‌شد بسلطان کفت‌با« یوسف چلبی » بکوی تاقربان کندوصدقه بارباب استحقاق دهدکه دوش‌جهت‌او خوابی پریشان دیده‌ام

کفت چون دیدی

کفت دیدم‌که سراومی بریدند

سلطان‌رادرخاطر آمدکه سراوعلی‌بك‌است دلالت کند برآنك میان ایشان جدایی افتدوهم دران ولاباسلطان کفت خیری بکن‌که جهت‌تونیز خوابی ناموافق دیدم

کفت باری چه‌دیدی

پنهان داشت

تاآخراز سیدی حسام پرسید کفت دیدکه سورسیواس منهدم‌شد وتوتا کردن‌دروفرو رفتهٔ

فی‌الحال درضمیر سلطان آمدکه علی‌بك که حافظ وحامی ملك است وفات خواهد یافت وحراست وریاست مملکت درکردن من خواهد افتاد ومطاقا مصداق آن رموز واشارات بودکه صحابه واولیا رضوان الله‌علیهم نوماً ویقظةً ازان خبرداده بودند ووثوق کلی حاصل‌شد

وعلی بك بتوجه آماسیه خیمه بیرون‌زد وچون‌یك مرحله برفت خبردادندکه هوای آن حدود متعفن شده وبا وطاعون ظاهر کشته است عظیم خایف شد وپیش ازان همیشه ازسلطان سؤال کردی که‌ممکن هست که آدمی پیش ازاجل بمیرد یاازان خلاص‌یابد کفت هیچ یکی ازین دو صورت قابل امکان‌نیست وهردم این مسئله‌تکرارمی کردوسلطان کفت اکر ترددی درخاطر می‌آید بشهر مراجعت کنیم تاچون هوا صحیح شود وآن‌بلا مرتفع کردد متوجه شویم درجواب کفت چون‌اجل معلوم وقضای محتوم تغییروتبدیل نمی پذیرد ومقدورالبته کائن است احتراز واحتیاط رافایده چه‌باشد وهمچنان کالمقدم رجلا والمؤخراخری میان خوف ورجا ب« آرتق آباد » رفت ودراقدام واحجام متزلزل بود تاآن‌مرض درمیان مردم پیداشد وهرروز سوارمی‌شدوبعلت شکار سیران‌می کردوتزجیهٔ وقت‌را تعللی‌می نمود وازان جهت‌که چیزی بلشکرنمی دادزری وافردر خزینه جمع شده‌بود ونقود واجناس بسیار فراهم آمده درفکرآن غرق‌شده بودوکاه کفتی این‌زررا درچاهی‌دفن‌می باید کرد وکاه کفتی بعضی‌را ازان تجارت‌می باید فرستاد ومثل این‌سخنان رکیك وکلمات خسیس که علامت زوال دولت واختلال نعمت وجمعیت باشد برزبان می‌راند ونمی دانست‌که پلنك اجل درکمین است ومدت عمرهمین

فارسیه

پیش ازان‌دم‌که کاربسته شود   بقناعت بدوز دیدهٔ آز
چندباشی‌درین کنشت‌خراب   پای بسته بدست آز ونیاز
دل‌بپرداز ازین جهنده‌جهان   پای درکش بدامن اعزاز

ویك سال پیش بو که یکدرم زر ویکمن غله بلشکر نداده بودوباجود این تقصیر و تقتیر سفرهای دور ودراز کردی وبا نوکران خطاب و عتاب نمودی وببایددانست که پادشاه را دراستمالت خواطر خیل وحشم واستعطاف قلوب خول وخدم هیچ مهر کیایی چون جود وسخا نتواندبود چه احسان دانهٔ ایست که مرغ دلها بدو صید توان کرد وکرم دامی که کردن آزادکان ازودرقید توان آورد

شعر

تغط بأثواب السخاء فانی — اری کل عیب والسخاء غطاوۀ
ویظهر عیب المرء فی الناس بخله — ویستره عنهم جمیعاً سخاوۀ

در تواریخ مسطور است و در افواه مذکورکه «خسرو پرویز» را سپهسالاری بود بکمال عقل ووفور شجاعت آراسته باعی طویل وجاهی عریض داشتی ودر تنسیق امور لشکر و تعظیم مصالح کشور دقیقهٔ فرونکذاشتی یکی ازمنهیان بسمع پادشاه رسانیدکه سپهسالار سرعقوق و عصیان دارد وکوش فتنه وفضول می‌خارد وعنقریب خلع ربقهٔ طاعت داری وخدمتکاری خواهد کرد وپای از دائرهٔ هواخواهی وجانسپاری بیرون خواهد نهاد خسرو باخواص حضرت وثقات دولت مشورت کرد بعد از تفکر وتدبر وتعمق وتأمل صواب چنان دیدندکه اورا مقید کردانند خسرو آن‌رای مستحسن داشت وبران جمله قرار دادند تاروز دیکرکه سلك بارکاه باشراف واعیان منتظم کشت وهریك در مراتب خود قرار کرفتند خسرو سپهسالاررا بخواند وبالاتر از موضع معهود نشاند وبمزید رفعت و کرامت اختصاص داد وذکر فرزانکی ومردانکی اوعلی ملأ من الناس برزبان راند وبرغایب ومواهب فراوان مخصوص کردانید و بجواهر و نفایس وولایات و اقطاعات مستظهر ساخت تاغبار کینه از ساحت سینهٔ او مرتفع کشت ومادهٔ بغض وعداوت از صمیم دل او مستفرغ کشت و لامحاله سبب آن حقد وحنق حرمان بود مالی یاجاهی وچون از حرمان بوجدان پیوست واز انچ مطلوب ومرغوب اوبود حظی وافر و نصیبی ضافر بیافت عنان همت از سمت خلاف بیافت وآینهٔ ضمیر از زنك کدورت صافی کردکه (من کثر احسانه احبه اخوانه)

فارسیه

سرای آخرت آبادکن بحسن عمل — که اعتماد بقارا نشاید این بنیان
بردوهیچ نبرد آنك جمع کرد ونخورد — بخور بخش بده ای که می توانی هان
چوچیزی ازتوبغیری رسد فتوح شمار — که رزق خویش زدست تومی خورد مهمان

وزرای همایون رای که صلاح حال در قید دیده بودند چون آن صورت مشاهده کردند بحضرت عرضه داشتندکه فسخ عزیمت میمون وعدول از رای همایون را موجب چه‌بود خسرو کفت من رای شما دکرکون نکردم واز قولی که رفته‌بود تجاوز ننمودم وهرکز فتور تلون وتفنن در عزایم من راه نیافته است وقصور خطل وخبل دررای من متطرق نشده واتفاق کلمه برقید بود ومن دران تأمل کردم هیچ قیدی محکم‌تر از قید احسان ندیدم وهیچ بندی استوارتر از بند عطا نیافتم چه‌هر بندی که بردست وپای نهند بقوت قطع وحیل حل زود انحلال پذیردوآنرا ثبات ودوامی نباشد پس دل اورا که پادشاه تن است واعضا واجزا تبع وخدم اودرقید احسان کشیدم وطوق اصطناع برکردن او نهادم از ان جهت که اصلست وهرکاه که اصل درقید باشد فروع بتبعیت و التزام مقید باشند وامر اورا مأمور و دیکرانك بند آهن بسوهان بریده باشد وبند کرم چون بردل آزاده نشیند بهیچ آلت‌سوده نشود وبهیچ عدت واهبت فرسوده نکردد

شعر

وقیدت نفسی فی ذراك محبة — ومن وجد الاحسان قیداً تقیدا

علی بك از راه «شیخ نصرت» متوجه آماسیه شد وقاعده داشتی که شب کرد خیام امرا وارکان دولت کشتی واستراق سمع کردی شبی «سیدی حسام» و «پسر سولان» وجمعی دیکر درخیمهٔ سلطان صحبت می داشتند برعادت معهود آنجا رفته کوش می‌داشت تاچون صبح بدمید کوچ کرد

سلطان چون بدور سید اورا ملول ومقبوض دید وعادات اوچنان بودکه هرکز نمی خواست که مردم جمعیتی سازند وصحبت ومعاشرت کنند

سلطان کمان برد که بسبب این معنی ملولست

روز دیکر که بـ« قاز آباد » نزول کردند پیش سلطان فرستاد که می باید که درزیر فلان درخت بنشینی تا امرا ونوکران پیش توجمع شوند وسماط آنجا بکشند وکویی آن وضع سپردن مملکت بود ورفتن او

سلطان برموجب فرموده بتقدیم رسانید

وصباح روز دیکر از حال او پرسید

کفتند امروز بیرون نمی آید

ودران حدود مرغزاری بود بالوان ازهار وشقایق محشا ومتنزهی باصناف اشجار وحدایق موشا

شعر

و عقیق من الشقایق فیه　　شبح حل وسطه واستدا را
وهو وصفا کمثل زنجیة قد　　البست من معصفرات ازا را

آبش خاك در چشمهای کوثر وتسنیم ریخته وخاکش باعبیر وعنبر آمیخته　عرصهٔ دلکشاتر از نسیم بهار وروضهٔ کجنات تجری من تحتها الانهار　درختان سر برسدره افراخته　ومرغان نواها درهم پرداخته در وقتی که صراف روزکار زرمغربی درمیزان داشت　وسکهٔ عهد خزان بر اوراق رزان می نکاشت

شعر

برك چون پیکان زراندوده شد برشاخ بید　　آب چون سوهان سیم اندوده اندر آبدان
مهرکان قارون دیکر کشت ازباد خنك　　کیمیایی ساخت کزوی برك زرشد شاخ کان

سلطان باجمعی دوستان بدان بوستان شتافت وبکفت

بیت

خذوا بنصیب من نعیم ولذة　　فکل وان طال المدی یتصرم

مجلس عیش بیار است و شراب خواست مطرب بنشست وساقی بر خاست آب جام

غبار اندوه از ساحت سینها فرومی شست وصیقل نغم زنك غم از آینهٔ دلها برمی داشت

شعر

وما سکنت والهم یوماً بموضع　　کذلك لم یسکن مع النغم الغم
فلاعیش فی الدنیا لمن عاش صاحیا　　ومن لم یمت سکراً بها فاته الحزم

ذوق لب ساقی پیاله را آب در دهن می کردانید　وجان بلب می آورد وبکام نمی رسانید　آتش شراب خرمن عقل ودانش برباد داده بود　ودفتر زهد وسالوس چون خاك درآب نهاده

فارسیه

بمال کوش صلاح وخرد بدست نبید　　که سیر کشت دل من زکفتکوی شنید
زقید عقل بیرون آی وشادمانه بزی　　که بودنی همه بود ورسیدنی برسید
شراب خورکه اجل شربت بقای توخورد　　تورطل کش که جهان رطلهای عمر کشید

زمانی درنشاط سراندازی کردند　وساعتی ازاندوه سینه پردازی　که یکی ازنوکران رسید وکفت چه وقت صحبت وهنکام عشرتست « علی بك » رامزاج برهم رفت　وعارضهٔ عظیم روی نمود　ومی کوید فلانی درديوان نمی نشیند ومهمات مردم نمی سازد وبقضایا ومصالح مملکت نمی پردازد

سلطان کفت

بیت

فلما اضاء الصبح فرق بیننا　　وای نعیم لایکدره الدهر

علی الفور سوارشد　وچون بمخیم رسید　اطراف درکاه ازنوکران خالی یافت　الابواب وخادمی که بردر بودند　خادم استقبال کرد　وشرط خدمت بجای آورد

سلطان چون　درآمد　علی بك رادید　درحرارتی سوزان افتاده وقلق واضطراب مفرط برو مستولی شده　پرسید که زحمت ازکجاست

کفت ازران من چیزی برآمده است

سلطان‌را معلوم شدکه طاعون اسـت چنانك عادتست تسلیت او کرد وکفت بفضل آفریدکار هرکرا این عارضه روی نمود بسلامت انجامید وبصحت منتهی شد وبطلب طبیب فرسـتادودایما ازخاك‌شیخ«قتلوشیر» قدس‌الله سره درکیسه نکاه داشتی‌اتفاقا آن شب که صحبت بود کیسه باکمر بیکی بخشیده بود وخاك ضایع شده

سلطان محقق دانست که آن مرض‌راخلاصی وازان عرض نجاتی نخواهد یافت آن‌شب بران حال بکذشت بامداد پیش اورفت وکفت بحمدالله ازانچ دی بود امروز بهتر می‌نماید

کفت تودی رور اینجا آمدی

سلطان کفت بلی وتوبامن سخن کفتی

کفت ازان خبر ندارم

فی‌الجمله ازنبض وسحنه ودیکر اسـباب وعلامات چنان معلوم شدکه آن‌شب بروز نخواهد رسانید

با «سیدی حسام» وحاضران کفت این شخص امشب درخواهد کذشت وظیفه آنك چون وعدهٔ حق دررسد فریادوزاری نکنید وقضیه ازعامهٔ خلایق پوشیده دارید تا قالب اورا پنهان ازمردم بـ «توقات» فرستیم وشخصی را سروروی پوشانیده براسب او نشانیم وآوازه اندازیم کـه‌امیررا بحمام می‌بریم تاچون بتوقات رویم آنجا اظهار کرده شرایط عزا بجای آوریم چه اینجا دشمن نزدیکست ومدعی ومفسد بسیار اکر فاش کنیم مردم درهم افتند وفتنها برخیزد

سیدی حسام چون مردی ساده بود وبی فکر سخن قبول نکرد وچون‌علی‌بك قالب تهی کرد یکی‌راپیش سلطان‌فرستادکه ترامی طلبد بفراست معلوم کردکه‌وفات یافته است آری هرکه بزاید بمیرد وهرچه حادث‌شود زوال پذیرد (انك‌میت وانهم میتون) درجویبار حیـات کدام سرورا بالا دادندکه آخرش خاکسار هلاك وبوار نکردانیدند ودرباغچهٔ‌بقا کدام‌شکوفه‌را سیراب کردندکه‌عاقبتش‌بذبول‌فنا کرفتارنساختند (له‌ملك السموات والارض یحیی ویمیت وهو علی کل شیٔ قدیر)

واین واقعه درجمادی‌الاولی سنه اثنین وثمانین وسبعمائه بود

سلطان چون ببارکاه آمد مردم‌را دید برهم رفته وکارازتدارك وتلافی کذشته

امرا واصحاب دیوان بروجمع شدند وسوکند یادکردندکه ازسخن وصواب دیداو وسیدی حسام بیرون نروند وازاوامر ونواهی ایشان تجـاوز ننمایند وسیدی حسام عهد بست وسوکند خوردکه درجمیع ابواب باسلطان متفق باشـد وبقلیل وکثیر مخالفت ومغایرت نورزد وسرآ وجهرآ بااویك رای ویکجهت باشد

عهد بستن وشکستن یکی‌بود تالاجرم ازشآمت خلاف سوکند ونقض عهد فترتی درمیان لشکرافتاد وهمکنان ازقلادهٔ ضبط خلیع العذار شدند وازاطراف دست بغارت وتاراج برآوردند ودرخزینه ووثاق افتاده نهب می‌کردند تافرش وزلالی از زیر علی‌بك درربودند واورا مرده‌بر زمین برهنه رها کردندوآفریده کرداو نمی‌کردید مکر سلطان که برهالین او نشست وترتیب تمام کرده اورا بامحفه وبخور وحنوط وکافور بتوقات‌فرستاد وامیررا‌ازتخت جبروت‌برتختهٔ تابوت‌کشیدند وازبارکاه حشمت‌درتنکنای لحدانداختند

شعر

أ كذا المنون يدمر الابطـالا	أ كذا الزمان يضعضع الاجبالا
يا طود كيف وانت عادي‌الذرى	القى بجـانبك الردى زلزالا
يا آمر الاقدار كيف اطعتهـا	أو ماوقاك جلالك الآجالا

سیدی حسام که درحال حیات وهنکام عیش ونشاط یارهمدم‌ومونس محرم بود چون روزغم ومصیبت‌وماتم رسـید چنانك معهود شیمهٔ اراذل وانذال باشدکه درنعمت یکانه باشند ودرنکبت بیکانه مخدوم وولی نعمت خودرا درحالتی چنان فروکذاشت وپیش ازتجهیز وتکفین بسیواس رفت وعهد (حافظ علی‌الصدیق‌ولوفی‌الحریق) فراموش کرد

شعر

لله درالحـا دثات فانهـا	صدأاللئـام وصيقل الاحرار

واتبـاع وحواشی خودرابـ «احمدك» که درتصرف اوبود جمع کرده آن بقعه‌را قلعه ساخت وبتحصین وتشیید آن مشغول شد

سلطان باخیل وبغال واتقال واحمال خود آمن السرب بتوقات رفت وجمی کثیر وجمی غفیر درکنف رعایت وحمای حمایت اوجان ومال ومتاع ومنال ازان ورطهٔ هلاك وغوطهٔ هولناك بساحل نجات وفلاح رسانیدند

سلطان شعار عزاپوشیده متوجه سیواس کشت چون درشهر آمد سیدی حسام بعد فوات الوقت چون خروس بی هنکام بتقلید جامه‌تغییر کرد وبمجلس رفت (حنت ولات هنت) وضیع وشریف که آن فعل بارد وحرکت خارج دیدند بروخندیدند وکفتند

بیت

اذا اشتبکت دموع فی خدود　　تبین من بکی ممن تباکی

وباتفاق بسرای سلطان رفتند وپسر علی بك راکه هفت ساله بود دومجلس نشانده ختم کلام قدیم کردند ووظایف دعوات ورواتب صلوات باقامت رسانیدند

رای زدن سلطان باسیدی حسام درمنصب امارت وآمدن قلیج ارسلان بسیواس

سلطان بسیدی حسام کفت مصلحت درآنست که زمانی بکوشهٔ بنشینیم وکلمهٔ چنددر باب نظام امور والتیام مصالح جمهور بایکدیکر برانیم ووجوه صلاح وفسادحال بازبینیم تابرچه قرارمی کیرد

کفت شما در خلوت روید تامن مردم‌را روانه کردانیده بخدمت شتابم

چون‌ازخلایق بپرداخت کسانی راکه بااو اتفاق داشتند دراندرون کذاشت وجمی راکه بسلطان منسوب ومتعلق بودند راه نداد وچون بنشست ازسلطان استصواب کرد

سلطان کفت مجلس غاص است چون خاص شود هرآنچ متضمن صلاح کلی باشد کفته شود

سیدی حسام کفت اینجا بیکانه کسی نیست وجمی که حاضراند همه بطانه ومحرمند

سلطان کفت اول مافی الباب آنك علی بك برحمت حق پیوست وازاطراف دندان طمع درین مملکت تیز کرده‌اند وکردن تطاول وتصاول دراز ساخته ازجمله حاجی شادکلدی که بکثرات سواد ووفوراستعداد معروف وموصوف است ازطرفی هجوم خواهد کرد وقلیج

ارسلان که دم ازامارت می‌زند وخودرا وارث ملك می‌داند ازقطری دیکرحرکت خواهد نمود اکنون ردراین دوقضای مبرم ودفع این دو مارارقم‌را تدبیری بایدساخت وسببی انکیخت که دست نهمت ایشان ازادراك این منیت ممنوع ومحجوب ماند واین وقتی میسر شودکه تمام عساکرواجناد بقاع ورباع راقویاً وضعیفاً جمع کنیم وخواطر ایشان‌را ببذل مال ومنال مستمال کردانیم وافراد متجنده‌را فرداً فرداً درنظرآوریم وبرکمیت وکیفیت مجموع وقوف واطلاع یابیم وکسی‌راکه استحقاق سپهسالاری باشد امارت‌دهیم وقلعه‌وولایت جهت اوتعیین کنیم وازنوکران خاصه‌هریك‌را بقدرخودمنصب ومرتبه مرتب‌داریم وبعدازانك ازتدبیرنوکر ولشکر برین سیاق تفصی کرده‌باشیم مشاهیر شهر وولایت‌را استمالت دهیم وایشان‌رابقلت حوالت وتخفیف اتاوات‌مدتی فارغ وآسوده کردانیم وازتکالیف اخراجات ومطالبات سبکسار سازیم وچون‌مصالح لشکری وشهری برین‌عبره ترتیب داده باشیم وتسکین جاش‌وضبط معاش ایشان کرده بعنایت ربانی دفع‌دشمن آسان کردد ومنع مخالف بسهولت تیسیر پذیرد وانکاه برمقتضای هرزمان ومکان تدبیری که فراخورحال واستقبال باشدبروجهی اکمل وطریق احسن تقدیم یابد والله مسبب الاسباب والملهم للصواب

حاضران مجلس آفرین خواندند ودعا وثنا برزبان راندند وکفتندرای اینست وتدبیر وتقدیرهمین

فارسیه

ای‌پایهٔ منصب رفیعت　　برتر زتصرف وتفکر
محکوم‌توشدسپهر فاحکم　　مأمور توشدزمانه فأمر

سیدی حسام‌را ازفرط بخل‌وامساك وقصورهمت‌وخمود قریحت خرج‌مال‌وجمع‌رجال که اتساق‌امور ملك ودولت بران موقوف ومترتبست موافق مزاج نیامد وکفت شمارا کمان افتدکه مالی‌موجود است وازنقد وجنس‌چیزی مانده‌است وسوکند یادکردکه خزینه‌خالی است وحاصلی ندارد

سلطان کفت پیش ماروشنست دخل وخرج خزینه چیست وبرمنها ومن ذلك آن وقوف کلی‌حاصل است علی‌ای حال بقایای آن‌بیك قسط وفامی کند وتاانقضای این‌مدت رزاق کریم‌درها بکشاید ونقشها برآید (کم‌لله من سرخفی ولطف حفی) آدمی تازنده‌است

روزی رسنده است وچندانك جان هست غم نان نیست چه دراخبار مصطفوی وارداست که (الرزق یأتی العبد علی ای مسیرة سارها فلا تقوی تقی یزیده ولا فجور فاجر ینقصه) ودرسخن حکما مأثور است که (من هانت علیه المال توجهت الیه الآمال)

بیت

أالیك تدبیر القضاء وصرفه — ام فی یمینك قسمة الارزاق

شعر

خدای ضامن ارزاق بندکان خود است — بجد وجهد نکردد عزیز من کم وبیش
امید وار بفضـــل خدای عزوجل — بکوشهٔ بنشین منتظر مرو پس وپیش

سیدی حسام کفت طریق آنست که ما که امرایيم ازخزینه چیزی توقع نکنیم ومواجب نوکران خود ازخاصهٔ خود دهیم وآنچه درخزینه یافت شود برسایرا جناد تفرقه سازیم ونه آن بود که این سخن ازسر صدق می کفت بل عشوهٔ بدروغ می داد ودامی بزرق وحیلت می نهاد وازین مقدمات عقیم وکلمات سـقیم غرض اسـتجلاب عامهٔ عسـا کرداشت ونمی دانست که برمصداق (یبنی قصراً ویهدم مصراً) امرای کبار وارکان مملکت راکه اعماد دولت واعضاد مملکت اندازخود می رنجاند وبدین سخن مزور وقول منکر ایشان را ملول ومتنفر می کرداند

مصراع

حفظت شیأ وغابت عنك اشیاء

سلطان چون خبث دخلت وقبح نحلت سیدی حسام ازسقطات کلام وفلتات لسـان اواحساس کرد وعلامات مکاشحت ومکاوحت ازنبض حال وسحنهٔ مقال اوتشخیص وتشریح نمود دانست که دفع آن فضلات جز بمسهل شمشیر آبدار که قاطع مادهٔ فساد وقامع مرهٔ لجاج وعناداست ممکن ومتصور نخواهد بود اما درمذهب حریت رخصت نمی یافت که آن عزیمت بنفاذ رسـاند تا جمعی که ازحقیقت حال آکاه نیسـتند کمان بدنبرند ونکویند شرط مروت صیانت نکرد وحق صحبت واخوت مرعی نداشت وبطمع منصب عاجل وحطام بی حاصل زلال

محبت برهم زد واواصر مصافات ومواخات منقطع کردانید وکفت اکراوعیار موالات وموانات بنقض عهد وخلف سوکند دکرکون ساخت وبامن راه بی حفاظی وبدسکالی پیش کرفت اوداند (ولا یحیق المکر السیئ الا باهله) چه لازم که من دربارهٔ او قصـدی اندیشم ومکروهی انکیزم واوقات خود بکین وکدر ملوث کردانم

بیت

هرکه اندرراه ماخاری نهاد ازدشمنی — هرکلی کزباغ عمرش بشکفد بی خارباد

آن بهتر که برمنوال انفاس نبوی که (انما الامرئ مانوی) اورا بانیت وعمل خود کذارم وبروزکار که مکافی هرغدار ومجازی هرحیال ومکار است بسپارم تا بروفق مکافاتی که درطبع واجبسـت ودر آفرینش لازم تخمی که می کارد بهرهٔ آن پیش اوآورد وشـجرهٔ که می نشـاند ثمرهٔ اوبدوچشـاند (عسی الله ان یکف بأس الذین کفرو والله اشد بأساً واشد تنکیلا)

شعر

توبد کنندهٔ خودرا بروزکار سپار — که روزکار تراچاکریست کینه کزار

وبهرحال آن توسن هوا وهوس که درزیر ران اوست روزی اورا درمصارع خسار وبوار خواهدا نداخت وآن مار بغضا وشحنا که در احشـا واحنای اوکامن ناکاه اورا بورك جان خواهدزد (ولا تکسب کل نفس الا علیها)

بیت

اذا انت جازیت المسیئ بفعله — ففعلك من فعل المسیئ قریب

باوجود قدرت بردفع ورفع اومعاملت برمجاملت نهـاد وموافقت ومرافقت را کاربست وروزی چند اورا درتیه آن غبـاوت وبیدای آن شـقاوت مرخی العنان رها کرد ودر رکضات جهل وسـفه مجال بروی فراخ کردانید وبرکنار عرصـه بتفرج

بنشست تانه بس دیر خبر آمدکه « حاجی‌شاد کلدی » نزدیك رسید ومتعاقب خبرایلچی آمد ومردم را استمالت داد ودعوت آغاز نهاددران باب ازهر کونه رایها زدند وتدبیرات انکیختند وآخر بران اتفاق کردندکه التجابـ «قلیج ارسلان» برند واورادافع آن‌سیل ومانع آن‌خیل سازند وباعتضاد واجتهاداو ازغوایل آن‌حادثه ونوازل آن‌واقعه تحرزوتحصن جویند واوخود آن صورت ازخدامی خواست وآن فرصت بدعا استدعامی کرد وچون خبر یافت بر فور باکوکبهٔ خود بر ظاهر سیواس نزول کرد

آمدن قلیج ارسلان درسیواس ونشستن بامارت

سیدی حسام درآوردن قلیج ارسـلان مترددا بین‌النفی والاثبات فروماند نه‌زهرهٔ آن که اورا درشهر آرد ونه‌تمکن آن‌که قطع نظر ازوکند وکار خود بکزارد (کمثل الکلب ان‌تحمل‌علیه یلهث‌اوتترکه یلهث) چون جاهلان‌عاجز وبددلان محترز درکرداب آن تردد غوطه‌می خورد ومی‌نوشت ومی‌سترد

شعر

ذوالجهل یفعل ماذوالعقل یفعله　　　فی‌النایبات ولکن بعدماافتضحا

فارسیه

هرکه بی‌تجربت کزار دکار　　　غوطه‌در بحر غم خورد بسیار

سلطان چون اورا درمقام تحیر یافت عنان عزیمت بیرون تافت وقلیج ارسـلان را باعزاز واهتزاز تمام درشهر آورد وبقلعه بردوانجمن ساختند وازهرنمط حکایات فروآمد وازهر نوع کلمات منشعب کشت درمطاویٔ آن مفاوضات سیدی حسام ازسر تمذق وتملق چنانك عادت‌فرومایکان باشدباقلیج ارسلان کفت توکه برمن راه پدری داری ومخدوم وخداوندکاری اکر سایه بر کارمن اندازی وبحال من پردازی « پسر عثمان » باهمه قوت وشوکت درمیزان اعتبار من وزنی نیارد وبامن مقابله ومعارضه نتواندکرد　　وازین‌قبیل فسونهای مهمل وفسانهای معتل‌می‌آورد واودزدیده درسلطان نکاه‌می کرد وبزیرلب تبسم می‌نمود

شعر [۱]

ان اللئیم اذا رأی　　　لینا تزید فی حرانه
واذا رأی عنفاجری　　　عنقاواسمح من عنانه

وچون حاجی شاد کلدی ازحال قلیج ارسلان وترتیب لشکر وتهیئهٔ اسـباب جنك واقف شـد عنان مراجعت بصوب ولایت خود معطوف کردانید وبجای خود بنشست ولشکربسیار ازمغول وتاتار برقلیج ارسلان جمع‌شد وانتعاش وارتیاش تمام‌یافت واصناف مردم چون اورا بعدد وعدد غالب دیدند برو کردیدند ومتابعت اوورزیدند وبقدر ترقی اوکار سیدی حسام درتنزل افتاد وباددماغ اوفرونشـست وسورت‌کبریا وخیلای‌اوبشکست

وقلیج ارسلان چون خودرادر رتبتی رفیع ودرجتی منیع یافت طاوس وار پروبال بکـشاد وکلاه کبر ونخوت کج نهاد تادواعی امارت درخاطر اوخطور کرد وبواعث حکومت وایالات درضمیراو متمکن کشت وقرار برانجمله دادکه انجمنی سـازد محفوف بامرای دولت‌وکبرای مملکت وقضاة ومشایخ واهالی واموالی‌واز جمهور سؤال کنندکه ماسه وجود یعنی سلطان وقلیج ارسلان وسیدی حسـام برادران بکدیکریم وبمثابت یك نفس　امروز علی‌بك بعالم بقاپیوسـت ومملکت را ازا میری مستقل‌که صـاحب امر ونهی ونصب وعزل باشـد کزیر نیست چه‌شغل امارت شرکت برنمی تابد اکنون رای شمادرین قضیه چیست واختیار ازین سه‌کس کیست

برین جمله اتفاق کردند وجمعیت آغاز نهادند

سلطان بسیدی حسام کفت عهد بستی وبشکستی وآنچ بامن قرار کردی بسرنبردی تاشومی نقض عهد وخلاف سوکند مؤثر آمد واختیار ازدست بیرون رفت (لقدابلغتکم رسالة ربی ونصحت لکم ولکن لاتحبون‌الناصحین)

فارسیه

دیدی‌که چه‌کردی وچه‌کردی‌دیدی　　　آن عهد ووفا بسرنبردی دیدی

معذلك‌دست ازمخالفت و مکاشـفت بازدار و موافقت ومخالصت پیش آر تابا وجود

[۱]بوایکی بیت نسخه‌لرد. بر بیت حالنده یازلمشدی ایکی بیت شکلنه طرفدن قونولمشدر

ضیق مجال وفوات فرصت قلیج ارسلان را بجای خود بنشانم وترا وشهری را ازغایلهٔ این فتنه باز رهانم

شعر

وکم من طالب امدی سیلقی — دوین مکانی السبع الشدادا
یؤجج فی شعاع الشمس ناراً — ویقدح فی تلهبها زنا دا
ویطعن فی علای وان شسعی — لیأنف ان یکون له نجادا

سیدی حسام ازغایت قصور همت وسقوط منزلت تن بمعرت ومذلت در داد وکفث من اختیار بدست اودادم وسر بر خط حکم اونهادم هر چه باداباد

سلطان بر قلت عقل وذلت نفس اوتبسم کرد وکفت

بیت

من یهن یسهل الهوان علیه — مالجرح بمیت ایلام

چون انجمن ساختند وطبقات مردم حاضر شدند یکی ازمشاهیر جمع ازجماعت برسبیل عموم سؤال کردو کفت ازین سه تن کرا بامارت قبول می کنید وبمتابعت کدام یك ارادت دارید

امرا واهالی شهر کفتند درحال حیات مخدوم مرحوم علی بك پیشوا وفرمان ده ما حضرت سلطان بودوماهمه ربیب رأفت وصنیع مرحمت وعاطفت اویم واورا برماحقوق رعایت وحمایت قدیماوحدیثا ثابت وامیر مرحوم نیزنشاندهٔ اوبود وبتقدیم وتمکین وارشاد وتلقین اوحکومت می کرد وامروز همچنان امیرومشیر وولی نعمت ماست وبرو اختیاری نداریم ومجموع اوراداعی وخدمتکاریم اکر اوبرضا ورغبت خود شغلی که وظیفهٔ اوست بدیکری تفویض میکند اختیار اوراست (بل الانسان علی نفسه بصیرة)

سلطان سخن نکفت وخاموش بنشست

قلیج ارسلان که این صورت درخیال نداشت وخودرا صاحب این قرعه وخداوند این فال می پنداشت بغایت ملول ومنفعل کشت وکفت چراسخن نمی کویی

سلطان کفت شبهت نیست که اسباب واهبت این شغل ترا ازهمکنان بیش است وبمال ولشکر برما راجحی اکنون مرا باتو شرطی چندهست اکرملتزم شوی وبران منوال بتقدیم رسانی ترا مقدم دارم وحکومت بتوباز کذارم

قلیج ارسلان کفت آن شروط کدام است کفت اول آنك درقضایای مالیه ودخل وخرج مملکت وعوراض ولواحق آن بهیچ وجه مدخل نسازی وخوض ننمایی وبتدبیر وتصرف من باز کذاری تا برحسب مصلحت وقت ومقتضای حال بمصرف می رسانم ودر وجوه مناظم ومصالح خاص وعام می نشانم ودوم آنك قیصریه راکه مسقط رأس ومنشأ وموطن منست باقلعهٔ « خرسنوس » مستخلص ساخته بمن سپاری ودیکری را مجال مداخلت ومشارکت ندهی

چون این شروط را التزام نمود سلطان کفت سیم آنك سیدی حسام را ازراه ومنصب خود معزول نکردانی ورسوم وجهاتی که بنام اومقرر است بدوباز کذاری

سیدی حسام پیش ازانك جواب بشنود کفت دربارهٔ من شرط وقول حاجت نیست ومن ازین معنی تنزل کردم

سلطان کفت توصلاح وفسادکار خود بهتردانی

درجمله قضیه بران دوشروط قرار کرفت واز طرفین بران موجب سوکند خوردند ومجلس منقضی شدوبعدازان باندك مدتی حال سیدی حسام درتراجع افتادوکار اوروی بانتکاس نهاد وبدان انجامید که در « احمدك » راکه خانهٔ اوبود بر کندند وکفتند دوقلعه دریك شهر رسم نیست وقلعهٔ « هاویك » راکه درتصرف اوبود انتزاع کردند واکثر بقاع ومواضعی که بدومنسوب ومتعلق بود بستدند وهر مکروه ومحذورکه جهت سلطان می خواست نصیب روزکار اوشد وبدوعائد کشت که (وان یریدوا ان یخدعوك فان حسبك الله هوالذی ایدك بنصره وبالمؤمنین)

شعر

لایغرس الغدر غارس ابداً — الااجتنی من غصونه ندما

نشستن قلیج ارسلان بامارت ورفتن سلطان بقیصریه

چون قلیج ارسلان بامارت بنشست وزمام حل وعقد امور دردست کرفت ودر عرصهٔ امرونهی مجال یافت سلطان‌راداعیه چنان شدکه برسر قیصریه رود وچون‌قلیج ارسلان بسوکند قریب العهدبود مخالفت نتوانست کرد ومددو مساعدت نمود

سلطان بوداع «شیخ عادل» رفت وشیخ درتکیه نبودچون عزیمت تصمیم یافته‌بود روانه شد وآن شب درظاهر شهر نزول کرد ودرویشی ازپیش شیخ رسیدوکفت شیخ دعا می‌رساند وقربانی‌می خواهد یکی را ازمعتمدان پیش خواند ومبلغی زر بخدمت شیخ فرستاد وکفت هرچه ازلفظ شیخ‌بشنوی بایدکه نوشته پیش من فرستی بی‌زیادت‌ونقصان وهمان شب رقعهٔ آوردند مضمون آنك اورا ازین سفر بازمی آریم وجای «امیر ارتنا» بدومی سپاریم

وچون سلطان بحدود قیصریه رسید مغولان‌که دران نواحی بودند استقبال کرده باتفاق متابعت نمودند وکافهٔ رعایای ولایت سردر ربقهٔ طاعت آوردند وکار بدان رسیدکه شهر مستخلص شودکه نواب قلیج ارسلان رسیدند ومکتوب رسانیدند مشتمل بر آنك صلاح وقت درانست‌که بازکردی تانخست خاطر ازقضیهٔ حاجی شاد کلدی بپردازیم انکاه باتفاق متوجه شویم وقیصریه مسخر کردانیم ونایی دیکربـ «جنید» که والی قیصریه بود فرستاد واورا استمالت داد وسوکند بشکست وآن بحقیقت نقض عمر ودولت اوبود

مثنوی

ببد کوهران برتوا یمن مشو — کهانجا یکی داستانیست نو
سرناکسان را بر افراشتن — وزایشان امید بهی داشتن
سررشتهٔ خویش کم کردنست — بجیب اندرون ماربروردنست

سلطان بسیواس آمد وصریحا بقلیج ارسلان کفت خلاف سوکند کردی

وا کرچه دراظهار این معنی غرضی پیشا پیش نبود اما چون رجا بفضل پروردکار واثق ویقین صادق داشت بامثال این وبیش ازین اکتراث نمی نمود ومبالات نمی کرد

ودروقت مراجعت ازقیصریه بسیاری ازنوکران نومید شده بهر طرف متفرق کشتند

قلیج ارسلان باسلطان کفت بی‌درك مأمول ونیل مطلوب مراجعت را سبب‌چه‌بود ومعاودت را موجب چه

واین استخفاف فاحش تراز نقض عهد وخلف سوکند بود

وچون سلطان بااوتصریح کرده بودکه خلاف سوکند کردی سوکندی دیکر یاد کردکه درمدت بیست روز قضیهٔ حاجی شاد کلدی یکسوکرده متوجه قیصریه شوم وتا آن را مسخرنکنم بمهمی دیکر مشغول نشوم

سلطان کفت‌که بر امری‌که درپردهٔ غیب متواریست‌وقدرت ومکنت توبر ادراك‌آن محیطنه سوکند خوردن خلاف عقل‌ونقلست‌چه‌تواندبود واغلب آنست‌که کاربر ضدارادت توواقع شودومانعی وعایقی حادث کرددکه‌درضمیرتونباشدوآن مسؤل بحصول نرسدچنانك محکم تنزیل بدان اشارت‌می کندکه (ولاتقولن لشیء انی فاعل ذلك غداً الاان یشاءالله)

شعر

لیس للمخلوق تدبیر بل‌الله المدبر — لیس للانسان الاماقضی‌الله وقدر

وانکاه سوکندی دیکر خلاف شودوتبعات وبال ونکال آن‌بخاص وعام سرایت کند

رفتن قلیج ارسلان بجنك حاجی شاد کلدی وشکست یافتن

قلیج ارسلان درقمع وقلع حاجی شاد کلدی همواره باسلطان استشارت‌می کرد واستخارت‌می انکیخت وسلطان رخصت نمی‌داد وبروخامت عاقبت آن رای وسوءالتدبیر اودلائل معقول ومنقول اقامت‌می کرد ومی کفت نه‌وقت تعرض وهنکام تحریش وتهییج اوست چه‌اکثر عساکر سیواس که آلت‌کار واعوان وانصار اند از تو بیکانه‌اند وایشان‌را باتو انسی والفتی نشده وبانعامی واحسانی ازطرف توبهره مند نکشته اند پس چکونه تن درکار نهند وجان خودرا هدف تیر بلا وعناسازند اکر صبرکنی بهتر باشد ونجاح مقصود نزدیکتر

بيت

بالرفق تبلغ ماتهواه من ارب وصاحب الخرق محمول على الخطر

چون بخت بيدار نبود ودولت يار نصيحت قبول نكرد وبموعظت التفات نمودومى پنداشت كه باعث برين قصدى ياغرضيست

مثنوى

قضا چون زكردون فروكردسر همه زيركان كوركردندوكر
زخورشيد تا بنده تاتيره خاك كذرنيست ازداد يزدان پاك

وعاقبت عزيمت مصمم كردانيد وبتوقات رفت وچون روزى چند آنجاتوقف كرد ازسيدى حسام قاصد رسيد ومكتوب رسانيدكه من نيز رسيدم

وچون بى اذن واجازت اوبود خشم كرد وكس فرستاد تا اورا باز كرداند وبدان واسطه مهانت وحقارت سيدى حسام متضاعف كشت

قليج ارسلان باسلطان كفت اكنون وظيفه چيست

كفت صلاح وقت دوانستكه ازتوقات حركت نكنى وبا حاجى شاد كلدى مصالحت پيوندى وراه ملاطفت ومدارات پيش كيرى چندانك حكومت برتو مقرر كردد واستقامتى درحال توپيدا شود وقاصى ودانى روى بتو آورند وصيت دولت وصولت تودر اطراف واكناف شايع كردد آنكاه عزيمتى كه دارى بامضا رسانى تابر مقصود ومطلوب خودظفر يابى وازكبوت ونبوت ايمن باشى

اين داروى سودمند برمذاق اوتلخ آمد واين شربت شفابخش برمزاج اوناسازكار نمود ودرجواب كفت من شيخ ومدرس جنكم وپير وپيشواى عقل وفرهنك ورسوم وقواعدآنرا ضابط ومستحضر درمباشرت آن بتذكير وتنبيه كسى محتاج نيستم وازتعليم وتفهيم غيرفراغت دارم اين بكفت واز توقات كوچ كرد

وچون مسافتى چند پيش رفت خبردادندكه حاجى شادكلدى نزديك رسيد وبلشكر بسيار وساز وآلت بى شمار متمكن است

ديكربار باسلطان مشورت آغازنهاد

سلطان سكوت كرد

كفت چراسخن نمى كويى

سلطان كفت حالامى شنوم

وچون الحاح بدرجهٔ افراط رسانيد

سلطان كفت تراباعث برين حركت چيست

كفت انتقام ازحاجى شادكلدى واذلال وكوشمال او

كفت اكنون اوكجاست

كفت بماتز ديكست

كفت پس غرض حاصلست ومانع وعايق مرتفع توقف وتعلل برچيست وتهاون وتساهل ازجهت كه

چون اين بشنيد لشكر بياراست وروى بغريم نهاد

سلطان ! كرچه درجميع حروب ومعارك بحكم حميت ذاتى وانفت فطرى ازطعان وضراب وقتال وحراب هركزعنان بازنكرفته بود وقدم بازپس ننهاده وبهزت شجاعت غريزى وقوت نجدت نفسانى دايما ازمبارزان مقدام ودل آوران مطعان قصب السبق ربوده اما استعطاف قليج ارسلان راكه بى سببى ازومنقبض ومتغيربود

مصراع

كالقوس تصمى الرمايا وهى مرنان

وآنك درفتح قيصريه واستخلاص واستصفاى آن سعى پيوندد واجتهاد نمايدخواستكه دران وهله دست بردى نمايد تابتأييد الهى بردست اوفتحى بظهوررسد وناموسى قايم شود وبرين عزيمت مجتمع الهمه باجمعى از انجادرجال وامجاد ابطال كه بااسود ضوارى پنجه مى زدند وازشدوق اساود واراقم مهرمى ربودند بجنك مبادرت نمود وبرجميع صفوف مسارعت كرفت وبيك دست برد مقدمهٔ سپاه دشمن ازجاى بركند وآهنك قلب كرد

قليج ارسلان ازعقب رسيد وكفت تعجيل درچنين حالات نامحمود مى باشد وظيفه آنستكه صبركنيم تامجموع فراهم آمده بيك دفعه بردشمن زنيم وجمعيت ايشان پراكنده كنيم

سلطان چون ازطی آن سخن بوی بغضت ورایحهٔ حسد استشمام کرد توقف نمود تالشکر جمع شدند آنکاه کفت پیش ازانك ایشان مرتب شوند برایشان حمله بریم

رخصت نداد وکفت تااشتر وبارو بنه برسد

وتارسیدن آنهاشب درآمد وفریقین هریك بمستقر خود باز کشتند

وحاجی شادکلدی بدین مقدار تقاعدکه دید قوتی باتن آورد و دلیرشد وبامداد یك منزل پیش آمد وقلیج ارسلان راتوهم بیفزود

سلطان چون مخایل خوف ورعب دربشرهٔ اومعاینه دید وآیات روع وخشیت ازلوح جبین اوبرخواند کفت خاطر فارغ می‌باید داشت که دشمن وجودی ندارد ودی روز ایشان راشکسته بودیم واین مقدار جرأت که می‌نمایند ازاحجام وتخلف ماست اکنون اقدام می‌باید نمود وفرصت غنیمت شمرد

چون دل ازدست داده بود ووهم درخاطر کرفته ایلاع واغرا فایده نمی داد وتحریص وتحریش منجح نمی آمد

بیت

اکر کویی که بتوانم قدم درنه که بتوانی / وکر کویی که نتوانم برو بنشین که نتوانی

تاناکاه بارانی ببارید وان نیزجزوعلت وعلاوهٔ ضعف وفترت اوشد وهیبتی عظیم دردل اونشست وازمناضلت ومباسلت سپربینداخت وبمهادنت ومداهنت که دست آویزافتادکان وپای مردبازماندکانست تمسك ساخت

بیت

ترددفی است ماریةالهموم / فماتدری أتظعن ام تقیم

وحال آنك وقتی که خصم بتنك آمده بودواز فرط اضطرار وانکسار علی شفاجرف هاراستاده دست ازجنك بارکشید ودرکاز سستی نمود ومجال فوت کرد وچون دشمن چشم بازکرد وبتکاسل وتساهل اوچیره شد کردن نرم کرد وصلح آغاز نهاد (فی الصیف ضیعت اللبن)

شعر

وقت هرکار نکه دارکه سودی ندهد / نوش داروکه پس ازمرك بسهراب دهی

ومع ذلك عساکرسیواس را بعلت آنك درکوکبهٔ خود راه نداد وبرایشان اعتماد نکرد ازخود متوهم کردانید وچندین خبط وخلط بظهور رسانید وآخرالامر «امیر یوسف چلبی» رابرسالت پیش حاجی شادکلدی فرستادوفتوروقصور فاحش بدشمن نمودوعزم «طازیه» کرد

سلطان کفت پیش ازمراجعت ایلچی ازینجاحرکت کردن مناسب حال نیست وباوجود طلب صلح یکبارکی عنان تمالك وتماسك ازدست نمی بایدداد وثبات قدم می‌باید نمود تاغریم مجال نیابد وسعی بسیار نمود فایده نداد

تا کوچ کرد وهم درروزایلچی بازآمد وکفت حاجی شادکلدی می کوید که مصالحت پیش ازفرار باشد وچون شمامنهزم شدید وروی بکنزیر نهادید صلح چه معنی دهد واینك مسلح ومرتب باتمام لشکر متعاقب می‌رسد

وچون بطازیه رسید چنانك کسی درولایت خود فرو آید فارغ البال بخانها نزول کردند وحاجی شادکلدی مرتب ومهیا ازقفامی آمد وفوجی را ازرجالهٔ حشم براه کوه فرستاد تااز طرفین برایشان تیرباران کنند

سلطان چون بران حال وقوف یافت کفت سبحان الله این چه غفلتست که شمارا فرو کرفته است وبا کوکبهٔ خود متوجه پیادکان شدویکی از امرای اکراد باسلطان اتفاق کرد وچون بپیادکان رسید برایشان تاخت وهمه را شکسته درشعوب جبال وکهوف قلال وتلال متفرق ومبدد ساخت وچون بطازیه آمد قلیج ارسلان یاسامیشی کرده مقابل حاجی شادکلدی باستاد

سلطان قاصدفرستاد که حرکتی بموقع کردی واقدامی بموضع نمودی اکنون بی تعلل حمله می بایدبرد ومجال رافرصت شمرد

جواب نداد وتاباز آمدن قاصد باآنك دعوی شیری می کرد روباه وار پوستین بازکونه ساخت وهزیمت راغنیمت شناخت

شعر

یری الجبناء ان العجز حزم / وتلك خدیعة الطبع اللئیم

فطعم الموت فی امرحقیر / کطعم الموت فی امرعظیم

سلطان درعقب ماند وبادشمن حرب می کرد ومقاومت می نمود وجنك کنان می رفت تاشب درآمدولشکرحاجی شادکلدی ازقفا منقطع شدند

سلطان بجمعی ازمنهزمان رسید دشمن پنداشتند سلاح وسلب بکذاشتند وراه کریز برداشتند سلطان سواری درپی دوانید تاایشان را ایمن کرداندوچون کرد بشکافت وپرده ازروی کار برافتاد قلیج ارسلان بود که باجمعی ازنوکران می کریخت

چون صورت حال معلوم کرد یکی را پیش سلطان دوانید وکفت چه وقت توقف است بکوتابراند وبماملحق شود تاخودرا ازین ورطهٔ مهلك وداهیهٔ مشکل بیرون اندازیم وبمأمن ومسکن پیوندیم

وحکمت الهی دران قضیه آن بود که سلطان حقیقت قلیج ارسلان را کماهی معلوم کند وعیار مقداراو بمعیاراعتبار برکیرد وبشناسد که درین عرصه سواری ودرین لشکرسالاری نیست وبرعکس قلیج ارسلان کمال نجدت وشرط بسالت ونبالت سلطان محقق کند وبداند که ابن بجدهٔ این کار ومجلی این مضمار اوست (عندالشدايد تعرف جواهر الرجال)

شعر

درعرصهٔ که جون دم روح القدس زباد	نصرت همای رایت اورا روان دهد
تیغش زکلهٔ سربی مغز دشمنان	نسرین چرخ راچو همای استخوان دهد

قلیج ارسلان را وهم آن خوف وخشیت وخیال آن رعب ورهبت چنان منزعج ومضطرب کردانیده بود که چاه ازراه نمی دانست وبام ازشام فرق نمی کرد (حلأت حالئة عن كوعها) تادرشب دیجور راه کم کرد ودرمطاوی جبال ومهاوی قفار ورمال مدهش وسراسیمه می کشت چون کاودولاب که شب تاروز دود وبامدادهم انجا که بود

وسلطان مرفه الحال بدیهی فروآمد وتاروز برآسود وصباح کوچ کرده بسلامت بسیواس رفت وقلیج ارسلان بسبب سرکردانی وبی سامانی هنوز بشهر نرسیده بود

مراقبت جانب اورا سلطان درشهرنرفت وصبرکرد تااونیز رسید وباهم درشهر رفتند امرا ووجوه متجنده ومشاهیر شهر چون قلیج ارسلان رامغلوب ومنکوب یافتندوعلامت قیامت [١] درخدم وحشم اومعاینه دیدند ودانستند که بعداز وقوع اخراجات و مؤنات

[١] ایاصوفیه نسخه سنده بویله در دیکر ایکی نسخه ده [وعلامت قیامت که (ان ترى الحفاة العراة العالة رعاء الشاء يتطاولون بالبنيان) درخدم الخ] طرزنده در

بسیار مکسور ومأسورشد ونام وناموس برباد داد وکاری که موجب سربلندی ودوستکامی باشد ازدست اوبرنیامد خیبت آمال وخسران آن صفقت ایشان را ازوملول ونفور کردانید تابنظر بشاعت وچشم حقارت درونکاه می کردند وزبان طعن ولعن درازکرده باستهزا واستحقارمی کفتند

شعر

أتعرف اذ لباسك جلدشاة	واذنعلاك من جلد البعير
فسبحان الذى اعطاك ملكاً	وعلمك الجلوس على السرير

وسلطان بااوهمان طریق مواخات وموالات مسلوك می داشت وشرط یاری ودوستداری مراعات می کرد وهرکز درغیبت وحضور چیزی که مقتضی وحشت وکدورت باشد قولاوفعلا ازوصادر نمی شد وهمواره دیکران را از تقبیح وتعییر اومنع می کرد

واونیزظاهرا ازسلطان استعطاف واستیضاح می کرد وبرتقصیرات متقدم تأسف وتلهف می خورداما درخفیه بامرای قلاع وبقاع می نوشت که این شکست ودشمن کامی برمن بسبب اوافتاد واین عار وشنار بواسطهٔ اوبمن نسبت یافت که قاصداً عامداً درجنك ثبات نمودوتغافل وتجاهل راکارفرمود تاقضیه بدین پایه رسید وکاربدین مرتبه انجامید وهمه روزه امثال این معانی که منبی ازخبث باطن وفساد ضمیربودا زوظهورمی یافت

وسلطان درمراءة آن غصص ومرارت آن شرق ومرق انواع تکلف وتصنع می نمود وفنون احتمال واصطبار بکارمی برد ومی کفت

شعر

ومهماان تجهنی مرادی	جریت مع الزمان کماارادا
وهونت الخطوب على حتى	كأنى صرت امنحها ودادا

تاچون فلاکت وسوء الحال برنوکران ومتعلقان قلیج ارسلان استیلایافت ومتربه ومسغبه برایشان غالب شد ودرحدود سیواس حشمی بود که درزمان مرحوم علی بك بسلطان متعلق بود وبعداز انقضای آن عهد کردن ازطوق طاعت کشیده سربعصیان وطغیان برآورده بودند وتمرد وتفرد پیش کرفته سلطان خواست که برایشان تاخت کند

تاایشان بجزای عمل خود رسیده باشند ونوکران ازغنایم وبهایم ایشان انتفاع یافته ودیکر آنك دوست دشمن وخویش وبیکانه بدانند که باستقلال ازسلطان کاری می آید وبرین عزیمت تهیئه وتعبیهٔ لشکر کرد ووائق بفضل الهی متوجه شد وآن متمردان طاغی ومفسدان باغی را درحدود اماسیه دریافت وهمکنان را ازمال ومنال ورحال وجمال وخیل وبغال چون رشته ازشیر وموی از خمیر بر کشید وعریان ساخت ونعمتی شامل وغنیمتی کامل بدست آورد واتباع قلیج ارسلان که بی برك تر ازشاخ درخزان وبی نواتر ازبلبل درزمستان بودند چون درختان بهار وعرصهٔ مرغزار بخز وخاراودیبقی ملون ومزین کشتند وپیادکان سوار وسواران صاحب قطار ومهارشدند وباوجود این سعی همواره ازسلطان شکایت می کردند ونکایت بی نهایت می نمودند

عهد شکستن قلیج ارسلان باسلطان وسعی پیوستن درقصداو

چون مدتی بکذشت وروزکاری برین وضع برآمد سلطان نواب قلیج ارسلان را طلب داشت وکفت چون قضیهٔ قیصریه درعقدهٔ تراخی ماند وقلعهٔ « هاویك » بمن بازنمی کذارید باری ولایت وحشم آن را برمن مسلم دارید ناقوم وقبایل مرا ازان کفافی حاصل شود وازمحصولات آن بالغهٔ بدست آید واکر نوکران بیکانه را رعایت نتوانم کرد واز عهدهٔ معیشت ایشان بیرون نتوانم آمد اقارب وانساب راکه مثابت عیال دارند بدان خشنود کردانم وازاعبای تعهد وثقل مؤنت ایشان سبکسار شوم

این سخن برقلیج ارسلان عرض کردند کفت آن ولایت ب « مبارکشاه » تعلق دارد این شخصی بود ملتجی که محبوب اوبود

چون روزی چند بکذشت یکی ازامرا متوجه قیصریه شد ودیهی درتصرف داشت سلطان آنرا التماس کرد مبذول نداشت انکاه کفت شهر توقات درتصرف حاجی شادکلدی است وشمارا دران مدخل ومخرج نیست وبحقیقت مرغی درهوا وماهی درآبست ومن درتحصیل آن سعی خواهم کرد وآن راقلعه خواهم ساخت

درجواب کفت آن شهر بقلعه متعلق است ودران هم منافست نمود

سلطان کفت در « قومنات » چه می کویی

کفت آنراب « بایزید کوز » داده ام وآن نیز مسلم نداشت

دراثنای آن حال صاحب قلعهٔ « خرسنوس » که قلیج ارسلان دونوبت سوکند یادکرده بودکه جهت سلطان مستخلص کرداند رسید

سلطان کفت درین چه سخن داری

کفت بااوبحث کنیم وباصاحب قلعه مواضعه کرد و کفت چندانك ماآن قلعه را التماس کنیم کهاز سرآن بر خیز بایدکه راضی نشوی وکردن نرم نکنی

مع القصه باوجود آنك سلطان سراً وعلانیةً درمراعات غبطه ومراقبت جانب قلیج ارسلان سعی واجتهاد مبذول کردانید ورضا ورغبت اوبرجمیع مباغی ومراضی خود مقدم می داشت ازانجاکه قساوت قلب وضراوت طبع اوبود بهیچ نوع درمیان نمی آمد وبجزویات مضایقت ومناقشت می ورزید وبی استحقاق تسلط وتفوق می جست وتجبر وتبختر می کرد ودرظاهر بمذق وملق پیش می آمد وشقاقی درکسوت وفاق فرامی نمود (کبر مقتا عندالله ان تقولوا مالا تفعلون)

فارسیه

در برابر چو کوسفند سلیم   درقفا همچو کرك مردم خوار

وچون این مکاشرت بغایت رسید واین معاسرت ومحاصرت بنهایت انجامید سلطان برنهج (من اعتدی علیکم فاعتدوا علیه بمثل مااعتدی علیکم) قدم ازجادهٔ مخالصت بازکرفت وعیار اعتقاد واتحاد بکردانید ودانست که نقد صداقت قلب می زند وسکهٔ مروت نادرست می نشاند (قداتخذ الباطل دغلا)

شعر

عصانی فمالاقی الرشاد وانما   تبین فی امر الغوی عواقبه
قلبتك فاقابنی فلاوصل بیننا   کذلك من یستغن یستغن صاحبه

وعجب تراین که قلیج ارسلان درمفتتح حال که بیرون شهر نشسته بود متردد میان خوف ورجا وسیدی حسام درآوردن او فکرها می کرد وقرعهامی انداخت ودرموقف چون وچرا متحیر ایستاده بود سلطان بی تبرم وتجشم بیرون رفت واورا

بتعظیم وتبجیل وتمکین وتوقیر درشهر آورد وبی مزیت استحقاقی ورجحان فضیلتی تسکین موادفتنه ورفاهیت مسلمانانرابامارت بنشاند وخواص وعوام رابخدمت وتبعیت اودعوت کرد ورغبت داد وبعدازانکه باسلطان سوکند خورده بود وعهد بسته که درقضایای مالیات شروع نکند وقیصریه وقلعهٔ «خرسنوس» جهت او مستخلص کرداند خلاف سوکند کرد وبرعهدوفانمود وازین شروط یکی بجای نیاورد وسلطانرا درامور مملکت بهیچ وجه مداخلت ومشارکت نداد وتمکین نکرد تاحدی که بخرابه دیهی ومختصر قلعهٔ تدنق وتنوق نمود وابیات «سیف الدولهٔ حمدونی» درحسب حال او وبابرادرش «ناصرالدوله» بیان این دعوی وشرح این معنی است

شعر

رضیت لك العلیا وقد کنت اهلها وقلت لهم بینی وبین اخی فرق
وماکان بی عنها نکول وانما تجافیت عن حقی فتم لك الحق
فلم لست ترضی ان اکون مصلیا اذا کنت ارضی ان یکون لك السبق

ودرغلوای آن حال «سیدی حسام» از «اقشهر» روی بکریز نهاد ودرحدود «کافوری» جمعی ازاتباع قلیج ارسلان ازان حال خبردارشدند ودرجای تنك ومضیق دشوارراه بروی کرفتند وجنکی عظیم پیوستند واورا مجروح ودستکیر ساختند

قلیج ارسلان چون ازین حادثه شعور یافت بفرمودتا اورا دراغلال وانکال کشیده به «قرا حصار» بردند وآنجامحبوس کردانیدند وحکمت «وکذلك نولی بعض الظالمین بعضا بما کانو ایکسبون» جلوه یافت

وقلیج ارسلان همواره دروقت مکالمات ومفاوضات باسلطان صفت متصیدات ومتنزهات «قراحصار» کفتی ودرطیب آب وهوا ونضارت وغضارت مراتع ومرابع آن مبالغت نمودی ونزهت ازهاروانهار آن بقعه رابالوان عبارات تعبیروتفسیر کردی وغرض ازین تمویه وتنویه آن داشت که سلطان آن قلعه را التماس کرده آنجارود وازدارالملك و سواداعظم بر کوشهٔ افتد وازمغرس ومنشأ وقبیله وعشیره دورماند تااکر قصدی اندیشد ومکیدتی پیوندد بسرعت وسهولت متمشی کردد

وسلطان را فی الحال نقش این تخلیط درآینهٔ رای مرتسم شد ورقم این غدر وتلبیس برصحیفهٔ ضمیر هویدا کشت (فی حسن مس ابصران امره مکس)

وسلطان دران ایام بخواب دیده بودکه عقابی ازهوا درآمد وکبوتری را که درباغچهٔ او بود خواست که درباید برسرعقاب افتاد ویك بال اورا درزیرپای کرفت وبال دیکر بدست راست دمی کشید تابدو قطعه کرد وکبوتر را ازچنك عقاب باز رهانید

وچون بیدار شد درضمیر منیر لایح کشت که کبوتر پسر مرحوم علی بك است وعقاب قلیج ارسلان که میخواهدکه اورا ازبرج مألوف وآشیان معهودخود درباید ومن سبب نجات آن کودك شدم که ایزد تعالی مرا برانکیخت تاآن مظلوم را از شرآن متغلب شوم ومتعدی غشوم خلاص دهم

وهم دران ایام بخواب دیدکه شیری بروحمله آوردپیش رفت وآن شیررا بشمشیر پاره پاره کرد ونام قلیج ارسلان خود دلیلست برآنك شیر اوبود

وسلطانرا بشهادت این خوابها ورموزاولیا ومشایخ ودیکر منامات متقدم وآنك غریم نقض عهد وخلاف سوکند کرده بود معلوم ومحقق شدکه حق تعالی اورا سبب هلاك وتلاف آن مکار کردانیده است وازدیوان (ولولا دفع الناس بعضهم ببعض لفسدت الارض) شغل اعدام وافنای اوبدو حوالت کرده اما چون برمدعای (اذاجاء اجلهم فلایستأخرون ساعة ولایستقدمون) دراجل مهلتی ودروقت تراخیی بود واز روزوروزی تتمهٔ مانده تارة بسبب تفرس غریم وموانع اتباع واشیاع او واخری بعلت قلت اعوان وانصار وفرط ابقا وآزرم که برمزاج شریف غالب داشت درامضای عزیمت تعلل می کرد تا مدتی بران بکذشت ومعارف شهر وارباب ولایت را از رذایل فعال وذمایم خصال قلیج ارسلان نفاری وعشاری حاصل شد وهمکنان ازومتوهم ومتبرم کشتند وامرا و ارکان دولت (مثنی وثلاث ورباع) پیش سلطان می آمدند وازبی رسمی او بث شکوی وبسط عتبی می کردند وعهدی بستند وسوکندی خوردندکه بالله الطالب الغالب المدرك المهلك الحی الذی لاینام ولایموت وبدان خدای که ازمهبط ثری تامصعد ثریا افراد ممکنات واشخاص موجودات راقعود وقیام وجنبش وآرام بمشیت قدیم وارادت عظیم اومنوط ومربوطست واز حضیض مرکبات سفلی تا اوج بسایط علوی اعیان مخلوقات ومکونات را نواصی و اقدام واجسام واقدام دردست قدرت

وقبضهٔ قوت او مملوك وممسوك بدان قهاری که تیغ سهمکن را جهت دفع مفسدان خون خوارومتهتکان مردم آزارازآسمان فروفرستاد وملوك دین‌دار و سلاطین شریعت شعاررا جهت تعمیر بلاد و ترفیه عباد بتوفیق و تأیید خود مخصوص و متعین کردانید وزمام‌شغل وعمل ورزق واجل بکف کفایت وقبضهٔ عنایت ایشان بازداد که اکراین سفاك افاك و هتاك فتاك راکه شراب ازخون عزیزان مامی‌برد و کباب ازدل جکر کوشکان ما می‌خورد ازسرما باز کنی وبشمشیر آبدار عرصهٔ این مملکت ازلوث وجود ودنس نفس اوپاك کردانی و مامشتی بیچارکان‌را ازطوارق شرو دواهی ضراو ایمن سازی تاسر برتن و جان دربدن داریم ترابنده وخدمتکاریم وکردن از چنبر حکم تو بیرون نیاریم واکراین عهد بشکنیم و برین‌سوکند نپاییم درمعرض خطاب آییم واز زمرهٔ (اولئك علیهم لعنة الله والملئکة والناس اجمعین) باشیم

وبعضی ازرؤس‌اجناد وقبهامی آمدند وازقلت منال‌وضیق ذات الید شکایتها می کردند واستغاثت می‌نمودند وحالات ازین مقالات خالی نبود

تاروزی یکی ازاهالی شهر ماجری بسمع قلیج‌ارسلان رسانید و کیفیت معاهدت ومشابکت شهری ولشکری بااوشرح داد بغایت متأثر ومتغیرکشت و باچندی ازخواص خودکه محل‌راز ومحرم دمساز بودند این سخن بازراند ودردفع این مهم صائب وضربت لازب رای وتدبیر انکیخت

یکی‌ازایشان که شمهٔ ازعقل و تمیز بمشام جان اورسیده بود ودیدهٔ بصیرت او چهرهٔ انصاف دیده کفت برای شریف خافی نباشدکه این شخص رکن اسد این شهر وناب اشد این مملکتست وبعلونجاروعقل وهنجار ازخواقین‌خافقین وصنادید مشرقین برسر آمده و فضایل سیف و قلم ومفاخر عرب و عجم‌را حاوی وجامع و بعدازانك سیدی حسام ودیکران دردعوت تومترددبودندودرمزلقهٔ لاونعم متلون ومتفنن اوبقدم‌صدق وارادت تمام برخاست وباعزاز واهتزاز بلیغ ترا درشهرآورد وباآنك‌در دعوی ملك و دولت غرینی غالب وشریکی طالب بود وتقلد وتعهداشغال آنرا شایسته وسزاوار ترانقدیم‌کردوبزعامت وایالت توراضی‌شد و ترادرمسندامارت تمکین دادوقبض وبسط ورتق وفتق آن‌شغل باتدبیر وتصرف توکذاشت و توبا اوعهدی کردی وبران وفانمودی وقلعه و ولایتی بدوتفویض نکردی و اورابعملی وشغلی مشغول نکردانیدی تاکار بطلب والتماس انجامید ومع‌هذا هرچه ازتوخواست مقبول ومبذول نداشتی وازهردرکه آمد دست ردبسینهٔ او باز نهادی

وکرهی ازکار اونکشادی وشاغلی درپیش‌او ننهادی وازتبعهٔ (طلب‌الغایة‌شوم) غافل‌وذاهل ماندی اکنون بعدازچندین تهاون وتغابن اکراز توملالتی یافته باشد وازین افراط‌فاحش وتعدی مدهش انفتی نموده ازانجا که حمیت حریت‌وعصبیت بشریتست‌غریب وعجیب نباشد وبروکرفتی وحرجی ننشیند

رباعیه

نه‌هرکه طراز جامه بردوش‌کند	خودرا زشراب‌کبر مدهوش‌کند
بدعهد بودکه یار درویشی را	در روز توانکری فراموش‌کند

اکنون‌اکرچه وقت فایت شده‌است‌وتقصیربغایت انجامیده‌طریق آنست که‌قیصریه‌را که مولد وموطن اوست بر قراری که عهدبسته وسوکند خورده از دست متغلب بیرون آری وبامضافات ومنسوبات برومسلم‌داری ودراستدراك مقاصد ومناجح او استقصا لازم شماری وعهدی دیکر محتوی برصفای نیت و نقای طویت مجدد کردانی و سراً و جهراً سیرت‌وسریرت بااوپاك کردانی تاموجب سکون جاش ورفع‌استیحاش اوشودوتوبه‌بدعهدی وبی حفاظی منسوب ومذکور نشوی

قلیج ارسلان چون‌این مفاوضه بشنید باسلطان خلوت ساخت وکفت شمارا با اهل شهرمعاهدتی رفته است ومیثاقی اتفاق افتاده

کفت‌بلی

کفت چکونه

کفت بر انجمله که اکرازشما یا ازغیر ضرری واذیتی متوجه شود درکف وردآن بایکدیکر متفق ویکجهت باشیم ودرمدافعت وممانعت آن همداستان

درجواب کفت اکر مضرتی رسد همچنان باشد و سوکندی دیکر بران سیاق‌که یادکرده بودوشکسته تازه کردانید وبتکلف وتصنع مواتاتی فرانمود وموافاتی ظاهر کردانید (انما یفتری‌الکذب‌الذین لایؤمنون بآیات‌الله واولئك‌هم‌الکاذبون)

سلطان چون دیدکه حجاب فیمابین غلیظ شد وسخنان وحشت انکیز وکلمات عداوت آمیز درمیان آمدو دانست که قلیج ارسلان اکرچه ظاهرا مداهنتی می کند و مماذقتی می‌نماید درباطن بقصد و غدر مشغولست و بکینه و عداوت محشو و مملو جوامع همت

بران مقصور كردانيدكه وجوه لشكررا باخود الفتى دهد وصيد دل وقيد خاطر ايشان كرده همهرا متفق سازد ومعتمدى پيش قليج ارسلان فرستاد وكفت فصل زمستانست ولشكر برهنه وبى برك اكر مصلحتى باشد بر ولايت حاجى شادكادى روم ومال بستانم ونوكررا معمور ومرتب سازم ومبالغى وجوه جهت خزينه حاصل كنم

اين معنى موافق مزاج او آمد ورخصت داد وروزى چند غيبت سلطان را سبب حضور خود دانست سلطان على خيرة الله تعالى باغلبه وازدحام تمام بدان صوب نهضت كرد ودرمدتى اندك مالى بسيار بحصول رسانيد ومقدار هزار نفر مردرا يك ساله مواجب داد ومشاهير سپاه واحداث لشكر بسلطان ارادت آوردند وكمر دولتخواهى وهوا دارى برميان بستند

وبعضى ازا مرا وقتها ازقليج ارسلان شكايت مى كردند

وسلطان ايشان را بليت ولعل تسويف وتعليل مى دادوهريك را بنوعى تسلى مى كرد تا حاجى شاد كلدى نزديك رسيد امامجال مقابله ومقاتله نداشت

وبدين تمكن امرا واجنادرا ارادت واعتقاد موكدشد وسلطان سالماً غانماً كوچ كرده متوجه سيواس كشت وچون بظاهر بلدرسيد صدور وموالى وارباب واهالى استقبال كردند وبمقدم سلطان ابتهاج واهتزاز نمودند وجمعىكه معتمد ومحرم بودند ازقبح سيرت وخبث سريرت قليج ارسلان روايات مى كردند وحكايات مى كفتند واز جمله يكى آنكه بعداز نهضت سلطان بروزى چند خواستكه منكوحهٔ مرحوم على بك را درنكاح آورد وبترتيب اسباب وتجمل آن مشغول شد

درجمله سلطان درشهر آمد وبديدن قليج ارسلان رفت چون باكثرت وسوادى مهيب پيش اودرآمد وهمى دردل اوراه يافت وخوفى درخاطر اونشست وجهت سلطان شربت خواست « كيخسرو » كه عم اوبود كفت ايشان را شربت ديكرمى بايدداد

وهم درمجلس اين سخن بسلطان رسانيدند

القصه شربت خوردهشد واتفاقادر ان حال قضاة وموالى شهر درخلوتى باتمام عقد ونكاح مشغول بودند ومهرنامهمى نوشتند

وچون تمام شد درآمدند وقيلج ارسلان را تهنيت كفتند پير على وامراى ديكر خبر ازدواج بسلطان انها كردند

وچون آن عقد بىشور واتفاق ايشان بود چنانك عادتست غيرت بردند وكفتند درمذهب مردى ورجوليت چكونه روا باشدكه حرم امير مارا تركمانى بىعلم ورخصت ما درنكاح آرد وبمجرد مشورتى بما التفات نمايد واكر ما اين حيف وضيم برخود كيريم وبدين استحقار واستصغارتن در دهيم مركبه ازين زندكانى باشد وسبلت بر ماحرام (المنية ولاالدنية)

سلطان را هر چند حرقت اين عار ولوعت اين شنار احشا وجوانح بجوش آورده بود وتباريح اين استخفاف در اعضا وجوارح كرفته اماپاى احتمال بيفشرد وتكسر وتغير دربشره نياورد وروابط الجاش تقويت وتسليت آن جماعت كرد وكفت خاطر آسوده بايدداشت وببشارت (لاتيأسوا من روح الله) مستبشر ومستظهربودكه لطايف غيبىدركار است وعنايت الهى يار وهر چيزى راوقتى مقدر واجلى مقرر واميد بالطف پروردكار واثقست ويقين صادقكه نهبس دير اين طردرا عكسى واين صحت رانكسى طارى شود وكار بروفق مشتهاى طبع ومبتغاى خاطر شما كردد چهسيدرسل وخلاصهٔ جزو وكل مى فرمايدكه (النصر مع الصبر والفرج مع الكرب)

شعر

لئن نظر العداة اليك شزرا　　فلاتك ضيقامن ذاك صدرا
وكن بالله ذ اثقة فانى　　ارى لله فى ذا الامر سرا

ومدتى برين طريق بكذشت وهر روز قليج ارسلان را وهم زيادتمى كشت وخوفوخشيت متزايدمىشد ودرمجالس شرب كه بايكديكر بمعاقرت ومعاشرت بنشستندى سلطان راچون كيفيتى درمزاج حاصل شدى وپردهٔ حجاب ازمضمونات ضماير ومكنونات سراير برخاستى دست بشمشير بردى وصريح كفتى من روزى اين تيغرا در معركهٔ غيرت خون آلود خواهم ساخت واين مستسقى آب حيات را ازجكر مفسدان سيراب خواهم كردانيد وهيچ كسرا زهرهٔ آن نبودكه بپرسدكه اين چه حكايتست واين خطاب باكيست وبازكفتى اكراين شمشير را برديوار زنم بچهارپارهشود آنكاهمى كفت درين خانه كسى نيستكه ازمن بپرسدكه فرض كرديمكه ديوار بدوپارهشود بچهارپاره

چون می‌شود وباز کفتی یارای جواب من ندارید واز ترس خودرا فراموش کرده‌اید

ومثل این معارضات ومناظرات می کردوروع وریبت قلیج ارسلان متضاعف می کشت

وشبی دیکر صحبتی داشتند قلیج ارسلان «شیخ عادل» راقدس سره طلب داشت تاکلمات اوبشنود واز سیاق سخنان اوبر کیفیت حال ومآل خود ازخیروشر استدلال کند واین مقدارندانست که عارفانی چنین‌را که‌دامن همت‌ازاغراض‌واعراض دنیوی افشانده‌اند وروی توجه بدرکاه بی‌نیاز آورده پیش‌خود خواندن وتشویش اوقات ایشان دادن از طریق ادب وقاعدهٔ مروت بیرونست واکر کسی راباایشان مهمی سانح شود بزیارت ایشان باید رفت وحاجت عرضه داشت

فی‌الجمله چون شیخ را درآوردند قلیج ارسلان بسلطان کفت اول شمادر خلوت روید وباشیخ صحبتی بدارید سلطان فرصت غنیمت شمرد وبصحبت پیرشتافت وشرف حضور دریافت

پیر کفت این حرامی قحبه زن کجاست

سلطان کفت بر دراست

پس کفت اورابخوان

واو بردر ایستاده بود وحکایت می شنید

سلطان بیرون آمد وکفت پیر شمارامی خواند

قلیج ارسلان درآمد وسلطان بردرتوقف کرد

بعداز زمانی یکی بیرون آمد وکفت صحبتی کرم درکرفته است وشمارامی خوانند

چون درآمد شیخ رادید چماقی دردست وقلیج ارسلان برابر اونشسته درقفای اوبنشست

قلیج ارسلان کفت چرا درقفا نشستی

سلطان کفت تاچماق بر توآید

چون زمانی بکذشت شیخ متوجه قلیج ارسلان شد وکفت توقحبه زن حرامی اینجا آمدی ومردی مسافری بکذر واکرنه والله که ترا می کشند

چون لحظهٔ دیکرشد وسخن ازهرنوع فرو آمد بازروی بدوآورد وکفت ای حرامی قحبه‌زن‌تواینجا آمدی وآنچ نخورده بودی خوردی وآنچ نپوشیده بودی پوشیدی اکنون زود برو والله که ترامی کشند وکتاب مثنوی مولوی قدس‌الله انفاسه‌العزیز که‌درمجلس بود

درمجلس بود برداشت واوراق آنرامی کشودومی کفت اینک‌ترا کرفتندواینک بشمشیرزدند واینک کشتند واینک سرت بریدند وبتیرکی وغضب تمام اوراق بازمی کرد واین کلمات می کفت تاازجای برخاست وروی بسلطان آوردو کفت «مرا [۱] احمد این‌را بکش ورحم مکن»

سلطان کفت چنین کنم وبکرات می‌خواست که قضیه تمام کند شفقت وآزرم مانع می‌شد ورافت وزحمت دامن کیرمی آمد وقول شیخ اشارت ورخصت بودبامضای آن عزیمت وچون ازشیخ آن‌سخن بشنید جوامع همت وقصارای نهمت برانفاذ آن نیت مصروف کردانید وتردد وتزلزل ازخاطر مرتفع شد

وچون مجلس منقضی‌شد قلیج ارسلان متفکر ومتحیر بخود فرورفت وبعداز ساعتی سربرآورد وکفت اکر ازین سخنها که «شیخ عادل» کفت ازصدیکی راست شود وای برمن واکر همه واقع شود حال چون باشد

«کیخسرو» زبان فحش درازکردودشنامی شنیع‌بشیخ عادل دادوکفت چه‌لازم‌چنین کسان‌را آوردن وازایشان ملالت وخجالت خوردن وهرکس تسلیت خاطراومی کردند

وشیخ دران روزها بخانهٔ سلطان رفت ودست بردیکهامی مالید ومی کفت بعدازین آش بسیار ترتیب دهید ودیکها را پرکنید وسلطان‌راملك احمد می‌خواند واز اطعمه و فواکه وغیر آن هرچه پیش اومی نهادند ازانجا نصیبی بسلطان می‌داد و نظری می‌کرد واین معانی اضافت قوت وجرأت سلطان می‌شد

تاروزی قلیج ارسلان‌بسلطان کفت دوش ترا بخواب دیدم‌که بباغی‌که دراوزنجان داری مرا دعوت کردی وآن باغ دیوار بلنددارد و درغایت نضرت و نزاهتست وتوبردکه نشسته ومن درپهلوی تو نشسته ام وتوکتابی بزرك دردست داری ودرانجا نظرمی کنی ومی کویی فلان موضع را مال این مقدار است وطول وعرض اوچندین ومال فلان ولایت چنین وچنین و همچنان تعداد می کنی تا «سُرماری» و «چابَجمال» رانیز برزبان می‌آری آنکاه من بتوکفتم اینهاکه‌می کویی درکتاب نوشته است کفتی آری وکتابهای دیکردارم‌که دران‌مواضع دیکر نوشته اند بعدازاین‌درویشی پیداشدوکفت پس معلوم شدکه صدق واخلاص ازهمه چیز بهتر است

[۱] (مرا) کلمه‌سی (دده‌قورقوت) کتابنده‌کی (مره) درکه بوکون (بره) اولمشدر. (المصحح)

آگاهی یافتن سلطان ازغدر قلیج ارسلان وقتل او و کیخسرو

یکی ازمتعلقان منکوحهٔ علی‌بك که درحبالهٔ قلیج ارسلان بود روزی پیش‌سلطان آمد وکفت درین دوروز نوکران قلیج ارسلان جمع می‌شوند واتفاق کرده اندکه ترا کرفته ب «آخمَدَكْ» برند ودرقصدتواند تامعلوم باشد

سلطان صورت حال بامعتمدان خود درمیان نهاد وچون شب درآمد خلوتی‌ساخت و «شیخ مؤید» راکه باسلطان علاقهٔ قرابت وآصرهٔ نسبت موکدو ممهد داشت وازعهد طفولیت‌پروردهٔ تأدیب وتهذیب‌وبرآوردهٔ تربیت وتقویت اوست پیش‌خود خواندوکفت قلیج ارسلان‌که بامن سوکند خورد وخلاف کرد بی‌آنك ازماضرری مالی یاجاهی بدو رسیده باشد یاجرمی وخطایی صادرشده بناو اجب قصد جان ما کرده است‌ودران فکراست‌که درین هفته خاطر ازکار ماپردازد وبعدازان‌که این معنی مارا معلوم شده وتحقیق پیوسته است اکر درتدبیر کاراوتساهل ورزیم وتکاسل نماییم وتن دردهیم‌تامارا هلاك کند شرعاً وعقلاً درجهل مرده باشیم ودرخسران دنیا وآخرت رفته ونعوذ بالله من آفات الغفلات وهرکه درچنین کارها سستی نماید وبرجان خود نبخشاید خون خود بدست خود ریخته باشد وخاك شقاوت بر سرخود بیخته وبسر باری شماتت عاجل وخسارت آجل اندوخته اکنون خودرا بدست دشمن دادن وتن بمرك نهادن زبونی ونامردیست واهل وعیال رهاکردن وسرخود کرفتن لوم وبی‌حمیتی پس‌قضیه منحصر شدودران‌که دست بکشاییم ومردانه درمیان آییم وپیش ازانك اوبر سرمازند مابر کردن اوزنیم ودمار ازروزکار اوبرآریم تااین معنی سبب‌نجات‌ماو جزاوسزای دشمن وعبرت دیکر مفسدان و بدسکالان کردد وتاریخ این جستی وپیش دستی سر دفتر تواریخ سلاطین عالم وخواقین بنی‌آدم شودوحکمت (ولایحیق المکرا لسیئ الاباهله) بمصدوقه پیوندد ودعوای (من‌حفر بیراً لاخیه وقع فیه) بثبوت رسدکه (الموذی‌طبعا یقتل شرعاً قیاساً علی‌افعی)

بیت

اذا المرء اولاك الهوان فاوله　　هوانا وان کانت‌قریباًاواصره [۱]

[۱] ایاصوفیه نسخه‌سنده بویله‌در دیکر ایکی نسخه‌ده بوبیتك یرنده شوبیت وار

اذا کان حلم‌المرء عون عدوه　　علیه فان الجهل اعنی واوقع

وهیچ شکی وشبهتی نیست که توشاخی ازشجرهٔ دودمان وشعبهٔ ازقبایل خاندان مایی بل بضعهٔ جسد وفلذهٔ کبدمنی اکرت عضدالیمین کویم خلافی نیست واکر قوةالظهر خوانم ریبی‌نه آنچ ترا ازبهر من‌سوزد دیکری‌را نسوزد وآنچ‌مرا ازتو کشاید از دیکری نکشاید وبعدحول الله‌تعالی وقوته درممارست این خطب عظم ومزاولت این مهم جسیم ترا سبب اوثق ومدد اوفق می‌دانم ووثوق کلی بر جرأت وجلادت تودارم چه آثار نجدت وشجاعت درناصیهٔ تومشاهده می‌کنم وتباشیر نجح‌وظفر درجبین تولامع می‌بینم (فی‌الجریرة یشترك العشیرة)

«امیر شیخ مؤید» چون این عبارت دل آویز وکلمات حمیت انکیز بشنید کفت اتباع دولت همیشه منصور ومسرور واعدا مکسور ومأسور باد من‌بنده اکرچه از بندکان کهترینم ودرخرمن این دولت کمینه خوشه چین نه‌هنری فایق‌که ازان باز کویم ونه‌خدمتی سابق‌که بدان استظهار جویم

فارسیه

من‌کرچه بضاعتی ندارم　　سرمایهٔ طاعتی ندارم

اماچون پذیرفتهٔ این درکاهم وازخاك برکرفتهٔ این‌راه واقتباس ازین نورکرده ام واغتراف ازین بحر مسجور بصلاح وفلاح امید وارم ونجات ونجاح را طلب‌کار

شعر

آنراکه برکشید قبول تو همچو تیغ　　کرچه برهنه‌است بکوهر توانکراست
وانراکه دست ردتو انداخت همچوتیر　　خونین دهان‌وپی زده وخاك برسراست

دراشارتی که‌میرود کمرخدمت‌برمیان جان دارم وبقدر وسع‌وطاقت خدمتکاروجان سپار وبعون‌الله تعالی سینه سپرسازم وسردشمن درپای مرکب تواندازم

فارسیه

سردشمنان توحاشا وکلا　　که‌خوددشمنان ترا سرنباشد
سخن برسردشمنت قطع کردم　　که‌مقطع‌ازین‌جای بهتر نباشد

سلطان کفت همت بر دفع این دیو غدار مقصور داشته‌ام ونهمت بر هلاك وبوار او مصروف ومحصور ساخته وچون من با او بر آویزم باید که تو مبادرت نمایی وبدستی عنان وبدستی شمشیر او محکم فرو کیری تا مرا معلوم باشد که نفسی دران معرکه با من مشفق است چه دران دم هر کس همراهی نمی تواند کرد مکر آنك ترك جان کرده باشد واز سر سر درکذشته ومن هر آینه دران حال جان بازی خواهم کرد وبدانچ مقدور وموسوع باشد خواهم کوشید

مصراع

تا خود بکجا رسد سرانجام

«امیر شیخ مؤید» ازسر رغبت صادق وارادت صافی این شرط را ملتزم ومتقبل شد وقرار بران دادند که فردا این عزیمت بامضا رسانند

وصباح برین نیت سوار شدند وقلیج ارسلان را درسیران یافتند ومواضعه چنان رفته بود که چون سلطان اشارت کند «امیر شیخ مؤید» غریم را بران وضع که مقرر شده فرو کیرد وبا او می راندند تا بمتسعی که مجال داشت رسیدند

سلطان بامیر شیخ مؤید اشارت کرد واو بـ«امیر پیر علی» سخنی کفت وبجای خود رفت وحرکتی نکرد تا بموضعی دیکر که ازان موافق تر بود رسیدند

دیکر بار سلطان اشارت کرد ودست بردی نرفت ودرشهر آمدند وچون نزول کردند

سلطان بامیر شیخ مؤید کفت چون بود که بر قول قرار نکردی

کفت «امیر پیر علی» رخصت نداد وکفت امروز برمن غسلی واجبست

جمعی که دران قضیه اتفاق داشتند چون آن اهمال دیدند بعضی ترسیدند وبعضی را رای دکرکون شد فی الجمله درعزایم فتوری واقع شد ودراتفاق کلمه وهنی وقصوری راه یافت والحق محل خوف وجای خطر بود ومظنهٔ آن که راز ازپرده بیرون افتد وحال بتباهی انجامد چه عقلا کفته‌اند

مصراع

کل سر جاوز الاثنین شاع

اما سلطان که مرکز آن دائره ونقطهٔ آن پرکار بود قطب صفت بر عزیمت خود راسخ وثابت بود ودرقصد ونیتی که داشت عازم وجازم ومی کفت

شعر

أمثلی تأخذ النکبات منه ویجزع عن ملاقاة الحمام
ولو برز الزمان الی شخصا لخضب شعر مفرقه حسامی

وچون شب درآمد بامیر شیخ مؤید کفت قاعده نه چنین بود وطریقه نه این چه تراخی وتوانی درمثل این قضایا مخیلهٔ قصد جان وتلف نفس است ازان جهت که امزجه مختلفست وافکار متفاوت وآدمی را هردم فکری وهر لحظه خیالی متصور می کردد وبلغت تازی دل را ازان قلب خوانند که هر نفس ازحالی بحالی متقلب شود وهر زمان آرزویی دیکر کند چنانك درامثال آمده است که (الفؤاد الف واد) وازامام الثقلین وابوالحسنین علی بن ابی طالب علیه السلام روایت کنند که کفت اعجب مافی الانسان قلبه وله موادمن الحکمة واضدادها من خلافها فان سنح له الرجاء اذله الطمع وان هاج به الطمع اهلکه الحرص وان ملکه الیأس قتله الاسف وان عرض له الغضب اشتد به الغیظ وان سعد بالرضا نسی التحفظ وان ناله الخوف شغله الحزن وان اتسع له الامن استلبته العزة وان افاد مالاً اطغاه الغنی وان عرضته الفاقة فضحته الجزع وان جهده الجوع قعد به الضعف وان افرط فی الشبع کظته البطنة فکل تقصیر به مضر وکل افراط له مفسد غرض آنك این صورت باچند کس درمیان است وهمواره دل مردم بریك حال نیست ودرپیش برداین عزیمت تهاون خطری عظیم دارد وتمادی عاقبتی وخیم اماچون تقصیر باختیار واردات تو نبود عذر واضحست وحجت ظاهر ا کنون بعد قضاءالله وقدره فرداهم اشارت خواهم کرد اکر اقدام نمودی فهو المراد والا مقرر است که تو مرد این میدان و فارس این جولان نیستی ومرا بنفس خود با این شیر پنجه می بایدزد وتنها دردهن این اژدرها می باید رفت

مصراع

کس نخارد پشت من الا سر انکشت من

ولامحاله هرآنچ محکوم قضا ومقدور قدر باشد بظهور خواهد پیوست وبحیلت هیچ محتال ومکر هیچ مکار تغیر وتبدل نخواهدپذیرفت (قل لن یصیبنا الا ما کتب الله لنا هو مولینا وعلی الله فلیتو کل المؤمنون) واز ابن عباس رضی الله عنه مرویست که کفت روزی درحضرت رسول صلوات الرحمان علیه بودم در اثنای نصیحتی که مرا می فرمود کفت (یاغلام اعلم ان الامة لواجتمعت ان ینفعوك بشیٔ لم ینفعوك الا بشیٔ قدکتبه الله لك و لو اجتمعوا علی ان یضروك لم یضروك الا بشیٔ کتبه الله علیك رفعت الاقلام وجفت الصحیفة)

شعر

سبقت مقادیر الاله بحکمها   فارح فؤادك من لعل ومن لو

وبران جمله اتفاق کردند که بامداد که قلیج ارسلان سوارشود سلام بزبان شمشیر دهند ومصافحت بمکافحت نمایند

وسلطان علی الصباح باهفت تن ازاهل شوری سوارشد   وبردر قلیج ارسلان رفت وساعتی مترصد او شد بیرون نیامد وهرلحظه می کفتند   اینك سوارمی شود واوخود ازدری دیکر بحمام رفته بود   وناکاه ازقفای سلطان باکوکبهٔ خود پیداشد

سلطان کمان برد که برکیفیت حال اطلاع یافته است ومی خواهد که پیش دستی کند (والحزم سوء الظن بالناس) واوخود ازان معنی خبر نداشت وبرعادت مستمر خواست که بخانه رود سلطان برسم استقبال پیش آمد

قلیج ارسلان متوهم شد وازراه خانه منحرف کشت   وبطرفی دیکر توجه نمود سلطان کفت اکر هوس سیران هست راه ازین جانب است وعلی ای حال اورابدن طرف کشید اونیز نفی توهم واظهار تجلد رابران سمت روانه شد وبصحرای « چکنم » بیرون رفتند

وآن روز سرمای عظیم بود   وبرفی سهمناك نشسته تاحدی که هرکه ازراه کوفته بیرون رفتی در برف غرق شدی   ودوراه بود درجنب یکدیکر براهی سلطان وبراهی قلیج ارسلان دوش بردوش می راندند   ودیکرسواران برطرفین برسربرف افتان خیزان می رفتند   ونوکران سلطان را اسب دربرف فرونمی رفت بخلاف اتباع قلیج ارسلان که بهر قدم دربرف می افتادند   وبزحمت تمام می رفتند

قلیج ارسلان ازان نادره متعجب ماند وکفت چیزی عجب مشاهده می کنم نوکران توچون برق برسربرف می روند   واسبان ایشان فرونمی روند ونوکران مارا اسبان می افتند وبزحمت می روند سری غریب است وحالتی بس عجیب

سلطان بسخریه کفت جماعت شمافربه واسبان ایشان پهلودار وسنکین اند لاجرم ازغایت کرانی ببرف فرومی روند   وزلق می خورند   ویاران ماضعیف وکرسنه ومراکب ایشان زبون ونزاراند بدین سبب سبك وسالم می روند

بیت

چون کران باران بسختی می روند   هم سبك باری وچستی خوشتراست

قلیج ارسلان را ازاستماع این تعریض وهم بیفزود

وغرض سلطان ازان کلام ثقیل وسخن موحش آن بود که اونیزدر مقابل آن جوابی تلخ بکوید   ومحاوره بمناظره انجامد تاسبب تهییج غضب وتحریك قهر وعصبیت کردد   وعوایق شرم وآزرم ازپیش برخیزد وعزیمت بسهولت امضا یابد که (رب کلمة جلبت کلمات)

چون ساکت شد ومتعرض جواب نشد حجاب همچنان باقی بود   تابکنار آب سیواس رسیدند وساعتی مکث کردند

« امیرپیرعلی » رسید ویکی ازنوکران قلیج ارسلان بدو اشارتی کرد وبازکشتند

وچون نزدیك تربهٔ « شیخ اَرْزِرُوم » رحمة الله علیه رسیدند   سلطان بامیرشیخ مؤید اشارت کرد واو برعادت کذشته باامیر پیرعلی سخنی کفت وبجای خود رفت   تانزدیك زاویهٔ « حاجی بك اعرج » رسیدند دیکر باراشات کرد   انجاهم دستی نجنبانید

وسلطان را آن تهاون بر مزاج کران آمد   ازان جهت که اکرآن روزکار باتمام نمی رسید ایشان سبق می بردند وعوذبالله قضیه منعکس می شد   چه غرما بقرینه وفراست صورت حال استشمام کرده بودند وکمان برده ومترقب فرصتی که سبقت برند وقصد کنند

چون سلطان دیدکه قضیه تطاول یافت وکار بکام دشمن خواهد شد   چون بزقاق دکاکین که خارج دروازهٔ میدان واقع است رسیدند   وقلیج ارسلان بزقاق درآمد توجه وتوکل بحضرت میسر الآمال ومقدر الآجال کرد واز دولت مصطفوی وارواح خلفای

راشدین وهمم اولیا ومشایخ استعانت واستمداد خواست وبادلی قوی وقوت مرتضوی تیغ ازنیام برکشید ونعرهٔ حیدری چنانك دربیر کرجی شنیده‌اند ازحنجره برآورد وکفت هان ای مردان کار ویاران وفادار کجایید

فی‌الحال آواز «امیرشیخ‌مؤید» بکوش‌سلطان رسیدوتانظر کرد اورادیدعنان‌قلیج‌ارسلان محکم کرفته «ومبارکشاه» نامی که محبوب قلیج ارسلان بود ومعتمد میان اووسلطان حائل شد سلطان بروحمله کرد واومنهزم شد پس‌روی بقلیج ارسلان نهاد وتاشمشیر راست کردن «شیخ‌مؤید» را دیدکه بدستی دیکر شمشیر قلیج ارسلان بکرفت وازنیام برکشید بدستی تیغ وبدستی عنان او کرفته داشت

ودراثنای آن‌حال بعضی ازنوکران عنان اسب قلیج آرسلان ببریدند

سلطان بطرف قلیج آرسلان کردید وحمیت ورجولیت درکار آورد وضربتی برمیان هردوکتف اوزد چنانك اسب قلیج ارسلان ازقوت آن ضرب ازجای بلغزید وروی بطرف سلطان کرد شمشیر برروی اوحواله کرد اسب قلیج ارسلان فحل بود بردوپای استاد ودودست برهوا داشت سلطان ضربی دیکر برسرقلیج ارسلان زد وبدونیمه کرد بقوتی‌که تیغ ازسر او بکذشت وبر سراسب آمد وبشکافت وقلیج ارسلان از کفل اسب فروافتاد وجان بداد ونوکران سلطان از جوانب درآمدند وسرش ازتن جدا کردند واتباع قلیج ارسلان‌را بعضی بقتل آوردند وبعضی‌را دستکیر ساختند (فحاق بالذین سخروا منهم ما کانوا به یستهزؤن)

وایزد تعالی عز شانه سلطان‌را ازمکایدآن اشرار وغوایل آن فجارکه بی‌موجبی بشحنا وبغضا برخاسته بودند ودر استیصال آن شجرهٔ طیبه سعی واجتهاد پیوسته مصون ومحفوظ داشت وداغ (وارادوا به کیداً فجعلناهم الاخسرین) بر ناصیهٔ حال ایشان نکاشت تا آن تیغ عدوان‌که بدست مکر ودستان برکشیده بودند درسرایشان نشست وآن‌تیربغی وطغیان‌که ازشست عصیان وکفران کشاده درسینهٔ ایشان شکست

شعر

یا ایهاالظالم فی فعله　　　الظلم مردود علی من ظلم

وسلطان باد ونوکر بطرف شهر دوانید وچون بدروازه رسید یك مصراع بسته بودند وخواستندکه مصراع دیکر بهم کنندکه سلطان برایشان حمله برد جماعت منهزم

ومتفرق شدند وسلطان در شهر آمد و «عبدالله» نامی‌که ازنبیرکان «جلال‌الدین محمود مستوفی» بود درپیش و «اخی عیسی» درقفای سلطان می‌راندند

وچون ببازار سراجان رسیدند «کیخسرو» که عم‌قلیج ارسلان بود وبشجاعت ومبارزت معروف وموصوف وبا سلطان ازجهت ملوك سلاجقه قرابت مادری ثابت‌داشت بافوجی سوار از مقابل رسید

وسلطان درخاطرداشت‌که اکر قضیه بر حسب دلخواه شود اورا درامارت سهیم وشریك خود سازد وبمظاهرت ومعاضدت همدیکر قضایا بفیصل رسانند

«کیخسر» چون تیغهای برهنه‌دید بهم برآمد وکفت حال چیست

«عبدالله» کفت قلیج ارسلان عمر بشماداد

چون این بشنید تیغ برکشید وبا او برآویخت وهریك ضربتی برهم زدند کارکر نیامد وضربات متوالی کشت

سلطان چون‌حال چنان دید مرکب برانکیخت وتیغ بر «کیخسرو» حواله کرد «کیخسرو» امان خواست وزنهار درآمد وذکرقرات وصلت رحم برزبان آورد سلطان‌را رافت مروت وفتوت دامن کیرشد واین بیت درخاطر آمد

بیت

یذکرنی حامیم والرمح شاجر　　　فهلا تلا حامیم قبل التقدم

ودست از محاربت ومضاربت باز کشید وبا اوبملاطفت ومطایبت‌در آمد ودرپهلوی یکدیکرمی راندند وبسبب تنکی‌راه در موازات تقدم وتأخر می‌افتاد وفیما بین‌انحرافی واقع می‌شد وچندانك سلطان الحاح می‌کردکه تیغ درنیام کن نمی کرد وآن شتردل چون مردنبرد نبود وقوت مناوشت ومصاوات نداشت خواست‌که بو سایل حیلت وذرایع خدیعت‌که سرمایهٔ عاجزان ودست آویز فرومایکان‌است کاری پیش برد ومنتهز فرصتی می‌بود وندانست‌که تیغ قضارا سپری وسیل بلارا کذری ممکن‌ومتصور نیست وهمین لحظه لقمهٔ کور وطعمهٔ ماروموم خواهد بود

سلطان معتصم بحبل توفیق ومتمسك بعروهٔ عنایت و تأیید بران وضع می‌راند

تا بمضیق رسیدند و آن غدار اندکی ازسلطان متأخر شد وتیغ ازپهلو، چپ اوراست کرد

سلطان بالهام الهی آن‌حرکت احساس کرد وبتمایلی اندك آن مکیدت ازخود بکردانید وتیغ برآورد وبناف آن منافق فرو برد وتاباحشا وامعا رسید وازغایت حمیت بی شعورکه تیغ کارکر آمده‌است اما می‌دیدکه غریم دهن بازکرد. چنانك کسی تثأب کند «کیخسرو» اسب بر انکیخت ودرپیش افتاد

سلطان ضربی دیکر برتارك اوزد ویك نیمهٔ ازسر بادستار وروی وکوش پاره‌شد وبشمشیر غریم رسید ومقدار دوانکشت فرورفت
«کیخسرو» ازاسب در افتاد وکفقی ازمادر نزاد

سلطان چون ازکاراو بپرداخت شمشیر خونین دردست می‌راند وکس نمی دانست‌که حال‌چیست وفوجی از اتباع واشیاع سلطان بر درسرای جمع شدند وخبر یافتندکه میان سلطان وکیخسرو مناوشتی واقع شد وسلطان‌را زخمی بر پهلو رسید جماعت برهم رفتند وچون نکاه‌کردند سلطان‌را دیدندکه چون شیرخشم آلود باشمشیر خون اندود می‌آمد زبان بشکر وسپاس خداوند لطف وباس بکشودندوسلطان‌رادعاوثنا کفتند وقضیه فاش‌کشت وهرکجا نوکران قلیج ارسلان‌را می‌یافتند می‌کرفتند وبرهنه می‌کردند وباتیغهای مسلول پیش سلطان می‌آمدند وصف درصف استادند تا کفتندکه جمعی ازبقایای سیف در زوایای «احمدك» مختفی شده‌اند

سلطان بافوجی‌که حاضر بودند بدان صوب شتافت و ازیشان اثر نیافت ومجموع کریخته ازبیم جان درشقوق حیطان وثقوب بنیان‌مستور ومتواری شدند وموالی واهالی شهر جیلا فخیلا بحضرت سلطان شتافتند وبعد از تقدیم مراسم تهنیت بشرف بساطبوس استسعاد یافتند وسر در ربقهٔ طاعت ومتابعت آوردند واین لطیفه‌را سبب راحت روح وسرمایهٔ فتوح شناختند وکفتند

شعر

هنیت یومك هذا خیر تهنیة　　وزاد فیك علی‌العلیاء علیاء
بقیت ما بقی الافلاك دائرة　　وناح‌فوق وریق‌الغصن‌ورقاء

رفتن سلطان بدارالاماره واجتماع امرا واهالی شهر

سلطان بادلی مسرور وسعیی مشکور وفتحی رایع وذکری شایع بدارالاماره‌شتافت وشرط (ماننسخ من آیة اوننسهانأت بخیر منها) بوفا رسید وارباب سیف وقلم وسائر خدم وحشم هریك در سلك‌خود قرار کرفتند وسماطی‌که جهت قلیج ارسلان ترتیب داده بودند کشیدند

وچون ازطعام بپرداختند سلطان شمشیری‌که بخون مدعیان‌خضاب کرده بود درمیان مجلس انداخت وکفت (فقطع دابرالقوم‌الذین ظلموا والحمدلله رب‌العالمین) ودو سوکند نامه‌که قلیج ارسلان یاد کرده بود مشروط بشرطی چند وبران منوال عهد بسته وبخط خود نوشته وخلاف کرده بر علما وافاضل‌که درمجلس حاضر بودندعرض کرد تا بر مضمون آن وقوف یابند ونکاه داشتن قسم نامها مبنی بردو غرض بود یکی آنك اکر حق جل وعلاکار بر موجب دلخواه کرداند ونصرت قرین سازد جهت تمسك بمردم نماید تا جمیع خلایق‌را از ناقص وکامل ووجیه وخامل براءت ساحت سلطان درین واقعه معلوم کنند وبدانند که‌باعث برین قضیه امری بود ضروری نه مقصدی مالی وجاهی وقلیج ارسلان این تبر نکبت بدست خود بر پای خود زد واین خاك خذلان بچنکال خود بر سرخود کرد نه هیچ آفریده‌را در حدوث این حادثه جرمی لازم ونه بر هیچ کس حرجی ثابت واو از غایت غوایت وفرط جهالت خودرا بر شمشیر خدای زد وخویشتن‌را هدف تیر بلا ساخت (والذین ینقضون عهدالله من بعد میثاقه ویقطعون ماامرالله به ان یوصل ویفسدون فی‌الارض اولئك لهم اللعنة ولهم سوءالدار) ومرتکب نکث عهد وخلف سوکند شد تا مستوجب عار عاجل ونار آجل کشت

بیت

ولاتغدر اذا عاهدث عهداً　　فان الغدر صاحبه ذلیل

ودوم آنك بعیداً عن‌الساحه اکر قضیه نه بر وفق مرام واقع کردد وسعی موافق تقدیر نیاید چون قلیج ارسلان بر سوکند نامها عثور یابد طریق عذر واضح بیند

وحمل بر غدروخیانت نکنند وبداند که داعی بر تنفیذ این رای ضرورتی بین بود نه امری هین وحامل بر اجرای این ماجرا حجتی واضح نه مکری فاضح مما کان قدا ضمرهو واصحابه وکانوا متفقین علیه من الهجوم علی السلطان بالغدر الصریح والفتك الشنیع واطفاء جمرته وافناء رهطه واسرته من غیر عداوة سابقة وضراوة لاحقة حتی ابی الله ان یطفؤا نوره ویزهقوا مقدوره واجری علیهم قضاءه المحکوم وقدره المحتوم فضربوا بسیوفه وقتلوا فاصابهم سیئات ماعملوا

موالی وائمهٔ شهرچون برفحاوی ومضامین سوکند نامها اطلاع یافتند وقصد غدراو دربارهٔ سلطان بشناختند برمساءتی که ازنفس او برسراو رفت سلطان را معذور واورا ملوم ومدحور داشتند وکفتند

بیت

شر اندیش هم درسرشر شود چو عقرب که باخانه کمترشود

ودرسورت آن حال وفورت آن قیل وقال «اینه بك» نامی که از کبار متجنده بود وهمواره از قلیج ارسلان تنفر وتنکرمی نمود وباسلطان طریق اخلاص واختصاص می سپرد وخودرا ازبطانه می شمرد ازراه موعظت ومناصحت باسلطان کفت صواب درانست که باصدور ومشایخ شهر بکویی که من این قضیه را ازبرای «حاجی شاد کلدی» پیش بردم واین کارخاص جهت نظام کار وصلاح حال اوکردم وانکاه هرآنچ مقتضای مصلحت ومطابق مقصود توباشد بتقدیم رسانی

سلطان چون بغور این سخن فرورفت وبنظر بصیرت غث وسمین ورث ومتین آن هم تمیزکرد دانست که خاتمتی وخیم ونهایتی سقیم دارد واندیشه کرد که مراچه لازم که بعد ازاقتحام والتزام خطبی چنین خطرناك وورطهٔ هائل باستقلال واجتهاد خودوحصول مرام ومرتاد بامارت وایالت حاجی شاد کلدی که مدعی مملکت وغریم دولت وسلطنت است علی ملأالناس اقرار واعتراف آورم وبی رجحان فضیلتی دنیوی یا اخروی که اورا برمن حاصل باشد خودرا طفیل واجیر اوسازم وبمزیت واولیتی که برمن ندارد مجاهرت نمایم وچون من در ریعان حال وغرهٔ انتعاش وابلال بدین سخن رکیك وکلام نازل اجهار کرده باشم ودرشعار این عار وکسوت این عوارتن درداده دور ونزدیك ازمن

چه حساب برکیرند وترك وتاجیك بامارت وزعامت من چکونه سردرآرند وچون جماعت حساد وزمرهٔ فضول وفساد این تنزل وتذلل ازمن نزد حاجی شاد کلدی برند واین رکاکت رای ودناءت همت بارمغان پیش اونهند هرآینه حشمت ورونق من از چشم ودل اوزایل شود وطمع درمملکت مستحکم کرداند آنکاه قوتی که ندارد اورا پیدا شود وجرأتی که درونیست حاصل کردد نعوذبالله من سقطات اللسان وهفوات الجنان

وچون طبقات مردم ازحاضر وبادی ورایح وغادی مجتمع کشتند ومجلس غاص شد سلطان روی باشراف واماثل آورد وکفت معلوم علمای عالم ومعقول عقلای بنی آدم است که برنص (من یعمل سوء یجزبه) ومنوال حدیث (من اذی جاره اورثه الله داره) قلیج ارسلان بمضمون نیت ومکنون فکر ورویت خودرسید ودیکی که می پخت چاشنی آن چشید ومحکوم قضا ومقدور الهی قایم کشست (جری ماجری) وامروز مملکت را فرمان دهی وشهررا ازشهر یاری که بایالت عظائم امور وکفالت مصالح جمهور قیام نماید عقلا وشرعا کزیرنیست چه عظمای امت وحکمای ملت کفته اند (الرعیة بلا سلطان کالجسم بلا روح) وخلاف نیست که سلطان باضافت بارعیت محل ومثابت سردارد نسبت باتن که نظام وقوام تمام اعضا وجوارح بدوباز بسته است ومادام که سربسلامت است اعضا واجزاکه توابع وآلات اندهمه راحس وحرکت وقوت وشوکت حاصل است وهریك بشغلی وعملی که ازومطلوب ومقصود است مشغول واکر روزی سراز حلیهٔ حیات عاطل ماند وتدبیر وتصرف او ازمعمورهٔ بدن منقطع شود خطهٔ تن دفعةواحده خراب وبایر کردد وجوارح وجوانح ازیکدیکر متلاشی شوند وبهیچ حیلت ووسیلت انتظام والتیام آن درحیز امکان نیاید ومحط نظردر تشبیب این کلمات وترتیب این مقدمات آنست که شمارا از امیر وپیشوایی که اهتمام برترفیه حال وتفریغ بال ونظام سداد وصلاح معاش ومعاد شما مصروف ومعطوف دارد ودست اهل بغی وفساد از تعرض وتشویش شما کوتاه کرداند ناکزیر است اکنون درین مسئله شمارا رای چیست واختیار که

اعیان ومشاهیر چون این فصل بشنیدند زبان دعا وثنا برکشادند وکفتند

بیت

ای ازبهشت جزوی وزرحمت آیتی حق را بروزکار تو باما عنایتی

رای ممالك آرای شاهد ومطلع است که مابیچارکان درعهد قلیج ارسلان که بدعهدی وبی حفاظی او برجهانیان پوشیده نیست وظلم وبیداد وعیث وفساد اوعالمیان‌را روشن درچه تشویش وتردد وتعنیف وتشدد کرفتار بودیم واز تطاول آن ظالم شوم‌ومهتك غشوم درچند کونه غم والم ومصیبت وماتم روزکار می کذرانیدیم خان ومان ماویران بود وفراخای جهان برمازندان نه‌از عیش لذتی داشتیم ونه اززندکانی راحتی

شعر

پنداشت ستمکرکه ستم برماکرد درکردن اوبماند وبرمابکذشت

وچون جفاکاری ومردم آزاری‌اوازحد طاقت‌وتحمل تجاوزکرد وفریاد وزاری‌مامظلومان برآسمان رفت خدای کریم وپادشاه رحیم برمامشتی بیچارکان بخشود وسلطان راکه مظهر رحمت ومحضر رافت وعاطفتست بلطایف الهام‌ازغیب برانکیخت تاببارقهٔ شمشیر صاعقه بارآتش هلاك وبوار درخرمن‌وجودآن نابکار انداخت واورا ازمرکب غرور درورطهٔ نکبت وثبور خوار وخاکسار ساخت وما کرفتاران را که بستهٔ بندآفت واسیرکمند مخافت اوبودیم ازصولت وسطوت اوباز رهانید وروی زمین ازلوث وجود آن ظلوم ودنس شوم ولوم اوپاك کردانید وبررای اعلی پوشیده نباشدکه مادرایام اوو پیش ازو این دولت بحاجت می‌خواستیم واین آرزو بچراغ می‌جستیم وامروزکه مارا این توفیق رفیق‌شد واین سعادت مساعدت نمود کوش برچه‌داریم ودر انتظارکه باشیم‌ومثلا اکر حضرت سلطان درمصر وشام یادر بغداد بودی قلم وار ازسرقدم ساخته بپای بوس می‌شتافتیم وبحبل المتین‌این دولت‌که دست آویز ملوك دیار وسرمایهٔ خسروان‌نامدار است تمسك می‌ساختیم وآنرا شرف روزکار خود می‌شناختیم فکیف که این فتوح ناکهان مارا میسر شده است واین مراد رایکان درکنار ماآمده تاجان داریم شکر این موهبت می‌کزاریم ومنت برجان خود داریم واکر حق این نعمت نشناسیم نسناسیم ویا بخلاف رضای سلطان نفسی زنیم زنیم

وآن سلطان آن روز روزهٔ ایام البیض می‌داشت وبمقام (الصوم‌لی وانا اجزی به) تحقق یافته‌بود وازطور اکل وشرب واخوات آن‌که وصمت هواجس طبیعت وبشریت دارد برافق صیام‌که بصفت‌حق‌وروحانیت‌موصوف است‌عروج کرده وچون آن‌روز بخصایص

حقانی اختصاص یافته‌بود وبصفات لاهوتی متصف کشته قولا وفعلا هرچه ازوصادرشده باشد عین حق ومحض عدل ونصفت تواند بودکه (قل لا املك لنفسی نفعا ولاضرا الاماشاءالله)

فارسیه

هرکرا بخت مساعد بود ودولت یار ابدالدهر مظفر بود اندر همه‌کار
نفثهٔ روح قدس باشد والهام خدای هرچه برخاطر واندیشهٔ اوکردکذار

ودیکرآنك‌این‌قضیه‌درچهاردهم ذوالقعده‌ازقوت بفعل آمد وماه ذوالقعده‌متوسطست بین‌العیدین‌که اشرف ایام‌سال‌است وچهارده حدوسط ماه‌است وزمان کمال بدر وچون این فعل درین‌ماه ودرین روزکه جزواوسط وحداقسط است ازمنشأ امرنجیزخلق پیوست بشهادت (خیرالامور اوسطها) بهترین افعال آن‌ازمنه‌ونیکترین اعمال آن اوقات باشدوهیچ کس‌را دران ایراد واعتراض نرسد واکرجاهلی ازسرغوایت وعمایت طعنی زند وقدحی انکیزد آن‌عیب وشین بحقیقت بنظرکوتاه وفکرتباه اوباز کرددکه (وعدالله لایخلف الله وعده ولکن اکثر الناس لایعلمون یعلمون ظاهراً من الحیوة الدنیا وهم‌عن الآخرة هم‌غافلون) وعجبتر این‌که قادرمطلق وفتاح هرمغلق تعالی‌کبریاوهٔ جهت اقامت حجت‌واظهار علت خصال ذمیم وافعال قبیح قلیج ارسلان رامیان خلایق اشتهار وانتشار داد ورقم (الاانهم هم المفسدون) برناصیهٔ حال اونهاد ومخایل ردوخذلان برناصیهٔ جلال ودلال‌او هویدا کرد تافروشکوه او ازصحایف ضمایر وسرایر همکنان محوشد ونفار وانکاری ازو درعقاید وعواید مردم‌راه یافت ودرچشم صغیر وکبیر خواروبی مقدارکشت آنکاه‌سلطان‌را باخماد شعله واطفاءجمرهٔ اوورفع‌آن استیحاش واستثقال ازجمهور انام الهام داد تارخسارهٔ ملك وملت ازکلف‌کافر وبدعت اوپاك ساخت وساحت مجد ومعالی ازخاشاك عاروعواراو خالی کردانید (فاذاقهم الله الخزی فی‌الحیوة‌الدنیا) ونکث عهدونقض سوکند بروبال‌عاقبت ونکال خاتمت اوکواهی صادق ودلیلی صادع بود وکدام شقاوت ومنحست ازین شنیع‌ترتواند بودکه کسی‌استحقار واستصغار کلام‌الله‌را ارتکاب نمایدوبامعبود وآفریدکارخود بخلاف‌ونفاق بیرون آید وباجماع امم واتفاق ملل خصم خدای واجب القتل ولازم الدفع ومستوجب صلب وحرق باشد (وان نکثوا ایمانهم من بعد عهدهم وطعنوا فی دینکم فقاتلوا ائمة

الکفر انهم لا ایمان لهم) ونسبق دیکر سلطان‌را بانبیا ورسل صلوات الله علیهم آنست که همچنانك اغلب ایشان درمبادی حال مزدوری کرده اند وخودرا باجارت داده وازجمله سیدرسل وهادی سبل صلی الله علیه فرمودکه (کنت ارعی الغنم علی قراریط بمکة) وموسی علیه السلام مدت هشت سال کوسبندان شعیب‌را رعایت می‌کرد تادختر بدودهد که (قال انی اریدان انکحك احدی ابنتی هاتین علی ان تأجرنی ثمانی حجج) وبعداز انقضای مدت دوسال دیکر خدمت کردکه (ایما الاجلین قضیت فلاعدوان علی) ویوسف علیه السلام ازوکالت ونیابت عزیز مصر بحراست ومحافظت خزائن ارض مرسوم شدکه (وقال الملك ائتونی به استخلصه لنفسی فلما کلمه قال انك الیوم لدینا مکین امین قال اجعلنی علی خزائن الارض انی حفیظ علیم) وبعدازان باستقلال برملك مصراستیلا یافت

سلطان‌نیز دراول ظهور وفاتحهٔ بروزبشغل تدریس وقضا متعین کشت وانکاه بوزارت وامارت منسوب‌شد وبعدازان بسلطنت وپادشاهی رسید واستبداد تمام یافت چنانك ظاهر وباهراست وبرمحققان خورده بین وسالکان طریق حق ویقین پوشیده نباشدکه وصول بچنین مناصب علیه ومقامات سنیه‌که مقصود اهل‌عالم ومطلوب ومفقود کافهٔ بنی‌آدم است بی‌مجاهدت طلبی وممارست مشقی وتعبی الابهدایت سوابق لطف ازل وخفارت عنایت بی‌غرض وعلل نتواند بود (قل الحمدلله وسلام علی عباده الذین اصطفی)

نشستن سلطان بامارت وبیعت کردن امرا واهالی شهر بردست او

ساطان بفرخی وبهروزی درمسندامارت متمکن‌بنشست ودرتنسیق مهمات دین‌ودولت وتنظیم قضای ملك وملت تمکن واستبداد تمام یافت وباعلام کیفیت حال وشمول فضل ذوالجلال رسل ورسایل باقطار وامصار روانه کردانید وکماة اجناد وحماة انجادرا ازدیار وبلاد می‌خواند وبیعت می‌ستاند ودست صلات ومبرات برکشاد وزروسیم واسب وجامه وسلاح وسلب بی‌دریغ می‌داد وهریك‌را ازکبار امرا ووجوه دولت واعیان مملکت بمواعیدخوب ومقاصد مرغوب مستظهر وامید وار می‌کردانید

وعقداین بیعت دررابع عشر ذوالقعدة الحرام سنه اثنین وثمانین وسبعمائة هلالیه بود ودرشهر منادی فرمودکه هیچ آفریده کائنامن‌کان بخلاف حق‌وراستی مزاحم ومتعارض کسی نشود وبی‌راه وناواجب طمع وتوقع نکند ومطالبتی ننماید واکرکسی باکسی منازعتی

باشدرجوع بشرع مطهر کند تاقضاة اسلام برسیده وبغور قضیه رسیده بفیصل رسانند وحقوق درمراکز خودقرار دهند وبعلت شناقص یارغوبی وقراقش مغولی ورسوم‌محدثه وبدع مذمومه وهرانچ مغایر قواعد شرعی ومنافی قوانین دین حنیفی باشد معارض کسی نشوند وبتمسکات مموه وشهادت ناموجه تشویش وتحریش مردم ندهند وتعرض نرسانند سبیل کافهٔ ارباب‌واهالی وصناع ومحترفه ومتعیشان ومتسببان آنك هریك بشغل وعمل‌خود اشتغال نموده ازطور وحدخود تجاوز ننمایند وبعواطف ومراحم مامستوثق بوده توزع وتفزع بخود راه‌ندهند ومن‌جمیع الابواب خواطر فارغ وآسوده دارند همکنان برین جمله روند ومخالفت نورزند وتمرد ننمایند خلاف کننده درمعرض عذاب‌عظیم وعقاب الیم خواهد بود

شعر

ساس البریة قوم ماجد ندس — غمر البدیهة ندب جازم بطل
برأفة ماتخطی نحوها عنف — ومنحةلم یکدر صفوها بخل
فالعدل منتشر والعزم مجتمع — والعمر مقتبل والرای مکتهل

وبعد ازان‌که تسکین جاش ورفع استیحاش خواص وعوام برین منهاج فرمود و باعلای کلمهٔ حق ونشراجنحهٔ رأفت ورحمت وافاضت خیرات ومبرات تعهد وتکمل نمود وبزراد خانه‌که در دارالاماره واقع است تحویل کرد ونوکران خاصه ومعتمدان محرم‌را پیش خود خواند وبفرمود تاشبانروز ملازم باشند وغرض آن بودکه متفرق نشوند وهرکس فکری واندیشهٔ نکند ازان جهت‌که رأیهامختلفست وهواها متنوع واکثرنفوس بشرت ومفسدت مایل تاناکاه صورتی واقع نشود وقضیهٔ حادث نکرددکه موجب شماتت اعدا وتضریب وتعنت حساد واضداد باشد چه غرهٔ ایام دولت ومحل حزم وبصیرت بود پس قوم وقبایل واقارب وعشایر قلیج ارسلان راتفتیش وتفحص بلیغ نمود وهمه‌رابدست آورد وهریك را بمعتمدی سپرد وخاطر ازکار ایشان بپرداخت وبر قاعدهٔ معهودوطریق مألوف هر روز دیوان‌می نهاد وبارعام‌می داد وپسر مرحوم « علی‌بك » را واکرچه‌در حداثت سن وعنفوان صبی بود وشایستکی مجلس ومسند نداشت جهت رعایت حقوق پدر

ومراقبت ذمام ممالحت ومصاحبت باخود بدیوان می آورد ودرپهلوی خودمی نشاندوتربیت وشفقت پدرانه ارزانی می داشت واسباب معاش ومایحتاج اوومتعلقان او ازهر جنس معدومهیامی فرمود متابعت قول رسول راصلوات الله علیه که (من لم یرحم صغیرنا ولم یوقر کبیرنا ولم یجل عالمنا فلیس منا)

وهر روز برین آیین دیوان می داشت تاشبی «اَینَبَكْ» آمد وکفت امشب اهالی شهر مجتمع شده اند وبایکدیکر عهد بسته وسوکند خورده که بر توخروج کنند اکنون حاضر وقت می بایدبود وشرط احتیاط مرعی داشت ومن پیش ایشان می روم تاهر صورت که مجدد کردد بحضرت اعلام دهم

سلطان باجمعی ازنوکران که حاضربودند مسلح ومرتب شد ومجموع مترصدکارومستعد کار زار بنشستند ودرمجامع شهریان وسائر محلات منهیان دوانید تاازکماهی حال استعلام کنند وبهیچ وجه از اجتماع ایشان اثری نیافتند واز قصد وغدر خبری معلوم نکردند تادر اثنای آن حال مولی الموالی منبع المکارم والمعالی بانی مبانی المجد والکرم جامع محاسن الاخلاق والشیم «مولانا کمال الملة والدین» افاض الله برکات انفاسه الشریفة که بفنون علم وعمل آراسته بودوبشعار تقوی وطاعت مزین ومتحلی وشرایف خصال حمیده ولطایف خلال مرضیه را حاوی وجامع وتقدم اوبر علمای شام وروم فضلا وحسبا واصلا ونسبا ظاهر وباهر بحضرت سلطان آمد ودر اثنای مشافهات ومکالمات کفت بـ «اخی رکن الدین» [۱] نقلی کرده اند وکفته که دربارهٔ اوقصدی خواهد رفت واضراری ظهور خواهد یافت وبحمدالله کیفیت حال اوبر خاطر فیاض پوشیده نیست که مردی مخلص ومتدین است وازشروشور معرا ومبرا ودرمیان اشباه وامثال بسیرت ستوده ومعاش پسندیده موصوف ومعروف وشبهت نیست که این نقش انکیختهٔ غمازمدبر واین رنك آمیختهٔ هماز مزور است والا

فارسیه

توآن نهٔ که بجز راه مکرمت سپری　　توآن نهٔ که بجز تخم نیکویی کاری

سلطان که این بشنید بفر فراست ونورکیاست معلوم کردکه این وقیعت ازجملهٔ مفتریات

[۱] دیکر نسخه‌لرده شویله‌در (واز حضرت علیا باخی رکن الدین)

«اینبك» است واین خدیعت هم از مؤتفکات آن مفسدکه سربفضول ونمیمت بر آورده بود وبأثارت عجاج فتن واثارت نوایر ضغاین واحن کمربسته می خواست که زلال محبت دوستان بغبار مفسدت تیره کرداند وآیینهٔ صفای عزیزان بدم بغضت وکدورت مکدر سازد چنانك لسان صدق نبوت ازقبح این سیرت ذمیم وشیمت وخیم عبارت می کندومی فرمایدکه (ان ابغضکم الی الله المشاؤن بالنمیمة المفرقون بین الاخوان)

سلطان صورت افتعال واختلاق او درباب اجتماع اهل شهر واتفاق کلمه درخروج وطغیان بامولانا تقریر فرمود وحکایتی که کفته بودمشروح باز راند مولانا ازخبث طینت ولوم طبیعت آن مدبر متعجب ومتحیر ماند وکفت همان شب که این تزویر کرده بودپیش اهالی شهر رفته وکفته که امشب سلطان شمارا خواهد کرفت وهمه را بنکالت هرچه شنیع تربقتل خواهد آورد هان هشیار باشید وتدبیر سرخود کنید مولانا شخصی را فرستاد و «اخی رکن الدین» را بخواند ودرپای سلطان انداخت وآن غبارکه از باد هواانکیخته بودند ازمیان برداشت وآن آتش که ازمقدحهٔ فتنه افروخته فرونشاند و «اخی رکن الدین» را استمالت داد وبعنایت وعاطفت شامل استظهار بخشید وجان رفته بقالبش باز آورد ومولانارا عذرهاخواسته مشمول مکارم ومراحم خسروانه روانه کردانید وهمچنین بهروقت مخالفان دون ومعاندان زبون که کاری ازدست ایشان برنمی آمدودرسلکی وشماری نبودند شمع وار آتش حقد وحسدمی کداختند وهردم اغلوطهٔ می ساختند وارجوفهٔ می انداختند وجمعی از ایشان ببال «حاجی شاد کلدی» می پریدند وکروهی بهوای والی ارزنجان می جهیدند وطایفهٔ بامرای شام می نازیدند وندانستند که چراغ آفتاب بدم فسون کران فرونشیند ونورماهتاب ببانك سکان زوال نپذیرد چنانك محکم تنزیل بران ناطق است که (مایفتح الله للناس من رحمة فلا ممسك لها)

مصراع

من یستطیع دفاع مقدور اتی

وسلطان روی توکل وتبتل بحضرت خالق جزووکل آورده غیر ازحول وقوت او متکایی نداشت ومکاشحت اضداد ومکاوحت حساد بادمی بنداشت وبعزمی درست ویقینی صادق بازمرهٔ که دست اعتصام درفتراك دولت او استوار کرده بودند ودامن برجان

وجهان افشانده روزکارمی کذرانید ودرمیان شیر وشمشیر فارغ‌البال می‌بود (الذین قال لهم الناس ان‌الناس قدجمعوا لکم فاخشوهم فزادهم ایمانا وقالوا حسبناالله ونعم الوکیل فانقلبوا بنعمة من‌الله وفضل لم یمسسهم سوء واتبعوا رضوان‌الله والله ذوفضل عظیم)

وهمکنان را بخفایای الطاف ربانی وخبایای فتوحات یزدانی وعده‌می داد واز اغترار بوسواس شیطانی وهواجس نفسانی تحذیر وتذکیرمی فرمود ومی کفت

شعر

احسن‌الظن بمن قدعودك　　کل احسان وسوی اودك
ان‌ربا کان یکفیك الذی　　کان‌بالامس سیکفیك غدك

وسلطان‌را خالی بود عطوف ورؤف که برو اشفاق پدرانه داشتی واورا چون‌قرةالعین عزیز وکرامی پنداشتی　دران ایام ازخوف مهارشت اعدا ومناوشت غرما وخصما بسلطان ملحق شد وسلطان‌را بمجاورت ومحاورت او انشراح وارتیاح کلی حاصل کشت وبموانست ومصاحبت او بشاشت تمام یافت

وچون هلال دولت غرا　بتجدید از محاق اختفا بیرون خرامیده بود وروز بروز از مهاوی کمون بر مصاعد بروز ترقی می کرد　ودم بدم از مطاوی هبوط درمنازل شرف ارتفاع می‌یافت لاجرم دردیدهٔ کوتاه نظران ضعیف ونحیف بود　ودرنظر بی بصیرتان زار ونزار می‌آمد　ونمی دانست که بمرور لیالی‌متلالی خواهد شد　وبکرور شهور وایام مشعشع خواهد کشت　وعرصهٔ آفاق بجمال جهان آرای منور ومزین خواهد کردانید　واز قصور عقل وفتور رای چنانك شیمهٔ عوام وسیرت اسقاط اقوام باشد　دل بر هواوولای او نمی نهادند　وقدم برجادهٔ وفا ووفاق استوار نمی داشت

تا جمعی که بر ظاهر بلد مقیم بودند سردر ربقهٔ طاعت نمی آوردند　وکردن درقلادهٔ تسلیم وانقیاد نمی دادند　و هرکاه که سلطان بسیران بیرون رفتی فوجی‌را از نوکران خاصه بردروازه موکل کماشتی تاعوام‌را هجومی صورت نبندد ومفسدان‌را مجال مکیدتی نیفتد

واین تصون وتحرز بحقیقت نه ازجهت عامه بود چه آن وجود نداشتند　اما چون

طرف حاجی شاد کلدی داشتند واومردی محیل وکربز بود　ومدعی ملك ودولت ازان جهت که باحاجی ابراهیم علاقهٔ مصاهرت درمیان داشت　وبدین واسطه سیواس واماسیه بمثابت یك خانه بود　این مقدار احتیاط واحتراس می‌نمود وشرط استحفاظ واحتراز رعایت می‌کرد　وهیچ کس‌را درخیال خطور نمی کردکه سیواس درحوزهٔ ضبط تواند آورد　وشوارد ونوا فرآن درحیاطت تصرف وتملك تواند کرفت

ازان غافل که‌آفتاب واریك سواره هفت اقلیم کرفتن کمینه‌شیوهٔ اوست　وآسمان کردار یك‌تنه برشش جهت مستولی کشتن کمترین صنعت او　ودرنجدت وشجاعت وصرامت وشهامت وکفایت ودرایت ودربت وحنکت هرچند غایت قصوی داشت　ودقت نظر وحدت بصرواصالت رای واصابت تدبیر اوازان نصاب بیرون‌که نطاق ناطقه برشرح وبسط‌آن احاطت تواند یافت یادست متخیله بدامن ادراك آن تواند رسید

اماچون اول ظهور دولت وابتدای حکومت وایالت بود　وامور سیاسی کماینبغی استقامت نداشت　واهوا وآرا متشعب ومتفرق واغلب جندی وبلدی بجانب حاجی شاد کلدی مایل‌وراغب بودند وبصاع اومی پیمودند　اکر درریعان آن‌حال وسورت آن‌قیل وقال حاجی شاد کلدی توجه‌می نمودوروی بکارمی آورد مظنهٔ آن بودکه جمهور باطراف اوکردند　ودعوت مطاوعت اواختیار کنند　واین صورت احتمال قریب وامکان وقوع داشت

وسلطان درغمرهٔ آن‌فترت ووقدهٔ آن جمرت علی وهن من‌الحال وشرذمة من‌الرجال تعللی می کرد وتحملی می‌نمود　تاخبر رسیدکه حاجی شاد کلدی بمرضی عظیم وعرضی الیم مبتلا کشت　واین ظفری مهیا وفتحی مهنا بودکه درحالتی چنان‌که مکروه منتظر ومحذور محتضر بود ازحضرت واهب قدیم وخلاق کریم جلت عظمته قرین روزکار سلطان‌شد　تابی تجشم حرب وضرب وتهجم رکض وطرد دشمنی چنان مندفع شد ورونقی بحال ومآل راه یافت

بیت

اذاکان بین‌المرء والشرلیلة　　فماعلمه ماالله فی‌الصبح صانع

رفتن «اخی عیسی» پیش حاجی شاد کلدی ومفاخرت اوبقوت وشوکت خود

سلطان اخی عیسی را که راه محرمیت ونیابت داشت وبو فور امانت ودیانت مشهور ومذکور جهت اعلام مجددات اوضاع واستعلام واستکشاف مافی‌الضمیر پیش حاجی شاد کلدی فرستاد

وبعداز ادای رسالت بروزی چند آمد وتقریر کرد که مرضی هایل کشید امااروی بصحت نهاد وچنـان معلوم‌شدکه چون ازان زحمت خلاص یابد بصـوب توقات حرکت خواهد کرد ومطمح نظرسـیواس دارد وکبر ونخوت عظیم درسر کرفته اسـت وانیت وشیطنتی قوی دردماغ‌نهاده وچنانك مقتضای طبع اراذل واوباش تواند بود بحول وقوت خود مغرور است وبرازدحام واحتشام خویش مشعوف ومفتون ونمی‌داندکه کاربحکم تقادیراست نه‌بصنعت‌تدابیرودولت برحسب‌قسمتست‌نه‌بقوت وحشمت ودراثنای مفارضات بااخی عیسی مدح خود وقدح سـلطان کرده بود وبروفق (الکلام صـفة المتکلم) زبان بمثالب ومعایب کشاده خرافات جاهلانه می‌کفت وطامات سفلکانه می‌نمود وعجب‌تر آن که باوجود رذالت جهل ونذالت حمق که جزونفس اوبود سلطـان‌را بملابست شغل قضـا وتدریس که قوام حال دین ودولت ونظـام کارملك وملت بدین دوشغل شریف ومنصب خطیر بازبسته است ومن قدیم‌الزمان الی الآن مباشرت این‌رسم بزرك وظیفهٔ کبار خلفا وقروم ائمه وعلمابوده تعییر وتزییف می‌کرد ودرحقیقت برغباوت وشقاوت خود کواهی می‌داد وجهالت وضلالت خود آشکارا می‌کرد و «متنبی» دربیان این‌حال وتقریر این مقال داد بلاغت وبراعت داده است که

بیت

واذا اتتك مذمتی من ناقص　　فهی الشـهادة لی بانی کامل

وهرکرا بصر بصیرت بازباشد وعقل خوره‌بین انباز باابنای جنس خود تبختر وتنمر نکـند وبسـیار حکمت وعظمت نفروشد ودر ترکیب بنیت وتخمیر طینت خود فکری شافی وتأملی وافی بجای آورد وبداندکه تألیف وجود اواز صورت وهیولاست وهمواره درکشاکش این چار اژدرهـا وبمرض حدوث وعرض عدم ممتحن ومبتلا واز ابتدای

خلق تاانتهای عمرکه نسـبت باادوار فلکی وحرکات زمانی مدتی قصیر ومهلتی بغـایت یسیراسـت بل کلمح بالبصر اورا برچندین عقبـات مخوف ودرکات مهول ومؤوف می‌باید کذشت ومقاسات شداید ومواسات مکاره ومصـارع می‌بایدکرد وبخبرت حدس وقوت نفس بشناسدکه مادهٔ جسم وخمیرمایهٔ وجوداو اولا ازنطفهٔ کندیده است‌که ازمخرج بولی درممر بولی‌افتد چنانك محکم تنزیل ازان تعبیر می‌کند (فلینظرالانسان مم خلق خلق‌من ماء دافق یخرج من‌بین‌الصلب والترائب) وچون برحم پیوندد بخونی دیکرکه ازونجس‌تر باشدممتزج شود وچون بنیرمایهٔ کردد آنکاه غلظتی درو پیداشود وبقدرت واهب صور وارواح وخالق نفوس واشـباح اعضا وجوارح ارتسام پذیرد تا کوشت پارهٔ شـودکه (ثم خلقنا النطفة علقة فخلقنا العلقة مضغة فخلقناالمضغة عظاما فکسونا العظام لحما) پس بامرکن روح بدو متصـل شود ودرحرکت آید وبهواو غدا محتاج کردد ومدتی دران مضیق مظلم وغشاوهٔ‌مدلهم بماندوغدای اودرین مدت خون متعفن باشد وچون‌هنکام وضع درآید نکون سـار ازمخرج معین فروافتد وبعلت وشدت سرماوکرماوکرسنکی وتشنکی ومشقت ومعرت اکل وشرب‌وبول وبراز وسکون وحراك ومنزل ولباس وغیرآن مضطر ومحتاج کردد ودرحبس کهواره وقید قماط وبست وکشاد افتد ومدتی دیکر دران عذاب بماند تاچون ازان عقوبت خلاص یابد درکلفت تعلیم وتعلم وتشدید وتعنیف استاد وتهدید ووعیدمادر وپدر وعوارض‌ولوازم آن‌مقیدشود ویکچندی دران‌غرقاب کرفتار ماند وچون ازان فرج یابد وبحدبلوغ رسد رقم تکلیف برجریدهٔ حال‌او کشند وداغ عبودیت برناصیهٔ وجود اونهند تابقیود ریاضـت شرعی ومحافظت حدود وارکان آن ازنماز وروزه وزکوة وحج وجهاد وحلال وحرام وتوابع ولواحق آن مقید شود ودرزیر باراسباب معاش ومؤنت کدخدایی وزن وفرزند واهل وعیال وعبید واما وخدم وخول وتدبیر وتحصیل‌اخراجات وتحمل اعبای مشاق آن‌ونام وناموس ودوست ودشمن ونیك وبدکوفته وفرسوده کردد وعلی‌الاطلاق درجمیع‌اوقات ازطروق‌آفات ومخافات وامراض واسقام واوجاع وآلام ونکایت اضداد وانداد واعدا وحساد و سباع و ضباع وافاعی وعقارب وسائر قضایا خایف ومتوهم باشد ولذتی چند مجازی‌که ازتناول مأکول ومشروب ومنکوح ومرکوب وملبوس وملموس بدومی رسد وآنراناز ونعیم وراحت واستراحت می‌پندارد بحقیقت علاج مرض ودفع سقم‌والم است چه‌جوع وعطش‌واخوات آن فی‌نفس‌الامر هریك مرضیست که طاری می‌شود واوبوساطت آن جمله مداوات آن

می کند وتصور آن که درذوق وعیش است ولذت جماع وسواری و پوشیدن جامهای گوناگون وفرح جاه ومال واهتزاز تسلط وتغلب ودیگر شهوات حسی ولذات بدنی همین حکم دارد ومشکل تر این که باوجود این نکبات وبلیات حرص وشهوت وآز ونیازی برومستولیست که هر لحظه آرزوهای ممتنع وتمناهای متعذر کند که ورای قدرت وقوت اوباشد واهتمام واعتنای او از تحصیل وتسخیر آن قاصر بود وچون بمحبوب ومطلوب خود نتواند رسید واز مقصود ومشتهای خود محروم ماند لامحاله ملول وغمکین شود ولایزال دران حسرت سوزد وکذارد وعلی الدوام درهجران آن خسته ورنجور باشد وهر تدبیر که درا کتساب واقتنای آن کند نافع نیاید وهیچ کار بروفق مراد او صورت نبندد وهمه عمر مجبور ومقهور باید بود ونداند که درمستقبل ازخیر وشر ونفع وضر وشدت ورخا والم وشفا برسراوچه خواهد کذشت وبرزندکانی یك روزه اعتماد ندارد ومالك همان یك نفس باشد که دروست وعوذبالله اکر آن یك نفس که حیات اوبدان قائم است بسبب اندك مانعی که ازغصص یاشرق وغیر آن دیرتر بر آید وهوای تازه مدخل نیابد فی الحال بمیرد وبرجای سردشود وباچندین اندوه ومشقت ومضرت ومفسدت چون مدت عمر باآخر رسد واجل محتوم وقضای معلوم که بهیچ تدبیر وچاره ورشوت وپاره دفع ورد آن درحیز امکان نکنجد وپادشاه وپاسبان ودرویش وتوانکر دران بازار بیك نرخ روند فرارسد سکرات موت وحسرات فوت وقطع مألوفات وفطام ازمحبوبات ومرغوبات ووداع ملك ومال واهل وعیال ومفارقت ازواج واولاد واصحاب واتراب وتسلیم جان وترك جهان باید چشید وآن قدح تلخ مذاق باید نوشید وچون ازان عقبه بکذرد درکورتنك وتاریك بی یار ودیار ومونس وغمخوار ضجیع مور ومار خوار وخاکسار باید خفت وجواب منکر ونکیر وقصور وتقصیر باید داد وعذاب کور ودهشت وحشت وکربت غربت آن باید کشید وبعدازان حال حشرو نشر وصراط وحساب وثواب وعقاب ونعیم وجحیم که طامهٔ کبری وواقعهٔ عظمی است معلوم نیست تا برچه منوال بفیصل خواهد پیوست ودرمحکمهٔ (فریق فی الجنة وفریق فی السعیر) ازکدام فرقت خواهد بود ونصیب اواز سعادت ونعمت ونقمت چه خواهند داد

بیت

این همه باد در بروت که چه　　وین تکبر زمن بموت که چه

اکنون بیچارهٔ که بچندین اصناف بلا مبتلا باشد ودرقید چندین آفات وعاهات کرفتار وزهری بکمان خوردومشتی درتاریکی زندنه از آمدن شعوری ونه دربودن قراری ونه در رفتن اختیاری چون لعبتی که مشعبذ از پرده بر آرد ولختی ببازد وبجای خودنهد تکبر وتمر چرا کند ودامن کبریاوخیلا برا کفا واقران خود چرا کشد واکراین تفاخر وتکاثر بمال وزراست درمعرض هبا وهدر است واکر بخدم وحواشی عرضهٔ تفرقه وتلاشی واکر بحسن وجمال مقرون بنسخ وزوال واکر بجد وپدرمشتی حجرومدر که (فلا انساب بینهم یومئذ ولایتساءلون) واکر بمدرك ومفهومست مجهول اضعاف معلومست ومشکل همچنان باقی واکر بزهد ونماز معبود ازان بی نیاز پس برین تقدیر تکبر عین تهور باشد وبخترمحض تمسخر که (ان الله لایحب کل مختال فخور) ودرخبراست که امام غالب علی بن ابی طالب کرم الله وجهه بیکی از متکبران کفت (اولك نطفة مذرة وآخرك جیفة قذرة وانت فیما بین ذلك حامل عذرة) وشاعر این معنی بتبرك برده است وبنظم آورده

شعر

عجبت من معجب بصورته　　وکان بالامس نطفة مذره
وفی غد بعد حسن هیئته　　یصیر فی اللحد جیفة قذره

وبباید دانست که بحکم (فان العزة لله جمیعا) عزت وحشمت وکبریا وعظمت بجمله خدایراست جل ذکره که کرد حدوث بر دامن بقای اونشیند وآفت تغیر وزوال بملك لایزال اونرسد نه محدثست که بسمت فناء متسم شودونه ممکن که وصمت نقص وعدم بدو راه یابد بی نیاز است حرص وشرهش نیازارد مختار است عجز ومذلت ندارد صبوراست کلال وملال نکیرد دایم است انتها وانقضا نپذیرد (فلله الحمد رب السموات ورب الارض رب العالمین وله الکبریاء فی السموات والارض وهوالعزیزالحکیم) پس کبریا وعظمت اورا سزاوار باشد واین صفات بدومخصوص وهر که خودرا بدین اوصاف فرانماید درواقع باخدای بمنازعت ومجادلت بیرون آمده باشد ولا محاله منازع دشمن باشد پس متکبر دشمن خدای باشد ودشمن خدای عقلاً وشرعاً کافر وکافررا قتل واجب وجای جهنم چنانك در حدیث قدسی وارداست که (الکبریاء ردائی والعظمة ازاری فمن نازعنی واحداً منهما قذفته فی النار)

اکرچه این فصل باغرض کتاب تقریبی ندارد اما طرق وشعب سخن بسیاراست ومعانی متنوع پس بحکم ذوق وقتها توسن طبیعت عنان ماسکه ازدست می رباید وازطوری بطوری انتقال می افتد والحدیث ذوشجون

لشکر انکیختن سلطان بمحاربت حاجی شاد کلدی ومشغول شدن بتدبیر کار اووسایر قضایا

سلطان چون از توجه حاجی شاد کلدی خبریافت روی بجمع لشکر آورد وازاطراف فوج فوج می آمدند ودرسواد حشم منصور منحضر می کشتند تاعدد ومددی تمام حاصل شد وازجوانب لشکری انبوه فراهم آمد

وچون خاطر ازان مهم بپرداخت « ذوالنون » را که برادر « کیخسرو » بود پیش خودخواند ونوازش کرد وکفت اکر مارا با قلیج ارسلان صورتی واقع شد همکنان را معلوم است که باعث بران دفع مضرت جانی بود نه طمع مالی وجاهی فی الجمله مضمون مشیت الهی ومأمور امر نامتناهی کیف ماکان قائم کشت وقضیهٔ « کیخسرو » برتو پوشیده نیست که بواسطهٔ قرابتی که فیما بین ثابت بود دربارهٔ اوچه فکرهای شایسته رفته بود ونیتهای نیکو درضمیر آمده ازاتحادواعتضاد بایکدیکر وموافقت ومطابقت درجمیع امور دینی ودنیاوی وآنچ ازین قبیل تواند بود اکر مارا بااوقضیهٔ اتفاق افتاد بروفق (وجزاء سیئة سیئة مثلها) بود وابتدا ازو نه ازما (والبادی اظلم) وشکی نیست که هرچه درعالم واقع می شود همه بر حسب امر کن فیکون است چه ماهمه مأمور ومحکومیم وفعال لمایرید خداست عزشانه

فارسیه

کسی زچون وچرا دم نمی تواندزد که نقش بندحوادث ورای چون وچراست

امروزتومارا عزیز ومعتمدی وبامانسبت قرابت داری وبرقول وفعل تووثوق واعتماد تمام حاصل اکنون راه ومنصب پدرتو برتومقرر داشتیم وترا بمقام مألوف ومسکن معهود می فرستیم وحکومت آنجا برتو تفویض کردیم وظیفه آنك آنجارفته بضبط ونسق آن بقعه

مشغول شوی وبا وضیع وشریف طریق حق وراستی مسلوك داری وحکومت بر منهاج صلاح وسداد کنی ورعایت رعایا ومساکین ازلوازم شناسی ونوعی سازی که آن ولایت بمحال عمارت آید وسعی واجتهادتو مشکور ومبرور افتد وبعدازان که ترا ازجمله اختیار کرده باشیم وبامارت وایالت موسوم کردانیده اکر ازتو حرکتی بخلاف وفاووفاق صادر کردد وفعلی ناپسندیده دروجود آیدچنان دان که جزای آن خواهی یافت ومکافات آن درعاجل وآجل بتو خواهدرسید

چون این وعد ووعید بشنید دست بر کلام مجید نهاد وسوکند یادکرد که بعدالیوم معاش بر طریق سداد ورشاد کند وسرازخط فرمان برنتابد واوامر ونواهی سلطان را درسرا وضرا قبله وقدوهٔ روزکار خود سازد وبرکاری که مفضی بنسیان حقوق وعصیان وعقوق باشد اقدام ننماید

برین جمله التزام نمود وبتشریفات فاخر وانعامات وافر مخصوص کشته روانه شد وبرادر « ملك احمد » راکه درحبس بود اطلاق فرمود وخلعت داده امارت « قرا حصار » بروتفویض فرمود ومثال داد تا « سیدی حسام » را اطلاق کرده هرچه زودتر بحضرت روانه کرداند

وچون « ذوالنون » آنجا رسیدقلعهٔ « قُویلُوحصار » و« آقشهر » اورامسلم شدوبرادر « ملك احمد » سیدی حسام رامستخلص کردانید وبعلت آنك هردو ولایت بقلیج ارسلان تعلق داشت هریکی را داعیهٔ جمع بین الولایتین دردماغ مستحکم شد ودرمابین نزاع قائم کشت وفتنه برخاست وسیدی حسام مدتی باتفاق ملك احمد باذوالنون محاربت نمود وبعدازان درکسوت مداهنت ومصانعت پیش اورفت واورا اغوا واستهوامی کردوبرعداوت ملك احمد تحریض می داد

وذوالنون چون باملك احمد دشمن بود واوبا « امیر مطهرتن » اتفاق داشت نمی توانست که باهر دوطرف دشمن شود

« وسیدی حسام » را چوان ازهیچ طرف کاری نکشودوروشنایی روی ننمود آخرالامر مفلوك ومنکوب روی بحضرت سلطان نهاد واحرام خدمت ومتابعت بست وازغایت اختلال حال وانکسار بال منازل بکردون قطع می کرد تاچون بحدود سیواس رسید سلطان بر مقتضای مرحمت وعاطفت پادشاهانه جمعی را از خواص حضرت باستقبال اوفرستاد تا اورا بتوقیر وتبجیل تمام درشهر آوردند ومراسم کرم ومروت تقدیم فرمود

تابهار درآمد وموانع برف ویخ بنداز عقبات وهضبات بر خاست وبنات‌نبات دامن صحرا کرفتند وقروم‌روم واحشام شام‌روی بمصیف نهادند و« خضربك » باجماعت صماغارمتوجه ییلاق‌شد   وچون بحدودسیواس رسیدند بحضرت‌سلطان شتافتند وبعداز اقامت‌وظایف خدمت وپیش کش بخلعت وتشریف وتقریب‌وترحیب اختصاص‌یافتند ومخالصت‌ومصادقت موکد کردانیدند انکاه عرضه داشتندکه درین نواحی طایفهٔ ازترا کمهٔ شام بعلفخوار آمده تشویش مغول‌می‌دهند وبفضول وفساد اقدام می‌نمایند وبرسرطرق وشوارع می‌آیندوراه می‌زنند وغارت‌می کنند اکرفوجی ازعساکر منصوره تعیین رود تابرسرآن مدابیرتاخته ایشان‌را تارومارسازیم وآن نواحی‌را ازلوث‌شر وشغب‌ایشان پاك کردانیم موجب رفاهیت خلایق وثبات دولت روزافزون کردد

سلطان ملتمس ایشان مبذول فرمود وامیر « پیرعلی » و « سیدی‌حسام » رابالشکری انبوه روانه‌کردانید تابخضربك ملحق شـده باتفاق یکدیکر برسرایشان رفتند ومجموع را غارت کرده ازان حدود بیرون راندند ودرمتون جبال وبطون‌اودیه متفرق‌ومتبددساختند

وچون‌باز کشتند تی چنداز ترا کمه درعقب رسیدند وسیدی حسام‌را باجمعی دستکیر کرده بازکردانیدند و « نبی » نام‌امیری ازامرای مغول‌که‌ساقهٔ لشکربود چون ازان‌حال خبریافت بافوجی ازسواران بازکشت وباترا کمه جنك‌کرده سیدی‌حسـام را بابسـیاری‌از مغول مستخاص کردانید وخواص وعوام لشکر زبان طعن درسیدی حسام درازکردند وبمواجهه مذمت می‌کردند وسفاهت می‌نمودند واورفع ملالت‌را عذرهای واهی وحجتهای معلول می‌آورد ومی کفت من‌در زیرعلم « پیرعلی » چه‌کار توانم کردودرتحت حکم‌دیکری چه‌دست برد توانم‌نمود اماسلطان مراعات خاطراورا ازین‌جمله سخنی بروی اونمی آورد ونوکران راازاجهار بدان منع‌می فرمود

تاخبررسیدکه‌حاجی شادکلدی لشکر« جایغازان » راباخود متفق ساخته واهل‌توقات‌را استمالت‌داده ولشکرستده باعدت واهبت تمام بنواحی سیواس رسید

ومتعاقب خبر ایلچی رسـید وکفت باعث برتوجه‌ما بسـیواس آنست‌که مجموع اتفاق کنیم وپسر علی‌بك‌راکه خلف عهد ووارث ملکست بامارت بنشانیم وهمکنان درخدمت کمر ببندیم ودر تحصیل مراضی ومباغی‌او مجهود مبذول داریم

سلطان کفت باحاجی شادکلدی بکوکه اولا جدامیر زاده‌را بقتل آوردی وپدرش‌را

ازشهر بشهر دوانیدی وچون باماسیه‌که ملك وموروث اوست آمد التفات نکردی وراه ندادی‌ونوکران ومتعلقان اوراغارت فرمودی وازفتك‌وهتك واسرونهب وضرب وحرب وشقاق‌ونفاق واهانت واستخفاف هرچه‌بدتر باایشان واتباع‌واشیاع ایشان بظهوررسانیدی وتاغایت‌که قلیج ارسلان بتغلب درمیان آمده‌بود وایشـان راباکنار نهاده ودست تسـلط وتعدی کشـاده هیـچ کونه حمیتی دامن‌کیرتونشـد و هیچ نوع عصبیتی درحرکت نیامد امروزکه من‌بفضل الهی دشمن ایشان‌را ازمیان برداشتم وامیرزاده‌را ازکنج خمول‌بمستقر قبول آوردم وبرمسندامارت نشاندم اکرترامهری جنبید یاشفقتی پیداشد بجای خودباشد بیاتاطریق مصلحت پیش کیریم وهرآنچ متضمن نظام‌احوال واوضاع باشدبتقدیم رسانیم

ایلچی‌را بدین حجت قاطع ودلیل صادع روانه‌کردانید ومتوکلاعلی‌الله ازسرعزم متین ورای زرین بتجهیز لشکر وترتیب اسباب جنك مشغول شد

وچون‌ازان فارغ کشت لشکرصماغاررا درنظرآورد وجبرکسروجمع‌شمل ایشان‌فرمود تاازپسر خال‌سلطان‌که پیش‌حاجی‌شادکلدی بودبخفیه منهی‌رسید وخبردادکه ازمعارف سیواس بحاجی شادکلدی مکتوب‌آمد مشتمل بردعوت ومطاوعت‌او وتوجه بدان صوب‌تا معلوم باشد

سلطان‌چون این‌بشنید بااقارب وخواص‌خوداستشارت کردهریك‌بقدر فکرخودسخنی کفتند ورایی‌زدند   وعزیمت سـلطان بران قرارکرفت‌که دوکدخداوا ازشهرنفی کند وایشان ازاکابرقوم بودند وبران جمله‌بتقدیم رسانید   ودرحالتی چنان‌که استقامتی درکار پیدانشده بود وارباب واهالی‌سیواس باحاجی شاد کلدی اتفاق داشتند   واوبالشکربسیار درمقابل هیـچ کس‌رادر ضمیرنمی کشت که سلطان‌را بامشاهیر شهر خطابی صورت تواند بست وبدان‌سبب هیبت وشوکت سـلطان درسرایروضمایر متمکن‌شد ومهابت وصـلابت بیفزود ودشمنان رامنقارکوفته‌شد ودوستان‌را استظهار کلی‌بحصول پیوست

وچون رسول جواب‌رسالت بحاجی‌شادکلدی رسانیدقضیه برانجمله قرارکرفت‌که اواز لشـکرکاه وسلطان‌ازشهر هریك باسواری چند بیرون آیند وبموضعی معین ملاقات کنند ودرکیفیت عهد وسوکند بایکدیکر مشـورت نمایند آنکاه باتفاق درشهر آیند وپیش از اجتماع سوکند یادکنندکه درحال ملاقات قصدیکدیکر نکنند وغدر ننمایند

چون‌این‌خبر بسلطان رسید سـوکند اول‌رامسـلم نداشت وکفت چون‌فریقین بعدد متساوی خواهیم‌بود بسوکند احتیاج نیست

ودران‌اثنا لشکرجایغازان‌که باحاجی‌شادکلدی اتفاق کرده‌بودند استدراك حال کردند وکفتند ماراچه ضرورتست که طرف حاجی‌شادکلدی‌راکه غلام زاده‌است ورقیت‌اصل ونذالت نسب وحسب اوعالمیان‌را معلوم برجانب سلطان‌که بشرف محتد وعلونجار ومناقب ومفاخردرعالم علم است ومآثر سیف بافضایل‌قلم توأمان‌دارد ودرکرم وفتوت برصنادیدبنی آدم‌سبقت یافته ترجیح دهیم ترجیحی بلامرجح وشخصی چنین‌راکه درهمه‌ابواب بروبل برکافهٔ ملوك‌وسلاطین روم وشام راجح وغالبست باخود دشمن کردانیم وشرط انصاف‌آن بودکه این معاونت ومظاهرت ازطرف‌سلطان‌می کردیم تاحقی بموقع‌ووضعی بموضع بودی ومساعی مامشکور اوفتادی

این‌بکفتند وکوچ کرده راه منازل ومعاهدخود کرفتند وحاجی شادکلدی راکه‌بپر ایشان‌می‌برید بال‌بشکست وپیش‌ازوصول جواب‌منکوب ومکبوب‌بازکشت‌وراه‌اماسیه کرفت

وبدین لطیفه شکوهی‌دیکر ازسلطان‌درچشم مردم‌نشست وشوکت برشوکت‌متضاعف کشت‌اهالی‌شهروولایت چون این‌صورت‌مشاهده کردندپنبهٔ غفلت ازکوش برکندندونشوهٔ که‌ازدولت حاجی‌شادکلدی دردماغ داشتند بخمار خساروصداع‌ملال وانکسارمبدل‌شد وهمکنان‌راروشن کشت که چراغ اونوری وصحبت اوحضوری‌ندارددوصیت اوصدایی‌ولمعهٔ‌او سرابی بیش نیست

بیت

اذاکان الغراب دلیل قوم   فسلکهم طریق‌الهالکینا

فارسیه

آنکس‌که ازوبمال راحت نبود   وزشغل جهان ازوکفایت نبود
وز دیدن او ترا حلاوت نبود   آن دوستیت بجز حماقت نبود

وازسرصدق واخلاص دل‌درانقیاد واتباع سلطان بستند وبفر دولت ویمن نقیبت اومستظهر ومستوثق کشتند

ووالی «قلّهٔ توقات» باداماد خود بحضرت‌سلطان آمد وپیش‌کشها آورده‌بشرف مثول استسعاد یافت والتزام جانسپاری وفرمان برداری نمود

ومتعاقب ایشان «امیرسعید» و «ارسلان» رسیدند وقلعهٔ«هاویك» راتسلیم کردند ودرزمرهٔ خواص منسلك شدند

ویکی ازامرای حضرت بکوتوالی قلعه متعین شد

وبسطت ومکنت زیادت کشت تاروزی «شیخ نجیب»که بکفایت ودرایت‌ازاشباه وامثال خود ممتاز است وباصالت رای‌ومتانت حزم‌مشهور ومعروف قاصد فرستاد وعرضه داشت که بخلوت سخنی دارم

سلطان بخانهٔ «امیر شیخ مؤید» خلوتی ساخت واورا بخواند وکفت بکوتاچه سخن‌داری کفت شمارا استخلاص مملکت روم درضمیر هست یانه

سلطان کفت بلی

کفت این‌غرض بی‌تسخیر قلعهٔ‌توقات وتحصیل مال وافر متعذر است وچون قلهٔ قلعهٔ توقات‌در تصرف منست بحقیقت قلعه دردست است و «پُسرکابی» که امروز بثروت وتمول موصوف ومعروفست درتوقات اونیز دردست منست اکنون من قلعهٔ‌توقات بشما می‌دهم ودرعوض آن شهر ازشما التماس دارم واکرسروری وپیشوایی ازمن می‌آمد بهیچ حال بشما التجا نمی آوردم وکار خود پیش می‌بردم باقی اختیار شماراست

سلطان کفت ماراعادت چنانست که تااز ارباب مناصب واشغال خبطی بظهورنپیوندد وخیانتی بثبوت نرسد قلم عزل برجریدهٔ عمل اونکشیم واورادر معرض خطاب وعتاب نیاوریم وقطعا خرم این قاعده وترك این طریقه نخواهم کرد وازقانون خودتجاوز نخواهم نمود واز «مقبل» که صاحب قلعهٔ توقاتست تاغایت خیانتی ظاهر نشد وخطایی دروجودنیامد اکر توازین قبیل چیزی‌می دانی وبروثابت می‌توانی کرد بیاوبیار

کفت چنان معلوم کردم که قلعه رابحاجی شادکلدی می‌فروشد وبا «تاج‌الدین» اتفاق دارد

سلطان کفت اکردر واقع چنان باشد وبثبوت رسد خیانت اوثابت باشد ومستوجب عزل ونفی

ودرآخراین مفاوضه هرچه شیخ‌نجیب التماس کرد ازنقود واجناس واسلحه وآلات مبذول فرمود ومجلس منقضی شد

و «فریدون» نام جوانی راکه باامیر «ارتنا» قرابتی داشت وازطرف مادر

بـ«خواجه‌علی» که سالها درمملکت روم‌فتنه وفسادمی‌انکیخت وخانهای مسلمانان خراب می کرد انتساب واعتزامی نمود بامارت « ارتق آباد » نصب فرمود وتشریف وسیورغال داده روانه ساخت

و « سیدی حسام » را بتوشیمالی وسپهسالاری «ولایت دانشمندیه » موسوم کردانید و « شـیخ نجیب » وداماد مقبل « جان علی » راخلعت داده بتوقات فرستاد

وبعداز مدتی «سیدی حسام و« شیخ نجیب » باهم درساختند وچون شیخ نجیب بقله درآمد سیدی حسامر بالابرد واهل قلعه‌را بیرون کرد و« فریدون » رادر قلعه بردند

ورسیدن این خبر بسلطان ورفتن حاجی شادکلدی برقلعهٔ توقات یکی بود

ودران ایام « ذوالنون » باامیر « مطهرتن » صلح کرد وخواهر اورا درنکاح آورد ودر یکدیکر پیوستند ومفسدت ومبغضت برخاستند وبرنواحی سیواس تاخت می آوردند وخرابی می کردند

وسلطان هرنوبت جمعی بمدافعت ایشان می فرستاد وکارپیش نمی رفت تاخواست که بنفس خود حرکت کندومادهٔ آن‌شر وغائلهٔ آن‌ضر ازمسلمانان منقطع کرداند واهالی شهر وغیرهم شفاعت می کردندکه شهر خالی کذاشتن‌مخیلهٔ فتنه وغوغا ومظنهٔ هرج‌ومرج است

وسلطان بایشان مواناتی می کرد تاآن حال متمادی می‌شدوتطاول وتغلب مفسدان بافراط انجامید واحتمال از اعتدال تجاوز نمود وبیدلی وسست رایی سرایت می کرد

آنکاه خبر رسیدکه « ذوالنون » بامقدار دوهزار سوار تاخت کرده ولایت‌را غارت می کنند سلطان راآتش غضب ملتهب شدوحمیت طبع وابیت نفس خون درعروق بجوش آورد وبر فورسـوار شـد وباجمعی ازنوکران‌که حاضر بودند ازشهر بیرون رفت و آوازهٔ سیران انداخت وتانماز شام براند ومعلوم‌شدکه‌قضیه از سیران بکذشت تابدیهی رسیدواستکشاف حال‌مفسدان فرمودتقریر کردندکه ولایت غارت کرده وقت‌ظهرباز کشتند وبعضی ازامرا کفتند اسبان‌را علیق دهیم انکاه درعقب ایشان تازیم

سلطان کفت اکر مابعلیق تعلل کنیم‌فرصت فوت شودوسعی‌ضایع کردد وایشان این زمان فرود آمده اند واسبان‌را قضیم داده ووقت فرصتست

این بکفت ودران شب دیجور چون سکندر درظلمات وخضردر فلوات روان‌شد

شعر

اذاهم همالم یراللیل غمة علیه ولم تصعب علیه المراکب
جلید کریم‌خیمه وطباءه علی‌خیر ماتبنی علیه‌الضرائب

وچون نصـفی ازشب درکذشت بدیشان رسید وایشـان درمعقلی وثیق وموئلی منیع که بادرا درو کذر بدشـورای بودی وآب درمضـایق آن مجال عبور نیـافتی فروآمده بودند واسـبان‌را علیق داده‌می خواسـتندکه سوارشـوندکه ناکاه بر سر ایشان فرو ریختند وآن مخاذیل را بتیغ وتبر فروکـرفتند وبضرب سـیوف ودبابیس اعضـا واجزای آن مناحیس درهم می کوفتند وطیور ارواح ازاوکـار اشباح ایشـان پرواز می‌دادند تامجموع را پایمال لکمات وبال وخاکسـار صدمات بوارونکال ساختند

شعر

کلیث‌الشری اقدامه غیرانه رقاق‌الظبی انیابه ومخالبه
ویقدم‌یوم‌الروع‌لایتقی‌الردی ولواصبح‌المریخ‌قرنایواثبه

وبا مقدار سیصد سـوار دوهز ارسـوار مکمل را کعصف مأکول وهباء منثور ساخت وتاسپیده دم می‌کشت ومی‌انداخت تابسیاری ازایشان بفنا رسانید وبعضی‌را اسیر ودستکیر سـاخت وبقایای سـیوف در زوایای کهوف مستور ومتواری شدند وپردهٔ سیاه شب‌را وقایهٔ جان وسپر حوادث زمان سـاختند وعلی‌الصباح سری چند بشهر فرستاد واسیران‌را قطار کرده می‌بردند وارباب واهالی شهروولایت‌را ازین فتح اهتزاز کلی حاصل کشت ومحبت ومودت سلطان درعقاید خاص وعام استحکام تمام یافت وقریب وبعید وصغیر وکبیر برمضای عزم وسداد رای وقوت نفس وصحت حدس سلطان آفرین کفتند وازان صدمه سنک دردندان مخالفان ومعاندان آمد

واین اول فتح بودکه بعداز واقعهٔ قلیچ ارسـلان اتفاق افتاد وسبب رونق حال وانتظام کارکشت وموجب خیبت اطماع وآمال مفسدان ومعارضان‌شد

رغبت دادن حاجی شاد کلدی امیر مطهرتن‌را بر عداوت سلطان وفتنه انکیختن

حاجی‌شادکادی که بمحاصرهٔ قلعهٔ توقات مشغول بود چون خبرهزیمت «ذوالنون» بشنیددراضطراب واضطرارافتادوپیش‌امیر«مطهرتن»قاصددوانیدو کفت‌این‌شخص‌سیواس‌راکه دارالملك‌روم‌ومعظم بلاد این ممالك است بقهروغلبه فرو کرفت وقلعهٔ «هاویك» را مسخر ساخت‌اکنون طمع در توقات مستحکم کرده سیدی حسام را آنجا فرستادویومافیوماً درتوسیع دائرهٔ ملك وتذییل شعار دولت اجتهاد بلیغ می‌نماید ومردی وهاب نهاب است وسپاهیان ولشکریان ازارجا وانحا بروجمع می‌شوند وتوغافل نشسته تدبیر کار خود نمی اندیشی وفکر نمی کنی‌که اکر دولاب این دولت برین مدار بکردد وکار او استقرار یابد ومتمکن شود آنکاه ترا ومرا وبسیاران‌را دست ازملك موروث وخاندان قدیم بباید شستن وسرخود کرفتن واز مملکت بیرون رفتن وازین کونه مقدحهٔ چند برسنك او می‌زد وبادی در آتش او دمید ودرمعرض (الفتنة نائمة لعن‌الله لمن ایقظهـا) آمده اثارت غبار فتنه وتحریك مادهٔ فجور وفساد می‌کرد تا بتمویهات مزور وتابیسات مزوق اورا فریب‌داد وقرار چنان کردکه بطرف سیواس حرکت کند تااو بسکون دل وفراغ خاطر باستخلاص قلعهٔ توقات مشغول کردد وبی مانع ومنازع قلعه حاصل کند

تااز توقات قاصد رسید وخبردادکه مدتیست تاسیدی حسام وشیخ نجیب وفریدون درقلعه جانسپاری می‌کنند ودرمدافعت وممانعت حاجی شاد کلدی بدانچ‌ممکن ومقدور است می‌کوشند وخودرا سپر تیربلاوسدسیل‌عنا ساخته‌بجان استادکی می‌نمایند وازطرف سلطان مددی نمی رسد وصورتی ظاهرنمی شودکه موجب وثوق واستظهار ایشان کردد ولامحاله اکر مدت این تساهل متطاول شود وزمان این تحمل متمادی کردد برقضیت (کل محاصر مأخوذ) قلعه‌ازدست برود وکسر ناموس بر دولت محروس نشیند وجرأت اعدا واقدام خصما وغرما بتبعیت لازم آید

سلطان چون این‌تظام بشنید نوایرانفت ورجولیت دراعضاواجزای اومشتعل شد ولواعج استنکاف وحمیت درعروق واعصاب اوالتهاب یافت وامراونواب‌را

پیش خواند وبعدازمطارحه ومفاوضه قرار برآن دادندکه باجملکی عساکر ازخیاله ورجاله برسر حاجی شادکلدی نهضت فرماید تا اهل قلعه هجوم کرده ازعقب اوفرو ریزند واورا درمیان کرفته کوشمالی بسزادهند وتقریع وتعریکی بلیغ بظهور رسانند

وبرین عزیمت جازم‌شد ویکی را ازخواص خدم‌که معتمد ومحرم بود در «احمدك» تعیین فرمود و «اینبك» تمارضی فرانمود وبدان علت درشهر تخلف کرد ورایات همایون محفوفاً بالنصر والظفر بطرف توقات روانه شد

وباسلطان یکهزار مردبود وحاجی شادکلدی‌غیرازسوار وپیاده که‌از اطراف بروجمع شده بودند مقدار سه‌هزار مرد مسلح‌ومکمل داشت

وچون سلطان‌بحدود توقات رسید بسبب تکاثف آجام وآکام وضیق مسالك ومسارب «امیرپیرعلی» را پیش فرستاد تادر فضایی که فسحتی داشته باشد توقف نماید ونکذاردکه کسی پیش رود تاهمکنان مجتمع شده دفعة واحده مهیا ومعبا بر سر دشمن تازند

وچون امیر پیرعلی بمقسمی رسید لشکررا کما ینبغی ضبط نتوانست کرد وبعضی پیش رفتند وحاجی شادکلدی برصورت حال وقوف یافت وفوجی از عساکربردر قلعه موکل کذاشت وباباقی درمقابله آمد ومقدمهٔ لشکررا قدری باز نشاند

امیر پیر علی وامرایی چندکه درصحبت اوبودند چون‌قوت مقاومت نداشتندطفرهٔ کردند وبطرفی ازراه بیرون رفتند

وسلطان‌را بران حال وقوف نبود تا ناکاه جمعی ازسواران دیدکه منزعج ومضطرب ازمقابل رسیدند وخبر اقدام حاجی شادکلدی وتهجیج وتحریش لشکر تقریر کردند

سلطان که این بشنید باوجود آنك اکثر امرا وعساکر باامیر پیر علی متفرق شده بودند وبعضی دیکر ازعقب ملحق نکشته باکوکبهٔ که حاضر بود ازباری تعالی یاری خواست وعنان رها کرد وچون صرصرعاتی وقضای‌آتی برسر دشمن تاخت وآن مناحیس را درمطاوی آن اشجار ومهاوی آن‌اودیه وانهار بپچید وتیروشمشیر درایشان کشید ومکافحه حمله می‌برد وجنك می‌کرد واسب می‌تاخت ومردمی انداخت تاحاجی شاد کلدی که درمیدان خالی جولان می‌کرد روی بادبار نهاد وچون کوکب منحوس خسته وشکسته باز کشت واجناد وانجاد اومنهزم ومنقصم راه کریز کرفتند طاروا واقین بظهور هم صدور هم وبا صلابهم نحورهم

شعر

تیغ اوبر عدوست رستاخیز — شیر شمشیر اوبدید وکریز
ازتف بیلك شه کشور — شاه مرغان بیفکند شهپر

وسلطان درقفای آن مفسدان می‌دوانید وایشان را درخاك وخون می‌غلتانید تابسیاری را اسیر کردند واسب وسلاح بستدند وبعضی بسبب ضیق مجال وصعوبت قلال وتلال خودرا دربیشه انداختند وجان ازان معرکه بیرون بردند ورایات همایون منصور ومنشور ومخالفان مقهور ومکسور کشتند

فارسیه

من آن کرز یك زخم برداشتم — سپه‌را همانجای بکذاشتم
خروشی برآوردم ازپشت‌زین — که‌چون آسیا شد برایشان‌زمین

وسلطان بطلب امیر پیرعلی وسایرامرا بهرجانب سواران دوانید واز هیچ‌طرف از ایشان نشان نیافتند تاشب درآمد

وچون بمدد عنایت ربانی فتحی چنان کرامت شد وبراهل‌سیواس وثوقی حاصل‌نه ومظنهٔ آنك ناکاه فتنه انکیزند وبعصیان وطغیان برخیزند علی‌الخصوص «اینبك» که‌مخایل شروفساد درناصیهٔ حال اولایح وظاهر درمیان ایشان بود سلطان صواب چنان دیدکه بشهر معاودت فرمایند وشبکیرکرده توجه نمود و«امیر شیخ مؤید»را پیش فرستاد تا بـ«احمدك» رود

وتارسیدن او خبر اقدام حاجی شاد کلدی واجحام «امیر پیر علی» بشهر رسیده بود ومردم برهم رفته ومعتمدی‌که در احمدك بود دربسته‌ومهیا نشسته‌که باشهریان جنك پیوندد ومادهٔ این فتنه ومهیج این غوغا «اینبك» بود

وچون «امیر شیخ مؤید» بشهر رسید کس فرستاد و«اینبك» را طلب داشت حاضر شد وکلمات خشن وسخنان موحش آغاز نهاد وبخبر شیخ مؤید التفات‌نکرد وکفت اکر بلال حبشی رفت بانك نماز فرونیفتد وخبر دادندکه مواشی شهر بغارت بردند

شیخ مؤید چون علامات فتنه ظاهر دید بحسن تدبیر خودرا ازغوغای عوام بیرون انداخت وباحمدك تحصن نمود واز تبعهٔ آن فترت ایمن کشت

وسلطان باسپاه وحشم مشمول فتح وفیروزی بسیواس رسید و«اینبك» ودیکر مفسدان‌که بحرکات شنیع وافعال قبیح مجاهرت نموده بودند برمضمون (قلب‌الاحمق وراء لسانه) پیش از استکشاف حال وفکر درمآل‌سخنان نافرجام کفته خواروخاکسار آمدند ودرمقام خوف وخشیت خجل وشرمسار باستادند

سلطان «اینبك» را پیش خواند وبغرامت جرمی‌که قولا وفعلا ارتکاب نموده بود خطاب فرمود ومأخوذ ومقبوض کردانید تامالی وافرازوبستدند ودروجوه مواجب لشکرو مایحتاج نوکر نشاندند وازاهل شهر اغماض فرمود

ودراول توجه بتوقات معتمدی‌را پیش «شیخ عادل» فرستاده بود واستدعای‌همت کرده تاازمضمون کلام او کیفیت حال نهضت وحرکت وخیر شرآن معلوم‌کند وشیخ کفته بود حرام روزی چون‌کاری‌نخواهی کردن وباز استدراك کرده وکفته‌که چون ممنوع نخواهی شدن حالیا برو وچنانك شیخ فرموده بود اکرچه ظاهرا حاصل آن‌سفرمجرد رفتن وباز کشتن‌بود امادرضمن آن فواید بسیار ازشناختن مؤالف ومخالف ووقع درخواطروضمایر وغیر آن‌مندرج بود

بیت

عرفت نوایب الحدثان حتی — لوانتسبت لکنت لهانقیبا

وبعداز انقضای آن‌حال حاجی شادکلدی رسل ورسایل باارزنجان مترادف ساخت وامیر مطهرتن را برامارت روم وهجوم برسیواس تحریش وتهییج کرد وبتملق وتبصبص خودرا از مخلصان ومطیعان فرانمود وفنون احتیال واغتیال برکار نشاند تااورا مغترومضطر کردانید

وامیر مطهرتن ازقضیهٔ ذوالنون وانهزام اوکدورتی ازسلطان درضمیر داشت وبنواحی سیواس آمدورسول‌فرستاد وکفت ماتباع واشیاع امیر «ارتنا» یيم اکنون برانجمله اتفاق کردیم‌که نبیرهٔ اورا بامارت بنشانیم وهمکنان اورا مطیع ومنقاد شویم‌وبر قرار سابق وزارت مملکت برتو مقرر باشد وجمیع جهات ووظایفی‌که بتو منسوب‌ومتعلق

بود برطریق معهود برتو مفوض ومسلم داشتیم وظیفه آنك این دعوت را اجابت کنی وباما اتفاق نمایی تا هریك برسم وراه خود مشغول شده حق ولی نعمت بکزاریم وشرط خدمتکاری ووفاداری بجای آوریم

وبعدازین مفاوضه نایب « امیر طغرل » برسبیل مناصحت باسلطان کفت

مصراع

تراخودنیاموخت بایدخرد

بصواب آن نزدیکتر که این التماس قبول کنی وبوزارت روم که اختیار واعتبار کلی است اکتفا نمایی ومخالفت جمهور نکنی که متصدی کاری بزرك شدهٔ ودرمعرض شغلی خطیر آمده مبادا که نطاق قوت وقدرت تو ازاعتناق این عمل قاصر آید وباع تدبیر و تصرف تو ازاحاطت برین مطلوب قصیر ماند وانکاه عالمی را معارض ودشمن خود ساخته باشی وخودرا درمحل خطر انداخته

ورسالت برین سیاق بادا رسانیدند واستمالت نامه بشهریان دادند ومراجعت کردند

سلطان داماد « طغرل بك » را طلب داشت و کفت اهالی وکدخدایان شهر رادل بامن راست نیست وطرف حاجی شادکلدی دارند ودم ازهوا وولای او می زنند و اکثر متجنده نیز بخفیه بااومتفق اند وصورت این قضیه برتو مخفی نیست وا کرمن باستقبال بیرون روم بی شك دروازها خواهند بست وعاصی خواهند شدو سیواس ازدست خواهد رفت اکنون صواب چنانست که استظهاررا مقداریك هزار مرد ازشما درشهر آیدو چون مرا ازطرف شهریان امنی حاصل شده باشدو خاطر مطمئن کشته ازسر فراغ بال باستقبال بیرون روم وشرط مروت بتقدیم رسانم تاخللی عائد نشود وفسادی حادث نکرددو مقصود باحسن وجوه بحصول پیوندد

واوچون این فصل بشنود بشاشت واهتزاز تمام نمود وبرسلطان ثنا کرد و کفت خال شمانیز مراد همین بود وا کرارادت باشد اونیز بیاید

سلطان کفت اکرمن دران باب سخنی کویم شاید که موافق مزاج ایشان نیفتد وحمل بروجهی دیکر کنند هرکرا تعیین کنند بیاید

وبدین شرط ایشان را روانه کرد وغرض سلطان ازین اقتراح آن بود که چنانك کفته اند

مصراع

بامرد دغا نرد دغا باید باخت

بنقد یکهزار اسب وسلاح ازدشمن بحسن تدبیردر لشکر خود افزاید تابدان واسطه ضعفی وفتوری درحال ایشان ظاهر کردد وانکسار واضطرار بدیشان راه یابد اماچون درمیان ایشان مردم داهی وکاردیده بودند بغور قضیه فروفتند ومقصود این نقش معلوم کردند و « طغرل بك » را بامقدار دویست سوار فرستادند وتیر آن تدبیر صایب نیفتاد

وسلطان راچون باطغرل بك قاعدهٔ محبت ممهد وآصرهٔ اخوت موکد بودودرسالف عهد عمهٔ اودر حبالهٔ جدسلطان بوده وبعلت مصاهرت ومعاشرت قدیم سلطان اوراخال می کفت بالتقابیرون رفت وچون بظاهر بلدرسیدند چنانك عادت باشد ارباب واهالی شهر برسلطان ثنامی کفتند ودعامی کردند

دران اثنا طغرل بك کفت این طائفه ازقیصریه باشند چه کمان می برد که اهل سیواس باسلطان ارادتی ندارند ودولت اوراکاره ومنکراند

تاچون در شهر آمدند خلایق شهر ازصغیر وکبیر وغنی وفقیر ازجوانب واطراف بعبارات مختلف سلطان را دعا می کفتند وآفرین می آوردند وبراعدا ومخالفان نفرین می کردندو هریك بتوریه وتعریض کلمات مرموز وسخنان ثقیل که متضمن ذم وشتم باشدایشان را می شنوانیدند وباضاحیك مستشنع واراجیز مستهجن تجهیل وتحمیق اوزنجانیان می کردند

وروزدوم که بسماط حاضر کشتند چون از تناول طعام بپرداختند « طغرل بك » کفت اکنون شرطی که رفته است باتمام بایدرسانید وقولی که درمیان آمده بعمل می باید آورد چه جماعت در انتظارند وتوقف موجب خرابی طرفین

سلطان کفت درقضایا تعجیل نامحمود است وصبروتأنی ممدوح ومستحسن (ان الله یحب الصابرین)

شعر

ولاتکن عجلا فی الامر تطلبه فلیس یحمد قبل النضج بحران

« طغرل بك » کفت برین تقدیر ماهرروز مهمان شما خواهیم بود وصداع وابرم

خواهیم آورد اما صواب درانست که هرچه زودتر قضیه بفیصل رسد ووعده بانجاز بپیوندد

چون سخن ازدائرهٔ ادب بیرون برد والحاح والحاف بدرجهٔ افراط رسانید سلطان کفت شما اینجا بچه مهم آمده اید

کفت خلوتی باید

سلطان کفت مارا از حاضران مجلس سری پنهان وپوشیده نیست ورازی مستور نه حکایتی که داری بیار کفت ماتباع واشیاع امیرارتنایم ونبیرهٔ او «علی بك» بعالم بقاپیوست وازوی فرزندی خلف ماند اکنون آمده ایم تامخدوم زادهٔ خودرا بامارت بنشانیم وهمکنان طاعت وتبعیت اورا التزام نمایم وفتوری که درامورملك ودولت متطرق شده بصلاح آوریم وحاجی شاد کلدی واولاد «عمر اَخْتاجی» حاضر شوند وهریك بوظیفهٔ که داشتند قیام نمایند وبر قرار وزارت مملکت بر شمامسلم باشد وبرین جمله اتفاق کرده ایم وباعث بر آمدن مااین مهم بود

سلطان کفت امروز این خانه بمن تعلق دارد ومن که صاحب خانه‌ام شمارا نخوانده‌ام اکنون شما بدعوت که آمده اید

اول کفت شما خوانده اید

وبعدازان چون دانست که خلاف واقع است خجل شد وکفت فی الجمله آمدیم

سلطان کفت شمامی کویید که لشکری را بخانهٔ توخوهیم آوردن وصاحب خانه‌رااازین معنی شعوری نه قضیه چون خواهد بود

چون سخن بدین درجه رسید همه‌را نفس فرورفت وجواب ندادند

سلطان تبسم فرمود وکفت باری نبیرهٔ امیر ارتنارا بچه طریق امیرمی سازید ودر ایراد واصدار این قضیه چه فکر کرده اید

کفت چنانك رسم وآیین باشد

سلطان کفت شرط آنست که اول شما که ممهداین قاعده وبانی این طریقید بروفق (ابدأ بنفسك) ولایات ومواضع خودرا مثل «ارزنجان» و «بایبرت» وغیرذلك که درتصرف وتملك شماست درمیان آرید وحکومت آن‌را مطلقا باامیر زازه کذارید تادیکران اقتدا بشما کنند والاچنان باشد که کفته اند

بیت

لاتنه عن خلق وتأتی مثله　　عار علیك اذا فعلت عظیم

طغرل بك کفت ماین خدمتکاری وجانسپاری ازان جهت میکنیم که روز بروز نعمت وجمعیت مازیادة شود ومال وجاه ورسم وراه بیفزاید نه‌ازان جهت که آن نیز که داریم از دست برود

سلطان کفت پس اماسیه را ازحاجی شاد کلدی انتزاع کنیم وبدو دهیم

کفت امری ممتنع است

کفت قیصریه‌را از «پسر عمر» بستانیم وبرو مقرر داریم

کفت نشاید

کفت ملك «قرامان» یا «پسرعثمان» بکیریم وبدودهیم

کفت این خود چکونه تواند بود

کفت اکنون شماکه دعوی تباعت امیرارتنا میکنید ولاف ازولاووفای او می‌زنید ولایتی راکه پیش شما ودیعت است بوارث اوتسلیم نمی کنید ودران مضایقت ومنافست می‌نمایید وقلاعی‌را که غلام واختاجی‌او بناواجب درتصرف کرفته اند مسلم نمی دارید پس شهری راکه من بحملهٔ شیر وضرب شمشیر ازدست متغلب خلاص کرده باشم وتبع ومتعلق امیرارتنا نباشم چکونه تسلیم دارم وبحکومت دیکری چکونه سرفرو آرم

شعر

لنا الهامة الکبری التی کل هامة　　وان عظمت منها اذل واصغر
لنا الناس اعطاناهم الله عبرة　　ونحن له والله اعلی واکبر

چون سخن بدین پایه‌رسید

طغرل بك کفت پس مابرویم وصورت حال اعلام دهیم

سلطان کفت تومردی بزرك وصاحب وجودی ترا تردد نمودن طریق نیست یکی را ازنواب بفرست تاسخن عرضه دارد وجواب بیارد

کفت چون رخصت اجازت نیست پس مامأخوذ باشیم

سلطان کفت بلی

کفت بچه علت

کفت ازان جهت که شماچند نوبت لشکر بر ولایت ما کشیده اید وبنا واجب مال ومواشی رعایا بغارت برده وخرابیها کرده اکنون غرامت آن بکشید وآنچ بناحق ازمسلمانان ستده وبغصب تصرف نموده باز کردانید وبسلامت بروید والا اطلاق شما متعذراست ونجات وخلاص ناممکن چه مابتعدی ز شما مطالبق نمی کنیم وحق خود می‌خواهیم

این بکفت وایشان را بوثاق فرستاد ومراکب واسلحهٔ نوکران اورا بر سبیل رهن ستده بمعتمدی امین سپرد تاحق مردم تسلیم کنند ورخت خود بستانند

چون خبر بامیر مطهرتن رسید متوسطان فرستاد ورسل ورسایل وسایل ساخت وکفت مضی‌ما مضی اکنون ازسر کذشته برخیزید وماعهد بستیم که بعدالیوم ازحدود ولایت خود تجاوز نکنیم ومتعرض رعایا وقرایای شما نشویم ودرجمیع احوال باشما متفق ومتحد باشیم

وبرین شرط باز کشتند

سلطان امیر طغرل‌را طلب داشت وانواع الطاف واعطاف تقدیم فرمود واورا ازان دهشت بیرون آورده تشریفات فاخر واسبان فاره‌بخشید وسلاح وسلب نوکران‌بتمام وکمال‌باز کردانید ومراسم کرم‌ومروت باداررسانید طغرل‌بك کفت ماخود رفتیما کنون شما ماحاجی شاد کلدی واجناد شام‌واولادعمر ولشکر مغول وتاتارکه مجموع دشمن‌ومخالف اند واز اطراف برشما محیط چون خواهید کرد ودر دفع غوایل وردعوادی این اعادی چه تدبیر خواهید نمود وظیفه آنك باامیر مطهرتن دوستی ورزید ورسم اتحادواعتضاد تازه کردانید وبهرچه اقتراح فرمایید من‌ازطرف اوضامن وکفیلم که بران منوال بتقدیم رسانم وچون این‌مشابکت ومطابقت‌در حدود واطراف انتشار یابد وصیت این مظاهرت ومضافرت درممالك ومسالك اشتهار پذیرد دشمنان را جناح جرأت منکسر شود وسایر مفسدان ومتغلبان دست تطاول ازحواشی مملکت کوتاه وکشیده دارند

فارسیه

دودوست باهم اکر یکدل اندرهمه باب — هزار طعنهٔ دشمن بنیم جونخرند
چو اتفاق نمایند وعزم جزم کنند — سزدکه حلقهٔ افلاك‌را زهم بدرند

سلطان کفت شما درضمان امان روانه شوید وامروز دشمنی که بما نزدیکتر است حاجی شاد کلدی است ورجا بعون آفرید کار واثق ویقین صادق که عنقریب اورا کوشمال داده سراو بر دست بعضی از نوکران بارزنجان فرستیم ان‌شاءالله‌تعالی

محاربت سلطان باحاجی‌شادکلدی وظفر یافتن بروو بقتل آوردن اورا

درعشر اول رمضان سنه ثلث وثمانین وسبعمائه سلطان بتدبیر کارحاجی‌شادکلدی وحسم ماده وقطع غائلهٔ اواشتغال نمود واز اطراف واکناف‌عساکر واجنادانکیخت ودر ترتیب وتهیئهٔ عدت واهبت جنك مساعی جمیله بذل فرمود تا «محمود قپچ» که برسالت پیش امرای الوس رفته بود رسید وخبر رسانیدکه «پسر بابوق علی پاشا» که‌دران عهد سرور احشام الوس ومقتدای اجناد مغول بود بمدد و معاونت سلطان می‌آید وکمر مظاهرت ومساعدت برمیان جان بسته بهرچه اشارت رودمجد ومجتهداست وحال آنکه‌این‌مفسداورادرمملکت سیواس‌تطمیع کرده آورده بودوعداوتی درکسوت حفاوت می‌نمود

سلطان چنانك معهود لطف وکرم ومألوف حسن شیم اوست اورا بتعظیم وتوقیر تمام درشهر آورد ومراسم انزال واقامت تقدیم فرمود واورا بخلع وتشریفات کران مایه مفتخر وسر افراز کردانید ونواب ونوکران اورا که مفلوك وعاجز باپوستینهای مغولی آمده بودند بخلعتهای ثمین وکسوتهای رنکین بنواخت وبحظی اوفرو نصیبی اکمل محظوظ ومخصوص کردانید

وحاجی شادکلدی رسل ورسایل متوسط ساخته‌التماس نمودکه درتوقات ملاقات کرده قواعد یکانکی ممهد کرداند وحجب‌بیکانکی مرتفع سازد واوباماسیه اکتفا نموده‌متعرض مواضع دیکر نشود تاازطرفین عداوت‌ومخاصمت منتفی کردد ومواد مخالفت ومشاحنت منقطع شود

وسلطان ازراه «آرتق آباد» بتوقات نهضت کرد وچون بنواحی آن نزول‌کرد «احمددواتی» را که ازمعتمدان حضرت بودباعلام وصول اعلام جهانکشای پیش‌حاجی شادکلدی فرستاد

وعلی‌الصباح کوچ کرده بقریهٔ «دانشمندید» نزول فرمود وفرمان داد که فردالشکر

برطریق جنك سوار شوند وهمان شب ساز وآلات حرب ازجوشن وخود وزره وبرکستوان وغیرآن برلشکر تفرقه کرد وبتعبیه وترتیب سپاه مشغول شد وهنوز شمع درسوز بودکه ازهاتف غیب آوازی بکوش سلطان آمدکه ای ملمانان یاغی رسید وچون دانست‌که کسی دیکرآن آواز نشنیده است هیچ نکفت وآن حال مستور داشت

تاچون زمانی بکذشت نزدیکتر ازان آوازی مثل آن شنید ودر ساعت ساز کارزار درپوشید ومکمل شد وصفهامی آراست ومی راند ناسواری چند دیدکه ازمیسره بمیمنه‌می آمدند کمال بردکه هریك بجای خودمی روند وبعداز ان دیدکه فوجی دیکر باایشان آمیخت وروی بکریز نهادند ودرواقع مخالفان بدیشان رسیده بودند وایشان‌را شکسته منهزم می‌آمدند

سلطان چون آن حال دید حریق غضب اوزبانه برآسمان کشید ونایرهٔ قهرش شعله برفرقدان‌زد ونعرهٔ حیدری‌ازصمیم‌حنجره برنجرهٔ افلاك رسانید وبامقدارسی سوار عنان‌رها کرد وبر لشکر حاجی شادکلدی ناخت وبالماس تیغ آتش فشان سر سرکشان‌می انداخت وبنوك سنان زهره شکاف اعضاو اجزای ایشان ازهم می‌شکافت وبشفرات نصال فقرات ابطال می‌درید وباسنهٔ خناجراوعیهٔ حناجر ومناخرمی برید پیکانرا آب‌ازچشمهٔ چشم بدسکالان‌می داد وبخنجر آبکون رك‌جان مخالفان‌می کشاد بروق اسیاف ازحدود وجوانب لمعان یافت وسیلاب خون اطراف کوه وهامون فرو کرفت

شعر

لماتورط بالحروب بفتیة ماان تصید سوی نفوس‌الصید
اوهی معاقدها واطفأ نارها قبل انتشار اظی وبعد وقود
بالجرد یمتاح‌العجاج وغلمة فی‌الغاب من اسل القنا کاسود
من کل‌وطاءعلی قمم‌العدی بحوافر خلقت من‌الجلمود
وصوارم عرین من اغمادها حتی ارتدین من‌الطلی بغمود

وبرین منوال حرب می‌کرد وچالش می‌نمود تاجناحین برهم شکست وقلب منقلب کردانید وکرداز کلهٔ مخالفان بعیوق‌رسانیدسران سپاه‌ودلیران آوردکاه چون آن‌مصاولت

ومزاولت مشاهده کردند بیکبار برسپاه دشمن ناختند وتیغ می‌زدند ومبارزمی انداختند تامقدارجهار صد سوار نامدار طعمهٔ شمشیرآبدار وعرضهٔ هلاك ودمارساختند

و درتلاطم امواج حرب و تراکم انواع طعن و ضرب «حاجی شادکلدی» رابقتل آوردند وازامرا بعضی را بفنا رسانیدند وبعضی‌را مغلول ومسلسل اسیرکردانیدند

وچون‌نصرت‌سلطان و کسرت‌مخالفان بوضوح‌پیوست وفتح‌وظفر محقق‌شد لشکررا رخصت‌تاراج داد وباجمعی‌ازمبارزان‌که شمشیربدندان وذره بسنان می‌ربودند درعقب بقایای سیوف می‌تاخت تاهمه‌را تارومار ساخت واز ایشان اثر نماند وسر (وان جندنا لهم‌الغالبون) جلوه یافت ومفهوم (ماا‌غنی عنکم جمعکم وما کنتم تستکبرون) همکنان‌را روشن شد

وچون تباشیر فتح وفیروزی از عذبات رایات همایون طالع وساطع کشت وایزد جل ثناؤه کرامت این‌فضل عظیم وفوز جسیم نثار روزکار سلطان کردانید روی استکانت بدرکاه‌بی نیاز آورد وازسر عقیدت درست واخلاص پاك مراسم حمد وسپاس بی‌قیاس بملأ اعلی وحضرت ایزد تعالی رسانید وکفت (رب اوزعنی ان‌اشکر نعمتك التی انعمت علی وعلی والدی)

وپوشیده نباشدکه‌بامقدارسی نفرمردباچهاز هزار سوارکه اکثر امرای آن‌سپهداران الوس باشند برآویختن وبرفتحی چنان فایز وظافر شدن بمیامن قوت پادشاه جهان ودانای آشکارا ونهان تعالی شانه‌که ناصرغماردین وکاسر ماردین است تیسیر تواندیافت‌که (ومن یعتصم بالله فقد هدی الی صراط مستقیم)

شعر

الحمدلله بان الحق واتضحا وکل‌من‌قال‌قولاً کان‌قدنجا

ودران معرکه «پسربابوق» وبسیاری ازلشکر دست بتیغ نبردند وپای درحومهٔ وغانهادند وازجای خود حرکت نکردند

وسلطان رادرشب کذشته صورت این فتح درخواب معاینه نموده بودند وبامداد پیش ازاقتحام حرب والتزام طعن وضرب باخواص حضرت حکایت آن حال کرده

وکفته که امشب درخواب دیدم که حاجی شاد کلدی راشکستیم وباروبنه وحواشی ومواشی اوغارت کردیم

وپیش ازان تاریخ بمدتی مدید درواقعه دیده‌بودکه ماری بزرك بعیداً عن ساحته قصد اوکرد واوآن ماررا بکرفت وسرش برزانو نهاد وبخنجری که دستهٔ سپید داشت دهان اوبشکافت وچون آن‌مار هلاك شد پوست ازو بازکرد وکفت این پوست‌را کیمخت می‌باید ساخت وازدسومت ورطوبت آن‌مار بسیاری بردست اوملتزق شد

وبعینه بیان آن حال بودکه واقع کشت چه بعدازان‌که حاجی شاد کلدی قصد سلطان کرده‌بود اورا نیست‌کرد ومال ومنال وخزاین ودفاین اوبدست آورد ودسم‌مار بردست سلطان عبارت ازان دنیاوی وسیم وزربود

ودراول آن نهضت سلطان بوداع «شیخ عادل» رفته‌بود وچون لحظهٔ بنشست‌شیخ دراثنای استغراقی که داشت باخود می‌کفت کبرلشکررا شکسته‌بود «ملك احمد» حمله‌کرد ولشکر اورابشکست وکبررا بکشت

وهمچنان واقع‌شد بی‌زیادت ونقصان ویقین است که این طائفه بزبان حق می‌کویند واززبان حق می‌شنوند پس سخن ایشان خلاف نخواهدبود

وسلطان‌را منصب‌سلطنت باستقلال آن‌روز مسلم‌شد چه‌دشمن ملك ومدعی‌دولت‌راکه دعوی لمن‌الملك می‌کرد وبحول وقوت خود مغرور کشته‌بود وخدای‌را فراموش کرده بفرتأیید احدی ویمن‌دولت محمدی دران وهله مأسور ومقتول‌کردانید وهمکنان‌را لقمهٔ‌تیغ ثبور وطعمهٔ صقور ونسور ساخت تامضمون (وخاب کل‌جبار عنید) بمصدوقه پیوست وسست قدمان کوته نظرکه ازقصور عقل وفتور رای نظر ایشان برظواهر اشیا مقصوربودوچشم بصیرت ازادراك حقایق امورمحسور ومحصور داشتند ودست قدرت سلطان‌را ازتناول خاتم دولت قصیر می‌پنداشتند وکمند همت‌او ازاعتناق شرفهٔ شرف قاصر می‌انکاشتند

چون برصدق دعوی سلطان برهانی قاطع دیدند وبراثبات آن معنی حجتی ساطع مشاهده کردند بجهل خود ودولت سلطان اقرار واعتراف‌آوردند وسر ضراعت برآستانهٔ طاعت نهادند وکفتند (تالله ان کنالفی ضلال مبین)

وچون وقدهٔ حرب فرونشست وعواصف هیاج ومیاج رکود یافت سرحاجی‌شاد

کلدی را بسیواس فرستاد وازانجا بارزنجان بردند تا کسانی‌که سخن بپشانی‌می کفتند کردن نرم کردند وپنبهٔ غفلت از کوش بیرون آوردند

و «طغرل بك» چون سرحاجی شاد کلدی رابچشم خودبدید حیرت آورد وآنچ سلطان‌با او کفته‌بودکه عنقریب‌سراورا بارزنجان فرستیم باامرا واکابر تقریر کردوخواص وعوام ازان مکاشفت تعجب نمودند وشکفت آوردند ورعبی عظیم دردلها نشست وهیبتی درخاطرها راه یافت وقاصی ودانی بطاعت داری وبنده فرمانی سردر آوردند ولشکر منصورراازبرکات آن سعی‌مشکور غنایم موفور ونفایس نامحصور ازنقود واجناس واثاث ومتاع واقمشه وامتعه وسلاح وسلب وآلات وادوات وخیول وبغال وعبید واما وجواری وسراری وسایر تجملات از هرجنس حاصل شد واصناف اجناد فوجاً بعد فوج بحضرت سلطان می‌آمدند ودعا وثنا‌می کفتند الا «پسربابوق» که «جلدو» می‌خواست وحال آنك سلطان اورا بامغولی چندکه داشت وبسیاری ازعساکر اطراف بعلت آنك غریب ومهمان بودند ازمقاسات شداید حرب ومعانات تکالیف آن معاف ومسلم داشته‌بود ودرمعزلی کذاشته وازدور نظاره‌می کردند

وچون اوبتازکی بحضرت سلطان رسیده‌بود مراعات جانب اورا سلطان دران مدعا اغماضی می‌کرد وامرا وارکان دولت‌راازمجارات ومحاکات بااودران باب منع‌می‌فرمود

اما درمجالس انس حکایات جنك فرومی آورد وازاقدام واحجام سخن می‌راند وکسانی راکه قدمی پیش نهاده بودند ودست بردی نموده نوازش می‌فرمود وبعداز تمکین وتحسین انواع احسان وانعام ارزانی می‌داشت وبرحسب مساعی هریك‌را قلعه وشهر وحشم وولایت واسب وجامه وتیغ وکمرمی‌داد وبمزید عواطف وعوارف موعود وامید وار می کردانید.

وهرکاه که سخن جنك درمیان آمدی جمیع امرا وصنادید خدمت ودعامی کردند وبزبان جری وصوت جهوری برسلطان آفرین می‌آوردند ومی‌کفتند ماهمه آزادکردهٔ شمشیر سلطانیم وجان ازکوشش بازوی اوداریم وحق تعالی مارا بیمن دولت وصولت اوازین حادثهٔ هائل‌وواقعهٔ طائل مأمون ومحروس داشت خاصه «نبی» نام‌جوانی که سلطان اورا ازخاك برداشته‌بود وصاحب کوکبه وطبل وعلم ساخته و «قراحصار بهرامشاه»را بزرخریده وبدو تفویض فرموده ودرغمرات آن نبرد وورطات آن حردوطرد اورا از

اسب انداخته بودند ودرعین آنك سرش ازتن بردارندکه سلطان رسید واورا دران حال دید وآتش غیرت درنهاد اوملتهب شد حمله برد وغرمای اورا بضرب شمشیر ازسراو دور کردانید واورا ازان ورطهٔ خون خوار وعقلهٔ هلاك ودمار خلاص داد وچون سلطان را برومنت جان باحق نان مضاف شده بودهرزمان بسوزونیاز دعامی کردومی کفت این دروزه عمرکه دارم ازدولت سلطان دارم وبا « پسر علی بك » قرابت مادری داشت ومدتها خدمت « بابوق » کرده بود اما اعتبار واشتهار درحضرت سلطان یافت وازجملهٔ خواص ومقربان درکاه بود ومکنت وثروت وافی حاصل کرد

وغرض وغایت این فصل فیما بعد تحریر خواهد یافت ان شاءالله وحده

جلوس سلطان برتخت سلطنت واستقلال درامور ملك ودولت

سلطان چون دل ازکار حاجی شاد کلدی که درمنصب ملك غربی متعصب وزعیمی متغلب بود ودم استعلا واستیلامی زد بپرداخت وساحت سینه ازشواغل اهتمام وانتقام اوصافی ساخت برسریر دولت متمکن بنشست وپشت برمسند سعادت وسیادت مستقل بازداد وابواب عدل وبذل ورافت ونصفت برروی جهان وجهانیان مفتوح داشت وطریق اشفاق واشبال واصطناع وافضال بروضیع وشریف وقوی وضعیف کشاده کردانید وباعلام تیسیر اسباب دولت وتسخیر بیضهٔ مملکت واعتلا برمعارج شاهی وارتقا برمدارج پادشاهی مبشران ومنهیان باقصای دیارروم وشام وعراق مترادف ومتتالی ساخت وخطبه وسکه بزیورنام والقاب همایون موشح ومزین کردانید وسایر آیین جهانداری وقواعد شهریاری کما هوحقه مرتب وممهد ساخت وبجدی جدید وجهدی جهید روی باتساق امور وانتظام مصالح جمهور آورد

شعر

نفذ القضاء بما اردت کأنما لك کلما ازمعت شیئا ازمعا
واطاعك الدهر العصی کأنه عبد اذا نادیت لبی مسرعا

وقاصدی بقلعهٔ توقات دوانید وبسیدی حسام وشیخ نجیب وفریدون مکاتیب نوشت

وایشان را استمالت داد واستظهار بخشید وامیر پیرعلی و « امیریوسف چلبی » راباقوجی ازنوکران بتوقات فرستاد تاباتفاق اصحاب قلعه بقایای اتباع وحواشی حاجی شاد کلدی را تتبع کنند ودرتفتیش وتجسس ایشان استقصا نمایند

و « پسر بابوق علی پاشا » متروکات ومخلفات حاجی شادکلدی را ازسلطان التماس کرد بامزید انعام واکرام مقبول ومبذول فرمود وبران موجب حکمی موشح بتوقیع اشرف صادر کردانید ومتعاقب امرا بتوقات رفت ومراسمی چندکه ازمستحفظان قلعه مأمول ومتوقع بود ازاستقبال وقیام بشرایط خدمت وتهنیت واهتزاز وارتیاح بقمع وقلع دشمن وحصول مقصود ومطلوب بروجهی که رسم بندکان وفادار وخدمتکاران حق کزار باشد بظهورنرسید وعلامات نسیان حقوق واتیان عقوق ازناصیهٔ حال ایشان ملاحظه افتادوبوادر زیغ وبغی ازتقاعد وتخلف ایشان بظهور پیوست

وچون سلطان بشهر نزول کرد « فریدون » آمد وازاصحاب قلعه تحیتی علی الرسم رسانید ونفاقی درحلیت وفاق فرا نمود وکفت سیدی حسام بترتیب مصالح خدمات مشغولست وعزیمت داردکه فردا بشرف بساطبوس سرافراز کردد

وقاصدی که پیش ازان باعلام کیفیت حال وشمول فضل ذوالجلال بقلعه رفته بود آمد وکفت چون نوکر « علی پاشا » بقلعه درآمد اصحاب ثلثه بااوخلوتی ساختند ومفاوضتی طویل پیوستند وازان روز بازوضع ایشان دکرکون می نماید وحال برخلاف ماضی مشاهده می رودفی الجمله سیدی حسام ازانقیاد واتباع امتناع نمود وازطریق معهود عدول کرد وشعار شقوت ومعصیت ظاهر کردانید واتباع ومتعلقان خودرا ازشهر ممنوع ساخت وعقوق وعصیان اومحقق کشت

سلطان قاصد فرستاد واز موجبات اعراض واحتراز وبواعث تجافی وتجانف استکشاف فرمودوکفت سبب عدول ازسمت قدیم ورفض ازطرق مستقیم چیست وداعی برانفراد واعتزال چه

چون قاصد حکایت بازراند باقاویل مموه واباطیل مشوه تمسك ساختندوکفتند فلان کس چنین وچنین کفت ومااز سرخودمی ترسیم وبمثل این خرافات دغل ومفتریات مهمل که پیش نهاد اهل خیانت ودست آویزارباب مکرومجانت تواند بودتوسل نمودند (والخائن خائف)

درجمله معلوم شدکه حق نعمت بنقمت می کزارند ومکافات وفاق بنفاق می سکالند

شعر

ان العدو وان ابدی مسالمة اذا رأی منك یوماً فرصةً وثبا

سلطان ازسرسکینت ووقار وسکون واستقرار ازان اساءت ادب واضاعت حقوق فضل ونعمت اضراب واغماض نمود واحتمال واصطبارراکار فرمود وکفت مارا ازشماشکایتی در ضمیر نیست ومکروه ومحذوری درخاطر نداریم واکرازین جمله چیزی دردل بودی دراوایل که مانعی ووازعی نبود وعنان نصب وعزل واختیار واقتدارمطلق آثار آن ازقوت بفعل می آمد وازکمون بظهور می پیوست اکنون مابرقول وقرارخود راسخ وثابتیم ودرقانون وقاعدهٔ که نهاده صادق واستور باید که این معنی محقق دانسته بتسویلات نفسانی ووساوس شیطانی فریفته وکمراه نشوید وبتلبیس وتضریب مفسد وحاسد که جهت تحصیل غرض خودسنك وقیعت برقندیل صفای دوستان می زنند ودرفساد ذات البین جدوجهد می نمایند سررشتهٔ کارخود ازدست ندهید ومغرور نشوید ونص تنزیل راکه (ولاتطع کل حلاف مهین همازمشاء بنمیم مناع للخیرمعتد اثیم) کاربسته این نصیحت ازشوایب تسویل وتضلیل معراومبرا شناسید وحقیقت دانید که مادام که ازشما خلافی وشقاقی صادرنکردد ازهراس مراس وسطوت باس مادرضمان امان خواهید بودواز بطش قهروصولت غضب محروس ومأمون (ان هذه تذکرة فمن شاء اتخذالی ربه سبیلا)

این بکفت وکروهی را ازمردان کار ومعتمدان وفادار بردرقلعه موکل کذاشت تاراه بر ایشان کرفته مجال خروج وولوج ندهند ومضارب ومسارب ازجوانب برایشان بسته دارند وخود باسایرلشکردرشهر بنشست مترصد تاازکعبتین فلك دوار چه نقش برمی آید ومشعبد روزکار چه مهره ازحقه بیرون می آرد

تا « اخی نوروز » که یکی ازنواب « علی بك » بودوسلطان همان رسم وراه برومسلم داشته واورا درقضایای کلی مدخلی تمام داده واوشخصی بود پوستین دوز وبغایت محیل وبدآموز که بروباه بازی کرك را پوست می کند وبمکر وحیلت شیررادردام می افکندوبامخدوم قدیم خود بارهانرددغا باخته بود وخودرادرششدرعتاب وخطاب انداخته وبتملق وتمذق خلاص یافته دمنهٔ بود درکسوت بشری وکوسالهٔ باسحر سامری روزی بحضرت سلطان آمد وکفت « علی پاشا » که بندهٔ خذمتکار ومخلص جانسپا راست واهل ووطن وسکن ومسکن رها کرده وبصیت

مکارم عمیم ومراحم جسیم این حضرت آمده ملازم سدهٔ شریف وبارکاه منیف است وکمر ارادت واخلاص برمیان جان بسته التماس دارد که بخانهٔ « حاجی احمد » نزول کندوچون مردی غریب است ومأوی ومثوایی ندارد اکر از صدقات عمیمهٔ مأمول او مبذول افتد تا آنجا ساکن شده بوظایف خدمت ومراسم عبودیت فارغ البال قیام نماید موجب ثبات دولت قاهره ومزید استظهار او وامید واری دیکر بندکان ودولتخواهان کردد وبا وجود آنك ازقدیم الایام آن خانه مقام « امیر یوسف چلبی » بود ودران وقت آنجا نزول کرده سلطان آن خانه برومسلم داشت وخال خودرا ازانجا اخراج کرده بجای دیکر فرستاد واورا آنجا انزال فرمود وشرط ملاطفت ومراقبت بوفارسانید

وچون روزی چند برآمد « علی پاشا » بحضرت سلطان آمد ودراثنای حکایتی که ازهرباب می رفت کفت فلان موضع متصیدی خصیب ومتنزهی مریع است وباصناف وحوش وطیور واشجار وانهار ملفوف ومحفوف اکر روزی رکاب همایون بدان مرغزار خرامد وبران نواحی شکار فرماید ازتفرجی خالی نباشد وموجب انشراح صدر وانبساط خاطر کردد

وچون سلطان را بصید وسواری شره وولع تمام حاصل بود وبسیران وجولان رغبت وارادت کلی صادق ملتمس اورا اجابت نمود وآن مسئول مقبول داشت بی خبر ازان که درین کل خاری تعبیه دارد ودرین خمر خماری که (اشدالاعداء اخفاهم مکیدة)

وقرار بران داد که فرداسوار شود و « امیر پیر علی » را با « نبی » و « امیریوسف چلبی » درشهر رها کرد وبامداد سوارشد و « علی پاشا » باکوکبهٔ خود ملحق شد وچون روانه شدند

سلطان بفر فراست ونورکیاست تشخیص وضع وهیأت وسکون وحرکت ایشان کرد ودید که علی پاشا بانوکران جلد ومعتمد براسبان نامدار که ازسلطان سیورغال یافته بود مسلح ومکمل سوار شده است ومجموع ومضبوط می روند واز یکدیکر متفرق نمی شوند بحکم الهام الهی که (اتقوا فراسة المؤمن فانه ینظر بنظر الرحمان) سلطان را نقش غدری از ایشان برصحیفهٔ ضمیر مرتسم شد وصورت مکری درآینهٔ خاطر منطبع کشت اما اظهار نکرد وبقوت نفس سامی وطبع عصامی اصطبار واحتمال را کار فرمود

تابشکارکاه رسیدند وصفها درهم پیوستند وازهیچ جنس صیدی پیش نیامد وجانوری سانح نکشت چون مسافتی براندند وقلعه ناپیدا شد آواز طبل بکوش

سلطان رسید بقراین سابق ولاحق معلوم کردکه درقلعه فتنهٔ حادث شده است ومکروهی واقع کشته وانکیز این شکار مبنی برمکیدتی وخدیعتی بود عنان علی‌الفور بصوب قلعه معطوف کردانید ومتوجه شهر شد ونوکران از اطراف ملحق کشتند «علی پاشا» ازغایت غلظت جثه وضخامت بدن بازپس ماند

وسلطان چون بشهر رسید اهل قلعه را بانوکران خود درحرب وضرب دید فی‌الحال چون بادکه ازهامون برکوه آید وآتش‌که ازپستی ببالا کراید بران خوارج تاخت وهمکنان را چون مور درسوراخ ومار درسنك لاخ انداخت وتنی چندازایشان بقتل آمد وچندی مجروح شدند تا «علی پاشا» رسید وپیاده شد ورفع تهمت ودفع ظنت وریبت را تیری چند برقلعه انداخت وبتکلف اظهاریك جهتی کرد ازان غافل‌که دورویی اوچون تیغ روشن شده بود ودوز بانی چون قلم هویدا کشته

وچون شقاوت وضراوت اهل قلعه بوضوح پیوست‌سلطان ترتیب لشکر دادوبمناوبه ایشان رادر محاصره کرفت وچون از تدبیر وتقدیر آن فارغ شد باچندی ازخواص‌که از بطانه ومحل اعتماد بودند خلوت ساخت وکفت من درکار «علی پاشا» وایتلاف واختلاف اوترددی دارم وخاطرمن بریکی ازین دوصورت قرارنمی کیرد وقتهاازوحرکاتی چند مشاهده‌می افتدکه منافی صدق نیت وصفای سریرتست چنانك روزی آمدوبی تقریبی مارا بسواری وشکار انکیز کرد ودران باب مبالغه واستقصا نمود ودروقتی چنان‌که دشمن مقابل ومعارض بود مارا بدان وسواس ازجای برانکیخت وچون‌مردی غریب ومهمان بود مانیز مأمول اومبذول داشته بروفق ملتمس اوسوار شدیم ووضعی چندکه دلیل غدر ومکر بود ازومشاهده کردیم وهجوم اهل قلعه واقدام ایشان برلشکرما مصداق این معنی کشت اکنون غرض اوچه باشد واین حرکت ازوبرسبیل نفاق بوده باشد یابرطریق اتفاق

امرای دولت هریك سخنی کفتند ومجلس منقضی شد

غدر انکیختن «اخی نوروز» باتفاق جمعی مفسدان وآکاهی یافتن سلطان از قصد ایشان

وروزی یکی ازنوکران محرم بحضرت سلطان آمد وکفت صاحب خانهٔ علی پاشا بر

دراست وبخلوت‌سخنی دارد فرمان دادتادر آید وکفت «محمود فَنْج» علی‌پاشارا بدعوت «اخی نوروز» ومن قال بقوله از الوس آورده است ونقمق درکسوت خدمت جلوه داده واتفاق کلمه برانجمله رفته‌که باسلطان غدری کنند وقصدی پیوندند و «علی پاشا» زن «علی‌بك» رادرنکاح آورد واسم امارت بر پسرش نهند ومردم‌را مطیع‌خود سازند وشهر وولایت فرو کیرند وچون این قضیه درسیواس میسر نشد وکار حاجی شاد کلدی بروجهی‌که ذکر رفت منتهی شد این فکر باسیدی حسام وغیره‌که درقلعه‌اند درمیان نهادند واتفاق کرده‌که سلطان‌را بعلت شکار بیرون برند وازشهر ولشکر منقطع کردانند تاانظام اجتماع واشتباك کسسته‌شود وهیأت‌تظاهر وتضافرمتلاشی کردد آنکاه جماعت بیرونی باسلطان برآویزند واهل قلعه‌کار امرا وعسا کر یکسوکنند وقضیه‌بسهولت باتمام رسانند چه‌می دانندکه باوجود صورت اجتماعی ازمقارعت ومصارعت قاصراند وتاب محاربت ومضاربت ندارند وعلت توافق وتطابق ایشان بایکدیکر آنست‌که سیدی حسام‌پیش ازین نوکرعلی بك بود وفریدون رابا اونسبت قرابت حاصل وغرض ازتغییر خانهٔ علی پاشا آن بودکه آن‌خانه دودر دارد یکی درخانهٔ‌اخی نوروزکشاده وشبها بایکدیکر درین باب مطارحه می کنند واین سودا می‌زنند تامعلوم حضرت باشد

وندانستندکه باارادت‌ازلی‌سعی وکوشش‌بشری‌برنیاید وبامشیت الهی مکروخدیعت انسانی برکار ننشیند

شعر

اذاالله لم یسعدك فیما ترومه   فلیس الی ماتبتغیه سبیل
وان هولم‌ینصرك‌لم تلق‌ناصراً   وان‌عز انصار وجل قبیل
وان هولم‌یرشدك فی‌کل‌مسلك   ضللت ولوان السماك دلیل

وچون مدارکار ومبنای اختیارآن شیاطین غدار وملاعین فجار برعصیان آفریدکار وکفران ولی‌نعمت وابطال حقوق واهمال جانب شفیق صدوق بود وهمت برهدم بنیان دین ودولت وقمع ارکان نصفت ومعدلت مصروف ومقصور داشتند لاجرم قادر مطلق وقاهر برحق جلت قدرته‌که مکافی عصیان کفور ومجازی طغیان مغروراست برحسب (ومکروا ومکرالله والله خیرالما کرین) جهت اعلای اعلام دین واظهار کلمهٔ حق ویقین

سنك تقدير برشيشهٔ تدبير ايشان زد ورقم خسار وخبال برجريدهٔ امانى وآمال ايشان كشيد ونقش غدرى كه برصحيفهٔ خيال انكيخته بودند وبرنك تزوير وتزويق آميخته بعضى را بتحرير الهام واعلام برلوح خاطر سلطان مرتسم كردانيد وبعضى را بتقرير منهيان بكوش هوش اورسانيد تاهمكنان خوار وخاكسار سر در كريبان خيبت وخسار انداختند وديده برپشت پاى غرامت وندامت دوختند

شعر

لوانصفوا انصفوا لكن بغوا فبغى عليهم الدهر بالاحزان والمحن
فاصبحوا ولسان الدهر ينشدهم هذا بذاك فلاعتب على الزمن

سلطان چون برمكيدت ايشان وقوف يافت جمعى را كه محرم ومعتمد بودند پيش خود خواند وصورت حال باايشان بازراند ودردفع اين حادثه ورد اين نازله سخن پيوست وازجمله «اميرپيرعلى» كه باعلى پاشا نسبت قرابت داشت چون ماجرا بشنيد كفت راست مى كويند ودرين معنى شبهت نيست ومن نيز شنيدم كه برين جمله اتفاق كرده اند وبرين عزيمت جازم شده واكر فرمان شود هم امروز مجموع را كرفته سياست كنيم وهريك را بجزا وسزاى خود رسانيم همكنان بقتل وصلب اصحاب غدر همداستان شدند
مكر سلطان كه ازغايت بعد غور وفرط وقار وكمال رافت وحسن سيرت وصفاى سريرت دربديههٔ حال بقتل ايشان رخصت نداد وكفت حالا نقلى كرده اند وازايشان خيرى بمارسانيده والخبر يحتمل الصدق والكذب اكنون وظيفه آنك درتحقيق وتدقيق اين قضيه سعى پيونديم وصدق وكذب آن كماهو حقه معلوم كنيم وهرانچه مقتضاى نصفت وعدالت باشد بتقديم رسانيم چه اكر پيش ازكشف حال واقامت حجت قصد اين طائفه كنيم ومكروهى بديشان رسانيم ازاطراف زبانها بمعايب ومثالب مادراز كردد ونفرت ونبوتى ازما درسراير وضماير متمكن شود وبدين سبب نام مابقساوت قلب وخشونت طبع درافواه افتد وذكر مابهتك وفتك واثم وافك وقسر وكسر وظلم وضيم درممالك آفاق شايع وذايع كردد وحينئذ دلهاى وضيع وشريف ورئيس ومرؤس ازماضجر ومتنفر شود وهيچ كس رابرما وثوق واعتماد نماند خاصه كه قضيهٔ قليج ارسلان اكرچه حقى بموقع ووضعى بموضع خود بود بتجديد بردست ما واقع شد واكثر مردم ازحقيقت وحقيت

آن غافل وذاهل وعلى الاطلاق افراط وتوغل درسفك دما وقطع ذما وافانت روح واتلاف نفس كه تلافى وتدارك آن ممكن ومقدور نيست عاقبتى ملوم وخاتمتى مذموم دارد كه (ولو كنت فظا غليظ القلب لانفضوا من حولك) وتعجيل درچنين كارها پادشاهان را عيبى عظيم وشينى شنيع است چه ممكنست كه قضيه بخلاف مسموع بيرون آيد وخبر بافترا وافتعال منتهى شود وآنكاه ندامت عاجل وغرامت آجل حاصل آيد وعندالله وعندالناس مكروه ومبغوض افتد وعقلا كفته اند (من ورد عجلا صدر خجلا) اكنون طريق صواب آنست برقضيت (مادخل الرفق فى شىء الازانه ومادخل الخرق فى شىء الاشانه) تحمل وتمكن را كار بنديم واين سر ازايشان مستور داريم وعلى پاشا را رعايت ودلدارى كرده بمقام ومسكن خود روانه سازيم وباقى نوروز ومحمود فيج وامثال ايشان كه از اوساط واراذل اند وخير وشر ايشان وجودى ندارد ملتفت نشويم واغماض نماييم چه اين جماعت را مقتدا وعمده على پاشا است وهركاه كه ازو مأيوس ومنقطع شوند باستقلال از ايشان كارى نيايد وبتدريج اين خيال ازدماغ ايشان بيرون رود وازين فكر پشيمان شوند وخجلت ودهشت اين بدسكالى وكافر نعمتى ايشان را خودكافى باشد واز كشتن صعب ترآيد چنانك اميرالمؤمنين على كرم الله وجهه فرمود (عاتب اخاك بالاحسان اليه واردد شره بالانعام عليه)

وبرين قرار على پاشا را طلب داشته انواع ترحيب وترجيب ارزانى داشت وبتشريفات وافر وخلعتهاى فاخر محظوظ كردانيد ومشمول صنوف انعام واكرام بوطن مألوف خود روانه ساخت و«نبى» كه بيماربود بعداز روزى چند صحت يافت وبحضرت شتافت
سلطان بحكم حسن ظنى كه دربارهٔ اوداشت فصلى ازين باب بااودرميان نهاد
وهمان شب خيمه وخركاه واثقال واحمال برجاى بكذاشت وبكريخت
وروشن شد كه موقد اين نار ومهيج اين غبار او بود وانكيز اين فتنه وتحريك اين سلسله اومى كرد
وتااول فصل بهار سلطان بمحاصرهٔ قلعهٔ توقات مشغول بود وبسبب موانع اين خيانات وشواغل اين خيانات قضيهٔ اماسيه كه درعين تسخير وحدقهٔ تحصيل بود وباندك توجهى درحوزهٔ تصرفى مى آمد درعقدهٔ عواق افتاد وبر «امير احمد» قرار كرفت
و «نبى» غبى كه درحضرت سلطان بعلوشان ورفعت مكان ازاشباه واقران ممتاز كشته بود وحكومت دوقلعهٔ حصين بااحشام وولايت برو تفويض يافته ازسر لوم اصل وخست

نفس حق نعمت وتربیت فراموش کرد   واین همه صنایع وایادی بهیچ برآورد وبا اضداد واعادی همداستان‌شد   وعلی‌الدوام مفسدان وحرامیان‌بنواحی سیواس می‌فرستاد ونهب وغارت می کرد   واین صورت نیز علاوهٔ تعذر استخلاص اماسیه وسبب تعویق بسیاری ازمهمات ومصالح مسلمانان کشت

اماظهور قضیهٔ اهل‌غدر واختلاف کلمه وتبددشمل ایشان لطفی بود ازخفایای الطاف ربانی وصنیعی ازنوادر صنایع رحمانی (مایضر بالطحال ینفع للکبد)

وحال برین وتیره می‌کذشت تافصل بهاردرآمد وآفتاب بنقطهٔ اعتدال ربیعی رسید واجزای لیل‌ونهار متساوی شد   وطبع‌هوا باعتدال بازآمد وعساکر واجناد ازسهولت وحزون بحرکت درآمدند   وروی بمنازل ومراحل صیفی آوردند   وفساد وعناد «علی پاشا» وشر وفتنهٔ اوکه زعیم امرای الوس‌بود   ومکنت واهبت وافر داشت متوقع بود

وچون ازجمیع جهات اعداواضداد دست بفضول‌وفساد برآورده بودند ومنتهزفرصتی ومترقب غفلتی بودندکه مدخلی یابند واقدامی نمایند

بالضرورة الحینیه سلطان ازمحاصرهٔ قلعهٔ توقات برخاست مشروط برانجمله که اصحاب‌قلعه بجای‌خود بنشینندوبامفسدان ومخالفان‌امتزاج واختلاط نمایندوازمفسدت وخرابی‌مسلمانان احتراز واجتناب لازم شناسند

وبسیواس که مقرعز ومنشأ دولتست عود فرمود ودرمسند شرف ومستقر سعادت قرار یافت وبساط نشاط بکسترانید وعزم بزم مصمم کردانید   وبرحیق زلال حریق کلال وملال ازساحت سینه فرومی نشاند   وبصیقل راح آینهٔ روح‌را جلامی‌داد

شعر

راح اذا وجدالمحزون نفحتها   اهدت الی‌روحه‌روحاً وریحانا
تخالها حین یعلو فوقها حبب   یاقوتة رصعت دراً ومرجانا

وساقیان سیمین ساق باقداح راح بسط افراح می‌کردند وازصباح تارواح مصباح ارواح می‌افروختند

شعر

فقام تکاد الکاس تخضب کفه   وتحسبه من وجنتیه استعارها
مشعشعة من کف ظبی کانها   تناولها من خده فادارها

صدای نغمات موزون زهره درچرخ می‌آورد   ونوای عود وقانون مشتری‌را بیهوش می‌کردانید   ارواح اززمزمهٔ ماه‌رویان درانبساط آمده واعطاف ازترنم‌شاهدان دراهتزاز رفته

بیت

بکه صبوح زهره زفلك همی بر آمد   زصدای‌صوت‌زارش زنوای زیرچنکش

سلطان بر سریرعزت وتخت سلطنت برین نمط روزکارمی کذرانید وغفوت عیون حوادث ایام وغفلت طروق وقایع شهور واعوام‌را غنیمت شمرده مترصدمی بود تاازافق (وکان امرالله قدراً مقدوراً) ازسعد ونحس ایام کدام کوکب طلوع میکند واز صحیفهٔ (ماشاءالله کان ومالم یشأ لم‌یکن) چه‌فال برمی آید

اتفاق سیدی حسام با «امیر احمد» وسائرامرای مغول ودعوت کردن ایشان‌را برمخالفت سلطان

سیدی حسام‌که روباه صفت پوستین باز کونه کرده بود وکشف وار سردر جیب مکر وحیلت کشیده چون میدان از مردان خالی یافت وبیشه ازشیر فارغ دید میمنه ومیسره بیار است وبفتنه وفضول بر خاست

بیت

کذاك الثعلبان یجول کبراً   ولکن عند فقدان الاسود

وازولایت توقات‌که عرصهٔ معمور ومال موفور داشت جمعی برخود کرد آورد وبا امیر احمد وامرای مغول مکاتبات ومراسلات آغاز نهاد وبا «نی» که بااو متفق بود

تجدید عهد کرد وهمکنان را بر بغضت وعداوت سلطان تحریش وتهریش می کرد وچنانك شیمهٔ اسقاط واراذل باشد در تکدیر خواطر احبا وتغییر ضمایر اخلا واودا وافساد ذات البین وتضریب جانبین جد واجتهاد می نمود تا الفت بکلفت ومحبت بمبغضت مبدل ساخت وهمه را بر معادات ومناوات سلطان یکجهت کردانید ومی کفت اکر حاجی شاد کلدی که مردی پیر وسال خورده بود وفات یافت بحمدالله پسری جوان وجوانمرد خلف کذاشت که بشجاعت ومردانکی اضعاف وآلاف اوست وامرای الوس وقیصریه وارزنجان و «تاج الدین جانیق» ودیکر زعمای اطراف باو اتفاق دارند وبا مثال این اباطیل مزور واساطیر مبتر لافهای کزاف می زد وتفاخر وتکاثر می نمود

وسلطان واثق بفضل مالك الملك تبارك وتعالی که اقبال وادبار نتیجهٔ لطف وعنف اوست وسعادت وشقاوت ثمرهٔ هدایت وخذلان او باطائفهٔ از افراد رجال وانجاد ابطال که یکدل ویکجهت بودند وسر بر کف وجان درمیان داشتند بی تزلزل وتململ درمقام تسلیم وتوکل راسخ دم وثابت قدم بود ومستظهر بقوت احدی ودولت محمدی نه از کثرت ایشان دردل اوباکی نه از عدت واهبت ایشان درخاطر هراسی چه اندازهٔ کار ایشان بمقیاس عقل دراك بر کرفته بود ومآل حال ایشان بمقیاس رای مشکل کشای دیده ودانسته که اجتماع وانتظام ایشان هرچند بظاهر اتساق واتفاقی دارد اما بمعنی سریع الانحلال است واحتشاد وازدحام آن طائفه اکرچه بسواد متراکم ومتکاثف می نماید بحقیقت قریب الاضمحلال از آن جهت که طوایف مختلف واصناف متباین بودند بعضی باختیار وبعضی باضطرار (من کل فج عمیق) فراهم آمده ولامحاله هریك را قصدی وغرضی معین چه اختلاف آرا واهوا مستلزم اختلاف مقاصد ومطالب است وحصول اغراض همه باوجود تباین وتغایر بروفق مشتهای هر یك متعذر ومتعسر بل مظنهٔ تنازع وتخالف پس ایتلافی چنان زود باختلاف پیوندد وباندك سببی منتشر ومتلاشی شود وهریك روی بمقصود خود نهند ویمکن که جهت غرضی جزوی درمیان ایشان نزاع برخیزد وبحدی انجامد که بافنا واعدام یکدیکر مشغول شوند وباشد که هنکام حرب بعضی باطرف دشمن کردند وهنکامه بر هم شکنند فی الجمله امثال این اجتماعات را ثباتی وبقایی صورت نبندد واستمرار واستقراری متصور نکردد واتفاق واتحاد دراجتماعی تواند بود که همه مأمور امر یك شخص باشند وعنان اختیار جمله دردست حاکمی مطلق وفرمان دهی نافذ الامر باشد که درهرچه کوید وفرماید همکی من فرط الاذن اورا مطاوعت نمایند واجتماعی چنین اکرچه

بظاهر متباعد بود اما بباطن متقارب وبمثابت یك نفس باشند ودر اغلب اوقات واحوال بر اعادی مظفر ومنصور وتفرقه وتلاشی را در ایشان اثری نتواند بود

اکنون باسر مقصود رویم وکوییم

سلطان بترتیب اسباب جنك وتدبیر آلات وادوات آن مشغول بود که خبر رسید که نبی وسیدی حسام وامیر احمد در «ارزق آباد» بهم پیوستند واجتماعی ساخته بایکدیکر عهد بسته اند وهمکنان بر مخالفت سلطان اتفاق نموده

سلطان که این خبر بشنید خیمه ازشهر بیرون زد وبطرف «اغجه قلعه» که ب «نبی» تعلق داشت توجه نمود واز مجتمع ایشان تا قلعه مسافتی اندك بود شبکیر کرده علی الصباح بقلعه رسید وفی الحال فتح کرده ب «کُونِرَبَكْ» تفویض فرمود

مخالفان چون این خبر بشنیدند بر هم رفتند وخایف وخایب راه انهزام کرفتند وهریك بقلعهٔ خود رفت

وآن اول فتح بود از فتوح قلاعی که بجنك مسخر شد

وچون روزی چند از بهار بکذشت «علی پاشا» با جماعت «بارمبای» اتفاق کرده بفتنه وفساد بر خاست اما ظهوری زیادت نمی یافت وسعی او منجح ومؤثر نمی آمد

وچون مغول بازکشت «امیر مطهرتن» لشکر انکیخت وآوازهٔ عزیمت سیواس انداخت وبعد از اجتماع عساکر «ذوالنون» را بکرفت و ب «ملك احمد» سپرد وبحقیقت سبب کرفتاری او خلاف سوکندی بود که با سلطان منعقد کردانیده بود ومدتی اورا در «قراحصار» محبوس بکذاشتند وعاقبت سرش را از تن بر داشتند

وجمعی از نوکران «قلیج ارسلان» که پیش او بودند بحضرت سلطان آمدند

و «امیر مطهرتن» درین رای خطا کرد وشرط فتوت ومروت مهمل کذاشت چه خواهر خود را درنکاح ذوالنون آورد وبعد از آن قصد او کرد ودر مذهب حریت اقدام بر حرکتی چنین عیبی عظیم وشینی شاین است وطرفه این که ارتکاب این بی حفاظی وبی آزرمی بطمع «قُیلُوحصار» کرد وآن حصار بدست «شیخ محمود» نامی از اقارب قلیج ارسلان افتاد وآن طمع بجایی نرسید ویکی را از متعلقان خود بقلعهٔ اقشهر فرستاد تا هر روز با اهل قیلو حصار جنك می کردند ومردم بسیار تلف شدند وامیر

مطهرتن درحسرت آن قلعه‌بود وعاقبت آن آرزو دردل اوشکست وآن مقصود صورت نبست

مصاف دادن سلطان باعساکر مغول وغدر خواجه یاقوت وهزیمت لشکر

سلطان باامیر احمد قرار دادکه بولایت پدر خود رود وبدان قانع شود وپای دردامن عافیت کشد وبتوقات رفت تاپیش ازان که غله‌در قلعه‌برند وذخیره مهیا سازند راه قلعه بکیرند ومجال مدخل ومخرج فروبندند

سیدی حسام چون ازتوجه سلطان خبریافت قلعه رها کرد وباتفاق نبی بمغول پیوست وفتنه انکیخت وفسوق وفساد آغاز نهاد وفریدون کریخته بحضرت سلطان شتافت وقلعهٔ توقات درمحاصره بود

تامحقق شدکه تمام الوس اتفاق کرده بمحاربت ومضاربت سلطان می آیند

سلطان بانواب مشاورت نمود واختیار بران آمدکه معتمدی درشهر توقات بکذارند وایشان بکوهی صعب که در حدود سیواس است متحصن شوند وبعداز چندروزکه لشکر مغول باز کردد باسر محاصره روند

«امیر یوسف چلبی» کفت صواب آنست که ماازشهر حرکت نکنیم وازمقام خود منزعج نشویم وهرکه پیش آید بااوجنك کنیم وشهر خود قلعه است لشکرغریب اینجاچه تواند کرد وبچه استظهار مکث تواند نمود

سلطان چون این بشنید کفت محمدرا قرآن نباید آموخت وپیش افلاطون حکمت نشاید فروخت ومن یقین می‌دانم که اکر دشمنی معارض شود یاقضیهٔ سانح کردد کسی غیر ازمن برابر نخواهد آمد وقرار بر آن دادکه «امیر شیخ مؤید» بالشکر خود قلعه‌درمحاصره کیرد و«امیر یوسف چلبی» درشهر باشد ودروب وشوارع‌را محافظت نماید وسلطان بنفس خود بانوکران خاصه وسایر لشکر میان‌قلعه وراه «قاز آباد» که ممر مغول است کمین سازد تامقتضای قضای محتوم ومقدور قدر معلوم بظهوررسد

دراثنای آن حال‌رسولی که پیش «امیراحمد» رفته‌بودرسید وکفت اونیز چون خبر «توجه‌مغول بشنید بالشکری که‌داشت بـ«تورخال» آمد تاملاقات کرد واعتضاد یکدیکر بامغول مقاومت کرده شود والحق لشکرا جرار ومردان کارمصاحب دارد وصاحب

قسطمونیه» «امیربایزید» که پدر منکوحهٔ امیر احمداست نایبی‌را بافوجی‌از لشکربمدد اوفرستاده است وحال برموجب دلخواه است

سلطان برانجمله‌متشمرشد وازخواص امیرارتنا» «یاقوت» نام‌خادمی‌بودوجیه‌ومعتبرکه درامور عظام وقضایای کلی مدخل‌می کرد ومباشراشغال بزرك‌بود وسلطان‌رادر بارهٔ اوحسن ظن حاصل اورا جهت استعلام حال وتعیین موضع‌ملاقات بیش امیراحمد فرستاد

واو ازخباثتی‌که ازلوازم این‌طایفه باشد پیش امیررفت ونعل بازکونه زدوقضیه منعکس کردانید وکفت شمابالشکر انبوه وترتیب تمام مهیا ومرتب‌آمده اید وامرای مغول باکافهٔ عساکر وحشم خود نزدیك رسیده اکنون تراجهت طلب ثار وانتقام پدرمجالی‌ازین بهتر امکان ندارد وفرصتی ازین خوشتر اتفاق نخواهد افتاد واین‌اجتماع واحتشاد در سالها صورت نبندد اکرامروز پای‌پیش نهی ودست بردی نمایی واین فرصت فوت‌کنی دیکر ازین روزبخواب نبینی وازین مجال درخیال تصورنتوانی کرد وهیهات هیهات

این‌سودا دردماغ امیراحمد نهاد واین باد درآتش اودمید وکفت چون‌لشکرشمااز‌دور پیداشود من‌هزیمت کنم‌واغلب لشکر سلطان‌را باخود منهزم کردانم تاشمارا مجالی افتد وفتح وظفر بسهولت تیسیر پذیرد

فی‌الجمله غدری چنین برکار نشاند وصدق (من‌جبایره قل‌خیره) محقق شد

امیراحمد این‌رای مقبول داشت وقاصددوانید وازعلی‌پاشا استمداد واستنجادکرد واز لشکر مغول استعانت خواست

وسلطان ازین خدعه‌بی شعور وباستعداد ملاقات ومصافات مشغول تاروزی وقت ظهر خبردادندکه لشکرمغول‌رسید وآن روز اکثرسپاه اسبان‌بعلف رها کرده‌بودندوغافل وذاهل نشسته که‌رسیدند ودرمیان سلطان ولشکری‌که درشهر کذاشته بود حایل شدند بعضی منهزم شدند وبعضی‌را برهنه کردند ودرشهر غلغله وآشوبی‌هایل برخاست ولشکر متفرق کشتند

سلطان ازحضرت رب‌الارباب مددخواست وبامقدار بیست نفرسوار چون‌سد منیع ورکن مشید مقابل لشکرمغول باستاد وقدم بیفشرد وجنك پیوست ومقاومت‌می نمودتا ایشان‌را بازداشت وسرباز کوفت چندانك سیصد سوار فراهم‌آمد ومغول قرب شش هزار سوار بودند

سلطان باتنی چند معدود حمله برد وایشان‌را ازجای بر کند وبازپس نشاند وبرجای ایشان استوار باستاد تالشکر مغول بهزیمت شدند وراه‌فرار کرفتند

سلطان خواست که تیغ در ایشان نهدوهمکنان‌را عرضهٔ هلاك وبوارسازد که «خواجه یاقوت» عنان سلطان بکرفت وکفت «علی پاشا» بامقدارسه هزار سوار درفلان موضع درکمین است‌ومی‌خواهدکه مارابحیلت بطرف خود کشد تاچون بمکمن رساندبیرون‌دواند وفرصت دریابد وبازبدین‌مکر وتلبیس‌سنك تعویق وتدلیس درراه انداخت ونقش‌دغا باخت

وچوناین سخن تقریبی تمام داشت وامکان‌قریب حاصل‌بود سلطان عنان بازکشید وسواری بمکمن دوانید تاحال‌معلوم کند لشکر مغول بلفها ولفیفها منهزم شده بودند وازآبی بزرك‌که آنجاجاری بودکذشته وچون کریخته بودندومسافتی بعیددرمیان‌واقع‌درعقب ایشان‌رفتن صواب ندید

ساعتی فروآمد وجلسهٔ استراحتی کردکه ناکاه ازطرف امیراحمدکردی برخاست‌بعضی کفتند لشکراست وبعضی کفتند مواشی مغول است   فی‌الجمله درین کفتکو بودندکه سواری‌چند ازکردبیرون آمدند وپیش مغول رفتند وازمغول چندی دیکر بطرف امیر احمد دوانیدند ومعلوم شدکه امیراحمد غدرکرده است وبامغول اتفاق نموده

سلطان‌چون‌حال چنان‌دید سوارشد وترتیب‌لشکر وتعبیهٔ صفوف آغازنهادکه «خواجه یاقوت» برحسب‌مواضعهٔ که باامیراحمد کرده بود باتفاق «اخی‌نوروز» و «خواجه بك» ومن‌قال بقولهم معظم سپاه‌را اغوا واستهواکرده منهزم‌شد وتخلیط وتخبیط شکستی چنان درکار آوردوسلطان بامقدار شصت‌سوار ازلشکروحشم منفردماند   وجمعی که با «امیرشیخ مؤید» بردرقلعه بودندچون‌این فتوردیدند ازیکدیکر مضمحل ومتلاشی شدندومخالفان دوکروه کشتند «امیر احمد» باسپاه‌خود ازراه‌سیواس درآمد   ولشکرمغول‌ازراه دیکر

وچون ازدوطرف لشکری انبوه فرو ریختند وسلطان بامعدوی چندماند وامکان مقاومت‌نبودوقضیه ازحدشجاعت کذشته‌بود وبتهورکه عقلاوشرعاً مذموم است‌انجامیده‌که (ولاتلقوابایدیکم الی‌التهلکة) بحکم ضرورت عنان‌باز کرفت وراه بغایت تنك بودوسنك لاخ ناکاه مرکب‌سلطان زلق‌یافت وعثره‌واقع شد وازبالای کمری‌فرو افتاد

سلطان‌ازمرکب جداشد وچون‌مکمل‌وشاك‌السلاح‌بود وسراپای‌در آهن‌بفضل‌آفریدکار آسیبی باعضای همایون نرسید وچون نکاه کردددیدکه «بایزید» نامی‌ازامرا اسب‌را کرفته

میخواهدکه سوارشود سلطان براسب خودسوارشد وباتنی چندکه مصاحب بودند بلشکر امیراحمد رسید ودیدکه راه‌کرفته‌اند ومجال عبورنیست

نوکران‌چون‌حال چنان‌دیدند سلك جمعیت‌فروشکستند وهریك‌بطرفی رفتندوسلطان‌را فرداً ووحیداً بکذاشتند

وچون‌حال بدین درجه‌رسید سلطان حواس‌جمع کرد وازحضرت باری‌که انیس‌فرو ماندکان ودلیل‌متحیرانست یاری‌خواست‌ودرمیان آن‌مواکب‌که بانبوهی چون کواکب بودندیك سواره چون‌آفتاب روان‌شد وصفهامی شکافت‌وچون برقمی شتافت تاباشعهٔ باس ومراس همکنان‌را مطموس ومدورس ساخت وجمله‌رادر محاق دهشت وحیرت انداخت وازسمت مستقیم منحرف نشد   تاچون نهنك هایج ازان بحرمایج بیرون رفت‌وچون بادبساحل سلامت رسید وازلشکرمخالفان‌یك‌کس‌را یارای‌آن‌نبودکه حرکتی کندومکروهی رساند غیرازانك ازدور تیربارانمی کردند وبعون الهی ضرری بسلطان نرسید   وچون سیف قاطع‌وسهم صایب برنهج استوا بی‌اعوجاج والتوامی رفت

شعر

واذا هواعتقل‌القناة حسبتها	صلاً تابطه هزبر ضار
ویکرحین یهز صعدة رمحه	فی‌الجحفل المتضایق‌الجرار

ودشمنان را ازان‌اقدام لرزه براقدام افتاد   ورعشه براعضا مستولی شد

ودراثنای آن حال جمعی ازخواص بساطان ملحق شدند وآن اتفاق‌را بفال همایون شمرد وبطرفی بیرون رفت وازدشمنان امن حاصل کشت

وچون آفتاب باصفرار رسید خواست‌که ازمقاسات شدت حرب وحدت کرما نفسی برآساید سازکارزار فروکشاد   تا استراحتی کندکه ناکاه دشمنان ازاطراف فروریختند ونوکران هریك بطرفی کریختند   وسلاح وسلب سلطان دردست ایشان بماند   وبار دیکر تنها درمیان اضداد ماند وچاره غیرازجنك وجلادت ندید

تیری چند ازترکش برکشید وروان شد   تابیکی ازنوکران «پسرذولقادر» رسید ودیدکه اسبش مجروح بود واوپیاده‌می‌رفت

چون سلطان‌را مستعجل یافت دانست‌که دشمن درقفاست وخوف برومستولی شد

وکفت چندین کس نعمت سلطان‌را خوردند وازین دولت آسودند وامروزکه کار افتاد روی کردان شدند ومن بعواطف ومراحم این دولت امید وارم ودرموقف خدمتکاری وجانسپاری ثابت واستوار

سلطان اورا استمالت داد وچون زمانی بکذشت به «پسر ابوبکر» رسید واورا نیزباخود رفیق ساخت تاشب درآمد وپیادهٔ دیدند ازوصورت حال پرسیدند تقریر کردکه درین راه مخالفان بسیارند اکر بطرفی بیرون روید اولی باشد

ازراه برکشتند ودرکوهساری افتادند وبمضایق صعب ومنافذتنک وتاریک می‌رسیدند وپیاده می شدند

وسلطان راپشت پای آزار یافته‌بود وورم کرده ووجعی قوی می‌دارد وبر کمان تکیه می کرد ومی‌رفت تاآفتاب برآمد وجهان روشن شد وچون نکاه کردند خودرا درجنب توقات دیدند ودانستندکه راه غلط کرده اند دربیشهٔ رفتند ومتواری کشتند

وچون لحظهٔ برآمد سلطان ازنوکر ذوالقادر پرسید چه‌نام داری

کفت خلیل

ونام اورا بفال همایون کرفت واورانوازش فرمود وکفت چون توباما موافقت کردی وشرط موانست ومرافقت بجای آوردی امید بفضل الهی واثقست که تراحال خوش کردد ودرمکافات این موافات شرط رعایت ومراقبت بجای آید

بعداز زمانی جوان کفت من کرسنه ام وقطعا مرا درجوع تحمل نمی باشد واکرمأکول دیرتر یابم بیم است که هلاک شوم

وچندان‌که سلطان اورا نصیحت می‌فرمود وتسلی می‌داد نافع نمی آمد تاچون دیدکه قرارنمی کیرد کفت برخیزتاسوار شویم ودرولایت رویم وجهت تومأکول حاصل کنیم کفت لشکر مغول درکوه وهامون پراکنداند مبادا که ناکاه دردست ایشان کرفتارشویم

فی‌الجمله نه‌قوت‌صبر ونه‌یارای بیرون آمدن داشت تاآخر فکرش بران قرار کرفت که برود وازدیهی که دران ناحیت بود خوردنی حاصل کند

وچندانک سلطان اورا منع می کردفائده نمی‌داد و بیچاره راحرارت جوع کلبی برآتش

نشانده‌بود وحرقت اشتها احشا وامعابرهم سوخته تاپیادهٔ که درصحبت بودلختی نان وپنیر پیش آورد

سلطان همچنان بدوداد

وچون آن غدا بکاربردسورت‌جوعش اندکی فرونشست‌ونفس اماره نفسی بیارامید ولحظهٔ خاموش کشت

وچون ساعتی بکذشت کفت کارمن برین قدر غدا ساخته نمی شود

سلطان چون دیدکه‌نصیحت سودمند نمی آیدوحال بفضیحت خواهد انجامیدسوارشد وسپر وترکش «پسرسید ابوبکر» بستد وکمانی‌باتیری چند بدو داد ومی‌راند تابعقبهٔ برآمد ودیدکه دوسوار وپیادهٔ چند ازپیش روند

بازکشت وحال برفیقان‌اعلام داد وکفت شما درعقب من بیاییدکه من‌برین سواران حمله خواهم بردچه‌اکر ازلشکر مغول باشند دواسب وسلاحی چند غنیمت است ومددی تمام واکراز جماعت ماباشند فهوالمراد

این‌بکفت وبرایشان دوانید

سواران‌راه هزیمت کرفتند وپیادکان‌سلطان‌را بشناختند ازایشان پرسیدکه سواران چه‌کسانند کفتند نوکران امیرپیرعلی

کفت نام ایشان چیست

ایشان ازترس نام سواران دکرکون کفتند

وسلطان چندانک سواران‌را بدان نام آواز می‌داد ایشان کریختند تاباز کشت وباپیادکان کفت نام غلط کرده‌اید

کفتند آری یکی رانام «لاچین» است وماسهو کفته بودیم

بازدرعقب ایشان دوانید وبدین نام آواز داد

چون بشنید بازکشت وبرسلطان سلام داد وبرسلامت شکرها کزارد وباز کشت ورفیق‌را آورد وجوانی دیکر پیاده مانده باسلاح ورخت درمیان بیشه بود اونیز منضم شد وقرب‌ده نفرشدند

سلطان نوکرپیرعلی‌را که اسب نیکو داشت بسیواس دوانید وجهت اعتماد انکشتری خاصه بااو فرستاد وچون مسافتی براندند بامیر شیخ مؤید رسیدند واونیز باتنی چند ملحق شد ووقت نماز عصر بقلعهٔ «یلدوز» رسیدند

و « خلیل » هرزمان ازاستیلای جوع شکایت می کرد وچون بقلعه درآمدند انواع مأکولات پیش آوردند مجموع بدوداد واوچون بط کورازشیرین وشور هرچه می یافت درهم می‌شکست ومی‌خورد

وآن شب اتباع امیر یوسف چلبی اسبی چندآوردند وبیست سوار فراهم آمد روان شدند تاپیش ازطلوع صبح بدرسیواس رسیدند

اهل‌شهردروازها استواربسته بودندوقاصدی که انکشتری آورده‌بود خبررسیدن‌سلطان باشهریان تقریر کرده‌بود وایشان‌را مستظهر ساخته

سلطان از « دروازهٔ احمدك » بشهر درآمد ومردم شادیهانمودند وبرسلامت وجود سلطان‌شکر باری تعالی کزاردند وصدقه بمستحقان دادند ودر مدت یکشبانروز این‌وقایع ودواهی برتعاقب وتوالی بظهور پیوست ولامحاله هرکه بسمت همت بلند ونفس ارجمند موسوم وموصوف باشد وبشعارنام وناموس مرتدی هرآینه بمنقصت خمول ومعرت سقوط ونزول‌تن درندهد وازالتزام مشاق اسفار واقتحام درغمرات اهوال واخطار عنان برنتابد تاکام خویش ازدهان شیرودم شمشیر بیرون آردوحق حمیت ورجولیت بواجبی بکزاردکه (من اختار الکسل ماأشتارالعسل)

شعر

واری همتی تکلفنی   حمل امور خفیفهن ثقیل
ولوانی‌رضیت‌مقسوم حظی   لکفانی من الکثیر قلیل

وهرکه ازمرتبهٔ (والذین جاهدوا فینا لنهدینهم سبلنا) تنزل کند وزمام اختیار دردست دیکری نهد ومأمور ومقهور چون خودی‌شود درعداد (اولئك کالانعام بل‌هم اضل) منحصر کرددوقید (بل‌هم‌اضل) ازان جهت فرمودکه انعام‌نوع‌خودرامسخرنمی شوند وهیچ آفریده‌را کردن نمی نهند مکر آدمی راکه بفضیلت عقل وتمیز برایشان غالبست وبحقیقت میان هرتابع ومتبوع همین تفاوت حاصلست‌که میان بهایم وانسان واین نسبت ثابت ولاشك طلب معالی‌امور واستیلا برکافهٔ جمهور امری‌متعب وکاری بس‌مشکل است وچندانك مرام عالی‌تر خوف وخطر درتحصیل وتیسیرآن بیشتر چنانك نص حدیث ازان عبارت‌می کندکه (حفت‌الجنة بالمکاره) چه‌غواص اکر ازکام‌نهنك

اندیشد کوهر شاهوار بدست نتواند آورد وبازرکان اکرازدریا بترسد سود ده پانزده نتواند یافت

ومقصود ازین فصل آنك زندکانی درقید اسار ومذلت صغار بامرك برابر نهاده اند چه‌هرمدت‌که بتلخی وناکامی کذرد زیرکان آن‌را ازحساب عمر نشمرده اند وازقبیل حیات نکرفته ودر تواریخ آورده اندکه درعهود سالف وایام سابق شخصی بود عیال مند وبضیق‌یدوضنك عیش مبتلابرغداوعشا استطاعت نداشتی‌وعمردر محنت‌ونامرادی کذاشتی نکبای نکبت خاك مترتب برسر اوبیخته بود ودبور دبر خرمن معیشت اوبر بادداده شمع وارغدا ازپهلوی خودمی خورد وبدل ماتحلل ازرطوبت اصلی می‌ساخت وجام صفت شراب ازخون جکرمی آشامید وجزسینهٔ سوخته ودل بریان‌کبابی نمی یافت باحوادث روزکارمی کوشیدومی نهفت وحال خود ازدوست ودشمن می‌پوشید ومی کفت

شعر

بالله‌ارهرکز فروشم ازپی نان آب‌روی   رغم آنکس‌را که کفتست این‌مثل من‌جاع باع

شبی سیاحی که‌چون آسمان زیروزبر عالم کردیده بود ومانند آفتاب خشك وترجهان پیموده‌مهمان اوشد بصحبت بنشستند وماحضری که‌بود بکار بردند وازهرباب مکالمه کردند سیاح کفت دردیار هندوستان شهری‌دیدم باآب‌وهوای‌ساز کاروبمعمورهٔ رسیدم‌بانعمت وجمعیت بی‌شمار سوادی چون زلف ماه رویان دلپذیر وعرصهٔ چون جناب جنت خرم وبی‌نظیر کفتی فردوس است که بالوان نعیم آراسته اند یاقطعهٔ ازارم‌که بعاریت‌خواسته اسباب معاش بی‌تجشم کلفتی مهیا وانواع نعم بی زحمت طلبی موفور ومهنا (فیهاسرر مرفوعة واکواب موضوعة ونمارق مصفوفة وزرابی مبثوثة)

شعر

طاب‌هذاالهواءوازداد حتی   لیس یزداد طیب هذاالهواء
ذهب حیثما ذهبنا ودر   حیث درنا وفضة بالفضاء

وآب آن‌شهرخاصیتی دارد هرکه‌یك‌شربت ازان بیاشامد صدسال درصحت‌بدن‌واعتدال

مزاج عمر بکذراند که بمرضی وعرضی مبتلا نکردد والمی وسقمی بوجود اوراه نیابد (ومزاجه من تسنیم عینا یشرب بها المقربون)

عیال مند چون این حکایت بشنید باخود کفت که (حب الوطن من الایمان) اکرچه قولی فصل وسخن بر اصل است ودر صدق این مقالت وصحت این عبارت شبهت نه اما اشارت (وما ینطق عن الهوی) دربیان این معنی وبرهان این دعوی لا علی سبیل الاطلاق است بل مشروطست بحصول امن وفراغ وبلغه وکفاف ومراکه نان درسفره وآب درجکر ندارم وبی قوت شب بروزمی آرم وطن غربت ومسکن وحشت وکربتست اکنون باوجود این فقر مدقع وفاقهٔ موجع درین شهر بودن وپیش دوست ودشمن مهانت وحقارت کشیدن قضاییست آسمانی ومرکی در کسوت زندکانی

فارسیه

سعدیا حب وطن کرچه حدیثست صحیح نتوان مرد بسختی که من اینجا زادم

واکر درنقل وحرکت فایده نبودی واز سفر کاری نکشودی خلاصهٔ وجود وزبدهٔ هر موجود ازمکه بمدینه مهاجرت نمودی ونفر مودی (سافروا تغنموا وتصحوا) ونص کلام قدیم وقرآن کریم برین قول کواهی امین وحجتی مبین است که (هوالذی جعل لکم الارض ذلولا فامشوا فی مناکبها وکلوا من رزقه والیه النشور)

شعر

هاجر متوکلاً علی الله تجد فی الارض مراغماً کثیراً وسعه

این بکفت وسفر هندوستان پیش کرفت وشب وروز منازل قطع می کرد واز شهر بشهر می رفت تابدان شهر رسید وپیش ازدخول بلد عبورش برقبور افتاد قبری چندرا زیارت کرد وتاریخ آن را برخواند مدت عمرهریك پنج سال وشش سال یافت باخود کفت مکر این کور طفلان وکودکانست وبازدرطول وعرض آن نکاه کرد برقدسی ساله وچهل ساله دید وهمچنین تا صدودویست کوررا تاریخ بر خواند همه برین منوال یافت متحیر ومتأسف شد وکفت

مصراع

دریغا راه دوررونج بسیار

دیدی که سیاح بامن چه نقش باخت ودروغی چنین صریح پرداخت وکفت مردم این شهر صدسال عمرمی کنندوبرخلاف آن ظاهر شد وبغایت ملول کشت وکفت درشهری چنین رفتن صواب نباشد وخواست که باز کردد دیکر باره استدراك کرد وکفت چون چندین رنج کشیده ام وراهی دور ودراز بریده یکی درشهر روم وتفرجی کنم وروزی چند بر آسایم آنکاه باز کردم وروی بوطن خود آرم

وچون بشهر درآمد سوادی دیدمعظم ومعمور وخلقی بسیار ازصغار وکبار وشیوخ وشبان خاطرش قدری مطمئن کشت وبباز ار بزازان درآمد پیری دید بردکانی نشسته بر وسلام کرد وبنشست چون لحظهٔ شد روی بپیر آورد وکفت مرا مشکلی افتاده است اکر بحل آن کرم فرمایی وزنك آن ریبت ازصفحهٔ خاطر من بزدایی غایت غریب نوازی ولطف پردازی باشد

پیر کفت اکر دانم بجای آرم ومنت دارم

مسافر مسئله تقریر کرد

پیر کفت عادت ومذهب ماآنست که از مدت حیات هر کسی مثلا سالی چندکه درعزت نفس وعلو درجت وسمو منزلت وحصول آمال وفراغ حال ورفاغ بال کذشته باشد عمر آنرامی کیرند وزندکانی آنرا می دانند وآنچ برخلاف این صورت کذشته باشد ودرضیق عیش وضنك حال وفقر وفاقه ونامرادی وبیچارکی بسر رفته ازحساب حیات نمی شمارند وبامرك یکسان می دارند چنانك شاعر کفت

فارسیه

به آید مردن از خواری کشیدن صبوری کردن وتلخی کشیدن

نهضت سلطان برلشکر مغول وشکستن ایشان را ویافتن غنایم وبهایم فراوان

سلطان چون بمرکز جلال ومنشأ اقبال معاودت نمود ازحال امراوارکان دولت تفتیش

وتفحص فرمود واز کیفیت اوضاع ایشان استفسار کرد تقریر کردندکه امیر پیر علی وبایزید وامیر « ولد » را کرفته‌اند وامرای مغول از سیدی حسام توقعات بسیار داشتند وچون ازان جمله چیزی بحصول نرسید وبجز کلمات تهی ومقالات بیهوده درمیان نبود واز « امیر احمد » نیز کمثله مشاهده کردند ازاتفاق واشتباك پشیمان کشتند وملول ومتنفر مراجعت کردند وامیر « پیرعلی» رابآغجه قلعه برده‌اند اهل قلعه شرط امانت ووفاداری بجای آورده قلعه نکاه داشتند

سلطان قلعه از « کُرَبَبَك » ستده بد یکری تفویض فرمود تا امیر پیرعلی‌را بدان علت زحمت ندهند وچون این خبر بمغول رسید امیر پیر علی‌را اطلاق کرده بحضرت سلطان فرستادند واعتذار واستغفار آغاز نهادند

ودران ایام باوجود این فتنه‌که ازا اطراف قایم شد وغدرها وخیانتها که ازداخل وخارج بظهور پیوست سلطان در رعایت ومحافظت نوکران مساعی مشکور واجتهادات نامحصور بتقدیم رسانید وبر طایفهٔ ازمدابیر مغول‌که چون غول درنواحی ولایت نشیمن ساخته بفضول وفساد مشغول بودند وایذای مسلمانان می کردند تاخت کرد وششصد سراسب وسی‌هزار کوسفند وسیصد شتر ودوهزار کاوغنیمت کرفت ووجوهی چند ازهرجا حاصل کرده باآن مضاف ساخت ومجموع را بلشکر تفرقه فرمود

واز طرف « داودبك » مقدارسی سراسب بدوی آوردند وآن نیز برامرا ونوکران خاصه قسمت کرد وانتعاش تمام بحال عساکر راه یافت وقوت ومکنت حاصل کشت

و « بایزید کُوُر » که روزجنك اسب سلطان کرفته بودوبر خطایی مثل آن اقدام نموده سلطان آن جرم ازوعفو فرمود وازان کناه تجاوز کرد ونوازش ارزانی داشت وولایت « زَرَه » و « تودُرکا » را بسیورغال برو مفوض کردانید

وجمعی که‌دروقت مصادفهٔ « امیر احمد » سلطان راتنها درمیان دشمن رها کرده‌بودند وکریخته عاجز وبرهنه آمدند که اکر باسلطان متابعت وموافقت نمودندی وشرط مردی وجانسپاری مرعی داشتندی باغنایم وبهایم باز کشتندی ودرپیش مردم ملوم ومذموم نشدندی

وسلطان اکرچه تکیه بر حول وقوت الهی داشت نه‌برمدد ومعاونت ایشان چنانك بفضل شامل خود اورا يك‌سواره ازمیان لشکری جرار بمأمن سلامت وعافیت رسانید

وازان ورطه نجات داد اما آن سست قدمان سخت بد رفتند وحقوق نان ونمك‌بجای نیاوردند

وآن واقعه اکرچه چشم زخمی بودکه از مکاشحت حساد واضداد رسید لکن صولت وهیبت آن جنکها وحملهاکه سلطان‌يك سواره بظهور رسانیده بود دردل‌مخالفان اثری عظیم کرده بود وزهرهٔ دشمنان آب ساخته وهمکنان دانسته‌که اکر « امیر احمد » وامرای مغول‌بایکدیکر متفق‌نشدندی وبرتقدیر اتفاق اکر لشکر سلطان غدرنکردندی بدسکالان را هجومی متصور نمی شد وبهیچ وجه کاری پیش نمی رفت وآن اقدام‌که سلطان دران حالت نموده‌بود ویك سواره کاللیث‌الصایل والسیل الهایل خودرا برلشکر « امیر احمد » زده وسپاهی راکه چون بحر مایج ونهر هایج بودند قطع کرده وبیرون رفت وازجمله سه هزار سوار هیچ آفریده را مجال مبارزت ومعارضت نبوده ازعهدآدم تااین‌دم کسی ندیده ونشنیده واز هیچ پادشاهی مذکور ومأثورنیست وصیت این رجولیت ومبارزت درافواه خاص وعام افتاده ودانی وقاصی ومطیع وعاصی انصاف دادند وبرکمال نجدت وفرط شجاعت سلطان اقرار واعتراف آوردند

و « خلیل » راکه دران معرکه‌رفیق‌بود تربیت ونواخت فرمود وخلعت‌واقطاع داد ونام‌او « یُولْداش خلیل » نهاد

بیت

ان‌الکرام اذاما اسهلوا ذکروا   من‌کان یألفهم فی‌المنزل الخشن

وکروهی راکه غدرکرده بودند واین شکست آورده متعرض‌نشدواعراض‌واغماض‌را کاربست الاآنك دراثنای کلمات درلباس نصیحت تعریضی می‌فرمود وبرسبیل اطلاق می‌کفت مارا غرض ازتحمل مشاق لشکر وتکفل معونت ومؤنت ایشان ومقاسات شداید آن درسالها يك روزاست‌که بادشمنی مقابل می‌شویم بل‌يك ساعت تابرادرانی‌که باما‌نمك‌می خورند وصحبت‌می‌دارند دران دم جهت ناموس‌ماکه متضمن صلاح حال ونظام کار ایشانست یاازبرای بهبودوسربلندی خود باما دران دم موافقت کنند ومساعدت ومظاهرت نمایند وبقدر وسع وطاقت خود هریك قدمی پیش نهند ودستی بجنبانند ناحق ممالحت ومعاشرت کزارده باشند وپیش دوست ودشمن سر افرازکشته نه‌آنك درایام

بزم وعشرت وخوشی وراحت دم‌ازیاری وهوا داری زنند ودرخصب ورخاسهیم وشریك باشند ودرروز رزم‌ومردانکی مارا بدشمن سپارند وراه کریز بردارند والا مارا درسایر اوقات بمددومعاونت کسی احتیاجی نیست وحافظ ونکهبان درجمیع احوال خداست‌تعالی شانه وعم احسانه‌که استمساك کلی بحول وقوت اوست واستسعاد مطلق بطول ونعمت‌او

بیت

دعوی الاخاء علی‌الرخاء کثیرة   ولدی‌الشدائدتعرف الاخوان

فارسیه

دوست مشمار آنك در نعمت زند   لاف یاری وبرادر خواندکی
دوست‌آن باشدکه کیرددست‌دوست   در پریشان حالی ودرماندکی

وچون خبر استقرار سلطان برسریر سلطنت ومقر عزت وشوکت واجتماع عساکر وجمع شمل واستقامت احول واوضاع با « امیر احمد » رسید تملق وتکلف آغازنهاد وبمکاتبات ومراسلات توسل‌ساخت‌وکفت من‌لشکربمعاونت ومساعدت سلطان‌آورده‌بودم وبمظاهرت ومطابقت اوکمربسته وچون لشکر مغول درمیان متعرض شد ومجال لحوق واتصال مسدود ومتعذر کشت بضرورت درمیان ایشان واقع شدم والامرا باایشان چه نسبت است وایشان‌را بامن چه‌تعلق

وازین نوع احتیال بنیاد نهاد ومداهنت ومماذقت پیش کرفت

سلطان درین مصانعت با اوملاطفت نمود وهم بصاع اوپیمود

وچون سیدی‌حسام بمغول پیوست قلعهٔ«قراحصارنواس»[۱] را که درتصرف داشت بعلی پاشا کذاشت وبتوقات رفت وقله درتملك « شیخ نجیب » بودکه اکر خواستی سیدی حسام‌را بیك اشارت ازانجا ازعاج واخراج کردی ومجال ندادی

وبسبب تظاهر وتفاخر بمغول سیدی حسام‌را دماغ تباه‌شد وباد اغترار واقتدار درسر کرفت وشیخ نجیب‌را مقبوض کردانید وبتسلط وتغلب قلعه ازوی مطالبت نمود جماعت قله درمحافظت وممانعت مردانه قدم بیفشردند واورا مدخل ندادند تاشیخ نجیب بردرقلعه آمد ودرتسلیم آن مبالغت نمود نافع نیامد

[۱] بر نسخه‌ده بویله‌جه (نواس) در فقط دیکر ایکی‌نسخه‌ده ایلك حرفه نقطه قونمامشدر.

وچون سیدی حسام دانست‌که اکر الحاح می کند قضیه مشکل می‌شود وسلطان نهضت خواهد کرد واو درمعرض بلاخواهد ماند شیخ نجیب‌را اطلاق کرد وپیش « امیر احمد »رفت ومیان اووسلطان رسل ورسائل مترادف شد وقرار رفت‌که «قُومَنات» سلطان‌را باشد واکر توقات مستخاص شود ازطرفین بمناصفه تصرف نمایند

ودران ایام « امیر ولد » خلاص یافته بحضرت سلطان پیوست

وقلهٔ آماسیه‌که درحد تسخیر آمده‌بودبسبب افساد مفسدان وغدر غداران بدان انجامیدکه باامیر احمد مدارات ومواسات می‌بایست کرد وبمهادنه ومداهنه ازو راضی کشت ووقوع این قضایا درآخر ایام خریف بود

آمدن امیر احمد بترخال کرةبعد اخری وانهزام اخی نوروز وسایر امرا بغدر وخیانت

چون سلطان بصوب « قومنات » نهضت کردوبعمارت آن بقعه مثال دادخبررسیدکه « امیر احمد » باترتیب واستعداد تمام بـ « ترخال»آمد وقصد محاربت ومناوشت داردواز مغول « جاونقار » آن‌مقدار لشکرکه حاضربودند با اواتفاق کردند

وسلطان‌را بعداز استشارت رای بران جازم‌شدکه برفور مبادرت‌نموده بحرب اشتغال کند وامرا ونواب بعضی بوفاق وبعضی بنفاق دران عزیمت اتفاق کردند وکفتندطریق آنست‌که ماحرکت نکنیم وبرجای خوداستوار باشیم چون‌او مقابل شود جنك پیوندیم واکر بازکردد هزیمت برطرف اوباشد

سلطان این‌رای ازیشان قبول کرد وصلاح حال‌دران دیدکه از « شیخ نجیب » لشکرطلب کند وچون اوباسلطان متفق شده‌باشد « امیر احمد » ازتوقات نتواند کذشت و « اخی‌نوروز » را بدین‌مهم پیش شیخ نجیب فرستاد وپیشتر ازان خال‌شیخ نجیب ازسرارادت بحضرت سلطان آمده‌بود وقضیه براتفاق واعتضاد تمام‌شده

فی‌الحال‌که اخی‌نوروز رفت تلبیسی برکارنشاند وشیخ نجیب را پشیمان ساخت وآن مقصود درعقدهٔ عواق ماند

واخی‌نوروز مراجعت‌نمود و «امیر احمد» ازتوقات عبور کرده متعاقب اورسید وجمعی ازترا که‌که باسلطان بودند کوچ کرده نزدیك آمده‌بودند ونزول‌می کردندکه‌لشکر رسید

ودرمیان فریقین آبی بود ازیك طرف سلطان وازطرفی دیکر مخالفان صفها بیار استند ومسافت میان هردولشکر نزدیك شدكه امرای سلطان غدر کردند وعنان بازکشیدند و«اخی نوروز» و«فریدون» و«بایزید» و«عثمان بك دلقادر» هریك باکوکبهٔ خودهزیمت نمودندتاجناحین منهزم شدندوقلبی چندكه نقدمخالصت مغشوش داشتند قلب رانیزبهزیمت بردند

وسلطان تنهاماند وازبقایای لشکر هرکرامی یافت پیش خودمی خواند وسعی می کرد

وچون قضیه ازتدارك بکذشت وامکان تلافی نماند سلطان بحکم ضرورت برعقب لشکرروانه شد وپنج سوارمصاحب بودند وجنك کنان می رفتند

تاناکاه فوجی سواران درمقابل پیداشدند وسلطان را نشناختند وازلشکرخود پنداشتند وکفتند برانیدكه دشمن نزدیکست

وایشان خودجمی بودندكه درعقب اخی نوروز ودیکران بنکامیشی رفته بودند وازایشان غنایم بسیار ربوده وباز کشته

چون سلطان ونوکران برحقیقت حال وقوف یافتند تیغها برکشیدند ودرایشان افتادند وهمکنان را برخاك انداختند وبعضی را بفنارسانیدند وبعضی را مجروح ساختند

وبتعجیل براندند وباقی مخالفان كه ازقفامی رسیدند چون آن کشتکان رامی دیدندمی ترسیدند وبازمی کردیدند سلطان متمکن می راند تابمضیقی رسیدكه پیك صبا درمجاری آن بدشواری کذشتی وبریدوهم ازمسالك آن راه بیرون نبردی

ودراثنای آن حال یکی را بتیر زدند وازاسب درافتاد

وچون ازان حادثه استکشاف رفت اهالی دیه بودندكه راه کرفته بفضول وفساددست برآورده بودند سلطان برایشان تاخت وهمه را ازان مضیق بیرون راندوازانجا عبور کرد

وچون ازدشمن فراغت حاصل شد وبقلعهٔ «یلدوز» رسیدندخبر«اخی نوروز» پرسیدند کفتند اینجا فروآمده اسبان را علیق دادند وروان شدند وشخصی باسلطان کفت اخی نوروز باجماعت خودمی کفت این نوبت نیز سلطان را درمیان دشمن کذاشتیم واغلب آنست كه خلاص نیافته باشد وبیرون نیامده ومثل این حکایات می راند

فی الجمله سلطان قاصدی بسیواس فرستاد تاازسلامت نفس ووصول بمستقردولت اعلام دهد و«شیخ مسافر» مقابل رسید وکفت تاغایت «پیرعلی» ومامی کریستیم و«اخی نوروز» و«بایزید» وسایرمفسدان درخنده وشادی بودند لله الحمد كه قضیه منعکس شد وکاربروفق ارادت بندکان ودولتخواهان کشت

وبعدازوقوع این واقعه جماعت «امیر احمد» برترا کمهٔ سلطان تاختند وایشان را غارت کردند تراکمه چون آن حال دیدند مجتمع شده راه برایشان کرفتند وجنك کرده سیصد نفرمرداز ایشان بقتل آوردند وشکستی عظیم برایشان افتاد

وفتوری راكه درین وهله واقع شد سبب آن بودكه سلطان تقلید سخن امرا کرد ورای ورویت خودرا کارنفرمود تاصورتی چنین حادث کشت وبعدازان درخاطرمخمر کردانیدكه هرقضیهٔ كه عرضه دارند تاآنرا برمحك اختبارنزنند وعیارآن بمیزان اعتبارنسنجد سکهٔ ترویج برآن ننهد واین قاعده را التزام نمود وکلام نبوی راكه (لایلدغ المؤمن من جحر مرتین) امام وقدوهٔ روزکار خود ساخت

تاایام بهارنزدیك شد وبهر وقت فکری برسلطان استیلامی یافت وقبض برخاطر خطیر غالب می شد ورفع آن ملالت را اقارب واصحاب صحبتها می انکیختند ومجالس عیش وطرب بانواع نازونعیم می آراستند وبهیچ وجه مؤثرنمی افتاد وآن انقباض ازخاطر زایل نمی کشت تاخبر رسیدكه «اولاد عمر» برشاطی نهر سیواس مغارهٔ محکم کرده اند وآنرا قلعه ساخته وصادر ووارد را غارت می کنند وراه می زنند وبفتنه وخرابی مشغولند

سلطان «امیر یوسف چلبی» و«امیر پیر علی» و«اخی عیسی» راتعیین فرمود تابا لشکری كه دراهتمام ایشانست متوجه شوند وشرآن مفسدان ازمردان منقطع کردانندو «بایزید کور» هم دران جمله مقررشده بود

«اخی نوروز» کفت «بایزید» اسباب رفتن ندارد واورا موقوف کردانید

وسائراجناد ازسلطان اجازت خواستند وبمواضع ومساکن خود رفتند

اتفاق اخی نوروز بادیکر مفسدان بقصد سلطان وآکاهی یافتن ازان حال وقتل ایشان

سلطان بتنظیم مصالح امور وتنسیق اسباب معاش جمهور اشتغال نمود وجهت عساکر وجوهی چندعلی الحساب اطلاق فرمود وروز جمعه قریب بوقت نماز بروات مواجب بتوقیع اشرف موشح می کردانیدكه شخصی آمدوکفت بخلوت سخنی دارم اماسوکندی یادکن كه این رازازمن روایت نکنی ونام من درمیان نباشد

سلطان کفت چنین کنم بکوتاچه داری

منهی کفت سوکندیادکن كه وقت تنکست وقضیه خطرناك سلطان سوکندخورد آنکاه

منهی کفت بدان وآکاه باش که « محمود فیج » آمد وبامن کفت « اخی نوروز » و« وفریدون » و« عثمان دلقادر » و « بایزید کور» و «محمد طغای تمور» وازجماعت نوکران چندی دیکر اتفاق کرده اند و یکجهت شده که امروز در مسجد جامع درحال نماز سلطان را قصد کنند ومکیدتی که درخاطر دارند بظهور رسانند و مجموع برین قول متفق الکلمه ومتحدالرای کشته‌اند ومستعد ومتشمر این معنی شده حاضر وقت می بایدبودن وپیش از وقوع بتدبیر این کار اشتغال نمودن

این بکفت وروان شد

سلطان اورا پیش خواند و کفت ازاهالی شهر کسی باایشان اتفاق دارد یانه

کفت ایشان اهل شهر رانیز دشمن خود می دانند وازشما می شمارند وبرخاست و کفت من ازشهر بیرون می روم وروان شد

سلطان زمانی متفکر شد ازان جهت که خبر محتمل صدق و کذبست وازنوکران معتمدی چندکه یکجهت بودند ومحل اعتماد ازشهر غایب بودند ومجال بغایت تنك

وچون قضیه کلی بود وتأخیر برنمی تافت سلطان برقضیت (عسی ربی ان یهدینی سواء السبیل) تحیر وتردد ازخاطر دور کردانید وحواس جمع کرد وباسر تدبیر آمد وازخواص حضرت کسانی راکه محل اعتماد ومحرم بودند وازنفاق وشقاق مبرا پیش خود خواند و کفت مهمی سانح شده است وقضیهٔ روی نموده که تعلل وتوقف برنمی تابد می باید که همکنان سلاح پوشیده ومرتب کشته همین ساعت پیش من حاضر شوید ویاران ونوکران خود را جملکی مسلح ساخته باخود بیارید وحقیقت حال بایکی ازمحرمان درمیان نهاد

آن شخص کفت این سخن راستست ومن نیز شنیده‌ام

سلطان کفت چکونه شنیدی

کفت امروز عورت «تغای تمور» بامادرمن کفت پسر را رها مکن که ازخانه بیرون رود واین معنی دلیلست برصدق این صورت

وشخصی دیکر که همسایهٔ « اخی نوروز » بود کفت امروز خانهٔ اخی نوروز خالی می کردند وقماش وتجمل بیرون می بردند

ودراثنای این حکایت « امیر شیخ مؤبد » درآمد

سلطان صورت ماجرا بااو تقریر کرد

کفت پس توقف برچیست وتعلل را فایده چه همین ساعت سوارشویم وجماعت غداران هریك را درخانهٔ خود بکیریم وبجزا وسزا برسانیم

سلطان کفت تعجیل درامور نامحمود است وصبر وتأنی مطلوب چه ممکنست که این خبر غیر واقع باشد وبرعمیا خون چند بناحق ریخته شود وعندالله معاقب وعندالناس معاتب شویم انکاه حسرت وندامت سود ندارد

و « خضر بك چلبی » درآمد

سلطان کیفیت حال بااو کفت

اونیز درتدارك آن استعجال نمود

وسلطان احتمال فرمود تامقدار چهل نوکر جمع شدند وسجاده بجامع معهودکه همیشه نماز جمعه آنجا کزاردی بردند وفی الحال سوارشد وکفت مردم درمسجد جمع شده‌اند

کفتند هنوز کسی نیامده است

پس عزیمت جامع سلطان کرد وفرمود تاسجاده آنجا برند

وخواست که رسول «امیر مطهرتن» را ضیافتی کند وجایی خرم جست اختیار بر «احمدك» افتاد آنجا ر رفت ورسول راطلب داشت وفرماد داد تا دروازهای شهر قفل کرده کلید ها آوردند

« محمد طغیتمور » چون خبر یافت که سلطان بـ « احمدك » آمده سوارشده ازشهر بیرون رفت

ویکی ازغرایب امورکه دران قضیه واقع شد آن بودکه « شیخ عادل » وفات یافته بود و« مولانا پاشا» که عوام الناس اورا دیوانه تصور می کردند واوهرکز با کسی اختلاط نکردی بعداز وفات شیخ عادل پیش سلطان رفت وبمباسطت ومخالطت درآمد وچون بتجربه وقیاس معلوم است که یکی ازفضل وعنایت باری تعالی دربارهٔ سلطان آن بود که علی الدوام یکی را ازا بدال واقطاب که مؤید بنفس قدسی باشند وبکشف وکرامات موصوف ومعروف باسلطان موانست ومجالست باشد وحکمت الهی دران تألیف وتأنیس آن که همواره سلطان را ازخفایای قضایا خیراً وشراً خبر دهند وازمکاید اضداد وانداد احتراز واحتراس فرمایند چنانك درمبادی حال وعنفوان شباب اشارت بـ « شیخ قتلوشیر » رفته بود وبعداز و بـ « شیخ علی بك » وبعدازو بـ « شیخ عادل » وبعداز

وفات اوسلطان مترصد این معنی می‌بود تا « مولانا پاشا » بعدازانکه ازجمیع خلایق وعلایق منقطع شده بود وباهیچ آفریده الفت نداشت بی‌واسطهٔ طلبی یاانعامی یانوعی ازمعروف واصطناع باسلطان مصاحبت آغاز نهاد وشب وروز صحبت می‌داشت تامعلوم ومحقق شدکه حوالت ملازمت بدو رفته است تاروزی که جماعت غداران راپیش سلطان آوردند « مولانا پاشا » درآمد ودرجنب سلطان بنشست وبطرف بدسگالان اشارت کرد وکفت این مغولان قصد توکرده اند برایشان اعتماد مکن وروزجمعه که میعاد بود بردرسرای سلطان مترصد نشسته بود تاچون سوارشدپیاده دررکاب سلطان باحمدك رفت وبردرمعتکف شد وتاکرفتن اهل غدر ازانجا حرکت نکرد وبکرفتاری آن طائفه انبساط وانشراح تمام نمود

اکنون صاحب دولتی راکه نکارندهٔ جسم وجان وآفرینندهٔ زمین وزمان درعالم غیب بسوابق حسنی وسوالف نعمی مخصوص کردانیده باشد ودرخطهٔ شهادت بمجاورت محبت اولیا وکملا مستظهرداشته ازکید اعادی چه‌خطر تواندبود وازعداوت رایح وغادی چه‌ضرر (ومایخدعون الاانفسهم ومایشعرن)

بیت

جان جهانیان توبی‌دشمن جان‌بودکسی ای‌همه دشمنان تودشمن جان خویشتن

وچون مفسدان دانستندکه سجاده بمسجد سلطان برند سوار شده آنجا رفتند وبردر مسجد مردان مسلح جوشن پوش موکل کذاشتند وخاص عام برقصد وغدرایشان وقوف یافت وخبث وخدیعت ایشان ظاهر کشت ومردم درمسجد انتظار سلطان می‌بردند

تاوقت نمازتنک شد وسلطان کس فرستاد وکفت مردم نمازبکزارند مابمهمی مشغولیم

وچون نماز کزارده شد کسانی که درجوشن بودند وسلاح پوشیده متوهم شدند وبدروازهای شهردوانیدند تابیرون روند ابواب مغلوق یافتند وخایب وخایف بخانهای خود رفتند وترسان ولرزان سلاح وسلب فروکشادند

و « عثمان بك » چون مخرج کریز نیافت بخانه رفت وملول بنشست

وبعدازساعتی سلطان یك یك راطلب داشت تاجمله جمع شدند ودانستندکه تدبیرباطل وقضانازل شد

« عثمان بك دلقادر » واکرچه درغدر شریك بود اماچون مردی غریب بود وتجدید بملازمت حضرت آمده سلطان نخواست که بااو خطابی کند یاضرری بدورساند پس روی بدو آورد وکفت مرابااین طایفه قضیهٔ هست اکنون تودرمیان حکم باش وببین تاحق بطرف کیست

چون این تلطف وتعطف ازسلطان مشاهده کرد جان رفته بقالبش بازآمدوامیدی که ازحیات بریده بود تازه شد

انکاه سلطان با « اخی نوروز » کفت توچه کسی

کفت بندهٔ ازبندکان این حضرتم

سلطان کفت ازا صل ونسب می‌پرسم

کفت من پسر رستمم

کفت « رستم » چه‌کس بود وچه صنعت داشت

کفت خدمتکار جدسلطان بود

کفت دران خدمت بچه‌شغل موسوم بود

کفت باورچی مطبخ بود

کفت دران عهد تودرچه‌سن بودی

کفت بزرك بودم وآن حالات درخاطر دارم

کفت ازطعامی که پدرت می‌پخت هیچ تناول می‌کردی وبخانه می‌بردی

کفت معاش ماازفواضل صدقات شها بود

کفت بعدازان بخدمت امیر « ارتنا » چون افتادی

کفت خدمت « متاع خاتون » می‌کردم وازو بملازمت امیر ارتنا منسوب شدم

کفت پیش اوچه‌راه ومنصب داشتی

کفت پوستین دوز بودم

کفت معلومست که ازدولت امیر ارتنا بامارت رسیدی وحکومت کردی اکنون چه‌لازمست که باهرکه نان ونمك خورده باشی خیانت کنی وغدر اندیشی وحقوق‌را بعقوق پاداش دهی ووفاق‌را بنفاق مکافات کنی

کفت حاشا وکلا

سلطان کفت آن قضیه درخاطرداری که می‌خواستی که «خواجه‌بك» رابکشی وکشتن اوبی قصد «علی‌بك» صورت‌نمی بست اکنون باپسر ارتنا که نمك اوخوردی وولی نعمت‌توبود غدر کردی ودرقصدجان او سعی پیوستی واین‌که آن‌سخن بمن کفتندوبدان علت میان‌من وعلی‌بك خصومت ووحشت وکدورت واقع شد وبجان درخطر افتادم‌غدر وخیانتی دیکر بود باز این‌چه مکر وخدیعتست که ازنوآغاز نهادی ومی‌خواهی‌که فتنهٔ پیدا کنی وعالمی رابرهم زنی

چون‌این سخن بشنید فریادی‌منکر برآورد وکفت حاشا که من‌درباب سلطان‌غدری کرده باشم ومکروهی اندیشیده

سلطان کفت تومردی زیرکی این قدرنمی دانی‌که من‌علم غیب نمی‌دانم وهرآینه این‌معنی بامن کفته‌اند ووضع وحرکت امروز خود شمارا رسوا کرده است ورازشما باصحرا نهاده اکنون هیچ‌کس ازمن بتونقل کردکه من‌تراخواهم کشت یاخواهم کرفت

کفت‌نه

کفت پس رخت وقماش خانه چرا کریزانیدی

کفت« بایزیدبك » کریزانید وزنان ایشان خواهر یکدیکر بودند

«بایزید» کفت ای‌مسلمانان رخت اوکریزانید وتهمت برمن‌می‌نهد

چون سخن بدینجارسیدوغدر ثابت شد وبزبان خود اقرار کردند سلطان بحبس ایشان فرمان داد وبفرمود تاایشان‌را مقید دارند تا «اخی‌عیسی» و« امیرپیرعلی » و« امیر یوسف‌چلبی » حاضرشده دبوان مظالم نهاده بغور قضیه رسند پس ایشان را بحبس بردند

وسلطان باایلچی بارتشاف کاس واستروا‌ح واستیناس مشغول شد وبظهور کیداعادی وفضیحت وکرفتاری ایشان شکر باری تعالی می‌کزارد ودرسر (ان‌الله لایهدی کیدالخائنین) حیرت می‌آورد وازمضمون (الحاسد مغتاظ علی‌من لاذنب‌له) متعجب می‌ماند چه‌این‌منافقان‌ناسپاس‌ومفسدان‌ناحق شناس بی‌هیچ سببی غدری‌چنان‌اندیشیده بودند وقصدی وخدیعتی شنیع پیوسته ودرابطال‌حقوق واظهار عقوق کمربسته‌وحال آنك همکنان مغمور نعم ومعمور اصطناع وکرم سلطان بودند وبیمن دولت ومرحمت اوهریك ازحضیض افول‌وخمول باوج وجاهت‌ونباهت رسیده وصاحب طبل وعلم وخول وخدم کشته وباوجود قصور وتقصیرهرکز ازقول وفعل سلطان‌مکروهی بروزکارایشان

نرسیده وخطاب وعتابی نرفته وراست کفته اندکه سفله پاداش احسان بنسیان دهد وبداصل مکافات غفران بکفران کند وابیات « ابن‌الرومی » درصفت این حال سحری مبین وحقی یقین است

شعر

اخذ تکم درعاً حصینا لتدفعوا نبال العدی عنی فکنتم نصالها
وقد کنت ارجومنکم‌خیر ناصر علی‌حین خذلان الیمین شمالها
فان انتم لم تحفظوا لمودتی ذماماً فکونوا لاعلیها ولالها
قفواموقف‌المعذور عنی بمعزل وخلوا نبالی والعدی ونبالها

وسلطان‌را دران حال‌اشارت « شیخ قتلوشیرین » قدس سره درخاطر خطورکردکه کفته بوداین‌چه سرهاست‌که می‌بری وسلطان ازان رمز متفکر شده بود ودهشتی بنفس‌نفیس‌راه یافته باخود فکر می کردکه‌مکر خون‌بسیاربفرمان من ریخته‌خواهدشد انکاه شیخ کفته‌که شمشیر توکشیده است وقایم‌شده هرکه خودرا برو زند بمیرد تراچه تاوان

وسلطان‌را ازان سخن تسلی تمام حاصل شده ودانسته‌که اکر خونی ریخته شود ناحق نخواهد بود

پس سلطان شخصی را فرستاد وامرای غایب‌را طلب داشت

یکی از حاضران کفت کمان من چنانست‌که « مولانا سیف‌الدین » درین شوری شریکست واودانشمندی بود از موالی قیصریه وبا مولانا «عبدالمحسن» که استاد ومعلم « علی بك » بود نسبت قرابت داشت

سلطان کفت دلیل براثبات این معنی چیست

کفت امروز بخانهٔ او رفته بودم وخانه مقفل یافتم واو غایب وکس نمی‌دانست‌که بکجا رفته است

وچون تدقیق وتحقیق کردند واقع بود

وروز دیکر خبر رسیدکه امرا قلعه مسخر کرده‌می رسند

وعلی‌الصباح سلطان بر سبیل سیران سوارشد « ابوبکر » که یکی از ارباب شهر بود

وبعلویت مشتهر وآخر متسید بیرون آمد وهرسال از صدقات سلطان مبلغ هشتاد هزار درهم ادرارمی خورد ومردی بغایت فضول انکیزوفتنه دوست بود وخیانتی چندازو ظاهر شده وبثبوت پیوسته ازسلطان کیفیت این قضیه پرسید وکفت من دائما درجامع دیکر نمازمی کزاردم اتفاقا آن روزکه میعاد مفسدان بود دران جامع واقع شدم وهرلحظه این سخن تکرار می کرد چنانك امام غالب علی بن ابی طالب فرمود (مااضمراحد شیئا الا ظهر من سقطات الفاظه ورمزات الحاظه)

سلطان بقراین حال وبوادرمقال دانست که اونیز باایشان متفق است ودران قرعه فالی وازان صورت مثالی دارد

پس کفت همانا « سید محمود » نیزبا ایشان یك زبان وهمد استان است

سلطان کفت اوخود درین قضیه مشارالیه قوم و معول علیه جماعتست بل مستنبط این معنی ومستخرج این دعوی است وا کر بدست من می‌افتاد جزای او می دادم وسزا درکنار اومی نهادم

ابو بکر کفت آخر مردی سید است

سلطان کفت ازچه جهت

کفت ازنسل پیغمبر است

کفت ماهمه ازنسل پیغمبریم ازان جهت که آدم که ابوالبشر است پیغمبر بود ونوح پیغمبر بود وما از نسل ایشانیم بل جمیع یهود ونصاری ازنسل ایشانند واعتبار عمل واعتقادراست نه قرابت وانتساب را

ابوبکر ازین سخن متوهم شد وتغیر فاحش برلوح بشرهٔ او ظاهر کشت وآن دلیل غدر ونفاق بود

پس امرا آمدند ودرشناعت آن قضیه تعجب می‌آوردند وبرافتضاح مفسدان وفاش کشتن غدر ایشان سپاس بی قیاس می کفتند وبراصالت رای واصابت تدبیر سلطان آفرین می‌آوردند

دراثنا « اخی عیسی » کفت «سید ابوبکر» با ایشان اتفاق دارد

سلطان کفت ازچه معلومست

کفت من درشهر منهیان دارم که همواره مرا ازکلیات قضایا خبرمی دهند وصدق وکذب هرکونه اخبار تحقیق کرده بمن رسانند ازجمله بامن کفتند که « سید محمود » هرروز پیش « سید ابوبکر » است وچون ازانجا بیرون می آید بخانهٔ « اخی نوروز » ودیکر منافقان می‌رود وبا ایشان اتفاق واتحاد تمام دارد

« حاجی عبدالرحمن » که مردی نیکوسیرت وپاکیزه سریرت است وبو فورامانت ودیانت وحسن معاش موصوف ومعروف وازجملهٔ معتمدان حضرت کفت «سید محمود» بامن حکایتی چند کفت ومن بااوشرط کردم ومتقبل شده که خون او از حضرت سلطان درخواست کنم ومقصودآن دارم که صورت قضیه چنانك واقعست بی حذف والحاق وتغییر وتبدیل درمیان نهد واحوال کماهی مشروح ومفصل عرضه دارد

وچون بدار الاماره رفتند ازموکلان خبر آمد که جماعت غداران چون خبر کرفتاری « محمود فیج » شنیدند همکنان بغدر وقصد اقرار کردند وبخیانت وخدیعت اعتراف آوردند وملزم کشتند

سلطان چون این بشنید امرا وکبرا ومشایخ وموالی وارباب واهالی شهررا بلفهم ولفیفهم طلب فرمود و « محمود فیج » را آوردند واو صورت قضیه من اولها الی آخرها علی رؤس الاشهاد تقریر کرد وجمعی که دران باب همد استان بودند همه را نام برد وآنك پیش ازان دونوبت درجنك عمداً منهزم شدند وغرض ایشان شکست سلطان بود وچند کرت خواستند که درهای شهر ببندند وشهر فروکیرند واین همه مبنی بربغی وعصیان بود شرح داد واصل وفرع آن را مدلل ومبرهن درسلك بیان آورد

ودراثنای آن سخن خبر آمد که « مولانا سیف الدین » را درراه شام کرفته آوردند واونیز خوار وخاکسار درآمد وصورت قضیه هم برین سیاقت حکایت کرد

آنکاه جمعی را که بحاجی شاد کلدی مکتوب نوشته بودند واورا دعوت کرده مقید فرمود وازجمله « حاجی علی کهنه پوش » راکه فقر ظاهررا وقایهٔ کفر باطن ساخته بود وبمکر وزرق مردم را فریب می‌داد وسجاده وتسبیح رادام ودانهٔ تدلیس وتلبیس کردانیده مرغ مراد خود صید می کرد وزهدی بریامی فروخت وزنار درخرقه وبت درزیربغل پنهان می‌داشت وسلطان برصلاح ظاهر که (من تشبه بقوم فهومنهم) اورا رعایت می کرد والتفات می‌فرمود واوبا طائفهٔ مفسدان متفق بل معلم ایشان بود ومعاهدت درتکیهٔ او کرده بودند طلب داشت ومع ذلك درباطن مخمر ساخت که اکر جحود ونکول نکند وراست درمیان نهد ازو عفو کند وچون بکسوت اهل صلاح

تحصن نموده بود وبشعار فقر مرتدی شده ازگناه او تجاوز فرماید وازمکافات ومجازات درگذرد

وهمین که درآمد چون بحقیقت وجودی نداشت ومیان تهی ومقلد بود لرزه براندام او افتاد ورعشه براعضای او مستولی شد وچون دزدان لابه وانکار آغاز نهاد وبعداز زمانی چون دیدکه بجزراست گفتن چاره ندارد روی بشرکا آورد وگفت شماهریك درین باب سخنها می گفتید ومن می گفتم خدا راست آرد

سلطان گفت این حق نان ونمك بودکه بجای می آوردی وبفرمود تااورا بردار کشیدند واز معلاق فرو آویختند ومثلهٔ خلایق ساختند

وبعدازو جماعت مفسدان یك یكرا می آوردند وچون می پرسید بخیانت اقرار می کردند اماهریك می گفتند بادی فلان بود وامثال این عذرهای مموه وسخنان مزیف می آوردند (کانما اغشیت وجوههم قطعا من اللیل مظلما)

پس سلطان بفرمود تا «اخی نوروز» را که مادهٔ فساد وسرحلقهٔ زمرهٔ افساد وارتداد بود گردن زدند وبآب تیغ آتش بار روی زمین ازنجاست وجود آن غدار پاك گردانیدند

آنگاه «بایزید» وبرادرش که بهردودیدهٔ بصارت وبصیرت کوربودند میل کشیدند وجهان برجهان بین ایشان سیاه گردانیدند

واز «فریدون» عفو فرمود

وچندیرا ازافراد متجنده که درقضیه همداستان بودند بردار کردند وازامعا واحشای ایشان نسور وغربان وصقور وعقبان راسوری بنوا دادند

و «سید ابوبکر» را بابعضی از اهالی شهر درقلعهٔ «هاویك» حبس فرمود

وچون خون «محمود فییج» را بحاجی عبدالرحمن بخشیده بود بفرمود تاعرقوب اوقطع کردند

وهریك ازین مخاذیل بجزای قصد ونیت خود رسیدند که «ومکروا مکراً ومکرنا مکراً وهم لایشعرون فانظر کیف کان عاقبة مکرهم انا دمرناهم وقومهم اجمعین»

و «محمد طغیتمور» پیش از وقوع این واقعه گریخته بتوقات رفته بود وگفته که صورتی چنین واقع شد ومن ازشهر بیرون آمدم ودرشهر غوغا بود ودیگر ندانستم که

حال بچه منتهی شد واین خبر بامیر احمد فرستادند واوخود صاحب وقوف بود واول این قضیه بااو درمیان نهاده بودند وباستظهار او این کار پیش گرفته ودرمبادی حال که ازهجوم مفسدان وظهور قصد وغدر ایشان خبر یافت درسرور وحبور آمد وابتهاج وارتیاح تمام نمود وسراز جیب انقباض برآورد ویال وبال بگشاد وکلاه غرور کج نهاد ومتوجه سیواس شد وتصور کردکه تیر تدبیر دشمنان بهدف مقصود واصل شد وتیغ مفسدت بدسگالان برمفصل غرض منطبق گشت وندانست که حکم (انما بغیکم علی انفسکم) دگرگون نخواهد شد وقاعدهٔ (من سل سیف البغی قتل به) منخرم نخواهد گشت وعلی العمیا متوجه سیواس شد ودرثانی الحال که خبر گرفتاری باغیان طاغی ومفسدان یاغی وقصهٔ قتل وصاب وقمع وقلع ایشان بشنید اقبال بادبار مبدل ساخت وسپر انهزام درپشت کشید ومغبون ومحزون ومغموم ومهموم بقلعهٔ «یلدوز» رفت

سلطان چون این خبر بشنید ترتیب لشکرداد ومتأهب حرب شد وخیمه ازشهر بیرون زد

«امیر احمد» چون ازان حرکت خبر یافت باسیدی حسام ونبی منکوب ومکبوب راه هزیمت پیش گرفت وگریزرا ناگزیر شناخت وازمخلفات ومتروکات اهل غدر نقود واجناس واسلحه وامتعهٔ فراوان حاصل شد ومجموع دروجوه مصالح عسکر مصروف ومستغرق گشت

و «امیر احمد» توقات بسیدی حسام سپرد ودایما جهت قلعه میان ایشان مناقشت ومنافست قایم بود

و «شیخ نجیب» طرف سلطان داشت

و «نبی» درحدود «آماسیه» باستظهار مغول قلعهٔ بنیاد نهاد و «امیر احمد» درابطال آن سعی بسیار نمود مفید ومنجح نیامد وبدان واسطه میان ایشان خصومت افتاد ومهادنت بمشاحنت مبدل گشت تافصل بهار درآمد واحشام مغول واتراك روی بییلاق نهادند وامرا وتوشیمالان الوس بحضرت سلطان آمدند وگفتند اگررای اعلی اهتمام بران مصروف داردکه حشم الوس درسواد لشکر منصور معدود ومنحصر گردد وجملگی مطیع امرو فرمان شوند «قیصریه» مستخلص می باید کرد وآن نواحی درحوزهٔ تملك می باید آورد

وغرض ایشان از استخلاص قیصریه آن بود که « ولد عمر » ایشان را بتنك آورده بود تاحدی که یك روزه راه درارجاوانحای قیصریه که مراعی ومنازل ایشان بود نمی توانستند نشست وازمراحل ومناهل خود محصور ومهجور کشته بودند

سلطان ملتمس ایشان مبذول داشت وخیمه بیرون زد

هجوم مفسدان وحرامیان ازاطراف وقتل امیر یوسف چلبی

دران ایام ازوالی ارزنجان مخالفت ظاهر شد وقطاع الطریق می آمدند ودرحدود ولایت سیواس نهب وغارت می کردند وپای در دائرهٔ جرأت نهاده بودند

سلطان « امیر یوسف چلبی » را بدفع ورفع ایشان متعین ساخت و « پسرِ قتلو بك احمد بك » که ازصنادید اتراك بود برنواحی سیواس هجوم کرد

و « امیر یوسف چلبی » بتصور حرامی علی الفور بامعدودی چند برایشان تاخت وجنکی عظیم قایم شد واورا دران وقعه شهید کردند وشهباز روح او ازقالب ظلمانی بعالم نورانی پرواز کرد وبمقام (ولاتحسبن الذین قتلوافی سبیل الله امواتا بل احیاء عند ربهم) واصل شد

وچون این خبر بسلطان رسید اغتمام تمام بوجود همایون راه یافت وانقباض عظیم برغرهٔ غرا وطلعت والاظاهر کشت وتأسف وتلهف مفرط نمود

ودران فترت « خواجه بك » را دبیب عقوق وعدوان درباطن خبیث حرکت کرد وغراب شور وشغب در دماغ فاسد او آشیان نهاد تاامرای مغول را که درسیواس بودند برفتنه وفساد انکیز داد وکفت بسبب این واقعهٔ مولم وحادثهٔ مفجع سلطان را عزیمت قیصریه در تراخی افتاد وعنان توجه ازان صوب منعطف کشت اکنون شرط بصارت وجسارت آنست که ما این فرصت در یابیم ومستعد ومجتمع شده بر ایشان تازیم واسب واسلحهٔ ایشان غارت کنیم ومواشی ولایت را نهب کرده بمقام ومسکن خود مراجعت کنیم وبرین جمله قرار دادند

سلطان چون از تجهیز وتکفین فارغ شد بوثاق رفت وهنوز برمسند قرار نکرفته بود که کفتند جماعت مغول سوار شدند

وسلطان را بفراست معلوم شد که باعث بران هجوم غدری وفسادیست وحامل بران

اقدام مکری وعنادی وچون ببر بیان وشیر ژیان باچهل تن سوار شد وازجمله بیست سوار برمغول دوانیدند

وآن مدابیر چون دیدند که تدبیر خطا شد وکاری نمی توانند کرد بتملق وتصنع پیش آمدند وکفتند تراکمهٔ شام مجتمع شده براحشام ماتاخت کرده اند وماجهت محافظت اهل وعیال بمقام خود می رویم

وبدین بهانه ازقید اسار وقبضهٔ خسار خلاص یافتند وچون پیشتر رفتند بهایم ومواشی ولایت نهب کردند

سلطان چون بشنید براثر ایشان تاخت

وایشان چون خبر دارشدند مواشی رها کردند وسربتك پای ازان ورطه بیرون بردند وبسیاری ازیشان مجروح وکرفتار کشتند

وبعداز چند روز « خواجه بك » وسایر توشیالان مغول آمدند واعتذار نمودند که ماقصد مکر وغدر نداشتیم واین معنی درخیال مانبود وبعضی را ازمواشی که برده بودند بفدای کرفتاران دادند وایشان را خلاص کردند

وبدین واسطه عزیمت قیصریه واجتماع مغول در توقف افتاد وآن نهضت باطل شد

و « امیر مطهرتن » رسل ورسایل وسایل ساخت وتقدیم مراسم عذرواصلاح ذات البین آغاز نهاد وکفت جمعی که برولایت سیواس اقدام نموده بودند ومضرت رسانیده بی رخصت واجازت من جرأت کرده اند ومن جزا ومالش ایشان چنانك شرط بود بدیشان رسانیدم والتماس مصادقت ومطابقت نمود

وچون وقت مکاوحت ومناقشت نبود وخاطر باطراف موزع ومشغول سلطان عفو واغماض نمود ومغول بازکشتند

واتراك شام دست بفضول وفساد درازکردند ودرولایت سیواس نهب وخرابی می کردند وتشویش مردم می دادند وباعث ایشان بران تعدی کثرت مفسدان ومخالفان بود که ازحدود واطراف دست بفتنه وغارت برآورده بودند وبفجور وفسوق مشغول شده تاحدی که بولایت سیواس درآمدند وبی تحاشی در قرایا ومزارع نزول کرده وخانها کرفته بتحکم وتهکم متعرض رعایا واهالی می شدند ومراکب وچهارپایان درمزروعات وخضراوات ایشان مسیب می کذاشتند

وسلطان باوجود مکنت وقدرت بر قصد ایشان بر وفق (وجادلهم بالتی هی احسن)

باایشان رفق ومدارات می کرد وموعظت ونصیحت می کفت بهیچ وجه نافع وناجع نمی‌آمد واز افعال شنیع واعمال قبیح ممتنع ومنزجر نمی‌شدند وطمع پیشترمی کردند وقدم پیشتر می‌نهادند وتصور قصور وفتور می کردند واکر سلطان بغلظت وخشونت ایشان‌را اخراج وازعاج می کرد لشکر شام دشمن می‌شدند وبکینه وعداوت برمی خاست‌واین صورت علاوهٔ فساد سایر مفسدان ومتغلبان می‌شد ازین جهت باایشان مجامله می کرد واصطبار واحتمال می‌نمود تاآن تطاول بافراط انجامید وآن تجاسر وتصاول ازحد درکذشت پس بر مضمون (وما کنا معذبین حتی نبعث رسولا) معتمدی پیش آن مخاذیل فرستاد وکفت دست ازایذای مسلمانان کوتاه دارید وقدم ازانکیز فتنه وغوغا کشیده دارید وهرچه درین‌مدت ازمردم بناحق‌ستده بازکردانید وازعرصات ولایت برخیزید وبمقام ومسکن خود روید وبر قرار سابق کوسفند شیلان ورسومی‌را که تاغایت معهود بوده التزام نمایید اکر برین منوال بتقدیم رسانید واین اوامر ونواهی‌را ارتسام واستسلام نمایید ازبطش باس وسطوت مراس مادرضمان امان وکنف احسان باشید والاصدمات قهرمارا که کوه درموازات آن سبکترازکاه باشد وپیل درمعرض آن‌کمتر ازپشهٔ نماید‌آماده وایستاده باشید وهلاك نفس‌وتلاف مال ومنال‌را مترصدومترقب (یاایها النمل ادخلوا مساکنکم لایحطمنکم سلیمان‌وجنوده وهم‌لایشعرون)

برین جمله رسول فرستاد ولشکر مرتب ساخت وتوجه نمود ومنادی فرمودکه هیچ آفریده بمال‌وغنیمت‌دست درازی‌نکنند وپیش ازرخصت ودستوری بنهب وسلب مبادرت ومسارعت ننماید خلاف کننده درمعرض هلاك خواهد آمد

وچون اتراك خبر نهضت سلطان بشنیدند احمال واثقال واهل وعیال‌را کوچ کرده روانه کردانیدند وباآن مقدارلشکرکه داشتندمجتمع شده‌درعقب کوچ باستادندبتصور آن‌که چون عساکر منصوره بغنایم وبهایم مشغول شوند ایشان مجالی یابند وکاری پیش برند

ولشکر بتدریج پیش می‌رفتند وایشان‌را ازمواقف ومواضع خود ازعاج می کردند واغنام ودواب برجای می‌ماند تاتمام چهارپایان رها کردند وسرخود کرفتند وعامهٔ سپاه درباروبنه وازواج واولاد ایشان افتادند ودست بغارت وتاراج بکشادند تامشایخ وارامل وکهول وعجایزاطفال وصبیان دربغل‌کرفته سرها برهنه ساختند وباستغاثت درپای مرکب سلطان افتادند ونفیر وعویل برآسمان رسانیدند

سلطان طلباً لمرضاة الله ایشان‌را زنهارداد وبفرمود تادست ازسرنهب وقتل وغارت

بازکشیدند وازقفای ایشان منقطع شدند آنکاه مواشی‌را جمع کردند وروی صحرا وعرصهٔ فضا ازحمل آن بتنك آمد واعدادآن چون رمل وحصا ازحد احصا تجاوز نمود ولشکررا ازاغتنام‌اغنام وتناول‌انعام غنیمتی‌بی‌اندازه حاصل‌شد ومخالفان ومفسدان‌را منقار کوفته شد

واز انتشار خبر این فتح سایر متغلبه وقطاع الطریق‌را که درحدود وثغور فساد وفجور ازحدبرده بودند وهتك وفتك بغایت رسانیده سنك دردندان وهول درجان نشست وهمکنان عنان فتنه وفضول بازکرفتند وازمسارب ومضارب مسلمانان برخاستند وراهها ایمن وآشوب ساکن کشت

وچون عرصهٔ مملکت ازشوایب مغول واتراك پاك‌شد ولشکر بغنیمت ونعمت وافر مستوثق ومستظهر کشتند سلطان‌را دواعی انتقام « امیر احمد » که سودای عصیان دماغ اوبفساد آورده‌بود وغشاوهٔ جهل وغباوت دیدهٔ بصیرت اودوخته درحرکت آمد وعرق حمیت وعصبیت نبضان کرفت وبدان علت‌که امیر احمد بطمع قلعهٔ توقات باشیخ نجیب مصاهرتی پیوسته‌بود وخواهر خودرا درحبالهٔ اوآورده سیدی حسام ازومتنفر شده‌بود وبفتراك دولت سلطان اعتصام نمود والتماس حضور « امیر پیرعلی » و « اخی عیسی » کرده تاباستظهار ایشان بشرف بساطبوس استسعاد یابد وبعواطف ومراحم خسروانه اختصاص یافته برمنهج خلوص نیت وصفای عقیدت راسخ باشد

ایشان رفته سیدی حسام‌را آوردند وبوصول مثول سرافراز کشت وبصنوف نوازش ومرحمت استظهار یافت ومشمول انعامات وافر ومراکب سمین وملابس ثمین سالم وغانم بمقام خود رفت

ودرقلب زمستان سلطان بـ « قازآباد » نهضت کرد واز محصولات ومتوجهات آن ولایت مالی موفور برعساکر تفرقه فرمود ومدتی درحدود « آدینه بازار » مقیم شد

و «امیر احمد» ازآماسیه بـ «ترخال» آمد وجمعی‌را برشواردسپاه سلطان‌که درمراعی واودیه متفرق بودند فرستاد

وچون این خبر بسلطان رسانیدند فوجی‌را ازکمات رجال ومبارزان قتال برایشان دوانید تاایشان‌را سرباز کوفتند واکثررا پیاده کرده اسب وسلاح بستدند وبعضی‌را اسیرکردند وباقی درشعوب جبال ومعاطف رمال وقفار پرا کنده شدند و « امیر احمد » ازصدمهٔ آن رکضت کوفته وپژمرده کشت ومنهزم باماسیه رفت

وسلطان منصورالرایه بدارالملك اقبال مشمول عنایت ذوالجلال بازآمد

محاربهٔ سلطان باامیراحمد وشکستن اورا وگرفتن غنایم وبهایم فراوان وتمکن وتسلط برمملکت

وچون مدتی بگذشت واز هرگونه احوال واوضاع متجدد گشت سیدی حسام بحضرت سلطان قاصدفرستاد ونمود که امیراحمدلشکری انبوه مرتب ساخت وبقسطمونیه ایلچی فرستاد واز « امیر بایزید » استمداد واستنجاد کرد واوپسرخود « اسفندیار » را رابا معظم سپاه بمددفرستاد ومتوجه« قومُنات »شدند

سلطان چون این‌خبر بشنید لشکر ساخته متوجه آن‌طرف شد وازانجا بقاز آباد رفت وخبر رسیدکه امیر احمد بتورخال آمد

سلطان بی‌توقف توجه نمود ومقدمات‌فریقین برهم‌زدند وعلی‌الفور جماعت‌امیر احمد را شکستند وخایب وخاسر منهزم ساختند

وامیر احمد چون دراول‌وهله این انکسار وانحسار مشاهده کرد ازترخال‌ترحال کرد وهزیمت غنیمت شمرد

وسلطان بـ « زیله » رفت‌ومدت‌ده روز آنجا اقامت کرد وبتفحص حال امیر احمد منهیان دوانید ومترصد خبربودکه شبی‌یکی ازمعتمدان درآمد وگفت قاصد آمدوتقریر کردکه چون‌امیر احمد بحدود ولایت خود رسید لشکر قسطمونیه رسیدند واوبدیشان استظهار یافته مراجعت کردوباتفاق بترخال آمدند

سلطان اززیله سوارشدومیمنه ومیسره‌بیاراست وصفها برکشید تایك ساعت بگذشب وازلشکر اثری پیدا نشت وگمان افتادکه قاصد خبربی‌وقوف‌داده است سلطان بصوب قلعهٔ «اَندِ یز»که درتصرف‌امیر احمد بود متوجه شد تااگرامیر احمدرا قوت مقابله باشد بصحرای « قازآباد » مصادف گردد والا قلعه مسخرگرداند وفرمان داد تاده‌روزه علوفه بردارند وبعضی ازلشکربطلب‌علیق بهر طرف متفرق شدند وبعضی بردرقلعه رفتند تاراه خروج ودخول فروگیرند

وسلطان باقرب پنجاه‌سوارمی‌راندکه ناگاه ازراه ترخال گردی تیره برخاست‌وسیاهی

پیداشد وبعداز زمانی روشن شدکه لشکر است وآبی بزرك درمابین حایل بود ودرهمه جای عبور ممکن نبود

سلطان عنان برطرف جسر تافت وتصور مخالفان آنك بهزیمت می‌رود

وچون بجسررسید سیدی حسام گفت ماندك وایشان بسیاراند صواب آنست که ماسرجسر بگیریم وباایشان مقاومت نماییم وایشان را مجال‌عبور ندهیم

سلطان رضانداد وگفت من این‌عجز برخود نگیرم وبدین قصور تن‌درندهم وقاصد بطلب لشکر دوانید وباآن مقدار سوارکه حاضر بودند ازمفتح‌الابواب یاری خواست وتوکل بحول وقوت الهی کرد واول بنفس خود از جسر بطرف دشمن بگذشت ودرمقابل باستاد وگفت

شعر

ولما لم‌اجد الا فراراً اشد من المنیة اوحماما
حملت علی‌ورودالموت‌نفسی وقلت‌لصحبتی موتوا کراما

دل‌آوران‌سپاه ونامداران‌اوردگاه چون آن‌مبارزت دیدند وآن‌اقدام‌مشاهده کردند جرأتی درنفس ایشان پیداشد ومجموع‌ازجسر بگذشتند وبسلطان پیوستند وجملگی‌هزار سواربودند ولشکر مخالفان هفت هزار

سلطان‌روی بلشکر خودآورد وگفت ای‌برادران‌دشمن تنك درآمده‌است‌واطراف وجوانب مخالف گرفته اگر درووقتی‌چنین‌قدم سست کنیم ودست ازکار بازکشیم‌هرآینه شکست یابیم وچون‌منهزم شده‌باشیم وقفانموده یکی ازین معرکه‌سربیرون‌نخواهیم بردتامعلوم باشد (یاایهاالذین آمنوا اذالقیتم‌فئة فاثبتوا واذکروالله کثیراً لعلکم‌تفلحون) اکنون غیراز توکل برحضرت کردکار وضرب شمشیر آتش بارتدبیری متصور نیست پس مردانه دست آزاستین رجولیت بیرون کنید وهریك ازبرای جان خود بکوشید وبعلت کثرت ایشان وقلت مافتور وقصور درعزایم خودراه مدهید ودل بعنایت الهی والطاف غیبی مستظهر دارید ویقین دانیدکه رمهٔ گوسفندرا گرگی کافیست وگلهٔ آهورا شیری تمام (کم من فئة قلیلة غلبت فئة کثیرة باذن‌الله)

چون این فصل بپرداخت مانند صرصر عاتیه و واقعهٔ آتیه بران مدابرتاخت

وبسیط هوا پردهٔ اغبر در سر کشید وچشمهٔ آفتاب از چشمها بپوشید ونجوم اسنه ازقتام ظلام درخشیدن کرفت وبروق حسام از غمام لهام جهیدن آغاز نهاد

وفریقین بایکدیکر برآویختند وبتون خناجر خون از حناجر فروریختند وبحدود نصال خدود رجال می شکافتند بریق سیوف جمرات حتوف درخرمن جانهامی پرا کند وعواصف بلا نهال بقا از ریاض وجود برمی کند

وسلطان دران معترك صفاح ومشتجر رماح چون رعد درنیسان وآتش درنیستان می خروشید ومی کوشید واز هرطرف می تاخت وبتیغ وسنان یکی دو ودویکی می ساخت تانسیم عنایت الهی غبار شبهت وریبت بشکافت وآیات فتح ونصرت برایات جهانکشای سلطان ظهور یافت واعلام مخالفان نکوسار وهمکنان خوار وخاکسار کشتندوراه هزیمت پیش کرفتند

امرای حشم وکبرای اجناد ایشان اکثرقتیل تیغ بوار وجریح تیرخسار واسار شدندوآن شیاطین که ازطوایف مختلفه واحزاب متفرقه فراهم آمده بودند برجمهٔ ازرجوم قهر ایزدی ازهم فروریختند ودرمطاوی جبال ومعاطف قفارورمال متفرق وآواره کشتند وسراسیمه خودرا درکهوف قلال وشعوب شغاف وتلال انداختند

وعساکر منصور غنایم نامحصور یافتند وازجیاد مراکب وخیار صوارم وقواضب وملاح سرایا وصباح سبایا ودراهم منقود وجواهر نا معدود ومال ومنال واجمال بحظی وافرو قسطی کامل رسیدند

آحاد اجناد توامین وآلاف فراهم آوردند وافرادسواد صاحب قطار ومهار کشتند

وسلطان‌را بعداز کرامت فتح ونصرت وحصول اهبت وابهت دران حرب دربتی نافع وتجربتی ناجع حاصل شد ودانست که خصم داخلانی هرچند ضعیف واندك باشد نکایت وغایلهٔ اوبیش ازمضرت دشمن بیرونی تواند بودمثلا چنانك حرارت وبرودتی که از داخل بدن حادث شود دفع تبعات آن بمداوات وافرو معالجات متکاثر واستعمال ادویه واشربه واحتما واحتیاط بسیار میسر شود یانشود بخلاف آنچ ازخارج بدن طاری کرددکه باندك تبرید تاتسخین فساد آن بصلاح توان آورد وازشرو ضرآن ایمن توان شد

درجمله سلطان مظفر ومنصور ومبتهج ومسرور شاکراً لنعماء الله ومعتصماً بحبله المتین

ازمعرکه بقلعهٔ «اَنْدِ نِز» آمد وروزدوم برقلعه جنکی عظیم انداخت وازطرفی نقب زدند وقلعه اکرچه درغایت متانت ونهایت حصانت ورزانت بود اماچون اهالی آن «امیر احمد» را که زعیم ومهترایشان بود باوجود شوکت وحشمت دراضطرار وانکسار فاحش مشاهده کردند وآن وبال ونکال بعین الیقین دریافتند هیبتی دردل ایشان افتاد ورعشهٔ خوف وروع براعضا وجوارح ایشان استیلا یافت تابخضوع وخشوع فریاد وزاری برآوردند وامان خواستند وقلعه‌را باذخایر ونفایس ونقود واجناس تسلیم داشتند

سلطان قلعه بسیدی حسام تفویض فرمود ومحفوف بفضل کردکار بتوقات آمد

وچون متوجه سیواس شد فرمان داد تاارباب واهالی توقات کوچ کرده بقومنات رفتند وشهر خالی کذاشتند وداد وستد وخرید وفروخت منقطع شد واهل قلعه یکان یکان کریز آغاز نهادند وکار «شیخ نجیب» در تراجع افتاد

وسلطان بفرمود تادرجنب توقات قلعهٔ دیکر برآوردند و «شیخ مسافر» را که ازخواص محرم بود برآنجا کماشت واوسکان قلعه‌را عاجز ومضطر ساخت

وچون فصل بهار درآمد سلطان بفال سعید وبخت سدید بسیواس آمد واین منزلت ازجملهٔ تأییدات الهی بودکه بعداز دوشکست وچندین تفرقه وپراکندکی ودیکر وقایع ازغدر امرا ووفات امیر یوسف چلبی وتشویش وتنغیص مغول واحشام شام وتزلزل وتنزل حال وتفرق جمع وتبدد شمل مفتح الابواب توفیق داد وعنایت وعاطفت رفیق کردانید تابا لشکری ضعیف سپاهی کثیف برهم شکست وخصم غالب‌را زبون وزیر دست خود ساخت وبعدازان که مردم‌را نومیدی کلی روی نموده بود وفتور وقصور درعقاید ایشان راه یافته بیامن این فتح مبین ونصر متین هیبت وشوکت سلطان درضمایر وسرایر متمکن شد وجملکی هوا وولای او درخواطر مستحکم کردانیدند وامور دولت را رونقی تازه وشوکتی بی اندازه حاصل کشت

واین فتح درحدود سنه خمس وثمانین وسبعمائه واقع شد

ودران عهد سلطان درسن چهل سالکی بودکه غایت سن وقوف واوان کمال عقل وتمام قوای بدنی واستقامت امور نفسانی است ولهذا مصالح دولت دران مدت انتظام پذیرفت واسباب ملك وسلطنت دست درهم داد

واین مشاکاتی دیکر است باحضرت نبی صلی الله علیه درظهور بعثت ونزول وحی واستقرار امور رسالت وثبوت پیغمبری واذعان وانقیاد امت طاعت وتبعیت اورا درین سن وبمحمد سلطان درالله جمیع فتوح خاصه درین فتح بنفس خود مستقل بود واین نام وناموس بانفراد واستبداد حاصل کردبی مشارکت ومساهمت غیری و کدام سعادت ورای آن تواند بود که حق سبحانه وتعالی شخصی را بی تنغیص منت ومعونت اصحاب واتراب وقبایل وعشایر بدرجهٔ دولت ومرتبهٔ سلطنت رساند وسعادت عاجل وآجل کرامت کند

فارسیه

فضل خدای را که تواند شمار کرد یا کیست آنکه شکر یکی ازهزار کرد

وچون سلطان درسیواس تمکن یافت امرا وتوشمالان الوس فوجاً بعدفوج بحضرت می آمدند وبشرف عاطفت ورافت مستظهر می شدند تاهمگنان تجدید عهود کردندوطریق مطاوعت ومتابعت را التزام نمودند واز « جنید » رفع ظلامات وغرامات کردند وبر نهضت وحرکت بقیصریه استقصا نمودند

وسلطان بعلت آن که جنید فتنه وفسادازحد برده بودوبرقلعهٔ « کُدُوكْ » که بفریدون مفوض بود لشکرمی کشید وجنك می کرد وبر حواشی ولایات حرامی می فرستاد ونهب وغارت می فرمود رای ایشان مقبول ومستحسن داشت وعزیمت قیصریه مصمم کردانید

ودرآخر موسم ییلاق « جنید » بقلعهٔ « بُرْكُوتْ » رفت وآنرا محاصره دادوبدان واسطه اورابا « قرامان » خصومت افتادوا ولشکر برسر جنید فرستاد و درمیان جنك واقع شد ولشکر جنیدرا شکسته اورا دستکیر کردند وروزی که سلطان را پسری در وجود آمده بود ونام او «محمد» نهاده این خبر رسانیدند ودران ایام جماعت حجاج را که بقیصریه رسیده بودند جنید غارت کرده ونقود واجناس ایشان سته بود وسلطان را غیرت آن غبن وحیرت آن حیف وضیم قرار ازدل وآرام از وجود ربوده بود ولذت خورد وخواب باطل کردانیده وصعوبت آن واقعه در نفس شریف اثری عظیم کرده واضافت علت کشته بل که در توجه قیصریه علت عظمی و واسطهٔ کبری آن حرکت ناپسندیده بود

پس سلطان بعد از جمع عساکر وترتیب عدت واهبت تمام بقیصریه نهضت فرمود ودر ظاهر بلد نزول کرد ومجانیق وسلالیم راست کردند وپیرامن قلعه محیط کشتند

وسلطان یك دروازه بمغول سپرد واز امرا وسپهسالاران هریك را بموضعی که لایق دید تعیین فرمود آنکاه فرمان داد تا از اطراف بیك دفعه روی بقلعه آوردند و حمله بردند وآتش در دروازها انداختند ونقب زدند که ناکاه غریوی برآمد ولشکر روی بهزیمت نهادند ومواضع خود خالی کذاشتند وسبب معلوم نبود

سلطان بحکم ضرورت در قفای لشکر بیرون آمد وبیك جای مجتمع شدند واز کیفیت حال استفسار رفت

کفتند اهل قلعه از دروازهٔ که بمغول مفوض بود حمله بیرون آوردند و مغول روی بهزیمت نهاد وازین سبب سایر لشکر از مقام خود منزعج کشتند

وآن روز بعلت آن قضیه سعی ضایع شد ومهم مهمل ماند

سلطان فرو آمد وباستعداد حرب مشغول شد وچون فتور وقصور مغول مشاهده کرد ودانست که از ایشان کاری نمی آید مردان جلد کاردیده که ضربت شربت می شناختند ومکاشرت معاشرت می دانستند جهت دروازهٔ مغول تعیین کرد

ودر اثنای آن حال قاصد رسید و خبرداد که چون « امیر مطهرتن » خبر غیبت سلطان بشنید روباه صفت که خلو بیشه از شیر غنیمت شناسد و روی بجلوه وجولان آرد لشکر ساخت وبصوب سیواس حرکت کرد

آمدن امیر مطهرتن بسیواس ومراجعت سلطان از قیصریه وازعاج واخراج او

سلطان چون این خبر بشنید معاودت نمود و نوکران بولایت قیصریه فرستاد تا ارباب و کدخدایان ولایت را کوچ کرده بااهل وعیال وحواشی ومواشی بسیواس آرند

وچون دو منزل قطع کرد خبر رسید که « امیر مطهرتن » بظاهر شهر نزول کرد وقلعهٔ « فارس » رابجنك مسخر ساخت و«خضر بك چلبی» را که صاحب قلعه بود تیر رسیده بعالم آخرت پیوست درجهٔ شهادت یافت وقلعه خراب کردند

سلطان چون این اخبار بشنید در سیر مسارعت نمود وچون مسافت دور بود

بتعجیل براند وقریب بنماز خفتن باجمعی از خواص بحدود سیواس رسید وخواست که باآن مقدار سوارکه مصاحب داشت برایشان زند آن ملاعین چون کرد لشکر دیدند از« موضع عبدالوهاب » کوچ کرده ازآب سیواس عبور کردند وبرسر جسر دیده‌بان کذا شتند ومقدمات لشکر سلطان را باجماعت طلایه‌که بر جسر بودند جنك واقع شد وارزنجانیان رشکسته منهزم کردانیدند

سلطان چون بـ « کنبد شحنه » رسید آتش ایشان ازان طرف آب پیداشد وچون کرم رانده بود واسبان خسته ومعظم سپاه درراه مانده آنجا نزول کرد وتاروز بر آسود وبامداد سوار شد وخواست‌که بر سر ایشان تازد ایشان کوچ کرده بودند وجان بتك پای ازان ورطه بیرون برده

بیت

درخشیدن ماه چندان بود   که‌خورشیدتابنده‌پنهان‌بود

چون امیرمطهرتن درعداوت ومخاصمت بادی بود درمیان‌مخالفت افتاد ومکافات‌لازم شد وسلطان برسر «آقشهر» رفت‌وآتش درشهرزدند وبرقلعه جنك‌انداختند وموضعی چند رخنه کردند واکر اندك عارضهٔ‌که سلطان را روی نموده‌بود واشتغال لشکر بغارت مانع ووازع نمی آمد قلعه مسخرمی شد وتا ظاهر ارزنجان میسر ومسلم می‌کشت وچون بدین مقدار غلبه تشفی وتسلی حاصل شد سلطان بمقر شریف ومطلع اقبال انتقال فرمود

وچون فصل زمستان درآمد وفتوری فاحش درحال « امیر احمد » راه یافت « پسر عثمان » بسبب شکستی که ازسلطان بر امیر احمد افتاده بود ولشکر بایزید قسطمونیه‌ازان وقعه بستوه آمده وخراب الحال شده فرصت غنیمت شمرد وقصد اوکرد

وچون امیربایزید خبر یافت که دشمن غالب متوجه اوست باسلطان دوستی ویکجهتی آغاز نهاد ورسل ورسایل مترادف ساخت ونواب ومعتمدان بحضرت روانه کردانید واز جرایم وحرکاتی‌که ازو ظهور یافته بود استعفا نمود وسوکند یادکردکه باامیر احمدمخالف باشد وجهت صدق عهد وسوکند شهر وولایت « مرزیفون » را غارت فرمود وسلطان نواب اورا بصنوف نوازش وتشریفات و کرامات اختصاص داده روانه ساخت

وچون نواب اوبدو پیوستند مواشی « مرزیفون » راباز کردانید وخلاف سوکند کرد وخیال بست‌که بمجردوصول نواب بدودشمن ازو مندفع خواهد شد

پس« ولدعثمان » « سلیمان پاشا » راکه برپدر خروج کرده بود وعاصی کشته‌راهنمون ساخت واورا مستظهرساخته ولایت « قسطمونیه » درتصرف آورد « وبایزید » منهزم بـ « سینوب » رفت

وبسبب حدوث این حادثه « امیر احمد » منکوب ومفلوك شدووهنی فاحش بحال اومتطرق کشت

تا فصل بهاردر آمد و مغول واتراك ازجوانب واطراف متوجه ییلاق شدند ومرة بعد اخری « امیر مطهرتن » با سلطان طریق مصادقت وموافقت پیش کرفت ومکاتبات ومراسلات آغاز نهاد ومتوسطان انکیخت واز مواضی حالات وسوابق‌حرکات اعتذار واستغفار نمود

وبعد ازمفاوضات بسیار اختیار برآن آمدکه الماضی لایذکر کفته بایکدیکر ملاقات کنند وعهد مصافات ومواخات تازه کردانند ودرشدت ورخا باهمدیکر متفق وهمداستان باشند وبقول صاحب غرض‌مبالات ننمایند ودرموضعی‌که قرارکرده بودند بهم رسیدند وصفای کل درمیان آمد ووحشت وکدورت مرتفع کشت و « امیر مطهرتن » متقبل شدکه چون سلطان رانهضتی اتفاق افتدیادشمنی معارض شود بمال ولشکرمساعدت نماید ومدد ومعاونت لازم شمرد وبرین شرط ازیکدیکر افتراق نمودند وهر یك بولایت خود مراجعت کردند

ودر اول لقیه‌که سلطان‌را نظر برو افتاد وتشخیص حرکات وسکنات اوکرد قولاً وفعلاً اورا بر محك امتحان زد وبمیزان اعتبار واختبار برسنجید دانست‌که دست سیاست‌او از مباشرت امور ملك ودولت کوتاه است وباع همت‌او از اعتناق مصالح امارت وایالت قاصر وبرمعیارکرم وشجاعت عیاری ندارد وازاسرارسروری وجهانداری بی‌شعوراست وکفت (ان تسمع بالمعیدی خیر من‌ان‌تراه) وبعد ازان هرکز ازوحسابی برنکرفت ومحبت ومبغضت‌اورا وقعی‌نهاد (هل‌یستوی‌الذین یعلمون والذین لایعلمون)

شعر

هرکه کوید کلاغ چون بازاست   نشنوندش‌که دیدها بازاست

وچون امرای مغول این مصالحت ومظاهرت مشاهده کردند بحضرت عرضه داشتندکه بحمدالله ازطرف ارزنجان امن وفراغت تمام بحصول پیوست وازجانب آماسیه همچنین ولشکر شام بیك صدمه که دیدند دست تعدی وتطاول درآستین کشیدند وحدود مملکت ازشوایب شر وضر ایشان صافی شد وبعون‌الله‌تعالی ملك مسخر ودولت مظفر ومصالح منتظم واحوال ملتئم است اکنون وقتست که بحال حشم الوس وترفیه وتسلیهٔ ایشان التفاتی رود واهتمام واعتنادربارهٔ ایشان ارزانی افتد ناضعفای آن دیارکه داعی این دولت وخدمتکاران این حضرت‌اند ازغوایل وعقایل « جنید » خلاص یافته بوظایف خدمت ومراسم عبودیت مزاح‌العله اشتغال نمایند ومواد فتنه ازان مساکن واماکن منقطع گرددوناموسی‌قایم گردد که بمرورملوان وکرور جدیدان‌اندراس‌وانطماس نپذیرد وآثارآن برصحایف ایام ولیالی مخلد ومؤبد ماند

فارسیه

جگردرتاب ودل درموج خونست　　اکررحمی کنی‌وقتش کنونست

رفتن سلطان بقیصریه وفتح آن وتسخیر سایر قلاع وبقاع

سلطان ملتمس امرای‌الوس مبذول داشت ودولت رفیق واقبال ملازم متوجه‌قیصریه شد وجمیع قلاعی که درحدود ونواحی آن واقع‌بود مسخر ساخته بظاهر بلدنزول فرمود وجهت ترتیب آلات وادوات محاصره وتدبیر مصالح ومایحتاج آن‌در«صحرای قصر» مقام ساخت وروزی چند آنجا مکث کرد

وچون بـ « قُورُوقِ قَباقُولاق » نزول کردیکی ازمعارف قیصریه آمد ورسالت‌اهالی وموالی شهر مبنی‌بر اطاعت وانقیادوارادت واعتقاد وقیام بمراسم طاعت وتباعت‌برحسب قوت واستطاعت رسانید چه اهل قیصریه ازوضیع وشریف وقوی وضعیف ربیب‌نعمت وصنیع دولت سلطان وپروردهٔ اسلاف واخلاف ارومهٔ مبارك اوبودند وجملکی‌درهوا وولای اوراسخ وثابت

وچون زمانی بر آمد ازطرف شهر غوغایی بر خاست وسواری بتعجیل تمام رسید

وکفت جماعت شهر « دروازهٔ‌صبّاغی » را کرفته‌اند و « اولادعمر » بـ « احمدك » متحصن شده وانتظار توجه رکاب همایون می‌برند

سلطان برفورسوار شد وبشهر درآمد وبردراحمدك رفت‌واولاد عمرچون چارهٔ‌دیکر نیافتند بیرون آمدند وخوار وخاکسار درپای مرکب سلطان افتادند وبشعار اذعان واستسلام اکتسا نمودند وآن بلده‌که دارالملك قیاصرهٔ روم ومنشأ‌ملوك وقروم بود از مزاحمت اغیار ومهارشت اشرارخالص وصافی‌شدودرحوزهٔ فرمان وعهدهٔ ضمان‌وامان‌آمد وسلطان چون خورشیدکه دربرج شرف آید وماننـد جمشیدکه بر سریرسعادت کراید بسرای امارت رفت ودرمسند جلال ومرکز اقبال سرافراز بنشست

شعر

رجع الحق الی منصبه　　نزل‌الشمس‌ببرج‌الحمل

وباوجود تسخیر شهر وتغییر وتبدیل اوضاع وورود اصناف اجناد ازمغول واتراك وافتقار واضطرار لشکر بمأکول وعلیق ودیکر اسباب ومایحتاج غباری بخاطر درویشی نرسید ویکدرم نقره ویکمن غله بناواجب ازهیچ آفریده مطالبت نرفت وهریك بوقت خود مستغرق وفارغ البال بودند

وچون‌قیصریه درقبضهٔ تملك آمددائرهٔ مملکت را فسحتی تمام پیدا شد وسوادلشکر منصورراعدتی وعدتی وافر حاصل کشت وشکوه ومنزلت سلطان دربواطن وضمایرتمکن یافت ومخالفان ومعاندان‌که درارجا وانحاءِیك هوسی‌می پختند وخیالی‌می کردند خاطراز تصورات فاسد بپرداختند وروزکار بزبان حال‌می کفت

بیت

ملك‌مصونست‌وحصن ملك‌حصین است　　منت وافرخدای راکه چنین است

وامتناع حصول قیصریه اولا واتفاق تسخیر وتحصیل آن درثانی الحال مشابهتست باخواجهٔ کونین وسید ثقلین صلوات‌الله وسلامه علیه درفتح مکه‌که نوبت اول درعقدهٔ تعذر وتراخی ماند وکرت دوم تسهیل‌وتیسیر پذیرفت وقلاعی‌که درحدود قیصریه بودهم

دران ولا اضافهٔ جمع شد   وقلعهٔ «دَوَلُو» بر شرفهٔ استخلاص بود که ولد «قرامان» ازفرط حسدی که درغریزت مرکوز داشت «جنید» را ازحبس اطلاق کرد تاپیش‌از وصول لشکر درقلعه رفت وآن مرام درتوقف افتاد

وچون حدود ونواحی قیصریه تمام مستخلص شد وراه مغول کشاده کشت ومناهج ومسالك ازسراق وقطاع سالم ماند وهرطایفه درمسارح ومنازل خود بی‌تردد وتوهم رحلت ونزول می‌کردند اعتقاد واعتماد ایشان برحمایت وحراست سلطان مستحکم کشت ووثوق واستظهار کلی حاصل شد

واین فتح درشهورسنه ست وثمانین وسبعمائه بود

وازایام انتساب‌سلطان بشمشیر وخوض درامورملك ودولت قرب هفت‌سال کذشته که‌عبارت ازان‌هفت روزاست که درخواب نموده بودند چنانك ذکررفت وآن‌ایام فتنه وآشوب وانقلاب احوال واوضاع وخرابی بقاع ورباع وتزلزل‌کار دولت وسلطنت بودکه بسبب عناد اضداد وانداد ازعدت وجوه حادث کشت

وبعدازفتح قیصریه کوکب اقبال سلطان درنطاق اوج متصاعدشد وسعددولت قاهره روی باستقامت نهاد ورقاب ونواصی ادانی‌واقاصی درقبضه اقتداراو استقرار یافت وعامر وغامر مملکت درسلك انتظام والتیام قرار کرفت   وولایاتی چندکه بعلت تواردعساکر واجناد خراب‌وعاطل بود بحال‌عمارت بازآمد   وتناة [۱]ورعایا بزراعت وعمارت اشتغال نمودند وهریك‌درمساکن ومواطن خود قراریافتند بتخصیص قیصریه‌که بعداز آنك ضیاع آن‌در معرض ضیاع مانده‌بود وعقارات مکامن سباع وضباع کشته وقرب یکسال جهت کاشتکان آنجاأکول وملبوس ودیکرمصالح معاش‌ازسیواس می‌بردند بیمن دولت‌ومعدلت سلطان معمور ومأهول کشت وازمرض فسادوکساد بصحت صلاح وفلاح پیوست ونعمت وافروجمعیت متکاثرشد ومواضع مسکون وشوارع مأمون ماند   وامن حاصل وقوافل متواصل کشت وانتعاشی بحال خاص‌وعام راه‌یافت وکارها بنظام پیوست

آمدن سلطان بسیواس ونفاق سیدی حسام وسایر حوادث ووقایع

سلطان چون ازضبط ونسق قیصریه فارغ‌شد مجتمع‌الشمل ومقضی الوطر بسیواس

[۱] نسخه‌لرده هپ بویله‌در نجه ایکنجی حرفك (ب) اولمسی مأمولدر (لمصححه)

عودت کرد وبارتشاف راح وتناوش اقداح استیناس واسترواح می‌جست   وبآب جام غبار حوادث ایام ازساحت سینه فرومی شست چنانك شاعر می کفت

شعر

الاسقنی خمراً کلون الشقایق   ورقة دمع العین فی خد عاشق
فمن عرف الایام لم یغتر ربها   وبادر باللذات قبل العوایق
فما العیش الا صحة وشبیبة   وکأس ولثم من حبیب موافق

رباعیه

روحی که منزهست از آلایش خاك   مهمان تو آمد ست ازان عالم پاك
می‌ده توببادهٔ صبوحی مددش   زان پیش که کوید انعم الله مساك

وچون‌مدتی برآمدشیخ نجیب ازقلت زاد درقلعهٔ توقات مضطرشد   وپیش امیراحمد رفت وصورت اختلال حال‌خود وخرابی قلعه ونفادزاد وفقدان قوت‌اعلام داد   واو بمحقری ازان‌جمله مساعدت نمود

وشیخ نجیب چون دیدکه بدان مقدار کارقلعه ساخته نمی‌شود ازمباشرت امور آن استعفا نمودو کفت من‌ازعهدهٔ محافظت قلعه‌تفصی نمی‌توانم کرد وبر کفایت مؤن‌واخراجات آن قادر نیستم وخواست‌که قلعه تسلیم کند امیر احمد قبول نکرد

وچون ازطرف او نومیدشد بسیواس آمد وقلعه بسلطان داد وبعواطف وعوارف پادشاهانه اختصاص یافت   ومدتی‌در سیواس مقیم شد

وباز بوسیلت مصاهرتی‌که داشت پیش امیر احمد رفت

وسلطان یکی‌را ازمعتمدان باستحفاظ قلعهٔ توقات فرستاد   وشهرمعمور ومسکون کردانید   وحکومت آن بسیدی حسام تفویض فرمود   وحال‌او انتظام تمام یافت

تابعد ازمدتی چنانك معهود نفوس لئیمه وطباع سقیمه است (ان الانسان لیطغی ان‌رآه استغنی) سکرت سعت ودعت دماغ اومخبط کردانید   وسورت فرح ومرح چشم‌بصیرت اوفروپوشانید وبرمقتضای (حرام علی النفس الخبیثة ان‌تخرج من‌الدنیا حتی تسیٔ الی من احسن الیها) مرة بعدکرات بامخالفان‌سلطان اختلاط‌واتحاد آغاز نهاد وبا اولاد

تاج الدین » ملاقات کرده سودایی چند دردماغ ایشان نهادوایشان بوساوس اوشیفته وفریفته شدند وبدان افسون وافسانه مغرور کشتند وولایت « آقشهر » غارت کردند وبا «امیراحمد» اتفاق نمودند وسیدی حسام این تخلیط ازسلطان مخفی می داشت واحداث متجنده رادعوت می کرد وبمال سلطان ایشان را فریب می داد واغوا واستهوا می کرد

تاچون نفاق وشقاق اوبتحقیق پیوست وطغیان وعصیان ظاهرشد ویقین کشت که اکر پیش ازین تغافل خواهد رفت نکایت آن بفتنهای بزرك وفسادهای عظیم سرایت خواهد کردکه اطفای جمرات آن بسالها تیسیر نپذیرد ودفع ورفع غوائل آن بقرنها ممکن ومیسر نکردد

سلطان برسبیل تنزه متوجه توقات شد وسیدی حسام بحکم ضرورت باستقبال تلقی کرد ومخایل حقدوحنق ازلوح جبین اولایح بود ودلائل غدرومکر ازسیاق کلام او ظاهر که (یعرف المجرمون بسیماهم)

تاشی درصحبت از هرباب سخنی فروآمد ومقررشده بودکه فردا اورامقبوض کردانند امابنوعی که باهل وعیال ونوکران اوضرری نرسد واودرمجالس عنان انبساط وابتذال رهاکرد وسخنان ناموجه می کفت وکلمات بی نتیجه می راند

وبامداد سلطان سوارشد وبعدازسیران بقلعه فروآمدوچون مجلس منتظم کشت وامرا وارکان دولت حاضرشدند جرم وجنایتی که ازونقل کرده بودند مشافهه بروشمرد وجملکی بثبوت رسانید والزام حجت کرد آنکاه بفرمود تااورامقید ساختند ونوکران اورا بروجهی که مقررشده بوداستمالت دادوایمن کردانید وقلعهٔ « اَنْدِ زْ »راکه برومفوض بودازوانتزاع فرمود

وبعداز مدتی ازجرایم او درکذشت وقلم عفو برجرایرا وکشید واورا اطلاق کرد وخیول ومراکب وصامت وناطق که ازوستده بودند مجموع بازکردانید ومبالغی مال ازنقد وجنس دربارهٔ اوانعام کرد واورا مرفه الحال بحجاز روانه ساخت وشرط کردکه چون زیارت بیت الله الحرام شرفه الله تعالی دریافته باشد ازفواحش اعمال وقبایح افعال توبهٔ نصوح کند واوصاف رذیله باخلاق جمیله مبدل سازد ودست وزبان ازفجور وفسق کوتاه کرداند وپای در دامن سلامت کشد تاسلطان برقرار مألوف باسرعنایت وعاطفت آمده اورادر کنف رعایت وحمایت کیرد وهرانچ مطلوب ومقصود اوباشد مبذول دارد

وبعد ازان بعمارت توقات وقازآباد فرمان داد

و « احمد دواتی » راکه ازجملهٔ معتمدان مقرب وخواص مجرب بود برقلعهٔ « ترخال » کماشت تامداخل ومخارج برسکان قلعه کرفته مجال برایشان تنك کرداند

ودر « زیله » مدرسهٔ را محکم ساخته بـ « اخی عادلشاه » سپرد و « زیله » درتصرف کرفت

انکاه برقلعهٔ « نبی » که بتجدید ساخته بود لشکرکشید وبفرمود تامنجنیق وعراده براطراف آن نصب کردند وجنك پیوستند دل آوران سپاه ومبارزان آوردکاه درصدمهٔ اولی محاربتی عظیم کردند ومضاربتی مردانه نمودند واکثر اهل قلعه را منکوب ومجروح کردانیدند اهالی حصار چون آن دست برد دیدند بمکالمت ومسالمت درآمدندوروزدوم قلعه تسلیم کردند واکنون بحصانت ومتانت ازجمیع قلاع روم ممتاز است وآنرا « قَراجَه حِصارْ » کویند

وبعداز فتح آن قلعه « نبی » بمشابهت ومجانست نکبت وفلاکت ومناسبت بلادت وبلاهت با « امیر احمد » اختلاط وامتزاج نمود واتحاد ووداد آغاز نهاد

و « سیدی حسام » چون استیهال وصول بحضرت کعبهٔ شریفه نداشت وبقدم تقلد وتبلدمی رفت دست رد وصد بسینهٔ پرکینهٔ او بازنهادند تا ازنیل آن سعادت محصور ومحجور ماند واز « حلب » بازکشت وپیش « نبی » غبی رفت وشور وشغب آغاز نهاد وبا امرای الوس رسل ورسایل پیوست وباثارت غبار فتنه وانارت شرر شر برخاست

سلطان چون برین خدیعت وقوف یافت بدان صوب نهضت کرد وچون بزیله رسید عرض لشکر فرمود ودران آننا قاصد رسید وسلطان را بوجود فرزندی بشارت داد وچون هنوز از مستودع مشیمه بمستقر عالم نپیوسته بود سلطان از « مولاناپاشا » پرسیدکه این فرزند پسر باشد یادختر واو بر عادت خود جوابی دیکرمی داد وسخن از نمط دیکرمی راند تاچون سؤال مکرر شد کفت « علی » می آید پس سلطان نام آن خلف « علی » نهاد ازان جهت که حیدر وار انوار منقبت ونجابت برجبین مبین اوچون آفتاب تابان بود وآثار صباحت ونباهت از طلعت فرخندهٔ اوچون ماه درخشان

شعر

افتر ربعك عن هلال باد   فاضاء مطلعه وفاح النادی
وافاك ترب علی وخدن مكارم   وسرور احباب وغیظ اعاد
متقیلالك مذهبا فی الفضل وال   افضال والاسعاف والاسعاد
قدافصحت اخلاقه عن همة   بعدت علی قرب من المیلاد
فبقیت منصوراً به مستسعداً   بمكانه رغماً علی الحساد
حتی تبدل مهده بسموم   طرف وطوق سخابه بنجاد

سلك ایام ولیالی‌را میلاد مباركش عیدی همایون‌شد وافق مجد ومعالی‌را وجودشریف اوهلالی روز افزون كشت   فرشهریاری درسیمای‌او چون شكوه‌درشیر وكوهردرشمشیر ظاهر واستهال سروری وجهانداری درجبلت او چون‌صفادرآب وفرح درشراب آمیخته

فارسیه

طلوع مهر سپهر سعادت واقبال   ظهور ماه معالی برآسمان جلال
نتیجهٔ كرم ومردمی وفضل وهنر   طلیعهٔ اثر لطاف ایزد متعال
خجسته باد وهمایون مبارك ومیمون   بسعد طالع وفرخنده بخت ونیكوفال

سلطان آن اتفاق بفال همایون كرفت   وآن مسافرغیبی‌را بقدم وقدوم مبارك‌شمرد وبرسم عقیقه درزیله جشنی بنوا بساخت   وبزمی بصفا وروا ترتیب فرمود   ومجلسی مرتب بانواع مشروب ومطعوم بیاراستند وبساطی مطیب‌بالوان فواكه‌ومشموم بكسترانیدند (مما لاعین رأت ولااذن سمعت ولاخطر علی‌قلب بشر) ماه رویان شیرین شمایل شرابهای مروق درقدحهای مزوق ریختند ونقل از شكرلب وپستهٔ دهان آمیختند باده از شرم وخسار ایشان آب می‌شد   وجام‌را ازصفای طلعت آینهٔ سیمای ایشان سنك برشیشه می‌آمد   كفق آن‌نشوه ازچشم مست‌ایشان‌می‌داد   وقفاع طرب ازلعل جان بخش‌ایشان می‌كشاد

شعر

وقهوة ایسر اوصافها   یستنزل المهموم عن همه
شمسیة اللألاء یسعی بها   اغید مثل البدر فی تمه
وقد كسا ساعده ضوءها   صبغا ارانی الورد فی كمه

خنیاكران آفتاب لقا بنغمات چنك وعود حریفان را درسجود می‌آوردند   ورامشكران زهره نوا بنقرات موزون غم ازدل عاشقان محزون می‌زدودند   تاسرافرازان سر اندازان شدند   وكردن كشان آستین افشان كشتند ومستان درامتیاح ومی پرستان درارتیاح واسترواح آمدند

بیت

ومغن كل ماشئنا تغنی واشارا   رفع الصوت بضرب هاج للقاب ادكارا

وچون از آیین آن بزم بپرداخت رایات رزم بر افراخت   وبرولایات آماسیه ومرزیفون تاخت وآن زمستان آنجا مقام ساخت   واز غنایم وبهایم آن نواحی فوائد نامحصور بلشكر واصل شد   و «امیر احمد» چون مور درسوراخ ومار درسنك لاخ درقلعه معتكف شده بود   ومجال آن نداشت كه سراز شرفات آن بیرون كند

نواب ولشكریان چون آن بددلی وسست قدمی ازو معاینه دیدند   وقصور همت وفتور عزیمت اومشاهده كردند همكی ازوملول ومتنفر شدند   ودانستند كه حریف آب دندان وشیر شادر وانست

مثنوی

پدركز من روانش بادپرنور   مرا پیرانه پندی داد مشهور
كه ازبی‌دولتان بكریز چون‌تیر   سرادركوی صاحب‌دولتان كیر

وامرای «جاونُقار» چون «اُولُوبَكْ» و «سلامت بك» و «كُوزلار بَكْ» جملكی

ازواعراض نمودند وباطرف سلطان کردیدند ودرسلك سواد لشکر منصور منسلك ومنحصر شدند وسر برخط امروفرمان نهادند

شعر

عـداتك منهمر دمعهم ومنتشر جمعهم کالجراد
فمن صاعدفی ظهور النجود ومن هابط فی بطون الوهاد
وصبیانهم فی حبال الاسـار ونسوانهم فی ثیـاب الحداد

سلطان مدتی قلعهٔ آماسیه را محاصرت فرمود وچون بغایت حصین بود ومنجنیق وعراده کارنمی کرد از سر آن برخاست تاچون فصل بهار درآمد ویوسف کل عذار آسمان یونس وار ازچاه بطن الحوت بنزهتکاه حمل خرامید وفراش ربیع بساط حلهٔ خضرا برروی کوه وصحرا بکسترانید وفضای جهان خرم وعرصهٔ عالم چون باغ ارم شد

شعر

حیث مادارت العیون غدیر یتکفی وروضـة تتلالا
وکان السماء طبقت الار ض فلاقت نجومها اشکالا

جمعی از امرای مغول بحضرت آمدند وعرضه داشتند که « ولد قرامان » مردی لجوج ومفسداسـت وهمواره بحشم مغول ایذا می رساند وحرامی برسر ایشان می فرسـتد وغارت می کند و « جنید » راتقویت وتمشیت داده بر ولایت قیصریه کماشت تاباستظهار اوخرابی مسلمانان می کند وتشویش وتنغیص خلایق می دهد واحتمال این تسلط وتغلب موجب مزید مفسـدت وجرأت او می شـود اکررای اعلی رخصت فرماید وفرمان جهان مطاع نافذ کردد ازراه «دوَلُو» برولایت «لارنده» تاخت کنیم ودمار از دیار او برآریم ودرو دیار نکذاریم سلطان مأمول ایشان مبذول داشت ومتوجه ییلاق شد

نهضت سلطان بر مملکت قرامان وذکر حوادثی که دران ایام واقع شد

سلطان درکنف توفیق ربانی وحمایت تأیید حقانی باسپاهی که زمین ازحمل او زار آن

زلزال کرفته بود وهوا ازتلاطم امواج آن درخناق وفواق افتاده روی بملك قرامان نهاد وچون بـ «دولو» رسید خبردادند که « پسر عثمان » بالشکری جرار وسپاهی چون مور ومار برسر قرامان آمد

سلطان ارکان دولت وامرای حضرت را طلب داشت وکفت « پسر عثمان » درملك قرامان آمد وبقلع واستیصال اومشغولست اکنون طریق مردی ومردانکی آنست که ما باستقلال واستبداد خود روی بقرامان آوریم وبمداز حول وطول الهی بقوت وشوکت خود بی مظاهرت ومضافرت دیکری بااومقابله ومعارضه پیوندیم تا اکربعون آفریدکار فتحی میسر شود ونصرتی روی نماید آرایش دوست ودشمن وقعی واعتباری تواندبود ونزد قریب وبعید ممدوح ومحمود افتد وامروزکه خصمی قوی ودشمنی غالب مقـابل ومعارض اوشده است واو درمعرض اضطرار وانحصار کرفتار بااوبر آویختن وازوانتقام کشیدن ازلوم ظفر وخست نظر باشـد ولا محاله مردم راکمان افتدکه ما از معارضـت ومناهضت اوقاصریم وبحماست وبسالت ازو نازل وهرآینه این عاروصغار برچهره نام وناموس کلی قادح افتد واین مذلت ومهانت دردیدهٔ دین ودولت سـبلی فاضـح آید وفی الجمله شرط مروت ولایق فتوت نباشدکه درحالتی چنین مفجع که شخصی با دشمن خود معارض شده باشد ودرمیان خوف وخطر استاده دیکری ازعقب اودرآید وبا اودست بردنماید بی شبهه این کارعاجزان وشغل زبون کیران باشد چه سرکشته بریدن وبرافتاده دوانیدن شیوهٔ مردان وشیمهٔ دل آوران نباشد

بیت

تجـافیت عن عز تنـال بذلة وهذبت نفسی حین علمتها البأسا

سلطان درین مفاوضه بودکه رسول قرامان رسید واعتذار واضطرارآغاز نهـاد وباستغفار واستعطاف درآمد والتزام نمودکه بعدالیوم متعرض احشام واغنام مغول نشوند ولشکر برسر ایشان نکشند ومزاحم ایشـان نکردند ودرتعرض قیصریه وتشویش وتحریش قرایا ورعایای آن مدد ومعاونت جنید نکـنند وتقویت نمایند ودست ازفتنه وآزار مسلمانان کوتاه وکشیده دارند

وبرین جمله قرار رفت وسـلطان ازسرآن انتقام برخاست وبساط آن قصـد وعزیمت درنوشت ومتوجه سیواس شد

و « پسر عثمان » قلعهٔ « اَکْرِیدُوز » راکه بقرامان تعلق داشت فتح کرده مراجعت نمود

وچون سلطان بقیصریه آمد خبر رسیدکه عم زادهٔ قلیج ارسلان « سراج‌الدین » که باجمعی باستخلاص « قیلوحصار » متعین شده‌بود سعی بلیغ نموده‌قلعه مستخلص کردانید و « خاله زادهٔ تاج‌الدین » را دستکیر کرد وآن نواحی مسخرو مصفاشد

سلطان خلعتی فاخر جهت اوفرستاد وقلعه بدوتفویض فرمود

وبعداز چندروز «محمد» نامی‌که هم خاله زادهٔ تاج الدین بود برسالت آمد وشفاعت برادر کرد

سلطان مسئول‌او بانجاح مقرون ساخت واز جرایم برادرش تجاوز نمود واورا اطلاق فرمود

وچون سلطان‌بسیواس‌آمد وقرامان‌را ازعوادی« پسرعثمان» امنی‌حاصل‌شدو‌خاطر ازغائلهٔ‌او آزاد کشت برقضیت (واذامس الانسان‌الضردعانالجنبه اوقاعداً اوقائماً فلماکشفنا عنه ضره مرکان لم‌یدعنا الی ضرمسه) بطر فرح ومرح‌دماغ اوبفساد آورد وسکرات یسر ویسار محنت عسر وعثار ازخیال اوبیرون برد وراه شطط وضغط پیش کرفت وخلف عهد وسوکند کرد وشیشهٔ ذمام وحفاظ برسنك زد وجنیدرا برخرابی قیصریه ونهب وغارت اغرا وایلاع کرد ودست اودرهتك وفتك قوی ومطلق کردانید

وسلطان چون بقضیهٔ امیر احمد مشغول بود وهمکی خاطر برقاع واستیصال اومصروف داشت بران مشاجرت اغضا کرد وازان مشاحنت تغافل وتصامم نمود ولشکر ساخته متوجه اماسیه شد

وچون بحدود‌آن ولایت‌رسید اهالی‌آنجاجلای وطن‌کرده وکریخته‌بودند انکاه‌متوجه قلعهٔ « قازان قایاسی» کشت‌ومغافصه برسرایشان تاخت ولشکر ازجوانب حمله‌بردند وجنك پیوستند سکان قلعه چون آن‌صدمت دیدند برخودبلرزیدند وخوف ورعب عظیم دردل ایشان راه‌یافت وبتضرع وزاری درآمدند وامان خواستند وقلعه تسلیم کردند

وسلطان ایالت‌آن بر « حاجی عارفشـاه » مقررداشت وفرمود تابرقلعهٔ (چَگَرَكْ) که دران نواحی‌بود مسلط‌شده راه خروج وولوج برایشان مسدود دارد ولشکردران‌حرکت

برغائب ونفائس فراوان انتفاع یافتند ومکنتی بسیارونعمتی‌بی شماربدست آوردند وسلطان سالم وغانم بمناخ جلال ومراح اقبال خرامید

و « حاجی عارفشاه » منافذ ومجاری قلعهٔ «چکرك» کرفته ساکنان‌آنرا عاجز ومضطر ساخت وامیراحمدآن موضع بسیدی حسام داد واومدتی آنجا ساکن‌شده روزکاری بحیلت ومداهنت می کذرانید وبطمع خام وخیال نافرجام بادهوا وهوس‌می پیمود وسودای‌باطل وتدبیر بی‌حاصل می‌کرد تاتصور چنان افتادکه قلعه مستحکم ونوکرمرتب کردانید پس باسررشتهٔ غدرو خدیعت‌شد ولجاج وعناد پیش کرفت وفضول وفساد آغازنهادوباستظهار امیر احمد قصد مدرسهٔ « اخی عادلشاه » کرد وبعد ازجهد وتکاپوی بسیار پیش نبرد وسعی ایشان مشکور نیفتاد ونادم وخاسرباز کشتند وندانستندکه

بیت

مالایکون فلا یکون بحیلة ابداً وما هوکائن سیکون

وبعداز مدتی کمین ساخته بمکروحیلت « اخی‌عادلشـاه » را کرفتند وبرسر مدرسـه تاختند وکاری نتوانستند کرد وعاقبة الامر (تلك اذا کرة خاسرة) برخوانده‌باز کشتند وچون ازاستخلاص آن‌بقعه مأیوس شدندبرسر « قراحصـار » رفتند و« سعدالملك » را کرفته تعذیب بسیار کردند

سلطان باوجود قدرت برتعریك وتقریع ایشان مصابرت‌می کرد واحتمال‌می نمودتا استدراك کرده دست ازتشویش وتنغیص مسـلمانان بازدارند وپای انبسـاط درد دامن احتیاط کشند وایشان همچنان برعداوت وغباوت اصرارمی نمودند وطغیان وعصـیان‌می ورزیدند تاحال بجایی رسیدکه تعلل وتغافل موجب ازدیادجسارت وشطارت آن‌مفسدان می‌شد وچون وقاحت بغایت رسانیدند ومکاشحت ومکاشفت بافراط انجامید سـلطان‌را نوائر غضب‌در التهاب آمد ومرائر بأس وبطش هیجان کرفت وعنان همت بردفع ایشان معطوف داشت ورای ورویت برتدبیرکار ایشان کماشت وکفت

بیت

اری الحلم‌فی بعض المواضع ذلة وفی بعضـها عزاً یسـود فاعله

وسلطان‌را یکی از خصال حمیده‌وخلال مرضیه آنست که ازغرۀ ایام دولت الی یومنا هذا باهیچ فردی از افراد بادیاً عداوت نورزیده وبی‌سبب ضروری که مفضی بتلف نفس وخطرجان تواند بود وسکوت بران عقلا وشرعا ملوم ومذموم بهیچ آفریده نکایتی نرسانیده ومخاصمتی نسکالیده چنانك کفته اند

بیت

وما انا الا کالزمان اذا صحا　　صحوت وان‌ماق الزمان اموق

ومکارهی که ازوبد شمنان رسیده وغوائلی که ازوبحال ایشان راه یافته‌نه‌برسبیل ابتداء وافتتاح بوده‌که غایت آن تحصیل غرضی مالی‌یاجاهی بااستیفای نوعی‌ازلذات وشهوات باشد بل‌برطریق دفع‌شر ومنع ضرایشان واقع شده‌که بحکم شرع قویم ودین مستقیم امری واجب وشغلی لازم است

بیت

اذاالمرء ولاك الهوان فاوله　　هوانا ولوكانت قریبا اواصره

وبکرات ومرات بعضی ازدشمنان قصدهای صریح کرده وغدرهای شنیع انکیخته وصدق آن‌مکاشحت ومکاوحت بشواهد اکیده وقراین واضحه مبرهن ومحقق شده با وجود قدرت برتدمیر وتتبیر ایشان ابقانموده واصطبار واحتمال‌را کارفرموده ومطمح نظر آن داشته که‌چون بی‌موجبی متصدی افعال قبیح واعمال شنیع شده‌اندوبوساوس‌شیطانی ونزغات نفسانی مرتکب امری منکر کشته یمکن که خطرۀ ازخطرات رحمانی دررسد وکدورت آن‌بغضا وشحنا ازبواطن ایشان محو کرداند تاازسکرات جهل وجنون باهوش آیند وخودرا درغمرات بلانیندازند وسلطان‌را ارتکاب فعلی الیم وشغلی وخیم نباید کرد چه مقرراست که هرکه‌خواهدکه خشمی راندیا مکروهی بکسی رساند بظلم یابعدل تا اول انفعال‌غضبی‌برنفس اوطاری نشود وکدری برآینۀ خاطر اونشیند آن‌عزیمت‌بامضا نتواند رسانید واورا نتواند رنجانید چه غضب وعداوت هریك‌مرضیست ازامراض نفسانی وعرضی‌ازاعراض‌طبیعی پس‌بحقیقت اول‌خودرا آزرده باشد ورنجور ساخته انکاه‌دیکری‌را چنانك شاعر ازین معنی عبارت می کندومی کوید

شعر

ولم ار فی‌الاعداء حتی اختبرتهم　　عدواً لعقل‌المرء اعدی من‌الغضب

فتح قلعۀ «جکرك» و«قرا حصار» ومحاربت باامیر احمد وتاج‌الدین وانهزام ایشان

سلطان بالشکری چون کوه وآیینی بشکوه ازسیواس نهضت کرد وبغتةً برقلعۀ «جکرك» محیط شد احاطةالهالة بالقمر والفلك بالبسیط الاغبر وسیدی حسام چون‌روباه محیل ازان دام جسته بود وجان ازشبکه بیرون انداخته وبرادررا قائم مقام ساخته

سلطان اورا بنصایح خوب ومواعظ مرغوب تنبیه وتذکیر فرمود وبمراتب علیه ومناصب سنیه موعود کردانید وانواع مکارم‌پادشاهانه ارزانی‌داشت اماطالع‌شوریده وبخت برکشته اورا ازاغتنام آن دولت وانتهاز آن فرصت مانع وعائق آمد ونخوت جهل چشم بصیرت‌او فروبست تابرنشوز واعراض اصرار نمود وازشرف امتثال واستسلام بی بهره ماند

وسلطان آلات وادوات حرب مرتب فرمود ومردان کار وجوانان کارزار که روزهیجا در دم نهنك فرومی رفتند وکام ازدهان‌نهنك بیرون می‌آوردند‌علی‌الصباح که رایت صبح ازتتق افق طلوع کرد وتیغ آفتاب ازکمر کوهسار برآمد ازجوانب قلعه جنك پیوستند وکرد ازبرج وبارۀ آن برانکیختند نقبهامی کندند وبرجهامی‌افکندند ومنجنیق می‌افراختند وعراده‌می انداختند تاسایه صفت ازبالای‌دیوار فروآمدند وبرقلعه مسلط شدند مفسدان‌ومتغلبان راکه باستظهار آن‌معقل قطع‌طرق وسد سبل می‌کردند وراه قوافل ورواحل می‌زدند یکان یکان درسلاسل واغلال بوبال ونکال ازبالا بزیر می‌کشیدند وبغل اسار وقید خسار مقید می‌کردانیدند

وبعداز فتح آن مغلق وحل آن مشکل قلعه به «پیر علی سیاه» تفویض فرمود وباقلعۀ «قازان قیاسی» مزدوج کردانید وبر «اماسیه» کماشت

وازین فتح دشمنان راخار دردیده‌وتیغ درسینه نشست واولیا مسرور واعدامکسور

ومقهور کشتند وفتح نامها باطراف متطایرشد وازان قضیه خوف وروع بر « نبی » غالب کشت و بـ « ولد عثمان » التجا نمود

سلطان بسبب آنك مبادا كه قلعهٔ « قرا حصار » راكه درحصانت ومتانت ثانی ندارد بـ « پسر عثمان » دهد بمحاصرت آن توجه نمود وچون آنجا رسید قلعهٔ دیدالیف سماك وجلیس افلاك كه نسرطائررا بالای شرفات آن امكان پروازنبود وسیارات آسمان‌را پیرامن بروج آن مجال سیران نه وبیرادر نبی كه درقلعه نائب‌مناب بود سوكند دادوشرط كردكه قلعه بعثمانیان ندهد واكربكسی دادنی باشد بسلطان تسلیم كند

چون مدتی بكذشت والی قلعه قاصد فرستاد وازخواص حضرت معتمدی طلب داشت وقلعه تسلیم كرد وبشرف بساطبوس شتافت وسبب آن بودكه « نبی » وفات یافته بود وقلعه مسیب مانده

ولاجرم از آثار وعلامات اقبالست كه‌قلعهٔ چنـان استواركه سالهـا بجنك ومحاصره تحصیل وتذلیل آن ممكن ومتصور نكردد وملوك عالم وصنادیدبنی آدم درآرزوی آن‌بوده بی‌تجشم جنكی ومقاسات شدتی نصیب شـود ومقصودی چنان مهنا ومهیـا بحصول رسدكه (بالتوفیق تكون‌السعادة) واضداد وحسادرا ازرشك آن نیش‌دردل وخاردردیده شكست خصوصا « امیر احمد » را كه‌این مرض مزمن شد وحال اودرتراجع افتاد

وبعدازان وقایع سلطان را داعیه چنان‌شدكه درجنب قلعهٔ « ترخال » جایی محكم كند وجمعی را آنجا فرستد تاراه ورود وصدور بر قلعه بكیرند تامواد ذخیره ازاهالی آن‌منقطع كردد وسرمایهٔ اقوات بنفاد پیوندد

وچون آنجا نزول‌افتاد واحتیاط كردند مسجدجامعی یافتند خراب آنرا قلعه ساخته فوجی‌را از نوكران برآن موكل ساخت ومراجعت كرد

و « امیر احمد » با « تاج‌الدین » اتفاق كرده بود ومترصدكه فرصتی یابند ودسـت بردی نمایند وچون مسافت فیمابین نزدیك شد از« تاج‌الدین » قاصدرسید وعرضه داشت كه موافقت ومصـالحت من‌كل الوجوه ازمخالفت و مكاوحت بهتراست ومرادرمیان غیراز اصلاح البین ورفاهیت مسلمانان غرضی دیكر نیست وبدین قدركه سلطان ازسر قلعهٔ كه بنیاد فرمود برخیزد وآنراخراب فرماید امیراحمدرا تسلی تمـام حاصل می‌شودومادهٔ خصومت منقطع كردد وازطرفین مردم ایمن وآسوده شوند مأمول كه این‌التماس مبذول

افتد وبدین مقدار خاطراومرعی كردد تادوستی‌ویكانكی درمیان آید وعداوت ومخاصمت مرتفع شود

سلطان‌را آن توقع موافق‌مزاج نیفتاد وجواب نداد وفرمان دادتالشكری كه‌پرا كنده شده‌بودند جمع‌شوند و كوچ كرده درمقابل ایشان فروآمد وقاصدرا پیش‌خواند و كفت‌صلح ازدور كنند ومابهم رسیده‌ایم وهمه روز این‌منازعت درمیان خوش نیست وبجز ترددما وتشویش خلایق‌نتیجه ندارد ومن‌شمشیررا كه حا كمی منصف وحكمی منتصف‌است ازقبل خودوكیل مطلق ساخته ام وزمام قطع وفصل این‌قضیه درقبضهٔ كفایت وصرامت‌اونهاده رجا بفضل الهی صادق كه سرخ روی وسرافراز كردد

شعر

كلف بحبات القلوب كانما   یبغی الوقوف‌علی‌الضمیرالمودع
وكانما لزم القضـاء غراره   حتی یدل علی‌سواء المقطع [۱]

اكنون قاضی شمشیراست وغریم شما ومحكمه معركه
این‌بكفت ورسول‌را روانه كردانید وآن‌روز قرب پانصد سوارباسلطان بودند وایشان هفت‌هزار مردبودند
رسول‌رفت ورسالت برسیاقی كه ذكر كرده‌شد ادا كرد
چون‌آن تقریر بشنیدند سوارشدند ومتوجه كشتند
سلطان‌چون ازتوجه‌ایشان خبریافت سوارشد وازنهری كه درمابین واقع بودعبور كرد وبطرف‌ایشان كذشت وصفهابركشید ومیمنه‌ومیسره بیاراست ودرمقابل چون كوه آهن وشمشیر خشمكن باستاد
وچون‌فریقین بهم نزدیك‌شدند رایت‌زرین آفتاب درتتق مغرب متواری كشت‌وخیمهٔ ظلام درسرادق چرخ نیل فام افراخته شد وهردولشكر درموازات یكدیكر فروآمدند

[۱] دیكر ایكی نسخه‌ده شعر بویله‌در ایاصوفیه نسخه‌سنده ایسه‌شویله‌در :

شعر

ولی صارم‌فیه‌المنایا كوامن   فلا ینتضی الالسفك دماء
تری‌فوق متنیه‌الفرند كانه   بقیة غیم رق دون سماء

واوزارحرب فروکشادند وازمبدأ غسق تامطلع فلق لشکرسلطان کروه کروه می‌رسیدند وهر یك درسلك خود منخرط می‌شد تابامدادکه طلیعهٔ خسرو انجم ازحدود چین کرد ظلمت بشکافت وحشم شام روی بانهزام آورد سلطان بر بارهٔ خسروانی سوار شد وصفوف بیاراست وجملکی هزار سوار بودند و «امیر احمد» و «تاج‌الدین» بربالای کوهی بلند تعبیهٔ لشکرمی کردند وسوار وپیاده درنظر می‌آوردند

سلطان ازان تعلل برضعف وفتور ایشان استدلال کرد چه‌درکمیت اکرچه‌راجح بودنددرکیفیت مغلوب‌می‌آمدند وچون‌ساعتی برآمد قرب دوهزارپیاده ازقلهٔ کوه‌بهامون فرو ریختند وتیر باران انکیختند

سلطان علی‌الفور دویست نفر پیاده‌که بربساط مبارزت فرزین بندها شکافته بودند وسواران را اسب وپیل طرح داده بر ایشان دوانید تارخ برایشان آورده همکنان‌را بضرب تیرصخره شکاف شاهمات دادند وقلهٔ کوه‌را ازایشان ستده مجموع را متفرق ومتمزق کردانیدند

و «امیراحمد» چون آن حال مشاهده کرد باتمام سوار وپیاده حمله‌آورد وجمعی ازعساکر سلطان‌که آساد آجام حراب واساود طعان وضراب بودند تیغ وتیر درایشان کشیدند ومیمنه ومیسره درقلب بشکستند وهمه‌را منکوب ومنهزم ساختند

امیر احمد چون آن دست برددید وآن کوشمال کشید ازنخوت ضراوت بذلت رخاوت آمد وازربوهٔ مشاخنت بوهدهٔ مصانعت تنزل نمود وپسر «شیخ نصرت» راکه از کبار مشایخ اسلام ودرعصر خود قدوه وامام بود وپیشوا ومتعین «ولایت دانشمندیه» باستصلاح ذات‌البین درمیان انداخت وبتوسط اوتوسل ساخت

وشیخ درتمهید قواعد صلح‌واصطلاح‌وتألیف وتلفیق‌جانبین‌وحسم موادفتنه‌وفسادسعی بلیغ واجتهاد نجیبح بتقدیم‌رسانید ومجهول مبذول‌داشت نافع نیامد وسلطان برمحاربت ومضاربت جازم بود تاشیخ استقصا ازحد احصا درکذرانید وتردد او فیما بین متوالی کشت

سلطان مراقبت جانب ومراعات خاطر اورا کفت رای شیخ محض صدق وعین صوابست وهرچه می فرماید مقبول ومبذول اما بشرطی‌که «تاج الدین» ازسر فضول وفساد برخیزد وباامیراحمد بساط انبساط واختلاط‌در نوردد وقدم‌ازمنهاج صلاح‌وصواب بیرون نهد وباثارت غبار شوروشر وتهییج مواد فتن واحن اقدام نماید اکرمواظبت

این شرائط‌را التزام کند ازسرجرایم اودرکذریم وهرانچ متضمن مصالح طرفین باشد بتقدیم رسانیم والا

بیت

چوفردا برآید بلند آفتاب　　من‌وکرز ومیدان‌وافراسیاب

قضیه برین جمله قرار کرفت و «تاج‌الدین» جهت تأسیس مبانی عذرونقدیم مراسم خدمت وعبودیت نائب خودرا بحضرت سلطان فرستاد وخود متعاقب اوبشرف حضرت مستسعد کشت ووظائف خدمات لایقه‌موظف داشت ونوکران سلطان بر «تاج‌الدین» محیط شدند واوچون پیش وپس خودنکاه کرد وخودرا دردهن شیر ودم شمشیر یافت روباه صفت بتملق وتمذق تمسك ساخت ومداهنت وچرب زبانی آغازنهادوکفت من‌ازخود انصاف دادم وبکناه خوداقرارکردم ومی‌دانم‌که جاهل ودروغ کویم وهرچه بدتر ازمن صادرشده است واینك سیاه روی وشرمسار باتیغ وکفن آمده ام اکر می کشی‌عین عدل است واکر می‌بخشی محض فضل

بیت

ذنبی الیك عظیم وانت للعفواهل　　وان‌جزیت فعدل وان عفوت‌ففضل

وازین نمط لاوهٔ چند درکار کرد وکلماتی چند براند ونقشی تازه برآب‌زد واکرچه این مجموع‌که تعداد کرد همه واقع بود ودرو موجود اماچون‌دانست‌که سلطان برمساوی اخلاق ومقابح افعال‌او واقف ومطلع است وبنقیر وقطمیر در روی اوخواهد کفت مسابقت نمود وازغایت کربزی وچاپلوسی بدان اعتراف نمود وبحقیقت درجمیع عمر خود همین یك‌سخن راست کفته‌بودآنکاه کفت من‌هرچند کناه کار وبدکردارم ومستوجب سخط وشطط اما ازانجاکه عموم‌عواطف وشمول صنایع وعوارف وحسن شیمت وقوت شکیمت سلطان تواندبود امید واثق ویقین صادق دارم‌که کارمن برمقتضای لطف وکرم خود کندنه بروفق کار وکردارمن تاپیش دوست ودشمن ناموس من ضایع نکردد

بیت

من چه کردم آنچ آن آید زمن　　توچه‌کن آنچ ازتو آید والسلام

سلطان کفت اکرترا غم ناموس می‌بود از جای خود حرکت نمی کردی وسر رشتهٔ کارخود نکاه می داشتی اکنون که آمدی واختیار ازدست دادی چه نام وکدام ناموس

شعر

اذاالمرء لم یرض ماامکنه　　ولم یأت من امره ازینه
فدعه فقد ساء تدبیره　　سیضحك یوماویبکی سنه

چون این سخن بشنید برخود بلرزید وامید ازحیات منقطع کردانید وباجکری خسته وزبانی شکسته دست بدعا برداشت وکفت الهی سلطان را قوت ونصرت بخش وانصاردولت اورا منصور واعدا مکسوردار وغیر ازوکسی‌را برما حاکم ومسلط مکردان اکر سوزد وکرسازد حاکمست واکر خواند یاراند اوداند

بیت

اکر بچیز دکر سرفرازیم نرسد　　همین بس‌است‌که برآستان تست سرم

چون تضرع وتخشع بدین درجه رسانید واستکانت واستعانت ازحد درکذرانید سلطان‌را رافت فطری ورقت جبلی دراهتزاز آورد وتعطف وتلطف پادشاهانه دامن کیرشد وتباشیر بشر وبشارت بر طلعت خسروانه ظاهر کشت وازانقباض واعتراض بیرون رفت وبطلاقت ولباقت درآمد وکفت چون قبایح افعال وفضایح اعمال خودرا دانستی وبجرایم وجنایات خوداعتراف آوردی مانیزبرمصداق (العفوعن المقرلاعن المصر) ازعثرات توتجاوز نمودیم وقلم عفو درجریدهٔ سیئات توکشیدیم امابایدکه بعدالیوم برامثال این حرکات اقدام ننمایی ودراموری‌که بیرون از طور وحدتو باشد مداخلت نکنی وبر مضمون نص این حدیث‌که (رحم‌الله امرأ عرف قدره ولم یتعد طوره) کارکنی تاازآفات (ان عدتم عدنا) ایمن‌باشی چنانك شاعر این‌معنی ازکلام قدیم اقتباس کرده‌است وکفته

بیت

ان عادت‌العقرب عدنا لها　　وکانت النعل لها حاضره

«تاج‌الدین» چون این نصایح بلیغ ومواعظ فصیح بشنید واین وعدو وعیداستماع کرد جان رفته بقالبش باز آمد وزبان بثنا ودعا بکشاد وکفت

بیت

واوعدتنی حتی اذاما ملکتنی　　صفحت وصفح‌المالکین جمیل

پس دستوری خواست‌وکفت بروم وبنده زادکان را بحضرت فرستم تابدیدار همایون وشرف پای‌بوس مشرف وسرافراز شوند وسعادت مثول دریابند این بکفت وروان شدودرهیچ مقام‌قرار نکرفت وبصوب [۱] کریخت «وامیراحمد» درقلعهٔ «ترخال» نشسته منتظرکه «تاج‌الدین» اساس مصالحت کسترده باشد وقواعد موافقت ومصادقت تمهید کرده غافل ازان‌که اوخود قرار بر فرار داده است وهزیمت اختیار کرده‌وکفته

بیت

بازببط کفت‌که صحرا خوش است　　کفت شبت خوش‌که مراجا خوش‌است

وسلطان روزدوم فوجی ازعساکر برسر «امیر احمد» فرستاد تااورا ازانجا ازعاج کردند ورخت وبار وجمال وبغال‌وسلاح وسلب اوبغارت کرفتند وغنیمت فراوان‌واموال بی‌پایان بدست آمد ورایات ظفر شعار فیروز وکامکار بتوقات نزول کرد وجشن عید رمضان مبارك آنجا ساختند

وسلطان روزی چند بتناوش کاسات عقار غبار حوادث روزکار ازصفحهٔ خاطر فروشست وباستماع نغمات اوتار صمیم دماغ ازشواغل افکار خالی ساخت کاهی آینهٔ دیده بشراب ارغوانی روشن می‌داشت وکاهی سویدای دل بجمال ساقی کل چهره منورمی ساخت

---

[۱] ایاصوفیه‌ایله راغب پاشا نسخه‌لرنده موضع اسمنك یری بیاض بیراقیلمشدر . اسعد افندی نسخه‌سنده (بسرسا) یازلمش‌که بوده مهملدر ظن ایدرم‌که دوغروسی اشاغیده کله‌جکی وجهله (سونیسا) در

شعر

کونه لونه فحسب فما — هو لولاه غير مكتتم
عرض قائم بجوهره — ان تعاطاه مقعد يقم
وسهيل لدى الغروب كما — اوجه الشرب حمرة الادم [۱]
فهو فى كاسه لرقته — كامتزاج الوجود بالعدم

ودران ايام خبر رسيد كه «امير احمد» و«تاج الدين» در «سُونيسا» اجتماعى ساخته تدبيرى مى كنند

سلطان چون جمع ايشان را درحسابى نمى كرفت ومى دانست كه جمع مكسر غير سالمست جمعى مصحح ساخت ووجوه دولت واركان حضرت را مفرد آومثنى پيش خود خواند ودرمصادر وموارد امور حال واستقبال وتصريف قضايا ومهمات آن مفاوضه پيوست ودرباب انفعال مخالفان وافتعال ايشان راى زد وامرونهى جازم فرمود وصحيح ومعتل آنرا بميزان تميز واعتبار بر سنجيد ومثال جهان مطاع لازم الاتباع انفاذ فرمود تاامراى دولت آلات وادوات حرب مرتب ساخته هريك بافروع ومنشعبات خوددرنيم شب سوار شوند وچون ضحاك صبح ازافق مشرق حشم برآورد وجمشيد خورشيد درفش كاويانى بربسيط آفاق جلوه داد سلطان فريدون صفت بالشكر جرار برولايت «نكيسار» تاخت وپسر تاج الدين «الب ارسلان» نام كه ازبرادران بشجاعت ودلاورى ممتاز بود وباقدام واقتحام موصوف ومعروف بامقدمهٔ لشكر مصادف شد وبضرب سيوف بواتر ورماح عواسل اورا منهزم كردانيدند وبر دستش زخمى مولم وجرحى مفجع رسانيدند وسلطان باغنايم وفوايد نامحصور بتوقات آمد وامير احمد رسل ورسايل بحضرت متوالى ساخت وضرورت وقت را صلحى درميان انداخت وفصل بهار درآمد ورايات همايون بمطلع دولت ومسرح سعادت خراميد .

رفتن سلطان بقيصريه جهت دفع مفسدان ونزول بكوسه داغ وسياست كردن جمعى ازاهل غدر ونفاق

چون همواره ازقيصريه قصاد مى رسيدند واز «ولد عمر» كه دران حدود بى رسمها

[۱] اشبو اوچنجى بيت اياصوفيه نسخه سنده يوقدر

مى كرد ودست بغارت وتاراج برآورده تشويش صادر ووارد مى داد وراهها دربند آمده مردم استغاثت مى كردند وتظلم مى نمودند

سلطان جهت دفع آن حادثه وقطع آن عاديه وقلع اشرار وترفيه اخيار لشكر مرتب ساخت وباحتشاد جنود واعتداد جيوش فرمان داد وپيش ازطلوع رايات ظفر شعار لازالت خافقة الانوار «اخى عيسى» را بااجناد قيصريه روانه ساخت مبنى برآنك «ولد عمر» بكمان آنكه جماعت قيصريه قصد او كرده اند ازقلعه بيرون آيد وبديشان مشغول شود آنكاه سلطان كمين كشاده مغافصه برسر اوتازد واورا دريابد

وبرين منوال تدبير كرده زمانى دركمين نشست وآن مفسدان برباطن حال وقوف يافته ازقلعه حركت نكردند .

سلطان ازمكمن بيرون آمده بصوب قلعه روانه شد وبرسر تلى فروآمد ولشكريان غنيمت كرفته مى آمدند وبطرف قيصريه مى رفتند

تاخبررسيد كه «اخى عيسى» بامعدودى چند بردرقلعه رفت واهل قلعه هجوم كرده اورا درميان كرفتند ومدد مى خواهد

فوجى سواراز بصوب قلعه تاختند وتارسيدن بقلعه اورا كرفته بودند ودرقلعه برده وآن سعى مفيد نيفتاد

سلطان بحكم ضرورت بقيصريه آمد وبعداز روزى چند برقلعه تاختن آورد وشهر غارت كردند وچون بازكشتند جمعى ازقلعه بيرون آمدند وتبلدى دركسوت تجلد فرامى نمودند وتهورى درلباس تجبر ظاهر مى كردانيدند تاسوارى چند ازلشكر منصور برايشان دوانيدند وهمكنان را بشمشير بكذرانيدند وبعضى را بفنا رسانيدند وبعضى را مجروح ومقروح اسير وكرفتار ساختند .

وسلطان باغنايم وسوايم فراوان بسيواس آمد وچون موسم ييلاق درآمد بكوسه طاغ توجه نمود واتراك شام كه پيش ازان درمخلب عقاب عقوبت سلطان كرفتار شده بودند وكوشمال بليغ يافته استقبال كردند وبخدمات لايقه وعبوديات شايسته قيام نمودند وبرقرار سابق كوسفند شيلان وساير اتاوات ومقررات تقديم كردند وبمراسم اطاعت واستسلام مبادرت نمودند وسلطان درمراعى آن مصيف ومسارح آن مروج روزى چند برسم تنزه اقامت فرمود ودرمراتع آن مرابع تفرج وتعرج مى كرد تاازسيواس معتمدى رسيد وتقرير كرد كه اهالى شهر عاصى شده راه مخالفت پيش كرفتند وازمنهج مطاوعت

ومتابعت عدول نمودند و «جنید» رادعوت کرده مترصداند که چون او بدیشان ملحق کردد باتفاق یکدیکر «پسر علی بك» را بامارت نصب کنند وشهر وولایت فرو کیرند

سلطان «امیر عبدالله چلبی» را طلب فرمود وجهت احضار مفسدان بسیواس فرستاد وبعمارت قلعهٔ «برطلوش» که جهت دفع فساد لشکر ارزنجان وجماعت قلیج ارسلان سدی سدید وکهفی وثیق بود مشغول که مشارالیه رسید ومدابیر شهررا که سر بعناد وفساد بر آورده بودندو پای ازدایرهٔ انقیاد بیرون نهاده حاضر کردانید ومقدم ایشان «امیر حاج» نامی بود که خیاط علی بك بود وازصرافان «بایزید» نام مفسدی فتنه انکیز که همواره پیش امرا تردد کردی وبغیبت ونمیمت پیش ایشان تقرب جستی وازقدیم الایام پروردهٔ نعمت وبرآوردهٔ تربیت وعاطفت سلطان بود وبا اولاد عمر اتحاد واتفاقی داشت وازآخیان «پسر خواجه آراسته اخی محمد» نامی که درعهد کودکی مهر فتوت اوبدست فضیحت برداشته بودند وچشم شرم وآزرم اوبخاك وقاحت انباشته تیاد انقیاد بدست هر کس داده بود وچهار پای صفت درزیر این وآن افتاده خلیع العذار بمجالس خمر وزمر درآمدی وبا اهل فسوق وفجور صحبتهای پراکنده داشتی ودر اخریات بمشهد امیرالمؤمنین علی کرم الله وجهه رفته بود وخرقه پوشیده وبعد خراب البصره بزهد تقلیدی وصلاح مجازی اشتغال نموده ودیکر «اخی ناصرالدین» نامی که پیش ازان بعلت خیاتی اورا ازشهر نفی کرده بودند وازمیان جمهور رانده وبعداز مدتی بواسطت قرابتی که باکدخدای شهر داشت سلطان مرحمت فرموده ورخصت داده تااورا درشهر مدخل دادند وجهت او ادرار وزاویه تقریر وتعیین فرموده ودیکر شخصی ازمعارف اساقفهٔ نصاری باایشان متفق شده وقرار بران داده بودند که «جنید» را بانوکران در کنیسهٔ بزرك که درظاهر شهر واقع است درکمین نشانند وجماعت مفسدان بدروازهٔ توقات جمع شوند واورا درشهر آورند وپسر علی بك باایشان شرط کرده که همکنان رامعتبر سازد وهریك راباهی ومنصبی مخصوص ومتعین کرداند ازجمله پیشوایی وکدخدایی شهر جهت «امیر حاج خیاط» مقرر کردانیده بود ومواضع واقطاعات امرا وارکان دولت را بهریکی ازین اراذل نام زد کرده وبرین جمله متفق الکلمه بودند

• سلطان شخصی راکه همواره ازامیر حاج پیش جنید تردد نمودی واعلام واستعلام حالات کردی ونقیر وقطمیر این قضیه باسلطان درمیان نهاده بود طلب داشت حاضر شد وعلی رؤس الاشهاد غدری که انکیخته بودند بحضور ایشان مشروح ومفصل بیان کرد وخبث

ضمیر ومکیدت باطن آن سفلکان عاصی مواجهه آشکارا ساخت وباهریك کفت درفلان زمان وفلان مکان رای چنین زدی وفکر چنان کردی

ومجموع بغدر وقصد اقرار کردند امادرفروع وجزئیات اختلافی چند درمیان آمد وجرم وجنایت بیکدیکر حواله می کردند یکی می کفت بادی توبودی ودیکری می کفت مرا اغوا واضلال توکردی وشیطان راه من توشدی وامثال این ترهات مزور وسخنان مبتر می کفتند و «بایزید صراف» که قلاب این دارالعمل ومزور این عقد وحل بود قلبی راکه زده بود می خواست که بسکهٔ مزوق رواج دهد وغشی را که نهفته بنقش مزیف بکذراند وازان بی شعور که نقاد بصیراست وصاحب عیارخبیر بدازنیك نیك می شناسد وحق ازباطل دانسته فرق می کند چون ابلیس تلبیس وتدلیس آغاز نهاد وکفت مدتهاست تادرخدمت این خاندان جان سپاری کرده ام وسالها درتمنای این دولت خون خورده اکنون که توفیق یاری کرد وکار بروفق ارادت جاری شد مستظهر شدم وکفتم

مصراع

آنچ ازخدای خواسته بودم بمن رسید

ودیکر روی نامرادی نخواهم دید وبارمحنت ایام نخواهم کشید وندانستم که بجای خمر خمار خواهم برد وبدل نوش نیش خواهم خورد وفریاد می کرد وازین نوع مهملات می کفت

سلطان کفت باری درین قضیه چه صواب دیده بودی که محل تشریف وتربیت باشد وکدام وسیلت انکیخته که موجب اعتبار واشتهار تواند بود

کفت می خواستم که جنیدرا درکنیسه بنشانم وبحضرت شتابم واز صورت قضیه اعلام دهم واورابدین حیلت درورطهٔ هلاك اندازم

واین هم افترای صریح وافتعالی شنیع بود که بربدیهه تصنیف کرد ودروغی ازین کونه فراهم بافت

و «اخی ناصرالدین» که جهینهٔ این اخبار وحقیبهٔ این اسرار بود ولوم نفس وخست طبع اورا بران داشته که پاداش اصطناع بامتناع دهد وحق احسان بعصیان کزارد کفت حاشا وکلا

مصراع

من ازکجا سخن سرمملکت زکجا

ومرا درین میان کناهی نیست وغایة مافی‌الباب آنك ملتزم شده بودم که دروازه بشکنم وجنیدرا درشهر آورم واتفاق من‌با ایشان همین بیش نبود

ومقدم اساقفه که کفرجبلی‌وعداوت ملی‌دماغ اوتیره کردانیده بود وحمیت‌جاهلیت چشم بصیرت اوپوشیده کفت مرابرین قضیه وقوف نیست وازین حال خبرندارم الا آنکه این‌جماعت بیش من آمدند وکفتند مارا اجازت‌ده تاجنیدرا درکنیسه بنشانیم واین رازبا کسی آشکارامکن اکنون بدین مقدار مرا شریك ایشان ساختن فراخور انصاف ومعدلت سلطان نباشد

و«اخی‌محمد» که سکهٔ حیا وحمیت درعهد صباشکسته بود وخرمن‌فتوت‌ومروت درایام کودکی برباد داده ودرمجامع ومحافل مستان ومی‌خوارکان‌چاشنی هرمذاقی ومصب هربزاقی بود کفت این جماعت بیش من‌آمدند وسوکند یادکردند وبمن سوکند دادند ومن جرمی ندارم

سلطان کفت چرا بمن اعلام نکردی

کفت درفتوت مانمی کنجید

سلطان کفت درعهد کودکی درفتوت شما چیزها می‌کنجید چونست که‌این زمان این قدر نمی کنجد

فی‌الجمله چون درقصد وخیانت همه‌داخل بودند وبزبان خود اعتراف آوردند وکار بجان وکارد باستخوان رسید هریك دست درشاخی‌واهی‌می زدند وبحجتی مهمل‌می آوردند ووضیع وشریف‌را معلوم ومحقق شدکه باولی‌نعمت غدرکرده‌اند ودر قانون‌عقل وشرع کناه‌کار وواجب القتل اند

آنکاه سلطان برمنوال (انما بغیکم علی‌انفسکم) بسیاست ایشان فرمان داد وهمکنان بتیغ‌ازرق که برهان حق‌وداور مطلق‌است سرازتن وروح ازبدن‌جدا کردند وبجزای‌قصد ونیت خودرسانیدند (وکذلك نجزی المجرمین)

بیت

قضی الله ان‌البغی یصرع اهله وان‌علی الباغی تدور الدوائر

وازان جمله «اخی‌محمد» راکه جوانی تازه‌بود وفقاع ازفتوت ومروت‌می کشود موقوف فرمود

وچون‌حکم حق‌بران ملاعین جاری‌شد وساحت دولت ازلوث‌وجود ودنس نفس ایشان پاك‌کشت سلطان کفت این‌طائفه‌را شرکا واتباع واذناب واشیاع باشندکه درین‌قضیه باایشان همداستان بوده‌باشند وبفرمود تاتفحص وتتبع کردند بسیاری ازمردم باایشان‌اتفاق داشتند ومنهیان اسامی همه تعداد کردند

سلطان همه‌را عفو فرمود وازکناه ایشان تجاوز نمود وازپسر علی بك که ناب‌اعلی وقدح معلی‌بود بسبب حقوق ممالحت ومصاحبت‌که باپدراو موکدداشت اغماض واعراض کرد وازجرم اودر کذشت

واین‌دوم نوبت بودکه دربارهٔ سلطان غدرکرده بود وبامفسدان درساخته وسلطان نظربر صحبت قدیم وقاعدهٔ مستقیم واکرچه کناه‌بزرك‌وجرم فاحش‌بود بروابقاکرد واز مجازات ومکافات ازوتنزل نمود وکفت (لاتثریب علیکم الیوم یغفرالله لکم وهو ارحم الراحمین)

شعر

لنا شیمة لاترتضی‌الغدر صاحبا ورأی علی الایام لایقبل الوهنا
اذاما اتخذنا صاحبا لم‌نجازه بسوء واحسنا بافعاله الظنا
فمن ینقض الایام مرة عهده فانا علی العهد القدیم کما کنا
الام التجنی والاساءة منکم عتبتم فاعتبنا وخنتم فماخنا

مخالفت امیراحمد ومحاربت سلطان بااو وشکستن اوراورفتن بقیصریه

وچون آن‌قضیه بفیصل رسید سلطان بسیواس رفت وبعدازمدتی خبررسیدکه امیر احمد باستماع این‌غدر مغرورشد وخلع ربقهٔ عهد ومیثاق کرد وبتصور مجالی وخیال محالی

«قِنْنارِپناری» که سرچشمهٔ نزه ومقامی خرماست مخیم ساخته بجمع عسا کر وترتیب اسباب جنك مشغولست وعزیمت مصمم ساخته که بولد «قودودار» پیوندد وباتفاق واستظهار او بولایت سیواس درآید وتاجنبیدن او سلطان نهضت کردومتوجه اوشد و منهیان رسیدند وکفتند بغفلت تمام برمجاز لشکر نزول کرده است وبی خبر نشسته

سلطان پیش ازان که آفتاب تیغ از کمر کوهسار برکشد وسپر زرین ازافق مشرق بنماید فرصت غنیمت شناخت وبرق وار برسر او تاخت تاب حمله نیاورد وبامعدودی چند بهزیمت رفت وبار وبارکاه وخیمه وخرکاه برجای رها کرد ولشکر منصور درخیام وانعام ومراکب وجنایب او افتادند وغنیمی وافر از نقد وجنس وصامت وناطق بدست آوردند وچندان مواشی فراهم آمد که ازکثرت ووفرت آن کوه وهامون مختنق شده بود وکرد ازبسیط غبرا بقبهٔ خضرا رسیده وسلطان بافتحی کامل ونصرتی شامل بمربع دولت ومرتع سعادت باز آمد وصیت آن سعی جمیل دراطراف واکناف عالم انتشار یافت

شعر

فیاحسن الزمان وقد تجلی بهذا العز والاقبال صدره
وکان الدهر یغدر قبل هذا فحل وفاؤه وانحل غدره
فقل للنصل وافقه نصاب وقل للافق اشرق فیه بدره

وچون فصل زمستان درآمد رای سلطان بران قرار کرفت که جمعی حرامیان که از جوانب بجنید پیوسته اند وبمعاونت ایشان خرابی مسلمانان می کنند وبسبب صعوبت مضایق ومعاقل درفصول دیکر تعریك وتقریع ایشان متعذر ومتعسر اکنون که فصل زمستانست وایشان بعلت تراکم ثلوج وشدت سرما ازرؤس جبال وظهور قلال وتلال در مطاوی اودیه ومهاوی سهول نزول کرده اند ودرمساکن سهل المأخذ غافل وبی شعور نشسته اکر برسر ایشان تازد مادهٔ مدد وقوت ایشان ازجنید منقطع کردد وهم ایشان بجزای خود رسیده باشند وضعفی مفرط ووهنی مفجع بحال جنید راه یافته وآنکاه قلع وقمع او آسان کردد وتدبیر وتسخیر قلعه بسهولت تیسیر پذیرد

نظر برین صورت توجه نمود ولشکر ساخته ناکاه برسر ایشان تاخت واتفاقا دران زمستان برفی عظیم باریده بود چنانك توشمالان ایشان را یك یك ازخانه بیرون می خواندند

ودستکیر می کردند وقلعهٔ که دران حدود بجنید تعلق داشت فتح کردند و «حسین» نامی را که باجنید اتفاق واتحاد تمام داشت وبزرك آن احشام بود درآهن کشیده مقید کردانیدند وآن مزارع ومرابع باسائر ولایات مضاف ومنضم کشت وبمؤامرهٔ دیوان اعلی درآمد وبعلت این حادثه اختلال وانکسار فاحش بحال جنید راه یافت وعاجز ومضطر فروماند ودم در پوست وسر در کریبان کشید وسلطان بانجح مقصود وحصول مطلوب بقیصریه آمد وباستعداد فتح قلعه ازعراده ومنجنیق وغیره اشتغال نمود وبتدبیر کار جنید پرداخت

واو چون در مآل حال خود تأمل نمود ووخامت عاقبت ورداءت خاتمت آن بعین الیقین مشاهده کرد ودانست که باپیل دمان پهلو زدن وباشیر ژیان پنجه آزمودن ازصوب صواب وسمت سداد ورشاد بیرون است عنان تهور وتجبر باز کشید وباد کبر وغرور ازسر بیرون کرد وپیش سلطان رسول فرستاد وشفعا انکیخت ومتوسطان درمیان انداخت و «اخی عیسی» را که درحبس داشت شفیع زلات وعذیر خطیئات خود ساخت

سلطان کفت مادام که اخی عیسی درقید اوست هر مرحمت وعاطفتی که دربارهٔ او ارزانی خواهد رفت ازراه کذر او خواهد دانست وسبب او را خواهد شناخت نه حسن تعطف وتلطف مارا وبفرمود تا اخی عیسی را بحضرت فرستد

جنید چون دید که چاره ازغیر اطلاق وتدبیر جز وفاق واتفاق نیست اخی عیسی را با ترتیب وآیین تمام بحضرت سلطان فرستاد وخدمات ستوده وعبودیات پسندیده بظهور رسانید واز جرایم وجنایات خود استعفا واستغفار نمود وسوکندی یاد کرد محتوی بر آنکه بعد الیوم طریق عقوق وعصیان نورزد وبرمنهاج حق کزاری وطاعت داری استوار بوده ازاوامر ونواهی که صادر ووارد کردد عدول ننماید وبمال ولشکر ودیکر مقترحات ومفترضات امتثال لازم شمرد ومراسم بندکی وخدمتکاری کماهو حقه بتقدیم رساند

سلطان چون این تضرع وتخشع ازو مشاهده کرد قلم عفو در جراید جرایم او کشید ومواضعی که ازو بقسر وقهر ستده بود برو مقرر ومسلم فرمود وبسیواس آمد ودرنواحی واطراف بصید وسیران تعلل می نمود وبفضل وبذل روزکار می کذرانید تاچون بحدود ارزنجان رسید خبر دادند که «امیر تُمُور» ب «آلاطاغ» نزول کرد وارزنجان برهم رفت

سلطان بسیواس معاودت کرد وباِلحام واستحکام برج وبارهٔ آن مثال داد وجهت محافظت فروج ودما ورعایت ارامل ویتامی قتال ونزال را ساخته وپرداخته شد

و « امیر مطهرتن » ارزنجان خالی کرد   واهل وعیال واثقال واحمال بقرا حصار فرستاد واهالی ارزنجان دران حادثه جلای وطن کردند   وهربك بطرفی رفتند ودر تخوم بلاد ودیار منتشر وپراکنده شدند

وامیر مطهرتن بامعدودی چند موقوف کردی بود که ازشهر بر خیزد وچون باد بکریزد

و «امیر تمور» بارزن الروم رسید وبرتراکمهٔ « قَراقُیُنلو » تاخت وا کثرایشان‌را اسیر ودستکیر ساخت وقتل وغارت کرد وبازکشت وارزنجان ازشراو سالم ماند

وباستظهارآن فترت وآشوب « امیر احمد » فضول وفساد آغاز نهاد وفتنه وفجور از سر کرفت وبزیله آمد وبر عادت لصوص خانهٔ چند بسوخت ودرقلعه کریخت

وسلطان بر اماسیه نهضت کردوجمیع ولایت واحشام آنرا نهب وتاراج فرمودوبجای هرخانه که سوخته‌بود دیهها ویران کرد   وبعداز انقضای آن احوال بسیواس آمد وپیوسته ازاماسیه مردم کریخته بحضرت می‌آمدند   تاجمعیق بنوا حاصل شد وقوت وشوکت تمام روی نمود واوضاع درسلك انتظام قرار کرفت

رفتن تاج‌الدین بولایت سلیمان بك واستمداد نمودن او ازسلطان ونکبت تاج‌الدین وقتل او

تاج الدین درولایت « حاجی امیر » طمع کرد   ودراستخلاص آن سعی پیوست وسبب آن‌بودکه حاجی‌امیررا خستکی عظیم روی نمود وبمرضی‌الیم مبتلا شد وبشرفهٔ‌هلاك رسید   وچون ارشد اولاد وامجد ابنای او « سلیمان بك » بود وآثار نجابت ونبالت درناصیهٔ اومشاهده‌می کرد   وانوار رشد وکرامت درجبین اولایح‌می‌دید   جماعت اقربا واهالی ولایت راپیش خودخواند وکفت غایت ونهایت هر مخلوقی مرکسست وآن جامیست‌که مجموع رامی باید نوشید وچاشنیی‌که همه‌را می‌باید چشید وبیماری یکی ازاسباب وعلامات آنست ومن درعین آن حالتم اکنون صواب دران‌می بینم‌که پیش ازان‌که رقم سکوت برصحیفهٔ زبان من نهند وخط‌عزل بر منشور حیات من کشند ولی عهدی‌که قائم مقام من باشد درمیان شما تعیین کنم ومدبری جهت مناظم امور ومصالح جمهور مقرد سازم   تابعداز وفات من مباشر منصب امارت شده دراصلاح حال ومآل شما سعی

پیوندد وبمراسم ریاست وحراست اشتغال نماید تابسبب مخالفت ومنازعت فرزندان فتنه وآشوب قائم نشود وانقلاب واختلال بحال شماراه نیابد وخبط وخلل باوضاع متطرق نکردد

همکنان درتصمیم آن‌رای ممنون منت ومرهون رحمت وعاطفت او کشتند وامارت بر سلیمان بك مقرر شد ومعارف ومشاهیر بروبیعت کردند وسوکند خوردند

وحاجی ابراهیم عهد بست وشرط کردکه بر تقدیر زوال مرض وحصول صحت فسخ این‌عهد نکند وحکومت برسلیمان‌بك مسلم دارد   واومنزوی شده دست‌ازملابست امر امارت کوتاه کرداند وبطاعت وعبادت حق تعالی اشتغال نماید وبرین جمله ازطرفین عهد بستند وقرار کردند

بعداز روزی چندباری تعالی‌اورا انتعاشی کرامت کرد وعرض مرض روی‌بانحطاط نهاد وحال مزاج بقوام پیوست وچون قوا واعضا وحواس بقراراصل بازآمد ووجود ازضعف اعتلال بقوت اعتدال رسید بحکم (فاذا ذهب‌الخوف سلقوکم بالسنة حداد اشحة علی الخیر) « حاجی امیر » رابواعث زعامت درباطن اختلاج یافت ودواعی حکومت درطبیعت متجدد کشت وخواست‌که پسررا ازربقهٔ ایالت منخلع سازد واز منصب ریاست معزول کرداند

وپسر درعنفوان جوانی ورونق شباب بود ومباشرت امور امارت‌را لایق وشایسته وبصنوف کمالات نفسانی مزین وآراسته   ودرمفاخر ومناقب تیغ وقلم یکانه وفرزانه فکیف‌که پدر برضاورغبت خود درحال اختیار واقتدار اورا ولی‌عهد ونائب مناب‌خود ساخته بود   وزمام قبض وبسط امور بقبضهٔ تدبیر وتصرف اوباز داده   وبعهدومیثاق مؤکد وموثد ساخته‌وبوسیلت این اعباب قوم وقبائل واکابر واماثل بعضی بحجت عهد وسوکند وبعضی بعلت رجحان سلیمان‌بك دراستیهال‌واستحقاق شغل امارت برپدروطول مکث وقدم عهد اوبسلیمان بك مائل وراغب بودند

واونیز ازغایت بعد غور وعلوهمت بعزل وخمول تن درنداد وبصغار واحتقار راضی نشد   وبرقول وشرط وعهد وسوکندی‌که منعقد شده ثابت واستوارمی‌بود

تااختلاف کلمه‌درمیان آمد وقضیه بخصومت ونزاع انجامید وکاربدان رسیدکه « حاجی امیر » پیش امرای اطراف نواب فرستاد وازایشان استمداد واستنجاد خواست وباپسر مقابله ومقاتله پیوست وبحکم حق وراستی پسرهم بران منوال بااومدافعت وممانعت می‌نمود

وبدين سبب درميان اقارب وعشاير ايشان مخاصمت افتاد وبواسطهٔ تنوع اهواوتشعب آرا فتورى دركار ايشان پيداشد وخصما وغرما ازهر طرف دست تطاول بدان ولايت دراز كردند

وازان جمله «تاج‌الدين» كه دشمن قديم آن خاندان ومدعى وغريم آن دودمان بود وهمواره مترصدآن‌كه واقعهٔ افتد وحادثهٔ روى نمايد تافرصت دريافته مجال مداخلت يابد وكوامن عداوت وضغينت بظهور رساند چون اختلاف كلمه درميان ايشان مشاهده‌كرد ومنافست ومجادلت احساس نمود كفت (اضاعة الفرصة غصة)

بيت

بادر لفرصتك الزمان ولا　　　تلبث فان‌الفوت فى‌اللبث

ولشكر ساخت ودونوبت برولايت ايشان تاخت وظفر نيافت تابارديكر مستعد ومرتب شد وعزيمت مصمم كردانيد

«سليمان بك» دردفع آن عاديه ومنع آن غائلهٔ‌التجا بدولت سلطان نمود وترياق آن‌سم ومفرح آن‌غم ازدارالشفاى اهتمام واعتناى اوطلبيد ورسل ورسايل مترداف كردانيد

سلطان مأمول اوبانجاز وانجاح مقرون داشت وشيخ‌الاسلام قطب‌المحققين علاءالملة والدين «شيخ يارعلى» راكه‌شيخى كامل وعالمى عامل بودوبخصال محبوب وخلال مرغوب مشهورومذكور بامعتمدى ازنواب پيش تاج‌الدين فرستاد وكفت　استماع افتادكه‌بى هيچ علق وسببى بر ولايت سليمان بك هجوم كردى وچند بارلشكر بر سر اوكشيدى وطمع درملك موروث وخاندان قديم ايشان كردى وراه معادات ومناوات پيش كرفتى وبساط حقوق جوار وقرب ديار درنوشتى واين حركت بغايت ذميم وشنيع نمود وازحسن‌سيرت وصفاى طويت توغريب وعجيب افتاد

شعر

اذاانت‌لم‌تنصف اخاك وجدته　　　على‌طرف‌الهجران ان‌كان يعقل
ويركب حدالسيف‌من‌ان تضيمه　　　اذالم‌يكن‌عن‌شفرةالسيف‌مزحل

واكر ميان اوو پدر مناقشتى افتاد يامنافستى واقع شد طريق مروت وشرط اخوت

وفتوت آن بودكه بمناصحت ومصالحت درميان آيى وبصنوف لطايف وفنون بدايع رفع غبار ودفع نفار ايشان كنى ودراصلاح ذات‌البين وتأليف جانبين غايت جهد ونهايت سعى مبذول دارى وحجابى‌كه حائل شده ازميان بردارى نه‌آنك جزوعلت فتنه وفساد شوى وغريم ثالث بيرون‌آيى وخواهى‌كه‌بتغلب وتسلط‌ملك‌موروث ووطن‌مألوف‌ايشان‌فروكيرى وقصدمال واهل وعيال ايشان روادارى　وفى‌الجمله شرط انصاف آنست‌كه چون خير نرسانى شربازدارى وبجاى اصلاح افسادنكنى وبولايت خود قانع شده مزاحم ومعارض ايشان نشوى ودست ازجنك وجدال كوتاه كردانى وبرين منوال سوكند يادكنى واكر بر خلاف اين روى وقدم ازدائرهٔ انصاف ومروت بيرون نهى ماتقويت وتمشيت [١] اوخواهيم كردن ومظاهرت ومعاضدت اوواجب دانست　وبعد ازان اكر مكروهى بتورسد يامحذورى روى نمايدبايدكه آنرانتيجهٔ ظلم وتعدى خود شناسى نه‌حيف وميل‌ما وازتهتك وتهور خوددانى نه‌ازترك حفاظ وذمام‌ما

شعر

صن‌حر وجهك لاتهتك غلائله　　　فكل حرلحر الوجه صوان
ورافق الرفق فى كل‌الامور فلم　　　يندم رفيق ولم يذممه انسان
ولا يغرنك حظ جره خرق　　　فالخرق‌هدم ورفق‌المرءبنيان

شيخ باداى اين‌رسالت روانه شدوآخرايام رمضان بود

وبعداز مدتى روزى سلطان برلب آب سيواس سيران‌مى كردكه شخصى آمدوبا «اميرسعيد» سخنى كفت واوعلى الفور بحضرت سلطان شتافت وتقرير كردكه‌خبررسيدكه تاج‌الدين لشكر انكيخته برسرسليمان بك رفته‌است وحربى عظيم درميان قائم‌شده‌وسليمان بك‌اورا درمضيق پيچيده بضرب شمشير دماراز لشكراو برآورد واورا باپانصد سوار بدار البوار فرستاد

ومتعاقب اين‌خبر قاصدرسيد وخبرآمدن شيخ رسانيد وچون‌شيخ بحضرت پيوست سلطان ازكيفيت احوال استنطاق نمودتقرير كردكه اول برموجب اشارت عالى تاج‌الدين تمام شروط ونصايح‌را التزام‌نمود وبران‌موجب سوكند يادكرد وسوكند نامهٔ مشتمل

[١] اياصوفيه نسخه‌سنده (تقويت‌وتمشيت) يرنده (مدد ومعاونت) عباره‌سى وار

برشهادت ائمه واشراف نوشته بماتسليم كرد آنكاه لشكر ساخت ومعتمدى را كه درصحبت من بود مصاحب خود كردانيده برسر سليمان بك رفت ودروقت توجه بااو كفتم كه يك شرط معتبر درين سوكند آنست كه بادوست سلطان دوست باشى وبادشمن دشمن ومعلوم ومقرراست كه سليمان بك دوست وهواخواه سلطان است وتو بجنك او مى روى پس سوكند شكسته باشى وخودرا برشمشير خداى زده وحال مشكل خواهد بود

بدين سخن مبالات ننمود وروانه شد وبدين دليل كه خلاف سوكند كرد سلطان را خبر كشتن او محقق كشت وشبهت نماند چه يقين است كه هر كه با كلام قديم وكتاب كريم استخفاف كند وبنقض عهد خداى تعالى اقدام نمايد هر آينه كار او بچنين قضايا منتهى شود وعاقبت او بمثل اين دواهى مختوم كردد كه (ومن يعص الله ورسوله ويتعد حدوده يدخله ناراً خالداً فيهاوله عذاب مهين)

رفتن سلطان بنكيسار وتسخير قلعهٔ « اِسْكَفْسِيرْ » وآمدن امير مطهرتن بحدود سيواس وانهزام او

سلطان بعداز تحقيق اين حادثه وكشف اين واقعه « امير سعيد » رابنكيسار فرستاد وبجمع عساكر وترتيب آلات وادوات آن اشتغال نمود تااهالى « نكيسار » رسيدند وكليد شهردر آوردند وطاعت وتباعت را ملتزم كشتند وباذعان واطاعت مجاهرت نمودند

سلطان ايشان را استمالت داد ونوازش فرمود وفوجى ازعساكر برسبيل تقدمه روانه كردانيد وبنفس خود متعاقب ايشان روان شد وچون بظاهر بلد رسيد خواست كه تجديد وضو كند وزيارت شهيد سعيد مجاهد « غازى ملك دانشمند » نورالله رمسه دريابد كه ناكاه خارى دردست سلطان خليد وخون روان شد

وبعداز انقطاع آن وضوساخت وازجريان خون درخاطر خطير خطور كرد كه « ملك غازى » بامابزبان حال مى كويد كه جهت فتح اين بلده خون ماريخته شد تونيز باما موافقت كردى

وبعداز تقديم شكر وسپاس بارى سبحانه وتعالى سوار شد وبى مقاسات تعبى وممارست حربى وضربى نكيسار درحوزهٔ تسخير وقبضهٔ تحصيل آمد وفتح نامها باطراف نوشتند

ومبشران دوانيدند ونذر خداوندكار قطب العارفين سلطان المحققين « مولانا جلال الحق والدين [۱] » قدس الله سره العزيز بوفا رسانيد

وعلت التزام نذر آن بود كه دران ايام كه سلطان را داعيهٔ دفع « قلج ارسلان » بديد آمد درمجلس او جزؤى ازاشعار مولانا هم بخط شريف او آوردند سلطان جزؤ بردست كرفت وبنيت آن عزيمت فالى كشود اول بيت ازصفحهٔ يمنى اين برآمد كه

بيت

هرچه آن خسرو كند شيرين كند   چون درخت تين كه جمله تين كند

وفحواى تمام آن غزل مناسب قصد ونيت افتاد وچون فال برحسب حال برآمد وآن مأمول بحصول پيوست سلطان نذر كرد ودرنيت كرفت كه درهر شهر وولايت كه حق تعالى بدو ارزانى دارد ودرتحت حكم آورد بنام خداوندكار قدس سره آنجادرى ازبواب البر بكشايد وچراغى مرتب سازد وسماطى روان كند

وبعدازان يكى ازاقارب سليمان بك بحضرت سلطان آمد وصورت نكبت تاج الدين واخلاص واختصاص سليمان بك مفصل عرضه داشت ومعتمدى را كه درصحبت شيخ پيش تاج الدين رفته بود ودرجنك پيش ايشان افتاده باخود آورد واحوال كماهى عرضه داشت

وسلطان مقدم اورا كرامى داشت وعنان عزيمت برصوب قلعهٔ « اِسكَفْسِيرْ » كه درتصرف تاج الدين بود معطوف كردانيد وچون آنجا رسيد

اهل قلعه دراول وهله امتناع نمودند وچون دانستند كه سعى ايشان نتيجه ندارد وهمه كرفتار خواهند شد قلعه تسليم كردند وسلطان درقلعه رفت وشب آنجا استراحت نمود وبامداد قلعه را باذخاير ونفايس وقرايا ورعايا ومايضاف وينسب اليها بسليمان بك اقطاع فرمود وبرسم سيورغال بدو ارزانى داشت وبنكيسار معاودت نمود

وازيسر تاج الدين محمود چلبى معتمدان رسيدند وبعداز تمهيد قواعد اعتذار واضطرار متقبل كشتند كه مال ولشكر بفرستند وسربر خط اطاعت وانقياد نهاده پاى ازجادهٔ حكم

[۱] اياصوفيه نسخه سنده (جلال الحقيقه والطريقة والدين) ديه يازلمشدر

وفرمان بیرون نهند واوامر ونواهی جهان مطاع را درهرچه نافذ شود متابعت ومشایعت واجب دارند وشقاق ونفاق نورزند وانفراد نجویند

سلطان نظر بر آنك ایشان درزمان پدر نفاقا او اتفاقا دم ازهواداری وخدمتکاری می‌زدند وغبطهٔ این حضرت مرعی می داشتند مرحمت فرمود و ولایت ایشان را باتوابع ولواحق ومضافات ومنسوبات برایشان مسلم داشت وبران جمله حکم لازم الاتباع اصدار فرمود وباسلیمان بك قرارداد که متعرض ایشان نشود وایشان نیزدرولایت او مدخل نسازند وهریك بجهات ومواضع موروث خودا کتفا نمایند

ودران ولا از «سراج الدین» که در «قیلو حصار» (۱) از کماشتکان سلطان بود خبر رسید که «امیر مطهرتن» ازعبادید اتراك واوباش تراکمه که بسبب هجوم «امیر تمور» ازاماکن ومساکن خود منزعج شده بودند ودرحدود ارزنجان مجتمع کشته لشکری فراهم آورد ومتوجه سیواس است

سلطان که این بشنید حرب را متشمر شد وبسلیمان بك قاصد دوانید تابالشکری که دارد ملحق شود

وچون بسیواس نزول کرد «امیر مطهرتن» بنواحی ولایت رسید سلطان معتمدی را از خواص پیش او فرستاد وازسبب حرکت وتوجه بدین طرف استفسار نمود ومطمح نظر استعلام کمیت لشکر وکیفیت ضعف وقوت او بود

«امیر مطهرتن» درجواب کفت عجب بود که ازتوجه نکیسار وحرکت بدان صوب مارا اعلام نداد تاوظیفهٔ مظاهرت ومعاونت بتقدیم می‌رسانیدیم وبشرط اتفاق واتحاد قیام می‌نمودیم ونایبی را باداى این رسالت مصحوب معتمد سلطان بحضرت روانه کردانید

سلطان نائب اورا بمقارعت ومصارعت انذار کرد وشرط قداعذر من انذر بجای آورد وخیمه ازشهر بیرون زد وروز دوم که برفی عظیم وسرمایی الیم بود تعبیه وتهیئهٔ لشکر کرده متوجه شد

واز «امیر مطهرتن» مکتوبی رسید مشتمل برمقدماتی چندبی نتیجه وآنك بولایت خود مراجعت نمود

سلطان سواری چند فرستاد وتحقیق حال کرد خبر دادند که شبکیر کرده بولایت خود رفت

[۱] راغب پاشا نسخه‌سنده (قویلو حصار) طرزنده یازلمشدر

درروزه راه متعاقب او براند وبدیشان نرسید وبرف وطوفان صعب واقع شد وبسیواس معاودت نمود وآن زمستان بمعاقرت ومعاشرت مشغول شد وبراغانی غوانی رحیق ارغوانی نوش می کرد ورقاد فتنه وسهاد دولت را مغتنم می‌شمرد وبابنت الکرم که مونس کرام وانفس مرام است اوقات بسرمی بردومی کفت

شعر

خل الزمان اذاتقاعس اوجمح — واشك الهموم الی المدامة والقدح
هذا دواء للهموم مجرب — فاسمع نصیحة ناصح لك قد نصح
ودع الزمان فکم لبیب عاقل — قدرام اصلاح الزمان وماصلح

عهد بستن مَنْطاش باسلطان درتسلیم مَلاطِیَّه وشکستن آن وسبب عداوت میان سلطان وامرای شام

چون فصل بهار درآمد وتخت زرین آفتاب درایوان حمل برافراختند وشمع شکوفه دربساط بساتین برافروختند وقوارع برف وسرما ازشوارع کوه وصحرا مرتفع کشت وزمانه بزبان حال کفت

شعر

هذا الربیع وهذه انواره — طابت لیالیه وطاب نهاره
دریة ازهاره فضیة — اشجاره ذهبیة انهاره
وترنمت عجم الطیور کانها — سرب القیان ترنمت اوتاره

سلطان را عزیمت ارزنجان وانتقام از امیر مطهرتن تصمیم یافت وبترتیب عدد وتکثیر عدد ومدد سعی پیوست واز نایب ملطیه «منطاش» ایلچی رسید مبنی برتأسیس مبانی مخالصت ومصادقت وتمهید قواعد مصافات وموالات ویکجهتی ویکانکی وباعث او برین اتفاق وایتلاف آن بودکه چون سلطان «بَرْقوق» برمملکت مصر استیلا یافت اولاد

واحفاد « ملك ناصر » راتتبع كردوباطفاى جمره واخماد نائرهٔ ایشان مشغول شد وایشان را ازشعار ملك وسلطنت خلع كرد وبرسریر دولت متمكن كشت واوچركسى بود مملوك كه بنسبى وحسبى منتمى نبود وبفضلى وادبى اعتزا وانتساب نداشت واكثر امرا واجناد ممالك مصر وشام ازمغول دشت بودندكه ایشان را ترك خوانند و « برقوق » بعلت نزول رتبت وجهالت نسب ازصنادید اتراك مستشعر ومتوهم شد وبتفریق جمع وتبدید شمل ایشان وتعظیم شان وانتظام حال طوایف چركس غایت اهتمام واعتنامبذول داشت وبعضى را از امراى بزرك بجرمى اندك وجنایتى مختصر بقتل آورد وبعضى را محبوس ومقبوض كردانید وباقى را مفلوك ومعزول ساخت وبدین سبب امراى اتراك ازوخائف ومتوهم كشتند وعداوت او درضمائر وسرایر ایشان مستحكم شد و « منطاش » یكى ازمشاهیرآن جماهیر بود وبجهت تشبه وانتساب ببرقوق وخلاص ازدبیب عقارب شر ونوائب ضر اوبرقیت وغلامى بازركانى اقرار كرده بود وخودرا ببرقوق فروخته ومع ذلك این تزویر وافتعال فائده نمى داد واین تدبیرواحتیال نافع نمى آمد وهمواره ازبطش وبأس اومرهوب ومرعوب مى بود ویقین مى دانست كه بعداز فراغ خاطر ازقضیهٔ « امیر تمور » وامن ازحادثهٔ او لشكر دمشق رابرسراو خواهد فرستاد ودراستهلاك واستیصال اوجد بلیغ خواهد نمود

پس بدین علت باسلطان اختلاط واتفاق آغاز نهاد وعلاقهٔ مودت ومحبت محكم مى ساخت وسلسلهٔ دوستى وارادت مى جنبانید تادرسیل طوفان خیز حوادث وهیجان عواصف نوازل وكوارث اورا كهفى منیع وسدى سدید باشد وعهد بست وشرط كردكه چون عساكر مصر وشام بقصد او برخیزند « ملطیه » بسلطان تسلیم كند واز میان برخیزد

نظر بدین غرض سلطان بااو آمیزشى مى نمود وتوجه ارزنجان درتوقف انداخت تا « دواتى منطاش » كه عقل كل ونفس ناطقهٔ اوبود برسالت بحضرت سلطان آمد واواصر اتفاق واتحاد موكد ساخت واز هرنوع وسائل اشتباك وارتباط درمیان انداخت وكفت جمهور امراى شام باما اتفاق دارند ویك یك از « برقوق » اعراض مى كنند وبماى پیوندند وعامهٔ اجناد ازاطراف روى بما نهاده اند وكثرت ووفرت تمام درلشكرما ظاهر كشت ودرین ابواب استقصاى تمام نمود

سلطان را رغبت درملطیه صادق شد وباشامیان سابقا مكاشحتى درمیان داشت اولا

بسبب اولاد « ذلقادر » كه بعضى از ایشان كریخته بحضرت سلطان ملتجى شده بودندوبعروهٔ اهتمام او اعتصام ساخته وامراى شام بارها ایشان را التماس كرده وحمیت واریحیت سلطان رخصت نداده كه جمى راكه ازكمند غوائل اعدا جسته بودند وخودرا درفتراك عنایت اوبسته وحضرت رفیع وفناى مریع اورا حصن حصین وسد سدید دانسته بدست دشمن سپارد وشرط مروت خود وحسن ظن ایشان ضایع كذارد

بیت

چو حلقه بردر اقبال اوكه بست امید — كه چاربالش زرین نیافت همچونكین

و « پسر ذلقادر خلیل بك » كه فصل الخطاب وفاتحة الكتاب آن قبیله بود ومدتها درقلعهٔ (خربیرت) [۱] ونواحى آن منكوب ومفلوك افتاده بود وبطرف شام وحدود آن نمى توانست رفت بمعاونت وتقویت سلطان قوت واستظهار یافت وازمهانت خوف وروع بعز تمكن وتعین رسید وچنان شدكه درمیان اجناد شام مى رفت وایشان بعلت آن كه ییلاق ایشان درحیاطت مملكت سلطان بود متعرض او نمى توانستند شد ومجال مفسدت نداشتند

و « خلیل بك » كه ازاكابر ایشان بود بحضرت سلطان مى آمد وبتشریفات وانعامات محظوظ مى شد ومجموع ایشان بیمن دولت سلطان بالشكرشام یكایك مى زدند وازمكاید ایشان ایمن مى بودند

ودیكر آنك تاجرى مالى چند ازعلى بك برسم بضاعت بشام برده بود وچون خبر وفات اوشنیدمتقاعد شد ودرشلم مقیم كشت وسلطان باسترداد آن قصاد فرستادوسعى بسیار نمود تاآن مال انتزاع كرده بورثهٔ على بك رساند آن مساعى منجح نیامد ومتغلبهٔ شام رضا ورخصت ندادندكه آن حق بمستحق رسد وبمطل ومدافعت تسویف وتمهیل مى دادند وتاجررا تسلیم نمى كردند وآن بضاعت نمى فرستادند تامدتى برآن برآمد وبارزركانى ازتجار « برقوق » بسیواس آمد سلطان بفرمود تاآن وجه ازمال او استیفا كردند وبورثهٔ على بك رسانیدند

[۱] ایاصوفیه نسخه سنده بویله در دیكر نسخه لرده (خرت پرت) دییه محرردر

وآن تاجر پیش برقوق رفت وتظلم نمود وشکایت کرد و «یونس دواتی» که اسپهسالار مصر بود وجهت مدافعت «امیر تمور» بدمشق آمده دران باب مکتوبی بحضرت سلطان نوشت وچنانك عادت ممالیك باشد درضمن آن رذالت خود باز نموده وبرحماقت وخساست خود کواهی داده

سلطان مثال داد تافراخور آن جوابی شافی نوشتند ویك فصل ازفصول آن این بودکه سفاهت ونذالتی کهازشما بظهورمی پیوندد واساءت ادبی که صادر می کردداز قباحت ووقاحت ان تجار فجاراست که درخلوات مباسطت ومخالطت باشما بافراط می کنند وملاعبت ومداعبت ازحدمی کذرانند تاازعهد کودکی باز فضایح انوثت وخنوثت درطباع شما مرکوز می کردد ومواد مردی ومردمی بفساد می آید وبا فعال فاحش واقوال موحش اقدام می کنید وهدز وهذیان ابرام می نمایید چنانکه شاعر کفت

بیت

من لم یکن عنصره طیبا لم یخرج الطیب من فیه

وامیر المؤمنین علی کرم‌الله وجهه می‌فرمایدکه (من‌اتی فی مجانه قل حیاوة وبذولسانه)

واین عداوت هم اضافهٔ آن عال شد

ودیکر آنك سلطان کهنه پوشی بجهت تجسس اخبار «امیر تمور» وتفحص اوضاع واحوال اوفرستاده بود ونفی تهمت را مکتوبی بامیر تمور نوشته واوآن مکتوب‌را خوانده وجوابی نوشته ودرمراجعت «امیر مطهرتن» آن درویش را کرفته وجواب مکتوب‌ستده وبشامیان فرستاده ونوشته‌که فلانی طرف امیر تمور دارد وبا او دوستی می‌ورزد واین مکتوب برین دعوی حجتی قاطع است .

وطامهٔ کبری آنکه روزی سلطان‌دراثنای محاوراتی که می‌رفت بروجه مطایبه‌ومفاکهه فرموده بودکه بعدازین رخصت نخواهم دادکه غلام چرکس ازروم بشام برند

وحرقت این لطیفه داغ انفعال برجکر ایشان نهاده بود ولطمهٔ این کلمه‌دودسودا ازدماغ ایشان برآورده

وتاخت وغارتی که پیش ازان باتراکمهٔ شام رفته بودحراق آتش این عداوت ومقدحهٔ لهب این ضراوت شده

پس نظر برین قضایا مصادقت وموافقت «منطاش» مطابق مزاج سلطان می آمد وسخنان اومقبول ومؤثر می‌افتاد وهمواره مکاتبات ومراسلات درمیان متداول بود تاروزی دواتی آمد وکفت «ماطیه» تسلیم می کنیم معتمدی تعین فرمایید تاشهر درتصرف کیرد

سلطان یکی‌را ازخواص حضرت باجمعی نوکران روانه کردانید وخود متعاقب‌روان شد

وچون بحدود ملاطیه رسید اهالی ومتوطنان شهر استقبال کردند وبمراسم خدمت وموجب تهنیت قیام نمودند

ودران اثنا قاصد رسید وکفت «منطاش» خلاف عهد کرد وجمعی را که‌رفته بودند کرفته محبوس ومقید ساخت

سلطان چون حال چنان دید دواتی‌را مأخوذ کردانید وباز کشت وچون بنواحی «قلماح» رسید ازملاطیه ایلچی آمد واسبی چند بادیکر نفایس ورغایب پیش کش آورد ونوکران سلطان درعقب ایشان رسیدند واز منطاش شکرها کفتند ودرباب ملاطیه واختلاف کلمه عذری چند تقریر کردند

سلطان دواتی‌را تشریف پوشانیده روانه کردانید وکفت آغاز وحشت ومجانبت از شما بود واکر غرض آن بودکه هریك بشهر وولایت خودقانع وساکن بوده بایکدیکر محبت ومودت ورزیم پس تقبل تسلیم ملاطیه ودعوت‌مارا معنی‌چه‌بود والامثل این‌حرکات غیراز بغضا وشحنا نتیجه ندارد وهرکه بروعدهٔ خودوفا نکند ازحلیهٔ کرم وکسوت حسن شیم عاری وعاطل ماند وهیچ کس برقول وفعل‌او اعتمادنکند ودرعداد اسفال واسقاط‌منحصر کردد وبیان‌سید عالم وخلاصهٔ بنی‌آدم صلوات الله‌علیه برین دعوی برهانی قاطع وتبیانی ساطع است‌چنانك‌می فرماید (من‌قال فکذب ووعد فاخلف وائتمن فخان فهومنافق‌تام)

وامام غزالی رحمة‌الله علیه روایت کردکه خواجهٔ کائنات وزبدهٔ موجودات صلوات‌الرحمن علیه ابوالهیثم‌را بکنیزکی موعود کردانیده بود وبعدازان بروزی چند سه‌کنیزك بحضرت رسول‌آوردند ازجمله دونفر بارباب استحقاق داد ویکی بماند روزی فاطمه رضی‌الله عنها بخلوت پیغمبر درآمد وآثارآسیب دست‌آس بردست مبارك خاتون قیامت ظاهر بود بمهتر عالم‌نمود وآن کنیزك‌را التماس کرد تاروزی چندازرنج دست‌آس ومقاسات شدت آن‌خلاص یابد سیدصلوات الله‌علیه فرمود (کیف موعدی لابی الهیثم) یعنی چونست وعدهٔ من

با ابوالهیثم چون اورا وعده دادم خلاف چکونه روادارم اکنون آسیب دست آس ورنج آن بر فاطمه که جکر کوشهٔ اوبود روا داشت وخلف وتأخیر در وعدهٔ خود جائز نشمرد ودر کلام بلغا سائر است که (خلف الوعد خلق الوغد)

شعر

اذا قلت فی شیٔ نعم فاتمه　　فان نعم دین علی الحر واجب
والا فقل لا واسترح وارح بها　　لکیلا یقول الناس انك کاذب

دعوت کردن منطاش سلطان را بملطیه وشکستن سوکند وکرفتار شدن

سلطان بسیواس معاودت نمود ومدتی آنجا مقیم شد تا خبر رسید که « جنید » طوق طاعت از کردن تباعت بیرون انداخت وسر از کریبان فتنه وفضول بر آورد ودست بقطع طرق واستیصال ضیاع قیصریه دراز کرد

سلطان جهت تدبیر وتدمیر آن مفسد بقیصریه رفت وبترتیب وتعدید آلات فتح قلعه از منجنیق وعراده وغیر آن مثال داد

ودران اثنا خبر رسید که « امیر تمور » بمملکت خود مراجعت نمود ومتوجه ملك « تُختامیش خان » است چه بعضی از ممالك اورا چون خوارزم وکات وخیوه ونواحی آن خراب ویباب ساخته بود ودر دائرهٔ مملکت خود کرفته

ومتعاقب این خبر برادر « منطاش » ونائب « شَیْخ حَسَن کُرْد » رسیدند

واین « شیخ حسن » مردی بود بصدق لهجه وصلاح نفس وحسن معاش ووفور امانت ودیانت موصوف و مذکور وخلوص نیت و صفای طویت او سلطان را معلوم و محقق

فی الجمله بشرف مثول پیوستند وبعد از تمهید مراسم خدمت وشرائط ادای رسالت کفتند ما آمده ایم تا برحسب قول وشرط قلعهٔ ملطیه تسلیم کنیم وبر وعدهٔ که رفته بود وفا نمایم

سلطان ازین معنی استبداع واستعجاب نمود وجواب نداد وبعضی از نواب حضرت کفتند سخن شمارا چه اعتبار است وبر قول وقرار شما چه اعتماد (اما یخاف المکذوب ان یذوب)

بیت

اری عهدکم کالورد لیس بدائم　　ولا خیر فیمن لا یدوم له عهد

وآن مجلس برین سخن منقضی شد

وروز دیکر نائب شیخ حسن بحضرت سلطان آمد وبر صدق دعوی وصحت سخن خود دلیلی چند کفت ودر تأکید آن مبالغه نمود وبایمان مغلظه ومواثیق موکده مقید کردانید وکفت بر رای ملك آرای پوشیده نباشد که قوت وقدرت « منطاش » از محافظت قلعهٔ ملطیه قاصر است وباع اختیار وذراع اقتدار او از اعتناق آن شغل کوتاه وباوجود هجوم لشکر شام اقامت او آنجا ناممکن وآن خطه شهری آراسته وولایتی معمور دارد ومجاز تجار وقوافل مصر وشام وعراق است واز قدیم الزمان بحدود وحواشی ممالك روم مضاف ومنسوب اولی آنکه در مجمل سائر قلاع وبقاع سلطان معدود ومفصل کردد　　واکر در اجابت این مسؤل وقبول این مأمول تبرمی رود یا تأخیری افتد بضرورت قلعه بـ « قرا محمد » یا غیر او تسلیم خواهد کرد وآن ولایت در معرض ضیاع وتلاف خواهد ماند　　ومارا درین میان جز مزید دولت وشوکت واتساع دائرهٔ مملکت سلطان ونظام امور وقوام جمهور غرضی دیکر نیست

وهر روز ازین نمط سخنان می راندند وتوجیهات دلپذیر می کردند تا بکثرت ایراد واصدار این بحث واجمال وتفصیل آن تصور تصدیق این معنی در خواطر ارکان دولت مخیل کشت ورای همکنان بر عزیمت ملطیه قرار کرفت　　واین معنی در ضمیر منیر وخاطر خطیر سلطان وقعی نمی یافت ودر دل او جای کیر نمی آمد

ورسولان در تنجیز این وعد وتصدیق این قول الحاح والحاف نمودند ومتقبل شدند که اکر قلعه نسپاریم کناه کاریم وبسیاست ونکالت سزاوار　　وبرین موجب وثیقهٔ نوشتند

امرای حضرت چون این تأکید شنیدند مطمئن کشتند وبر توجه جازم شدند وکفتند از « دَوَلو » تا « ملطیه » فرق بسیار است وتفاوت ظاهر وبفضل الهی اکر آن بقعه در کنف تملك آید وآن ولایت در تحت تصرف افتد مدافعت لشکر شام را سدی ازان سدیدتر وحصنی ازان حصین تر ممکن ومتصور نیست

سلطان کوچ کرد ومتوجه سیواس شد ومرة بعد اخری « جنید » سوکند خورد

وعهد کرد که بعدالیوم متعرض مغول ورعایای قیصریه نشود وازطریق اذعان واستسلام عدول نکنند ومزاحم صادر ووارد نکردد

وچون بسیواس نزول افتاد سلطان قاصدی بمنطاش فرستاد وکفت مارا تلون مزاج وتفنن رای تو درتوزع وتضعضع می دارد چه لاونعم ومتشابه ومحکم تواز دیکر مبین ومعین نیست وهردم برنکی وهرساعت بنیرنکی برمی آیی اکنون بی التماس واستدعای ما درتسلیم ملطیه باماشرطی وقراری کردی وعهد بستی وشکستی وبجایی نرسانیدی وباز باسربازی رفتی ومنصوبهٔ دیکر فروچیدی ولعبی دیکر آغازنهادی اکراین دست راست خواهی باخت ونقش کج نخواهی خواند شرط آنست که درین چندروزکه مادرسیواس مکث داریم ازشهر بیرون آیی وبطرف ما توجه نمایی تامعتمدی ازنواب فرستاده ملطیه درتصرف آوریم ودرموازات این وفاق ومحاذات این اتفاق آثار مواجب همت وآیین لوازم ذمت بروجهی اتم ونوعی اهم بتقدیم رسانیم وموعود (من جاء بالحسنة فله عشر امثالها) بوفا مقرون کردانیم والابساط این اقاویل درنورد وکرداین اساطیرمکرد ودست ازین مصانعت ومخادعت بازدار تاتواز معائب مجون ومثالب نیرنك وفسون مأمون ومصون باشی ومااز اساءت تدبیر وفتور رای ورویت محروس ومحفوظ

بیت

در اول همه کاری تأمل اولیتر بکن وکرنه پشیمان شوی بآخرکار

«منطاش» چون این مقالت بشنید واین رسالت استماع کرد کفت مشاهیرشهروزعمای لشکر ازمن خائف ومستشعراند ودل بامن راست ندارند ودائما مترصد حادثهٔ ومترقب واقعهٔ نشسته که برمن خروج کنند ومضمون ضمائر ومکنون سرائر خودظاهر کردانند اکرمن ازشهر بیرون آیم وعرصه خالی کذارم ایشان عاصی شوند وفرصت دریابند وشهر فروکیرند آنکاه تو ازشهر ممنوع شده باشی ومن ازلشکر وامارت محروم کشته وپشیمانی سودندارد صواب آنست که معتمدی بفرستی تااحمدك بدوسپارم وهرچه زودتر بحضرت بشتابم و نائب «حسن کرد» برصحت این قول کواهی داد وسوکند یاد کرد

وچون همکنان برین جمله اتفاق کردند سلطان بترتیب وآیین تمام ازسیواس بیرون آمد ومتوجه ملطیه شد وخاص وعام متفق الکلمه که ملطیه حاصل شد الا سلطان که درحصول

آن جازم نبود ودرمیان نفی واثبات متردد ومع ذلك رغبت خاطر ونزاع نفس بتحصیل وتسخیر آن شهرکه من سالف الدهر ازاعمال ممالك روم بود وبتغلب وتسلط اضافت جمع شام شده سلسلهٔ امیدمی جنبانید وحبل رجا منقطع نمی کردانید

تا بـ «قلماح» که رأس الحدشام است وصول افتاد ویکی ازاولاد «قتلوبُك» که «امیریوسف چلبی» رابقتل آورده بود آنجابود وچون نه مجال کریز ونه از آمدن کزیر داشت بحکم ضرورت بحضرت شتافت وشرف بساط بوس دریافت ازانجاکه فسحت حلم ووسعت فضل وکرم سلطان است کناه اورا واکرچه ازکبائر بود عفو فرمود واورا منظور نظر مرحمت ومشمول فنون عاطفت وشفقت کردانید وآن مجرم خاکسارکه دست ازجان شیرین شسته بود ودل درهلاك بسته بادلی شاطر وزبانی شاکر نزد برادران شتافت وایشان را حاضر کردانید وبشرف مثول رسانید وهمکنان باصطناع پادشاهانه اختصاصی یافتند واجازت انصراف خواسته مقضی الوطر ومرضی الأثر بمقام ومسکن خود شتافتند وکفتند

شعر

ساشکوندی عن شکره رحت عاجزاً ومن اعجب الاشیاء اشکوواشکر
ترکت جنابی بالندی وهو ممرع وغصن رجائی وهو ریان مثمر

وبرادر کوجك «عثمان» نام ملازم حضرت شد ومنطاش باترتیب تمام باستقبال بیرون آمد وشرط اعزاز واکرام وتوقیر واحترام بتقدیم رسانید

وچون بهم رسیدند سلطان دراثنای مکالمه کفت احمدك برموجب مشروط بمعتمد تسلیم رفته باشد ووعده بوفا انجامیده

کفت بملاقات شریف موقوف بود

سلطان هم آنجا نزول کرد وبفرمود تاخیمهٔ مرتب بابساط وفراش ونمارق واوانی ونطع ونهالی وسائر اسباب وادوات جهت منطاش نصب کردند

آنجا نزول کرد وبحضرت شتافت

وچون ازطعام بپرداختند منطاش کفت درین ولا شمارا عزیمت شام ونهضت بدان طرف مصمم است یانه

سلطان کفت حالا مقصود از آمدن ما آن است که بروجهی که مقرر شده ملطیه

تسلیم کنی و بر قول وعهد خود وفانمایی تاما «نکیسار» را باولایت واحشام ومزارع ومرابع درعوض آن برتو مقرر داریم وحل وعقد وطی ونشر آن بتدبیر وتصرف تو بازکذاریم آنکاه متوجه شام شویم وعزیمتی که باشد بامضا رسانیم

منطاش کفت برین تقدیر جمعی راکه بامامواضعه کرده اندکه دروقت مقابلهٔ لشکر شام بما پیوندند ومارا معاونت نمایند حال چکونه باشد

سلطان کفت این فکر پیش ازین می بایست کرد اکنون که وقت اقتضای دیکر میکند وحال بر وضعی دیکر است این سخن‌را فائده چه باشد

بیت

چون دیده برفت توتیای تو چه سود چون‌دل‌همه خون‌کشت دوای تو چه سود

منطاش کفت همین لحظه قاصدی بفرستم تاقلعه بمعتمدان تسلیم دارند

وچون بیرون آمد سلطان کفت این شخص بازسخنان پراکنده می‌کوید وکرد فضول وفسوق می‌کردد وازسیاق سخن اومعلوم‌می شودکه بازخلاف عهد خواهد کرد ونقش اول خواهد باخت پس یکی را ازا امرا پیش خواندوبفرمود تاباکوکبهٔ خود پیرامن خیمهٔ منطاش فروآمد ونقطه وار اورا درداثره کرفتند

سلطان سوارشد وچون بصحرای ملطیه رسید قاصد آمد وخبر دادکه دواتی‌منطاش عاصی شد ومعتمد سلطان‌را بانوکران مأخوذ کردانید وتمرد وتفرد بظهور رسانید

سلطان چون این خبر بشنید نوائر غضب ازبشرهٔ اوملتهب شد ومرائر غیظ وسخط ازجبین اوفوران کرفت

بیت

آتش قهرش آب دریارا روزکین جرعهٔ سراب کند

منطاش کفت تغیرمزاج محروس‌را سبب‌معلوم‌نیست وتردد خاطرعاطررا علت مفهوم‌نه

سلطان کفت سبب آن‌که باز سرابی درکسوت شرابی پیمودی وعشوهٔ درلباس‌نشوه فرانمودی وبمقالات زور ومحالات نامشکور مارادعوت کردی وبمکر وتزویر ازجای بر انکیختی وبظاهر بوفاق درآمدی ودرخفیه نقض عهد ومیثاق کردی وبدواتی فرمودی

تانوکران مارا مقید کردانید وندانستی‌که چاه نکبت خود بدست خودمی کنی وبپای‌خود مرك‌را استقبال‌می کنی (وذلك هوالضلال البعید) [۱]

بیت

وکل امریٔ یأتی بماهو اهله فاهل بمعروف واهل بمنکر

این بکفت وبفرمودتا منطاش‌را باجمیع نواب ونوکران مقبوض ومقید ساختند ودرصحرای ملطیه نزول کرد وبدواتی، قاصد دوانیدکه اکر منطاش‌را می‌خواهی‌نوکران مارابروضعی‌که رفته اندیش مافرست والاخیال اودرخواب بینی ونام اودر افسانه شنوی

دواتی سپر وقاحت درروی کشید وپردهٔ جلافت وقباحت بر چهره بست واز فرستادن نوکران امتناع نمود وسلطان مراجعت کرد ومنطاش‌را با جمیع نوکران مغلول ومکبول بسیواس آورد

خروج عساکر مصر وشام برسیواس بزعامت یولبوغای ناصری ومحاصرهٔ آن

وچون منطاش دونوبت این حرکت شنیع کرده‌بود وعهد وسوکند شکسته ونفاق وشقاق بظهور رسانیده سلطان بیولبوغای ناصری‌که نائب حلب‌بود وسپهسالار جیوش مصر وشام رسول فرستاد وکیفیت حال اعلام داد ونمودکه مهم ملطیه وتجشم ارسال عساکر بران ولایت درضمن قضیهٔ منطاش متمشی شد وفکری‌که‌در بارهٔ اودرضمیر داشتید بی اقدام واقتحام شما میسر کشت

وبعداز مدتی رسول مراجعت نمود وکفت یلبوغا کفت شماغلام سلطان مصررا بچه علت کرفته اید ومال ومنال ورجال ورحال اوغارت کرده وباعث برین اقدام چه بود اکنون من می‌آیم تامنطاش‌را باسیواس بل تمام ممالك روم مستخلص سازم وبتدارك این استحقار واستصغار قیام نمایم

ودران چند روزبالشکری جراروعددی بی‌شمار توجه نمود ونزدیك رسید وپیش‌از اجتماع لشکر سلطان وترتیب آلات وادوات جنك بنواحی سیواس درآمد

---

[۱] ایاصوفیه نسخه‌سنه بویله‌در دیکر ایکی نسخه‌ده (ذلك هوالخسران‌المبین) یازیلیدر

و « امیر احمد » سابقا ولاحقا بیولبوغا قاصدی فرستاد واورا بر عزیمت سیواس ایلاع وایزاع می کرد وتحریض وترغیب می‌دادومی کفت هرکاه‌که شما لشکر برسیواس کشید شهری وجندی مخالفت سلطان خواهند کردن وشهربشما سپردن وسلطان‌را باوجود شما قوت محافظت آن نخواهدبود

وهمچنان « امیر مطهرتن » مکاتیب می‌نوشت ووسواس سیواس دردماغ ایشان مخمر می‌ساخت وتضریب وایقاع می کرد

و « جنید » ازطرفی دیکر قصادی دوانید ومی‌کفت اکر شما برسرسیواس رویدوآن خطه شمارا مسخر نشود سرمن درمیان باشد وخون خود برشما حلال کردم

واز ارباب شهر مفسدی چند ازبقایای سیف همواره باد تحریك درآتش این فتنه‌می دمیدند وسنك تهییج بر آشیان آن‌زنابیرمی انداختند وبیولبوغا مکاتیب می‌نوشتند واورا بمناصبت ومخاصمت سلطان دعوت‌می کردند

ودیکر آنکه یلبوغای ناصری راباسلطان برقوق عداوتی‌در باطن مضمربود ونکایتی دردل متمکن وبامنطاش اتفاق داشت وبدین واسطه کرفتن منطاش بر مزاج اوثقیل آمد اما ظاهر حال‌راتمسك ساخت وبا اجنادواتباع سلطان برقوق کفت طریق حمیت‌ورجولیت آنست‌که بایکدیکر متفق شویم ومنطاش‌را مستخلص ساخته ممالك روم مسخر کردانیم تاآن دیار درعداد ممالك سلطان مامنحصر شود وآن اقطار درسواد ولایات مابیفزاید واین صورت بر سلطان برقوق عرضه داشت وطمع ملك روم دردل اوراسخ کردانید وبدین مداهنت رخصت حاصل کرد ودر خفیه بامنطاش یکجهت بود وباسلطان برقوق مخالف ومی‌خواست‌که بقوت اخلاصی‌که باسلطان برقوق اظهارمی‌کرد منطاش رابدست آورد ومکنت وشوکت حاصل کند آنکاه بر برقوق خروج کند وبقلع واستیصال اومشغول کردد تابلشکر او اورا شکسته باشد وبقوت اوبرو غالب کشته فرض‌آنکه باولی نعمت خود غدری چنین برکار نشاند وخیانتی ازین قبیل دردل داشت وباخواص ومقربان خودمی کفت چون‌سیواس مارا مسخر شده باشد ومنطاش باماهمداستان کشته جمعی‌را ازچرکسان برقوق‌که باما آمده‌اند بشمشیر بکذرانیم واسب وسلاح وتجملات ایشان بستانیم وچون مارا این مکنت حاصل شده باشد واین جمعیت میسر کشته‌تسخیر ملك مصر وتخلیص آن دیار بر وجهی اجمل وطریقی اسهل میسر کردد وآن مشکل اسان کردد وآن عسیر تیسیرپذیرد وامثال این خیالات باطل‌می کرد ومحالات بی‌حاصل

می کفت وازسر (لئلایعلم اهل‌الکتاب الایقدرون علی‌شیءٍ من‌فضل‌الله وان الفضل بیده یؤتیه من یشاء) [۱] غافل بود واز تبعات کبر وتهور بی شعور چنانکه شاعر کفت

بیت

التیه مفسدةللدین منقصة   للعقل مجلبة للذم والسخط

وچون لشکر مصر وشام برسیواس محیط شدند واز جوانب جنك پیوستند سلطان مربوط الجاش بی‌فتور واستیحاش بعزمی‌متین ورایی رزین جهت دفع‌دشمن ازبیضهٔ اسلام وحمایت دماوفروج خاص وعام کمر اجتهاد برمیان‌بست وازآفریدکار جلت قدرته‌که حافظ وحامی همه اوست ومصیر ومرجع جمله بدو استعانت خواست واز مطلع صبح باخوارج شام جنك پیوست ومبارزان دلیرودل آوران صاحب‌شمشیرراکه آواز کوس جنك درکوش ایشان ازنغمهٔ چنك لذیذتر بودی وجولان درعرصات پیکار ازسماع برالحان اوتار خوشتر نمودی ازدوطرف ممینه ومیسره بمقابله ومقاتله بیرون فرستاد

شعر

اذادعیت نزال مشوا سراعاً   الی‌الاقران وابتدروا النزالا
ویحتقبون اعماراً قصاراً   ویعتقلون ارماحا طوالا
هم فتحوا البلاد بباترات   کأن علی‌اغرتها نمالا

وبرجوانب شهر مکافحه حرب می کردند ومکابره مرد می‌انداختند وآن خوارج را صید مخالب فنا وفریسهٔ انیاب بلا وعنا می‌ساختند وآن روزتاشب برین منوال مصاولت ومجادلت نمودند وازطرفین خلقی‌بسیارمقتول ومجروح شد وشامیان را مجال‌نبودکه کرد برج وباره آیند وچون درصدمهٔ اولی این طامهٔ کبری‌مشاهده کردند ودروهلهٔ نخستین این ممارست معاینه دیدند دم درپوست کشیدند ومستشعر ومنزجر کشتند وهراس واحتراس عظیم بردل ایشان غالب شد وفکر سوء حال وخیبت آمال خواطر

[۱] ایاصوفیه نسخه‌سنده (وهم‌یحسبون انهم‌یحسنون‌صنعا) یازیلیدر

ایشان کوفته کردانید ومسافت یك میل ازشهر بازپس نشستند ودراحتیاط واحتراز تدنق وتأنق بلیغ نمودند

وروزدوم آن جراءت نتوانستند کرد وآن هجوم نیارستند نمود واحجام براقدام راجح آمد وتخلف برتقدم غالب ووسوسهٔ استخلاص شهر دردماغ ایشان فتوری فاحش یافت ویأس کلی حاصل آمد

وسلطان منطاش‌را تشریفات ثمین وخلعتهای کران مایه پوشانید وبصنوف اعزازوتوقیر مخصوص کردانید وبافوجی ازابطال بمحاربت بیرون فرستاد

وغلامان شام چون آن صورت مشاهده کردند یك‌یك می‌کریختند وبحضرت سلطان می‌آمدند وتشریف ونواخت می‌یافتند ولشکر شام چون درحملهٔ اول مغلوب ومنکوب شدند ودانستند که بجنك کاری پیش نمی‌رود وبطعن وضرب مرد این میدان وحریف این کردان نیستند دست درصنعت وحیلت زدند وبتدبیر وترتیب آلات فتح قلعه اشتغال نمودند وکاوسرها وخرکها راست کردند

وچون این اسباب مهیاشد یك‌روز از جوانب روی برشهر نهادند وجنکی عظیم پیوستند وحملهٔ کران آوردند وخرکها برکردونها بسته بصوب قلعه آمدند ویکی‌را ازان جمله بپای دیوار رسانیدند

مردان کار وشیران کارزار ازبالای قلعه سنك وتیر برسر آن خرك باران کردندوتکرك وار جلامد وجنادل برشامیان فروریختند

وچون برسر خرك چوالهای کاه محکم کرده بودند واطراف [۱] آنرا درچرم خام کرفته صدمات سنك وسفال دران اثرنمی‌کرد وآن ضربات نافع نمی‌آمد

آنکاه هیمهٔ بسیار برسرآن چوالها ریختند وآتش بران افشاندند تادرکرفت وخرك وکردون برهم سوخت وجمعی ازسپاهیان ایشان که درومتواری بودند نیم‌سوخته خودرا از خرك بزیر انداختند ومجروح ومقروح بمعسکر کریختند وآن تدبیر نتیجه نداد وآن تصنیف سودمند نیفتاد

وروز دیکر حیلتی دیکر کونه انکیختند وآلتی دیکر ترکیب کردند بروضعی که چون خرك بپای دیوار رسد نردبانی بیرون آید وبردیوار قائم کردد تابوسامات آن برقلعه روند فی‌الجمله آلتی برین هیأت مرکب کردند وچون بقلعه نزدیك آوردند کمان‌داران

[۱] ایاصوفیه نسخه‌سنده (سطح) یازیلیدر

ازبالای قلعه شهب سهام ازمنافذ شرفات روان کردند وقطره مثال تیر برایشان بباریدند بروجهی که از ازدحام آن نور آفتاب منکسف شد وجهان برچشم آن مخاذیل چون شب دیجور سیاه کشت وآخرالامر آن هم فائده نداد وعاجز وخاکسار بازکشتند (فما اسطاعوا ان یظهروه وما استطاعوا له نقبا) وقرب پانصد مرد ازایشان مجروح شد وازان حیلت هم خائب کشتند

ودران اثنا ازامرای الوس قصاد رسیدند وخبر دادند که لشکر مغول بااحتشاد واجتماع تمام متوجه شده اند ودرمدد ومعاونت سلطان وسربازی وجانسپاری کمر اجتهاد برمیان جان بسته

عساکر شام را ازین معنی خوف وخور زیادت شد وحیرت ودهشت بیفزود

وشامیان جمعی‌را با « وَلَدشُهری » که نائب « دُورِکی » بود بتعرف حال ایشان فرستادند

وچون بدیشان رسیدند میان فریقین حرب قائم شد ولشکر مغول فوجاً بعدفوج متعاقب یکدیکر می‌رسیدند تاچون انبوه شدند وغلبهٔ فراهم آمدند عنان ریز کردند ولشکر شام‌را بشکستند و « ولد شهری » را بقتل آوردند

وازین واقعه رعبی دیکر دردل ایشان افتاد ووهنی فاحش درحال راه یافت وهجوم لشکر سلطان برایشان ازداخل وخارج وآوردن شبیخون وربودن اسب واستر وسائر چهار پایان اضافهٔ علت کشت تاازعدت وجوه توزع وتفزع برایشان محیط شد وتردد وتهدد درباطن ایشان راه یافت تا ازاحاطتی که برجوانب شهر داشتند تنزل کردندوسلسلهٔ آن نطاق هم متلاشی شد وتمزق وتخرق مبدل کشت وبیك جای جمع شدند واکثر اطراف شهر ازمحاصره مکشوف وخالی ماند

وچون « امیر احمد » بترخال آمد و « سلیمان بك » بحدود نکیسار رسید جمعی از عساکر سلطان که دراطراف منتشر بودند واحیانا برشامیان شبیخون می‌آوردند ومراکب ایشان می‌ربودند بمحافظت قلاع وبقاع خود مشغول شدند وازتشویش وتحریش شامیان ممنوع کشتند

و « جنید » بلشکر شام ملحق شد وایشان‌را رهنمونی می‌کرد وفتنه وفساد می‌انکیخت

ودراثنای آن حالات « پسرعلی‌بك » غلامی‌را بکمند ازقلعه فروکذاشت وپیش یلبوغا

فرستاد واورا بجنك ومحاصره ترغيب داد واو درجواب كفت ما اين سعى جهت امير زادهٔ شامى كنيم تاسيواس ازبراى اومستخلص كردانيم

وبعضى ازمفسدان بدين سخن مغرورشدند ودل دكركون ساختند

وچون شاميان رابجنك وحيلت كارى ميسر نشد ومراد حاصل نكشت برعادت قديم خود روى بقطع آب آوردند چنانك دركربلا باامير المؤمنين حسين رضى الله عنه كردند ودرحبس ومنع آن اهتمام تمام نمودند وهرسعى كه درحيز امكان بود بركار نشاندند ويك جرعه آب ازشهر منقطع نتوانستند كرد چه جداول وانهار بسيار درشهر جارى بود وفضلاً على ذلك درشهر هركجا نيم كز زمين حفر مى كردند چشمهٔ روان مى‌شد وبدين علت ازآب امنى تمام حاصل شد

ودراثناى آن لشكر مغول رسيد وبركنار «مُورَكُوم» صفها بركشيدند وسلطان حرب‌را مهياشد

لشكر شام دوكروه شدندفوجى بمحاصرهٔ شهر باستادندوجمعى بمقاومت مغول مشغول شدند وجماعتى كه بمحاصره نام زد شدندمصريان بودند فى‌الجمله ازجهات وجوانب حروب وضروب متوالى شد وطعان وضراب قائم كشت وتيغ وسنان‌را بازار تيز افتاد ونرخ جان ونقد روان ارزان شد

شعر

يخوض غمارالموت منهم غطارف رزان لدى البيض الصوارم شجعان

بكل فتى مرخى الذؤابة باسل على صفحتيه للنجابة عنوان

يجرر اذيال الدروع كأنه غداة الوغى صل تواريه غدران

ودرغلواى آن‌دارو كير ازمغول قاصدرسيد وكفت امراى مغول صواب چنان‌ديدندكه فرداجنك بزرك پيوندند وهم‌دران روزفوجى ازمغول روى بلشكرشام نهادند وجمعى از شهر حمله بيرون بردند وبرمصريان زدند وايشان‌را بشكستند وتامعسكر دوانيدند وآن روزتاشام هنكامهٔ حرب كرم‌بود وعلم طعن وضرب قائم

وبامداد لشكرمصر ازموضع‌خود كوچ كرده درجنب يلبوغا نزول كردند وبلشكرشام ملحق شدند وطرفى ديكر ازشهر كشاده شد

ولشكر مغول برطرف شرقى سيواس فروريختند تابسلطان پيوندند

ولشكر شام‌را حال مختبط شد ودل برهزيمت نهادند وقرار برفرار دادند ودرحدقهٔ آن حال «سيدى حسام» كه بخباثت نفس ازابليس سبق برده‌بود وحقوق ايادى سلطان برذمت اوشهرتى تمام يافته پيش‌مغول بود ازانجا كه عقل‌ناقص وفكر سقيم اوست‌بكثرت وعدت شاميان مغرور ومسرورشد وازلطائف عنايات ازلى وصنايع توفيقات غيبى غافل وبى شعور وخيال‌بست كه نصرت ايشان‌را خواهدبود باسرمكر وشعبده رفت وآوازه‌در انداخت كه توشمالان مغول‌باشاميان اتفاق كرده‌اند ويك جهت شده وبديشان پيوسته

عامهٔ لشكر مغول چون‌اين ارجوفه بشنيدند بازكشتند وروى بمسا كن واما كن‌خود نهادند وتوشمالان چون‌از حشم وتبع خود مفرد ماندند بضرورت درعقب ايشان رفتند ودرنواحى سيواس ازلشكر مغول‌ديار نماند

شاميان چون‌اين حال مشاهده كردند رمقى درتن ايشان آمدودليروچيره كشتند وطبلهافرو كوفتندوشاديها كردند وبدروازهٔ قيصريه آمدند وغريووغرنك برآسمان‌رسانيدند

سلطان چون‌ازان حال استفسارفرمود تقرير كردندكه درميان شاميان آوازه‌چنانست كه والى‌قيصريه «اميرشيخ مؤيد» را كرفته‌اند ودراثناى آن‌خبررسيدكه قلاعى‌راكه پيش ازان‌حادثه از «اميراحمد» بجنك مستخلص شده‌بود كوتوالان همكى بدوسپردند ودر حدوديك ساعت چندين اوضاع ناملايم واحوال نامناسب واقع‌شد

وسلطان ازغايت تمكن مزاج‌واستقامت حال‌يك‌ذره ازوضعى كه داشت متغير نشدوكار باكارساز كذاشت وكفت

بيت

نفس المحب على الآلام صابرة لعل مسقمها يوما يداويها

وروى برؤس اجناد وكبارانجاد خود آوردوكفت پوشيده نيست‌كه امروز ملك وولايت وصامت وناطق مامنحصر درين سيواس است وغيرازين جاى ديكر درتصرف مانيست اكنون دست ازبيرون بشوييد وقلق وضجرت بخاطر خود راه مدهيد وبرقدم توكل راسخ وراسى باشيد وهريك جهت نفس‌واهل وعيال خودبكوشيد وفرج قريب وكشف غمت‌را مترصد ومترقب باشيد تابمدد الهى بااين طائفه كه‌قصدجان ومال ما كرده‌اند

بکوشیم وجهدالمستطیع مبذول داریم وتاحدودزمستان سعی واجتهاد نمایم تاچون لشکر سرما هجوم کند ایشان ازسرمابروند وآنچ محکوم قضا وقدر باشد قائم کردد

بیت

اذاتضایق امرفانتظر فرجاً فاصعب الامرادناه الی الفرج

وبرین عزیمت‌پای بیفشرد ویك جهت‌شد تاخبررسیدکه «امیر شیخ مؤید» بسلامت‌در قیصریه متمکن‌است وخبر کرفتاری اودروغ

شامیان چون بجنك وجدل ومکر وحیل کاری پیش نتوانستندبرد وهرتیر تدبیرکه درجعبهٔ تزویر داشتند بینداختند یکی برهدف مقصود ونشانهٔ غرض نیامد عاجز ومتحیر کشتند ومنکوب ومخذول فروماندند

بیت

خشعوا لصواتك التی‌هی عندهم کالموت یأتی لیس فیه عار

وبتحقیق دانستندکه تسخیر سیواس متعذربل‌در حیز امتناع واستحالتست وبکلی‌خاطر ازحصول این‌مرام بپرداختند پس بروفق (هدنة علی‌دخن) اساس صلح انداختند وبمکالمت ومسالمت درآمدند ومعتمدی بحضرت سلطان فرستادند وکفتند «منطاش» را بما سپار تاازسر سیواس برخیزیم

مصراع

هیهات تضرب فی حدید بارد

سلطان کفت آن‌روزکه «منطاش» بسبب خلاف سوکند ونقض‌عهد دربند وزندان من کرفتاربود ودرقید اسارخاکسار ومن اورا بشمامی سپردم قبول نکردید وابا وامتناع نمودیدامروزکه‌اورا‌ازقید بیرون‌آوردم وبدرجهٔ علیا ومرتبهٔ والا اختصاص دادم سپردن اوچکونه صورت بندد واین‌امری محال وصورتی ناممکن است

وبعداز مراسلات ومفاوضات بسیار قرار برآن شدکه بمصالحت بازکردند وصلح

مقید بتسلیم منطاش نباشد وبعدازان اکربرضاورغبت خود خواهدکه پیش ایشان رود ازطرف سلطان‌منعی نرود واورا بحال‌خود بکذارند وبکذرند

وبرین‌قرار شیخ الاسلام علاءالملة والدین «شیخ یارعلی» فاضت برکاته‌را بیرون فرستاد تاشرط معاهدت ومناصحت بجای آورد وبرموجب متقرر باامرای شام‌سوکنددهد وعقد عهد منعقد کرداند

ودران اثناعرضه داشتندکه شخصی حموی خودراازقلعه بزیر انداخته پیش شامیان رفت وصورتی‌چند تقریر کردوفسادی چند انکیخت

فی‌الجمله شیخ بعد ازادای رسالت بحضرت آمدوکفت بعداز مفاوضه ومکالمتی چند بسوکند رضادادند وخواستندکه قضیه باتمام رسانندکه یکی‌ازامرای مصردرآمد ودرکوش یلبوغا سخنی کفت آنکاه یلبوغا کفت ماراچه لازم‌که جهت‌منطاش سوکند خوریم واین همه‌تردد کشیم اکراورامی سپارید مقصود حاصل والاسیواس بااو وهرچه دروست ازان ماست ومارا‌تعجیلی نیست

پس شیخ کفت مرا درخاطر می‌آیدکه علت امتناع ایشان ازسوکند وتنزل ازشرط وقول تضریب وافساد حموی بودکه کریخته پیش ایشان‌رفت وخیالی چنددر دماغ ایشان نهاد وغالب‌ظن آنستکه فردا بدروازهٔ سوباشی خواهندآمد وآسیابی راکه آنجاست‌خراب خواهندکرد وبازدر قطع‌آب اجتهاد خواهند نمود

سلطان‌در حفظ واحتیاط برج‌وباره واستحفاظ منافذ ومسارب آن‌اهتمام بلیغ فرمود وبنفس خودسوار شده‌کرد شهربرآمد وچون بدروازهٔ ارزنجان رسیدجمعی‌را ازاهل‌شهر مسلح‌دید وازخواص ومعتمدان کسی باایشان نیافت «امیرزاده عبدالله» راکه حراست آن‌دروازه درعهدهٔ اوبود پیش‌خواند وکفت مارابدین دروازه مؤکل‌کذاشتیم ودرحفظ وحمایت آن‌اعتمادکلی برکفایت‌تو کردیم وتوجایی‌چنان‌را ازنوکران خالی کذاشتی وبرشهریان وثوق نمودی واین‌معنی ازتحفظ وتیقظ توبدیع نمودواز کیاست وفراست توغریب‌وعجیب

وروزدوم شامیان مکمل شدند وصفها بیاراستند وبدروازهٔ سوباشی آمدند وپیاده شدند وبآسیاب رسیدند

سلطان‌فوجی‌را ازجوانان‌جان‌باز ومفردان‌سرافرازکه تیغ‌بمیغ‌می‌رسانیدند وتیرازسپر آفتاب می‌کذرانیدند بفرمود تابیرون رفتند وباشامیان جنك پیوستند وبضرب شمشیر دوداز دماغ ایشان برآوردند وسیلاب خون‌از اوداج ایشان روان کردانیدند وهمه‌را

خسته وشکسته ازجای بر کندند وبسیاری‌را ازیشان کرفتارساختند واسب وسلاح‌بستدند ومطرود ومردود بمعسکر دوانیدند

بیت

فجدل ومرمل وموسد   ومضمخ ومضرج ومخضب

غدر کردن اهالی شهروآوردن شامیان‌رادر سیواس واخراج وازعاج ایشان ازشهر

وصورت این‌حال چنان‌بودکه روزی « مظفر » بکوش « فریدون » سخنی کفت واو ازان سخن متغیر کشت وبر خاست وروان شد

سلطان « حاجی سعید » رافرستاد وازفریدون حقیقت حال استفسار فرمود

بعداز زمانی آمدوکفت سواری می بایدشد

سلطان پرسیدکه حال چیست

کفت خیر باشد

سلطان بر چارطاق رفت وبطرف شامیان نظر کرد ودیدکه بیکبار متوجه دروازهٔ ارزنجان شده اند ازیکی پرسیدکه اینهارا چه‌حالتست که جمله‌بران طرف ریختند

کفت مکر لشکرمارا شکسته اند ودرشهر مجالی یافته

سلطان‌ازقلعه فروآمد تاسوارشودکه « مظفر » حاضرشد وکفت شهریان غدرکردند ودروازهٔ ارزنجان شکسته شامیان‌را درشهر آورده‌اند

سلطان ترکش بربست وسپر حمایل کرد

« مظفر » کفت جوشن‌می بایدپوشید

سلطان کفت   مادل برهلاک نهاده ایم وتن بقضاداده   وچنین کس بجوشن محتاج نباشد وسوار شد وکفت

شعر

سأطلب العزولو وقفت   على حواشيه عوالى الرماح
بضربة وعلاء اوطعنة   تخاوصت منها عيون الجراح

وازجملهٔ نوکران چهل تن‌که تیغ راکردن نهاده‌بودند   ومرك‌را میان بسته‌باسلطان اتفاق کردند وسائر سپاهیان‌که ازمقابل‌می رسیدند ازغایت خوف وخشیت‌می کریختند ودرکوشها پنهان می‌شدند

سلطان‌چون‌بدروازهٔ ارزنجان‌رسیدجمعی‌را ازشامیان دیدکه‌درشهرآمده‌بودند علی‌الفور چون‌سیف قاطع وشهاب ساطع برآن مخاذیل‌حمله‌بردوبصولت حیدری آن خوارج‌را برهم شکست   وبزخم تیغ خون‌آشام دمار از مدابیر شام برآورد وهمکنان‌را درهم شکسته چون بت ازکعبه وسك ازمسجد وشیطان ازبهشت مخذول ومدحور ومنکوب ومقهور ازدروازه بیرون ریخت   وبقایای ایشان‌که ازضیق مجال‌وتعذرمخرج راه بیرون شدنیافتند جمله‌را بدم تیغ آتش بار بدار البوار فرستاد تابموعد (ذوقواعذاب‌النار) واصل شدند

بیت

قدجاء نصرالله والفتح‌الذی   يزهى بكتبة وصفه‌الاقلام

وهرکرا دیدهٔ‌انصاف ازسبل ظلمت سلیم باشد وکوش هوش ازصمم غباوت‌وشقاوت صحیح داندکه لشکری‌که مدتی‌مدیددر محاصرهٔ‌شهری جانهاباخته باشند وتدبیرات انکیخته وبهیچ طریق دران مجال ومدخل نیافته وناکاه ازدرون غدری کنند وایشان‌را مجال مداخلت دهند وایشان درشهر آیند   چه‌مایه نجدت وشجاعت وحمیت وحماست باید تاشخصی بامقدار چهل کس برایشان حمله‌برد   ومجموع‌را ازشهر بیرون اندازد تابیمامن آن دست بردخان ومان وزن وفرزند چندین هزار مؤمن ومسلمان ازقید اسر ونهب خلاص یابند وشهری ازغائلهٔ شروفساد چندین مفسد ایمن کردد

شعر

حمى بيضة الاسلام فارتد خاسئاً   من الكفرطرف كان وهوطموح
واطلع شمس العدل من افق الهدى   وللعدل من بعدالجفاء وضوح

وسلطان منصورو مسرور کرد شهر می‌کشت ومردم‌را استمالت می‌داد وهمکنان برسلطان آفرین‌می کردند ودعا وثنامی خواندند وبدلی مسرور وزبانی شکور می‌کفتند

بیت

چنین کنند بزرگان چوکرد بایدکار چنین نماید شمشیر خسروان آثار

وبعضی ازمفسدان شهرکه بران حرکت اقدام نموده بودند خودرا باشامیان ازشهر بیرون انداختند وباقی کرفتار شدند وسلطان بعداز ثبوت غدر ووضوح مکر ایشان‌را بجزا وسزا رسانید وشامیان ازبیرون مشاهده می‌کردند ومی دیدندکه برهر دروازه جمعی‌را ازمفسدان بحلق آویخته اند

وازان سیاست هولی وهیبتی دردل ایشان نشست وازان حال برقوت نفس وحسن تدبیر سلطان استدلال کردند وبکلی طمع از استخلاص شهر منقطع کردانیدند وآن خیال ازدماغ ایشان زائل کشت وبفضل آفریدکار سلطان‌را تمکن واستقامت کلی بحصول پیوست وکسانی‌راکه اقوات وذخائر ومادهٔ‌معاش بنفاد رسیده‌بود از متروکات ومخلفات مفسدان شهرقوت وقوت کلی حاصل‌شد وارتعاش وارتیاش تمام بحال راه یافت

وعجب تراین‌که اکثر اهل غدر طایفهٔ بودندکه درایام دولت سلطان اسمی ورسمی پیدا کرده‌بودند ودرعهد سلطنت او ازحضیض خمول بذروهٔ شهرت ووجاهت رسیده ودر وقتی چنان غدری چنین انکیختندکه متضمن سفك دما وخرابی خاندان ایشان وچندین خلایق‌بود تالاجرم خداوند تبارك وتعالی ثمرهٔ‌نیت ایشان بدیشان چشانید وجزای‌سوء افعال وقبح اعمال ایشان بدیشان رسانید ومجموع‌را درورطهٔ هلاك‌ودمار کرفتار کردانید وعبرت دیکر غداران وبدکرداران ساخت (هل یجزون الا ماکانوا یعملون)

مصراع

ان‌من کان مسیئا لحقیق ان‌یساء

ولشکر شام‌روزی چندمکث کردند وچون ازجمیع جهات نومید کشتند خواستندکه رفع خجالتی کنند ودفع دهشت را سببی انکیزند دیکر بارصلح آغاز نهادند وسخن ازموافقت ومصادقت راندند ومطالبت «منطاش» وقصهٔ اوفراموش کردند

امرای مغول که سلطان‌را دروهلهٔ چنان فروکذاشته بودند وبخیل وحشم خود رفته چون بران حال وقوف یافتند روی بحضرت نهادند

ودراثنای آن‌حال لشکر شام کوچ کردند وخائب وخاسرروی بدیارخود آوردند

امرای مغول چون حال چنان دیدند خواستندکه حملهٔ برندودست نهب وغارت درایشان نهند واز اموال وتجملات ایشان غنیمتی حاصل کنند

سلطان چون صلح‌را اجابت کرده‌بود وبدان رضا داده رخصت نمی دادکه مغول برایشان هجوم کند ونکایتی رساند تاشامیان ازآب سیواس عبور کرده فرو آمدند وچون کوشش واستقلال سلطان بعین‌الیقین مشاهده کرده بودند وبحق‌الیقین دانسته وفتور وقصور خود شناخته از انجاهم کوچ کردند

ولشکر مغول ازفرط حرص وشرهی‌که درجبلت ایشان مفطور است درقفای ایشان افتادند

و «منطاش» نیز بسبب عداوتی‌که باشامیان داشت درعقب ایشان روانه شدولشکر مغول‌را برایشان کماشت وآوازه انداخت‌که سلطان بتتبع وتعرض شامیان رخصت داد وبراخریات ایشان زدند وجمعی‌را پیاده کردند

وبدین قدر مجال غرور وجرءت مغول زیادت شدوسلطان بقرائن حال‌می دانست‌که لشکر شام برایشان عطفهٔ خواهند کردچه لشکر مغول اندك بودند واز طوائف مختلفه فراهم آمده هردم سواران‌می دوانید وازتعرض شامیان منع‌می فرمود تاکسر ناموسی واقع نشود وعاقبت بنفس خودسوارشد وبادویست نفرمردکه حاضربودند متوجه شد وچون بکریوهٔ رسید فوجی ازنوکران دیدکه بتعجیل‌می‌آمدند کیفیت حال پرسید

کفتند «منطاش» برلشکرشام تاخت وایشان بیك باربازکشتند ومنطاش‌رابشکستند ولشکر مانیز بسبب اومنهزم شدند وچون بسلطان رسیدند مجال توقف نداشتند وازآب عبور کردند

سلطان باآن مقدار لشکرکه داشت باشامیان جنك پیوست ومقاومت کنان بازکشت تابکنار شهر رسید ونوکران ولشکریان‌را بمأمن رسانید

مراجعت شامیان بدیار خود وظهور عداوت میان برقوق وامرای شام وگرفتار شدن او دردست ایشان

سلطان درشهر آمد وبرقرار سپاهیان‌را بربالای قلعه فرستاد تاهریك بجای خود بایستادند ومشاعل برکردند وبامداد لشکر شام بصحرای « جکُنَم » نزول کردند وچون دیدندکه سلطان باتمام‌عساکر مرتب درشهر آمدوبسیاری کوسفند درشهرآوردند ومادهٔ قوت حاصل شد خیال‌سیواس بکلی ازسرنهادند وکوچ کرده‌روی بشام‌آوردند وهاتف غیب این بیت بزبان حال انشاد می‌کرد

بیت

دارات الافلاك بالفوزلكم   وعلی رأس العدو الدائره

ودران ایام دوسخن که ازقبیل کرامات والهامات‌بود از « مولاناپاشا » دامت‌برکته صادرشد وخاص وعام خلایق صدق‌آن مشاهده کردند یکی‌آنك‌روزی بطرف شامیان نظر کرد وکفت ایشان درشهر می‌آیند وچنان شدکه کفته‌بود ودیکر آنك کفته بود چهل روز محاصره خواهدبود

وروزچهلم اکرچه کوچ کرده بودند امابسبب آنك لشکرمغول تنك درامده بودند شامیان ازپیش دروازها برخاستند وبیك جای مجتمع شدند وازدیکر دروازها که محاذی ایشان نبود مردم‌در شهر می‌آمدند ومی‌رفتند همان حکم کوچ داشت

ودران واقعه صورتی‌که برغرائب حالات وعجایب مقامات ازان استدلال توان‌کرد ازسلطان بظهور پیوست‌وآن چنان بودکه درایام محاصره جوانان بهادر ازدروازهابیرون می رفتند وکلهای کوسفند واسب واستر واشتر درقلعه‌می آوردند

وسلطان باامیراحمد مکتوبی نوشته‌بود وذکر کرده‌که لشکرشام سخت‌سست وقوی ضعیف ونیك بدحال شده‌اند ومارا بفضل پروردکار قوت‌دران مرتبه‌که ازاطراف برایشان هجوم می‌کنیم ومال وغنیمت ازایشان می ربایم ونوکران ایشانرا دستکیرمی سازیم می‌بایدکه شما نیزازان طرف درآیید ودست بردی بنمایید

آن‌سست قدم بی‌حمیت مکتوب راپیش شامیان فرستاد ویلبوغا درظهرآن کلماتی چند

نوشت وپیش سلطان فرستاد ودرطی آن‌ذکر کردکه تاسیواس مسخرنکنیم ازینجاحرکت نخواهم کرد

سلطان درجواب نوشت‌که شماباسلطان برقوق عداوت دارید ویقین‌است‌که آخر بشمشیر اوهلاك خواهید شد چه‌کفران ولی‌نعمت عاقبتی ذمیم وخاتمتی وخیم‌دارد پس مادام‌که اینجایید‌چند روزه حیات‌را غنیمت دانید چه‌عمرشما بیش ازین نخواهدبود زیراکه چون بحلب روید کین وکدورتی‌که پنهان می‌دارید آنجا ظهور خواهد یافت وتیغ درمیان شما خواهد افتاد وهمکنان بقمع وقلع‌خود مشغول خواهید شد واین

مصراع

آنراکه براندازند باماش دراندازند

صادق خواهد شد

وقضیهٔ ایشان بعینها ومینها همچنان واقع شدکه برلفظوحی آثار سلطان کذشت‌بی زیادت ونقصان

وصورت آن‌واقعه چنان بودکه چون ایشان بحلب رسیدند لشکر مصر متوجه دمشق شدند وپیش ازان « یونس دواتی » صورتی چند از خبث باطن وعدوات کامن‌که ازیلبوغای ناصری بسماع وقیاس احساس کرده‌بود ببرقوق اعلام داد وازجمله‌آن که دونوبت مجالی‌اتفاق افتاده‌بود وفرصتی روی نموده‌که منطاش‌بدست برقوق کرفتارشود ویلبوغا مانع وعائق آمده ودرابطال آن‌سعی نموده وآن فرصت فوت‌شده

ویلبوغا بسبب آنکه رمزی ازغمزدواتی معلوم کرده بود وازبرقوق متوهم کشته درشهرنمی آمد وازان خائف‌که امرا برو هجوم کنند واورا کرفتار سازند وبدین سبب درجمع نوکرو ترتیب لشکر استقصامی نمود واحداث متجنده‌را از عرب وترك دعوت می‌کرد ولشکری بیش ازان‌که معهود نائب حلب باشد برخود جمع کرده بود وپای ازحد واندازه‌بیرون نهاده وحینئذ غلامی‌را ازچاشنی کیران خود بعلت آنکه برقوق اورا فرموده باشدکه اورا زهردهد بقتل‌آورده وبا « سولی‌بن دُلقادر » که ازقدیم الایام دشمن مصر وشام‌بود اتفاق کرده وبعهود ومواثیق اکیده مستحکم کردانیده آنکه

درخفیه پیش سلطان قاصدفرستاد ومنطاش را که بطرف اماسیه کریخته بود وحقوق ممالحت ومصادقت برباد داده التماس کرد

سلطان مبذول داشت ومثال داد که هیچ آفریده مانع ومنازع نشود تابشام رود ویلبوغا دران ایام حاجب مصررا علی ملاٌ من الناس بقتل آورده بود

فی الجمله منطاش بیلبوغا ملحق شد وباشتراك واشتباك یکدیکر « حمص » و « حما » و « دمشق » مسخر کردند ومتوجه « مصر » کشتند

ودران اثنا « یونس دواتی » را کشته سراوپیش « یلبوغا » آوردند وقضیه بدان انجامید که مصر بکرفتند و « برقوق » را مأخوذ ومقبوض ساخته درقلعهٔ « کَرَك » محبوس کردانیدند واوبحکم تسلط وقت وتحکم زمان در ذل آن عاروخلاقت آن صغار وشنارتن درداد ودرشدت آن شرق وحرق دندان بیفشرد وکفت

شعر

بمن یثق الانسان فیما ینوبه	ومن این للحرالکریم صحاب
وقدصار هذاالناس الااقلهم	ذیابا علی اجسادهن ثیاب
الی الله اشکو اننی بمنازل	تحکم فی آسادهن کلاب

فارسیه

سالها خاطر مرا زنشاط	هیچ پروای قیل وقال نبود
ماه طبعم غم خسوف نداشت	مهر عیش مرا زوال نبود
چرخ می خواست تاکند ضرری	لیکنش مکنت ومجال نبود
آخر الامر آنچ خواست بکرد	بطریقی که در خیال نبود

ودران فترت بعضی ازان طائفه که بجنك سیواس آمده بودند بفنا رسیدند

ویلبوغا مملکت مصرفرو کرفت ومنطاش ازمتابعت یلبوغا استنکاف نمود وبعلت تمارض خودراصاحب فراش ساخت وامرای یلبوغابعیادت او رفتند واوهمه را کرفته مقید کردانید ولشکر کشیده بتحت قلعهٔ مصررفت وجنکی پیوست واتباع واشیاع برقوق ازهرطرف بدو

پیوستندوبطاعت وتبعیت او کمربستندواوامرو نواهی اورا انقیاد نمودند ویلبوغای ناصری را که بدعوی (لمن الملك) بیرون آمده بود ودبدبهٔ (من اشد منا قوة) درجهان انداخته درغل حساروذل اسار کشید ومغلول ومسلسل باسکندریه فرستاد وکسانی را که بدومنسوب ومعروف بودند مجموع بقتل آورد وفوجی دیکر ازان جمله که بقصد سیواس آمده بودند دران واقعه کشته شدند

وصاحب قلعهٔ « کرك » که کاشتهٔ یلبوغا بودچون آن قضایا مشاهد کرد سوابق حقوق نعمت کریبان اوکرفت ورقت خدمت وعبودیت بردل اومستولی شد وازسر ارادت تمام پای برقوق بوسه داد واورا ازحبس بیرون آورد وبامعدودی چند بولایت « حَوْران » آمد واتباع وغلامان او که دراقاصی بلاد ودیارمخفی ومتواری بودند چون بران حال اطلاع یافتند بروجمع شدند وازان اجتماع نظامی بحال اوراه یافت و « نائب حلب » بذریعهٔ سابقه که با اوداشت رسل ورسایل آغاز نهاد وسلسلهٔ وفاق می جنبانید

ولشکر « طَرابُلُوس » [١] بمعارضهٔ برقوق بیرون آمدند واوپای بیفشرد وبقدمی راسخ وعزیمتی ثابت درمقابلهٔ ایشان باستاد وجنك کرد وایشان رابشکست وازخیول ومراکب واسلحه وامتعهٔ ایشان غنیمتی شامل بدست آورد وقوت ومکنت وافر بحصول پیوست وازانجا متوجه دمشق شد

لشکر دمشق بمحاربت ومناصبت او بیرون آمدند حرب پیوست وایشان را نیز بشکست ومنهزم کردانید وبرجوانب شهر نزول کرد وغارت عام فرمود ونائب حلب بااجناد واتباع خود بدوملحق شد وبرقوق رابعدازیأس بأس تمام حاصل کشت وپس ازخیبت هیبت عظیم روی نمود وراست کفته اند که

شعر

ان عضك الدهرفانتظر فرجاً	فانه نازل بمنتظره
اومسك الدهر وابتلیت به	فاصبر فان الرخاء فی اثره [٢]

وچون این اخبار بمنطاش رسید ازمصر لشکر مرتب ساخت وباتفاق خلیفه وسلطان

[١] ایاصوفیه نسخه سنده (طرابلس) شکلنده یازلمشدر
[٢] ایاصوفیه ایله اسعد افندی نسخه لرنده (الرخاء) یرنده جیم ایله (الرجاء) دوشمشدر .

که ازاولاده «ملك ناصر» اجلاس کرده بود برسر برقوق آمدوصفها برکشیدند ومیمنه ومیسره بیاراستند

وچون دو بحرمواج ودوابر ثجاج دریکدیکر افتادند وبنوك نصول وحراب انابیب رقاب ازهم جدا می کردند وبحدود اسیاف عقود اوصال واعطاف ازیکدیکر فرومی کشادند تاازسیلاب خون کوه وهامون دریاشد وازاشباح کشته دشت وبیابان بشته کشت

شعر

تمشی الجیادمن القتلی علی جبل	ومن دمائهم یدحضن فی الوحل
ومن جماجمهم یصعدن فی نشز	ومن ذوائبهم یقمصن فی شکل

وعاقبت شآمت کفران حقوق ووخامت عصیان وعقوق درمنطاش کرفت ورایات نخوت واعلام سطوت اوبدبور ادبار واعصار خسار نکون سارکشت وسلك انتظام او بنکباء انفصام مشتت شد ومنهزم بامعدودی چند بدمشق تحصن نمود وخلیفه وسلطان را دستکیر کردند

وبرقوق مجتمع الشمل ومنتظم الحال بمصر رفت

وفوجی دیکر ازان طائفه که بجنك سیواس آمده بودند دران معرکه فرو رفتند وبدار البوار پیوستند (جزاء بما کانوا یعملون)

ویکی از عجایب قدرت کردکار وغرایب مشیت آفریدکار عزشانه وعم احسانه آن بود که پادشاهی صاحب شوکت راکه ملك مصر درنکین فرمان وربقهٔ اطاعت واذعان او آورده بود بتندباد نکال ووبال ازتخت سلطنت درخاك مذلت و مسکنت نکوسار کردانید ودرمغاك مهانت ومتربت خاکسار ساخت وبازبدست عنایت وهدایت بر سریر کرامت وزعامت رسانید وبخلعت رتبت ومنزلت بنواخت تامدعیان غافل و متکبران بی حاصل رامعلوم شود که حکم حکم اوست واقبال وادبار ازلطف وعنف او (سبحانه بل له مافی السموات والارض کل له قانتون)

وچون برقوق باردوم بر مملکت مصر استیلا یافت وبر بساط سعادت متمکن کشت «یلبوغا» را از حبس اسکندریه بیرون آورد واز سرکذشته درکذشت واورا نوازش کرد وتقویت وتمشیت ارزانی داشت وبالشکری جرار بر «منطاش» کماشت

وچون او بحدود دمشق رسید منطاش دمشق رها کرد وباتی چند ازخواص خود بحشم ترکمان پیوست

و «یلبوغا» دمشق بکرفت وبسیاری را ازنوکران منطاش بقتل آورد وکروهی دیکر ازغرمای سیواس دران غوغا نیست شدند

و «منطاش» جمعی را ازلشکر تراکمه وغیرهم برخود جمع آورد وبر سر «عَنْتاب» رفت وشهر وولایت غارت کرد آنکاه بحلب آمد ولشکری بمحاصرهٔ آن بازداشت وبا سپاهی انبوه بدمشق رفت وبایلبوغا حرب پیوست

«یلبوغا» عنان کشیده می داشت وبا او تعللی می کرد ومجاراتی علی الرسم می نمود ونمی خواست که منطاش بکلی مستأصل شود چه می دانست که استیصال منطاش مستلزم نکبت وفلاکت اوخواهد بود

«برقوق» چون ازین معنی خبر یافت متوجه دمشق شد ومنطاش هزیمت کرده باعراب متصل کشت

برقوق بحلب آمد و «سُولی» پسر خودرا بابرادران بیرون فرستاد وامان خواست

برقوق اورا زنهار داد ودر حلب رفت وبقایای دشمنان سیواس دران آشوب سپری کشتند وروی زمین ازادناس آن انجاس پاك شد

وبعداز مدتی اعراب مُهنّا منطاش را کرفته ببرقوق سپردند تابتیغ انتقام او بعذاب عظیم وعقاب الیم کشته شد وجواب مکتوبی که سلطان بشامیان نوشته بود که همکنان بردست یکدیکر بفنا خواهند رسید برین اسلوب که ذکر رفت بوقوع پیوست وبحقیقت آن الهامی بود الهی وواردی قدسی که بردل حقایق نمای سلطان فائض شد وبرزبان دقایق کشای او جاری کشت والله الملهم بالصواب والیه المتاب

اکنون چشم بصیرت باید کشاد وسرحق را دروجود بندکان اومشاهده کرد واز الطاف واعطاف او نا امید نکشت چه لطفی که دربارهٔ بندهٔ بیچاره می فرماید وکرمی که شامل حال او می کرداند مبنی براعمال متقدمه وخیرات سابقه نیست تاجزای آن تواند بود بل که احسان وامتنان اودر عاجل وآجل محض هدایت وعین عنایت است که بندکان خودرا ازخزانهٔ (الله لطیف بعباده) کرامت می فرماید واین معنی که شخصی را عامل اعمال صالحه می کرداند وفاعل طاعات وعبادات می سازد فضل ونعمتی دیکر است

وببایددانست که خیرات وسعادات دنیوی واخروی که حضرت ربوبیت تعالی جده بر بندکان خود صالحاً کان اوطالحاً افاضت می‌فرماید وشرفی که ارزانی می‌دارد معلل بعلق وغرضی نیست بل عین رفق وکرم وفضل ونعم است وجمعی که آن سعادات را جزای طاعات وپاداش خیرات وحسنات خودمی پندارند وبعمل واهی وسعی بی حاصل خود مغرور ومسرور می‌باشند درظلمت جهالت وتیه غوایت وضلالت اند چه حضرت عزت عم نواله ازطاعات ابرار ومعاصی اشرار مستغنی ومنزهست نه ملك سرمداو ازطاعت بیفزاید ونه ذات صمداو ازمعصیت بفرساید (فان الله غنی عن العالمین) [۱]

وبرهان این دعوی وتبیان این معنی آنست که مثلا بنده پیش ازوجدان وجودووصول بحیات بطاعتی وعبادتی موصوف نبود تا کوییم بمکافات آن عمل صالح این سعادت یافت واز چندین مخلوقات بکرامت نطق ومنزلت تمیز ودیکر نعمتهای ظاهر وباطن ممتاز ومستثنی کشت چه اکر بنده صد هزارسال طاعت کند وعرصهٔ زمین برکوع وسجود بپیماید وزجل تسبیح وتهلیل باوج قبهٔ خضرا رساند درموازات یك نعمت ازمشاعر خمسه ننشیند ودرمحاذات یك قوت ازقوتهای روحانی نیفتد که بی تقدمهٔ خدمتی وسابقهٔ عبودیتی فیاض مطلق ووهاب بی علت اورا کرامت کرد وبوساطت آن بر سائر کائنات مزیت واولویت بخشید تابنعیم باقی وسعادت ابدی چه رسد (ذلك الفضل من الله وکفی بالله علیماً)

واکرچه بضاعت طاعت مخلوق درجنب صنایع خالق وجودی ندارد ودرشماری نیاید اماشکر این ایادی جسام ومواهب عظام را بهرحال بنده را وظیفه طاعت وعبودیت وتوکل بحضرت ربوبیتست که (ان احسنتم احسنتم لانفسکم وان اسأتم فلها)

اکنون باسر سخن رویم وکوییم چون عساکر مصر وشام ازدر سیواس برخاستند وبممالك خود مراجعت نمودند « جنید » ودیکر مفسدان که باشامیان متفق شده وبرقوت وشوکت ایشان استظهار نموده بودند چون فرار وانکسار ایشان وفتح وظفر سلطان مشاهده کردند وغیرت الهی آن آرزو دردل ایشان شکست وآن نوش درکام ایشان نیش کردانید هریك مخذول ومخبول بمقام ومسکن خود رفتند وکور وکبود سردرجیب حیرت وحسرت کشیدند ودانستندکه درخیل شام سواری ونقد ایشان را عیاری نبود وسعادت بتوفیق وهاب است نه بتلفیق اتباع واحزاب ودولت بعنایت وهدایت اوست نه بتدبیر وکفایت ما

[۱] ایاصوفیه نسخه‌سنده (سبحانه وتعالی عما یقولون علوا کبیرا) یازلمشدر

بیت

وماکل طلاب من الناس بالغ ولا کل سیار الی المجد واصل

وازجمله « امیراحمد » بمذق وملق درآمد ورسل ورسائل آغازنهاد واعتذارواستغفار نمود واز حرکات کذشته استعفا کرد وکفت

شعر

هل الیوم ان اطنبت فی القول نافع لدیك وهل لی من ضمیرك شافع
وهل انا ان عفرت خدی لعثرة مقال وهل عهدالرضا منك راجع
فان کان لی عذر یصح قبلته وان ضاق عنی العذر فالعفو واسع

عداوت امیر مطهرتن . باتراکمهٔ اق قینلو والتجای ایشان بحضرت سلطان وغدر احمد بك

ودران ایام « امیر مطهرتن » قصد تراکمهٔ « آق قویـنلو » کرد وبعلت آنك امیرایشان « قتلوبك » وفات یافته بود بر ایشان هجوم کرد ومال ومواشی وصامت وناطق ایشان بغارت برد ونقض عهد وسوکند کرد

وتراکمه چون آن تغلب ازودیدند چون زنابیر بجوشیدند ودرعقب اورسیدند وجنکی عظیم کردند واورا مجروح ومنهزم کردانیدند وشکستی قوی بدو رسانیدند

وچون اتراك ازییلاق نزول کردند « امیرمطهرتن » جهت انتقام ایشان وجبران کسر لشکر ساخت وبرسر ایشان تاخت وچون بدیشان رسید بجنك اقدام نیارست نمود و « امیر یلدان » را بتوسط درمیان انداخت وصلح خواست

تراکمه چون فتور عزم وقصور همت او دریافتند بمصانعت ومداهنت اورا خواب خرکوش دادند وپنبه درکوش نهادند وبفراغت خاطر لشکر جمع می‌کردندومستعدکار می‌شدند تاچون مکمل ومرتب شدند وسپاهی کران فراهم آوردند بر سراوتاختند واورا شکسته ومنهزم درمضارب آجام ومنافذ غیاض وآکام متفرق کردانیدند

واوجهت سد آن خلت وبرد آن غلت بـ « قرامحمد » ملتجی شـد چه میان طائفتین عداوت قدیم قائم بود وبمعاونت ومناهضت اواستظهار جست وهردو بمظاهرت یکدیکر بر سر « آق قینلو » رفتند وایشان‌را درمعقلی تنك ومضیقی صعب‌حصار دادند ومدتی بین‌الفریقین جنك قائم بود تابسبب تمادی ایام انحصار ونفاد مواد زاد قوت ایشان ساقط شد وانکسار مفرط بحال ایشان متطرق کشت

وچون ازان ورطه خلاص یافتند التجا بحضرت سـلطان بردند وبفتراك عنایت وحمایت اوتمسك نمودند

وسلطان بر مقتضای شیمهٔ خوب وشیوهٔ مرغوب خود درمحـافظت ومراقبت ایشان غایت جهد مبذول فرمود ونهایت اصطناع ارزانی داشت وهمکنان‌را بصنوف نوازش وترحیب وتقریب مخصوص کردانید ومراسم انزال واقامت فراخور نام وناموس پادشاهانه‌بتقدیم رسانید ودرجبر کسر وجمع شمل‌ایشان ابواب خیرات ومبرات کشاده کردانید و « احمدبك » را بانعامات‌وافر وتشریفات فاخرمحظوظ وبهره مند ساخت‌وببذل نفایس وصرف رغایب آثار انقباض واستیحاش ازلوح ناصیهٔ اومرتفع کردانید

وچون فصل تابستان منقضی شد وسورت حرورهاجره روی بانطفا نهاد وهبوب نسمات روح پرورجان درجوهر هوا آمیخت واعتدال تمام درزمین وزمان پیداشد

شعر

رفمت جرة الهواجرعنـا   فاسترحنامن‌النهار الطویل
وخرجنا من‌السموم الی‌رو   ح شمال وطیب ظل ظلیل [۱]

سلطان بصوب « ارتق آباد » حرکت فرمود ویکچند روز آنجا اقامت کرد

تراکمهٔ آق‌قینلو چون ازایادی واصطناعات بخصب حال‌ورغدعیش رسیدند ونعمت وجمعیت فراوان یافتند چنانك معهود طباع لئام ومألوف‌نفوس طغام باشدکه عذرنعمت بنقمت خواهند وشکرفضل بفضول کزارند دواعی کفران حقوق درنفس خبیث ایشان پیدا کشت ومخایل طغیان وعصیان دربشرهٔ حال ایشان ظهور یافت

[۱] نسخه‌لرده (روح) کلمه‌سی ایکنجی مصراعه ویرلمش ایسه‌ده وزن ایجابی اوله‌رق (رو) برنجی مصراعك حق اولمغله طرفدن بویله ترتیب ایتدیرلمشدر (لمصححه)

مثنوی

درختی‌که تلخسـت اورا سرشت   کرش درنشـانی ببـاغ بهشت
ور ازجوی خلدش بهنکام آب   بیخ انکبین ریزی وشیر ناب
سرانجـام کوهر بکـار آورد   همان میوهٔ تلخ بار آورد

وهمواره « حسین بك » از « احمدبك » سـخنان غدر آمیز وکلمات کینه انکیز نقل می‌کرد یکی ازجمله آنکه درخفیه بیلبوغای‌ناصری قاصدفرستاد ومی کفت « وَلَدِ اُمُورْ» بوسیلت آنکه « خلیل بك دلقادر » را بقتل آورد سلطان برقوق دربارهٔ اوانواع‌نوازش واصطناع ارزانی فرمود واورا درسلك امرای کبار منحصر سـاخت وبمنصب رفیع ودرجهٔ منیع رسانید اکرمانیز بادشمن او قصدی پیوندیم وکاری پیش بریم‌راه ومرتبهٔ ماچه باشد وعنایت وتربیت درچه نصاب وپیوسته امثال این معانی انها می کرد

وسلطان برین قضیه واقف بود واغماض واحتمال‌را کار می‌فرمود ومحط نظر آن که مردی غریب است وازدشمن کریخته بحضرت اوملتجی شده وبعنایت اواستظهار نموده

فی‌الجمله دران اثنا همواره از « امیر احمد » رسولان می‌رسیدند ودرترصیص‌مبانی محبت واصلاح ذات‌البین سخن می‌راندند تاسلطان قاصد فرستاد وقلاعی‌را که دروقت محاصرهٔ سیواس بدست او افتاده بود مطالبت فرمود

واوبقوت جمعی ازاوباش‌مغول که بدوپیوسته بودندوبااودم موافقت ومرافقت‌می‌زدند وخیالات فاسد دردماغ اومی نهادند ازتسلیم وتفریغ آن ابا نمود

سلطان لشکر ساخته متوجه اماسیه شد و « امیر احمد » موضعی حصین اختیار کرد وآنرا مخیم ساخت وبحصانت ومناعت آن مستظهر شد

سلطان بی‌توقف بروهجوم کرد واوچون آن مبـادرت ومبارزت مشـاهده کرد خفقان خوف وخشیت بردل اوکمین کشـاد ورعشهٔ روع ووجل براعضای اومستولی کشت ودانست که مردآن مضمار ومرغ آن‌مطار نیست بضرورت سپر درپشت کشیدوروی بهزیمت نهاد وزبان حال درقفای اومی کفت

بیت

وانیت معتزماً ولا اسداً ومشیت منهزماً ولا وعلا

کماة اجناد وحماة انجاد چون باد درقفای اوبشتافتند واز احمال واثقال وسلاح وسلب غنایم موفور بستدند و«امیراحمد» چون مار دم بریده وموش زخم رسیده خودرا درقلعه انداخت وبرج وبارهٔ آنرا وقایهٔ جان وسرمایهٔ امن وامان خود ساخت

وساطان باابتهاج واستبشار وحصول مراد ونجح مرتاد متوجه قلاع شد وبقلعهٔ «قازان قیا ی» نزول کرد وهم درروز مسخر ساخت وخال‌امیر احمدرا باپسرانش بکرفت وازانجا بقلعهٔ «چکرک» رفت وپیرامن آن نزول کرد وبرادرسیدی حسام راکه‌دران قلعه‌بود بمواعظ ونصایح بلیغ دعوت کرد واز قضیهٔ کذشته وکرفتاری‌او تذکیر وتحذیر فرمود

وچون آن جاهل بی‌توفیق کوش هوش بپنبهٔ غفلت آکنده داشت ومزاج طبیعت ازصوب صواب منحرف پندننیوشید ونصیحت قبول نکرد

ساطان‌چون دیدکه معاملت وبمجاملت برنمی آید وعجاج جزلجاج نمی فزاید ازروادع کلام بقوارع حسام انتقال کرد وازتقاول زبان بتطاول سنان اکتفا نمود وکفت

شعر

من‌رام عزاً بغیرالسیف لم‌ینل فارکب شبا الهندوانیات والاسل
ان‌العلی فی‌شفار البیض کامنة وفی‌الاسنة من عسالة ذبل
فخض غمارالردی‌تسلم وثب عجلاً لفرصة عرضت فالحزم فی‌العجل
وکم حیوة جنتها النفس من تلف ورب امن حواه‌القلب من وجل

وروزدوم بفرمود تاقروم سپاه ومبارزان‌آوردکاه چون ابرسیاه پیرامن قلعه‌درآمدند وبرجم آن‌شیاطین انس وملاعین فتنه شهب سهام از کمین کمان بکشادند وصواعق جنادل ازرؤس مجانیق روان کردند فوجی بتیر وتبر برج وبارهٔ آن می‌شکافتند وکروهی بکلنک وتیشه اساس وقواعد آن مخلخل می‌ساختند تادروديوار قلعه زره وار مشبک

شد وارکان وبنیان آن چون خانهٔ عنکبوت مهدوم ومهضوم کشت وغریو استغاثت ازسکان وقطان قلعه برآسمان رفت وجملکی قطره مثال‌خودرا ازبالابزیر انداختند ونعل صفت درپای مرکب سلطان افتادند وروی برخاك مذلت نهادند وکفتند

شعر

ایا منعما لم‌یزل مفضلا تفضل فخلا قنا راحم
عصیناو تبنا کماقدعصی وتاب الی ربه آدم

سلطان ایشان‌را زنهارداد وهمه‌را بعواطف ومراحم خسروانه امید وار کردانید ومدابیر متجنده وشیاطین متغلبه را که انکشت عناد ولجاج درکوش هوش نهاده بودند وتمردوتفرد پیش کرفته‌اسیر وکسیر کردانیدند وبعضی‌را بتیغ‌سیاست بکذرانیدند وبعضی دیکررا مغلول ومکبول (فی‌سلسلة ذرعها سبعون ذراعاً) بحبس عذاب ومطمورهٔ عقاب دوانیدند ومنصورالرایات ومشمول العنایات بـ «ارتق‌آباد» نزول کرد

وچون آفتاب ازسمت رأس بمنطقهٔ اعتدال پیوست ولواعج حرارت تابستان فتور پذیرفت‌متوجه «قازآباد» شد ودر «قُورُوق قاره‌کُول» که متنزهی خوش ومتصیدی دلکش است نزول کرد وچون ایام رمضان بود تاعید آنجا مقیم شد

وروزعید غدری شنیع ومکری قبیح ازترا کمهٔ «آق‌قینلو» بظهوررسید وآن‌چنان بودکه بعداز نماز عید چون بجشن مجلس پرداختند «احمدبك» دستوری خواست‌وکفت کروهی ازدوستان ومتعلقان بخانهٔ من آمده اند اکر رخصت باشد بروم وایشان‌را تسلی دهم وبحضرت شتابم

اجازت یافته روانه شد وچون ساعتی برآمد جوشن پوشیده باخیل واتباع خود مرتب ومکمل سوارشد وازدورباستاد وتصور آن‌که سلطان‌بدان مقدار حرکت‌متأثرشود وعنان تمکن وتصون ازدست رها کند ونمی دانست‌که شیرغالب از هجوم ثعالب باك‌ندارد وکربهٔ موش‌خوار باپلنك ببرشکار نبرد نیارد وچون‌دیدکه کوه‌وقار سلطان‌ازان سنکین‌تر است‌که ببادهوا ازجای بجنبد وسپهر حشمت وشوکت‌اوازان بالاترکه دست هرتردامنی بدامن آن تواندرسید خجل‌ومنفعل‌شد ونواب‌را بحضرت فرستاد وکفت خواستم‌که عدت

وعدت نوکران خود برنظر سلطان عرض دهم تا بر کمیت و کیفیت واقف کردد اکر فرمان شود عارض بیاید وضبط کرده مقدار ومبلغ مجموع بحضرت عرضه دهد

سلطان باوجود اطلاع بر غدر و مکیدت او وقدرت بر جزا و مکافات عنان قهر وغضب باز کرفت وقول آن وقاح بی‌فلاح هرچندمی دانست که تصنیف وتزویراست قبول کرد وعارض‌را فرستاد تاایشان‌را درنظر آورد و « احمد بك » بحضرت آمد و بساط صحبت کسترده‌شد و بمعاشرت و مجالست اشتغال یافت وسلطان ازین معنی چیزی اظهار نکرد اما « حسین‌بك » هردم بتعریض سخنان می‌کفت وبرادررا عتاب می‌کرد وهمواره درحضور وغیبت ازایشان نفرت وضجرت می‌نمود وقصور ایشان درشناخت حقوق نعمت وصحبت بر سمع ایشان می‌پیمود

فارسیه

چون بود اصل جوهری قابل   تربیت را درو اثر باشد
هیچ صیقل نکو نداند کرد   آهنی را که بدکهر باشد
خرعیسی اکر بمکه رود   چون بیاید هنوز خرباشد

وسلطان چون‌ازجشن عید فارغ شد بقلعهٔ «ترخال» رفت وآنرا حصارداد وچون عمارتی‌را که پیش ازان ساخته‌خراب کرده بودند بفرمود تا عمارتی دیکر برآوردند و« دولتشاه » را بادویست نفرمرد آنجاتعیین کرد وبر « ترخال » کماشت

ودران اثنا روزی « احمد بك » آمدوعرضه داشت که درولایت اماسیه موضعی چند معمور است واهالی آن‌عاصی ومتمرد ولشکرماضعیف وبی‌برك اکرفرمان شود برایشان تاخت کنیم ومالی چند بدست آوریم وبر لشکرتفرقه سازیم وبران جمله مقرر شد

وروزدوم جمعی‌را برقلعه‌موکل کذاشت ومتوجه اماسیه‌شد وچون نزول کرد ازحال « احمد بك » استفسار فرمود کفتند بیمارشد وچون‌اسبان علیق‌خوردند فوجی‌را ازعساکر جهت تاخت تعیین کرد و بفرمود تاجمعی ازترا کمه ملازم باشند و برین قرار سوارشد وصبحکاهی که بولایت رسیدند ازترا کمه یك‌سوار باسلطان نمانده‌بود وچون آفتاب طالع شد دیدند که لشکر اماسیه صف کشیده اند وجنك‌را مرتب شده

وبران جمله مقرر شد

سلطان ازان صورت تعجب نمود وکفت ایشان‌را ازتوجه ما که خبرداده باشد ودربرابر ایشان تعبیهٔ لشکر کرد وصفوف بیاراست وجمعی که بغارت رفته بودند ازاطراف بهایم وغنایم می‌آوردند تاجمله جمع شدند و مواشی درپیش کردند و می‌راندند ولشکر اماسیه دوفرقت‌شد یك فرقت بادندارجنك پیوستند و فرقتی دیکر بطرف مواشی روان شدند

و سلطان جماعت دندار‌را بیکی ازامرا سپرد وبامقدار بیست سوار آهنك فرقهٔ دیکر کرد و ایشان سیصد سوار بودند و برین ترتیب می‌راند و ازمردان جلد هرکرامی یافت باکوکبهٔ خاص‌منضم می‌کردانید وبمقدمات لشکرسوار دوانید تانزول کنند وچون بمعسکر نزول کرد ساز حرب درپوشید وبیست نفرسوار ازپیش‌فرستاد وبامقدار صدوپنجاه مرد متعاقب ایشان براند وازدامن کوه بر قله لکام ریزکرد وبر دشمن حمله‌برد

مجال توقف نداشتند وراه کریز کرفتند وپراکنده شدند

سلطان بر قله‌رفت وبرجای ایشان باستاد وچون نکاه کرد ازطرف اماسیه لشکری دید ومحقق شد که « امیراحمد » است بی‌توقف عنان بطرف ایشان تافت وچون سیلی که ازبالا فروآید وکمری که ازبلندی بپستی کراید برسرایشان فروریخت

« امیر احمد » را هیبت آن‌صولت عنان تمالك ازدست ربودونهیب آن‌حمله سنان‌خوف وروع درسینه نشاند ودانست که کوشش اوپیش آن‌حمله چون‌سپرکل پیش موج‌دریاست وقوت اودرجنب آن صدمه چون‌جوشن چوبین نزدشعلهٔ آتش باروبارکاه برجای‌بکذاشت وراه اماسیه کرفت

وعساکر منصوررا ازحواشی ومواشی وخیول وبغال اوبرکی بنوا حاصل شد

وچون شب درآمدسلطان بمعسکر نزول کرد وحکایت ازجنك فروآمد وکفتندسبب شعور ایشان ازهجوم ماچه‌بوده باشد.واین‌خبربدیشان که‌رسانیده‌وهربك ازین‌حال استغرابی می‌نمودند وازین نادره استعجابی می کردند

وبامداد کوچ شد وچون بحدود ترخال‌نزول افتاد « احمدبك » صحیح‌البدن بی هیچ عرضی ومرضی باکوکبهٔ خودرسید وچون مجلس منتظم شد « عمربك » نام که یکی ازنواب احمد بك بود درآمد ودراثنای مجلس یکی‌را ازترا کمه کرفته آوردند وازو استفسار حال کردند تقریر کرد که من درجنك باشما بودم وکرفتار شدم مراپیش « امیراحمد » بردند

سلطان ازوپرسید که علیق اسبان کجادادیم ندانست وازحالات دیکر استخبار فرمود

نشان راست نداد آنکاه پرسیدکه اسب توهمان اسب است که پیش ماداشق وجامه وشمشیر ودیکر رخت همان

کفت بلی

سلطان کفت سبحان‌الله توچه کونه کرفتاربودی وچه کرامات نمودی که ترا درجنك کرفتند وچیزی ازتونستدند

کفت اسب وهمه‌رخت من ستده بودند اما دروقت کریختن مجموع‌را ازیشان دزدیدم

وازین سخن نامعقول روشن شدکه قاصد احمدبك است که پیش ایشان رفته‌بود وازتوجه سلطان اعلام داده

پس سلطان بفرمود تا اورا مقید ساختند

و «احمد بك» چون ازان حال خبر یافت دانست‌که راز از پرده بیرون افتاده است وسر آشکاراشده

سلطان بامداد قلعه مستحکم ساخت و بدولتشاه سپرد وباحصول مأمول وجمع شمل بمنشأ دولت ومغرس سعادت پیوست

سنت کردن فرزندان وصفت جشن ختان وآراستن بزم

عیش وعشرت [١]

وبعد از مکابدت شدائد رزم ومعانات رکوب ونزول ومقاسات حرب وضرب ورکض وطرد عزم بزم جزم کرد وبجمعیت ختان فرزندان اعزه ابقاهم الله تعالی وطول فی اکتساب السعادات اعمارهم اشتغال نمود در ایوانی‌که فراش صحن آن پای برتارك کیوان می‌نهاد وحضیض آستانش بااوج آسمان برابری می‌کرد ورشك رفعت اوچرخ‌را جامه درنیل زده‌بود وغیرت شعاع هوایش خورشیدرا سنك برقندیل [٢]

شعر

دار علی‌العز والتأیید مبناها   وللمکارم والعلیاء مغناها
فالیمن اقبل مقروناً بیسراها   والیسر اصبح موصولا بیمناها

[١] راغب پاشا نسخه‌سنده (وطرب) یازلمشدر
[٢] راغب پاشا نسخه‌سنده (سنك در قندیل انداخته) یازلمشدر

بساط عیش بکسترانید و برسریر نشاط سرافراز بنشست وبفرمود تابار عام دادند ودهان قنینه وبلبله بکشادند و شراب رنکین از حلق صراحی جاری ساختند وجام زرین در مجلس روان کردانیدند

شعر

یقولون لی صفها فانت بوصفها   خبیر نعم عندی من اوصافها علم
صفاء ولا ماء ولطف ولا هوی   و نور ولا نار و روح ولا جسم
علیك بها صرفاً وان شئت مزجها   فعدلك عن ظلم الحبیب هوالظلم

ساقی پری پیکر قدح بر قدح می پیمود وفرح بر فرح می‌افزود ودرغم می‌بست وروی نشاط می کشود کاه بلب نوشین چشمهٔ سلسبیل برعاشقان سبیل می کردوکاه بخندهٔ شیرین شکر درکام معاشران می‌ریخت

شعر

نفسی الفداء لشادن فتن‌الوری   ورمی بنرجستیه آساد الشری
قمر من الاتراك فیه شمائل   کالماء غازله النسیم اذا جری
فاذا تکلم فهو یسرد لؤلؤاً   واذا تتعتع فهو یکسر سکرا

بخار بخور کله برقبهٔ خضرامی بست ونوای عود نفس درلب زهرهٔ زهرا می‌شکست

شعر

وقریة الاصوات حمر ثیابها   تهین ثیاب الوشی جراً وتسحابا
وتلقط یمناها اذا ضربت بها   وتنثر یسراها علی العود عنابا

مستان در نشوه و ساقیان درعشوه وعاشقان درجوش ومطربان در خروش کلکون می‌چون برعرصهٔ دماغ معاشران تاختن‌آوردی عقل‌پای برجای درسر آمدی ساقی‌که صباغ خمخانهٔ صبغةالله است نقش هیولانی بزلال ارغوانی از صفحهٔ دلها فرومی شست

وبشنكرف راح روحانی بیرنك یك رنكی بر كسوت جانها نكاشت ونك ونام دریك صورت جلوه می‌داد وكفر واسلام در یك هیأت ظاهر می كردانید

شعر

أ كؤس تلألأت بمدام … ام شموس تهللت بغمام
یاهوا رنك آفتاب كرفت … رخت برداشت ازمیانه ظلام
همه جامست ونیست كویی می … یامدامست ونیست كویی جام

و در اثنای آن همایون جشن مثال حضرت علیا لازالت نافذة فی الا كناف [۱] بكفایت مهم ختان و قطع و فصل آن شغل كه سنتی مؤكد وقاعدهٔ ممهد است نافذ كشت و استاد چابك دست كه در اعمال موسی ید بیضا می‌نمود ودر استعمال واستكمال آن صنعت سحر سامری بظهورمی رسانید واعجاز عیسوی آشكارا می كرد باستره سرانبوبهٔ سیمین برداشت ولعل مذاب از فوارهٔ زرین روان كردانید ورطب ازپوست ونی شكر از بند آزاد ساخت وصیت این سنت بملأ اعلی وعالم بالا رسید

وماه كه برید اقطار سماوات و سیاح منازل و مقاماتست این نوید باطراف كردون و اكناف چرخ بوقلمون رسانید وطبل این‌سور وبشارت این‌سرور بربام آسمان فرو كوفت وتیر كه مستنبط علوم ومستخرج احكام نجوم است ارتفاع قوس النهار بدرج ودقائق حاصل كرد وطالع وقت مشتمل برسعود دولت وسهم سعادت در زایجهٔ آن ثابت كردانید وناهید كه مخدرهٔ كل‌چهر وپرده سرای سرا پردهٔ سپهر است زمزمهٔ چنك بچرخ چنك رسانید ونغمهٔ عود از سعود بكذرانید وبحركت شوقی فلك‌وار در چرخ آمد و چون سرو وچنار سر اندازی ودست افشانی كرفت وآفتاب كه خسرو سیاركان وفرمان‌ده معمورهٔ آسمان است چون شاخ درخزان زر افشان شد ومانند ابردر نیسان كوهر نثار آمد وعقیق بآستین ویاقوت بدامن ریخت ولعل از خارا ولؤلؤ ازدریا هدیه آورد وبهرام كه سپهدار انجم وسالار كشور پنجم است سرهنكانه كرز بردوش وتیغ درمیان پرده‌داری وخدمتكاری برخاست وصفها از چپ وراست بیاراست وبرجیس كه سعد اكبر وصاحب محراب و منبر است خطبهٔ تهنیت بخواند و در دعا وثنا فصلی مشبع براند

[۱] ایاصوفیه نسخه‌سنده (لازالت مخضرة الاكناف مخضلة الاطراف) یازلمشدر

وتاریخ این آیین و قصهٔ این جمعیت برصحائف ایام ولیالی مسجل كردانید وكیوان كه پیردراك وصومعه‌نشین قلهٔ افلاكست كمرخدمت برمیان‌بست وعود قماری برمجمرخورشید نهاد وطلسم دولت واقبال برصحیفهٔ ماه كشید ودفع عین‌الكمال‌را معوذتین برخواند

شعر

اری طهراً سیثمر بعد عرساً … كما قدیثمر الطرب المدامه
وما قلم یجیدالمشق الا … اذاما القیت منه القلامه

وچون آن مجلس بانقضا رسید خبردادند كه « دولتشاه » قلعهٔ « ترخال » بدست آورد ومفاتیح آن فرسناد شادی برشادی بیفزود وطرب برطرب متراكم شد ودولتشاه‌را خلعت كرانمایه ارزانی داشت وقلعه برومفوض فرمود

وبعدازان خبر رسید كه « احمد بك » و « امیر احمد » باهمدیكر اتفاق كرده اندوبنیاد مصاهرتی نهاده وعن قریب « احمد بك » باخیل وخدم وایل وحشم بدو خواهد پیوست وهمواره رسل ورسایل درمیان ایشان مترادف است وقصد دزدیدن[۱] قلعهٔ «توقات» دارند

فی‌الجمله خیانت وكفران نعمت احمد بك بوضوح پیوست وآن جهول كافرنعمت كه اززیر شمشیر جسته عریان وكریان بحضرت علیا التجا آورده بود وسلطان اورا بنظر مكرمت ملحوظ ومخصوص كردانیده واصناف الطاف واعطاف ارزانی داشته ومبالغی اموال كه حصول آن مستلزم خرابی ولایات بود دروجه مواجب اوونوكران اونشانده واورا ازمكاید اعدای غالب وخصمای قاهر فارغ ومرفه ساخته وهرآنچ شرط بزركواری ومردم داری بود تقدیم فرموده بعداز چندین عواطف وصنایع بتخایط وتدلیس بیرون آمد وخواست كه غدری كند وفسادی انكیزد واین‌حركت بكرات ازوبظهور پیوسته بود وسلطان از سعت حلم وشمول كرم ازان زلات كه موجب حرق وغرق بود تجاوز نموده وقلم عفو دران كشیده امادرین وهله (من كفر شمول النعم استوجب حلول النقم) عزیمت بردفع آن مفسد مصمم ساخت وكفت

[۱] راغب پاشا نسخه‌سنده (تحصیل) یازلمشدر

بیت

ولایغررك طول الحلم منی　　فما ابداً تصادفنی حلیماً

فارسیه

سفله چو جاه آمد وسیم وزرش　　سیلی خواهد بحقیقت سرش
آن نشنیدی که حکیمی چه کفت　　مور همان به که نباشد پرش

برین نیت جازم شد وخانهای ایشان برمشاهیر متجنده وسائر نوکران قسمت کرد وچندی ازامرا برین رای اطلاع داشتند وباقی‌را معلوم نبود

وچون بتوفات رفت «احمد بك» باتمامت توشیالان خیل باستقبال مبادرت نمود وخائف وهائم بتذلل وتواضع درآمد

سلطان چون آن‌خضوغ وخشوع ازومشاهده کرد بروفق (الراحمون یرحمهم الرحمن) نظر رافت ورحمت شامل حال او کردانید وبملاطفت مخاطبت نمود وصفت قهر بسمت لطف مبدل ساخت وببشر وطلاقت مکالمت کرد

وچون جمهور خلایق برجرایم وجرایر ایشان‌وقوف نداشتند وحمل بران می‌کردند که سلطان بطمع منال فانی وحطام دنیاوی بقصد وحصد ایشان رخصت داده باشد

خواست که قصدی که کرده بودند برایشان ثابت کرداند آنکاه ازان تجاوز نماید واجازت دهد تابوطن خود مراجعت کنند

وچون مجلس منتظم شد وازطعام بپرداختند سلطان یکی‌را ازامرا پیش خواند وصورت عفواززلات ایشان‌وتنزل ازسیاست‌باو درمیان نهاد وسائرامراکه ازین‌حال شعور نداشتند برموجب حکم سابق نوکران خودرا بخانهای ایشان فرستاده بودند وهریك آنچ مقررشده بود درتصرف کرفته

سلطان بفرمود تااحمد بك را باجماعت او در آوردند وجرم وجنایت ایشان بشرح وبسط برایشان شمرد همکنان منفعل ومتحیر کشتند وامید از حیات منقطع کردانیدند ودرآخر که سخن عفو شنیدند وسلطان‌را برسر لطف ومرحمت یافتند جان بقالب ایشان بازآمد وعمری جدید یافتند

ودران‌اثنا خبر رسید که نوکران ولشکریان خانهای ایشان تاراج کردند وزن‌وفرزند ایشان اسیر ساختند

سلطان ایشان‌را استمالت داد و «احمد بك» را خلعت فاخر پوشانید ومعتمدی چند جهت استخلاص اموال ومواشی ایشان بااو روانه ساخت وفرمان داد تاهرچه از ایشان غارت کرده اند ازصامت وناطق وطریف وتالد بتمام وکمال تسلیم ایشان کنند

ودرحدود یك شبانروز جمیع آنچ از ایشان ستده بودند بی‌نقصان انتزاع کرده بدیشان رسانیدند بروجهی که هیچ کس‌را بیك درهم شکایت نبود وهمکی شاکر وخشنود شدند

واین معنی برنفاذ امر ومضای حکم وحسن سیاست وکمال‌ریاست سلطان کواهی‌عدل وحجتی قاطع است وهیچ کس‌را از سلاطین خلف وسلف این استبداد میسر نشده است واین استقلال متمشی نکشته

شعر

ولو ان یوم‌القهر ابدی عقابه　　علی‌الدهرلم یوجد علی‌الارض مجرم
ولو ان یوم‌اللطف جلی یمینه　　علی‌الناس لم‌یصبح علی‌الارض‌معدم

وبعداز انقضای آن قضیه جمعی از اماسیه رسیدند وکفتند نزدیك بشهرقلعهٔ هست خراب که اکر آنرا معمور کنند شهراماسیه ازان بتنك می‌آید ولامحاله قلعه بدست افتد

سلطان بعداز روزی چند توجه‌نمود وبدان طرف نهضت فرمود وبعمارت آن‌قلعه مثال داد ودرمدت اندك باتمام رسید

ودران وقت‌امرای مغول بحضرت‌آمدند وعرضه داشتند که «پسرعثمان» بطرف کفار حرکت کرده است وعداوت ومخالفت او بااین حضرت محتاج بشرح وبسط نیست‌که تقویت حاجی شادکلدی بچه طریق کرد وباشامیان متفق شده ایشان‌را بران داشته‌بود که اوازطرفی و «برقوق» ازطرفی برسیواس هجوم کنند وامثال این مکاشحت ومشاحنت می‌ورزید اکنون مجالی وسیع روی نموده وفرصتی طرفه دست داده است صواب آنست‌که لشکر بر ولایت اوکشیم وازغارت وخرابی ونهب وقتل هرانچ ممکن ومقدور باشد بظهور رسانیم چه‌استیصال ولایت مقتضی ضعف وفتور حال اوست واین معنی

مفضی باستیلا واستعلا برو وازین کونه صورتی چند درپیش نهادند وانکیزی چند کردند

واکرچه ازانجاکه مراسم جهانکیری ومملکت داری باشد این رای بصواب نزدیك بود اما ازان جهت که « پسر عثمان » که مغولی[١] ساده بود واز حلیت علم وحکمت عاطل وعاری بجنك کفار رفته بود وبقلع وقمع ایشان مشغول سلطان درمذهب انصاف ومروت وطریق امانت ودیانت مستکره ومستبعد شناخت که باوجود کمال نفس ووفور علم ودانش وعدل ونصفت برسر مسلمانان رود وبتفریق جمع وتبدید شمل ایشان رخصت دهد وسعی نماید وآن حرکت هرچند متضمن منافع وفواید بسیار بود اما بدین وجه مستلزم توهین

---

[١] الده‌کی اوچ نسخه‌دن راغب پاشا ایله اسعد افندی نسخه‌لری تماماً حرکه‌سز ، آیاصوفیه نسخه‌سی ایسه تماماً حرکه‌لیدر . ایشته بوراده‌کی (مغولی) کلمه‌سی آیاصوفیه نسخه‌سنده میمك وغینك ضمه‌لریله حرکه‌لنمش اولمغله بوکا کوره (مغولی ساده بود) جمله‌سنك معناسی (عثمان اوغلی ساده بر موغول ایدی) دیمك اولور .

بن ظن ایدیورم‌که بو حرکه یاکلیشدر یاکلیش اولمسی‌ده ایکی صورتله اثبات ممکندر :

برنجیسی « آل عثمان » ك موغول اولمیوب تورك اولدیغی جهانك معلومیدر . بویله ایکن معاصر بولنان واقتدار علمیسی مسلم اولان مؤلفك قالقوب‌ده آل عثمانی موغول عد ایتمسی مؤلفك علمیله ، فضلیله متناسب اوله‌ماز .

ایکنجیسی (آل عثمان) ایللرینی وورمق ، یاقق ، ییقمق ، تالان ایتمك ایچون مراجعت ایدنلر هپ موغول بکاری ایدیلر . اکر (آل عثمان) دخی موغول اولسیدی اونلر بویله کندیلرندن اولان بر پادشاهه بو یولده کوتولك یاپمق ایچون مراجعت ایتمیه‌جکلردی . جنس جنسنی قورومق عادتدر .

شو حالده (مغولی) کلمه‌سنی باشقه صورتله حل ایتمك لازمدر ، بونك ایچون‌ده بن شویله دوشوندم : بنجه بوراده‌کی (مغول) کلمه‌سی میمك کسری ، غینك سکونی ، واوك فتحه‌سیله اوقونمق لازمدر . بو صورتده (مفعل) وزننده صیغهٔ مبالغه اولوب معنای حقیقیسی تانك تشدیدیله (قتال) ومعنای مجازیسی (قهرمان) دیمك اولور ، آخرنده‌کی (ی) ایسه وحدت اداتیدر . بوحالده مذکور عباره‌نك معناسی شودر : « عثمان اوغلی اوقدر اینجه فکره ، علم وعرفانه ، سیاست وسائره‌یه آشنا اولمیان بر قهرمان ایدی » .

واقعا بو کلمه برآز غریب کورونورسه‌ده مؤلف ایچون مأنوس اوله‌بیلیر . چونکه مؤلفمز عربجه‌یه امام دینیله‌جك قدر واقف واشعار عربیه‌ده « امرئ القیس » کبی برآدمدر . شوکتابنده ایسه برچوق لغات غریبه ومهجوره‌یی صرف ایتمکده‌در .

بونکله برابر بلکه‌ده مؤلفك جهل ویا غرضکارلق ویا طرفکیرلك سائقه‌سیله (آل عثمان) ی موغول عد ایتمش اولمسی‌ده ممکندر . نصل‌که آل عثمان حقنده‌کی غرضکارلغی آشاغیلرده‌ده قسماً حس ایدلمکده‌در . (لمصححه)

دین وتمکین کفرمی آمد ودیکر آنك دروقت غیبت دشمن وخلو عرصه برولایت اورفتن ومبارزت نمودن ازدنائت همت وخست طبع ورکت رای شناخت

پس نظر برین موانع رای امرای مغول که مطمح نظر ایشان غارت مسلمانان وخرابی ولایت بود مقبول ومستحسن نداشت وبسیواس معاودت نمود

ودر فصل بهار متوجه ارزنجان شد وباعث بران حرکت آن بودکه «امیرمطهرتن»را بعلت اتفاق واعتضاد « قرامحمد » دماغ بفساد آمده بود وبعشوهای مزور وسخنان مجوف اومغرور ومتکیف شده تصورات باطل می کرد وسوداهای بی حاصل می پخت

وچون خبر نهضت سلطان بشنیدازان نشوه درخمار افتاد وازان غفوه بیدارشدونواب پیش سلطان فرستاد واز درمصافات وموالات درآمد وعاقبت قضیه بران جمله قرار کرفت که قلعهٔ « برطلوش » راخراب کنند وموضعی چندکه ازولایت امیر مطهرتن درجمع سیواس آمده بود برقرار برومسلم باشد واوالتزام نمودکه دراوقات نهضت وحرکت فوجی ازلشکر درجمع عساکر منصور منتظم کرداند ومادهٔ منازعت ومشاجرت ازمیان مرتفع شد

وسلطان دران ایام حضرت رسالت را صلوات الله علیه بخواب دیدکه درصورت «احمدیان» آمده درخانهٔ نشسته بود وسلطان درآمد وشرط خدمت وادب بتقدیم رسانید ودست وپای مبارك رسول ببوسید

سید متوجه سلطان شد وبا اودرسخن آمد واز جملهٔ سخنانی که کفت یکی آن بودکه درحق « برقوق » یا « مرادبك » لاعلی التعیین کفته‌که اوجمیل است ومن جمیلم

سلطان چون این سخن بشنید رقت کرد ودیکر باردرپای سید افتاد وکفت یانبی الله منبع ومنشأ جمال مطلق وجود شماست

انکاه سید فرمودکه بواسطهٔ جمال مرابا اونظر بود واین زمان اوکمراه شدا کنون اورا نصیحت می کنیم اکر قبول کرد مقصودحاصل والا شمشیر « پیرعلی » حاضراست

ودران ایام « مراد بك » بجنك کفاررفت وآنجا شهید شد وبعضی مردم برآن بودندکه پسرش درانثنای جنك جمعی را ازنوکران فرمود تا اورا بقتل آوردند والعلم عندالله

و « یلبوغای ناصری » برسلطان « برقوق » عاصی شد وقضیهٔ برقوق چنان بودکه ذکر رفت

پس آنچ حضرت رسول علیه‌السلام درخواب فرموده بود درحق هردو واقع شد وحکمت دران که سلطان پیغمبررا درکسوت احمدیان دید آنست که سلطان دران ایام بتمام مشایخ مایل شده‌بود ودرظاهر سبب آن آمدکه درمحبت شیخ‌الاسلام «علاءالدین شیخ یارعلی» یك جفت قالی کران مایه بتربت مطهر قطب المحققین «شیخ صدرالدین قونوی» قدس‌الله سره فرستاده بود وجمعی ازدرویشان که آنجا مجاوربودند «فصوص الحکم» را که بخط اشرف شیخ موشح‌بود برسبیل تبرك بحضرت سلطان فرستادند

وهرآینه چون کتابی بدست طالبی افتد آنرا مطالعه کند ذوق ولذت آن خود درتقریرنمی کنجد وچون‌سلطان آن‌کتاب را که مستودع حقایق الهی ومجموعهٔ دقایق توحید وتحقیق‌است درمطالعه آورد وازسواد آن‌که منبع آب‌حیاتست‌زلال حکمت‌ومعرفت نوشید ینابیع اسرار ربانی ازان منهل کشاده شد وچشم ظاهر وباطن او بنور معارف حقانی روشن ونورانی کشت و رغبت تحصیل وتکمیل آن فن درطبع وقاد وخاطر نقاد صادق شد وکتب بسیار دران علم‌درنظر آورد وبمدد فیض قدسی وقریحهٔ صافی مشکلات و مبهمات مجموع‌را حل کرد تاخفیات امور عالم غیب وشهادت برضمیر منیراو منکشف شد وابواب خیر و سعادت بر روی او کشاده کشت (ان هذا لهو الفوز العظیم)

پس ظهور نبی علیه‌السلام برسلطان بصورت احمدیان اشارت بدین مقام است‌که از برکت آن حال سلطان‌را حاصل شد چه برمصداق (لون‌الماءلون انائه) هرکسی حضرت رسول‌را درکسوت حال ومرتبهٔ خود می‌بینند

اما آنك سید صلی‌الله علیه فرمودکه شمشیر پیرعلی حاضراست سلطان هم درخواب در غور این سخن تأمل کرده‌بود وکفته‌که این پیر علی عبارت از که خواهد بود چه از صحابه هیچ کس بدین اسم موسوم نبود و درتأویل این سخن متفکر بودکه درضمیر اختلاج کردکه امیرالمؤمنین علی کرم‌الله وجهه درخواب شمشیربدست اوداد‌چنانك دراوائل کتاب ذکر رفت و این اشارت بدان است وپیر ازان کفت‌که در طریق مشایخ امیر المؤمنین علی علیه‌السلام آدم ولایت خاصه است چنانك عیسی علیه‌السلام آدم ولایت عامه وبدین تقدیر پیر این طریق باشد وشمشیر پیر علی صادق

وچون سلطان وامیر مطهرتن بایکدیکر بر موجبی‌که شرح داده شد قرار کردند سلطان بسیواس آمد ومدتی آنجا مقیم بود و «امیراحمد» با «منطاش» اتفاق

کرد وخواهرخودرا در نکاح او آورد وبقوکت وشوکت اومفاخرت‌ومباهات‌می‌نمود وباد کبر وغرور در سر کرفت و در فتنه وفضول می کوفت

تا بعد از انقضای ایام ربیع سلطان‌را داعیه چنان شدکه بپنجهٔ قهر اورا کوشمالی دهد وبمقرعهٔ تشدید وتعنیف باد رعونت از سبلت او بیرون کند وعنان توجه بطرف آماسیه مصروف کردانید و چون بدان حدود رسید برجوانب «قلعهٔ معدن» نزول کرد و کوتوال‌را بنصایح مهذب و مواعظ مستعذب دعوت کرد و برغایب و نفایس موعود کردانید وچون مثمر نیامد سحرکاهی که علم صبح صادق سر از افق مشرق برآورد ونوبت جمشید خورشید بربام نه‌پایهٔ آسمان فرو کوفتند بفرمود تا از اطراف قلعه‌حمله بردند وجنك آغازنهادند وبرآمدن آفتاب‌وکرفتن قلعه‌یکی بود کوتوال‌را که تندی وسرکشی می‌نمود غل بر کردن از بالای قلعه بزیر کشیدند وکنده بر پای نهادند وچون از خواص مقربان سلطان قوم وقبایل داشت از وعفو فرمود ودر زمرهٔ خواص ثابت کردانید و «معدن» باسایر ولایات در تحت تملك آمد و در دفاتر دیوان اعلی مثبت کشت

«امیر احمد» چون آن حال مشاهده کرد سر بمصالحت ومسالمت در آورد ومتعهد شدکه بعد ازان عقدهٔ موالات وموافات مستحکم کرداند وطریق لجاج وهجاج نورزد وسلطان برین شرط بسیواس رفت

فتح قلعهٔ دولو واطاعت جنید والتجای سلیمان پاشا بحضرت سلطان واستظهار او بدولت قاهره از تغلب پسر عثمان

چون از اطراف امن واستقامت تمام بحصول پیوست و خاطر از تشویش امیر احمد بپرداخت روی بانتقام جنید نهاد ومتوجه قلعهٔ «دولو» شد

وچون آنجا نزول افتاد برعادت معهود اورا بطاعت وتبعیت دعوت کرد ولطائف تعطف وتلطف تقدیم فرمود نافع نیامد سلطان تهیئهٔ اسباب جنك فرمود وبنصب منجنیق وعراده فرمان داد وحربی عظیم پیوستند وبعد از چند روز که صدمات نبرد متوالی شد وحملات مبارزان‌متتابع کشت خوف وروع عنان تماسك از دست جنید

بستد و رعب وهبت پنجهٔ ممالك او فروماليد و كردن نرم كرد واتفاقا دران روزها سرمای مفرط ظاهر شد وبادها وطوفانهای عظيم وزيدن كرفت

و « اولاد قرامان » بمعاونت جنيد برخاستند

و « سُولی ذُلقادر » بغدر وخيانت بيرون آمد

سلطان باوجود چندين حوادث و وقايع چون كوه پای بيفشرد وبهيچ كدام ازين جمله مبالات نمود وبرقدم توكل وتفويض راسخ باستاد تالا جرم حضرت ذوالجلال بروعدهٔ (ومن يتوكل على‌الله فهو حسبه) فتح ونصرت بخشيد وجنيد از سر اضطرار وانكسار از قلعه بزير آمد وپای سلطان ببوسيد وسلطان از جرايم او تجاوز نمود وخلعت وتشريف فرمود وقلعه‌بر «فريدون» مقرر داشت وشاكراً لله تعالى بقيصريه آمد وروزی چند بتنزه وتفرج اشتغال نمود واز مكابدت مجاهدت برآسود و رجال وخيول‌را بعطلت واستحمام استراحت بخشيد

وبعد از مدتی « جنيد » از خوف خباثتی كه در باطن داشت اهل وعيال و احمال واثقال بريخت وبكريخت

شعر

ببين آن بی حميت راكه هركز [۱] نخواهد ديد روی نيك بختی
كه آسانی كزيند خويشتن‌را زن و فرزند بكذارد بسختی

ومخلفات ومنسوبات آن منافق نصيب دولتخواهان صادق الاخلاص شد واحشام واتراك الوس كه از شرر شرآن شرير سوخته بودند واز خوف او از مراعی ومسارح خود ممنوع و محصور فارغ البال متوجه ييلاق شدند و در منازل ومناهل قديم آمن السرب می كشتند

وسلطان مشمول فوز وفيروزی بمركز جلال ومطلع اقبال خراميد

وچون مدتی بر آمد از پيش « سليمان پاشا » رسل ورسايل متوالی شد مبنی بر تأسيس مبانی صدق و صفا وتأكيد معاقد مودت ووفا والتماس ملاقات وباعث برآن

[۱] بومصراع اياصوفيه نسخه‌سنده شويله‌در (مبين آن بی‌حميت راكه روزی) قطعه كلستان قطعه‌لرندن‌در

الفت واتفاق آن بود كه بعد از محاربت سلطان با بايزيد وشكستن او و « مراد بك » قصد ولايت « قسطمونيه » كرد و « سليمان پاشا » بعلت آنكه برادرخود « اسكندر » را جهت منافست در ملك و دولت بقتل آورده بود و پدرش‌را با « اسكندر » تعلق عظيم بود وبدين واسطه دختر وپسر وخواهر سليمان پاشا را كه دختر او بود بقصاص خون اسكندر هلاك كرده بر پدر عاصی شد و به « پسر عثمان » التجا برد

و « پسر عثمان » بانتصار وطلب ثأراو برخاست ودر استصفای مراضی او وتلافی قضايای ماضی اجتهاد بليغ نمود ولشكر بر قسطمونيه كشيد وآن مملكت‌را مسخر ساخت و « بايزيد » منهزم بسينوب كريخت

وبعد ازان « پسر عثمان » طمع در قسطمونيه بست وسليمان پاشارا مقيد كردانيد واتفاقا سليمان پاشا از قيد او بكريخت واهالی قسطمونيه چون ازان حال خبر يافتند ازاطراف برو جمع شدند واورا شوكتی تمام حاصل شد وپسر عثمان دران ولايت اقامت نتوانست كرد ومتوجه مملكت خود شد وقلاعی را كه در ولايت قسطمونيه فتح كرده بود ببايزيد سپرد

وچون او بمملكت خود رفت بايزيد از سينوب نهضت كرد وقسطمونيه بكرفت

وسليمان پاشا چون قوت مقاومت پدر نداشت بطرفی بيرون رفت

وپسر عثمان ايلچی فرستاد واورا بعهود ومواثيق مستظهر كردانيد وبآستين ملاطفات غبار خوف وتحاشی از حواشی ضمير او بسترد وكريمهٔ از كرايم خاندان خود در حبالهٔ او آورد وبوسيلت آصرهٔ مصاهرت حجاب وحشت ومكاشرت از ميان برخاست وقلعهٔ از قلاع برو مقرر داشت واورا تقويت داد وبامكنت و استظهار تمام برپدر كاشت

و « بايزيد » بيمارشد وبسينوب رفت وآنجا قفص تهی كرد وبعالم آخرت پيوست وقسطمونيه بی مانع ومنازعی سليمان پاشارا مصفی كشت وعفواً صفواً در ربقهٔ تملك اوآمد

و دران عهد « مراد بك » بغزای كفار رفت وآنجا شهيد شد

وپسرش « بايزيد بك » برجای او بنشست وچون اول جلوس بود وكار دولت انتظامی نيافته مغول وقرامان از اطراف كردن طمع درملك اودراز كردند و « مروت بك » « قير شهر » بكرفت وبسلطان تسليم كرد

وسلطان ولایت « کدوك » باتوابع ولواحق بدو ارزانی فرمود

وجماعت قرامان قلعهٔ « بك شهری » بکرفتند

و « ولد شاه جلبی کرمیان » مواضع و ولایات خودرا که بدست عثمانیان افتاده بود بعضی را انتزاع کرد ودر استخلاص باقی سعی می نمود

و « پسر عثمان » چون دید که از جوانب مخالفان کرد او در آمده اند و هریك قوسی از دائرهٔ مملکت فرو کرفته وبر قطری از اقطار آن مستولی کشته بانتصار و استنجاد پیش سلیمان پاشا رسول فرستاد و اورا دعوت کرد وبامداد واستعداد او تظاهر نمود

و « سلیمان پاشا » ملتمس او اجابت کرد وبالشکری انبوه وشوکت ومکنت تمام بدو ملحق شد ومیامن آن اتحاد واعتضاد «بایزید بك» راقوت وهیبت کامل حاصل شد ومعارضان ازاقدامی که می نمودند متقاعدشدند وجمعی ازخواص پدرش که ازو تخلف کرده بودند واستقلال وانفراد نموده طائعاراغبا کردن درچنبر مطاوعت آوردند وکمر انقیاد برمیان بستند واستخلاص مملکت « صاروخان » وولایت « ایدین » هم نتیجهٔ آن اتفاق واشتباك بود

وبعداز تمکن بایزید بك واستیلای او برملك موروث واستبداد درامور دولت سلیمان پاشا بقسطمونیه آمد وچون درکیفت حال ومآل خود تعمق شافی کرد صواب چنان دیدکه تمسك بحبل ولای سلطان کند وتشبث باذیال دولت او نماید چه تشخیص اوضاع بایزید بك کرده بود واورا برمحك دربت وحنکت زده ودانسته که درشیوهٔ حفاظ وذمام عیاری ندارد وحق ممالحت ومواخات کماینبغی نمی کزارد نه عقلی دران پایه که دوست ازدشمن تمیز تواند کرد ونه دانشی دران مرتبه که نیك ازبدباز تواند شناخت حلمی نه بدان غایت که اکر زاق بیند بخشاید وبلطف ومرحمت پیش آید وکرمی نه دران نصاب که اکر حاجتی افتد برآرد وکم وکیف آن برزبان نیارد

شعر

هوالکشوث فلا اصل ولاورق ولانسیم ولاظل ولاثمر

ازین جهت خواست که بمعونت سلطان استظهار یابد وظل دولت اورا مفزع حرور حوادث ومهرب قیظ نوائب وکوارث سازد پس قاعدهٔ محبت ومودت ممهد کردانید والتماس وصول کرد

سلطان مسألت او بنجاح مقرون داشت وقرار داد که بحدود قلعهٔ « سمره » که درتصرف امیر احمد بود حاضر شود

ودران ایام « امیر احمد » برعادت معهود نقض عهد ونکث میثاق کرده بود و کردن ازربقهٔ موافقت ومطابقت بیرون آورده

وچون سلطان بنواحی قلعهٔ « سمره » رسید کوتوال قلعه یکی را از نوکران « سلیمان پاشا » طلب داشت وقلعه بدو سپرد

سلطان جنك پیوست واز جوانب حمله بردند وکوتوال چون دیدکه قلعه ازدست می رود وسراو بسر باری برباد خواهد رفت نوکر سلیمان پاشارا ازقلعه بیرون فرستاد وقلعه بسلطان تسلیم کرد

سلیمان پاشا » معتمدی بحضرت فرستاد وعذر خواست وسوکند خورد که نوکرمرا بی رخصت واجازت من بقلعه بردند ومرا ازان حال شعوری نیست واکر قبول افتد جمیع قلاعی که درتصرف دارم بمعتمدان سلطان سپارم وبهرچه فرمان شود استادکی نمایم وشرط اخلاص وارادت بجای آرم

سلطان ازان حال باز آمد وسلیمان پاشا بحضرت واصل شدوبشرف ملاقات استسعاد یافت واز طرفین ایتلاف واتفاق بحصول پیوست ویکانکی فیمابین تأکید پذیرفت

وچون از یکدیکر افتراق کردند سلیمان پاشا بابعضی ازنوکران سلطان کفت نثار وپیش کشهای مابیشتر وبهتر بود یاازان شما واین سخنی رکیك وقولی نازل بود ازدو جهت اولا آنك حطام دنیوی آن مقدارندارد که بزرکان نام آن برزبان آرندیابود ووجود آن را درمیان بینند چه غرض کلی ازموالات ومواخات نه تحصیل آنست وثانیا برزعم او ازجملهٔ نفایس که سلطان بدو سیورغال فرموده شمشیری بود کوهری که لعلی کرانمایه درو مرصع بود بوزن هفت مثقال که تمام قسطمونیه ومافیها بهای آن وفا نمی کرد بخلاف اسبان بدوی وغلامان رومی وسایراقمشه وامتعه ازهر جنس

ومقصوداز ین فصل آنست که هر محبت و یکانکی که باعراض واغراض مقید باشد ذوقی ندهد وپایدار نبود واهل تحقیق آنرا وزنی ننهند ومعتبر ندارند و بر چنان محبت اعتماد نکنند چه بتعذر غرض وفقدان آن دوستی مرتفع شود ونیز باشد که بدشمنی سرایت کند

شعر

تا کیسه کران بود سبك روحم کفت چون کیسه سبك کشت کران جانم خواند

حاصل سخن آنك «سلیمان پاشا» دراول دن دردی داد وبیك سخن کوهر خود آشکارا کرد وسیرت وشیمت خود باز نمود (والمرء مخبو تحت لسانه)

آمدن پسر عثمان بقونیه ومحاصرهٔ آن واستمداد پسر قرامان از سلطان

بعداز انقضای آن قضایا سلطان بسیواس آمد وتا آخر فصل تابستان اقامت کرد تامنهیان رسیدند وخبر دادند که «پسر عثمان» برسر «پسر قرامان» آمد و«قُونِیَه» را حصار کرد وا کثر مغول بااواتفاق کردند

پسر قرامان پیش سلطان رسول فرستاد واستمداد واستعانت خواست

سلطان صواب چنان دید که باتفاق «سلیمان پاشا» بمساعدت ومظاهرت قرامان نهضت کند ومطمح نظر آنك چون قرامان را ازدست دشمن رهانیده باشد وکردن اوبطوق احسان مطوق کردانیده وحق معاونت برذمت اوثابت کرده ازانجاکه طریق حریت ومروتست قرامان سر بمخالصت ومصادقت درآرد ودست ازعقوق وعصیان باز دارد وشیوهٔ صلاح وسداد پیش کیرد وبوجهی احسن انس والفت درمیان آید ومخالفت ومشاجرت برخیزد وبرین عزیمت متوجه «دانشمندیه» شد وبقراحصار نزول کرد

سلیمان پاشا بحضرت شتافت وخلوت ساختند ودرمدخل ومخرج آن قضیه رای زدند ومطارحه پیوستند

سلیمان پاشا کفت صواب آنست که بر ولایت «عَنْقَرِیَّه» و«اَنْكُورِیَّه» تاخت کنیم وبنهب وخرابی آن بقاع ورباع مشغول شویم تاچون «پسر عثمان» این حال معلوم کند بضرورت

ازسر قونیه برخیزد واین مهم بنوع اسهل تمشیت یابد ومقصود بآسانی بحصول پیوندد

سلطان کفت این رای بصواب نزدیکست ونجاح مأمول قریب امااز خللی خالی نیست ازان جهت که حرکاتی چنین نشان ضعف رای وقصور همت وبددلی وبیچارکی تواند بود ودلیل برسقوط قوت ونزول رتبت باشد وطریق آنست که قرامان را بخود ملحق سازیم ومعتصم بحبل توفیق واهب مطلق وخداوندکار بحق روی بدشمن آریم وجدوجهدی که مقدور وموسوع باشد مبذول داریم تامشیت الهی کلاه نصرت برفرق که نهد وهمای سعادت سایه برسر که کستراند

شعر

انی الحق ان یسترقع العز وهیه وان اتردی بالهوان واجزعا
ولست وان عض الزمان بغاربی اطیل علی الضراء مبکی ومجزعا

وچون سخن معقول بود ورای صائب واختیار وتقدم سلطان را برین منوال مقرر شد وباتفاق متوجه «قیر شهر» شدند وبامرای الوس قاصد دوانیدند تاهریك بالشکر وحشم خود ملحق شوند ازان جمله بعضی که نزدیك بودند منضم کشتند وجمعی که دورتر بودند کفتند مادرنواحی ولایات «پسر عثمان» ساکنیم ومصیف ومشتای ما درحدود وجوانب مملکت او واقع اکر بااو مخالفت ورزیم وبعداوت بیرون آییم قصد جان وخان ومان خود کرده باشیم وکار خود بدست خود تباه کردانیده ومع ذلك هرکاه که بما نزدیك شوند بدیشان پیوندیم وشرط موافقت بتقدیم رسانیم

و«مصر بَكْ» باوجود آنك کریمهٔ ازکرایم خاندان خوددرحبالهٔ سلطان داشت وعهد بسته بُود وسوکندان مغلظه یاده کرده که من جمیع الوجوه باسلطان متفق باشد ومخالفت نورزد کفت اکر متوجه من شوند باایشان جنك خواهم کرد

فی الجمله سلطان بقیر شهر رسید وچند نوبت پیش قرامان قاصد دوانید که هرچه زودتر ملحق باید شد وتعلل وتکاسل نورزید تاحق تعالی فتحی کرامت کند وفرجی روزی کرداند واوتقاعد می نمود وتخلف وتوقف تشبث می کرد وعاقبة الامر جانب سلطان را که بمدد ومعاونت اورفته بود وخزاین ودفاین درراه او خرج کرده ضایع ومهمل

کذاشت وطرف «امیر بایزید» را که بخون او تشنه بود وبقصد جان ومال واهل وعیال او کمربسته اختیار کرد وبا اوصلح آغاز نهاد وتن درعجز ومذلت داد

شعر

جهلت ولم تعلم بانك جاهل ومن لی بمن یدری بانك لاتدری

وبا «پسر عثمان» مصالحت کرد وقلعهٔ «بك شهری» رابدو داد وبعدالالتیا والتی بدان راضی رشدکه متعرض قونیه نشود وآن خطه بدو باز کذارد

فتح قلعهٔ «جمله» و«سیمالو» ومعاونت کردن سلطان سلیمان پاشا را برپسر عثمان وانهزام او

چون قضیهٔ قرامان بصلح منتهی شد سلطان بصوب قلعهٔ «جَمَلَه» نهضت کردکه بـ«مصر بك» تعلق داشت وچون آنجا رسید جنك پیوست وبالزام وتعنیف پسرش را ازقلعه بیرون کشید ومأخوذ کردانید

و «سلیمان پاشا» بولایت خود رفت وسلطان بقیصریه آمد

وچون ایام بهار درآمد امرای الوس برقاعدهٔ معهود بحضرت شتافتند وبطریق جانسپاری وخدمتکاری قیام نمودند وتشریفات وانعامات یافته بمنازل ومراحل خودرفتند

وسلطان بـ«ایوب حصار» آمد وکوتوال را بملاطفت و مجاملت دعوت کرد وبکرامات واصطناعات وعده داد

وچون امتناع نمود وتمرد وتفرد آشکارا کردانید بحرب اشارت فرمود وازجوانب حمله بردند ونقب زدند ورخنها کردند ودرمقداریك ساعت اساس قلعه مشبك ومخلخل ساختند کوتوال چون دیدکه ماهی وار دردام هلاك وبوار کرفتار است ومرغ صفت درحبالهٔ وبال ونکال استوار امان خواست وسرطاعت بر زمین ضراعت نهاد وکفت عنقریب قلعه تسلیم کنم ودرسلك دیکر بندکان منحصر شوم وبرین وجه قرارشد

وسلطان بقیصریه آمد واز انجا بسیواس نزول کرد وبعداز روزی چند خبررسیدکه

«امیر احمد» با «پسرعثمان» متفق شده است وصاحب قلعهٔ «سِیمالُو» درنیت داردکه قلعه بعثمانیان سپارد وآن قلعهٔبود درغایت حصانت ورزانت وبصعوبت ازجمیع قلاع روم ممتاز ومستثنی

سلطان لشکر ساخته متوجه شد وموسم تابستان بودکه ازحدت حرارت آفتاب خون درعروق ومغز دراستخوان می‌جوشید وسنك درکوه وماهی دردریامی سوخت

شعر

ویوم کتنور الاماء شجرنه والقین فیه الجزل حتی تضرما

وروزی چند آن قلعه‌را حصار فرمود وکوتوال چون دیدکه سلطان لنکر سنکین انداخت وازطرف امیر احمد واعانت اونا امیداست بشعارمطاوعت وانقیاد درآمد وپسررا بحضرت سلطان فرستاد ومأمول ومطلوبی چندکه داشت بعرض رسانید

وچون همکی نجاح مقرون شد باستظهار تمام بیرون آمد وقلعه تسلیم کرد وبصنایع وایادی خسروانه محظوظ کشت ومرسوم ومواجب سالیانه اضعاف آنچ داشت بنام اومقرر شد

وسلطان بقیصریه آمد وروزی چند تجرع کاس ازمتاعب باس ومراس برآسود ومدتی بمجاورت بزم ازمساورت رزم استرواح وابتهاج نمود

ودران اثنا نواب «سلیمان پاشا» رسیدند وعرضه داشتندکه «پسر عثمان» قصد ولایت ما کرده متوجه است وملاذ ومعول غیر ازین درکاه نداریم وبصولت وشوکت پادشاهانه امید واریم

سلطان که این خبربشنید عزیمت برنهضت مصمم کردانید وباستجماع عساکر وترتیب اسباب وآلات جنك مثال داد وایلچی پسر عثمان دران مجلس حاضر بود وصورت حال معلوم کرد

سلطان اورا روانه کردانید ومعتمدی درصحبت اوبپسر عثمان فرستاد ونوشت که استماع افتادکه بصوب ولایت سلیمان پاشا که یار قدیم ودوست مخلص آن جانب است وحقوق مصالحت ومعاونت ثابت دارد حرکتی رفته است وتوجهی اتفاق افتاده طمع درملك

موروث وخاندان قدیم او کردن درمذهب مروت واخوت قباحتی هرچه تمامتر دارد اکنون عنان ازصوب اومصروف داشتن واورا بحال خود بگذاشتن مستلزم نظام امور وصلاح جمهور است واز حسن شیم ولطف وکرم آن جانب مأمول ومتوقع وبحریت واریحیت اولی واقرب اکر این مسؤل بانجاح پیوندد فهوالمرادوالانهضت مارا مترصد بایدبود واقدام واقتحام‌را مهیا ومترقب

وسلطان بحدود اماسیه حرکت کرد وبعداز روزی چند معتمد رسید وکفت «پسر عثمان» چون توجه سلطان بشنید بازکشت وروی بمملکت خود نهاد

سلطان بتوقات آمد ومدتی بر آن بکذشت تا درانثنای زمستان خبر رسیدکه «پسر عثمان» قصد «قسطمونیه» دارد وبی‌شبهه حرکت بدان طرف خواهد کرد

سلطان لشکر جمع کرد وبه «معدن» نزول فرمود وچون «پسر عثمان» نزدیك رسید «شیخ مؤید» و «کُورِبه بَك» را باجمعی ازعساکر برسبیل مقدمه پیش فرستاد وخود درعقب روانه شد

پسر عثمان چون خبر توجه سلطان بشنید (العوداحمد) برخواند ومراجعت کرد و «سلیمان پاشا» ازخوف دشمن ایمن شد

وسلطان بمربع دولت ومرتع سعادت بازکشت وازخشونت وعناء سفر بنعومت نعمای حضر انتقال نمود وعوارض سهر وادلاج‌را براوق جام نجاج علاج می‌کرد وازغلل رکض وکفاح بعلل اغتباق واصطباح تشفی می‌جست‌که (هموم‌الدنیاسم وتریاقه الراح)

شعر

غدای روح بود بادهٔ رحیق الحق ... که‌رنك‌او کندازدور رنك‌کل‌رادق
برنك زنك زداید زجان اندهکن ... بپیش جاهل باطل بنزد دانا حق
حلال کشته باحکام عقل بردانا ... حرام کشته بفتوای شرع براحمق

ذوق لب ساقی قدح درجوش وصراحی درخروش آورده بود ونشوهٔ بادهٔ صافی غم ازدل وعقل ازهوش برده باد عشق ونشاط آتش نیسق می‌افروخت وخرمن هستی

وخودپرستی برهم می‌سوخت استغراق حال فکر ماضی واستقبال ازدماغ می‌کساران محو می‌کرد وفراغ بال خیالات محال ازساحت ضمیر باده نوشان فرومی شست

شعر

لاتخشعن لطارق الحدثان ... وادفع همومك بالرحیق القانی
واذاالهموم تعاورتك فسلها ... بالراح والریحان والندمان

فارسیه

هین دردهید باده که آنها که آکهند ... حلقه بکوش این نمط وخاك این‌رهند
ضدند جان وتن قدح باده دردهید ... تایکدم از مصاحبت خویش وارهند
رنکی زرنك باده ندیدند خوبتر ... آنها که رنك یافتهٔ صبغة اللهند
جزسوی جام دست‌درازی نمی کنند ... آنها که از متاع جهان دست کوتهند
نقش جهان امر درین جام دیده اند ... جمی‌که از حقایق اسرار آکهند
کردفنای نفس بدین آب شسته اند ... زان روی از نجاست دنیا منزهند
قومی زچشمهٔ قدح آبی نمی خورند ... تالاجرم بخویش فرورفته چون‌چهند

وسلطان دران زمستان غفوهٔ عیون دهرداهر وغمضهٔ جفون چرخ قاهر را که‌محرك موادفتن ومهیج مرایر احن ومحن است‌فرصت شمرد وبمعاقرت اقداح راح ومعاشرت صباح وملاح صباح ورواح می‌کذرانید وبمجالست اخوان صفا وموانست خلان وفا که غنچهٔ دل بمحاورت غم زدای ایشان شکفته شود وباغ سینه بمفا کهت روح‌افزای ایشان طراوت پذیرد تزجیت وقت وتمشیت زمان می‌کرد

شعر

خذ ماصفالك فالحیوة غرور ... والدهر یعدل تارة ویجور
بادر فان الوقت سیف قاطع ... والعمر جیش والشباب امیر
وانظر لنفسك بالسلامة نهزة ... وزمانها ضافی الجناح نضیر

ودرایام امساك ازمجالس عیش ونشاط وطی آن فراش وبساط وآن درهفتهٔ دوشنبه بودی حرمةلمیلاد رسول‌الله صلی‌الله علیه وآله وپنج شنبه حفاظاً علی اداء فریضة الجمعة ونظافة لقضائها ودرسالی شعبان ذماماًلاداء مواجب الصیام واهتماماً بشهرالله الحرام انجمنی ساختی خاص بمشاهیر علمای فاخر وفضلای متبحر ومحفلی آراستی خاص بطلاب ماهر وحفاظ مستحضر وبعداز ختم کلام قدیم وقراءت قرآن عظیم درمباحثهٔ اصول دین وملت ومناظرهٔ قواعد شرع وحکمت شروع کردی وبقوت طبع سلیم ورای مستقیم ازغوامض مشکلات وکوامن معضلات آن‌اختراعاً لااتباعاً مسائل انکیختی ونکات ابداع کردی که قرایح ذوی‌العقول ازفهم حقایق آن‌قاصر آمدی وافکار اولی‌الابصار ازادراك دقایق آن افکار ماندی وهمکنان سرحیرت ودهشت درپیش انداختندی وبزبان خشوع وخضوع کفتندی

شعر

لوکان علمك بالاله مقسما　　فی‌الناس مابعث الاله رسولا
اوکان لفظك فیهم ماانزل الـــــقرآن والتوریة والانجیلا
ولقدعرفت وماعرفت‌حقیقة　　ولقد جهلت وماجهلت‌خمولا

وچون نبوت خواطر وکبوت وهفوت طباع وضمایر همکنان بظهور پیوستی وآثار خجل ووجل برناصیهٔ ایشان وضوح یافتی وخمود طبیعت وجمود فکر ورویت همه آشکارا کشتی سلطان بعبارت بلیغ واشارتی لطیف زبدهٔ آن لطیفه درحوصلهٔ ضمیر ایشان می‌نهاد وبزبانی فصیح وبیانی صریح سرآن نکته بکوش هوش ایشان فرومی خواند وعقل درسرعت آن بدیهه وجودت آن قریحه مدهوش ومتحیر می‌ماند

شعر

واعجز بالایجاز فی سحر لفظه　　فکادبه یسبی النهی وکأن قد
اذا قال فالدر الثمین منظم　　وان خط فالوشی البدیع منمنم

وسلطان همواره درتلون وتفنن «سلیمان‌پاشا» متعجب می‌بود که هردم برنکی می‌آمد وهرلحظه بنقشی ظاهر می‌شد

بیت

کأبی براقش کل‌لو　　ن　　لونه　یتخیل

کاه بخفیه با «امیر احمد» دم از مخالصت و مصادقت می زد وعهد وسوکند درمیان می آورد و بعداوت سلطان تجاسر وتجاهر می‌نمود وکاه «طاشانیان» و «باورانیان»[۱] را دعوت می کرد وبا ایشان اتحاد واتفاق می‌ورزید وحال آنك باسلطان عهد بسته‌بود وسوکند یاد کرده‌که بدعوت ایشان اقدام ننماید وکاه با «محمود چلبی» و «سلیمان بك» طریق موالات ومصافات می‌سپرد وپیش سلطان می‌نوشت‌که غرض من از اختلاط وارتباط «امیر احمد» آنست‌که بلطایف حیل و صنایع تدبیر وشعبده اورا بیش خود آرم و کرفته ببندکان حضرت سپارم

واز سیاق این سخن سلطان‌را معلوم شدکه او بعهد وسوکند اعتقادندارد چه مقرراست‌که «امیر احمد» بی‌عهد وسوکند پیش او نخواهد رفت وآنکاه حال ازدووجه خالی نباشد یا این سخن با سلطان بمداهنه ونفاق کفته باشد و درواقع با امیر احمد یکجهت بوده یا قضیه بر عکس باشد اکر با امیر احمد متفق باشد سوکندی‌که با سلطان خورده باطل واکر با سلطان دوست باشد سوکندی که با امیر احمد یاد کرده دروغ پس برهردو تقدیر بدعهدی وفساد اعتقاداو ثابت باشد وزور ونفاق واقع وسید انبیا وقدوهٔ اصفیا صلوات‌الله علیه بدین معنی اشارتی بلیغ می‌فرمایدکه (شرالناس ذوالوجهین یأتی هؤلاء بوجه وهؤلاء بوجه)

رفتن سلطان بقیر شهر وتجدید شهر بند وعمارت آن ولایت

«عادلشاه» بحضرت آمد وعرضه داشت‌که اهالی ومتوطنان «قیر شهر» بغایت ضعیف واندك اند واز بیضهٔ دولت وسواد اعظم بر کوشهٔ افتاده وبولایت «پسر عثمان» که مخالف ومعارض این دولتست نزدیك اکر فرمان اعلی نفذه الله‌تعالی بر آنجمله نافذ کرددکه بارهٔ پیرامون آن خطه بر کشند وآن بقعه‌را بسوری محکم‌ودائرهٔ مبرم مشید واستوار سازند سعیی مشکور وعملی مبرور باشد وضعفای آنجا از شر مفسدان وضرر بد سکالان محروس و مأمون شوند واکر دشمنی قصد ایشان کند

[۱] ایاصوفیه نسخه‌سنده (باورایان) یازلمشدر.

وهجومی نماید بر بدیههٔ حال بر ایشان ظفر نتواند یافت وتا رسیدن مدد بمدافعت وممانعت تعلل توانند کرد

سلطان‌را آن رای معقول ومقبول آمد ودر مفتتح فصل بهار که اوان اعتدال لیل ونهار وانهمار انهار وانفتاح اوراق وازهار است عنان حرکت بدان ناحیت معطوف کردانید واهتمام خسروانه برامضای آن عزیمت‌مصروف داشت ومعماران مهندس واستادان حاذق‌را بر کفایت آن مهم کماشت تا در حدود بیست روز بر جوانب آن بقعه سوری بر آوردندکه ذروهٔ شرفات آن ازسمك سماك درکذشت وبرحواشی آن خندقی فروبردندکه منتهای قعرآن بپشت سمك رسید

شعر

رسا اصله تحت‌الثری وسمابه الی‌النجم فرع لاینال طویل

وچون آن ثغر مستحکم ساخت وخاطر ازکار آن حدود بپرداخت ازراه «ایوب حصار» متوجه قیصریه شد و والی آن قلعه‌را که سر بکریبان کنود فروبرده‌بود ودست ازآستین بغی وطغیان بیرون آورده بر غایب الطاف وغرایب استعطاف مستمال ساخت وعهد ومیثاق بستدوسوکند دادکه کمرطاعت وانقیاد برمیان بسته غاشیهٔ هواداری وجانسپاری بر دوش جان کشد وبدانچ مأمور ومحکوم کردد استادکی نماید وبقدر وسع وطاقت مراسم خذمت وعبودیت بتقدیم رساند

وچون قضیه برین وضع قرار کرفت منبسط‌القلب بمناخ دولت ومناط عزت خرامید وبر سریر سلطنت کامکار بنشست وامرای الوس واتراك از حدود وثغور روی ببساطبوس آوردند وخاك بارکاه حضرت بشفاه خضوع وجباه خشوع مقبل ومعفر ساختند وبشعار اخلاص واتباع مرتدی کشتند وبمراکب سمین وملابس ثمین اختصاص وامتیاز یافتند ودر دائرهٔ خول وخدم مندرج ومنتظم شدند

واز «سلیمان پاشا» معتمدی از خواص رسید وبعد از تمهید قواعد خدمت بتخشع وتذلل تلقی کرد وکفت «پسر عثمان» دست تطاول درملك موروث وخانهٔ قدیم مادراز کرده است وکردن طمع در ولایت ما یازیده با سپاهی که کوه درزیر مراکب آن کاه شود وچشمهٔ آفتاب از کرد مواکب ایشان سیاه کردد متوجه «قسطمونیه» شد

وبحمدالله ومنه امروز طودی که از غوایل طوفان این حادثه باستظهار آن توان رهید این حضرتست و حصنی که از تهجم این نازله درحوزهٔ حیاطت او پناه توان برد این بارکاه والا واکر در وقتی چنین باامیر «علاءالدین قرامان» که با این حضرت دوست صادق ویار موافق است معاونتی رود ومساعدتی نماید رجا شاهد ویقین حاصل‌که بیامن این احتشاد واشتباك کشتی ازین لجهٔ خون خوار بساحل خلاص ونجات رساند وبر مراد خود فائز وظافر کردد وچون حق این فضل جمیل و مکرمت جزیل بر ذمت اوثابت‌شده باشد وطوق منت این‌احسان درکردن همت او افتاده ازانجا که رقت بشریت وطریق انسانیت است طوع یمین ومخلص کمین این حضرت خواهد بود وخودرا ساخته وپرداختهٔ این دولت خواهد شناخت

شعر

فاعن علی الخطب العظیم فانما یرجی العظیم لدفع کل عظیم

سلطان واکرچه از قبح سیرت وخبث سریرت و فتور عهد و سقوط همت او کلالی وملالی داشت وبر قول وشرط اوکه بارها خلاف کرده واثق نبود اما چون سابقا با او قواعد دوستی ویکانکی ممهد ساخته بود واواصر مصادقت ومصافات موکد کردانیده و انواع کرامات و اصطناعات دربارهٔ او مبذول داشته نخواست‌که مشرب‌آن مکارم‌واحسان بقاذورات حرمان وخذلان مکدر کردد وسوابق آن عوارف وایادی بلواحق تعرض وتعادی منغص ومدنس شود

شعر

اذا استنجدوا لم یسألوا من دعاهم لایة حرب اوبای مکان
مقادیم وصالون فی‌الروع خطوهم بکل رقیق الشفرتین یمان

ملتمس او بسمع قبول اصغا کرد ومأمول اوبأنجاح وانجاز موصول داشت ورسول‌را بتشریفات فایق وانعامات رایق نوازش فرمود و «محمد چلبی» را که ازاعیان «اماسیه» بود وبا «تاج‌الدین» نسبت قرابت داشت ومدتی بوزارت «امیر احمد» مشغول بود وسلطان همان منصب برو تفویض فرموده اورا بنظر

اختصاص ملحوظ می‌داشت درصحبت ایلچی تعیین فرمود مشروط بران جمله که «سلیمان پاشا» عهد وسوکند مجدد کرداند وملتزم شود که کسانی‌را که بسلطان منسوب ومتعلق باشند از لشکری وشهری پیش خود نیارد ودعوت نکند ونفاق نوورزد وتلون وتفتن ننماید وبر منهاج اتفاق واتحاد ثابت باشد

وبرین جمله «محمدچلبی» را روانه کردانید ومترصد کیفیت حال می‌بود تاخبردادند که «محمد چلبی» از شعار طاعت وتباعت منخلع شد وعقوق بر حقوق اختیار کرد وبنزغات شیطانی وتسویلات نفسانی فریفته شد واز سمت خدمت وعبودیت تنکب نمود و بـ «اولاد تاج‌الدین» بپیوست مثل (عادت لعترها لمیس) وباتفاق یکدیکر قاصدی پیش «سلیمان بك» فرستادند وعقدهٔ اتفاق واعتضاد باهم مستحکم ساختند وهمچنین بـ «ولد طاشان» ووالی «باوره» و «امیر احمد» مکاتیب نوشتند وعهود ومواثیق موکد کردانیدند ومجموع‌را بموافقت ومتابعت «سلیمان پاشا» دعوت کردند وبر مخاصمت وعداوت سلطان اغرا وایلاع نمودند وبتضریب وافساد وفضول وفساد بر خاستند وغایت بغیت‌وقصارای امنیت ایشان مخالفتست باسلطان وحسم مواد امن‌وامان

بیت

لایسلم الشرف الرفیع من الاذی حق یراق علی جوانبها الدم

ومتعاقب آن حال خبر رسید که «پسرعثمان» بالشکری کران وسپاهی بی کران متوجه «قسطمونیه» شد وحالا ازحدوث این حادثه مخالفان سلطان راسنك درقندیل وآتش درزنبیل افتادوهمکنان چون خردرخلاب وخاشاك درکرداب حیران وسرکردان ماندند (وخسر هنالك‌المبطلون)

وچون آتش فتنهٔ که می‌افروختند فروغی نداد ودیك سودایی که می‌پختند خام بماند باضطرار دست ازفضول وفتنه بازکشیدند و «محمد چلبی» را باعهود ومواثیق وسوکند نامه بروجهی که شرط رفته‌بود بحضرت سلطان فرستادند

شعر

رضوابك کالرضا بالشیب قسراً وقد وخط‌النواصی والفروعا

«محمدچلبی» چون کافردرویش وفاسق محروم بحضرت آمد و (اندم من‌الکسعی) بشرف مثول وصول یافت وغرق عرق تشویر وتزویر خجل ومنفعل بنشست

بیت

لایغرس الشر غارس ابداً الا اجتنی من غصونه ندما

سلطان‌بعداز استکشاف اخبار واستفسار اوضاع‌واحوال‌بعضی اززیغ ونفاق‌اووعدول ازسمت فرمان ووصول بمخالفان ومعارضان بر سبیل تعریض وتوریه درمیان آورد وکفت ماترا که جهینة الاخبار وحقیبة الاسرار خود می‌دانستیم وبر قول وفعل تووثوق واعتماد کلی داشتیم بکفایت شغلی مبهم ومهمی اهم بمملکتی فرستادیم ودرسؤال وجواب وخطا وصواب آن‌تعویل بر حسن تدبیر وتقدیر توکردیم وشغلی چنان باستبداد رای ورویت توباز کذاشتیم تاتودرتمشیت آن‌مهم وظیفهٔ صدق واخلاص کماینبغی بتقدیم رسانی ودرتخلیص مراضی وتصفیهٔ مباغی‌ما مجهود مبذول داری ونام وناموس قایم کردانی وتوطرف نقیض کرفتی ونعل بازکونه زدی وصورتی چند برانکیختی که بغرض وغایت‌ما تعلق ندارد بل مناقض دولت ومنافی بغیت ونحلت ماست وبدشمنان وبد سکالان پیوستی وبایقاد شررشر واثارت غبار فتنه سعی نمودی وبی‌هیچ سببی بغدر صریح ومکر قبیح اقدام جایز شمردی افاً وتفالّك این‌نوع وزارت ازکه آموختی وازین جنس نیابت ازکجا اندوختی

شعر

اخذتکم عونا لکل مصیبة فکنتم مع‌الایام عون‌المصائب

واوچون این مخاطبت بشنید واین معاتبت اصغا کرد خفقان خوف وهول بردل اوغالب شد وغثیان روع ورهبت بر احشا واحنای اواستیلا یافت وعذر های سقیم وعلتهای نامستقیم آغاز نهاد‌مثل (عشروالموت شجی الورید) وچون وقت‌مقتضی مؤاخذت ومناقشت‌نبود برکربت آن‌شجی وحرقت آن لظی‌مثابرت نمود وفوران آن‌غیظ وغضب‌را بروادع اصطبار واحتمال فرونشاند ودیده نادیده کرد وشنیده ناشنیده انکاشت وکفت

شعر

اذاادمت قوارضكم فؤادى ... صبرت على اذاكم وانطويت
ورحت عليكم طلق المحيا ... كأنى ماسمعت ولارأيت

واز «سليمان پاشا» برتعاقب قصادمى رسيدند ومى كفتند «پسر عثمان» ازفلان مقام بكذشت وبفلان ولايت رسيد

سلطان معضيق المجال باستجماع افراد واستنجاد انجاد واستحثاث جنود واستنهاض خيول وجيوش باطراف بلاد وديار امثلهٔ مطاعه وتقدمات مستطاعه روان فرمود وخيمه ازشهر بيرون‌زد وبمرغزار «تاوره» معسكر ساخت وباعتداد عدت وانتقاد اهبت‌مشغول بودكه قاصد رسيد وخبر رسانيدكه «پسر عثمان» بقسطمونيه آمد ومصاف‌داد و«سليمان پاشا» را بقتل آورد وشهر وولايت درقبضهٔ تملك كرفت

و«مولاناپاشا» قدس‌سره پيش ازان ازوقوع اين واقعه تنبيه كرده‌بود وبتصريح خبرداده ومتعاقب اين خبراز «پسرعثمان» رسول آمد ومكتوب آورد مضمون آنك «سليمان پاشا» راكه دوست شمابود بفنار سانيديم وتمام مملكت اودرتحت حكم آورديم

سلطان درجواب نوشت‌كه امور فتح ونصر وهزم وكسر بمشيت قاهر برحق وقادر مطلق جلت قدرته منوط ومربوطست نه‌بقوت وقدرت آدمى چنانك درمحكم تنزيل وارداست‌كه (ومالنصر الامن عندالله العزيزالحكيم) وهركه چشم بصيرت بينا وكوش هوش شنوادارد اين‌مقدار داندكه باداغ بشريت لاف عظمت وجبريت محض جنون وعين هذر ومجون باشد وباذل عبوديت دعوى مولويت خيال محال واكر ترا بندرت بادقبولى وزيد يااز‌صخرهٔ صما آتشى جهيد چون آب مخروش وچون خاك خموش‌كه آن ازفتور عزيمت «سليمان‌پاشا» بود نه‌ازشدت شكيمت تووسبب دران تخلف‌واحجام اوبود نه‌بروز واقدام‌تو وببايد دانست‌كه باعاجزان بر آويختن وبابيچاركان نبرد انكيختن بامور كوشيدن وازملخ انتقام كشيدن باشد اكر سرميدان وتاب مردان دارى‌فرداكه درفش صبح صادق درخشان شود وسپر زرين آفتاب تيغ افشان يكى بمعركهٔ دليران دراى تاجولان سواران بينى ودمى درعرصهٔ كارزار توقف نماى تاحملهٔ دل آوران مشاهده‌كنى

شعر

ومانحن الاكالقضاء فاننا ... ضربناجميع الناس بالخير والشر
واناليوث‌حين‌يشتجر القنا ... غيوث اذا ضن‌السحايب بالقطر
وانالمشاؤن تحت سيوفنا ... الى‌الموت‌معروفون‌بالباس‌والنصر
فندرك بالاقدام بغيتناالتى ... نطالبها لابالمكيدة والمكر

وازانجار حلت كرده بآرتق آباد نزول فرمود ورسول‌را روانه كردانيد وباستحضار جنود وعساكر قصاد باطراف واكناف دوانيد ومشمراً عن‌ساق‌العزيمه روى بكارآورد

ودران حال رسول ديكر رسيد ونمودكه بـ «عثمانجق» آمد ومضمون رسالت ادا كرد وسخن از مصالحت ومهادنت آغاز نهاد

سلطان كفت ولايت «عثمانجق» بما تعلق دارد ازسرآن بر بايد خاست وهرچه ازرعاياى آن‌مواضع ستده باز كردانيد وتعرض‌نرسانيد والاصلح صورت نمى‌بندد واتفاق امكان ندارد

و«اميراحمد» چنانك عادت مستمر وقاعدهٔ مستقر اوباشد سوكند بشكست وبپسر عثمان پيوست

و«محمودچلبى» برادر خود «قليج ارسلان» را رديف او كردانيد

و«پسر طاشان» بنفس خود بدوملحق شد

وامرا وصناديد اطراف فوج فوج مى‌رفتند وبپسرعثمان متصل مى‌شدند وروزبروز سواد حشم اومتضاعف مى‌شد وسلطان بحبل توفيق وتوكل‌كه عروهٔ وثقى‌وجنهٔ اوقى‌است اعتصام نموده‌بى وهن وفتور ازسرعزمى ثابت وجزمى صادق ورايى متين وجاشى مكين‌بترتيب اهبت‌جنك وتنسيق مصالح ومناجح آن‌سعى واجتهادمى نمود ودرتمديد آلات وادوات آن جهد جهيد مبذول مى‌داشت

تابعداز روزى چند خبر رسيدكه قلعهٔ «قرق دليم» راكه بولد «قودودار» تعلق داشت ازپسراو «سيدى محمود» بقهر وغلبه بستد واورا محبوس كردانيد

وچون رايات همايون بـ «طانكلوداغ» نزول فرمود خبررسيدكه «حاجى چلبى» عاصى شد وقلعهٔ «معدن» بـ «پسر عثمان» سپرد

ومتعاقب آن عرضه داشتند که «عبدالله چلبی» بدو پیوست وقلعهٔ «عثمانجوق» را که بمتانت وحصانت درعالم علم است بطوع ورغبت بدوتسلیم کرد

فی الجمله چون «پسرعثمان» بکثرت عددووفورمدد استظهاریافت وامراوصنادید حدود وثغور بمتابعت ومشایعت اوهمداستان شدند وقلاع ورباع بدوسپردند کلاه عجب وکبریا کج نهاد وغرور وتکبر درسر کرفت وبحضرت سلطان رسول فرستاد که چون باما بموالات ومواخات درنیامدی وبصلح وصفا رضاندادی ومشاحنت برمهادنت اختیار کردی مانیز جنك را استاده وقتال ونزال را متشمر وآماده ایم ومعرکه صحرای «چورملو» تعیین رفت

سلطان این که بشنید عارض را طلب داشت وبعرض لشکر فرمان داد وسوار شد واصناف عساکررا فوجاً بعدفوج وفرداً بعدزوج درنظر آورد ومقام وموقف هریك درمقدمه وقلب وجناحین تعیین فرمود وازدروع ومغافر وتجافیف وسایرملابس حرب چندانی برسپاه تفرقه کرد که بنان هیچ محاسب برحصر اعداد آن محیط نتواند کشت وبیان هیچ مهندس برضبط افراد آن وفانتواند نمود ومردان کارو کردان کارزار برك وساز پیکار درپوشیدند وبرتکاوران پیل پیکرو بادپایان دیوهیکل که بپویه خاك بر فرق فرقدمی افشاندند وعنان ازدست صباودبورمی ستاندند سوارشدند

شعر

علیها اللابسون لکل هیج   برودًا غمض لابسها سهاد
کاثواب الاراقم مزقتها   فخاطتها باعینها الجراد

ودران فضا لشکری بعرض رسید ستاره عدد وبرروی آن صحرا عسکری جلوه یافت آسمان سلب که کوه ازصدمات نعل مراکب ایشان هامون شدی ودریا ازکرد مواطی خیول ایشان حامسنون کشتی

شعر

التارکین من الاشیاء اهونها   والراکبین من الاشیاء ماصعبا
مبرقعی خیلهم بالبیض متخذی   هام الکماة علی ارماحها عذبا
ان المنیته لو لاقتهم وقفت   خرقاء تتهم الاقدام والهربا

خفقان رایات ظفر آیات بسیط هوا مختنق کردانیده بودوصدمهٔ رکضات کمات کرهٔ غبرامضطرب ساخته وتا آسمان را مدار وزمین را قراراست هیچ پادشاه لشکری بدین ترتیب عرض نداده بود ودرهیچ عهدوزمان سپاهی بدین شکوه وآیین فراهم نیامده ومدت پنج روزازمطلع بام تاغسق ظلام بتعبیهٔ آن جیش لهام وتقدیم وتأخیر آن مشغول بود وهنوز بسیاری ازافواج حشم واذناب خدم بعرض نرسیده بودند ودر نظر نیامده

وایلچی تمام آن سواد وبیاض برأی العین مشاهده کرد وبران شوکت ومکنت وقوف یافت سلطان اورارونه ساخت وکفت مابموضع معین که قراررفته می رویم اکرشما بروعده وفانمودید مرادحاصل والاهرجا که باشد عنقریب بشما خواهیم رسید

این بکفت و کوچ کرد وتامیعاد هیچ جاتوقف نکرد

ومردم رازعم این که سلطان را باپسرعثمان قوت مقاومت ومصادمت نتواندبود وقتال صورت نبندد وتخلف لشکرالوس ازسلطان ووصول امرای اطراف بپسر عثمان مبنی برین خیال باطل واندیشهٔ فاسد بود

ورؤس الوس چون ازسلطان آن اقدام دیدند وآن حرکت مشاهده کردندودانستند که بی تعلل وتململ روی بدشمن آورد وبی توقف وتقاعس بقرارکاه مبادرت نمود ومستعد قراع وکفاح باستاد همکنان قوی دل وامیدوار کشتند وازاطراف بسلطان ملحق شدند وعساکر منصوره را رونق وشکوه بیفزود وشوکت وابهت متزاید کشت

وپسر عثمان چون ازان اقدام وازدحام خبریافت معقلی وثیق وموئلی حصین اختیار کرد وبمناعت ومتانت آن استظهار نمود وجمی غفیر ازکمات لشکر وحمات عسکر بر کزید وبجوانب معسکر سلطان فرستاد تاجمی را ازحشم الوس که ازدائرهٔ لشکر منصور بیرون بودند واز سواد اعظم دور طوعاً او کرها باخود متفق سازد وچون بحدود واذیال مخیم نزدیك شدند وباطلایهٔ سپاه سلطان مصادف کشتند حربی عظیم قایم شد وجنکی سهمناك بر خاست واسود طرفین واساودفریقین تیغ وتیردرهم کشیدند وبشفار اسیاف پردهٔ شغاف می دریدند وبغرارنصال عقودواوصال را ازیکدیکرمی بریدند خناجررالقمه ازحناجرمی دادند وصعادرا ازمناهل اکباد سیراب می ساختند تاخاك آوردکاه بخون مبارزان خضاب شد وصحرای معرکه ازاشباح نام آوران هضاب کشت ونسیم فتح وفیروزی ازمهب بهروزی دمیدن کرفت وعذبات رایات همایون دراهتزاز وانبساط آمد واخترنصرت وظفر ازمطلع سپاه سلطان طالع شد

وعثمانیان منکسر ومنقصم روی بهزیمت نهادند ودرمخارم جبال ومنافذ شعاب وقلال متفرق ومتشعب شدند ودرسترهٔ آجام ومعاطف غیاض وآکام مستور ومتواری کشتند مثل (تفرقوا شذر مذر)

بیت

فخائد وشهاب الرع لاحقه   وهارب وذباب السیف طالبه

«پسرعثمان» چون آن صولت مشاهده کرد وآن صدمت معاینه دید عنان تهور وتمر بازکشید وازسکرات غرور ونشوات فتنه وفجور باهوش آمد وازمبارزت ومناجزت تنزل کرد ودانست که درمیدان آمدن ودرورطهٔ هلاك کرفتارشدن یکی خواهد بود

وچون ازقرارکاه تخلف نمود وبر وعده وفانکرد سلطان منزلی دیکر پیش رفت وبرجوانب کوهساری که بدان تحصن نموده بود نزول کرد وجمعی را از کردان سپاه وشیران آوردکاه که در دهن پلنك وکام نهنك می‌رفتند وعنان ازشیر وروی ازشمشیر نمی کردانیدند بدر بند فرستاد

شعر

ولم یصبهم الاقراع سیوفهم   ولم یلههم الاسماع الغماغم

وفوجی ازایشان بمقارعت بیرون آمدند وجنکی هایل برخاست وطعان وضراب ازطرفین متوالی کشت وسیوف وحراب درهم پیوست

بیت

وقداستحال البر بحراً والضحی   لیلا ومنخرق الفضاء حدیدا

وکرة بعداخری همای چتر سلطان جناح نصرت بکسترانید وعلایم فتح وظفر براعلام جهان کشای ظهور یافت وندای (انا فتحنالك فتحا مبینا) بکوش انصار دولت قاهره دردادند

شعر

فتح یفتح ابواب السماء له   وتبرز الارض فی اثوابها القشب

ومخالفان منکوب ومنکوس درمعقل کریختند وکشف وارسر درجیب خسارو ادبار کشیدند ومدت سه روز برین منوال بیرون می آمدند وجنك می‌پیوستند وتباشیر (وان جندنا لهم الغالبون) برصفحات رایات ظفر شعار سلطان تجلی می کرد وطغرای (انهم لهم المنصورون) بردیباجهٔ منشور سلطنت کشیده می‌شد

وجمهور انام وکافهٔ خواص وعوام‌را معلوم ومفهوم شدکه قصب السبق دران مضمار وقدح معلا ازان سهام سلطان راست و «پسر عثمان» اکرنه دست درکمر کوه زدی وبکهوف وشعوب آن التجانمودی وعقبات وهضبات آن‌را وقایهٔ جان خود ساختی اوو خیل وحشم او پایمال سیل بلا وکرفتار کمند قضا وعنا شدندی

شعر

وعاذ باطراف المعاقل معصماً   وانسی ان الله فوق المعاقل

سلطان چون دید که پسرعثمان کمر کوه استوار کرفته است وآتش واردردل خارا نشسته وباوجود تضییع عرض وکسر ناموس حمیق دامن کیراو نمی شود وعصیبق اورادرحرکت نمی آورد وبتهییج وتحریش ازتجاویف آن سنك لاخ بیرون نمی آید ازمداخل ومخارج آن مضیق استخبار فرمود وازمعارج ومدارج آن استفسار نمود

جمعی که برمسالك ومناهج آن غار اطلاع داشتند ونجدوغور آن پیموده عرضه داشتند که طرفی ازاطراف آن کشاده است وقطری از اقطار آن مکشوف وراهی فراخ وطریقی متسع داردکه عبور عساکر درو بسهولت میسر است ومرور خیول وبغال درو بفراغت ممکن و متمشی

سلطان کوچ کرده عنان توجه بدان ناحیت معطوف کردانید وچون مسافتی قطع کرد خبر رسید که پسر عثمان غنیمت درهزیمت شناخت ورخت اضطرار بر مطیهٔ فرار بست وراه کریز کرفت

بیت

وماتصنع بالسیف اذالم تك قتالا   فکسرحلیة السیف وصغهالك خلخالا

سلطان چون منزلی کران بریده بود وبونی بعید درمیان افتاده عنان مسارعت

بازکرفت وفوجی‌را از عسا کر بسر « امیر احمد » فرستاد واوازان حال شعوریافت ورخت وبار وقطار ومهار برجای بکذاشت وراه اماسیه برداشت وخودرا درقلعه‌انداخت وطریف وتالد خود عرضهٔ تلاف وضیاع ساخت وجمعی از اجنادکه درعقب اورفته بودند باغنایم فروان واموال بی‌پایان باز کشتند

وسلطان بافتحی مبین وظفری معین درمنزلی تازه ومقامی خرم نزول کرد ورؤس الوس وفحول مغول بحضرت آمدند وعرضه داشتندکه چون بعنایت الهی فتح وظفر قرین رایات همایون شد وکوکب نصرت ازافق غیب طلوع کرد واختربد سکال درمهبط وبال ومسقط نکال وخبال غارب کشت بمصالح‌دولت وامور سلطنت آن لایقترکه سلطان بنفس مبارك تجشم فرماید وبردیار پسر عثمان کمین کشاید تابرقلاع وبقاع اوتاخت کنیم وبسیول خیول وسنابك مراکب جمیع ولایات اورا خراب وبایر کردانیم ولشکررا از محصولات وارتفاعات آن برکی تازه ونوایی بی اندازه اندوزیم تااقتدار سلطان واضطرار وانکسار او جهانیـان رامحقق کردد ورونق پادشاهی وجهـانکیری درنظر دوست ودشمن جلوه یابد

سلطان این رای‌را مقبول داشت وکوچ کرده

شعر

فی جحفل کالسیل اوکا للیل او　　کالقطر صافح موج بحرمزبد
متوقدالجنبـات یعتنق القنـا　　فیه اعتنـاق تعشـق وتودد

بولایت « اِسکلیب » و « اَنکُورِیَه » و « قَلعه جوق » و « سوری حصـار » درآمد ولشکر منصور داخل وخارج آن حدود ونواحی فروکرفتند ونجم وشجر وحجرومدر آن چون حطام هشیم وعظـام رمیم درهم کوفتند ومدت چهل روزبرین نسق غارت می‌کردند وعقارات می‌کندند وعمارات می‌افکندند وقلاع می‌کشودند ومتاع می‌ربودند

وپسر عثمان درپس زانوی ادبار افتاده بود وسر درکلیم مهانت وانحصار کشیده‌مجال بروز وظهور نداشت وعجز حزم وجبن احتیاط می‌پنداشت

بیت

ماللجبـان الان الله جانبه　　ظن الشجاعة مرقاةً الی الاجل

آمدن سلطان بقیصریه ونشستن بعیش وعشرت ورسیدن خبر وفات شاه زادکان

وچون آن هنکام منقضی شد وآن هنکامه بپایان رسید سـلطان درحلل حمایت ربانی وظلل عنایت یزدانی

شعر

بفرحة نشوان وبهجة واجد　　وعودة غلاب واوبة غانم

بقیصریه نزول کرد وبرمسند سعادت واریکهٔ سیادت‌مستظهر بنشست وازسمت‌خصم سوزی بصفت بزم افروزی درآمد وکسوت جلالی بحلیت جمالی مبدل ساخت

فارسیه

آنجاکه تیغ‌قهرش چون شمع‌شدسرافشان　　یك کام جا نبینی کانجـا سری نبـاشد
وانجاکه چشم لطفش یك‌ره نظرکارد　　درباغ دهر شـاخی بی‌عبهری نبـاشد

وبعداز تکمیل مصـالح دین وملت وتنسیق مناظم ملك وسـلطنت وتنظیم شرایط جهانداری وتتمیم لوازم شهریاری‌بساط انبساط بکستزانید وحجاب احتجاب مرتفع‌کردانید وبابنات کروم مصـاهرت پیوست وبمثلث عنبی کرد هواجس افکار ازصحیفهٔ ضمیر فرو می‌شست وبمطبوخ عصیری فضلات اعراض نفسانی ازتجـاویف دماغ زایل می‌کردانید وراح روح مذاق ازکف ساقیان سیمین ساق نوش می‌کرد ونغمات دلکشای ازلب ماه رویان زهره نوا کوش می‌داشت ومی‌کفت

شعر

اذاخمدت انوارنفسك فاعتمد　　لاشعالها خمساً غدت خیر اعوان
ولا تعتصم الا بهن فانها　　لمن یعتریه الهم اوثق ارکان
براح وریحان وساق مهفهف　　ولذة الحـان وطلعة اخـوان

خنیاکران چابك دسـت موزون حرکات راه‌غم بالحـان دل‌آویز می‌زدند وپردهٔ

شادی باصوات طرب انکیز می‌نواختند   چشم آهوانهٔ ساقی بتیغ مژه شیرکیری می کرد وغمزهٔ نیم‌مست اوبشیوه جان شکاری می‌نمود رشك لعل شیرین‌کاراو پیاله‌را خون‌درجکر می‌انداخت وغیرت خط مشکین اوریحان‌را دسته‌می ساخت

شعر

سقتنی فی لیل شبیه بشعرها   شبیهة خدیها بغیر رقیب
فامسیت فی لیلین للشعر والدجی   وصبحین من کأس ووجه حبیب

حسن مشاهدهٔ ملاح درانکیز نشاط ومراح   براقداح راح سبقت می‌برد وذوق مطالعهٔ صباح درتفریح وافراح براغتباق واصطباح رجحان می‌یافت

بیت

وما السلاف دهتنی بل سوالفه   وما الشمول از دهتنی بل شمائله

مجلس‌رامزه ازتبسم شکرلبان‌پسته دهان‌بودوصحبت‌رالذت ازشمایل سروقدان‌سیم اندام

شعر

غانیات سالبات للنهی   ناعمات فی تصاریف الوتر
مبرزات الکاس من مطلعها   ساقیات الروح من فاق البشر

ودراثنای آن‌ناز ونعیم وکوثر وتسنیم چنانك عادت قدیم روزکاروقاعدهٔ معهود لیل ونهار باشدکه اکر بسالی ازکابن آرزو کلی بشکفاند صدخار تنغیص دربهلوی آن نشاند واکر بدوری دربزم شادی خمری چشاند هزاران خمار تشویش وتکدیر ردیف آن کرداند   هرکرمی‌را سردی دهد وهرقدح‌رادردی نهد ناکاه خاشاك مکاشرت درساغرآن معاشرت آمیخت وغبار نامرادی ازمجلس آن شادی برانکیخت وخبررسیدکه دوکوکب دری ازبرج دولت ساقط شد   ودوکوهر قیمتی ازدرج سعادت درخاك افتاد اغنی وفات شاه زادکان عظام روح‌الله روحهما بالروح والریحان واسکنهما اعلی فرادیس الجنان

صراحی‌را ازغم این مصیبت کریه درکلو کرفت وجام‌را ازحزن این رزیت خنده درکام شکست چنك‌را سربرزانوی حسرت ماند ودف رازوی سیاه‌شد وبذبول آن کلهای بوستان اقبال وافول آن ستارکان آسمان جلال غمی والمی بدل انور وطبع ازهر سلطان لاحلت المکاره ساحة جلاله متطرق شد وبفوت آن‌عزیزان وموت آن نورسیدکان اسفی واندوهی بخاطر خطیرراه یافت وکوهر سرشك ازصدف دیده‌غلتان کرد وآه سوزناك از صمیم سینه برکشید وکفت

شعر

أریحانة للعین والقلب والحشا   فیالیت شعری هل تغیرت عن عهدی
سقیك ماء العین ما اسعدت به   وان کانت السقیا من الدمع لاتجدی
اقرة عینی قداطلت بکاءها   وغادرتها اقذی من الاعین الرمد
الام لما ابدی علیك من الاسی   وانی لاخفی منه اضعاف ما ابدی

ارکان دولت صبح واز جامه چاك زدند واعیان حضرت چون مردمك دیده سیاه بوشیدند وکفتند

فارسیه

ای غنچهٔ باغ آفرینش   وی چشم وچراغ آفرینش
وی نرکس بوستان دیده   رفته زجهان جهان ندیده
افسوس‌که آن‌کل‌ازچمن رفت   وان‌لاله بریخت وان سمن‌رفت
ای لاله کله زسر بیفکن   وی مرغ بنال وپربیفکن
ای غنچه قبای حسن‌کن چاك   کان نرکس تازه ریخت درخاك

ومصیبت فرزند دلبندکه قرت عین وقوت ظهر وثمرهٔ فوأد وفلذهٔ کبد است شبهت نیست‌که اوجع مصائب وافجع نوائب‌واشد قضایا واشق رزایاست   وکدام واقعه ازوفات خلف صدق وولدصالح‌که باتفاق امم عمرثانی ونتیجهٔ زندکانی باشد وظهور اسم ورسم واصل ونسل بوجوداومنوط ومربوط دلسوزتر وجان کدازترتواند بود   ومصداق این سخن وحجت این دعوی نص حدیث نبوی است‌که (الولدالصالح ریحان من ریاحین

الجنة) وحکما کفته اند (ماعالج الحزن والحرارة فی الاحشاء من لم یمت له ولد) اما چون بفضل الله تعالی وحسن عنایته شاخ سرسبز آن زهر وشجرهٔ طیبهٔ آن ثمر که دهر الداهرین وابد الآبدین تازه وسیراب باد درمنبت شرف ومغرس سعادت ناضر ونامی است وعالمی بیمن ظل رعایت وکنف حمایت اودرامن وامان وشاد کامی ودربوستان (اصلها ثابت وفرعها فی السماء) راسخ وباسق جای خشنودی وسلوت است نه محل یأس و شکوت وموجب سپاس وامید واری نه مستلزم ضجرت وسوکواری واز قدرت باری وصنع کردکاری چه بعید وبدیع باشد که عما قریب ازان دوحه شاخی بدماند ازان زیباتر وازان نهال شکوفهٔ شکفاند ازان والا تر ونه بس دیر ازافق غیب اختری برآرد همایون وهلالی بنماید روز افزون (ان ذلك علی الله یسیر)

بیت

هذا الهلال وقد رجوت نموه	للمجد عاجله الردی بسرار
ان غاض من انواره فوراءه	افق توشح منك بالا قمار

وپیش از تجرع این صاب وتعرض این مصاب سلطان را بقرائن خوابهای موحش حدوث این حادثه وحلول این نازله معلوم ومحقق شده بود و « مولانا پاشا » قدس سره از وقوع آن واقعه برموز واشارات خبرداده (له ملك السموات والارض یحیی ویمیت وهو علی کل شیٔ قدیر)

وچون مدتی برآمد برقرار سابق باسر امر ونهی ونقض وابرام رفت وبحل وعقد امور ملك وملت اشتغال نمود وبحکم شواغل وقت وعوارض زمان فکر آن نائبه ووحشت آن غائله ازصمیم دل زائل شد وغبار آن رزیت از ساحت سینه برخاست وحالات مجدد که موجب نسیان مافات وذهول از سوالف آفات وعاهاتست ازهر نوع طاری کشت وقضایا متعارض شد واز قیصریه بسیواس آمد

وبعداز چند روز که لشکر سرما بر عرصهٔ عالم تاختن آورد وناوك زمهریر از کشاد قوس موی شکافی آغاز نهاد درخاطر خطیر خطور کرد که اکنون که فصل زمستان وموسم سرما است وجماهیر حدود واطراف ازهجوم رجوم عساکر ایمن وساکن اکر نهضتی کرده شود وعلی الغفله براماسیه رانده امید بعنایت الهی واثق که قلعهٔ شهر حاصل شود

وناموسی قائم کردد که زمزمهٔ صیت آن درآفتاب کردش از آفتاب مشهور تر شود وآوازهٔ شوکت آن آسمان صفت برزمین وزمان محیط کردد وبرین قصد جازم شد وباستجماع لشکر مثال داد وترتیب اسباب نهضت وحرکت آغاز نهاد

ودران اثنا « شیخ نجیب » که با « امیر احمد » نسبت مصاهرت داشت برسالت بحضرت سلطان آمد ودراصلاح واستیناس طرفین سعی بیوست ودرحصول الفت ورفع کلفت اجتهاد بلیغ نمود وکفت دیرکاهست تا امیر احمد را بااین حضرت که امیدکاه عالمیانست جهت قیام ناموس واستظهار واعتضاد هوس مواصلتی درضمیراست ورغبت مصاهرتی درباطن ومی خواهد که کریمهٔ ازمخدرات بنات خوددر حبالهٔ سلطان آورد اکردرین باب رضا حاصل شود ونظر قبول ارزانی افتد انتظام امورعظام والتیام مصالح خواص وعوام را شامل ومتضمن خواهد بود وچون این شمل مجتمع شده باشد واین عقد منتظم کشته بی هیچ شبهت امیر احمد بوسیلت این وصلت وذریعت این نسبت وقرابت ازموافقت ومطابقت « پسر عثمان » منقطع ومتبرم خواهد کشت وباذیال دولت قاهره تشبث خواهد نمود وانکاه هرانچ مقترح رای اعلی باشد بی تجشم کلفتی واقتحام مشقتی متمشی خواهد شد

وهنوز درین مفاوضه بود که قاصد رسید وخبر آورد که نایب « اسفندیار چلبی » برسم رسالت متوجه این حضرت بود وبانفایس واعلاق فراوان عازم این درکاه وچون باماسیه رسید امیر احمد اورا بکرفت وتحف وهدایا واسلحه ومراکب ونقد وجنس مجموع ازو بستد واورا مغلول ومسلسل در مطمورهٔ محبوس ومقید ساخت وعنقریب پیش « پسر عثمان » خواهد فرستاد

نهضت سلطان براماسیه وکرفتن شهر وکرفتار ساختن قوم وقبایل امیر احمد

سلطان چون خبر کرفتاری ایلچی بشنید عزیمت بر نهضت اماسیه مصمم کردانید وامرای دولت وثقات حضرت را طلب فرمود ودران باب باایشان مطارحه پیوست و « مولانا پاشا » روی بسلطان آورد وکفت در خواب دیدم که بجایی می روم ودری دیدم کشاده درآمدم وبردر مسجدی بنشستم طبقی ماست آماسیه پیش من آوردند بستدم وبر زمین زدم وپراکنده ساختم

سلطان چون این رمز بشنید واین اشارت استماع کرد بر عزیمتی که داشت جازم کشت وحرکت لازم شناخت وبنواب حضرت کفت درین عزیمت رای شما چیست وچون فکر برمنهاج عقل بود همکنان برکمال بصیرت وحسن قریحت سلطان آفرین آوردند وکفتند

شعر

منزهست مثال تودر صلاح جهان ... زاعتراض عقول وتصرف اوهام
نکاشت عزم تودر جوهر فلك جنبش ... سرشت حلم تودر طینت زمین آرام

وباآلات واسباب فتح قلعه ازمجانیق وسلالیم ومساحی ومعاول وغیرآن متوجه آماسیه کشت واز توقات شبکیر کردوچون مشعلهٔ آفتاب عکس براطراف افق مشرق انداخت ونفس صبح صادق چراغ انجم فرونشاند لشکر منصور چون سیل جرار وبحرزخار بر آماسیه فروریختند وبراطراف واقطار شهر محیط شدند وجنك پیوستند فوجی بضرب تیر شرفات قلعه ازکمان داران بپرداختند وجمعی بزخم تیشه وتبر رخنه دراسافل سور انداختند ودروازه بشکستند ودر شهر رفتند

سلطان چنانکه «مولانا پاشا» خبرداده بود ازدری که کشاده بودند وکلید برده درآمد وبردر مسجدی فروآمد واول چیزی که ازمأکولات پیش سلطان آوردند ماست بود

فی الجمله شهردر حوزهٔ تصرف آمد و «امیر احمد» بامعدودی چند درقلعه ماند وبحصانت آن استظهار نمود وجمیع قوم وقبیله وعشیره وهمشیره واتباع واشیاع او کرفتار شدند وبقایا که در زوایا متواری شده بودند چون حال چنان دیدند بعضی برغبت وبعضی برهبت کردن درچنبر طاعت آوردند ومراسم خدمت را التزام نمودند

شعر

ولوان النجوم عصتك امراً ... لجاءتك السماء بها اساری

ودران سال دوفتح فاخرودو ظفرنادرکه طراز مفاخر ملوك دیارو زیور مناقب ومآثر سلاطین نامدار تواندبود ودرقرون ماضیه ودهور سالفه هیچ صاحب دولتی بر

مثل آن فائز وظافر نشده سلطان را کرامت شد یکی مصاف با «پسر عثمان» و شکستن اورا وظفر یافتن برو باوجود کثرت وشوکت واتفاق واتساق امراو ارباب قلاع بااوچه جمیع بطارقهٔ روم وغطارفهٔ آن بروبوم را دعوی آنکه مثلا کر «پسر قرامان» و «سلیمان پاشا» باتمام حشم وحشرخود بسلطان پیوندند وباتفاق یکدیکر روی بمحاربت پسر عثمان آرند ازمقاومت ومغالبت او قاصر آیند واز تعارض وتقابل اوعاجز شوند بفضل ربانی سلطان را فوز بران مقصداقصی بانفرادو استبداد بی انتهاض واستنصار غیری مهیا ومهنا کشت ودیکری رکضت سلطان برآماسیه واستخلاص شهر ومحاصرهٔ امیر احمددرقلعه واستیلا برقبایل وعشایراو واغتنام نفایس واعلاق ازنقود واجناس وسراری وجواری وخبایا وسبایا وخیول ومطایا وسایررغایب واخایر ودفاین وذخایر

وبعداز استعلابرشهر وولایت بمحاصرهٔ قلعه مثال داد ومدتی آنجا اقامت نمود

و «پسر عثمان» در قسطمونیه باوجود قرب مسافت وحصول مکنت ووفورعدد ومدد وآنك «امیراحمد» واولاد «تاج الدین» همواره قصادمی دوانیدند وبادتحریك وتحریش دردماغ اومی دمانیدند وباقاویل زور واباطیل غروراورا برحرکت تحریض وترغیب می دادند ومی کفتند معظم سپاه ایشان متفرق شده اند وبقایا که مانده بعلت قلت زاد وفقدان قضیم قوی ضعیف وبی برکند وبامثال این قیل وقال وافترا وافتعال اورابر آمدن اغرا می کردند ومی خواستند که اورا سپرتیربلا ولقمهٔ دهان اژدرها سازند وهاتف غیب درکوش هوش اوفرومی خواند

شعر

أفقد رضیت بان تعلل بالمنی ... والی المنیة کل یوم تدفع
احلام نوم اوکظل زائل ... ان اللبیب بمثلها لایخدع

واوچون دران ایام ازصولت وصدمت سلطان ضربی عظیم وکوشمالی الیم کشیده بود وازچالش ومالش اوشکستی تمام یافته وهول وهیبت آن درباطن اومتمکن کشته رای جنبش ویارای حرکت نداشت چه می دانست که باکوه مناطحت کردن وبادریا مکاوحت نمودن جزقصد سر وبیم جان نتیجه ندارد

فارسیه

کلاه کوشهٔ حکم تواز طریق نفاذ
ربوده از سرکردون کلاه جباری
فروکرفت جهان‌را مهابت توچنان
که هست‌دم‌زدن دشمنت بدشواری

وصیت این‌سطوت وحشمت ازچهارطاق کردون کذر کرد وصدای این‌قوت وقدرت شش جهات ربع مسکون فروکرفت وشیران کشور وشمشیرزنان نام آوررا زهره‌آب وجکر کباب‌شد وجملکی ازسرخضوع وخشوع برخاستند وازراه اذعان واستسلام روی بحضرت کیتی پناه نهادند وبتقبیل شفاه وتعفیر جباه خاك آستان آسمان رفعت بدیده بر داشتند و کفتند

شعر

هذا الذی خلت القرون وذکره
وحدیثه فی کتبها مشروح
یغشی الطعان فلایرد قناته
مکسورة ومن الکماة صحیح
وعلی التراب من الدماء مجاسد
وعلی السماء من العجاج مسوح
مرجو منفعة مخوف اذیة
مغبوق کاس محامد مصبوح
لوفرق الکرم المفرق ماله
فی الناس لم‌یك فی‌الزمان شحیح
البابنا بجماله مبهورة
وسحابنا بنواله مفضوح

وسلطان بافتحی رایع ونصری شایع بتوقات آمد وچون آن خطه جایی‌خوش ومقامی دلکش بود وریاضی اریض وفضایی طویل وعریض داشت وایام انسلاخ فصل زمستان وافتتاح موسم بهار وهردشتی بهشتی وهرخارستانی نکارستانی چنانك کفته‌اند

شعر

ماالدهر الا الربیع المستنیر اذا
اتی الربیع اتاك النور والنور
من‌شم طیب ریاحین الربیع یقل
لاالمسك مسك ولاالکافورکافور

خواست‌که کردرزم بآب رزفرونشاند ومسندبزم بطلعت شاهی منور کرداند اوزار

مکاشرت بنهاد وآیین معاشرت برداشت وازموتف مقارعت بمجلس معاقرت خرامید وکابین حیات‌را اززلال قدح رونقی‌می داد وغنچهٔدل بنسیم صبای صهبامی کشادومشام جان‌بنکهت روایح راح روح پروروتازه‌می کردانید وصبوح بغبوقی‌می رسانید

شعر

ارق من عبرة الیتیم ومن
عبارة الصب قلبه وصب
مدامة تصقل القلوب اذا
ربت علیها الهموم والریب

توالی کاسات عقار عقال عقل ازوجودحریفان برمی داشت وخلعت خلاعت‌درنفوس ایشان‌می‌پوشانید وانوار سرور وصفا ازمشرق ساغرتجلی‌می کرد وطاوس‌جان بترنم زیروبم درجلوه‌می آمد نه‌غم‌را باانغم ماه‌رویان ثباتی ممکن ونه‌روح‌را ازروح می کساران‌مفارقتی متصور ساقیان پری چهره مدام‌کردان ومغنیان زهره‌نوا عشاق‌نواز صراحی درنماز ومستان درنیاز طباع درنشاط وقلوب‌در ابتهاج وانبساط

شعر

ومقعد قوم قدمشی من شرابنا
واعمی سقیناه ثلاثاً فابصرا
واخرس‌لم ینطق ثلثین حجة
ادرنا علیه الیوم کاساً فاخبرا

وسلطان‌درصحن‌چمن‌وصدر آن‌انجمن‌چون‌آفتاب برستارکان‌وبر جیس‌برسیارکان افاضت انوارجود وبذل موجودمی کرد وچون ابرهطال وبحر سیال‌در ومروارید بروضیع وشریف‌می بارید وجامهای مفعم‌می نوشید وجامهای معلم‌می پوشید ودلهای شکسته‌بمومیای کرم‌می بست ودرهای‌بسته بمفاتیح فضل ونعم‌می کشاد ومی کفت

شعر

لقد علم الاملاك انی زعیمهم
جمیعاً واولاهم بکل فعال
یصیب عقابی معشراً فیبیرهم
وینعش قوماً آخرین نوالی

وبعداز استراحت واستجمام کوچ کرد وبصحرای «قناریه» نزول فرمود وآن

حدود که باولاد تاج‌الدین تعلق داشت درتصرف کرفت وجهت استحکام آن‌نواحی قلعهٔ بنیاد نهاد

وایشان در انتزاع آن بپسر عثمان التجا کردند وازو استعانت خواستند واز اطراف حشرانکیختند ولشکر جمع کردند واجتهاد بلیغ بکار بردند وبهیچ وجه برمقصود خودپیروز نکشتند وآن مساعی مشکور نیامد

وسلطان همواره لشکر برسر ایشان می‌فرستاد وایشان را شکسته درآجام وآکام پراکنده می‌ساخت ودرآبی که بدان‌پناه برده بودند غرق می‌کردانید

وایشان درغمرهٔ آن وقایع ولجهٔ آن نوازل حیران وسرکردان ماندند ومجال بروز وظهور نداشتند

وچون قلعه تمام شد وآب روی درتنزل نهادومادهٔمدد منقطع شد «اولاد تاج‌الدین» کریخته بشعوب جبال وکهوف قلال وتلال متحصن کشتند واز معرض آفت ومخافت برخاستند

وچون فصل بهار درآمد امرای الوس وتوشیالان تاتار خیلاً بعدخیل بحضرت سلطان شتافتند وعرضه داشتند که صلاح حال درانست که بولایت « پسرعثمان » رویم ودرنهب وتاراج واخراج وازعاج غایت‌جهد ونهایت جد مبذول داریم واکثرقلاع ورباع اودرتحت تصرف آریم ومحصولات ومتوجهات آن برداریم وچون قضیه برین صورت تقدیم یافته باشد هرآینه ضعف اووقوت ونصرت‌سلطان لازم آید وصیت این غلبه‌واستیلا دراقصای بلاد ودیار انتشار یابد ونام وناموس کای قانم کردد

امرای کبار ووزرای نامدار این‌رای‌صواب ندیدند واین قول مستحسن نداشتند وکفتند چون حال آماسیه درتراجع است وفتوری فاحش بران ولایت غالب بصواب آن نزدیکتر که روی بکفایت آن مهم آریم ودرتسخیر آن مجهود مصروف داریم تاچون آن خطه که اصل الباب وسر دفتر حساب است درجمع ماآمده باشد ازسر وثوق وتمکن تمام روی بقضیهٔ «پسرعثمان» آریم وبسکون جاش وفراغ حال درتیسیر آن عسیر شروع کنیم

سلطان این رای پسندیده داشت وهمت برتحصیل آن مقصود کماشت چه‌دران‌سال «امیر احمد» قلعهٔ آماسیه بپسر عثمان تسلیم کرده بود وآن ولایت باتوابع ولواحق بدوداده وجمعی که برمداخل ومخارج ومدارج ومعارج آن قلعه اطلاع داشتند ووجوه استحفاظ واستحکام آن نیکومی دانستند درصحبت امیراحمد جلا کرده بودند وکروهی

ازعثمانیان که تجدید آمده ازمسارب ومضارب آن غافل وذاهل بودند ودراحکام وابرام آن دخیل

پس انتهاز آن فرصت‌را سلطان عنان‌حرکت‌بطرف آماسیه معطوف کردانیدودرصحرای «مرزیفون» نزول کرد وفوجی‌راازمقادیم لشکر ولهامیم عسکر بمحاصرهٔ آماسیه‌فرستاد وبعمارت‌قلعهٔ «معدن» مثال داد وزعامت آن بر«پسر بایزیدمرادبك» تفویض فرمود

وچون‌مدتی برآمدوزمان محاصرت‌متطاول کشت‌واهل‌قلعه باضطرار حال واختلال‌بال ممتحن کشتند وحیرت وضجرت‌برایشان استیلا یافت سلطان بنفس خود توجه نمود وچون باآماسیه نزول کرد وازکیفیت حال استکشاف فرمود تقریر کردندکه اهل قلعه آب‌ازسرای سلطان می‌خورند اکر آن ممر برایشان کرفته شود جزتیغ وکفن وزاری وشیون چارهٔ دیکر ندارند

سلطان درقطع آب سعی فرمودواهتمام برکبس‌وطمس آن مصروف داشت‌وبامدادتی چندرا ازمردان‌دل آور وکردان‌نام‌آورکه با کوه دست‌درکمرمی‌انداختند واسب‌برکردون می‌تاختند برسرای کماشت‌تا برعقبهٔ که‌عقاب رابرقمهٔ آن مجال پروازنبود ونسرطایر برذروهٔ آن یارای طیران نداشت چون آتش درهوا وباد درفضا بشتافتند وچون سیل ساکب وشهاب ثاقب درعرصهٔ آن فرومی آمدند وسایر سپاه چون ابرسیاه‌پیرامن قلعه درآمدند واز جوانب جنك پیوستند ودائرهٔ حرب دائر شد ونایرهٔ طعن وضرب مشتعل کشت وازز‌یر وبالاتیروسنك باریدن کرفت وطیور ارواح ازبروج اشباح پریدن آغاز نهاد وناعی اجل بساط امل درنوشت وبسیاری ازعثمانیان بقتل آمدند

وبعداز انقضای آن حرب « اولاد تاج‌الدین» باسلطان طریق مسالمت پیش کرفتند ومصانعت آغاز نهادند ودرخفیه طول مکث‌سلطان درآماسیه‌ونفاد زاد وتفرقهٔ‌عساکر بپسر عثمان اعلام می‌دادند واورا برحرکت ایلاع می کردند تابفنون نیرنك وافسون اورا برانکیختند وباجیش لهام وازدحام تمام بموضع «مرزیفون» نزول کرد

عزیمت سلطان بجنك پسرعثمان وشعوریافتن اوازان حال وهزیمت نمودن بمملکت خود

چون این خبر بسلطان رسید مستعد کارشد وباجتماع شواذ اجناد وشوارد انجاد

وافراد فرمان داد وجنك را ساخته وپرداخته شد   وچون بعلت تمادی مدت مقام بسیاری ازلشکر متفرق شده بودند وبجهت تحصیل اسباب معاش وسایر مهمات بهرطرف پراکنده کشته ودشمن تنك درآمده وبامقداری ازسپاه که حاضر بودند مقاومت ومقابلت ناممکن ومجال اجتماع لشکر تنك وقاعه واطراف ولایات مخالف ومعارض تورط وتقحم دران ورطه ازصوب صواب وسمت رشادمنحرف دیدوشرط حزم واحتیاط لازم   پس بتمکن ووقار ازآماسیه بترخال ترحال کرد

شعر

عرف المصادر قبل حین ورودها   ومواقع البدهات قبل حلولها
واذاالامور تصعبت شبهاتها   سبقت تجاربه الی تذلیلها

وچون بتوقات نزول افتاد خبر رسید که اهالی قلاعی که درنواحی آماسیه بودند بعضی جلای وطن کردند وبعضی بپسر عثمان پیوستند وقلعه تسلیم کردند

سلطان بسیواس آمد وبجمع متفرقات عساکر وتألیف وترتیب عدد وعدد مثال داد وازمغاویر سپاه فوجی رابتوقات فرستاد تابزعامت « امیر ولد » و « امیر حسین » دروب ومسالك برعثمانیان مسدود کردانند ونارسیدن سلطان بممانعت ومدافعت تعلل نمایند

وچون پسر عثمان برتهیئه وتعبیهٔ سلطان واقف شد واز توجه وتشمراو آکاهی یافت نطاق عزیمت سست کردانیدوعقدهٔ قصد ونیت واهی ساخت وچون طالع شوریده روی بادبار نهاد ومانند کوکب منحوس بحضیض رجعت کرایید وراه هزیمت پیش کرفت

و « امیرولد » باجمعی ازمناجیب رجال ومخاریق ابطال چون سهم مرسل وقضای منزل درقفای ایشان بشتافت وشیاطین آن خیل وملاعین آن حشم را [۱] درمضایق اعلام ومعاقل آجام دریافت ومرهفات حسام را ازمشارع اجسام ایشان سیراب ساخت وطائرات سهام را ازحوصلهٔ جماجم ایشان آشیانه داد تاجمعی کثیر ازایشان بفنا رسانید وبعضی را درغل اسروکمند قهر وقسر کرفتار کردانید   وازخیول ومراکب واسلحه وامتعهٔ ایشان باحظی اوفی وغنیمتی مستوفی بترخال آمد

وچون خبر انهزام پسر عثمان رسانیدند سلطان اوزارحرب فروکشاد وباطلاق مواجب

[۱] مؤلف بوراده آغزینی بوزویورکه برمورخ ایجون عیب شیدر (لمصححه)

سپاه واجرای ادرارات ومرسومات وایصال وظایف مرتزقه وارباب حاجات وبسط خیرات ونشر مبرات فرمان داد   واجناد اطراف را رخصت انصراف فرمودتابمساکن ومواطن خود رفته باستجمام مراکب وتحصیل مطالب ومآرب خود اشتغال نمایند   ودروقت حرکت رایات همایون مزاح العله توجه نمایند

وچون مدتی بران بکذشت « اولادتاج الدین» راهوای مخالف درحرکت آمدودواعی فساد وعناد هیجان کرفت وبنقض عهد ونکث میثاق اقدام نمودند وپیوندی که بایمان مغلظه وعهود اکیده موکد ساخته باقوال زور وافعال نامشکور برهم شکستند وخذلان خدای وخسران هردو سرای را ارتکاب نمودند وبشعار ارتداد وانتباذ مرتدی شدند وبپسر عثمان پیوستند   وبکسوت متابعت وحلیت مبایعت اوا کتسا نمودند وبا اواتصال وامتزاج کرفتند   تاداغ مخازی ومساوی برچهرهٔ حال وناصیهٔ روزکار ایشان آشکارا شد

وهمچنین « ولد طاشان » و « والی باوره » پسر عثمان را مطاوعت نمودند   وبکلمهٔ اتباع واتجاع او تجاهر کردند

ومقدار پانصد سوار از لشکر قسطمونیه که بعدازواقعهٔ «سلیمان پاشا » بحضرت سلطان پیوسته بودند وبصنوف عوارف وایادی مخصوص کشته روی ازسمت طاعت برتافتند وجملکی باولاد تاج الدین پیوستند   وحق رعایت بنکایت کزاردند   وسپاس سماحت بوقاحت داشتند

وطایفهٔ ازاراذل متجنده که بخست نفس ولوم طبع موصوف بودند بعلت قلت غله وغلای اسعار که دران سال واقع بودکمان بردندکه قحط وتنکی خواهد بود ومواجب ایشان نخواهد رسید روی کردان شدند وبولایت ارزنجان وسایر اطراف متفرق کشتند وخیال بستند که فیض بی علت وجود بی منت ازایشان منقطع خواهد شد   وابواب رزق برایشان مسدود خواهد ماند

و « محمد چلبی » که بوزارت موسوم بود وباعی طویل وجاهی مدید وعریض داشت ودرکلیات امور مملکت مقبول القول ومرخی العنان چون برسالت پیش اولاد تاج الدین رفت نقدوفاق بغش شقا وشقاق مزیف کردانید   وعیار امانت ودیانت بغل غدر وخیانت ملوث ساخت   وحقوق شمایل شاهانه ومکارم خسروانه برباد داد   وحفاظ سوابق نعم وسوالف کرم بخاك برآورد وبا ایشان که زنهاریان این حضرت وطفیلیان

این دولت بودند وباصلی اصیل وشرفی نبیل منتمی نه درساخت (هل یستوی هو ومن یأمر بالعدل وهو علی صراط مستقیم) وبحکم میلان طبیعی ومماثلت غریزی باایشان درآمیخت وهمکنان را برمخالفت ومخاصمت سلطان داشت وهزار نقش دغا ودغل برنقد قلب ایشان نکاشت وبحقیقت دوا ازطبیب بیمارخواست وپناه برکن واهی برد چنانک درامثال کفته اند مثل (تهوید علی ربود)

بیت

عاقبت کرك زاده کرك شود گرچه باآدمی بزرك شود

وعلت عظمی درعصیان امرای اطراف برسلطان ووصول بپسر عثمان وحدوث سایر مکروهات ومحذورات عقوق این کافر نعمت وبغی وطغیان این دیوسیرت ناپاك سریرت بود که باقاویل مزیف واساطیر مزخرف جمله را ازهوا وولای سلطان بکردانید ودرتیه ضلال وخبال غاوی وکمراه ساخت وسمت صواب وطریق حق بر نظرایشان بپوشانید تا کین وکدورت درضمایر بنشست وفتنه وآشوب برخاست وخبطی قادح وخللی فادح درمناظم امور ومصالح جمهور راه یافت

وباوجود چندین قضایای منکر ودواهی فاحش که دران ایام حادث کشت ودرحوزهٔ دولت وبیضهٔ مملکت ازهرسو رخنهٔ ودرهر قطرثلمهٔ واقع شد سلطان را علی ثقة من الله تعالی پای ثبات ووقار ازجای نجنبید وعنان قرار واصطبار ازدست نرفت وبهیچ نوع تغیر وتردد دررای ورویت اوپیدا نشد وبر منهاج تمکن وتحمل بقدم صدق ثابت بود وبرسم مألوف درتنسیق قضایاوترصیص وتنظیم مصالح برایامساعی مشکور مبذول می داشت واجتهادات مرضیه بتقدیم میرسانید ومی کفت (ومالنا ان لانتوکل علی الله وقد هدانا سبلنا)

شعر

افوض امری الی خالقی وحسبی الهی ونعم الوکیل
ولا ارجعن الی غیره فان الله بکلی کفیل

تابیمن آن توکل وتبتل نسیم عنایت شامل ازمهب غیب بدمید ووفود صنایع

کامل ازهرجهت دست درهم داد وشوارد جنودونوافر خیول وجیوش که ازسواد عساکر منصوره منفردومتخلف کشته بودند ودرتخوم بلادواقصای دیار انتشاریافته خاضع وخاشع روی بدرکاه دولت پناه آوردند ودر زمرهٔ خدام منتظم شدند وشرایط خدمت وطاعت را ازسر اخلاص التزام واعتناق نمودند ودرمدتی اندك کارها بنظام وحالها بقوام آمد وشمل منظوم وشعث ملموم کشت ومملکت را شکوهی بنوا حاصل شدواسباب مکنت وشوکت ازهر طرف متضاعف کشت

شعر

وکم نعمة لله فی ضمن نقمة ومکروه امر قدحلا بعد امرار
وما کل ماتهوی النفوس بنافع وما کل ماتخشی القلوب بضرار

وچون فصل زمستان منقضی شد واجزای لیل ونهارروی باستوانهاد وشوارب سبزه ازمشارب جویبار دمیدن کرفت وجهان فرتوت عهد جوانی تازه کردانید واعتدال هوا وانفجار انواجان درقالب خاك آمیخت ومساکن ربع مسکون ومرابع کوه وهامون چون باغ ارم وعرصهٔ حرم تازه وخرم کشت

بیت

شقایقها کؤس من رحیق یفض الصبح عن مسك ختامه

امرا واعیان مغول وتاتار از اطراف واقطار بحضرت آمدند وبرتقاعد ازولایت «پسر عثمان» واشتغال باماسیه تأسف وتلهف بسیار نمودند وبرفوت آن فرصت واهمال آن مجال ندامت وغرامت فراوان بردند وکفتند اکر آن عزیمت تمشیت می یافت امهات قلاع ومعظمات بقاع ورباع مملکت عثمان مسخرمی شد وازایشان اثر نمی ماند

سلطان کفت فات مافات فادرع لماهوآت هنوز تتمهٔ آن مجال باقیست واستدراك ممکن وعنایت الهی شامل حال اما ازشما عجب بودکه بعضی بپسر عثمان ملحق شدید ومظاهرت ومعاونت اواختیار کردید وبعضی پسران فرستادید وجانب مامهمل کذا شتید

وایشان درتوجیه این قضیه انواع معاذیر تمهید کردند ودرنقای جیب وطهارت ذیل خود ازلوث نفاق وشقاق دلائل کفتند وازخلوص عقاید وصفای ضمایر دم زدند

وسلطان ازحسن سیرت وکرم شیمت بقبول معذرت تلقی کرد وایشان را بترحیب وتقریب موقرو مکرم داشت وبضروب کرامات وانعامات مخصوص وبهره مند کردانید

وچون مدتی بر آمد « علاءالدین قرامان » رسل ورسائل متواتر ساخت ودر قضیهٔ « آماسیه » معاونتی دوستانه ومخاطبتی مشفقانه اظهار کرد وضراوتی درکسوت حفاوت فرانمود وتکلفی درلباس تلطف آشکارا کرد وندانست که قارعهٔ (وان یریدوا ان یخدعوك فان حسبك الله هوالذی ایدك بنصره وبالمؤمنین) شیشهٔ طلسم اورا سنکی هادم وصخرهٔ هاضم است وحریم (وماتوفیقی الا بالله علیه توکلت والیه انیب) طارقهٔ غدر وبارقهٔ حیلت ومکر اورا حصنی حصین وحرزی حریز

شعر

دشمن اکردوست شود چند بار　　صاحب عقلش نشمارد بدوست
مار همانست که بعینه هست　　کرچه بصورت بدر آید زپوست

ودرعقب آن مکاتبات بنکیده آمد وازنواب معتمدی را برسالت فرستاد وتوکید معاقد مخالصت وتعمیر معاهد موافقت ومصادقت را التماس ملاقات کرد وکفت تمازج روحانی فیما بین اکرچه نصاب کمال دارد اما بتلاقی صوری موکد خوشتر وتعارف باطن بین الجانبین هرچند درمرتبهٔ اعلی است لیکن بتقارب ظاهر زیباتر

سلطان کفت تواصل جان ودل تداخل آب وکل برنتابد وتشابك ضمایر وسرایر تشارك ماومن احتمال نکند چه زلال مصافات ارواح آنکاه خوش کوار تواند بود که غبار اشباح درمیان نباشد واتحاد حقیقی میان ذوات وقتی صورت بندد که آینهٔ مجاز ازپیش برخیزد وباوجود امتزاج معانی ازدواج صور محتاج نیست بر خلاف عکس که تألف اشخاص بامخالفت قلوب جزوحشت ودهشت ثمره ندهد وتکلف حضور باتنفر طباع غیر ازملالات وضجرت بار نیارد چه محققان کفته اند (القرب الدنو من المحبوب بالقلوب)

شعر

ان القلوب لاجناد مجندة　　فی عالم الروح بالاهواء تعترف
فما تعارف منها فهو مؤتلف　　وما تناکر منها فهو مختلف

وهمچنین درباب ملاقات استقصامی کرد والحاح می نمود

تاسلطان بقیصریه رفت و « امیر شیخ مؤید » درجنب « اُونْجحصار » موضعی محکم کردانیده بود وجمعی را از اجناد جهت محاصرهٔ آنجا کذاشته وبرقلعه کماشته وچون برادر « جنید » که باستحفاظ آن متعین بود مصاولت ایشان مشاهده کرد ومزاولت آن شیران جنکی معاینه بدید زلزال خوف وخشیت درسویدای اوافتاد وبلبال هول وهیبت ساحت سینهٔ اوفرو کرفت ودانست که برشرفهٔ هلاك است وعنقریب درکمند وبال ونکال کرفتار خواهد شد واستغاثت بامیر محمد قرامان برد وازو استنجاد کرد وخواست که قلعه بدوسپارد

چون این خبر بحضرت انها کردند بر فور « امیر شیخ مؤید » را که هزبر معرکهٔ نبرد وصاحب تجربهٔ هر کرم وسرد بود بافوجی ازکمات رجال ومساعیر ابطال که در اقتحام خطوب ازمرك نیندیشند ودر اضطرام حروب وضروب ازاجل نپرهیزند جهت رد خارج ومنع والج بردرقلعه فرستاد

وتارسیدن او برادر جنید قلعه بامیر محمد داده بود وسرخود کرفته

وچون شیخ مؤید آنجا رسید معتمدی بپای قلعه فرستاد وکفت مدتیست تامادر محاصرت این قلعه خواب وخور بر خودحرام کرده ایم ورنج ومشقت بی پایان برده اکنون که مستحفظان آن را بتشدید وتعنیف زبون وبیچاره ساختیم وبمحاربات متوالی ایشان را بزنهار آوردیم وبمقام تسخیر وتحصیل رسانیدیم بی آنك بشما تعلق باشد مفاجا ازکوشهٔ درآمدن ونیرنك وتزویر درتصرف کرفتن وبرصید افتاده تاختن وبراسیر کمند انداختن نه شیوهٔ مردان وشعار نام آورانست وباوجود این افعال قبیح وحرکات شنیع دعوی مواخات ومصافات عین نفاق ومحض زور

فارسیه

دوستان را بکاه سود وزیان　　بتوان دید وآزمود توان
دشمن ازدوست وقت آزونیاز　　جزبسود وزیان ندانی باز
صحبت ابلهان چودیك تهیست　　کزدرون خالی ازبرون سیهیست

اهل قلعه چون این مفاوضه بشنیدند کفتند اکنون حال برین منوال واقع شد

وصورتی بحسب اتفاق دست‌داد طریقه آنك شمافروآییدوقرار کیرید تاماکیفیت‌ماجرا بر «امیر علاءالدین» عرضه داریم وشماهم صورت حال بحضرت سلطان‌رفع کنید ناقضیه‌بر وجهی که ازطرفین قرار کیرد بتقدیم رسانیم ونزاع مرتفع کردد ودوستی ویکانکی بین‌الحضرتین برقرار استقرار پذیرد

برین جمله شرط کردند وشیخ مؤید بمقامی متسع نزول کرد ولشکر آلت حرب فرو کشادند وباستراحت مشغول که ناکاه درنصف النهار که هنکام وقدهٔ ظهیره ووهج هاجره است جماعت قلعه علی‌الغفله برسرایشان فروریختند

تنی‌چند ازدل آوران که حاضربودند تکاوران برانکیختند وبا ایشان برآویختند وبطعان وضراب باایشان می‌کوشیدند چندانك سایرلشکر مسلح ومرتب کشته ملحق شدند وباتفاق روی بران مناحیس غدارآوردند وچون آتشی که درنیستان افتد درایشان افتادند وبثغور اسلات عروق وعضلات می‌شکافتند وبحدود مناصل عقود مفاصل ازهم فرومی کشودند وطیور سهام‌را دانه‌ازحبات قلوب می‌دادند ونسور وقشاعم‌را طعمه ازصدور ونحورمی نهادند تاجمله رامجروح ومکسور ومذموم ومدحور درقلعه ریختند ودروازه فرو کرفتند وآن اشرار چون دیو درشیشه وخوك دربیشه کردند

وروز دوم خبررسیدکه ازاطراف قرامان لشکری انبوه پیداشد «فریدون» که صمیم سینه بذات‌الصدر غدر معلول داشت وحوصلهٔ دماغ ازفضلات فضول وفساد مخبط ومملو ودرقضیهٔ «پسرعثمان» حرکتی چندکه علامت خبث باطن ومرض قلب تواند بود از وصادرشده وازجمله آنك دروقت توجه «پسر عثمان» قلعهٔ «دولو» را که برومفوض بود رها کرد وبدان شبهت که برادر زادهٔ «امیر ارتنا» است خودرادر میان انداخت وشور وشغب آغاز نهاد دران حال سوارشد وایقاع شکست وکسر ناموس‌را منهزم شد وراه «بروکوت» کرفت وکفت ماقوت مقاومت این دولشکر نداریم وبتعجیل براند

وچون بمعقلی حصین که دران حدود واقعست رسیدند شیخ مؤید عنان کشیده باستاد وبا «کوربه‌بك» وجمعی ازوجوه سپاه کفت ای برادران دمی قرار کیرید وزمانی هوش باتن آرید ویکی تأمل کنیدکه ماراچه افتاده است وانزعاج واضطراب ماازکیست وتقلقل وتزعزع ازچه آخر چه‌دیدیم وازکه می‌کریزیم

جوانان‌را غیرت این سخن دامن کیرشد وعصبیت وحمیت این خطاب درجان مؤثر آمد وهمکنان‌را مهیج مراثر عزیمت ومحرك موادجرأت وشکیمت کشت وازخورجبن وخدر خوف بقوت باس وشدت مراس آمدند وجان درتن وقلب درقالب ایشان مراجعت کرد وهمکی برقدم صدق راسخ وثابت کشتند وجنك‌را ساخته وپرداخته شدند

شعر

شم العرانین ابطال لبوسهم — من نسج داود فی الهیجا سرابیل
لا یفرحون اذا نالت رماحهم — قوماً ولیسو مجازیعاً اذا نیلوا

«فریدون» چون حال چنان‌دید دم‌درکشید وازروی رهبت نه ازطریق رغبت باقوم همداستان شد وبعد ازساعتی لشکر قرامان ازدور پیداشد

شیخ مؤید تخمین وتشخیص ایشان کرد وکفت باوجود کثرت سواد ایشان وقلت ما مقاومت ومقابلت ممکن است ودل برکارزارنهاد ولشکررا استمالت داد وعزیمت مصاف مصمم کردانید

وهردو کروه قرامان بهم متصل شدند وبرغاری که شیخ مؤید محکم کرده بود ونوکران کذاشته حمله‌بردند وبردر ودیوارآن آویختند

شیخ مؤید با «اخی عادلشاه» وفوجی‌ازعساکروجموع صدوپنجاه نفربودند ازحضرت عزت استعانت خواستند وروی برایشان نهادند

قرامانیان چون آن‌حمله دیدند قلعه‌رها کردند وآهنك ایشان نمودند وچون نزدیك شدند لشکر عنانها فرو کذاشتند وتکبیر وتهلیل بر داشتند وکالفحول الجایله واللیوث الصایله دران عاصیان طاغی افتادند وشهاب وارتیغ وتیر درایشان بستند وآب شمشیر آتش‌بار درکاسهٔ سرها روان‌شد وشعلهٔ سنان آبدار ازدیك سینهازبانه برآورد وتیغ الماس کون بخون مبارزان جامهٔ ارغوانی پوشید وعروس سپهر آینه فام ازکرد سواران پردهٔ ظلمانی برچهره بست

شعر

واذا نظرت الی الجبال رأیتها — فوق السهول عواسلاً وقواضبا

واذاالتفت الى السهول وجدتها — تحت الجبال فوارساً وجنايبا
وعجاجة ترك الحديد سوادها — زنجاً تبسم اوقذالاً شايبا
فكانما كسى النهار بها دجى — ليل واطلعت الرماح كواكبا

قروم رجال ورجوم ابطال بالشكر قرامان بدين صورت جنك مى كردند وحمله مى بردند تاقلب وجناح ايشان درهم شكستند واكثر دل آوران ايشان‌را ازپشت زين برروى زمين انداختند واغلب اعيان واركان دولت قرامان‌را اسيرودستكير ساختند ودركمند قهر كرفتار كردانيدند

واين فتح لايحهٔ بود ازلوايح فضل جبار قديم وبارقهٔ ازبوارق فيض خلاق عظيم كه ازمطلع غيب برغرهٔ دولت سلطان اشراق كرد وظلمت خذلان وحرمان برعلم شوكت قرامان نشاند ورايات ظفر شعار سلطان‌را بقمهٔ جوزا وقبهٔ خضرا رسانيد (ليهلك من هلك عن بينة ويحيي من حى عن بينة)

بيت

رايات تو تا ابد چنين باد — منصور ومؤيد ومظفر

واكر پسر قرامان‌را ديدهٔ عبرت بين بازبودى وعقل دقيقه شناس همراز اين تعريك وتقريع اورا تمام بودى چه اول باسلطان بمخادعت ومخاتلت اساس وداد واتحاد بنياد نهاد وبعهود زور ومواثيق نا مشكور موكد كردانيد والتماس ملاقات كرد وچون سلطان بقيصريه رفت هيجان كين وكدر عنان احتمال ازدست اودر ربود وقوت احتيال وتصنع ازوساقط كردانيد تا بمكاشرت مجاهرت كرد وبمساورت مبادرت نمود وبر خلاف عهد وميثاق بمخاصمت ومعادات برخاست وبمناصبت ومحاربت بيرون آمد آنكاه غيرت سخط الهى بروعدهٔ (ولولا فضل الله عليك ورحمته لهمت طائفة منهم ان يضلوك وما يضلون الا انفسهم) تير غدرى كه بكشاد بروى او باز كردانيد وكمند كيدى كه انداخت دركردن او پيچانيد كه (عادالسهم الى النزعة) وبى تجشم سلطان اورا بردست بعضى از امراى دولت وانصار حضرت مقهور ومكسور ساخت ودرهبوط ضلال وعقدهٔ وبال وانكال خوار وخاكسار انداخت (ان فى ذلك لعبرة لاولى الابصار)

شعر

من لم يغده عبراً ايامه — كان العمى اولى به من الهدى

بزم آراستن سلطان ونشستن بعيش وعشرت وتنسيق امور ملك وملت

وچون بشارت اين فتح فايق ونصر رايق بسمع سلطان رسيد زمزمهٔ شكر وسپاس بدركاه بى نياز رسانيد وبا دلى شاكر وزبانى ذاكر بظاهر قلعهٔ « اوجحصار » نزول كرد وفرمان داد تا اسيران‌را حاضر كردانيدند ومجموع‌را ازغل اسار وذل انكسار آزاد كرد واز آرايش رزم بآسايش بزم اشتغال نمود واز تعبيهٔ جيش بتهيئهٔ عيش پرداخت ومدتى بتناول جام وكاس استيناس جست ويكچندى بارتشاف زلال راح انبساط واسترواح نمود وبا بنت كرم كه زبيدهٔ كرم وزبدهٔ عصراست معاقرت پيوست وبموانست آن عذراى كلكون عذاركه مخدرهٔ زاويهٔ خابيه وقوت روح وقوت باصره است عهد عمر ودور حيات تازه كردانيد وكفت

شعر

لا قطعن نياط الهم بالكاس — فليس للهم مثل الكاس من آس
فسقنيها سلافاً سلسلاً حجبت — فى دنها حقباً فى كن ديماس
صفراء تضحك عندالمزج من سقيت — كأن اعينها انصاف اجراس
كان كاساتها والليل معتكر — سرج توقد فى محراب شماس

وصحبت با علماى فاضل وندماى كامل كه دراشاعت آثار علوم وافاضت انوار معقول ومفهوم هريك بحرى زاخر وبدرى زاهر بودند آراسته مى‌داشت وبا جلساى لطيف وحرفاى ظريف كه غنچهٔ دل بنسايم انفاس طرب انكيز ايشان شكفته شود وشاخ عيش بشمايل حركات دل آويز ايشان در اهتزاز آيد كفت وشنيد مى كرد مقاولات

ازنکات موزون بود نه از هزل ومجون وبحث از تحقیق وعرفان می‌رفت نه از هجر وهذیان حریفان تنقل بمناقلات شیرین می‌کردند وتفکه از مفاکهات لذیذ می‌نمودند

شعر

یا مجلساً ضم فتیاناً غطارفة — حازوا البشاشة والترحیب والکرما
وجوههم فیه ریحان لمجلسهم — ولفظهم لؤلؤ فی سلکه نظما

وسلطان جمیع آن حالات ببذل رغایب وبث مواهب وتفریق اموال وتحقیق آمال وانالت معروف واغاثت ملهوف وتفریح دلها وکشف مشکلها واجابت ارباب حوایج واستمالت خارج ووالج مشغول ومستغرق می‌داشت ودربسته می‌کشاد ومرهم شکسته می‌نهاد

شعر

لیس التعجب من مواهب ماله — بل من سلامته الی اوقاتها
عجباً له حفظ العنان بانمل — ما حفظها الاشیاء من عاداتها
ذکر الانام لنا فکان قصیدة — کنت البدیع الفرد من ابیاتها

ودران اثنا پسر قرامان رسول فرستاد ودر تمهید عذر حرکات ناپسندیده که ارتکاب نموده بود بابا طیل مموه واساطیر مشوه تمسك ساخت وبافسون وافسانه پیش آمد

وسلطان بحسن سیرت ولطف شیمت لاوه ویاوه از ایشان مقبول داشت وآن جنایت ونکایت بذیل کرم بپوشانید

وامرا واعیان مغول وتاتار چون صورت حال بشنیدند از جوانب بحضرت شتافتند وبر پسر قرامان وسوء فعال ورکاکت خصال او انکار کردند وزبان تعییر وتشویر در وکشیدند ورسول اورا بمفاوضات خشن واعتراضات عنیف ملوم ومذموم ساختند وبر سلطان عرضه داشتند که مقتضای وقت آنست که معتمدی از خواص حضرت بارسول روانه شود و « اوج حصار » را طلب دارد اکر بتسلیم وتخلیهٔ آن انقیاد نماید

حالا دست ازو برداریم وثقل لشکر وغارت وتاخت بمملکت اونیاریم واکر امتناع نماید وبمهارشت ومنافشت بیرون آید

مثنوی

یکی حمله بروی چوشیران کنیم — بر وبوم او جمله ویران کنیم
سکالیم با او یکی کار زار — بر آریم از کشور او دمار

رسول رفت ومضمون رسالت بادا رسانید وباز آمد وعرضه داشت که التزام نمود که « اوجحصار » را با چندقلعهٔ دیکر که دران حدودواقعست تسلیم کند وزیادت بران بهر چه اقتراح رود والتفات افتد سمح العنان امتثال نموده مرتب ومهدف دارد ودر هیچ باب تنافس وتمرس نورزد وامرای مغول‌را درقبول این فدیه شفیع ومتوسط ساخت ومعتمدی خواست که قلاع در تصرف کیرد

سلطان یکی‌را از معارف مغول با معتمدی از مشاهیر اجناد بکفایت آن مهم روانه کردانید وبعد از چند روز آمدند وسوکند نامه آوردند ناطق برآنك تا وقت وصول سلطان بقیصریه قلاع تسلیم کند وبمراسمی که ملتزم شده قیام نماید واکر خلاف این شرط کند

شعر للمؤلف

قاب وبد عهد وسیه روی بود — کافر وعاصی وبی دین باشد

وچون قضیه برین منوال قرار کرفت سلطان بقیصریه رفت واز انجا بسیواس آمد وجمعی دیکررا جهت قبض « اوجحصار » روانه فرمود

بعد از مدتی آمدند ونقض عهد ونکث میثاق پسر قرامان بکرات بوضوح پیوسته بود ومشاهده رفته تارة بعد اخری عرضه داشتند واعراض وامتناع او از تسلیم قلعه ومخالفت درجمیع شروط وعهود بتفصیل تقریر کردند وکفتند (لا یرقبون فی مؤمن الاً ولا ذمة واولئك هم المعتدون) وسفله‌را خود عادت باشد که چون درعقدهٔ مشکل وشکلهٔ هایل افتد ودر معرض قهر غریمی قهار وخصمی جبار کرفتار ماند بجزع وفزع درآید وعنان تمالك وتماسك از دست بکذارد وقفای مذلت بناخن

مهانت بخارد وسلس القیاد سر در چنبر فرمان آرد وچون از جنك آن داهیه برهد واز شکنج آن عقله خلاص یابد تکبر وتمرد آغاز نهد وسبال غرور وبار نامه بانکشت عجب ونخوت بمالد ودشمنی ونا فرمانی سکالد وکبریا وعظمت فروشد وچون دیك خالی جوشد وخروشد چنانك تنزیل ربانی وکلام آسمانی بلفظی وجیز وعبارتی بلیغ ازان تعبیر می فرماید که (واذا انعمنا علی الانسان اعرض ونأی بجانبه واذا مسه الشر فذو دعاء عریض)

سلطان رقم توقیف بر صحیفهٔ آن حال کشید وتدارك آن حیف باوقتی دیکر انداخت وخیمه بـ «قوچحصار» بیرون زد وکفت

شعر

وقد کان حسن الظن بعض مذاهبی   فادبنی هـذا الزمان واهله

استمانت خواستن «آلپ آرسلان» ازسلطان وتظلم نمودن از برادر ومطاوعت «سلیمان بك» وحبس «فریدون» وقتل «آلپ آوسلان»

وچون مدتی برآمد «آلپ آرسلان» که با برادر خود «محمودچلبی» مخالف شده بود وقطری از ولایت پدر فرو کرفته قاصد فرستاد وعرضه داشت که «محمودچلبی» لشکری جمع کرده است وحشری انبوه فراهم آورده قصد حصد وطرد من دارد وبا عدت وعدت تمام متوجه است وبعد قضاءالله وقدره معول غیر از آستان آن حضرت ندارم واعتصام جز بفتراك آن دولت نمی کنم

بیت

الحال ما قلنا وعطفك مرتجی   والعبد مضطر وانت کریم

فارسیه

دوای خسته وجبر شکسته می نکنند   مکر کسی که یقینش بود بروز یقین

سلطان بحکم آنك اورا ببذل عنایت وصرف اهتمام واعتنا امیدوار ساخته بود وبشمول رافت ورعایت موعود کردانیده بر مصداق (عدة الکرام دین) بر معاونت وانتصار او جازم شد ودو منزل یکی کرد وبحدود ولایت ایشان رسید

«الب ارسلان» چون ازوصول سلطان خبریافت قاصد دوانید که «محمود چلبی» چون خبر توجه سلطان بشنید ازمقام خود منزعج شد وبشتاب واضطراب تمام منهزم کشت ونظام جمعیت اوازهم فروریخت وبسیاری ازیشان دردست ما کرفتار شدند وبفر دولت قاهره دل ازتشویش اوفارغ کشت اکنون عنان حرکت رنجه نفرماید تامشیاً علی الرأس بحضرت شتابیم وشرف بساطبوس دریافته بمراسم خدمت قیام نمایم

سلطان بران قرار بنواحی «نکیسار» توقف فرمود واز «الب ارسلان» چنانك شرط ادب وطریق مروت باشد ازاقبال واستقبال ونزل وساوری اثری بظهور نرسید ورکاکت اصل ونذالت نفس اومحقق ومبرهن کشت

سلطان منزلی دیکر بیش رفت واوازسکرت آن غفلت باهوش نیامد وبعدازروزی چند که سلطان متوجه ولایت «امیر سلیمان» شد «الب ارسلان» آمد وبعدازنیل شرف ملاقات بعلت عداوت برادر اجازت انصراف خواست

سلطان بقصور وتقصیر او التفات نمود وازانجا که حسن تغافل ولطف تجاوز او تواند بود اورامعزز ومبجل داشت وبنظر توقیر وتعظیم مرموق وموموق داشت وبخلعتهای خاص وتشریفات نفیس مخصوص کردانید وبمقام خود روانه ساخت

شعر

تعودت المکارم والعطایا   انامل منه نائلها سجام
فلیس لها عن الحمد انفراج   ولیس لها علی المال انضمام

وچون سلطان بنواحی «جانیت» نزول کرد واساس قلعه انداخت امرا وصنادید آن دیار چون «امیر سلطان» و «سونج بك» و «محمود چلبی» ومن یجری مجراهم ازاطراف بیکدیکر پیوستند وعهد ومیثاق بستند وباتفاق کلمه واتحاد جانب همداستان شدند ویکجهت کشتند وبحقیقت جمعی بودند غیرسالم که بنای واحدایشان مجهول بود واصلی وصحیح نداشت تالاجرم زوداز یکدیکر متلاشی شدند (مثنی وثلاث ورباع) ازهم فروریختند ودراصقاع وامصار پراکنده کشتند

و«امیر سلیمان» که بطهارت محتد ونزاهت منبت وشرف نجار وعقل وهنجار ازجمله ممتاز بود ودر نجدت وشجاعت برهمکنان سابق درحال ومآل خودفکری شافی وتأملی

وافی بجای آورد وباخود کفت اکنون بروفق اتفاق حسن واتساق محمود رکاب همایون سلطان لازال مشمولا بالنجح والظفر سایه برین دیارانداخت واین بقاع ورباع بمقدم شریف ومورد بزرکوارمنور ومزین کشت ومارابی مجاهدت طلب وممارست تعب این دولت بردرواین اقبال میسرشد اکرچون کاهلان مدبر وجاهلان متحیر سراز کریبان غفلت برندارم ودامن این دولت بچنك نیارم بسا که چهره باشك حسرت بشویم وخیال آن در خواب جویم وکویم

فارسیه

بسا دولت که آیدبر کذرکاه   چو مرد آکه نباشدکم کندراه

این بکفت وبرادر خودرا بامرا کب فاره ونفایس فایق وترتیب وآیین تمام بحضرت سلطان فرستاد وبشعار طاعت وارادت مرتدی کشت وطریق انقیاد واتباع پیش کرفت وامتثال امروفرمان راالتزام نمود وخطبت مخدرهٔ از کرایم خاندان خود از سلطان استدعا نمود

وآن مسؤل باجابت موصول کشت واواصر مظاهرت باواخی مصاهرت متأکد شد وروابط محبت بقراین قرابت ازدواج وانتساج پذیرفت وماه باآفتاب وزهره بامشتری اتصال یافت وکیوان بپرده داری این عرس مبارك بنشست وبرجیس بخطبه خوانی برخاست وبهرام ذبیحهٔ حمل قربان کردوآفتاب طبق لعل ویاقوت نثارآورد وناهید زمزمهٔ عودبنوای دلکش برداشت وعطاردنشید مدح وثنا بعبارتی رایق برخواند وماه بشارت این عقدفرخنده باقطار کردون رسانید وازاتصال این دونیر واقتران این دوسعد طالع عالم مسعود کشت وکوکب دین ودولت درنطاق اوج استعلا یافت واوتاد ملك وملت بسهام سعادت وپیروزی محظوظ کشت وبیوت مجدومعالی بانظار سعود استسعاد یافت وهاتف اقبال این شعر برسم تهنیت انشاد کرد

شعر

عرس تعرس عنده الاقبال   وتنال فی جنباته الآمال
بدر یزف الیه وسط سمائه   شمس علیها بهجة وجلال
سعد ان ضمهما نعیم دائم   قد مدفیه علی الانام ظلال
فاذ اتقارنت السعود فعندها   یرجی الصلاح ویحسن الاحوال

و «فریدون» که صفرت صفرای بغضت درقارورهٔ حال اوپیداشد وحمرت حقدوحسد درسحنهٔ بشرهٔ اوهویدا شیطان صفت در تشتیت این شمل وتبدیداین جمع فنون حیل ومکیدت درکارکرد ودر اختلاف کلمه وفسادذات البین انواع مکر ونیرنك بظهور رسانید وبا «امیر سلیمان» سخنان موحش وکلمات فاحش می کفت وبتضلیل وتسویل اوراعشوهامی داد وچون دیدکه شرر شراو درنمی کیرد وتیر تدبیراو برهدف مقصود نمی آید آخرمافی الجعبه اورا برالتماس وانتزاع راه ومنصب «امیر سعید» داشت که سالهادر حضرت سلطان حق کذاری کرده بود وجان وجهان درمیان نهاده وجهت احداث کدورت ووحشت اورا براستخلاص آن شغل تحریص وترغیب می دادوالحق تضریبی منکر وتخلیطی مشکل بودچه اکرسلطان «امیرسعید» راازان عمل معزول می کرد سرکوفته ودل شکسته می شد وتغیری در صدق واخلاص اوراه می یافت واکرملتمس «امیر سلیمان» مبذول نمی داشت درحجاب خجلت ودهشت می ماند   وقضیه بفسادمی انجامید وبعداوت ومخالفت سرایت می کرد

فی الجمله سلطان متعرض «امیرسعید» نشد وآن رسم وراه برومستمر بکذاشت و «امیر سلیمان» را بصلات موفور وعطیات نامحصور ممنون ومرهون کردانید   وزبان طلب اوبصنایع فراوان وعوارف بی پایان فروبست وجانب طرفین مرعی داشت وخشنودی جانبین حاصل کرد وآرزوی «فریدون» که مبنی برفتنه وفساد بوددردل اوشکست وسودای خام او بماند وآن ایقاع وایلاع بجایی نرسید ودرمیان فریقین خایب وخاسر کشت

شعر

کمنز السوء ینطح من رعاها   ویسقی من یحد لها الشفارا

ودران اثنا «امیر شهاب» که یکی ازامرای ترك بود وباسلطان نسبت قرابت داشت پیش شیخ مؤید قاصد فرستاد وخبری اعلام داد واوقاصدی بحضرت سلطان دوانید وکفت «امیر شهاب» بامن سری درمیان نهاده است که تقریر آن بتحریر متعذر است وجز بمشافهه صورت نمی بندد

و «مولاناپاشا» در «قوچحصار» بسلطان مکتوبی نوشته بود وذکر کرده که حاضر وقت می بایدبود وشرط احتیاط مرعی داشت که دشمنان قصدی پیوسته اند وغدری اندیشیده

واین اشارت نیز مدد تلافی حال شد ووهم زیادت کشت وبقراین حال ومقال این معنی جز بفریدون نسبت نمی یافت چه مدتی بود تا درقول وفعل او آثار زیغ وبغی مشاهده می رفت چنانك پیش ازین یاد کرده شد

پس بحکم این دلائل سلطان درتجسس حال فریدون وکیفیت سر وعلانیت او منهیان برکماشت واستکشاف بلیغ فرمود وپیش شیخ مؤید قاصد دوانید وکفت رمزی نمودی ونکتهٔ کشودی وبی توضیح وتصریح بران ساکت شدی ومارا دراغلوطهٔ آن شبهت وارجوزهٔ آن ریبت متردد کذاشتی باید که عماقریب لباب سخن وحقیقت حال درمکتوبی مندرج ساخته ومهر کرده بردست بعضی ازثقات ارسال کردانی چه تراخی درمثل این قضایا خاتمتی ملوم وعاقبتی مذموم دارد

وچون قلعه تمام شد جهت تعریك «محمود چلبی» که سر ازخط فرمان کشیده می داشت وکردن در چنبر طاعت نمی داد بنکیسار آمد واندك عارضهٔ بمزاج محروس راه یافت وبعد ازچند روز بصحت پیوست و«الب ارسلان» بحضرت شتافت واز مراحم وعواطف پادشاهانه حظی اوفر بیافت

وچون غدر وکید فریدون بوساطت «امیر سلیمان» متمشی نکشت وغرض او ازان ثمر حاصل نشد باطرف الب ارسلان کردید وبعدازان که بااو عداوت شنیع ورزیده بود وخصومت بافراط رسانیده بزرق وچاپلوسی درآمد وبا او دوستی ویکانکی آغاز نهاد وطریق اتحاد واتفاق پیش کرفت ودو لاچین بارمغان آورده بود یکی را که پژمرده وضعیف وسست پرواز بود وبعلتی مبتلا بحضرت سلطان آورد ودیکری را که چست وچالاك وشاطر وشکاری بود بالب ارسلان داد وشبانروزی با او مصاحب می بود وبام وشام مجاور وملازم ویك جان دردوتن ویك شخص در دوپیرهن بودند وهمواره از «محمود چلبی» درخفیه پیش ایشان قصادمی آمدند واز عوارض حالات اعلام واستعلام می کردند وباوجود عوارف نعم وصنایع کرم که سلطان را بر ذمت ایشان ثابت بود پیوسته دربارهٔ او مکاره می انکیختند ومکایدمی سکالیدند ودایما برمرصد انتظار مترصد می بودند تا بوقت فرصت ومجال قصد وعزیمت خود بامضار رسانند وخبث سیرت ودغل سریرت ازقوت بفعل آرند

شعر

احذر مصاحبة اللئام فانهم ... منعوك صفو ودادهم وتصنعوا
یبدون ان شهدوك حسن ثنائهم ... واذا تغیب فانت انت الاوضع
اهل المودة ما انلتهم الندی ... فاذا منعت فسمهم لك منقع

وسلطان برجمل وتفاصیل آن بغضا وشحنا واقف ومطلع بود وازجلی ودقیق ضمایر وسرایر ایشان آکاه وخبردار وباوجود اقتدار برتدمیر واستیصال ایشان صبرواحتمال می نمود وازوخامت عاقبت طیش وعجلت برحذرمی بود وکوش برخبر شیخ مؤید داشت تا کشف این معجم برچه وجه میکند وبیان این مبهم ازچه نمط می نماید

تاقاصد رسید ومکتوب رسانید مضمون آنك «امیر شهاب» نمود که «فریدون» باسلطان نقش ارادت کج می بازد وآهنك معاشرت ومماحلت مخالف می نوازد دل او بازبان راست نیست وسرش باعیان مطابق نه زهر در پیاله دارد وحنظل درنواله آبی درزیر کاهست وکیاهی برسرچاه بااو محبت داشتن ماردربغل کذاشتن است وبر واعتماد کردن زهر بکمان خوردن

بیت

تحسبه مستمعاً منصتاً ... وقلبه فی امة اخری

سلطان چون برمضمون مکتوب وقوف یافت درخاطر مخمر کردانید که «الب ارسلان» را که بارها دلایل قصد وغدر ازو بظهور رسیده بود وعلامات مشاحنت ومشاجرت ازکفتار وکردار او معلوم ومفهوم کشته با «فریدون» که خیانت او واضح ولایح بود مأخوذ ومقبوض کرداند وقلعهٔ «یکی شهر» را از «الب ارسلان» طلب دارد اکر بدهد برهد والا بجزای غدر ومکیدت خود رساند و«فریدون» را محبوس کرداند

وبعداز تقریر این نیت وتخمیر این قضیت مدتی عنان قهر وسیاست کشیده داشت وصبر وتحمل بردل کماشت تاشاید که بمرور زمان وکرور ملوان که موجب تغیر وتبدل اوضاع واحوال است صورتی حادث شود که این وسوسه ازباطن ایشان زایل کردد واین خیال ازدماغ ایشان بیرون رود ومرتکب امری مولم وشغلی موجع نباید شد

وایشان همچنان دربیدای غباوت هایم ودرمکمن عداوت وشقاوت قایم بودند وصبر وثبات مفیدنیفتادومجامله ومساهله منتج نیامد بل حرکاتی چندکه ازان برمحض مکاشحت ومکاشرت استدلال توان کرد ازایشان صادر کشت وعلاوهٔ جرایم سابق وجرایر سالف آمد ومحکوم کلام قدیم وکتاب کریم که (واذا اراداللّه بقوم سوء فلا مردله) قائم شد

شعر

اذاقضی‌الله فاستسلم لقدرته مالامریءٍ حیلة فیما قضی‌الله

پس سلطان بفرمود تاهر دورا بکرفتند و « فریدون » را بقلعهٔ « نکیسار » فرستاد و « الب ارسلان » را بپای قلعهٔ « یکی شهر » بردند واودر تسلیم قلعه‌که مستلزم خلاص ونجات اوبود تضرع وزاری بسیار کرد بهیچ نوع مثمر ومؤثر نیامد وقلعه تسلیم نکردند تا حکم قضای لازم وقدر لازب بروفق مشیت قدیم جاری شد ووقت معلوم واجل محتوم دررسید و « الب ارسلان » را که باشیر پنجه می‌زد بشمشیر سرازتن برداشتند وبرخاك تیره مذبوح ومطروح بکذاشتند وروزکارسجل عمر اوطی کرد وصحیفهٔ‌حیات اودرنوشت وبزبان حال کفت (المنهلك‌الاولین ثم نتبعهم الآخرین کذلك نفعل‌بالمجرمین)

شعر

هل للجدید علی‌الایام من باق اوهل لمن لایقیه الله من واق
لا تأسفن علی شیءٍ فجعت به ولاتذوبن من وجد واشفاق
ولا تقولن لشیءٍ سوف افعله قد قدرالله ما کل امریءٍ لاق

نهضت کردن سلطان بر ولایت « جانیت » وتعریك وتقریع محمود چلبی ودفع غوائل او وقتل فریدون [۱]

سلطان قلعهٔ درجنب « یکی شهر » بنیاد نهاد وجهت منع غائلهٔ « اولادتاج‌الدین » وحسم مادهٔ عادیهٔ ایشان کروهی‌را ازمشاهیر شجعان ومغاویر فرسان بران حدود ودروب کماشت

[۱] راغب پاشاایله اسعدافندی نسخه‌لرنده بوسرلوحه‌یه عائدمعلومات یازلمامش وبوندن‌صوکره‌کی سرلوحه‌نك معلوماتی بورایه قونولمشدر .

و « محمود چلبی » بمعارضت بیرون آمد وچون لصوص وقطاع الطریق ازوورای حجب آجام وکهوف اعلام بیرون می‌آمد وچون کرد عساکر منصور ازدور احساس می‌کرد وصولت وسطوت شیران جنکی معاینه می‌دید روی بکریز می‌نهاد وبشواهق جبال وشواخ قلال متحصن ومتواری می‌شد

شعر

کبکرتشمی لذیذ النکاح وتهرب من‌صولة الناکح

واعوان وانصار خودرا دردهن شیرودم شمشیرمی کذاشت وعجز حزم وکریز پیروزی می‌پنداشت

شعر

اذا ما حامت العقبان حوماً تسترت الجوارح بالغیاض

سلطان چون دیدکه آن مفسدان ازمعاطف اشجار ومطاوی احجار بفضای مرغزار بیرون نمی‌آیند ومرد میدان وحریف‌جولان نیستند فوجی رااز رجالهٔ حشم که‌درمداخل ومسارب غیاض چون تیرمی رفتند وبر مصاعد ومناکب جبال چون نخجیرمی دویدند برایشان کماشت تاچون ماردرسوراخ ورشته درسوفار دران مضایق وتجاویف رفتندوآن مدابیررا بتیر وشمشیر فرو کرفتند وسباع وضباع آن بیشه‌را ازلحوم ودمای ایشان طعام وشراب مستوفی دادند ونسور وصقوررا از احشا وامعای ایشان طعمهٔ وافر نهادند وبقایای سیوف‌بعضی درکمند اسر کرفتارشدند وبعضی سردر اقصای بلادنهادند ودر ارباع واصقاع متفرق شدند

بیت

فلوان اجرام السماوات اضمرت خلافك لانهارت من‌الجو فی‌الترب

سلطان چون خاطر ازشواغل آن مهم بپرداخت وذمت همت ازلوازم آن شغل آزاد کردانید

مصراع

فتح ونصرت دورکاب وبخت ودولت هم‌عنان

بتوقات آمد وجهت استجمام خیول ورجال واسترواح وانبساط تزجیهٔ وقت می‌کرد ومثال دادتا فریدون‌را حاضر کردانند چه‌یکی ازخواص حضرت عرضه داشته‌بود که قصهٔ غدر فریدون وحکایت نکایت اوواقع است‌ودران خلاف نیست

سلطان جهت توضیح وتحقیق آن قضیه کفت دلیل برین معنی وکواه برین دعوی چیست

کفت زن عم زادهٔ مادر فریدون کفت‌که «فریدون» در «دُوُلُو» این فکر کرده‌بود وبا معتمدان درمیان نهاده وجمله بران اتفاق کرده‌اند وهمداستان شده وبدان سبب‌از «دولو» جلا کردند وشوهر خبر مفارقت ازوطن بازن کفته بود وزن درجواب کفته‌که «دولو» جای خوش ومقامی دلکش است‌جایی چنین‌را رها کردن مقصودچیست وشوهر کفته‌که «فریدون» این بقعه‌رابعبث رها نمی کندبل باعث‌او برترك این مقام‌امری خطیر وغرضی نفیس است وحقیقت حال تقریر کرده آنکاه زن آن رازرا بامادر فریدون کفت واوبفریدون رسانید واوترسیدکه این سرفاش کردد شوهر آن زن را طلب داشت وصورت قضیه بازراند وکفت صواب آنست‌که زن‌راهلاك کنی تاراز ازپرده بیرون نیفتد وقضیه منعکس نشود واوچون ازان عورت فرزندان داشت وشرعاً قضیه موجب قتل نبود زن‌را طلاق داد

سلطان چون این ماجرا بشنید بفرمود تاشوهر زن‌را حاضر کردند وازو استکشاف حال کرد

کفت این عورت این راز بازنی دیکر کفته بود اما غیر واقع است

سلطان کفت اکر ثابت شودکه‌زن‌تو این‌خبر ازتو شنیده است‌توخاین وواجب‌القتل باشی

کفت‌بلی

پس آن‌زن‌را بتوقات بردند و «امیرحسین» باسلطان کفت زن‌را آوردیم واستفسار کردیم اول ازما ترسید وکفت فریدون زنده است کفتیم آری کفت‌سلطان قصد

کشتن اودارد یانه کفتیم العلم عندالله کفت آن بهترکه فریدون راحاضر کنید تاسخنی‌که باشد مواجهه کفته شود وحق ازباطل ممتاز کردد وغرض اوآن بودکه چون بافریدون نسبت قرابت داشت نمی خواست‌که سراوفاش کردد وما کفتیم حالا آنچ ترا معلوم‌است تقریر کن کفت‌در «دولو» فریدون مراطلب کرد وکفت مرا درخاطر می‌آیدکه‌اکر بسیواس رویم وسعی نماییم کارما بالا کیرد ورونق کای بحال ماراه یابد وعنقریب کاربجایی رسدکه مملکت مارا میسر شودوامارت برمامقرر کردد وازین خمول‌ونزول خلاص یابیم واکر بدولو راضی‌شویم وبدین مختصر اکتفا نماییم همچنین خوارو بی‌مقدار بمانیم وعمر ضایع وروزکار تلف کرده باشیم ونام وناموس آبا واجداد برباد باده

مصراع

پیداست کزین جرعه چه‌مستی خیزد

اکنون این سخن راستست واین غدر وخیانت بروثابت واکر قول من‌مسموع نمی دارید از «تاج‌الدین» که‌نائب محرم‌ومعتمدهمدم اوست بپرسید تاصدق سخن من‌شمارا روشن شود

واتفاقا «تاج‌الدین» را آن روز کرفته بودند سلطان فرمود تااورا حاضر کردند وکیفیت ماجرا ازو پرسید بجحود وانکار درآمد وبرنفی وسلب این معنی اصرار نمود

پس بفرمود تااورا درچوب وشکنجه کشیدند تابرهلاك مشرف شد واقرار نکرد تاغایتی که سلطان‌را کمان افتادکه این معنی غیر واقع باشد پس قضیه موقوف داشت‌تااز «امیر شهاب» که راوی اصل وسند اولست تحقیق فرماید

وبعداز روزی چند «تاج‌الدین» فرستادکه بانواب بخلوت سخنی دارم

وچون اورا طلب داشتند کفت حال خیانت‌که می کویند فریدون روزی این‌سخن بامن کفت وازمن درین رای استصواب نمود من‌اورامنع وملامت کردم وکفتم این فکری فاسد وقولی کاسد است وتو این کار خطرناك‌که خرابی عالمی‌را متضمن است وآشوب جهانی را مستلزم بچه قوت وقدرت پیش‌خواهی برد واین حرکت باستظهار کدام خیل وحشم وقوم وقبایل خواهی کرد استغفارکن وازین اندیشه بکذر وکوشهٔ

عافیت غنیمت دان و «دولو» راکه مقامی خرم وقلعهٔ محکم است وولایتی معمور دارد وبکفاف معاش ماوفا می‌کند نعمتی هنی وغنیمتی سنی شناس وبهوس سود دردریا منشین وبرامید نسیه نقد ازدست مده که عقلا کفته اند (عصفور فی الکف خیر من کرکی فی الهواء)

وچون این سخنان معقول بشنید ازغایت خباثت نفس وشراست طبع برمن آشفته شد ودشنام داد وسفاهت آغاز نهاد ومرا بکرفت ودرحبس انداخت وخواست که بکشد ومن روزی پیش «علی» رفتم ودرپای اوافتادم وناله وزاری کردم واومرا شفاعت کرد وازکشتن خلاص داد وامرایی که حاضرند بعضی ازکرفتن من وشفاعت «علی» خبر دارند وتنی چند برین سخن کواهی دادند

آنکاه باو کفت چرا ازاول راست درمیان نیامدی وحق پنهان داشتی تااین همه مذلت ومشقت کشیدی ودرحبس وزندان افتادی

کفت آخر «فریدون» مربی ومخدوم منست وحقوق نعمت برذمت من دارد ازمذهب مردی ومروت دور دانستم که بی تشدید وتعنیف سراوفاش کنم وبمجرد سؤالی راز اوآشکارا کردانم وبعدازان کفتیم درین مشورت از ارکان دولت که شریک است وبرین قضیه اتفاق که دارد کفت ازین طائفه کسی وقوف ندارد اما فریدون می‌کفت که چون مباشر این شغل شویم ودرمقصود خوض نماییم ازان جماعت بعضی را باخود متفق کردانیم وچون این سخنان تقریر کرد اورا بمحبس بردند

وسبب وقوف «امیر شهاب» برین قضیه وشعور اوازین معنی آن بودکه «فریدون» روزی درمجلس شراب درحالت مستی ازین نمط سخنی درمیان آورد وازین باب حکایتی می‌راند وجوانی غریب درکوشهٔ استاده بود واین سخنان می‌شنود وچون حکایت بدان رسیدکه فریدون کفت که این کار پیش برم یاسر درسرکار کنم ناکاه نظرش بران جوان افتاد وانفعالی درمزاج او راه یافت ومتغیر شد وجوان برخجالت وندامت اواطلاع یافت واز ومتوهم شد وباخود محقق کردانیدکه جهت صیانت این راز وحفظ این سر مراخواهد کشت وچون مجال یافت کریخته پیش «امیرشهاب» رفت وجان ازان ورطه بیرون برد وچون امیر شهاب از وپرسیدکه باوجود حصول مقصود کریز وغیبت را سبب چه بود صورت ماجرا درمیان نهاد وتقریری مشبع کرد

وچون فریدون بشنیدکه جوان پیش امیر شهابست دانست که راز ازپرده بیرون افتاده است وتیراز کمان رفته وجهت تدارك آن خلل وتلافی آن سهو تدبیرات انکیخت

وبهر مدخل فرورفت وصواب چنان دیدکه با «امیر شهاب» مصاهرتی پیوندد و دختر اورا درنکاح آورد تابوسیلت آن وصلت این راز مستور ماند

پس «تاج‌الدین» راپیش «امیر شهاب» فرستاد ودختراورا خواستاری کرد بجواب کفت اکر ازسلطان رخصت شود دختر بتودهم والاقضیه صورت نمی‌بندد

وفریدون را ازین تعلیل وتعلیق خوف ووهم زیادت شد وچون امیدازمواصلت منقطع کردانید ازدری دیکر درامد و «امیر شهاب» را بر خرابی ولایت قیصریه واستیصال آن نواحی اغرا واغواکرد وبران فعل منکر وامر قبیح ترغیب وتحریض داد وکفت اکر تویك بار برسر قیصریه روی من ازاهالی آن‌ولایت جهت‌تو برسم مقاطعه مالی وافرو ومبلغی وافی معین کنم تاسال بسال بکماشتکان‌تو می رسانند وآن خراج بنام تورسمی مستمر واقطاعی مستقر باشد وغرض ازاحداث این‌بدعت وایقاع ظلم آن‌داشت که چون امیر شهاب‌را بدین نیرنك دشمن وصاحب غرض ساخته باشد سخن اودربارهٔ اومقبول نیفتد ونکایتی که دوحق اوظاهر کرداند مسموع ندارند

وجمعی ازنوکران که پیش فریدون بودند هرکاه که ازاختلال حال وقلت منال شکایتی می‌کردند ومساعدتی می‌خواستند چنانك طبع لئام باشد درخشم می رفت وبسفاهت ومسبت جوابهای تلخ می داد وآن بیچارکان‌را خجل ومنفعل می‌ساخت ومی کفت درحبس نیستید وزنجیر برپای ندارید جهان فراخست ومردم بسیار تشویش وقت‌من مدهید وابرام ازحد مبرید وبدین سخنهای رکیك وخطابهای ثقیل جمله‌را ملول ونفورمی کردانید وهمواره درتسعیر نوایر شر وتهییج غبار فتنه وفساد سعی واجتهادمی نمود ودر طریق کفران وعصیان قدم‌می‌زد وراه خیر ونفع برمردم بسته وابواب شر وشور کشاده‌می داشت (وان الظالمین لفی شقاق بعید)

بیت

تمیم بطرق اللوم اهدی من القطا ولوسلکت سبل المکارم ضلت

وچون دلایل مکر وغدر مترادف شد ومخایل قصد وحصد متواصل کشت وفریدون دون شیوهٔ ضلال وخبال ازاعتدال بکذرانید وفجور وفسوق بنهایت‌رسانید سلطان بفرمودتابرنص (فلم تقتلوهم ولکن الله قتلهم) خط عزل برمنشور حیات او کشیدند

ورقم نسخ برنامهٔ بقای او نهادند ودست تطاول اوازایذای مسلمانان مکتوف شدوافعال قبیح اواز عالم وعالمیان مصروف ومکفوف ماند

شعر

اراد اموراً لم یردها الآله　　فخر صریعاً للیدین وللفم

وشبهت نیست که کفران حقوق ولی نعمت جزنکال دنیا ووبال عقبی نتیجه ندارد وقصد وغدر بامخدوم ومربی غیر ازنکبت عاجل وعقوبت آجل ثمره نیارد وهرآینه هرکه ذمت امانت ودیانت ضایع کرداند وبرعهد ومیثاق وفانماید ازایمان بی‌نصیب میرد وازخیر وسعادت بی‌بهره رود چنانك سیدالمرسلین صلوات‌الله علیه می‌فرماید که (لاایمان لمن لاعهدله)

بیت

ومن یفتش من‌الاخوان یقلهم　　وکل اخوان هـذاالدهر خوان

و (مولانا پاشا) درمبادی آن قضیه رقعهٔ بحضرت سلطان نوشته‌بود وتنبیهی مرموز فرموده که یکی ذال وان سهٔ [۱] شماست ودیکر جانیق نحوی ونکتهٔ که انها کرده‌بود منکشف شد ومطابق خبر واقع کشت چه‌ازارکان دولت سلطان شخصی که درنام اوحرف ذال باشد غیراز «فریدون» نبود و «الپ‌ارسلان» خودظاهر است که‌جانیق بود واورا نحوی ازان‌جهت کفت‌که دعوی فضل وادب می کرد ونسبت باطایفهٔ خود اهل ومستعدمی زیست ودرعرف جمهور متداولست‌که شخصی را که لاف علم‌وفضیلت زند وخودرا فصیح وبلیغ نماید اوراکویند فلان‌کس بسیارمی نحود وحکمت می‌فروشد

واین دواشارت درمصدوقه ظهوریافت ومطابق بیان‌بفعل پیوست ولامحاله سخنی‌که اولیا کویند ونفسی‌که بدلا رانند محض صدق وبیان واقع تواندبود چه‌ایشان بیمامن انقطاع ازشواغل جسمانیات واعتزال ازعلایق طبیعیات علی‌الدوام مستغرق عالم قدس‌باشند

[۱] بوکلمه بویله‌جه نقطه‌سز یازلمشدر. ممکن‌که مربجه‌ده‌کی (ننشه) اوله‌جقدر بوصورتده مقصد سزك کندی یتیشدیرمه‌کز دیمك اولور. (لمصححه)

ورروی دل که مظهر جمال مطلق است ازحضیض خطهٔ ناسوتی باوج کشور لاهوتی‌دارند وآیینهٔ روح ازکدورات احکام امکانی منزه وبتجلیات‌انوار حق منورپس‌لاجرم هرفیضی که ازعالم غیب طالع می‌کردد ازممر خواطر ایشان‌بعالم شهادت می‌رسد وبسایر کائنات‌سرایت می‌کند چه مجمع بحرین وجوب وامکان ومهبط نورین جلال وجمال اند چنانك‌محققان کفته‌اند (من تکلم عن الانوار المشرقة من صفات الالهیة خرجت الفاظه تامة شافیة ناطقة بمافی‌الضمائر)

بیت

قلوب العاشقین لهاعیون　　تری مالاتراه الناظرونا

رفتن سلطان بنکیسار واشتغال بعیش وشکار

وبعداز انتهای آن قضایا وانقضای آن احوال عارضهٔ بوجود باجود حرسه‌الله تعالی راه یافت وبفضل ربانی زود بشفا مبدل کشت

وبعد ازان امرای کبار ونواب نامدار صلاح وقت دران دیدندکه بردوطرف «جسرِ پَلاسانْ» که برآب «نکیسار» واقع است دوبرج محکم بنا کنند وبرهریك مستحفظان کمارند تاباستظهار آن دزدان وحرامیان ولایت «جانیت» ازمسلمانان منقطع شوند ورعایای آن‌نواحی مرفه الحال بزراعت وعمارت اشتغال نمایند وشرآن‌مفسدان ازولایت مندفع کردد ونوکران سلطان‌را که دره «بُغُوزْ کَسَنْ» بودند درایام مدآب مجال عبور تواند بود

سلطان آن صواب دید مستحسن داشت ومعماران کافی واستادان ماهررا باآلات وادوات تمام بکفایت آن مهم بازداشت ویکی‌را ازنواب برایشان کماشت

تاچون فصل زمستان بآخر رسید وخیل بهمن رخت ازروی زمین برکرهٔ زمهریر کشید بفر اردیبهشت چون بهشت تازه وخرم کشت وبسیط هوا خواص دم مسیحا کرفت ونسیم صبا نفخات صور دراجزای خاك تعبیه کرد

شعر

طاب‌الزمان واورق الاشجار　　ومضی الشتاء وقدانی آذار
وکساالربیع الارض من‌انواره　　وشیاً تحارلحسنه الابصار

لاله شراب ارغوانی درداده وشاخها شکوفه کرده مست افتاده اعتدال هوا درختان رابرك ومرغان را نوابخشیده وامتزاج ارکان چمن رانور وکلشن را صفاداده بنفشه برکلبانك بلبل همه کوش کشته ونرکس درتماشای ریاحین سراپای چشم شده

شعر

مداهن من يواقيت مركبة — على الزبرجد فى اوساطها الذهب
كانها حين تبدو فى مطالعها — صب يقبل صباً حين يرتقب

سلطان درارجای آن منازل وانحای آن مناهل چون نسیم هرصباح درکلزاری می‌خرامید وچون سرو هرشبنکاه برجویباری می‌نشست وبرروی شاهدان کل‌کاسات مل مالا مال نوش می‌کرد ونوای قمری وبلبل کوش می‌داشت وخلوت سرای دل که خزینهٔ نفایس حقایق ومنصهٔ عرایس بدایع ورقایق است اززحمت افکار ماضی ومستقبل خالی می‌داشت وبمراقبت وقت ووجدان حال سرور وحضورمی یافت وازبحر طبع فیاض نوادر جواهر دردامن اهل‌دل می‌ریخت وازصمیم صدف ضمیر غرر دررمعارف درکوش ارباب هوش می آویخت

شعر

بحر المعانى فى كلامك مضمر — وكلامك الدر النثير المنتخب
الدر وسط البحر ليس بمعجب — البحر فى الدر النثير من العجب

ودر اثنای آن بنشاط شکار ورسم تطواف وتسیار برسمند پیل هیکل کوه پیکر آهن سم خیزران دم ترار کردن قوی پهلو کفل کرد سینه فراخ که‌در جهندکی آتش درخرمن برق اندازد ودرروندکی ودوندکی خاك درچشم آب اندازد سوار می‌شد

شعر

تمساح امواه وغول مهامه — وهزبر آجام وعفر اكام
كالماء فى التصويب او كالنار فى الـ — تصعيد او كالطيف فى الالمام

فارسیه

زخوش عنانی برآب بکذرد چوحباب — بکرم تازی زآتش برون جهد چوشرار
چوکرم کشت نیارد چخید با او برق — چوتند شد نتواند برو نشست غبار

وبرحافات غدران آن صحاری ومعاطف غیاض آن نواحی که منشأ انواع طیور ومأوای اصناف سباع ووحوش است عنان مارپیکر [۱] سبك می کردانید ورکاب فلك‌فرسای کران می‌ساخت وبارهٔ خسروانی برمی انکیخت وخدنك صخره شکاف ازشست کیانی می کشاد وجوارح آهوان وکوران بریکدیکرمی دوخت وبنوك شمشیر الماسی عروق واعصاب ایشان می‌شکافت ودرمفاصل ومقاتل غرق می‌ساخت وهر تیرکه ازکمان می کشود چون سهام قضا صائب می‌آمد وغلغلهٔ زه واحسنت ازهر کوشه برمی خاست ودران مضمار ازیمین ویسار می‌تاخت وجانور می‌انداخت وبازکردن فرازرا که ازپستی ربالاچون آتش رفتی واز بالابزیر چون سیل آمدی درمجاری هوا پروازمی‌داد تامخاب آهنین سلب مرغان‌را ازمصاعد اثیردر مهاوی خاك می‌انداخت وبمنقار پولاد شکن مجروح ومقروح می‌ساخت وقوادم وخوافی ایشان درهم می‌شکست کفتی تیربودکه ازمکمن کمان می‌جست ودرجانور می نشست یابرق که ازمیان ابر برمی افروخت وخشك وتر درهم می‌سوخت

شعر

مثل دعاء مستجاب ان علا — او كقضاء نازل اذا هبط

وسکان شیرشکار که‌بامرغ درهوا مجارات کردندی وباماهی درآب مبارات نمودندی برغزلان وکباش می‌دویدند وبدندان استخوان‌خای احشا وامعای ایشان ازهم فرومی دریدند ومرغزار ازخون ایشان لاله‌زار می‌ساختند

شعر

له اذا اقبل لحظ المقبل — يعدو اذا احزن عدو المسهل

[۱] ایکی نسخه‌ده بویله‌در . ایاصوفیه نسخه‌سنده (مار) یرنده (ماه) وار

كأنه مضبر من جرول   موثق على رماح ذبل
نيل المنى وسؤل نفس المرسل   وعقلة الظبى وحتف التنفل
فانبريا فذين تحت القسطل   قدضمن الآخر قتل الاول
اذا تلاجاء المدى وقدتلى   يقى جلوس البدوى المصطلى

ويوزان پلنك رنك هزبر آهنك كه برعزالهٔ بيداى آسمان حمله بردندى وجدى را ازچنكال اسد درربودندى ازسرخشم وكين كمين مى كشادند وچون صاعقهٔ آسمان وبلاى نا كهان در نخجيرمى افتادند وبشفار انياب فوارات حلقوم ايشان مى كشادند وجكرهاى تشنه ودلهاى سوخته را ازخون وكوشت ايشان طعام وشراب مى دادند

شعر

لولا ترااى الغاينين لاقسم الـــ راءون ان حرا كهاتسكين
قدكان يشبهها البروق لوانها   لم تعتلقهـا اعين وجفون

آمدن «امير تمور» بـ «آونيك» وفرستادن رسول بحضرت سلطان وبازداشتن رسول اورا وفرستادن بمصر

ومدت چهل روز اوقات بعيش وشكار مستغرق داشت وحركت وسكون درنشاط وعشرت منحصر تادوران سست پيوندكه برازالت نعمتها موكولست وروزكار زودسيركه برتشويش خاطرها وتكدير جمعيتها مفطور ومجبول نواى آن پرده مخالف كردانيدواصول آن مقام خارج ساخت ومشرب آن عيش مكدركرد وهنكامهٔ آن ذوق وطرب برهم زد وخبررسيدكه «امير تمور» ممالك «پارس» و «آذربيجان» و «عراق» و «خوزستان» مسخر كردانيد و «دياراير ان» بكلى خراب ويباب ساخت واينك بالشكرى كران وحشمى بى كران ازملاعين كفار وعفاريت جغتاى وتاتاركه اوهام محاسبان ازحصر واحصاى آن قاصر آيد وقياس مهندسان ازتعديد وتحديد ايشان عاجز روى ببلاد روم دارد وفيجى ازفيوج خاص بحضرت سلطان فرستاد وازنوكران «امير مطهرتن» و «امير سراج الدين» جمعى باا ومصاحب

واتفاقا دران ايام عساكر منصور بمساكن ومواطن خودرا كنده ومتفرق بودند وسلطان باچندى ازخواص خلوت مانده

وچون اين خبر بـ «امير تمور» رسانيدند ازشخصى كه براحوال ممالك روم واقف ومطلع بود ازكيفيت وضع سلطان وعدت وعدت او استفسار كرد وكفت دشمنان ومخالفان او كيانند وعدد ومدد ايشان چه مقدار است

كفت «امير مطهرتن» با پنج هزار مردو «پسر قرامان» باده هزار و «محمود چلبى» باشش هزار و «پسرطاشان» بايك هزار و «والى باوره» بادو هزارمرد اين مجموع بااومعارض ودشمنند ودرساير نواحى ازلشكر مغول وتاتار وتراكمهٔ دياربكر وشام قرب بيست هزارسوار بااومخالف اند

«امير تمور» ازين سخن تعجب نمود وروى بامراى خود كرد وكفت اين چه مرداست كه تنهادر برابر چندين هزار مرداستاده است وبامجموع بجنك وجدال معارض ومقابل واين جمله باوجود كثرت ووفرت ازمغالبت ومناصبت اوقاصر واوبرهمه غالب وراجح وندانست كه عنايت ربانى وتوفيق حقانى سلطان را وافى تر مددى ووافر ترعددى بودكه (وانزل جنودالم تروها)

وبعداز چندروز پيك رسيد ومكتوب «اميرتمور» رسانيد

وسلطان بطريقى كه ميان ملوك مسلوك است وبكرم ومروت منسوب چندى را ازرؤس متجنده باستقبال فرستاد وپيك را باحترام تمام درشهر آوردند وبمقامى موافق انزال كردند

وازنوكر «اميرمطهرتن» كيفيت ورود اوبارزنجان وتلقى ايشان بااواستفسار نمود

تقرير كرده «امير مطهرتن» اكثر امرا ونواب خودرا باستقبال اوفرستاد تااورا بتوقير وتبجيل تمام در شهر آوردند وبفرمود تاازنفايس اقمشه ورغايب امتعه چون نخ وكمخا وصوف وسقرلات بسيارى درپاى او كشيدند وزروافر برسر اونثار كردندوچون مكتوب «اميرتمور» بيرون آورد «امير مطهرتن» باتمام اعيان واشراف برپاى خاست وبفرمود تاكرسى بنهادند ووزير بالاى آن رفت ومكتوب را بآيين واداى تمام برخواند وچون بنام «اميرتمور» رسيد همكنان سجود كردند وزمين بوسه دادند وبرعادت مغول بزانودر آمدند ودعاوثنا كفتند

سلطان چون اين حكايت بشنيد تبسم كرد ومثل اين تكلفات بارد وتواضعات ناواردكه

شیمهٔ اراذل واسقاط تواند بود وبنزول پایه وقلت سرمایه مشعر ومخبر محظور ومکروه شناخت وشرف نفس وعلو همت که درذات کریم ونفس عظیم او مخلوق ومرکوز است اورا ازارتکاب این استکانت عنان کیر آمد وانفت ورجولیت که از لوازم وجود بزرکوار اوست اورا ازانتساب بدین معرت ومذلت مانع ووازع شد که (الموت خیر من رکوب العار) چه امثال این خضوع وخشوع مبنی براتحاد مشرب ومطابقت دردین ومذهب وسیرت وطریقت تواند بود وبفضل باری تعالی رسم وآیین سلطان درانتهاج مناهج دین وشریعت ومراقبت قوانین عدل ونصفت وبسط اجنحهٔ شفقت ورافت ورعایت حفاظ وذمام ومحافظت خواص وعوام ودیکر خصایل محمود وشمایل مرضی نصاب کمال ودرجهٔ اعلی دارد

وراه وروش امیر تمور درعدول ازمنهاج شرع وملت وانسلاخ ازشعار امانت ودیانت وانهماك درهتك استار وفتك احرار وقساوت قلب وضراوت طبع وغلاظت نفس وخشونت جانب واراقت دما واباحت ذما واسر ونهب وحرق وغرق وقهر وقسر ودق وکسر وسایر قبایح وفضایح مشهور ومذکور است وذکر آن دراطراف ربع مسکون واقطار کوه وهامون مثلی سایر واحدوثهٔ دایر

ومغایرت ومباینت میان این دو سیرت وعقیدت من جمیع الوجوه حاصل

پس سلطان‌را باوجود مخالفت باطن تکلف ظاهر مستدرك ومستهجن آمد ومذق وملق قبیح وشنیع نمود چه امثال این حرکات سمت زرق ونفاق دارد وبعجز وسقوط ونزول وهبوط مفضی ومسری که (نفاق المرء ذله) ودیکر آنك درمبادی اظهار موافقت کردن ودرخاتمت عداوت ومخالفت ورزیدن لوم وشوم دانست واز دایرهٔ فتوت ومروت بیرون

نظر برین قضایا نخواست که دامن عصمت وعزت بغبار کلفت ورعونت آلوده کرداند وچهرهٔ عرض وناموس بناخن تذلل مخدش ومخمش سازد وکفت

شعر

ونحن اناس لاتوسط عندنا | لنا الصدر دون العالمین اوالقبر
تهون علینا فی المعالی نفوسنا | ومن خطب الحسناء لم یغله المهر

پس بفرمود تاپیك‌را در آوردند وبرعادت معهود وشیوهٔ مألوف اعزاز فرمود وببشر وطلاقت تلقی نمود واز هرباب استخبار کرد

وچون مجلس منقضی شد بامعتمد «امیر مطهرتن» خلوت ساخت وکفت رای شما درتدبیر این واقعه ودفع این حادثه برچه قرار کرفت

درجواب کفت رای رای سلطان وما تابع فرمانیم هرچه صلاح دیده شود ومصلحت دانسته متابعت ومشایعت نماییم

سلطان کفت طریق وآیین «امیر تمور» درولوع بفساد وعناد ورفض ازشارع شریعت وبدعهدی وبی وفایی واهمال رسوم مروت وفتوت بنوعی که مسموع ومشاهد است محتاج بتقریر وبیان نیست اکنون طریق وآیین عقل آن اقتضا می کند که بتملق وتمذق ولباقت وذلاقت او که مبنی برمکر وغدر وتدلیس وتلبیس است التفات نکنیم وبرعهد وقول او که محفوف بتزویر وتخلیط مغرور وفریفته نشویم وبرسخنان زور وکلمات معلول او اعتماد ننماییم وجهت دفع ورداو ازبیضهٔ اسلام وصیانت دما وفروج مسلمانان که برذمت همت ما ازاهم فرایض واعظم لوازم است مخلصانه کمردر بندیم وبتحصین قلاع وتوثیق بقاع ورباع مشغول شویم ومدافعت ومقاومت اورا بهرصورت که ممکن ومیسر کردد مجد ومجتهد باشیم واکر شمارا مفزعی حصین ومعقلی مکین نباشد که جهت اهل وعیال واحمال واثقال بدان استظهار جویید ازمسا کن وامآکن ماهرقلعه که صعب تر ومتین تر باشد اختیار کنید

کفت مارا برسخن وصواب دید سلطان که متضمن نظام امور ومستلزم مصالح جمهور است مزیدی متصور نیست ومطیع وفرمان برداریم

ودردل خلاف آن داشت که بزبان می کفت چه من جمیع الابواب امیر تمور را مطیع ومنقاد شده بودند وشعار طاعت او آشکارا کرده

شعر

سواء عند اعمی فی عماه | ظلام اللیل اوضوء النهار

سلطان مضمون مکتوب امیر تمور را که ناطق بود برتسخیر ممالك فارس وعراق واز خطاب دعوت واقتراح امتثال واستسلام وتغییر خطبه وسکه وطلب مال ولشکر خالی کماینبغی معلوم کرد وبفرمود تامطابق آن فصلاً بعد فصل جواب بنوشتند

بعدازچندروز خبر رسید که سلطان «میردین» ازقلعهٔ خود که عقاب‌را برعقبات آن پرواز ممکن نبود وآفتاب‌را برمناکب آن صعود متعذر بی انحصار واضطراب طایعاً راغباً فروآمد

وپیش امیرتمور رفت وسر در ربقهٔ اطاعت واتباع آورد وخودرا در عقدهٔ صغار وعقلهٔ خسار وتبار کرفتار کردانید

بیت

المستغیث بعمرو عند شدته کالمستجیر من الرمضاء بالنار

و « امیر تمور » برترا کمهٔ « قَراقُینلُو » تاخت کرد ومال ومواشی ایشان بغارت برد وازانجا بـ « رأس العین » رفت واهالی ورعایای آن قصبه‌را اسیر کردانید وخان ومان وزن وفرزند ایشان بتاراج داد وخلقی در زیرچوب وشکنجه بفنارسانید

سلطان چون این خبربشنیدقاصدامیر تموررابامعتمد امیر مطهرتن طلب داشت وکفت ازامیر تمور اخباری چندکه منافی قواعدشرع وسنت ومخالف مراسم دین وملتست استماع رفت والحق محل نظر وجای اندیشه است چه قصد خون ومال مسلمانان کردن وزن وفرزند ایشان اسیر کردن ودم ازدین واسلام زدن باهم نسبتی ندارد واز هیچ ملکی ازملوك قدیم وحدیث مثل این حرکات مسطور ومذکور نیست

ایشان برین اخبار انکار کردند وبرکذب آن الحاح نمودند وکفتند این خبرمحض افترا وافتعالست وامیر تمور هرکز بدین ارتکاب رضاندهد وبرحرکاتی چنین اقدام ننماید

آنکاه سلطان کفت بهرحال رفتن سلطان « میردین » پیش اومحقق است وفی الحال مأخوذ شدن وقضیهٔ اومارا واعظی شافی وناصحی کافیست که ازان برخیر وشر اواستدلال توان کرد

وسلطان‌را غرض ازتمهید این مقدمه آن بودکه چون قاصد این سخن بسمع امیر تمور رساند شایدکه بوجهی ازوجوه وفاءً اواتفاقاً سلطان میردین‌را اطلاق کند وازبند خلاص یابد

وقاصدرا خلعت‌پوشانیده روانه کردانید وامرای دولت وکبرای حضرت‌را بخواند وکفت قضیهٔ چنین واقع شده است وداهیهٔ مثل این روی بدین دیار آورده اکنون بااین شخص شیوهٔ مخالصت ومخالطت وعهد وسوکند مفیدومثمر نیست چه‌بر سوکند وفانمی کند وبرقول وشرط ثبات نمی‌نماید چه‌این‌معنی برعفت ودیانت موقوف ومترتبست

واو ازان توفیق بی‌بهره است وازان رتبت ساقط وقبح سیرت وسقم سریرت اوبتواتر پیوسته‌وبتحقیق انجامیده‌ومع‌ذلك بافسون وافسانهٔ اوفریفته شدن وبتسویلات او مغرور کشتن وعنان اختیار بدست اودادن ضلالی مبین وشقاقی بعید است پس‌بااو جزمعارضت ومناهضت چارهٔ نیست وغیراز قتال وجدال تدبیرنه

همکنان برصحت این عزم وصواب‌این رای آفرین آوردند وکمر اجتهاد برمیان بستند

وسلطان روی باستحکام سیواس آورد وبجد واجتهادتمام متوجه اغلاق واستحکام قلعه‌شد وبنایان ماهر واستادان فاخررا طلب فرمود ودائرهٔ سوررا بردرواز های شهر قسمت کرد وبر هرقسم معمار مهندس بازداشت ومعتمدی ازامرای حضرت بران کماشت وبتشیید وتوثیق بروج واصلاح‌شرفات وغرفات آن وتحصین وتطیین حیطان وبذیان داخلاً وخارجاًفرمان داد تاباندك‌مدتی اعالی آنرا برافراختند واسافل آن‌را بسنك وکج استوار ساختند وشقوق ونقوب محکم ومصمت کردانیدند

وچون آن مهمات باتمام رسید بترصیص دروازها اشارت کرد وبفرمود تابرهر دروازهٔ دری مشبك ازآهن‌ترتیب وترکیب‌کردندو آنرابسلاسل ومسامیر موثق ومسمر ساختند وبردر وازها بیاویختند

وبعداز فراغ آن شغل‌بفرمودتاپیرامن سورخندقی عمیق فروبردند وبآب‌رسانیدند ودیوارآن ازسنك برآوردند تارسوخی کامل پذیرفت

وشهر سیواس متانتی تمام یافت وبنوعی استوار شدکه مسافران جهان وسیاحان عالم درحصانت ورزانت آن متحیر ماندند

وچون خاطر ازاشغال شهربند ومصالح ومناظم آن بپرداخت نجاران‌را طاب داشت وبفرمود تامنجنیق وعراده ترتیب کردند وچرخ اندازان وآتش باز ان‌را مهیا کردانیدند

ودراثنای آن‌حالات‌همواره منهیان می‌رسیدند واز محدثات‌اوضاع واحوال ونزول وترحال امیر تمور اخبار می‌رسانیدند تاخبر آمدکه « دیار بکر » غارت کرد وسلطان « میردین » راکه‌در ریك روغن می‌جست وازکام مارانکبین طمع‌می‌داشت مغلول ومسلسل ساخت ودرمطمورهٔ محبوس کردانید

بیت

وکان کمنزالسوء قامت لحینها الی‌مدیة تحت‌الثری تستثیرها

وناچارهرکه شرط حزم وتصون فروکذارد وباکاذیب حرص واباطیل شره که درمفازهٔ هلاك دوغول خون خوار ودوعفریت مردم آزارند مغرور کردد وکنج عافیت وسلامت رها کند هرآینه درمصرع منایا نکوسار افتد ودرمعطب بلایا ورزایا کرفتار وخاکسار ماند چنانك ابوالحسنين وامام الثقلين علی بن ابی طالب بدان اشارت می کند که (اکثر مصارع العقول تحت بروق المطامع)

فارسیه

بدوزد شره دیدهٔ هوشمند — درآرد طمع مرغ وماهی ببند
توانکرشود هرکه خرسند کشت — کل نوبهارش برومند کشت
دل مرد طامع بود پر زدرد — بکرد طمع تا توانی مکرد
توانکر بود هرکرا آز نیست — خنك آنك باآزانباز نیست

ومتعاقب این حال خبررسید که «امیر تیمور» بشهر «آمد» آمد وقلعهٔ آنرا که دیوارش ازسنك خارا برآورده اند وخندقش بصخرهٔ صما فروبرده فهی حمی لایراع ومعقل لایستطاع کأن الایام صافحتها علی الاعفاء من الحوادث والليالی عاهدتها عن التسليم من القوارع درمحاصره کرفت وبجنك وقتال وجدال ونزال مجهود مبذول داشت ومقدور مصروف کردانید ومفید نیفتاد وبرمراد فائزنکشت وچون دانست که بتسلط وتغلب کار پیش نمی رود وخشونت وصلابت نافع نمی آید چنانك موضوع فکر سقیم ومصنوع رای ذمیم اوست روی بمکروحیلت آورد ودست دردامن غدر وخدیعت زد ورسول فرستاد واهل قلعه را بأمن وامان وعهد وپیمان غرورداد ودست بر مصحف مجید نهاد وبقوارع آیات قرآن وزواجر محکمات فرقان سوکند یادکردکه باشما بهیچ وجه قصدی وغرضی ندارم ودربارهٔ شما جز طریق رحمت وشفقت نسپارم وکلام قدیم میان ماشاهدی عدل وحکمی امین است که شما بعدالیوم بنفس ومال واهل وعیال ازمن ولشکر من درضمان سلامت وکنف صیانت خواهید بود وبعدازانك درطاعت من آمده باشید وشهر تسلیم کرده اکرازمن واتباع من بشما ضرری رسد یامکروهی عاید کردد بخدای شرك آورده باشم وبرسول ایمان نداشته

فی الجمله بدین کلمات کرم وعشوهای چرب ونرم اهل قلعه را فریب داد تادست

از حرب وضرب بازکشیدند وباعتماد سوکند ازقلعه بیرون آمدند وزبان بدعا وثنا بکشادند وکلیدها پیش اوبنهادند

ودرفاتحهٔ حال باایشان بملاطفت ومطایبت درآمد وهمکنان را بخطاب رنکین وعبارات شیرین بنواخت وبشفقت ومرحمت امیدوار ساخت وروزی چند برین قرار بکذشت وچون بیچارکان ایمن کشتند وبمهمات ومعاملات خود اشتغال نمودند ونقد وجنس درخرید وفروخت انداختند سکهٔ سوکند بشکست ونقد وفامزیف ساخت وکفرهٔ مغول وظلمهٔ جغتای وتاتار راکه آفت عالم ودردی سلالهٔ آدم اند برایشان کماشت تاچون کلاب ضاریه وذیاب عادیه بران ضعیفان دویدند وهمه را کرفته درعقال عقاب وحبال عذاب مکتوف ومکبول ساختند ودرضربهای الیم وشکنجهای وخیم کشیدند وبمطالبات عنیف ومصادرات شدید زروسیم ومتاع وقماش بازخواست نمودند وحرایر بیوت ومخدرات قصوررا ازحجب استار بشارع بازارکشیدند وازستر عصمت وپردهٔ عفت بجوانب واطراف دوانیدند وبافعال مشنوع وحرکات نامشروع ملوث ومدنس ساختند وذراری وجواری وغلمان وصبیان را اسیرساختند وجمله را اززر وزیور وحلی وحلل چون رشته ازشیر وموی ازخمیر بیرون آوردند وعریان وکریان ساختند وقرب ده هزار نفر مؤمن ومسلمان بفنا رسانیدند (فماجزاء من یفعل ذلك منکم الاخزی فی الحیوة الدنیا ویوم القیمة یردون الی اشدالعذاب ومالله بغافل عما تعملون)

شعر

قوم اذا ماجنی جانیهم امنوا — من لوم احسابهم ان تقتلوا قودا

وبعداز تخریب وتقلیب مدینهٔ «آمد» بنواحی «آلاطاق» رفت وقلعهٔ «آبنیك» را محاصره داد وسائر قلاع راکه دران حدود بود بعضی را بزور وبعضی را بتزویر وزور بکرفت وارباب این قلاع را بتعذیب وتکلیف هلاك کردانید

و «امیر مطهرتن» که بقصورعقل وبلادت طبع وسقامت رای ورکاکت اصل مشهور ومذکور است ازخوف وروع سلیب العقل شد وقوت رای ورویت اواز تدبیرکار جمهور قاصرآمد ودرمعرض آن قضیه مدهوش ومتحیر فروماند ودرموقع آن حادثه حیران وسرکردان کشت وزمام اختیار از دست بکذاشت ودرکسوت مذلت وشعار صغار پیش

«امیرتمور» رفت ورکاب اوببوسید ودرسلك خدم وحشم ذلیل وحقیر باستاد ودردائرهٔ اتباع واشیاع اوخوار ووضیع مقدار منحصر کشت وسکه وخطبه بنام والقاب اومبدل ساخت (ومن یتبدل الکفر بالایمان فقدضل سواءالسبیل)

و «امیریلمان» بسیرت وطریقت اواقتفا نمودوبراختیار واعتبارا وا کتفا کرد وهردو کمر طاعت وتباعت برمیان بستند وبدلالت وخفارت درپیش افتادند وتسخیر ممالك روم را متعهد شدند ودر استیصال بلاد اسلام واراقت دما واباحت ذما وهتك استار وقتل احرار سعی واجتهاد پیوستند

و «امیرعلاءالدین قرامان» رسل ورسائل متواصل ساخت واموال وتنسوخات کران مایه فرستاد وبذیل حمایت وفتراك عنایت اواعتصام ساخت واوامر ونواهی اورا التزام واستسلام نمود ومتقبل شدکه دروقت توجه شام پسرخود «امیر محمد» رابالشکر وآیین تمام بدو ملحق سازد واکر بطرف روم ومملکت «عثمان» توجه نماید بنفس خود بدو پیوندد ومکتوبی بامیر تمور نوشت وچنان نمودکه قلاعی چندکه درتصرف منست همه‌را زاویه ساخته‌ام وجهت رعایت درویشان ومسافران وسائر صادر ووارد درهرقلعه سفرهٔ روان کرده اکر قبول می‌فرماید مجموع مهیا ومرتبست واکر ازحساب صدقات عمیمه مسلم می‌دارد حاکم وصاحب اختیار است

و «پسردلقادرسولی» دائما قصادمی فرستادوملتزم می‌شدکه بطرف شام دلیل وراه برشود و«امیرمطهرتن» که درالحاد و ارتداد برهمه سابق بود درتهییج مادهٔ فساد وتحریص بر ظلم وبیدادوخرابی دیار وبلاد هردم اساسی دیکر می‌انداخت وفصلی دیکرمی پرداخت

ودرغلوای آن احوال همواره ازسلطان مصررسولان می رسیدند ودرتدبیروتدارك آن واقعه باسلطان مفاوضات می کردند واستصواب می نمودند

وازسیاق سخن ایشان معلوم می‌شدکه برسلطان اعتماد ندارند واوراچون «امیرمطهرتن» ودیکر امرا سهل القیادمی پندارندکه عنان اختیار ازدست بکذارد وروی بمصالحت وموافقت امیرتمور آرد وندانستندکه باز بابوم نیامیزد وشیر درروباه نکریزد

بیت

وانی عیوف کل ورد یشیننی وان کنت ظمآناً خلال الفدافد

وبعداز روزی چند «قتلوشاه» نامی ازپیش امیرتمور برسالت آمد

وسلطان درحادثهٔ امیر تمور فکر شافی نموده بود ومضار ومنافع آن دیده ودانسته که بااومتفق شدن واختلاط وامتزاج نمودن موجب خرابی مصر وشام وسائر دیار اسلام خواهدبود وچون اورا درسیواس که مفتاح شام وروم وممر ومجازاین دومملکت است مجال ومدخل داده باشد وراه اوکشاده تمام این ممالك درمعرض زوال ووبال خواهدبود وجهان بدین سبب خراب وعاطل خواهد کشت وبمجرد وصول اوبدین حدود اکثر بلاد شام جلای وطن خواهندکرد وشهرها وولایتها خالی خواهند کذاشت واوازین معنی برضعف وفتورسلطان «برقوق» استدلال خواهد کرد وازوهن وقصوراوشعور خواهد یافت وروی بملك شام آورد ولامحاله آن مملکت که دیباجهٔ ممالك اسلام ومعظم سواد ایمان است مصادف صرصر حوادث وملاقی طوفان وقایع ونوایب خواهد شد وتبعات این دواهی بسیرت وطریقت سلطان نسبت خواهد یافت

بیت

دعی لومی ومعتبتی اما ما فانی لم اعود ان الاما

پس مشرب رای ورویت ازخاشاك تردد وتحیر صافی ساخت ونیت بردفع ومنع امیر تمور خالص کردانید ورسول اورا بازداشت وهرروز مبلغی مستوفی دروجه اخراجات ایشان برسم میاومه مقرر فرمود

ومعتمدی ازخواص حضرت بسلطان «برقوق» فرستاد وکفت اجتماع امت واتفاق کلمه برانجمله صادق است که ابن تمور فاجری فاتك وظالمی متهتك است وبحقیقت اززیور اسلام وحلیت ایمان عاری وعاطل ودرارتکاب رذایل واتیان فواحش وفضایح غالی وغاس وغرض وغایت ازجهانکیری وپادشاهی تخریب بلاد وتعذیب عباد ونشر ظلم وفسادداردنه عدل وانصاف وامن وانتصاف ومقصود ازشهریاری وکشور ستانی استیفای لذات طبیعی وشهوی می‌شناسد نه تقویت وتمشیت دین نبوی وهمکی اوقات وجملکی ساعات اوبراهراق دماوابطال نفوس وتقلیب دیار واباحت اموال واسر اولاد مسلمانان مصروف ومستغرقست ونص حدیث نبوی وقول مصطفویست که (ملعون من ضار مؤمناً اومکربه والمؤمن من آمنه الناس علی دمائهم واموالهم) وانتما واعتزایی که ازروی ظاهر

بدين واسلام می نمايد از راه ريا ومجازاست نه ازسر اخلاص ونياز ومراد ازان تحصيل مطالب دنيوی دارد نه اكتساب درجات اخروی ودين را آلت دنيا ساخته واسلام را دانۀ دام تزوير وتدليس كردانيده نفاقی دركسوت وفاق می نمايد وعقوقی درصورت حقوق آشكار ميكند (هم للكفر يومئذ اقرب منهم للايمان يقولون بافواههم ماليس فی قلوبهم والله اعلم بما يكتمون) ودرقانون شرع وعقل موافقت و مصادقت با شخصی چنين مفضی بخذلان عاجل وخسران آجل است چنانك نص تنزيل بران ناطقست كه (ولا تركنوا الی الذين ظلموا فتمسكم النار ومالكم من دون الله من اولياء) اكنون بشهادت اين دلائل محاربت باآن مفسد غدار ودفع ورفع ايذا واضرار اوازبلاد اسلام شرعا وعقلا بركافۀ مؤمنان ومسلمانان امری واجب وشغلی لازم است چنانك حضرت ربوبيت تعالی جده رسول وبركزيدۀ خودرا بدان امر ميكند وميفرمايد كه (يا ايها النبی جاهد الكفار والمنافقين واغلظ عليهم ومأويهم جهنم وبئس المصير) ورسول صادق وحبيب خالق صلوات الله عليه مؤمنان را براتفاق واتحاد وصيانت ومحافظت اعراض يكديكر ومدافعت معارض ومعاند تحريض وترغيب می فرمايد كه (مامن مسلم يرد عن عرض اخيه الا كان حقاً علی الله ان يرد عنه نار جهنم) وبايد كه معلوم باشد كه مارابا «تمور» بهيچ تأويل موالات ومما لات صورت نمی بندد ومصالحت ومما لحت امكان ندارد وقاضی عادل وحكم فاصل ميان ماواو الاتيروشمشير نخواهد بود وقطع وفصل اين قضيه جزبسيف وسنان ممكن ومتصور نه

شعر

ولی صارم فيه المنايا كوامن	فما ينتفی الا لسفك دماء
تری فوق متنيه الفرند كأنه	بقية غيم رق دون سماء

ومالشكر ساخته وجنك را مهياشده انتظار می بريم تاچون عنان عزيمت بصوب اومعطوف شود بهرجاكه قرار رود مضاف وملحق شويم ودرنصرت رايات اسلام هرانچ مقدور وموسوع باشد بتقديم رسانيم و اكر فرمان شود تالشكر شام بملطيه آيند وباتفاق بارزن الروم رويم وبااعدای دين جدال وقتال پيونديم وتاوصول رايات اسلام بمدافعت وممانعت اواشتغال نماييم عين صلاح وصواب باشد

وچون رسول برين جمله روان شد ومدتی برآمد ازمصر رسول رسيد ودرتمهيد

قواعد مظاهرت ومعاضدت وتأسيس مبانی اشتراك واشتباك واتفاق واتحاد مكتوب رسانيد ورسول «امير تمور» را درخواست كرد كه بمصر برد

سلطان ازانجا كه مقتضای مروت وفتوتست مستكره داشت كه رسول را بديشان سپارد واين معنی ازآيين كرم ومردمی مستبعد شناخت ودرتجاوز اين مسؤل وتنزل ازين مأمول اجتهاد بليغ نمود

وايشان درطلب استقصا می كردند ومبالغت می نمودند تاحال بجايی رسيد كه اكرآن ملتمس مبذول نمی داشت ازسلطان نااميدمی شدند وكمان می بردند كه باامير تمور اتفاق دارد واين وفاق باسلطان مصر بصنعت ومداهنت می نمايد

پس جهت رفع آن تهمت ومنع آن ريبت بضرورت رسول را بديشان سپرد مشروط برانجمله كه ضرری ومكروهی بدو نرسانند وقصد اونكنند واورا بسلامت بحضرت سلطان فرستند ويكی را از معتمدان درصحبت اوروانه كردانيد

وچون بمصر رسيدند رسول راپيش سلطان «برقوق» حاضر كردانيدند وبعداز استفسار احوال امير تمور اورا بنظر مرحمت ملحوظ كردانيد وكفت نيت وارادت توچيست اكررای رفتن داری ترا مقضی المرام روانه سازيم والا هرانچ مقصود ومطلوب تست بی تحاشی تقرير كن تابران جمله مبذول داريم

وآن شخص چون مصری پرنعمت وملكی ايمن ديد كفت رغبت رفتن ندارم ومن خود همواره می خواستم كه ازقيد صحبت آن ظالم خلاص يابم وكوشۀ عافيت راغنيمت شناسم وامروز حق تعالی اين دولت مراميسر كردانيد واين كرامت ارزانی داشت اكرانجا كفافی حاصل شود وبلغۀ بدست افتد كه دروجه معاش ضروری نشانم وباقی عمر بطاعت وعبادت بكذرانم نعمتی تازه وغنيمتی بی اندازه باشد

مأمول اومقرر داشتند واودر مصر فروكشيد وكوشۀ سلامت كرامت شناخت

وبعدازان ازتمور قاصد رسيد ومكتوبی ديكر رسانيد مضمون آنك پيش ازين معتمدی نزد شما فرستاديم وصورتی چند اعلام داديم وشما طريق مروت مرعی داشته اورا راضی وشاكر بزودی پيش ماروانه كردانيديد وازشما آزادی كفت وفصلی چندكه دليل صدق وصفا ونشان انس والفت تواند بود تقرير كرد ومتعاقب او «قتلوشاه» را كه معتمد خاص ومحرم اندرونی بود جهت اعلام واستعلام مجددات احوال فرستاديم ومدتيست كه ازما غايب است وظيفه آنك اورا درصحبت معتمدی بدين صوب روانه كردانيد وبعداز

وصول او بماملحق شوید وبحصانت ومتانت سیواس اعتماد نمایید وبرصعوبت ومناعت قلعه تکیه نکنید که امثال آن مواضع درمعرض صدمات قهرما وجودی ندارد ومابسیار کسان را که بقوت وشوکت ازشمازیادت بودند مسخر کرده‌ایم وتأدیب وتعریك داده

ودرذیل این کلمات فصلی مشبع درمعایب ومثالب سلطان برقوق رانده بود ونوشته که آن مملکت قدیماً بـ «جِنکزخان» تعلق داشت وازو بدیکران منتقل شد وآخر بـ « هُولاکُو » رسید وامَروز بحق ارث بـ « سلطان محمود » می‌رسد

واین شخصی بودساخته وپرداختهٔ او وازان جهت که اومجهول النسب بودوبعرقی عریق واصلی اصیل انتما نداشت زبان بند خلایق را اورا برداشته بود واسم پادشاهی برواطلاق کرده وبتزویق وتزویر اورانقش‌کار وسرمایهٔ بازار خود کردانیده

سلطان چون برمضمون مکتوب واقف شد فصلاً بعد فصل آنرا جوابی موجه اصدار فرمود ونوشت که اولا صورتی که درباب سیواس نوشته ونموده که برحصانت آن اعتماد نکنید بایستی که درحق مافکر ازین عمیق ترکردندی ورای ازین صائب ترزدندی وبفراست عقل وکیاست نفس دریافتندی که ماازان زمره نیستیم که بدیدهٔ احول ونظراعور نکاه کنند وبا وجود ذات پاك حضرت احدی تعالی شانه وجود بشری خودرادرمیان بینند واز خدایی خدا غافل وذاهل مانند ودرخودی خود متعجب شوند وباختیار واقتدار خودکه درمعرض سقوط وزوالست مغرور ومسرور باشند وازقدرت هویت رحمانی بمکنت انیت شیطانی اکتفا نمایند وبرابنای جنس وافراد نوع خود تفوق وتسلط جویند وکبریا وعظمت فروشند (اعوذ بالله ان اکون من الجاهلین) چه‌درسراوضرا مارا دست توکل درفتراك عنایت ذوالجلال جل عن الاشباه والامثال محکم واستوار است ودرشدت ورخا روی نیاز وافتقار بدرکاه آفریدکار تبارك وتعالی مصروف ومتوجه (قل هذه سبیلی ادعوالی الله علی بصیرة اناومن اتبعنی وسبحان الله وما انا من المشرکین)

شعر [١]

یا معجبا بفعاله لاالنحس منك ولاالسعاده
الله ینقص مایشاء ومن ید الله الزیاده
دع ماترید و مازید فان لله الاراده

[١] بو شعر اوچ مصراع شکلنده یازلمشدی طرفمدن اوچ بیت شکلنه قونولدی

وثانیا این که ما کسانی رامسخر کرده‌ایم که بعدد ومددازشما بیش بودند این معنی ازبصارت وبصیرت ایشان بغایت بدیع وبعید نمود وازبعد غور وکمال نظر ایشان غریب وعجیب ازان جهت که بشواهد سیروسلوك مامعلوم ومقرر است که امثال مارااعتصام بحول وطول خالقست نه بتکفل وتعهد مخلوق واشباه مابمدد فیض لاهوتی متمکن باشند نه بمساعدت مواد ناسوتی وبحول الله تعالی وقوته کردن همت مافرسودهٔ بارمنت هیچ آفریده نیست ودامن حمیت ماآلودهٔ غبار تقویت وتربیت هیچ مخلوق نه (مثل الذین اتخذو امن دون الله اولیاء کمثل العنکبوت اتخذت بیتا وان اوهن البیوت لبیت العنکبوت لوکانوا یعلمون)

شعر

وکم من طالب امدی سیلقی دوین مکانی السبع الشدادا
یؤجج فی شعاع الشمس ناراً ویقدح فی تلهبها زنادا
ویطعن فی علای وان شسعی لیأنف ان یکون له نجادا

وثالثا این که ممالك مصر وشام بچنکز خان متعلق بود وازو بانتقال الی چند بهولا کو رسیده

بررای دوربین خافی نباشد که ببراهین عقلی ونقلی وادلهٔ سماعی وقیاسی پادشاهی دین ودنیا بررسول خدای وبرکزیدهٔ هردوسرای محمد مصطفی صلی الله علیه که فرستادهٔ حق وفرمان دهٔ مطلقست من عندالله مفوض ومقرر است وسلطنت دوجهان اورا مسلم ومیسر چه بنصوص آیات بینات ودلائل معجزات افضل کائنات واکمل موجود اتست که (وما ارسلناك الا کافة للناس بشیراً ونذیراً) وازو بصحابهٔ کبار ویاران نامدار اومنتقل شده که (اصحابی کالنجوم بایهم اقتدیتم اهتدیتم) وازاصحاب اوبخلفای عظام واقربای کرام اورسیده وبعدازایشان بران قرار کرفته که هرکه برحرمین شریفین والی وحاکم شودقایم مقام خلفا وملك الملوك دیار اسلام باشد وسائر پادشاهان دین‌دار وامرای شریعت شعار اوامر ونواهی اورا مطیع ومنقاد باشند وازحکم وفرمان او تجاوز ننمایند واستقلال نورزند ولهذا مانیز جهت رعایت این قاعده واستمرار این طریقه «قلوشاه »را بروفق فرمان سلطان «برقوق» بمصر فرستادیم ومنتظر جوابیم تاهرچه مصلحت بیند بران جمله بتقدیم رسانیم چه‌مارا ازصواب دید اوتجاوز نخواهد بود وتخلف وتقاعد صورت نخواهد بست والله ولی التوفیق

سلطان جواب مکتوب برین سیاقت تحریر فرمود وقاصدرا روانه کردانید

وبعدازان خبررسید که «تمور» قلعهٔ «بجنشکیرد» و«اَرْجیش» را که دوقلعهٔ استوار ودوحصن نامدارند بجنك مستخلص ساخت وقلاعی چند دیکرکه دران نواحی بود جمله را مسخر کردانید وبعدازان قلعهٔ «آبِ نیك» راکه دربلندی باثورمناطحت می کرد ودرمناعت باجوزا دست درکمر می‌انداخت بقهرمسخر ساخت واهالی آنرا بتیغ بکذرانید وهمه‌را بفنارسانید وخاطر از مهمات آن بپرداخت وبالشکری بعدد رمل وحصا بیرون از حدو احصار روی بسیواس دارد

وسلطان چون طود اشم که از قواصف عواصف باك ندارد برقدم توکل راسخ وشامخ استاده بود وچون بحر خضم که کوه راکاه انکارددرمستقر قرار ووقارساکن ومتمکن وبهیچ وجه تغیر درظاهر وباطن او راه‌نیافت وحرب را آماده بود وطعن وضرب‌را بازو کشاده (ومن یسلم وجهه الی الله وهومحسن فقد استمسك بالعروة الوثقی)

شعر

همام اذاما الحرب القت قناعها فلاعزمه واه ولاالرأی فائل
وان کدرت صفواللیالی خطوبها صفت منه فی غمّا ئهن الشمائل
اغر رحیب فی النوایب صدره لاعباء مایأتی به الدهر حامل

ودران اثنا خبر رسید والی «مَلَطِیَّه» شهر وولایت خالی کرد وخواهد کریخت وحاکم «دورکی» وامیر «دارَنْدَه» جملکی مواضع خود عاطل می کذارند ومی کریزند واحشام وصحرانشینان اطراف ازمغول واکراد وترا کمه وغیر هم همه از مساکن ومواطن خود منزعج شدند وجلای اوطان کرده روی بجبال رفیع وقلال منیع نهادند وامرا وحکام نواحی مجموع قلاع وبقاع رها کردند وهریك بتدبیر کارخودمشغولند و«قرامان» اظهارمطاوعت امیر تموررا «قیرشهر» غارت کرده وولایت «بُرْکُوت» و«طامَسَه» و«دوَلُو»را خراب ساخت وبقیصریه آمد وباغات ومزروعات آن درهم کوفت وباخاك یکسان کرد

آنکاه خبردادندکه «امیرتمور» بـ«جسر چوبان» رسید وبـ«اَرْزَنُ الرُّوم» درآمد وقصد سیواس دارد وعقده وعقبهٔ ممالك روم وشام سیواس‌رامی داند ومی کویدکه‌چون

آن مسخر شود جمیع ملك مصر وشام وروم مستخلص است وبالشکری بی‌شمارمتوجه است

ارباب واهالی سیواس چون این خبر بشنیدند اضطراب وانقلاب نمودند وچنانك عادت عامه باشد هریك سخنی می کفتند وسلطان بقوت احدی ودولت محمدی برنیت وعزیمت جنك جازم بود وازاستماع این اخبار وهنی وفتوری دررای و رویت اوراه نمی یافت ومستعدکار وکارزاردرمقام (فاستقم کما امرت) متمکن بود و«مولاناپاشا»درهیجان آن‌فترت وثوران آن شدت بسلطان می کفت تمور یارشما استوازین سخن معلوم‌می‌شدکه ازوبسلطان مکروهی نخواهد رسید وروزی دیکر این آیت برخواندکه (ولولادفع الله الناس بعضهم ببعض لفسدت الارض) ومراد ازین آیت آن‌بودکه پیش ازحادثهٔ امیر تمور سلطان مصر باسلطان‌ازروی ظاهر دوستی می‌ورزید ودرخفیه با«پسر عثمان» اتفاق داشت وبا اوقرار داده بودکه اواز مصر واین ازروم لشکر برمملکت سلطان کشند وچون واقعهٔ تموری درمیان افتاد آن عزیمت باطل شد وبمصافات وموافات درآمدند

ومع‌ذلك کله ازمخالفت امرای اطراف وباز داشتن‌رسول امیرتمور وفرستادن‌بمصرکه هیچ پادشاه‌را باامیرتمور مجال این حرکت نبوده واین جرأت نموده وقصد وعزیمت‌امیر تمور بقلع وقمع سیواس سلطان عنان تمالك ازدست ندادوپای حمیت ورجولیت بیفشرد ودرمعرض آن داهیهٔ مهیب وواقعهٔ شدیدکه کوه درلزله‌ودریا دررعشه آورده بودجهت محافظت بیضهٔ اسلام واقامت ناموس ونام استادکی نمودوطریف وتالد وموروث‌ومکتسب دروجه مصالح ومناظم آن صرف کردانید

وچون دران کوشش واجتهاد نظر برحمایت حوزهٔ دین واسلام وحراست نفوس واموال جمهور انام داشت وازشوایب رعونت وریا مبرا آفریدکار جهان ومبدع کون ومکان تعالت اسماوهٔ نصرت لوای دین واظهار کلمهٔ صدق ویقین‌را دست رد برسینهٔ «تمور» نهاد وحجر حجر وزجر درراه او انداخت تاخاسر وخایب روی ازسمت روم برتافت وچون کوکب منحوس راجع ومنکوس شدکه (فقدباء بغضب من الله ومأواه جهنم وبئس المصیر)

ومساعی سلطان مشکور ومباغی محصول ومیسور کشت وبرادراك آن‌فتح جسیم‌وفوز عظیم‌روی اخلاص بحضرت‌بی نیازآورد وزبان بحمد وسپاس‌بی قیاس برکشاد وکفت (وکفی الله المؤمنین القتال وکان الله قویاً عزیزاً)

وهمچنان وظایف حزم واحتیاط مراعات می کرد وشرط تحفظ وتیقظ بجای می آورد ومنهیان مترادف می داشت وازخواص اجناد نوکران بصوب ارزنجان می فرستاد وازمجددات حالات اخبار صحیح می رسانیدند واهل ارزنجان اراجیف می انداختند وشعبد ها می باختند ومی کفتند مراجعت تمورغیر واقعست واینك بفلان موضع رسید وامثال این تانوکران رسیدند وخبردادند که تموربی هیچ شبهه بازکشت واز « کُرجستان » عبور کرد ومتوجه « شکی » شد و « سیدعلی » که والی آن دیاربود ازو اعراض کرد وببعضی ازجبال « اَلبرز » متحصن کشت

نهضت سلطان برملك قرامان وكرفتن اقسراوفتح قلعهٔ زنجیرلووسائر قلاع

چون فصل خریف بآخررسید وسلطان ازقضیهٔ امیرتمور بپرداخت خواست تاجمعی را که بااویکجهت بودند وبدوملحق شده ودرقصد خون ومال مسلمانان با اواتفاق نموده کوشمالی دهد وجزای اعمال ایشان درکنارایشان نهد چه دروقتی چنان که سلطان در مقابل خصمی مثل تمور آمده بود وجهت دفع شراوازمسلمانان بااومحاربت پیوسته وبرهمکنان واجب که بمظاهرت سلطان مبادرت نمایند وبدوملحق شوند مجموع جانب تمور کرفتند واورا مطاوعت نمودند ودین بدنیافروختند وباسلطان بعداوت ومخالفت بیرون آمدند خاصه « اولاد قرامان » که ازسرقصور نظرولوم ظفر فرصت عاجزانه دریافتند ودرولایت قیصریه آمدند وخانهاوعمارتها بسوختند وخرابی بسیار کردند وهرچه توانستند ازفضول وفساد بظهور رسانیدندو « امیر مطهرتن » بعدازان که باسلطان عهدبسته بود وسوکند خورده که من جمیع الوجوه متفق ویکجهت باشدومخالفت نورزد چون آوازهٔ توجه امیرتمور بشنید عهدوسوکند بشکست ونذالت نفس ورذالت طبع ظاهر کردانید وباتمور اتفاق کرد واورا برقصد ممالك روم وشام دعوت کرد وبرهجوم واقدام ترغیب داد وچون تمور بحدود « اَلاطاق » رسید بدو ملحق شد وطمع اودرین دیارمستحکم کردانید وپسر قرامان و « اُورخان » رابمتابعت اورغبت داد وبتلبیس وتضریب اورا ازسلطان ملول ونفورساخت وآمدن اورا علت عظمی وواسطهٔ کبری شد

پس سلطان درتعریك وتقریع این دومفسد باامرا وارکان دولت مفاوضه کرد واختیار برقرامان آمد

پس بجمع عساکر مثال داد وخیمه از شهر بیرون زد وچون لشکر مرتب شد روی بقیصریه نهادودر حدودیك هفته بظاهر شهرنزول کرد وباکثرت وعدت تمام بصوب قرامان نهضت فرمود

وروزسیم بعدازطلوع آفتاب بـ « اقسرا » رسید وپیرامن تیمارخانه نزول کرد وچون شب درآمد اهالی اقسرا بضراعت واستکانت بیرون آمدند وشهر تسلیم کردند وجماعت قرامان بقلعهٔ « زَنْجیرلُو » متحصن شدند

وسلطان شرایط وعدووعید وتذکیر وتحذیر بصیغتی بلیغ وسیاقتی لطیف تقدیم داشت قبول نکردند وعصیان وطغیان نمودند پس فرمان داد تاجنك پیوستند وچون مجال تنك بود برطریق مناوبه حرب می کردند تادراعالی واسافل قلعه چندجای رخنها انداختند وسوراخ کردندودریك ساعت درودیوار آنرا مخاخل ساختند ودرقلعه رفتند ونوکران قرامان یك یك را غل برکردن اززنجیرلو بحضرت سلطان کشیدند وامیرقلعه را پیش آوردند

وچون چندقلعهٔ دیکردرتصرف اوبودسلطان اورا استمالت داد وخلعت پوشانید وسائر قلاع ازوطلب فرمود وکفت اکر تسلیم کردی پیش ماعزیز ومعتمدی وهرانچ مطلوب توباشد مبذول است والا باتوهمان قضیه رودکه با « الپ ارسلان » رفت

والی قلعه چون این خطاب بشنید زمین ببوسید وملتزم شدکه هم درروز مجموع قلاع تسلیم کند

وچون قلعهٔ زنجیرلو مستخلص شد و « اقسرا » باتوابع ولواحق درقبضهٔ تملك آمد وباسائر ولایت مضاف شد ودردفاتر دیوان مثبت کشت شبی برقلعهٔ « سالِمَه » [۱] نهضت کردوبامداد که آنجانزول افتادارباب واهالی آن بقعه قلعه خالی کذاشته بودند وکریخته معتمدی نصب کرده باقسرا معاودت نموده وبتجدید وتشیید بروج وبارهٔ آن خطه فرمان داد وبر ترفیه رعایا وتعمیر قرایا اهتمام بلیغ مصروف داشت ودربث آثارعدل ونصفت وبسط بساط رافت وعاطفت مجهول مبذول فرمود

ودران اثناخبررسیدکه پسرقرامان حرکة المذبوح بظهوررسانید وبالشکری انبوه بمناصبت ومقاومت بیرون آمد وبدین حدود نزدیك رسید

سلطان که این بشنید علی الفور روی بقمع وقلع اوآورد

[۱] راغب پاشا نسخه‌سنده « سائمه » یازیلمش ؛ اسعد افندی نسخه‌سنده‌ده بوکا یقین یازیلمش ایسه‌ده همزه قونمامشدر

وچون او ازطلوع وتوجه سلطان شعوریافت ودانست که مرد اقدام آن ورطه وحریف اقتحام آن معرکه نیست ودرمعرض آن کوه کاهی ودرمهب آن صرصر کیاهی بیش نه

مصراع

کایتولی الکبش من اسد ورد

روی ازنهج ممانعت بصوب مصانعت آورد وعنان ازسمت استوابطرف التوا معطوف کردانید وبکوه « حَسَنْ طغی » که ازشواهق جبال روم وشوامخ قلال آن بروبوم است ملتجی ومتحصن شد

بیت

اکرکریختهٔ درکه تو مرغ شود	هوای عالم درکرد اوشود مضراب

سلطان چون آن حال معلوم کرد تعبیه وترتیب لشکرداد علی الصباح که شهسوار فلك تیغ ازنیام افق مشرق برکشید وبنوك سنان شعله مهرهٔ کواکب ازبساط زمردین برچید براطراف آن کوه چون سمط برخرز ودائره برمرکز محیط شد

وجمی که برصعوبت آن معقل ومناعت آن موئل وقوف واطلاع داشتند بحضرت انها کردند که این کوه موضعی منیع وجایی صعب المتناول است وپسر قرامان جمیع پیادکان ولایت را بپیرامن خود مرتب ومکمل داشته برمامشرف است وبعدت وعدت تمام قوی ومستظهر ودرمقامی چنین جنك وجدل بااودشوار دست می‌دهد وتسخیر وتحصیل او مشکل صورت می‌بندد صواب آنست که بدو التفات ننمایم وروی بولایت او آریم وبغارت وتاراج مشغول شویم ودرخرابی مواضع ومرابع او غایت جهد مبذول داریم تاشاید که حمیتی دامن کیراوشود وعصبیتی عنان کش او آید وازان موضع منیع بمجال وسیع نزول کند آنکاه سزا ومالش او بنوعی اسهل داده شود

واین رای اکرچه ازصواب دورنبود اما سلطان چون متوجه جنك شده بود ومتصدی طعن وضرب کشته انحراف ازقبل دشمن عاردانست وتقاعد ازقتال ونزال قصور وفتور شناخت وبعزم متین ورای رزین روی بمصاف آورد وچون آتش که ازپستی ببالا کراید بران مدابیرحمله برد وچون بادایشان را هباء منثور ساخت وافرادلشکر وانجاد عسکر

بتیغ وخنجر وتیروتبر با آن ملاعین برآویختند ورستخیز ازمیان ایشان برانکیختند مناصل درمفاصل متواصل شدوخناجر درحناجر متواتر کشت کؤس آجال برنفوس ابطال کردیدن کرفت وطیور ارواح ازاوکار اشباح پریدن آغازنهاد دامن کوه ازخون دلیران پرلعل شد وبسیط هوا از بریق تیغ مبارزان آتش بارکشت

شعر

والطعن شزر والارض واجفة	کانما فی فؤادها وهل
قدصبغت خدها الدماء کما	یصبغ خد الخریدة الخجل
والخیل تبکی جلودها عرقاً	بادمع ماتسحها مقل

وبسبب آنك لشکر منصور ازنشیب جنك می کردند وآن مفسدان ازفراز لامحاله صدمات طعن وضرب ایشان قوی ترمی آمد وصولات طرد وحرد آن شیاطین الیم تر می بود وبدین علت اثرکلالی بحال مقادیم سپاه ومغاویر آوردکاه راه یافت واندك فتوری ظاهر کشت

سلطان چون آن حال مشاهده کرد بحل رحال ونصب خیام فرمان داد آنکاه باتنی چنداز افرادکماة وانجاد حماة کردآن کوه برآمد وجایی دید سهل المرتقی که بآسانی بران صعود توان کرد ولشکر بدان سمت کشید ومیامن ومیاسر بیاراست ومقانب ومناسر ترتیب داد وفوجی را ازرجالهٔ خدم وپیادکان حشم که بنوك ناوك زره شکاف سپرماه برجبهٔ بهرام دوختندی وبضرب شمشیر آتش بارخرمن مجره برهم سوختندی

فارسیه

همه کمان کش ورزم آزمای وتیرانداز	همه مبارز وآهن کداز وجوشن در
همه فکنده تن اندر مغاکهای هلاك	همه نهاده دل اندر نشانهای خطر

بران ملاعین دوانید تاچون اسودضواری وذیاب عوادی برایشان دویدند وتیر وتیغ در ایشان کشیدند وبمثاقب نصول صفایح صدورایشان می سفتند وبقواضب سیوف مخارم انوف ونحورمی شکافتند

وسواران درعقب ایشان می شتافتند تا اندك اندك لشکر قرامان را ازصفحات کوه برقله راجع ومنکوس کردانیدند

وچون عساکر منصوره برقله استعلا یافتند وبرسطح آن مستوی شدند بتمکن تمام شمشیر دران مناحیس بستند وقلب وجناح ایشان درهم شکستند وقبول اقبال ازمهب فضل ذوالجلال بررایات ظفرشعار سلطان وزید وخاك خسار وانکسار بررخسار دولت قرامانیان افشاند وهمکنان خوار وخاکسار روی بهزیمت نهادند وپشت بتیر وشمشیر دادند ودر کهوف اعلام وشعوب اودیه وآجام منتشر وپرا کنده کشتند

شعر

وانحی علی جمع العدی منك کلکل — حطوم لانیاب الخطوب طروح
فغادرتهم رهن الشتات کانهم — عوازب سرح مالهن مریح
وطاروا فضاضاً هائمین کماهوی — والوی بملتف النصیة زیح
فعان سلیب بالصغار مقنع — وثاو صریع بالعراء طریح
وعاز باطراف البلاد مشرد — وحاف باطرار الجبال طلیح

وغنایم فراوان وبهایم بی پایان ازاسلحه وافراس ونقود واجناس اکثرمن رمال القفار واوراق الاشجار که براق وهم تیزتك بسرحد احصای آن نتواند رسیدو مساح عقل دور بین قطری ازاقطار آن در ضبط نتواند آورد بحصول پیوست وعساکر منصور ازان برکی کامل ونوایی شامل یافتند وبنعمت وجمعیت بی قیاس رسیدند وفر آن فتح وظفر برغرهٔ دولت غرا لایح ولامع شد وطغرای آن نصرت وکرامت بردیباجهٔ منشور سلطنت ارتسام یافت وسلطان باارتیاح واهتزاز تمام واثق بفضل ملك علام متوجه بلدهٔ « نیکیده » شد

پسر قرامان چون دانست که باوجود تسخیر نکیده حال ایشان تباه خواهد شدوکار بفساد خواهد انجامید ومملکت ازدست خواهد رفت بضرورت وقت بابقایای سیوف کیف ما کان خودرا درنکیده انداخت وازاطراف ولایت سوار وپیاده برخود مجتمع ساخت

وچون این خبر بسمع سلطان رسانیدند جندی را از امرای دولت بالشکری انبوه بدان صوب روانه کردانید تاپیش ازاجتماع ایشان آنجارفته نکیده درمحاصره کیرند ومواد مدد ایشان منقطع سازند وراه زادو ذخیره برایشان مسدود کردانند

وچون آن ولایت معمور بود واهالی وارباب آن غافل وذاهل لشکر باطراف پرا کنده شدند وبنهب وغارت مشغول کشتند وامرارا ضبط وربط ایشان کماینبغی میسر نشد وبا فوچی که درصحبت داشتند بنکیده رفتند

وچون باامرا لشکری بیشابیش نبود وبغارت متفرق شده بودند قرامانیان بجنك مبادرت نمودند

وچون این خبر بسلطان رسیدبسرعت تمام توجه نمود وشوارد سپاه را جمع کرده مفافصه برسرایشان رسید

وآن مدابیر چون صدمت وصولت سلطان مشاهده کردند تارة بعداخری روی بفرار نهادند وازهول جان افتان وخیزان درقلعه افتادند ودرطی آن هزیمت بسیاری ازایشان مقتول ومکبول شدند وبتیغ دمار وکمند اسار کرفتار کشتند

شعر

فهم من بین معتجر بسیف — ومقتسر یقیده الصفاد
وآخر ترجف الاحشاء منه — نجا بذمائه ولك المعاد

وچون پسر قرامان (کحماری العبادی) درخلاب عجز وحیرت افتاده بودند ودر کرداب ذلت ومهانت فرومانده ودرمضیق قلعه چون موش درسوراخ ومار درسنك لاخ محبوس ومقید کشته وبصنوف تعریك وتقریع کوشمال یافته سلطان را بروفق نص حدیث مصطفوی که (انما یرحم من یرحم) مواد رقت فطری هیجان کرفت ودواعی رافت غریزی دراهتزاز آورد تاعنان سخط وضبط بدست لطف ورفق باز کشید وازتشدید وتعنیف بتلفیق وتألیف کرایید ویکی را ازخواص حضرت که بحسن محضر وجودت مخبر موصوف وموسوم بود برسالت واستمالت پیش ایشان فرستاد وکفت سبب نهضت وحرکت مابدین صوب نه ازسر هوای نفس وارادت شر بود بل علت عظمی وواسطهٔ کبری درامضای این عزیمت آنست که پدرشما که باما طریق مصادقت وموافقت می ورزید وراه محبت ومودت مسلوك می داشت واین قاعده ممهد کردانیده بود وبعهود اکیده وایمان مغلظه موثق ومؤکد ساخته چون آوازهٔ وصول امیرتمور بنواحی ارزنجان بشنید وخبر هجوم آن غدار که قتل احرار وهتك استار شعار ودثار اوست بردیار اسلام معلوم کرد باوجود آنك دفع ومنع او برکافهٔ جمهور

وامیر ومأمور ازراه شرع وسنت امری واجبست وحرب وضرب بااو ازروی عقل وحکمت فرضی لازم دعوت اورا اجابت کرد ورسل ورسایل مترادف ساخت وبهوا وولای اومجاهرت نمود وبشعار طاعت وتباعت اومرتدی شد وجانب مارا که انصاردین ومعین شرع سیدالمرسلین ایم ضایع ومهمل کذاشت وعهد وسوکندی که باما بسته بود برهم شکست وچون مارا بممانعت ومدافعت آن مخذول مشغول یافت فرصت غنیمت شمرد ولشکر بر ولایت قیصریه فرستاد ونهب وغارت مسلمانان اقدام نمود وعمارات وعقارات برهم سوخت وازفضول وفساد وظلم وبیداد هرانچ مقدور وموسوع اوبود بتقدیم رسانید ومضمون سیرت ومکنون سریرت خود آشکارا کردانید

بیت

این الصدیق الذی یرضیك باطنه عندالخطوب کما یرضیك ظاهره

وبعداز چندین مکاره ومکاید که ازشما بظهور پیوست اکرازانجا که حمیت ورجولیست مارا برملك شما نهضتی اتفاق افتد وحرکتی واقع شود چندان بدیع وبعید نباشد واکنون که ما بمبارزت ومقابلت بیرون آمدیم شما ازمعارضت ومناهضت ما تخلف نمودید وکاه چون نخجیر برکوه می‌دوید وکاه چون حرامیان درقلعه می‌روید نه رای صلح دارید ونه یارای جنك چنانك درصفت اشترمرغ کفته اند

مصراع

نه زور بارکشیدن نه قوت پرواز

فی الجمله امروز برمصداق (کل محصور مأخوذ) درتنکنای قلعه محبوس ومقید مانده اید وازبیرون کسی نه که بمدد شما رسد وشمارا ازین ورطه خلاص دهد وبحول وقوت الهی عنقریب این قلعه خود مسخر خواهد شد اکنون تأمل کنید تاحال شما بچه خواهد انجامید وقضیه بچه منتهی خواهد شد

وچون رسول این رسالت برین منوال تقریر کرد واین مقالات بشرح وبسط درسلك بیان آورد حیرت ودهشت برپسران قرامان استیلا یافت ولکنت برزبان ایشان افتاد وبهیچ وجه جواب ندادند وسردرپیش انداختند چه برهان قاطع وحجت صادع بود

آنکاه امیری که عقل کل ونفس ناطقهٔ ایشان بود وراه ومثابت پدری داشت کفت اکرازسر جهالت حرکتی چند که بی توجیه بود ازما صادرشد وصورتی چند ناموافق واقع کشت بقصور وتقصیر خود مقریم وبخطا وخطل معترف سلطان از انجا که شمول رافت وعموم رحمت وعاطفت اوست باما کار بروفق فضل وکرم خود کند نه برمقتضای عمل وکردار ما

چون رسول بحضرت مراجعت کرد واین عجز وبیچارکی ازایشان عرضه داشت سلطان را مواد مرحمت خلقی درباطن اختلاج یافت ودواعی عاطفت جبلی در طبیعت حرکت کرد وازجرم وجنایت ایشان تجاوز نمود واز سرقلعه وولایت برخاست ومتوجه «اقسرا» شد (والکریم اذا قدرعفا) چه درشرع مروت ومذهب فتوت جائز نشمرد که خاندان قدیم ویران شود ودودمان عتیق خراب ومستأصل کردد

بیت

الف المروة مذنشا فکانما سقی اللبان بها صبیا مرضعا

وچون باقسرا وصول افتاد وامور منتظم ومصالح ملتئم واعدا مقهور واولیا منصور بود وخاطر از شواغل رزم وقتال ونزول وترحال فارغ وآسوده روزی چند بمباشرت بزم ونشاط ومعاشرت اصحاب واحباب استرواح وانبساط نمود واز معالجت حرب وجیش بمجاورت ذوق وعیش استیناس یافت وامرا وصنادید آن اطراف را دعوت فرمود وهمکنان مشیاً علی الهام بحضرت شتافتند وبمیامن شرف بساطبوس استسعاد یافتند وکمر اتباع وانقیاد برمیان جان بستند

و «ولد بابوق علی پاشا» که دران حدود قلعهٔ حصین داشت وباستظهار آن همواره برحشم مغول هجوم می کرد وبنهب وغارت اقدام می نمود وبفضول وفساد مشغول می شد چون درآمدن تعلل کرد واز ادراك سعادت مثول وشرف وصول تقاعد نمود

سلطان جهت دفع شراو از احشام مغول وحسم مادهٔ فتنه وفساد وترفیه وتأنیس مسلمانان بدان ناحیت حرکت نمود وباحضار آلات فتح قلعه ازمنجنیق وعراده ومراقی ومساحی وسلالیم ومعاول ونجار ونقاب وغیرآن مثال داد

وچون بقلعه رسید   این جمله معد ومهیا ساخته رسانیدند

وچون آن نواحی مواضعی خرم ودلکش بود   روزی چند بشکار وسیران تفرج وتنزه نمود آنکاه روی بفتح قلعه آورد

و «علی پاشا» بقلعهٔ «قراحصار» رفته بود وآن قلعه بمعتمدی سپرده واهل وعیال واثقال واحمال ونقد وجنس ومجموع آنجا کذاشته

ودرحدود دوروزکه برجوانب قلعه حمله بردند وجنك پیوستند بعون آفریدکار آن قلعه مسخرشد   وجمیع اهل وعیال وازواج واولاد علی پاشا بانقود واجناس واثاث ومتاع درقبضهٔ تملك آمد   وسلطان ازفرط اشفاق واشبال وکرم وآزرم آن جمله‌را صحیح وسالم پیش علی پاشا فرستاد ورخصت ندادکه بقلیل وکثیردران طمع وتوقع کند وتعرض رسانند ومثالی‌مشتمل برنوازش وتربیت وصرف عنایت ورعایت پادشاهانه وآنك بوظایف خدمتکاری وطاعتداری برقرار سابق قیام نموده بعواطف ومراحم بی‌دریغ مستظهر ومستوثق باشد   وانواع تشریفات وکرامات‌را منتظر ومترقب اصدار فرمود

وچون اوراآن سعادت مساعد نبود وآن دولت موافق نه بنکول ونشوز مجاهرت نمود واز مضمون فرمان اعلی اعراض کرد   و «قراحصار» را که باقهٔ چرخ برین هم‌سربود وبا بروج فلك هشتمین هم‌برقلعهٔ «دوکحصار» [۱] مبادله کردومعقلی چنان‌را بخرابهٔ چنین مبدل ساخت وبنواحی «اقسرا» تحویل کرد

وسلطان باحصول مرام وتقدیم مراسم ثار وانتقام بقیصریه آمد   وبفروصول رایات ظفر آیات بسط‌الله اجنحتها علی‌بسیطة‌الغبراء عرصهٔ قیصریه نضرت وطراوت یافت وبقدوم رکاب‌همایون فرقدآسای چون صحن ارم‌تازه‌وخرم‌کشت وسرور وارتیاح‌درنفوس وارواح مترادف شد وابتهاج وانبساط من‌جمیع‌الوجوه دست فراهم داد وبشروبشاشت کلی بحصول پیوست   وسلطان علی‌ثقة‌من‌الله وتعویل علی‌جمیل عنایته وجزیل هدایته برتخت شاهی واریکهٔ پادشاهی ممکن بنشست ومجلس عیش‌وعشرت تازه کردانیدوبکاسات عقار غبار مقاسات اسفار ازصحن سینه فروشست وبصدای نغمات اوتار بخار فضلات افکار ازصمیم دماغ بیرون کرد   وباستغراق حال ازشواغل ماضی واستقبال فراغت

[۱] ایاصوفیه نسخه‌سنده بویله‌در دیکر ایکی نسخه‌ده (دولحصار) یازلمشدر

یافت   وبحضور وقت ازهواجس کیف وکم وعوارض لاونم آسوده کشت   وتمام ایام آن زمستان بحسوکاس وایناس واستیناس مشغول ومستغرق کردانید وابواب قسط وعدل وبذل وفضل برقاصی ودانی ومحسن وجانی مفتوح ومکشوف داشت   ودست تطاول وتعدی وحیف ومیل از کریبان وضیع وشریف وقوی وضعیف مکفوف ومنقطع ساخت

وبعداز تنظیم قضایا وترفیه برایا وتمهید قواعد وانجاح مقاصد ونظم امور وسد ثغور بدارالملك «سیواس» که مطلع کوکب جلال ومصدر امانی وآمال‌است انتقال کرد وآن خطه‌را بظل‌ظلیل اعلام جهانکشای آراسته ومزین کردانید ومشاهیر شهروجماهیر دهر جواهر دعا وثنا بالماس اخلاص بسفتند وهمکنان‌روی برخاك درکاه عالم پناه نهاده کفتند

شعر

عاد الزمان منوراً باِیابه   وتلألأت غررالسعودلبابه
لازال محروس‌الجناب‌مؤیداً   فی حالتیه ذهابه وایابه

فارسیه

رفت آنك روزما زستم تیره رنك‌بود   واندوه را بنزد دل ما درنك بود
وان‌شدکه کویی ازدرودیوارروزکار   خورشید تیغ آخته باما بجنك بود
آخر بسان نای بشادی دمی‌بزد   آن‌دل که‌درکشاکش‌ناله چوچنك بود
آخردهن چوکل بشکر خنده بازشد   آنراکه همچوغنجه دل‌ازغصه‌تنك‌بود

وپیش ازدخول بلد رای اعلی بر انجمله قرار کرفته‌بودکه بر ظاهر شهر لشکررا فوجاً بعد فوج درنظر آورد وبرکمیت وکیفیت‌آن وقوف یابد وعدد وعدد مجموع معلوم کند ومعبا ومهیا درشهر رود وچون آن‌غرض بحصول پیوست   ودرشهر نزول افتاد مشایخ ومعارف شهر عرضه داشتندکه مدتی‌مدید وعهدی بعیدمی کذرد تالشکری بدین کثرت ووفرت ندیده ایم وسپاهی چنین مرتب وآراسته ازکس نشنیده

رفتن سلطان بصوب ارزنجان وتسخیر قلاع وانحصار امیر مطهرتن وخرابی ولایت اووسائر قضایا وحوادث

وچون امیر مطهرتن عداوت ومخاصمت بدرجهٔ اعلی رسانیده بود ومناوات ومعادات ازحد واندازه کذرانیده عزیمت برانتقام اومصمم کردانید   وپیش از استجمام خیول ورجال واراحت واستراحت ازنزول وترحال ازکردراه چون برق خاطف وریح عاصف بر ولایت اورکضت کرد   وجمیع آن مواضع را غارت فرموده تارومار ساخت ورعایا ومتوطنان آنرا کوچ کرده بولایت سیواس فرستاد   وسه قلعه ازخیار قلاع وکبار بقاع اوبقهر وقسر مسخر کردانید یکی «اَزْبیدِرْ» ودوم «سِپِسْ» وسیوم «بِرْطُلُوشْ» وهریکی را بمعتمدی ازرؤس متجنده تفویض فرمود وباحصول انتقام واغتنام بسیواس آمد
وروزدوم خبر رسید که امیر مطهرتن

مصراع

کطالب الصید فی عریسة الاسد

بعزم محاربت بیرون آمد
سلطان که این بشنید روی بتعریك وتقریع اونهاد
ومتعاقب این خبر قاصد رسید وتقریر کرد که مستحفظ قلعهٔ «ازبیدیر» که صنیع دولت ورضیع نعمت سلطان بود   واززمرهٔ خواص بمزید عنایت وعاطفت ورجحان مرتبت مخصوص وممتاز شعار طاعت وامانت بغبار غدر وخیانت مبدل ساخت   ومشرب صفا ووفا بغبار عصیان وجفاتیره کردانید وقلعه باامیر مطهرتن تسلیم کرد وبدو ملحق شد ومقتضای لوم اصل وخست نفس بظهور رسانید

بیت

اِفاً وتفاً للئیم فانه   ابداً یسیئ الی ذوی الافضال

واین صورت علاوهٔ حمیت وعصبیت سلطان شد

ودرهمان روز خبر آوردند که جماعت قلعهٔ «سیس» خیانت کرده قلعه باامیرمطهرتن سپردند و «حاجی یوسف» راکه ازجملهٔ نواب معتبربود   وازارکان دولت بحسن معاش وامانت ودیانت معروف ومشهور کرفته بارزنجان فرستادند

وسلطان را از استماع این خبر غضب بر غضب بیفزود وسخط بر سخط متضاعف کشت وبرفور عنان حرکت بدان صوب معطوف کردانید   وبسرعت وعجلت متوجه شد

وامیرمطهرتن چون ازنهضت سلطان شعور یافت غثیان خوف وخشیت بردل او مستولی شد وروعان هول وهیبت عنان تمالك وتماسك ازدست اوبستد   وچون دیواز سلیمان وابلیس از آواز قرآن روی بهزیمت نهاد (وحیل بینهم وبین مایشتهون)

ودران اثنا خبررسید که «پسربُوزْ طُوغانْ امیر سعدالملك» ازحدود شام احرام بارکاه عالم پناه بسته باازدحام تمام متوجه است   بر انجمله که ملازم حضرت بوده بقیهٔ عمر در مجاورت آستان فلك رفعت سپری سازد

وبعداز چندروز رسید وشرف بساطبوس دریافت وبمحلی شریف ورتبتی منیف سرافراز کشت

سلطان بورود او ابتهاج نمود ومسرت وانبساط افزود وبترحیب وتقریب تلقی کرد وبنظر اعزاز واهتزاز مومو ق ومرموق ساخت وبکرامات واقامات کرانمایه مخصوص کردانید   وولایت «آقشهر» و «سُوشَهْرِی» راباً مضافات وملحقات ومرابع ومراتع بر وتفویض فرمود   وزمام حل وعقد ونصب وعزل آن مواضع بقبضهٔ قدرت او باز داد

و بر «قُیْلُو حصار» که دراهتمام امیرمطهرتن بود محیط شد   وبقطع اشجار وهدم دیار فرمان داد   عامهٔ لشکر ورَجالهٔ سپاه درباغ وبساتین آن مواضع افتادند وتمام آن را عالیها سافلها ساختند ودرختان بریدند وبناها انداختند

و «قراحصار» نیزدر معرض خرابی افتاد

وچون ایام بهاربود   وآوان ییلاق ازانجا بـ «کُوسَه طاغ» نزول کرد   وبمراعی ومسارح آن نواحی تفرج وتنزه می‌نمود   ودر متصیدات ومتنزهات آن حدود استرواح واستنشاق می‌کرد وبمعاقرت ومعاشرت صبوح بغبوق می‌پیوست وصباح برواح می‌رسانید

شعر

وللحدايق من انوارهـا حدق   كالدر فيهـا دموع الطل منثور
وللشقايق ان لاح العرارلهـا   سوالف وخدود نحوه صـور
وللنسـيم اذا ابتلت غـلايله   ذيل على قمم الازهـار مجرور
والماء ينساب فى الشجراء ملتوياً   تلوى الايم يسعى وهو مذعور
تعلوالبخارات عن وجه الغدير بها   كما تنفس فى المرآة مهجور
والنور منتشر بين البهـار كما   على الاكام حبير الوشى منشـور
فلورأت حسنهاحورالجنان غدت   تهوى وتنقض شوقاً نحوهاالحور [١]

ودران وقت « ولدقتلغبك احمدبك » چون خبر توجه سـلطان بارزنجان معلوم كرد بالشكرى كه داشت بمظاهرت ومعاونت سلطان برخاست ورسل ورسايل مبنى براتحاد واعتضاد مترادف ساخت

وقرار بران رفت كه بحدود ارزنجان ملحق كردد

وچون بنواحى آن وصول افتاد والى « كماخ » « حاجى حسن » باترتيب وپيش كشهاى لايق بحضرت مبادرت نمود وصدق نيت وخلوص عقيدت بظهور رسانيد وشرط موافقت ومطابقت بجاى آورد

وچون بظاهر ارزنجان نزول افتاد « احمدبك » نيزملحق شد ولشكرى كه امواج افواج آن اطراف كوه وهامون كرفته بود وازدحام مواكب آن جيب آفاق دريده

شعر

خميس اقاصى الشرق ترجف تحته   وترتج منه اخريات المغـارب
اذاخاض بحراً لم تبق صـدوره   لامجـازه فى البحر نغبة شـارب
وان رام براً لم يدع سرعانه   لسـاقته فى البر موقف سـارب

[١] آلتنجى بيتك ايكنجى مصراعى راغب پاشا ايله اسعد افندى نسخه‌لرنده شويله‌در: (يخالط الورق البيض الدنانير)
مذكور ايكى نسخه‌ده آلتنجى بيتدن صوكره شو بيت وار :
وفى الوهاد زرابى بث كما   على الاكام حبيرالوشى منشور
بو صورتده اياصوفيه نسخه‌سنده‌كى يدنجى بيت مذكور ايكى نسخه‌ده سكزنجى بيت اوليور

چون نطاق برخصر ونجاد بر نحر برارزنجان محيط كشتند وچون نمل ورمل درمرابع ومزارع منتشر كشتند ومانند جراد وقراد بر زروع واشجار افتادند وسنابل وفواكه آن فرو ريختند واوراق واغصـان آن درهم شكستند وباخاك يكسان كردند عمـارت سوختند وعقارات درهم كوفتند ومدت يكماه برين منوال مى تراشيدند ومى خراشيدند ومى كندند ومى افكندند تااوديه ازمجر وبسـاتين ازنجم وشجر خالى شـد ومجموع آن رباع وبقاع قاعاً صفصفاً كشت وازهار وانهار بمهامه وتقار مبدل شد وازقصور وارائك جزرسوم واطلال نمـاند وامير مطهرتن كشفوار سر دركريبـان ادبار كشيده بود وچون كفتار درمضيق انحصـار وانكسار كرفتارمانده ودست ازجان وخان ومان شسته وعمر وزندكانى را وداع كفته چه كام نهنك اجل كشاده مى ديدوراه خلاص ونجات بسته

وچون ولايت ارزنجان بلفها ولفيفها مستأصل شدوسهول وحزون وكوه وهامون آن خراب وباير كشت سلطان آن نواحى را تاحدود « پايبرت » بـ « احمدبك » تفويض فرمود وازراه « قراحصار » سربلندوكامكار متوجه سيواس شد وبوقت معاودت اكثر مواضع قراحصار لكدكوب عبورمراكب وپايمال مرورمواكب كشت

ووالى آن بقعه « مَلِك احمد » كه بقوت وشـوكت اميرمطهرتن اسـتظهار نموده بود وهوا وولاى او اختيار كرده چون استيلا واستعلاى سلطان برومشاهده كردوقصـور وفتوراو معاينه ديدودانسـت كه ابراو آبى وآتش او تابى ندارد وموج او حبابى وبحراو سرابى بيش نيست تمسك بذيل دولت سلطان كردوالتجا بحماى حمايت وفناى عنايت او نمود وفرصت نعم البدل غنيمت شمرد وپسر خودرا باتنسوخات لايق وخدمات شايسته در صحبت بعضى ازاقارب ونواب بحضرت فرستاد وازتقصيرات كذشته استعفا واستغفار نمود وعهد وميثاق مجدد كردانيد

وچون قضايا برين نسق تمشيت يافت ومصالح درسلك سداد انتظام كرفت واعدا مقهور واوليا مسرور كشتند سـلطان دركنف اقبال وضمان فضل ذوالجـلال بحدود سيواس نزول كرد وبتنسيق سائرمهام ومصالح اشتغال نمود

ودران اثنامتواترازوالى « كماخ » قصـاد مى رسيدند وازامير مطهرتن تظلم مى نمودند وشكايت مى كردندكه شب وروز برولايت ما تاخت مى كندونهب وقتل وغارت مى فرمايد وبخرابى واستيصال مسلمانان مشغولست وماغيرازان دركاه پناكاهى نداريم وبنده وخدمتكاريم

وچون آن استغاثت بغایت رسید وآن استجارت بنهایت انجامید وایشان اعتصام بفتراك این دولت کرده بودند وبحراست وحماست آن استظهار جسته سلطان را بر ذمت همت واجب شد تدبیر کار ایشان کردن وآن بیچارکان را از عقدهٔ نکال وعقلهٔ عقال آن متغلب رهانیدن چه در مذهب نام وناموس مکروه ومحظور شناخت که جمعی را که درزیر علم دولت او آمده باشند ودست دردامن اعتنا واهتمام اوزده درچنك تطاول دشمن اسیر بگذارد ودر کشاکش شدت ومشقت ذلیل وعلیل رها کند وبر شناعت آن معرت ومنقصت رضادهد وساکت شود

شعر

ذهوب من العلیاء فی کل مذهب　　وهوب لما یجوی غداة نهوب
منوع لاطراف الممالك حافظ　　جموع لاشتات العلاء کسوب

وباوجود قرب عهد بحرکات مترادف وعزمات متوالی که دران ایام متواصل ومتتالی بود وتعب ونصب جیوش وخیول وتمادی رحلت ونزول جهت تسکین نوایر شر وعدوان وترفیه مسلمانان قرار وآرام حرام شناخت وخورد وخواب محظور شمرد وعنان حرکت بسمت ارزنجان معطوف کردانید

وچون منزلی چند قطع کرد از والی کماخ قاصد رسید وعرضه داشت که « ولد قتلغبك امیر عثمان » با برادر مخالفت کرده ازو برکشت وبرولایت کماخ هجوم کرد وازقتل وغارت وخرابی مسلمانان هرچه بدتر بظهور می رساند وببسط شر شر وبث فساد وبیداد مشغول است

چون ازین حال شعور یافت لشکر بصوب « عثمان » کشید وبسرعت تمام روی بدفع او آورد وآن مفسدان ازدور که غبار عساکر منصور مشاهده کردند ووصول مردان میدان محقق دانستند طوارق خوف وخطر ساحت سینهٔ ایشان فروکرفت وبوارق وجل ووهل خرمن شوکت ایشان برهم سوخت وخاسر ومنکسر روی بهزیمت نهادند وهایم وحایر درمجاری سیول ومطاوی حزون وسهول افتادند وچون برك خزان ازباد وزان من کل فج عمیق متطایر کشتند

وچون عداوتی درمیان نبود وهرکز از ایشان حرکتی نامرضی بظهور نرسیده ودر هرحال دم ازهوا وولای سلطان می زده رخصت نداد که لشکر درعقب ایشان روند

وضرری بدیشان رسانند بل که یکی را ازخواص حضرت فرستاده مراسم صیانت واستمالت ارزانی فرمود وبعنایت وتقویت کلی استظهار بخشید وبمخیم باز کشت

وبصوب ارزنجان برسبیل تنزه وتفرج هرروز ازفضایی بفضایی تحویل می کرد وهروقت ازمنزلی بمنزلی انتقال می نمود ولشکر چون ابر ثجاج وبحر مواج افواجاً بعد افواج متعاقب یکدیکر می رسیدند ودر دائرهٔ سواد حشم متراکم می شدند

تا بحدود « آقشهر » نزول افتاد وبرتوالی وتعاقب از والی کماخ قصاد می رسیدند ومی کفتند « امیر مطهرتن » لشکر ساخته متوجه قتال ونزالست و « ملك احمد » بظاهر اکرچه بااین حضرت مواتاتی می کند وموافقتی می نماید امادر واقع باامیر مطهرتن متفق است وطرف اودارد

وامیر مطهرتن زبان بند مردم را ازشهر بیرون آمد وازمضیقی در مضیقی می رفت چه قوت مقاومت نداشت ودر کوههای ارزنجان ازمعقلی بمعقلی می جهید ودرانتظار مراجعت سلطان تعللی می کرد وروز کاری بلیت ولعل می کذرانید وبتمنای انکشاف آن غمت وانقضای آن شدت ومحنت روز بشب رسانید

وچون اودائم درکوه وکمر می کشت ورای جنك وروی صحرا نداشت وسلطان را باسپاهی کران ولشکری انبوه وصول بدان مواضع متعذر ودخول دران مضارب ومسارب ناممکن رای جهان آرای بران جمله قرار کرفت که بافوجی ازخواص بطرف « پایبرت » توجه نماید وجمهور لشکر بتاخت وغارت ونهب وتاراج مشغول شوند ودر تخریب وتقلیع ولایت ومواضع او سعی بلیغ وجهد جهید بتقدیم رسانند

تا از ان تحریش وتشویش حمیت دامن کیر او شود وعصبیت اورا برانکیزد وازورای احجار بمیدان پیکار آید وازمکتنف اشجار بمعترك کارزار اقدام نماید شرط محاربت ومقارعت تقدیم یابد ومقتضای قضای الهی ومقدور قدر نامتناهی بروفق ارادت حق ومشیت مطلق بظهور رسد والا لشکر درغارت باشند وقضیه چنان باشد که کفته اند

شعر

الناس فی هو سانهم　　والدب یرقص فی الجبل

وچون مدت تاخت وغارت متمادی شد وایام نهب وتاراج متطاول کشت وتخریب وتعذیب

مردم بغایت رسید وایذا واضرار خلایق بنهایت انجامید وقضیه بافراط ومبالغه پیوست امرا ونواب امیرمطهرتن بضجیج وعویل برخاستند وباتفاق پیش اوشتافتند وپردهٔ ادب وآزرم ازپیش برداشتند وزبان بعتاب وملام بکشادند وکفتند هرشغل را طریقی وهرعمل را شرطی وآیینی معین ومقرراست وتوامروز امیر وفرمانده این مملکت ومقوم ومدبر امورجمهوری وتدبیر معاش ومعادخلق بسعی واجتهادتو منوط ومتعلق است وحال رعیت وولایت محتاج بشرح نیست که برچه منوالست وهمه درچوب وشکنجه ومطالبه ومصادره اسیر وکرفتارند اکنون درین کوهها کشتن ومردم را درعذاب عظیم وعقاب الیم کذاشتن نه شرط شهریاری ومردم داریست یاقدم درنه تادست وپایی بزنیم یادستوری ده تاسرخود کیریم

بیت

یابه ازین درکنف خویش کیر یا ادبی کن که سر خویش کیر

امیر مطهرتن چون آن توبیخ وتشنیع بشنید ومحقق دانست که بسبب تقاعد ازجنك واضاعت نام وننك امرا ولشکریان ازونفور ونامید شده اند ودلها بروآشفته ومتغیر کشته واکر دستی نخواهد جنبانید وحرکتی نخواهد کرد همه ازو برخواهند کشت وملك ودولت ازدست خواهد رفت پس بضرورت طوعاً اوکرهاً روی بکار آورد واختیاراً اواضطراراً عزیمت مقاومت مصمم کردانید وترتیب لشکر داده بموضع «پلور» نزول کرد

وچون این خبر بسلطان رسید «امیرسعدالملك» وجمعی که آن جای رادیده بودند وبر مداخل ومخارج آن وقوف کلی یافته کفتند عرصه بغایت هموارست وفضایی وسیع دارد وجنك را قابل ومناسب وبرحرکت وتوجه غلو کردند ودرانتهاض وارتکاض استقصا نمودند

وچون قلت عدت وعدت «امیرمطهرتن» هم معلوم ومشهور بود وجبن وخور اوشایع ومستفیض نوکران ولشکریان نیز براقدام ولوع می نمودند وبجنك رغبت می کردند

وسلطان ازسرعت وعجلت که عاقبتی ملوم وخاتمتی مذموم دارداندیشه می کردومیخواست که بصبر وتمکن درقضیه خوض کندکه (بالتأنی تدرك الفرص) ودیکر آنك دران

شبهاخوابی چندکه ازان برتشویش وپریشانی استدلال توان کرد دیده بود ونمی خواست که درکار استعجال نماید واز طیش وخفت محترز می بود وارادت چنان داشت که بسکینت ووقار بقمع وقلع دشمن اشتغال نماید وازمنهاج صبر وسکون عدول نمایدکه (وان تصبروا وتتقوا فان ذلك من عزم الامور)

اما چون کافهٔ امرا وعامهٔ عساکر ازین معانی غافل بودند وفکر ایشان ازادراك مضار ومنافع آن قاصر وجمله برمسارعت ومبادرت یك زبان وهمداستان وردع ومنع همه متعذر سلطان نیز بروفق رای ایشان توجه نمود وتعبیهٔ عساکر کرد ومیامن ومیاسر بیاراست ومقانب ومناسر مرتب کردانید وروی بدشمن نهاد وکفت

فارسیه

بکوشیم واز کوشش ما چه شود کز آغاز بود آنچ بایست بود

ولشکر ازبالای کریوه برایشان فرو ریختند

وچون زمانی بکذشت غلغله درسپاه افتاد وکفتند لشکر امیر مطهرتن منهزم شد ومقدمات عساکر درخیام ایشان افتادند وبغارت مشغول شدند وسپاهیان چنانك عادت باشد ازهرطرف عنان ریز کردند وبرقصد نهب وغنیمت مبادرت می نمودند وبریکدیکر مسابقت می جستند تا این معنی بتواتر پیوست وخاص وعام تصدیق این خبر کردند وخواطر بران ساکن ومطمئن شد ولشکر بیکبار عنانها رها کردند وبصوب مخیم ایشان می تاختند

وحال آنك این خبر غیرواقع بود وامیرمطهرتن بالشکرخود مجموع ومرتب استاده ودرمیان ایشان ومقدمات لشکر سلطان جنك واقع شد، ودرمیان جویی آب که بصعوبت ازان عبور می بایست کرد حائل

وچون اوائل سپاه بدیشان رسیدند ودیدندکه ایشان برجای خود ثابت اند بعضی خودرا برایشان زدند وبقتل آمدند وبعضی مجروح کرفتار شدند وبعضی دیکرکه یکجهت نبودند وغدر وخیانت درضمیر داشتند روی بکریز نهادند وجمعی که رجولیق داشتند ورعایت ناموس را جنك کرده بودند ودست بردی نموده بعداززمانی بسلطان ملحق شدند

وسلطان درغلوای آن‌حال عنان بازکرفت وقریب بساعتی توقف کرد تابعضی ازلشکر بروجمع شوند وبردشمن حمله برده تدارك آن واقعه کند وتلافی آن وهن وفتور بجای آورد

چون هرج ومرج درلشکر افتاده بود واختلاف کلمه واقع شده وبدین توهم مجموع روی بانهزام نهاده آن مقصود متمشی نشد وهیچ کس باسلطان موافقت نکرد

ومخالفان چون حالتی چنان‌که درعمر خود بخواب ندیده بودندو بخت وبازوی خودآن کمان نبرده وامید نداشته برحسب اتفاق وقت واقتضای حال مشاهده کردند بعدازخیبت آمال وتباهی احوال جان رفته بقالب ایشان باز کشت وقوت وجرأتی که نداشتند ایشان راحاصل شد ولکام ریزکرده تنك درآمدند

سلطان چون تنهاماند ودیدکه ازلشکر وحشم وانصار واعوان متنفس باونماند ومجال اجتماع واحتشاد تنك شد وفرصت تلافی فوت کشت وقضابر خلاف رضا نازل شدوتقدیر برعکس تدبیر بظهور رسید ونص آیت (ویوم حنین اذاعجبتکم کثرتکم فلم تغن عنکم شیئا) برمنصهٔ وقت جلوه یافت بضرورت عنان بصوب سیواس معطوف کردانیدو کفت

شعر [۱]

۱ اکر محول حال جهانیان نه قضاست — چرا مجاری احوال بر خلاف هواست
بلی قضاست بهرنیك وبدعنان کش خلق — بدان دلیل که تدبیر هـای جمله خطاست
کسی زچون وچرا دم نمی تواند زد — که نقش بند حوادث ورای چون وچراست
بدست ما چوازین حل وعقد چیزی نیست — بعیش ناخوش وخوش کررضادهیم رواست
که زیر کنبد خضرا چنان توان بودن — که اقتضای قضاهـای کنبد خضراست

وچون قرة‌العین وقوة لظهر سلطنت «شاه‌زاده علی چلبی» انبته‌الله نباتاً حسناً دران جنك ملازم رکاب هایون بودودشمنان ازاطراف محیط سلطان جهت استخلاص او درعقب لشکر مانده جنك کنان می آمد تااورا ازان معرکه بیرون آورد

۵ وچون مخالفان ازقفا منقطع کشتند وامنی بحصول پیوست لشکریان براههای مختلف پراکنده شدند وکمان آنك چون بحدود ولایت «ملك احمد» وصول افتد امن کلی

[۱] مؤلفك عادتی وجهله (شعر) یرنده (فارسیه) اولمق دها مناسب ایدی

حاصل کردد بدین سبب بعضی پیش رفتندوشب درآمد وچون روزشد ازلشکرقرب سیصد سوار باسلطان مانده بود

وچون «ملك احمد» ازان واقعه خبریافت وحقد وعداوت درضمیر کامن داشت فرصت لئیمانه دریافت وباسوار وبیاده برسر راهها شتافت وازلشکریان هرکرا می‌یافتند برهنه کردند ودران مضایق نیزجنکها واقع شد

وازجمعی که باسلطان بودند بعضی که ازحلیهٔ مردی ومردمی عاری بودند وبرمحك وفا ومروت ناقص عیار ویاران شیرین وچرب بودندنه حریفان طعن وضرب دروقت کار وهنکام کارزار سلطان‌را بدشمن کذاشتند وراه هزیمت برداشتند

وآنها که ازفتوت نصیبی داشتند وحقوق نعمت وتربیت می‌شناختند بردشمن حمله می‌بردند وجان فدامی کردند وآن‌روز درمعاطف آن‌آجام ومطاوی آن اغصان‌وافنان بکرات حرب واقع شد وجنك قائم کشت

وچون نمازپیشین‌شد باقشهر رسید وآن‌شب دران حوالی نزول کرد وصباح بقلعهٔ «برطلوش» رفت وامن تمام حاصل شد

وبا«امیرسعدالملك» قرار رفت‌که اوازه«آقشهر» حرکت نکند تاچون سلطان بسیواس رسد ازجملهٔ لشکری که ازان‌سفر تخلف کرده بودند جمعی‌را بمدد اوفرستد وبرین شرط متوجه سیواس‌شد

وچون بنواحی شهر رسید ازعساکر مقدارپانصدسوار فراهم آمده‌بودند باآن کوکبه درشهر آمد واهالی ومشاهیر بلد بتقبیل رکاب همایون مبادرت نمودند وبرسلامت ذات بی‌همال مواجب حمد ذوالجلال بتقدیم رسانیدند وبقای وجود سلطان‌را که اصل باب وسردفتر حساب است فتحی تازه وغنیمتی بی‌اندازه شمردند

وشبهه نیست‌که حیات عالم وبقای بنی آدم بوجود شریف وعنصر لطیف پادشاه وقت‌منوط ومربوطست ونظام امور وصلاح جمهور بذات بزرکوار وکوهر نامداراو موقوف ومترتب چه‌مادام‌که ظل‌ظلیل رافت وعاطفت اودرعرصهٔ عالم مبسوط وممدود است‌ومهر منیر معدلت ونصفت اوبربسیط خاك‌تابان ودرخشان انواع موجودات در راحت اندواصناف کائنات‌در انس واستراحت ونعوذبالله اکرناکاه سریر دولت‌از زیور وجود پادشاه عاطل کردد وعرصهٔ مملکت ازاوامر ونواهی حراست وسیاست خالی‌ماند حالها تباهی پذیرد وکارها روی‌در تراجع نهدونظام منحل ورسوم وقواعد مهمل کردد

ودست تغلب وتسلط درميان آيد وفتنه وفساد قائم شود وعالم ويران وامور بى سامان كردد وحال بانقطاع نسل وانتفاى نوع سرايت كند چنانك بيان نبوت ازان تعبير مى كند كه (وقروا السلطان وتحابوه فانه عزالله وظله اذا كان عدولا)

وبرارباب دين ودوات پوشيده نباشد كه اكرسلطان را دران نهضت عثرتى واقع شد ودران ضربت كبوتى روى نمود و «امير مطهرتن» را اززند شحاح آتشى جهيد وازمهب معوج نكبايى وزيد وصورتى كه درحساب نداشت بحكم وقت حادث كشت ونقشى كه درخيال اونبودبى اقتدار واختيار او برسبيل اتفاق ظهور يافت ازانجا كه عجايب امور الهى وغرايب قدرت نامتناهيست كه وقتها عنان قضانه بسمت رغبت ورضا تابد ومركب استغنا برعكس مرادومبتغا راند چندان بديع وبعيد نيست وهيچ دولت وملت ازمثل اين هفوت وزلت مفروز ومحروز نبوده چه عقلاى فاضل وحكماى كامل كه كرم وسرد ايام چشيده اند وحقايق امور بديدهٔ بصيرت ديده حرب را بدلو تشبيه كرده اند كه كاه ازآب مملو آيد وكاه تهى كه (الحرب سجال)

وسلطان چون بكمال عقل و حكمت آراسته بود وبوفور رشد وهدايت برسرآمده وبحقيقت دانسته كه هيچ كل بى خارى وهيچ خمر بى خمارى نيست وهر بدر را محاقى وهر كوكب را احتراقى لازم وثابت است وخيروشر ونفع وضر همه ازيك ممر ومصدر مى آيد وفاعل آن جمله جز واحد قهار وقادر مختار كه مالك ازمهٔ انام وآخذ نواصى واقدام است كسى ديكر نه وزيد وعمرو بمثابت آلات وادوات بصدقى خالص ويقينى صادق آن جام تلخ مذاق در كشيد وروى ترش نكرد وآن قدح دردآميز بنوشيد وچين در ابرو نياورد وكفت

بيت

بيا تا هرچه هست ازدست محبوب   بنوشيم ارهمه زهرست اكرنوش

وباوجود آنك حادثه عظيم وواقعه بغايت اليم بود زلزال آن بلبال كوه وقار سلطان از جاى نجنبانيد ووحشت آن دهشت پاى اصطبار واحتمال اونلغزانيد وتغير وتحير درظاهر وباطن اوراه نيافت وبررسم معهود وطريق مألوف بادلى منبسط وصدرى منشرح ايام بعيش وعشرت مى كذرانيد واوقات بنشاط ومراح مستغرق مى داشت وبرخلاف جاهلان خام وعاميان كالانعام كه بهربادى چون ابراشك حسرت افشانند وچون رعدناله وفرياد برآسمان رسانند

شعر

لله در الحادثات فانها   صدأ اللئام وصيقل الاحرار

ومن بنده درحدوث آن حادثه ووقوع آن واقعه اين شعر انشا كردم وبرسم خدمت درحضرت فلك رفعت بعز عرض رسانيدم

شعر

الا ياقاهر الاعداء صبرا   على ماجاء من قدر متاح
فان الدهر طرف ذوشماس   عسير القود اولع بالجماح
ان اجترأ العدو عليك رعباً   فقد يعدوالكشوث على الطلاح
ولوا عرضت عنه من احتشام   فيحترز الجواد من النباح
فلا عاران انكلت سيوف   حداد عند معترك الصفاح
ولاحرج ان انفلت نصول   مذربة بمشتجر الرماح
ولاتثريب ان نار وميض   ذكت يوماً من الزند الشحاح
وانت ولواحاط بك الاعادى   كطود لايزعزع بالرياح
وبحر لايكدر من هياج   وصخر لايقلقل بالنطاح
فمابال العدو يتيه جهلاً   أيطمع بعد ذلك فى الفلاح
وهل عيش لكبش ثار غيظاً   بليث حديد الناب شاح
سماء المجد تصحو عن قريب   فتلقاها مشعشعة النواحى
وتعصف ريح بأسك عن هبوب   شديد الجرى مرتفع الصياح
فتجمع ماتفرق بانتهاض   وتصلح ماتخرق بالكفاح
ستبليهم بلاءً مدلهماً   بجيش لهذم لجب رداح
وسوف تصول منتقماً عليهم   وتجعلهم كعصف فى القراح
وتكسرهم وتأسرهم جميعا   وترغم انف ذاالزمن الوقاح
فلا تشمت بك الاعداء هماً   وشمر للبشاشة وارتياح
وطب نفساً الكور بعد حور   وابشر بالميامن والفلاح

ولا تأسوا على ما فاتكم اذ — عليكم ليس شیٔ من جناح
ولاتركن الى ضيق وبادر — الى روح وريحان وراح
ودع للناس عنك الهم واشرب — سلاف الكرم من كاس صراح
هموم الدهر ضاربة تعاون — عليها باغتباق واصطباح
وما يجلو عن القلب الرزايا — كراح من يدى غيد ملاح
فدنيانا ومافيها سريعاً — باجمعها تروح الى البراح
فلا زالت عليك مدى الليالى — جنود الفتح باسطة الجناح

وسلطان بجبر منكر وجمع منتشر اشتغال نمود وباستحضار بقايای عساکر واجناد مثال داد وحکم جهان مطاع باطراف متطایر کردانید وارکان دولت واعیان مملکت هریك وظایف خدمات شایسته بتقدیم رسانیدند ودراندك مدت بسیاری مراکب واسلحه وآلات وادوات حرب وغیر آن ازهرجنس فراهم آمد ورونق وجمعیت تمام روی نمود واموال واجناس فراوان بحصول پیوست

و«امیرمطهرتن» بران مقدار فرصت که بحسب حکم وقت واتفاق حال اورا روی نمود چنانك عادت بی‌بصران وکوتاه نظران باشد مقتضای خست نفس ولوم ظفر بظهور رسانید ومعتمد سلطان را که پیش ازان وقعه برسالت رفته بود ومقید ساخته دران وهله برهنه بی‌اسب وجامه پیش سلطان فرستاد ومکتوبی مشتمل برشماتت وشادکامی واظهار بطر واشر چنانك دروقت ادراك ملایم ازلوازم طباع لئیمه تواندبود بردست اوارسال کردانید وبحدود «آقشهر» نزول کرد

و«امیرسعدالملك» کوچ کرده بنواحی سیواس آمد ونمود که «امیرمطهرتن» عزیمت برانجمله مصمم ساخته که قلعهٔ آقشهر را عمارت کندوببرادراو «امیر ضیاءالملك» که پیش اوبود تفویض کرداند وآن حدود درتحت تصرف آرد

سلطان چون این خبر بشنید باستجماع لشکر واستعداد آلات وادوات حرب قصاد باطراف دوانید واسب واسباب بی‌دریغ برعساکر تفرقه کرد ودرمدت یك هفته لشکری انبوه وسوادی بشکوه فراهم آورد ومرة بعداخری عزیمت جنك مصمم کردانید

وچون «امیرمطهرتن» خبر توجه سلطان بشنید ودیدکه درحدود روزی چندتدارك

حال وتلافی اختلال بروجهی اکمل کرد وچون شیرغران ونهنك دمان روی بدوآورد نطاق نیت وعزیمت سست کردانید وقدم اقدام واقتحام بازپس نهاد وازعمارت قلعه وتجدید آن تنزل کرد وبسرعت تمام بارزنجان معاودت نمود

وچون آن خبر بسلطان رسید وایام زمستان بود وبرف وسرمای عظیم ودروب وشوارع منقطع وهضبات وعقبات مسدود رای رزین وفکر دوربین بران جمله قرار کرفت که چون مهمی اهم وامری ضروری که اهمال آن بفساد حل وخیبت آمال سرایت کندازهیچ طرف سانح نیست آن زمستان اوزار حرب فروکشاید وتاوقت بهار باستراحت رجال ومراکب اشتغال نماید ودرتکثیر عدد وتوفیر عدد وتکمیل اجناد وترتیب انجاد جد واجتهاد بلیغ مبذول فرماید تادر اوان نهضت وحرکت رابط الجاش بی‌تردد واستیحاش روی بکار آورد

بنابرین مصالح مرسوم ومواجب عساکر اطلاق فرموده همکنان را اجازت دادوهرکس بمساکن ومواطن خود رفتند

«شیخ مؤید» که دران وهلت آمده درظاهر حال حفاوت ومهربانی اظهار می‌کرد برموجب اشارت بقیصریه مراجعت کرد وهمواره سلطان ازحرکات وسکنات اومخایل مخالفت واستبداد احساس می‌کرد ودلائل عصیان وطغیان معاینه می‌دید وازجمله یکی آنك چون سلطان بتفتیش وتفحص احوال انصار واعوان واتباع وحواشی خوض می‌کرد وازکیفیت قصد ونیت وعقیدت وسجیت هریك ووفاق ونفاق ایشان استفسار واستخبار می‌نمود ودربارهٔ بعضی که بخبث وخیانت وترك امانت موسوم بودند درخلوت بااومشورت می‌کردکه مصلحت چیست وجزا وسزای این طائفه بچه نوع می‌بایدداد اوتقلقل واضطراب آشکارا می‌کرد وبقمع وقتل آن زمره استقصا می‌نمود ودرتعذیب وتنکیل وتسمیر وتشهیر ایشان مبالغت می‌کرد وچون حکم جهان مطاع بامضای آن سیاست نفاذ می‌یافت پیش آن جماعت می‌رفت ورقت می‌نمود وکریه وزاری آغاز می‌نهاد وآن سیاست را برظلم صریح وفعل قبیح حمل می‌کرد وچنان فرا می‌نمود که اوبدان راضی نیست ودران باب مدخل ندارد وشکی نیست که مثل این دورویی ودوزبانی غیر غدر ونفاق ومحض طغیان وشقاق تواند بود چه محب صادق را باید که خفیه وعلانیه مطابق یکدیگر باشد وحضور وغیبت موافق همدیگر والا چنان باشد که شاعر کفت

شعر

تعصی الولی وانت تظهر حبه　　هذا محال فی القیاس بدیع
لو کان حبك صادقاً لاطعته　　ان المحب لمن یحب مطیع

ودران زمستان که سلطان را درسیواس اقامت حاصل شد باوجود تزحم اشغال وتراکم اوضاع واحوال وتدبیر ممالك وضبط مناهج ومسالك وشواغل صادر ووارد وعوایق خارج ووالج درخاطر خطیر که مهبط انوار عقول ومطرح شعاع معقول ومنقول است خطور کرد که کتابی در کشف حقایق اسرار عبادات تصنیف کند ودربیان دقایق وغوامض آن تألیفی پردازد مرتب برقواعد علم تحقیق واصول آن واشارت بظاهر وباطن وحقیقت ومجاز هریك وتفسیر وتوجیه نکات ودقایقی که دران جمله مرموز ومرکوز است وبقریحهٔ صافی واجتهادی وافی وبصارتی کامل ومهارتی شامل ومجالی فسیح ودستگاهی وسیع درفنون عقلی ونقلی وقیاسی وبرهانی وکسبی ولدنی روی بابداع واختراع آن آورد ومتوجه تصنیف وتلفیق آن شد

ودراوقات فراغ ازتنظیم امور وتنسیق مصالح جمهور وتوضیح مناهج دین ودولت وترتیب مهام ملك وسلطنت وقضای حوایج وادای فرایض که وقت آسایش وهنگام استراحت بود بتقریر وتحریر آن کتاب اشتغال می‌نمود ودرانشا وتسوید آن شروع می‌کرد وباناملِ افکار پرده ازچهرهٔ ابکار معانی بر می‌داشت وبرصحایف اوراق می‌نگاشت واز مصباح عقل راهنمای انوار فیض الهی اقتباس می‌کرد وازاوکار خواطر دقیقه کشای طیور حکم نامتناهی اقتناص می‌نمود وبواسطهٔ براق توفیق برمعارج (اسری بعبده لیلاً) عروج می‌کرد وازمعلم (وعلمك مالم تکن تعلم) علوم قدسی الهام می‌یافت ودرخلوت (ابیت عند ربی) صهبای صفا نوش می‌کرد وازنغمات (اذناداه ربه) اسرار معارف بگوش هوش حریفان می‌رسانید

گوئی هرنکتهٔ شیرین که ازینبوع خاطر استنباط می‌کرد شربتی بود از آب حیات که درکام جان مستفیدان می‌ریخت ودلهای مرده بدان زنده می‌گردانید وهرگوهر ثمین که ازبحر طبیعت استخراج می‌نمود چراغی بود افروخته که پیش متعلمان می‌نهادو چشم بصیرت ایشان را ازفروغ آن روشنائی می‌داد هرلطیفه ازلطایف آن بکری بودعذرا که

دست افتراع هیچ خاطب باذیال عصمت او نرسیده بود وهرنادره ازنوادر آن سری بود معما که انگشت فکر هیچ دانا عقدهٔ مشکل آن نگشود

شعر

ای زرشك مقاطر قلمت　　غرقه درآب گشته درخوشاب
علمارا بخدمت تو ملاذ　　فضلارا بحضرت تو مآب
درکمانت نبوده هیچ خطا　　بر زبانت نرفته غیر صواب
عقل هرمشکلی که کرد سؤال　　داد کلکت بنیم نکته جواب

ودر حدود بیست روز رسالهٔ تألیف کرد معتبر وقانونی ترتیب داد مفید ومختصر محتوی برذکر خفایای اسرار عبادات ومشتمل برشرح خبایای اغراض فرائض خمسه وبسط اصول وفروع وصور ومعانی آن بطریق علم کشف ورسم بعبارتی روان تر ازآب زلال وسیاقی لطیف تر ازنسیم شمال اعجازبیان بایجاز کلمات مشفوع وبلاغت معانی بافصاحت الفاظ مزدوج ومجموع تباشیر (ان هوالا وحی یوحی) ازسیاق تراکیب آن لایح ورواِیح (وماینطق عن الهوی) ازمطاوی معانی آن فایح وعجایب عوالم عقول ونفوس درفحاوی مبادی آن مجمل وغرایب آفاق ملك وملکوت درمضامین مسائل آن مدرج ومفصل

بیت

یفجر ینبوع السلاسة لفظه　　ولکن معانیه لها السحر یسجد

ومن جهت برهان این دعوی وتبیان این معنی خطبهٔ آن کتاب راکه جامع اصول مبدأ ومعاد وحاوی فنون سداد ورشاد است ومضمون کتاب مجملاً درالفاظ وجیز وعبارات بلیغ آن مضمر ومقرر ایراد کردم وبرسبیل تیمن وتبرك جواهر زواهر آنرا واسطة لعقد این نجاد وقرة لعین این سواد ساختم تاجمعی که ازبوستان فصاحت بوی برده باشند ودرمیدان بلاغت وبراعت گوی ربوده چون دررقت الفاظ ودقت معانی آن تأمل کنند وعذوبت آن بحاشهٔ ذوق سلیم وطبع مستقیم دریابند ازحسن تقریر وتحبیر آن

برکمال طراوت وطلاوت باقی استدلال کنند وبدانندکه سحر مبین بل نفثهٔ روح امین ویدبیضا بل شفای مرضی است

وهی هذه

بسم الله الرحمن الرحیم وماتوفیقی الابالله علیه توکلت والیه انیب رب الهم وتمم

الحمدلله الذی هاجت ریاح رحمته فماجت بحارفضله وجوده وقذفت الاعیان الکیانیة الی الساحل فجعلها مظاهر وجوده وخلق آدم علیه السلام احدیة جمع جمیعها وامر الملئکة بسجوده واشهد ان لا اله الا الله وحده لاشریک له شهادة من استصحبها کل الاطوار فی سفرتی صدوره وروده واشهد ان محمداً اکمل الکمل عبده ورسوله المبعوث لتکمیل مطیه وتذلیل عنوده صلی الله علیه وعلی آله واصحابه صلوة مخلدة بخلوده امابعد فان الله تعالی خالق ماکان ومایکون قال وقوله الحق (وماخلقت الجن والانس الالیعبدون ماارید منهم من رزق وما ارید ان یطعمون) ومن کان من اولی الابصار والالباب فلایشک فی قوله تعالی (ان احسنتم احسنتم لانفسکم وان اسأتم فلها) ولایرتاب وقدبدالی بالهام من الله تعالی ان احقق هذا الباب علی طریقة اهل الکشف من الاولیاء والاحباب ولااخالف فی ذلک قواعد علماء الرسوم والاصحاب من غیران اتعاون فی ذلک الابکتاب الله وسنة نبیه بکتاب وامیز فی ذلک القشر من اللباب والبخت من العراب واسمی مااؤلف فیه « اکسیر السعادات فی اسرار العبادات » فشرعت فیه والله المستعان فی جمیع الحالات وصدرته بما یتوخاه من المقدمات المقدمة الاولی فی بحث الوجود المقدمة الثانیة فی ترتیب الایجاد المقدمة الثالثة فی حکمته ثم اشرع ان شاء الله تعالی فی اللوایح الغیبیة فی باب العبادات سائلاً من الله تعالی ان ینفع به ذوی الحاجات انه المتکفل باجابة الدعوات

توجه سلطان بطرف ارزنجان وانهزام « امیر مطهرتن » وعمارت قلعهٔ « آقشهر » ووصول « امیر ضیاءالملك » ودیکر حالات وواقعات

وچون ایام شتا بانسلاخ رسید وکردش لیل ونهار پرده ازغرهٔ بهار برانداخت ومخدرات ازهار نقاب ازچهره برکشادند وبلبلان شیدا نوا ازمقام نوروز آغاز نهادند وجمشید

خورشید روی بتختکاه بهرام آورد وعرصهٔ عالم تازه وخرم شد وهوا از سمت اعتزال بصوب اعتدال کرایید سلطان بعزمی صحیح وسعیی نجیح وباعی طویل وجاهی عریض روی بانتقام امیر مطهرتن نهاد وباستجماع اجناد واستعداد سلاح وعتاد وترتیب عدت وعدت فرمان داد

و « امیر مطهرتن » کرة بعداخری بعمارت قلعهٔ « اقشهر » وتسلیم آن بـ « امیر ضیاءالدین » توجه نمود

وچون سلطان بران قصد واقف شد متأهب قتال ومتشمر قراع ونزال کشت وواثق بفضل رحمانی بامکنت وشوکت وافرولشکری ضافی وضافر بمناهضت بیرون آمد وبمناصبت ومغالبت مسارعت نمود ومقدمات سپاه راجهت استظهار بصوب « سعدالملك » روانه کردانید

وامیر مطهرتن چون خبر وصول عساکر منصور بامیر ضیاءالملك وتوجه سلطان درعقب استماع کرد مخایل جمود وخمود برناصیهٔ اوظهور یافت وزلازل خوف وروع برجوارح اومستولی کشت وعزیمت عمارت قلعهٔ « اقشهر » منفسخ کردانید واحجام براقدام اختیار کرد وستیز بکریز مبدل ساخت وبعلت ورود ایلچی « تمور » بارزنجان روی بهزیمت آورد وبوسیلت آن عذر سقیم وشلتاق وخیم برجعت مسارعت نمود وجان ازمعرض هلاك بیرون انداخت

وکروهی از اراذل جنود واجایش جیوش که بجرأت وحمیت امیر مطهرتن مغرور بودند وبحماست ورجولیت او اعتقادی غیرواقع داشتند چون اعراض اوازمقابله ومقاتله مشاهده کردند وتخلف وانقباض او معاینه دیدند بقصوررای وفتور عزیمت اواقرار کردند وخور صریمت وخدر شکیمت او بتحقیق بشناختند ودانستند که مردنبرد وحریف رکض وطردنیست ومجالی که بحکم قضای لازب وقدر لابد اوراروی نمود اضغاث احلام ورمیة من غیررام بود

واوچون منهزم شده بقلعهٔ ارزنجان تحصن نمود سلطان باقشهر نزول کردوبعمارت قلعه وتجدید وتشیید آن مثال داد

و « امیر ضیاءالملك » چون امیر مطهرتن را نبض حمیت ساکن وعرق عصبیت نائم یافت ودیدکه نقش ایوان وشیرشادروانست باخود اندیشه کرد وکفت امروزکه قدح معلی وقصب السبق اورامیسرشد وروز مبارزت وهنکام مبادرت ومناجز تست بی مهارشت

وممارستی که اورا باغریم واقع شده باشد بمجرد خبر توجهی که ازو استماع کرده چنین ترسان وهراسان شد وپشت بدشمن داد وروی بهزیمت نهاد اگر روزی اورا پای در سنگی آید وشکستی روی نماید حال او چگونه باشد وکار او بچه منتهی شود وکسانی که در زیر علم او باشند از وچه طرف بربندند واز دولت او بکجا رسند

بیت

واذالم یکن من الموت بد فمن العجز ان تکون جبانا

این بگفت وعزیمت وصول بحضرت سلطان واستذرا بدرگاه رفیع وبارگاه منیع او که مربع اقبال ومنتجع آمال است مصمم گردانید وپسر خود «امیر قاسم» را که خلف صدق خاندان وخلاصهٔ دودمان بود با تنسوخات لایق وپیش کشهای رایق بحضرت روانه ساخت وخود با سائر اولاد واحفاد وقوم وقبائل متعاقب او روان شد

وچون بشرف مثول واصل گشت وبمواقف شریفه استسعاد یافت سلطان بطلاقت ولباقت هرچه تمامتر تلقی نمود وبمقدم او ابتهاج وانبساط افزود ودر تقریب وترحیب وتعظیم وتوقیر او غایت اشفاق واشبال واعزاز واجلال ارزانی فرمود واورا بدرجهٔ اعلی ومرتبهٔ والا مخصوص ومنصوص گردانید وقلعهٔ آقشهر را بعد از تکمیل وتشیید بدو تفویض فرمود وحل وعقد آن نواحی بدو ارزانی داشت

ودران وقت «شیخ مؤید» مکتوبی عرض کرد مضمون آنك منهیان از اطراف قرامان رسیدند وچنان انها کردند که جمعی از اهالی قیصریه عاصی وخاین گشتند وپیش اولاد قرامان قاصد دوانیدند که شهر مسیب وقلعه خالیست وهیچ مانع ومنازعی در میان نه اگر هوس قیصریه دارند هرچه زودتر بیایند تا قلعه وشهر مهیا ومستصفی بدیشان تسلیم کنیم که مجال به ازین امکان ندارد وفرصت خوشتر ازین دست ندهد

وصورت حال آنك این نقش را او انگیخته بود واین رنك او آمیخته ومی خواست که بدین حیله وتزویر خودرا بقیصریه اندازد وعصیان وطغیان پیش گیرد وغدر وخیانتی که در ضمیر داشت بظهور رساند

وچون سلطان بر باطن قضیه مطلع نبود ودر خبث دخلت وسوء سریرت شیخ مؤید وقوف نداشت ودربارهٔ او این گمان نمی برد اورا با لشکری که داشت بقیصریه منصرف گردانید

وبدین واسطه عزیمت ارزنجان وکفایت آن مهم درمحل تعویق وتوقیف افتاد وآن مرام که اهم مهام بود درحجاب تواری مستور ماند

پس رسولان «ملك احمد» را که جهت امیر مطهرتن باعتذار واستغفار آمده بودند ودر اصلاح ذات البین سعی می کردند وسلطان براخذ ثار وقلع آثار او جازم وثابت بود طلب داشت وبحکم ضرورت ومقتضای وقت سخن از نمطی دیگر آغاز کرد وگفت طریق آنست که ملك احمد سوگند یاد کند که عهد وسوگندی که پیش ازین باما منعقد گردانیده خلاف نکرده وبران راسخ واستوار است وظاهر وباطن او باما متفق ویکجهت است ودل وزبان درموافقتی که می نماید بایکدیگر مطابق دارد انگاه هرچه درواقعهٔ ارزنجان از نوکران ما ربوده از اسلحه ومراکب وغیر آن بتمام وکمال باز گرداند ومجموع را تسلیم کند وبعد الیوم بفضول وفساد وقطع طرق ونهب وغارت مسلمانان اقدام ننماید تا چون او برین جمله بتقدیم رساند واین شرائط را التزام نماید ما نیز ملتمس او مبذول داریم وهرآنچ مطلوب ومقصود او باشد ارزانی فرمائیم

ورسولان برین جمله مراجعت کردند

وچون او معلوم کرد که قضیهٔ قیصریه معترض شد وعنان عود بطرف سیواس معطوفست بعضی از شرائط را ملتزم شد ودر قبول بعضی تعلل کرد

وچون قضیهٔ قیصریه کای بود وتدارك وتلافی آن ضروری از انجا معاودت نمود وبنواحی سیواس نزول کرد

ودران وقت خبر رسید که «احمد بك» که بحدود ارزنجان رسیده بود بسبب استماع اخبار «امیر تمور» وتوجه او منزعج شده متوجه «دیاربکر» شد وبدین واسطه با ستفسار حال امیر تمور وتحقیق خبر او استقصا رفت

وخبر رسید که «احمد بك» بملطیه نزول کرد والتجا بشام خواهد کرد

وبعد ازان اعلام دادند که بـ «خَرِبُقون» آمد وبنهب وغارت اقدام می نماید وجمعی را از احشام شام ورعایای آنجا تاراج کرده روی بولایت سیواس دارد

وچون سلطان را محقق شد که مدار کار او بر حیلت وتزویر است ومی خواهد که با آوازهٔ امیر تمور مردم را از مواضع ومساکن خود تهییج وتخویف کند وآنچ مقصود اوست از تاخت وغارت بظهور رساند از حدود سیواس با آن مقدار لشکر که مجتمع بودند بصوب

اوتوجه نمود وبردفع شراو ازخلایق عازم وجازم شد وباحضار شوارد اجناد وعساکر فرمان‌داد

و «احمد بك» چون برنیت وعزیمت سلطان وقوف یافت ودانست‌که قصد اودارد ازنواحی سیواس بیرون رفت ومتوجه ارزنجان شد وازمنزل‌که کوچ می‌کرد سلطان آنجا فرومی آمد

تا ایلچی فرستاد وشفعاانکیخت وبربراءت ساحت‌خود دلائل کفت وبمتابعت وموالات درآمد ودوستی ویکجهتی آغاز نهاد

سلطان بقبول عذر اوتلقی نمود وانواع مکارم خسروانه دربارهٔاو مبذول داشت وجهت تحقیق صدق دعوی اودرمصادقت وموافقت اورا بخرابی ولایت «ملك احمد» اشارت کرد وبرقمع وقلع آن حدود کماشت

واو اظهار مخالصت ومودت رابوفاق یانفاق روی بران ولایت نهاد ودست بغارت وتاراج برکشاد وجمعی‌را ازیأجوج تراکمه بران دیارحواله کرد تابرموجب دواعی طباع شریره ونفوس خبیثهٔ خود شیوهٔ فساد وبیداد برداشتند وهمت بربث شررشر واثارت غبار ضیم وضرکماشتند وچون نمل وجراد وقمل وقراد درمرابع ومزارع آن ولایت منتشر شدند وازباغ وراغ ونجم وشجر اثر نکذاشتند

وسلطان بصحرای «اقشهر» نزول کرد وبازه ملك احمد» ایلچیان مترادف ساخت وبتضرع وتخشع درآمد وبتذلل واستکانت زنهار خواست

وسلطان همان قول وقرار اول پیش ایشان نهاد وشرطی چندکه فرموده‌بود ازعهد وسوکند واسترداد اسلحه ومراکب لشکریان وغیرآن اقتراح کرد واوبقبول والتزام آن جمله مبادرت نمود وسوکند یادکرکه ازعهد وسوکند ماضی نکردیده وبهیچ وجه خلاف آن نکرده ونخواهد کرد

وغرض وغایت درتصدیق آن سوکند دروغ‌که بتجدید منعقد کردانید آن بودکه اسب وسلاح نوکراز بارکرداند

وچون آن مأمول بحصول موصول شد وخاطر ازشواغل آن مهم فارغ کشت روی بتقریع وتعریك والی «کماخ» آورد وهمت براستیصال آن ولایت مصروف کردانید وبصحرای «چیت» نزول کرد ودرضمیر مخمرکه بعداز امضای آن عزیمت بمزاولت ومصاولت امیر مطهرتن اشتغال نماید وبدفع ورفع اوپردازد

پس لشکررا فوجاً بعد فوج برولایت کماخ‌فرستاد وهرناحیت‌را ازنواحی آن‌بکروهی تفویض فرمود ومدتی آنجااقامت کرد تاآن‌شغل نیز باتمام پیوست وآن مرام حاصل‌شد

وهمواره ازصوب قیصریه تصادمی رسیدند وتقریرمی کردندکه «امیر علاءالدین قرامان» که بخبث نفس وخلف سوکند ولوم‌ظفر وقبح‌سیر درعالم معروف ومشهوراست چون خبر اشتغال سلطان بتدبیرکار امیرمطهرتن وتعلق خاطر بمهمات آن اطراف استماع کرد فرصت غنمیت شمرد وبقصد قیصریه بیرون‌آمد وبخرابی ولایت مشغول است‌واز طرفی دیکر اتراك «قُنُق» و«اُوجُق» تاخت وغارت می‌آرند وقتل واسر رعایا می‌کنند وباتلاف باغات ومزروعات اقدام می‌نمایند و «شیخ مؤید» ازحرد وطرد ایشان قاصراست ومجال حرکت ندارد

وسلطان باوجود آنك ازمکیدت «احمدبك» وهجوم‌او برولایت سیواس ایمن‌نبود واثق بفضل آفریدکار بالشکری جرارروی باستیصال اتراك «قنیق» آورد وبارپاهی چون سیل‌عرم وبحر متلاطم برسر ایشان تاخت

وآن مفسدان طاغی ومتهتکان جافی‌را چون‌رق منشور وهبای منثور تارومار ساخت وتمام مال‌ومواشی وصامت وناطق ایشان عرضهٔ انتهاب ونهزهٔ اتلاف واستلاب کردانید واکثرخیل وحشم وخول وخدم ایشان‌در قیداسر وکمندقهر وقسر کشید وچندان‌غنیمت ازخیول واغنام وبهایم وانعام فراهم آمدکه جیب‌آفاق ازتزاحم وتراکم آن‌منشق شد وفضای بیابان ازاحتوا واحتمال آن‌بتنك آمد

وآن متغلبان‌که بحقیقت عفاریت جن وشیاطین انس‌بودند حایروهایم دربطون اودیه ومتون‌جبال آواره وپرا کنده کشتند وآن‌حدود ودروب ازغوایل‌شر وعوادی فتنه‌وفساد ایشان مصفاشد وسکان ومترددان آن اطراف ایمن وساکن بمهمات خود مشغول شدند

وسلطان ضافر وغانم بقیصریه آمدواهالی وموالی شهر باابتهاج واستبشار تمام استقبال نمودند وبراستیصال مفسدان واقبال رایات همایون شکرها کزاردند وبتقبیل رکاب عالی سرافراز کشتند و کفتند

فارسیه

ای خسروی که‌حکم ترا سروران‌دهر — کردن نهاده اند زهی مالك الرقاب
کام ازدهان شیر برآوردهٔ بسهی — احسنت شادباش زهی‌شاه کامیاب

و «شیخ مؤید» بوقت استقبال ملول ومتوهم پیش آمد وبخوف ودهشت تمام شرف دستبوس یافت بنوعی که آثار رعشه بر اعضای او محسوس بود

وچون سلطان بصوب شهر روانه شد وساعتی برآمد مکتوبی بیرون آورد وببشاشت واهتزاز تمام بدست سلطان داد مضمون آنك «محمد چلبی» انها کرده که «امیر علاءالدین قرامان» فردا برسر قلعهٔ «بروکوت» تاخت خواهد آورد

سلطان کمان برد که انبساط وانشراح او ازان جهت باشد که دشمن غافل وذاهل درنواحی ولایت آمد وچون صید سرکردان روی بدام بلا آورد وقیصریه ازغائلهٔ فساد او خلاص یافت وحال فرح وشادی او مبنی برحرکت وتوجه قرامان بود تاغدر وخیانتی که نسبت باسلطان درضمیر داشت بمعاونت ومظاهرت او برکار نشاند وعقوق وعصیان بظهور رساند

فی الجمله سلطان درشهر آمد وبرسر طرق وشوارع معتمدان فرستاد تا ازوصول سلطان خبر بقرامان نرسانند چه مسافت درمیان نیم روزه بود وصادر ووارد متردد

وبمحمد چلبی مکتوب فرستاد واورا بمیامن قدوم رایات همایون استظهار داد واستمالت فرمود

وبامداد عنان حرکت بصوب قرامان معطوف کردانید ودرموضع «بغوزکپری» نزول کرد ولشکر منصور چون جبال راسیات ورياح عاصفات کروه کروه متعاقب یکدیکر می‌رسیدند

تاخبر دادند که قرامان ازتوجه رکاب همایون خبر یافت وسپر ادبار وانکسار درپشت کشید وروی بفرار نهاد وچون دود ازروزن وسنك ازفلاخن ازحدود ولایت بیرون جست وبمسکن مألوف هزیمت کرد

و«محمد چلبی» ازتشویش وتحریش او ایمن وآسوده شد وازاعقاب لشکروأذناب حشم او اسب وسلاح ومال ومواشی فراوان غنیمت کرفت

وچون تفتیش کرده شد کوتوال «احمد حصاری» خبر هجوم سلطان بقرامانیان رسانیده بود واورا ازان حال اعلام داده والا قرامان را امکان خلاص متوقع نبود ومجال بیرون شد متصور نه

پس همکنان برانکسار دشمن وانتصار رایات ظفرشعار بهجت ومسرت نمودند وفرح

ومرح افزودند مکر «شیخ مؤید» که خناق حقد وحقن حنجرهٔ او افشرده بود وسکتهٔ غدر وخیانت زبان اوفروبسته بهیچ کونه انشراحی نمی‌نمود وابتهاجی ازو ظاهر نمی‌شد

وچون قضیهٔ اتراك «قنیق» و«اولاد قرامان» برموجب دل خواه منقضی شد وفتح ونصرت قرین روزکار همایون کشت وآن حدود وثغور ازشوایب متغلبه صافی شد سلطان‌را فکر «احمد بك» وصورت هجوم اوبرولایت درخاطر اختلاج یافت جهت تخویف وتعنیف قرامان وتوهم وتحیر او «شیخ مؤید»را بطرف «بروکوت» روانه کردانید وبقیصریه آمده متوجه سیواس شد

وچون ازشهر بیرون آمد جمعی از تراکمهٔ شرق بحضرت شتافتند وبروایتی چندکه دروجه مواجب ایشان ازمتوجهات قیصریه بر شیخ مؤید اطلاق رفته عرض کردند وازو شکایت نمودند که تاغایت وجوه ما نرسانیده است وبمطل ومدافعت تعلل می‌کند ودرایصال آن تهاون می‌ورزد وامثال این تشنیعها کردند وتظلم کرفتند سلطان باستیفاء آن فرمان داد

وچون تراکمه قومی بی‌باك ومتهتك بودند آن وجوه بعنف وتشدید ازنواب او بستدند وبشنعت وفضیحت تمام آن مبلغ حاصل کردند

وشیخ مؤید ازان حال انفعال شنیع یافت وکدورت برکدورت بیفزود وحجاب غلیظ شد واین معنی هم جزوعلت واضافهٔ عداوت وضراوت او کشت

وهرآینه چون حق تعالی که قادر مختار وفعال لما یرید است چون خواهد که مقصود ارادت ومضمون مشیت خودرا دراجل معلوم بروجه محکوم ازمکمن قوت بمعرض فعل رساند وآثار حکم حق وقدرت مطلق ظاهر کرداند ازین کونه اسباب انکیزد وازین نمط رنکها آمیزد که (واذا اراد الله بقوم سوء فلامرد له)

فارسیه

اکر خواهش کردکار بلند چنانست کاید بما برکزند
بتدبیر واندیشهٔ نابکار نه برکردد ازما بد روزکار
که کار خدایی نه کاریست خورد نوشته قضارا نشاید سترد

وچون سلطان بحدود سیواس رسید «شیخ مؤید» همواره قصاد می‌دوانید وانها

می کرد که قرامان چون وصول سلطان بحدود سیواس احساس کرد وعرصه خالی یافت باستجماع عساکر واستعداد آن مشغول است وقصد قیصریه دارد

وچون سلطان‌را معلوم بود که قرامان دران ولا از ورطهٔ بلا وکمند قضا خلاص یافته بود وازدهن شیر ودم‌شمشیر جهیده بازمیل قیصریه نخواهد کرد وخیال آن نواحی درخاطر اونخواهد کذشت بدین سبب ازان طرف فارغ بود والتفات نمی کرد ولشکررا اجازت‌داد تابمساکن واماکن خود رفتند

— [۱] [وسلطان‌بعداز تدبیر اموردولت وتنسیق‌مصالح ملك وسلطنت وقبض‌وبسط ورتق‌وفتق قضایاومهمات وقضای حوایج ارباب حاجات بتصنیف‌کتاب «ترجیح‌التوضیح» اشتغال نمود ودرتحقیق وتلفیق آن شروع پیوست

وسبب خطورآن خطره وسنوح آن داعیه آن بود که امام کامل وهمام عالم عامل «عبیدالله بن مسعود المشهر بصدرالشریعه» افاض‌الله علیه سجال غفرانه وروحه برحمته ورضوانه دراصول فقه بر مذهب امام اعظم اعلم ناهج‌مناهج‌الدین سالك مسالك الحق والیقین «ابوحنیفه» رضی‌الله عنه کتابی‌تصنیف کرده جامع جمیع قواعد احکام‌وضابط امور حلال وحرام موشح بتوضیحات کافیه وتحقیقات شافیه ومدلل بدلائل قاطعه وبراهین ساطعه وآنرا «تنقیح» نام نهاده وبران شرحی نوشته و«توضیح» لقب داده چنانك میان جماهیر علما مشهور وممتد اولست ودرافواه والسنه سائر ودائر

وامام فاضل ونحریر کامل «سعدالملة والدین‌التفتازانی» طیب‌الله ثراه در ردومنع وایراد واعتراض برمسائل ودلائل آن کتابی تألیف کرده وآنرا «تلویح» نام نهاده

وباآنك «تنقیح» کتابی فاخر وتألیفی نادراست ومقبول ومستحسن فضلای مبرز وکملای متبحر این فاضل معترض زبان اعتراض وانکار برکشاد ودیدهٔ انصاف واستبصار برهم نهاد وازملح ومحاسن آن که محل تحسین وآفرین بود اغضا واغماض

[۱] بورادن باشلایه‌رق اشاغیده‌کی (عصیان شیخ مؤید ...) فصلنه قدر اولان افاده راغب پاشا ایله اسعد افندی نسخه‌لرنده کتابك صوکنی تشکیل ایدیور ایاصوفیه نسخه‌سنده ایسه بورایه قونولمشدر بو نسخه‌یی دها مناسب کوردیکم ایچون بورایه قویدم . بوافاده راغب پاشا نسخه‌سنده (۴۴۵) نجی صحیفه‌دن ، اسعد افندی نسخه‌سنده ایسه صوکدن (۸) نجی صحیفه‌نك (۶) نجی سطرندن باشلایور وهرایکی نسخه‌ده کتابك نهایتنه قدر دوام ایدیور یعنی بوایکی نسخه بوافاده ایله بیتیور (المصحح)

می کرد وبرمبهمات ومعضلات آن‌که جای امعان نظر وصرف اهتمام وحل مشکل ودرك مقصود ایراد واعتراض می‌نمود

وعجب ازحسن سیرت ولطف شیمت آن فاضل‌که طریق رفق وملاطفت بکلی فرو کذاشت وشیوهٔ خرق وخشونت ومهارشت ومکاشرت برداشت

شعر

هبنی اسأت کما زعمت فاین عاطفة الاخوه
ولئن اسأت کمااسأ ت فاین فضلك والمروه

سلطان چون «تلویح» بشرف مطالعه درآورد وبرفحاوی ومضامین آن واقف ومطلع شد دیدکه اکثر آن اعتراضات واهی ومستدرکست واغلب آن تهجینات وتزییفات بی‌اصل وناوارد وسخن روی درجدل مطلق دارد نه‌تحقیق حق ومدار کار برصلف واعجابست نه‌توضیح راه صواب بل ظلمی صریح وغبنی شنیع وحیفی عظیم‌وجوری وخیم

وحینئذ بالهام ربانی وتلقین حقانی درضمیر منیرکه جام جهان نمای عالم غیبست لایح شدکه در رفع ودفع آن‌اعتراضات وازالت آن‌توهمات وشبهات کتابی سازد وتصنیفی پردازد وآن ینبوع‌زلال حقایق را ازشوایب این قاذورات مصفا کرداند وغباراین کلف ازچهرهٔ آن‌ماه رویان فروشوید (لیحق‌الحق ویبطل‌الباطل)

پس‌باوجود شواغل امور جهانداری وعوایق اشغال شهریاری روی بتمشیت این امرخطیر ومهم جلیل آورد واختلاس اوقات کرده‌بی‌مطالعهٔ کتابی ورجوع بتصنیفی یاتألیفی بقوت قریحهٔ پاك وذهن دراك اختراع واستنباط معانی می کرد ودرمنع ورد هریك ازان اعتراضات نکات شریف ودقایق لطیف مدلل بنصوص آیات بینات ازکلام مجید ومستشهد بشواهد احادیث سید کائنات می‌انکیخت وبعبارتی بلیغ وسیاقی وجیز درسلك تحریر وحیز تحبیر وتعبیرمی آورد وعرایس معانی بکر درکسوت‌الفاظ عذب‌جلوه می‌داد وبسر انکشت فکر وقاد عقود عویصات ومشکلات ازهم می کشاد سمند اجتهاد برمعارج معارف می‌تاخت وبتیر اصابت موی حقایق ودقایق می‌شکافت پای فکر تش هردم بکنجی فرو می‌رفت وچشم بصیرتش هرلحظه برجمالی می‌افتاد کشتی

دربحری می‌راندکه ازهیچ طرف ساحل نداشت وپرواز درهوایی کردکه فرشته آنجا پرمی‌انداخت

فارسیه

طبع گهرزای همچو آتش وآبش — کاشف اسرار غیب وعلم یقینست
ور بمثل بنده گوید ازسر اخلاص — گفتهٔ اووحی واوچو روح امینست
ازپس این بارگاه سبز منقش — روح امین سرفرو کندکه چنینست

وبرین منوال دراوقات فرصت وساعات فراغ ازمهمات ملك ودولت بتکمیل این تصنیف وترتیب‌وترکیب این‌تألیف اشتغال می‌نمود تابفضل‌الله تعالی وحسن اعانته‌درحدود یك‌سال این کتاب باتمام‌رسانید واین یتیمه‌را زیورگوش وگردن ایام گردانید واین‌تمیمه‌را زینت وشاح دین‌واسلام ساخت وازتقریر وتحریرآن بپرداخت

وذلك فی‌شعبان سنة تسع وتسعین وسبعمائة الهلالیة

واین‌پادشاه عادل وشهریار عالم کامل اگرچه همواره قصد ونیت بر تجدید معالم دین وملت وتسدید امور شریعت‌که قوام کار عالم ونظام حال بنی‌آدم بدان منوط ومتعلقست موقوف ومقصور گردانیده‌بود ولایزال اوقات براعانت‌حق واقامت خیرمطلق وتبیین راه صواب وتمکین رسوم سنت وکتاب مشغول ومستغرق داشته ودرتمهید این اصول وترتیب این قواعد وفصول مساعی جمیله واجتهادات مرضیه قولا وفعلا وعلما وعملاتقدیم فرموده وابواب‌خیرات‌ومبرات من‌جمیع الجهات‌برروی عالم‌وعالمیان گشوده بر وجهی که آثارآن برصفحات ایام ولیالی سمت خلود پذیرفته وصدای صیت آن عرصهٔ ربع‌مسکون گرفته‌امامشکورتر سعیی‌که مؤدی‌بحصول رضای آفریدگار باشد ومبرورترین عملی که مفضی بنیل درجات ابرار واخیار تواندبود واحراز سعادات عاجل وآجل‌را جالب ومستلزم تصنیف وتألیف این کتابست

چه‌توضیح اصول دین وتصریح حقایق شرع سیدالمرسلین‌را صلوات‌الله علیه که مثمرسداد ورشاد ومنتج فلاح معاش ومعاداست شامل‌ومتضمن است وسرگشتگان وادی شبهات ومتحیران بوادی زلات وعثرات‌را بسمت نهج قویم وطریق مستقیم مرشدی‌امین ودلیلی مبین

وکدام رتبت‌ومنزلت ورای آن‌تواند بودکه سری که موصل بسعادت ابدی‌وکرامت

سرمدی باشد عفواً صفواً ازحجاب غیب‌بعالم شهادت‌ظهور یابد ونوری که خاص‌وعام‌را ازظلمات غوایت بمنهاج هدایت رساند ناگاه ازمطلع‌الطاف الهی درخشان شود

وارباب صدق وصفا واصحاب فطنت وذکارا معلوم ومحقق باشدکه ابداع حقایقی چنین واطلاع بر دقایقی مثل این‌که برخاطر هیچ خطیری خطور نکرده باشد وبر ضمیر هیچ نحریری عبور نیافته جز بمدد عنایت احدی ومیامن تأیید صمدی وفیض مطلق وفضل بی‌علت صورت نبندد ووصول بدین سعادت عظمی وکرامت والا بی‌سابقهٔ حسنی والهامی مهیا ومهنا تیسیرنپذیرد (ذلك‌هدی الله‌یهدی به‌من‌یشاءمن عباده)

شعر

نور تظاهر فیك لاهوتیة — فتکادتعلم علم‌مالن یعلما
کبر العیان علی حتی‌انه — صاراليقين من‌العیان توهما

واکنون من‌بنده جهت ثبوت این دعوی وصحت این فحوی خطبهٔ کتاب راکه طرازآن جامه وعنوان آن نامه است وبابلغ عبارات واوجز اشارات تحریر وتقریر یافته وحلاوت معانی باعذوبت الفاظ چون شیروشکر درهم آمیخته وکلیات مضمون کتاب وامهات مافی‌الباب برطریق اجمال بتمام وکمال درضمن آن اندراج یافته ایرادکردم تامتأملان این اوراق چون بر حسن بلاغت وکمال براعت وجودت عبارت وطراوت ونضارت آن اطلاع یابند ورموز واشارات آنرا کما ینبغی احساس وادراك کنند برصدق این مدعا اقرار واعتراف آورند وکمان اطرا واغراق نبرند وحمل بر تکلف وتصلف ننمایند

وهرکه مشرب طبیعت ازغبار جمودوخمود صافی‌دارد وحاسهٔ ذوق ازعلت‌سوءالمزاج بلادت صحیح وسلیم چون این‌چاشنی بمذاق اورسد وازین شربت‌که غیضی ازان‌فیض است کام جان اومزه یابد داندکه این شراب ازخم (صبغة‌الله) منقول است واین شمع ازشعلهٔ (الله‌نورالسموات) مشعول واین حسن مادرزاد واین جمال خداداد

للمؤلف

ان شئت تلقی صفات‌الله فی بشر — موجودةً وتری اسماءه فی اسم
فانظر الی الملك المیمون طائره — برهان‌دین‌الهدی‌ذی‌الکشف‌والرسم

هيهات لسـت بدراك حقيقته — مادمت فى ظلمات الكيف والكم
تبارك الله رباً كيف صوره — من العلى والتقى والفضل والحكم
سبحان من خصه بالملك مكرمة
وزاده بسطةً فى العلم والجسم

والخطبة هذه

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله على ان جعل الوصول الى الاصول ذريعة الى اصابة هذه الشريعة الغراء والتوسل بالادلة تحاة الى توصل افتراع فروع هذه الملة الحنيفية السمحة البيضاء احكم قواعد الاحكام بما ظهر وتفسر على مقتضى دلالة العبارة والاشارة من النصوص وبين ماابهم منها فاجمل واحال الى المجتهدين تأويل مااشـترك منها وخفى واشكل للمهمل بمايرون من العموم والخصوص وحير عقول الراسخين فى العلم فى ادراك شأو ماتشابه منها اظهاراً لعجز المألوه وقدرة الاله فاختص جل وعلا بعلم ماقصدمنه ولايعلم تأويله الاالله واراد ان يوضح لنا بجميع الطرق محجة الهداية فسلك فى الحجة سبل الحقيقة والمجاز والصريح والكناية والصلوة والسلام على قائد الغر المحجلين الى سواء السبيل بصحاحه وحسـانه المسانيد والمراسيل محمد المرفوع اعلام صدقه فى افعاله واقواله بما اشتهر وتواتر اليناً من الآباء والاجداد فلايعتريه شـك بطعن الآحاد من اهل المكابرة والعناد وعلى آله واصحابه المجمعين على حبه ووداده وسلوك سبيل صدقه وسداده امابعد فلايخفى على ذوى العقول السليمة الاريحية واولى الابصار الحادة الذكية جلالة شان العلم الملقب باصول الفقه المنسوب الى الطائفة الحنفية لسلوكهم فيها من الطرق اقومها واتخاذهم فى كل مسئلة من الادلة احكمها وان الكتاب الذى صنفه فيه الامام الحبر الفاخر والهمام البحر الزاخر عبيدالله بن مسعود الملقب بصدر الشريعة وراه توسـلاً الى الله تعالى باقوى الذريعة تقبل الله تعالى منه مابه اليه توسـل وجازاه به عن المسلمين خيراً وزاد عليه وتفضل كتاب لايخفى مافيه من تنقيح المسائل وتوضيح الدلائل بتحقيق انيق وتدقيق رشيق خلت عنه كتب القدماء وان كانت مفاخر وتحقق به ماقيل كم ترك الاول للآخر وان تلويح الامام الفاضل استاذ علماء العصر وسيد افاضل الدهر سعد الملة والدين التفتازانى سعد باللطف الالهى والفضل الربانى وان وقع عند الاذكياء موقع القبول وسارفى اكناف الارض مسير الشمال والقبول ان ينظر

من قوادمه الى خوافيه يوجد اما شرحاً لمشـكله بما لايفيه اوتنبيهاً على خطأ ليس فيه وان مما يقتضيه الطبع الابى ان ينبض لمثل هذا العرق العصبى فاوقع الله تعالى فى قلبى والقى فى روعى ان اظهر للناس كتاباً حفظ فيه بتوفيق الله تعالى الحق وروعى عسى ان ينتفع به اصولى وفروعى وسميته ترجيح التوضيح لمافيه من ازالة شبه لمح بها فى التلويح ومااخليته عن زيادة توضـيـح خلاعنه الكتاب وتمليح نتايج فكرى القاصرة فى كل فصل وباب وقد تفضل الله تعالى فيه على بالاتمام فى قريب من مدة عام من غير ان توسل فى رفع الشبه وكشـف الحجب بتصفح الصحف ومطالعة الكتب مستفيضاً الحق من الحق وبابه متمسـكاً بعروة ماظهرلى من كتابه مختلساً له سويعات من اوقاتى المستغرقة بمحن الدنيا واحنها وازمنتى المستضاعة فى مصائبها وفتنها وكفى به عذراً لمن عثر فيه على سهو وغلط فقل لمن يلومنى من ذا الذى ماساء قط والله تعالى المسئول ان ينتفع به الطلاب بمحمد وآله واصحابه الاحباب] —

عصيان شيخ مؤيد برسلطان واتفاق باولد قرامان
ووبال عاقبت ونكال خاتمت كار او [١]

ودرطى آن حالات وتحرير آن مقالات[٢] خبررسيد كه « شيخ مؤيد » رايت عصيان وطغيان برافراخت وشعار طاعت وتباعت دگرگون ساخت وسكهٔ عهد وميثاق بشكست وعيار مهروو فا مغشوش گردانيد وعقوق برحقوق ترجيح داد وكفران براحسـان اختـيار كرد وطرف حفاظ وذمام فرو گذاشت ودعوت شـيطان را اجابت نمود وآتش فتنه وفساد برافروخت واسلام بكفرودين بدنيا بفروخت وراه لجاج وعناد پيش گرفت وشيوهٔ استقلال واستبداد آغاز نهاد

[١] بوسرلوحه بوعباره ايله يالكز اياصوفيه نسخه‌سنده وار راغب پاشا نسخه‌سنده بو سرلوحه بوس بوتون بوقدر يرى بيله آچيق بيراقيلمامشدر . وقعه (٤٢٣) نجى صحيفه‌نك صوكدن اوننجى سطرندن باشلايور .
اسعد افندى نسخه‌سنده ايسه صوكدن (٤٢) نجى صحيفه‌ده سرلوحه ايچون برسطر بوش بيراقيلمش وايكنجى سطره (ووبال عاقبت ونكال خاتمت او) عباره‌سى يازلمشدر .
[٢] آياصوفيه نسخه‌سنده‌كى (وتحرير آن مقالات) يرنده راغب پاشـا نسخه‌سنده (وضمن آن معانات ومقاسات)، اسعد افندى نسخه‌سنده (وضمن آن معانات) عباره‌سى واردر (مصحح)

و « سلیمانشاه » را که باسلطان نسبت قرابت داشت ومباشرامور خاصهٔ شریفه وامین ومعتمد بود وبرو حقوق بسیار داشت مقید کردانید

و « حاجی بك چلبی » که والد « سابق الدین امیر ولد » بود وبحسن معاش وصلاح وسداد درمیان جمهور معروف ومشهور وبوفور امانت ودیانت موصوف ومذکورمأخوذ ساخت وبمصادرات شنیع ومطالبات عنیف مخاطب ومعاقب کردانید

ومعارف ومشاهیر وارباب وجماهیر قیصریه‌را باسرهم درچوب وشکنجه کشید وبتشدید وتعذیب وتقریع وتعریك نقد وجنس وصامت وناطق ازایشان بستد

وجمعی ازاراذل متجنده واوباش سپاه که درجنك ارزنجان غدر کرده بودند وجهت شکست لشکر وکسر ناموس روی بهزیمت آورده واو درظاهر حال بنفاق وشقاق درتنکیل وتشهیر ایشان سعی پیوسته ودرخفیه برتعذیب ایشان تأسف وتحسر نموده از اطراف بدو پیوستند وباد غرور وغوایت دردماغ اودمیدند واوبتضریب وتخلیط ایشان فریفته‌شد وباحتشاد واعتضاد ایشان مستظهر کشت

وبولد قرامان قاصد فرستاد وبااواتفاق واتحاد آغاز نهاد وبقوت وشوکت‌او واثق شد واورا بقلعهٔ « دَوَلُو » آورد

وبسائر قلاع وبقاعی که دران حدود واطراف بود قصاد دوانید وجمله‌را برتمشیت قضیه واتفاق کلمه دعوت کرد وبرفتنه وفساد وبغی وارتداد انکیخت

ودر ارجا وانحای روم‌وشام هرکجامفسدی ومتغلبی بودکه ازصولت‌باس وهراس مراس سلطان کشف وار سردر کریبان ادبارو اضطرار کشیده بود ودرپس زانوی خسار وانکسار افتاده بجموع‌راجیلاً خیلاً استمالت داد وبایقاد نیران فتن وایقاظ رواقد ضغاین واحن ترغیب وتحریض‌داد وفتنهای خفته‌را بیدار کردانید وکینها وعداوتهای ساکن درحرکت آورد وخلقی آسوده‌راپریشان ساخت‌وکشوری آرامیده درانقلاب و اضطراب انداخت وقضیهٔ (اتق شرمن احسنت الیه) صادق شد

وچون این خبر بصحت پیوست وغدر وعصیان « شیخ‌مؤید » بوضوح انجامیدوطغیان وکفران اوظاهر کشت نوایر غضب وحمیت درجوارح سلطان التهاب کرفت ومرایر قهر وسخط بحرکت آمد وبفرمود تاخیمه ازشهر بیرون زدند وباطلاق مواجب لشکر واجرای وظایف ومرسومات فرمان‌داد وبالشکری که مهیا بود بصوب «قیصریه» روان‌شد و « امیر ضیاءالملك » و « امیر ولد » را بافوجی ازعساکر بتقدمه ازپیش‌فرستاد

وچون یك دومنزل قطع کرد خبررسید که « ولد قرامان » را آورده شهر بدوتسلیم خواهد کرد

وچون منزلی دیکر بریده‌شد ایلچی قرامان رسید وکفت ماازقیصریه وشغل آن فارغ بودیم « شیخ مؤید » مارا بتدلیس وتزویر بقیصریه آورد واکنون برسلطان عاصی وبا مادشمن است‌هرچه زودتر عنان حرکت‌معطوف می‌باید داشت تا باتفاق واطراد یکدیکر بقلع وقمع‌او اشتغال نمایم وجزا وسزای اودرکنار اونهیم

وظاهر بود که جاسوسی درکسوت رسالت فرستاده بود ونفاقی درصورت اشفاق می‌نمود ومی خواست‌که برقصد ونیت سلطان وکمیت وکیفیت لشکر وقوف یابد وحال ضعف وقوت‌معلوم کندکه درچه نصابست

وسلطان چون برمکر وخدیعت قرامان وقبح سیرت‌وخبث سریرت اومطلع بودبدان قول مموه وسخن مشوه التفات ننمود ورسول‌را موقوف‌داشت واندك اندك پیش می‌رفت تاچون به « کَدُوك » رسید ازامیر ضیاءالملك وامیر ولد قاصد رسید وخبردادکه جمعی‌راکه ازعساکر برسم زبان کیرپیش فرستاده بودیم تاصورت حال معلوم کنیم

وچون آن‌جماعت بصحرای قیصریه رسیدند لشکر قرامان‌را دیدندکه بغارت مشغول بودند وایشان پانزده سواربودند وجماعت قرامان قریب بدوهزار سوار

پس ازفرط شجاعت‌ومردانکی برایشان‌حمله‌بردند وبنام سلطان صلوات‌دادند وتیغ درایشان نهادند وچندکس بقتل آوردند وچندی دیکررا برهنه واسیر ساختند

وچون نام سلطان بکوش‌قرامانیان رسیدرعشه براعضای ایشان افتاد وخوف وروع بردل ایشان مستولی کشت وهمکنان روی بهزیمت نهادند وچون بمعسکر رسیدند مجموع درحرکت آمدند وقصد هزیمت‌کردند

وچون این خبر بشیخ مؤید رسید سواران دوانید وایشان راتسکین داد وکفت سلطان‌قرب دومنزل‌راه ازشما دور است واین جماعت که شما ازایشان کریختید پانزده سوار بیش نبودندکه برسم قراول پیش آمده‌بودند آخر شماراچه افتادکه ازبادهوا برهم رفتید وپیش ازکشف حال وتحقیق قضیه روی بانهزام آوردید

چون این توبیخ وملامت بشنیدند ساکن شدند ورمقی بتن ونیرویی ببدن ایشان‌باز آمد وباحتیاط واحتراز تمام آن‌روزبشب آوردند وبترس‌وبیم‌شام بصباح‌رسانیدند وبامداد

بكاه رخت خيبت برواحلهٔ حسرت بستند وخاسر ونادم نه مأجور ونه‌مشكورراه هزيمت كرفتند وچون دود ازآتش وابر ازباد بشتافتند وبرحل وبار وقطار ومهار نپرداختند

بيت

دربيش حملهٔ تونكجا ايستد عدو   روباه‌راچه‌طاقت‌زور غضنفراست

وچون خبرهزيمت قرامان‌وانكسار واضطرار ايشان‌بسلطان‌رسيد واثق بتوفيق‌ربانى وتأييد صمدانى بطرف قيصريه روان شد وچون بحدود بلددر «قُورُوِق جِرغَلَانْ» نزول كرد «عثمان بك» باخيل وحشم وتبع وخدم خود ملحق كشت وچندان لشكر فراهم آمدكه كرهٔ خاك ازحمل اعباى آن متزلزل شد وروز روشن ازغبار مواكب آن چون شب ديجور سياه كشت

شعر

خميس بشرق‌الارض والغرب زحفه   وفى اذن الجوزاء منه زمازم
تجمع فيه كل لسن وامة   فما يفهم الحداث الاالتراجم

واز تراكم اتراك وتوغل مغول‌وتجشم احشام‌سوادى دست درهم دادكه بياض آفتاب بپوشانيد وحوصلهٔ هوا بخيام‌وخباملو ومحشو كردانيد وازاز دحام مواشى وانعام‌بطون اوديه باقلال جبال برابركشت وازصداى صهيل مراكب وضجيج مواكب كنبدكرون منشق‌شد

فتح قيصريه مرة بعد اخرى وكرفتارى شيخ مؤيد واتباع او وتنكيل وسياست ايشان

وچون لشكرى بدين شوكت وسپاهى بدين عدت وعدت مجتمع شد سلطان نماز عيد اضحى بكزارد وبعداز تقديم شرائط اضحيه وتمهيد قواعد تكبير وتهليل وتعظيم وتبجيل روى بقيصريه آورد

وچون بظاهر بلدرسيد فرمان داد تاعسكر باخيام وانعام ومواشى واغنام برجوانب

آن نزول كردند وشهررا چون نقطه درداٸره وچون مهره درششدر كرفتند وآلات حرب ازهر جنس مهيا ومرتب ساختند

وچون اسباب وادوات حرب من كل الوجوه مكمل شد مثال‌داد تاامراى قوشون بمدارسى كه‌در جنبات سور واقع است نزول كنند تااهل قلعه‌را مجال بيرون شدنماند ومخارج ومناهج برايشان تنك كردد

وبعداز تمشيت آن مهم مجموع جنك‌را مستعد ومهدف كشتند وموقوف اشارت عاليه تابيك حمله در وديوار شهر درهم كوبند وبرج وبارهٔ آن زير وزبر كردانند

والحق با كثرت ووفرت آن لشكر وهيبت وصولت آن پيلان جنكى وشيران دل‌آور قمع وقلع آن وصد چندان امرى سهل وشغلى بغايت آسان بود چه قيصريه درميان‌آن لشكر جرار وبحر زخار چون جزيرهٔ بود درميان دريا ومشتى كل بر روى صحرا كه بكمينه موجى اجزاى آن مضمحل ومتلاشى مى‌شد وازبنيان وجدران آن اثر نمى‌ماند (افمن اسس بنيانه على تقوى من الله ورضوان خير امن اسس بنيانه على شفاجرف هار فانهار به فى نار جهنم والله لايهدى القوم الظالمين)

اماچون شهرى قديم وتخت كاه ودارالملك قياصرهٔ روم ومسقط راس ومولد ومنشأ سلطان بود واهالى وموالى آن مجموع ربيب نعمت وصنيع دولت روزافزون وايشان‌را درعقوق وعصيان آن‌كافر نعمت ديوسيرت مداخلت ومشاركتى نه سلطان ازانجاكه رقت طبع ورافت‌جبلت اوتواندبود بران ضعفا رحمت كرد وروانداشت‌كه آن بيچاركان پايمال سنابك خيول وغريق امواج آن‌بحور وسيول شوند واولاد وازواج ايشان دردست عفاريت جنود وطواغيت جيوش اسير وكرفتار مانند

پس نظر برين اغراض بجنك وجدل رخصت نداد ونخواست‌كه ازداخل وخارج ضررى بمسلمانان رسد ودراستخلاص آن‌بوجهى احسن وطريقى اسلم شروع‌پيوست وبفرمود تامعتمدان ونوكران خاصه شبها بخفيه‌پيرامن قلعه مى كشتند وتجسس وتعسس مى‌كردند وبهنكام فرصت بااهالى شهر ازبالاى قلعه مكالمت مى‌كردند ومخاطبات مى‌پيوستند وايشان‌را بعواطف‌پادشاهانه مستمال مى‌ساختند وبمواعيد خوب‌وامانى‌مرغوب موعود مى كردانيدند وانواع تعطف وتلطف بكار مى بردند وحال ازين‌معنى‌خالى‌نبود تاشبى ثلثى ازشب كذشته بعضى ازاهالى شهركه باسلطان اتفاق كرده بودندوبتسليم قلعه همداستان شده شخصى را بكمند ازكنكرهٔ قلعه فرو كذاشتند

وآن شخص بحضرت سلطان آمد وتقریر کرد که جمعی ازمعارف شهر که حقوق نعمت سلطان طوق گردن جان وداغ جبهۀ جنان کرده کمر اخلاص برمیان بسته اند ودرتسلیم قلعه متفق‌الکلمه شده واتفاق چنان کرده که فوجی را ازنوکران بنردبان بربالا کشند وقلعه بسپارند ومترصد ومترقب اند

سلطان که این بشنید بفرمود تا نردبانی که ازقبل ترتیب کرده بودند حاضر کردند ومقدار سیصد مرد ازافرد اجناد واوتاد انجاد که باقتحام معارك والتزام معاطب ومهالك معروف وموصوف بودند ودرمداخل ومخارج آن خبیر وبصیر

شعر

قوم بلوغ الغلام عند هم　　طعن نحور الکماة لاالحلم
فان تولوا عداوةً کشفوا　　وان تولوا صنیعةً کتموا

اختیار کرد ونزدیك دروازۀ سیواس رفت وازان جماعت ده‌تن که هریك حریف صد سوار بودند برگزیدو بپای قلعه فرستاد ومتعاقب ایشان ده‌نفر دیگر روانه گردانید وهمچنان فوج فوج درعقب یکدیگر فرستاد

وچون مقدمۀ آن جماعت بپای دیوار رسیدند ونردبان قائم کردند جماعت شهر ازبالا کمند فرو گذاشتند ونوکران یك‌یك برقلعه می‌رفتند تاده‌تن ازمقدمات آن فوج بالا رفتند

ومخالفان برصورت حال مطلع شدند وبین‌الفریقین حرب قائم گشت

جوانان جانباز ودلیران دشمن گداز بنام همایون سلطان نعرۀ تکبیر برآوردند وزمزمۀ صلوات بروح مطهر مصطفی صلی‌الله‌علیه روان کردند وشمشیر دران مفسدان غدار نهادند

وسلطان بافوجی که مصاحب بودند ازبیرون بدروازه حمله برد وازدرون وبیرون جنگ برخاست

واز مخالفان جمعی که بحرب استاده بودند بعضی بقتل آمدند وبعضی اسیر گشتند

وچون حال بدین مرتبه‌رسید ازداخل وخارج طوایف لشکری وشهری بمددومعاونت یکدیگر دروازها بشکستند وفتح ونصرت روی نمود وتوفیق رفیق گشت ولشکراز دروازها درشهر ریختند

وسلطان بامان طائفۀ شهر وقتل اهل غدر منادی فرمود (لیجزی‌الذین اساؤابما عملوا ویجزی‌الذین احسنوا بالحسنی)

پس شمشیر دران ملاعین نهادند وسیلاب خون ازفوارات اوداج ایشان می‌گشادند گاه بزخم خناجر صدور عظام را عظام صدور شکافتند وگاه بضرب دبابیس رؤس قبائل‌را قبائل رؤس می‌شکستند سنان درمناخر چون آب درمجاری انهار روان شد وبوارق ارواح ازمطاوی اشباح مانندطیور ازاوکار پروازمی کرد وچون شرارازدخان متطایر می‌شد

وارباب‌ومتوطنان شهر علی‌اختلاف طبقاتهم بعلت ظلمهای‌شنیع وتهتکهای فاحش که شیخ‌مؤید واتباع‌اوباایشان کرده بودند ازمصادرات صریح ومطالبات قبیح وکشیدن‌دختران وپسران ایشان وهتك استار وقتل احرار وغیرآن باتفاق زناطره وحرافیش بلد فرصت دریافتند وتتبع وتجسس نوکران او می‌کردند ویك یك‌را ازشقوق حیطان وزوایای جدران بشوارع بازار بیرون می‌کشیدند وچون ذبیحه سر می‌بریدند وبعبرت‌ونکال اعضا واجزای ایشان ازیکدیگر جدا می‌کردند ودر دروب وزقاقات پرا کنده می‌گردانیدند

وآن شب تاسپیده‌دم برین منوال بقتل وفتك مشغول بودند ودرذبح وسفك‌افراط می‌نمودند تاجداول وانهار ازخون مفسدان فائض‌شد ومسالك ومضارب باشلا وجماجم انباشته گشت وچنان شدکه هرکجا می‌رفتند پای برسر بریده می‌نهادند وبهر طرف که می‌آمدند براعضا واحشای کشتگان می‌افتادند (ذلك بماعصوا وکانوایعتدون کانوا لایتناهون عن منکر فعلوه لبئس ماکانوا یفعلون)

شعر

چنان خون گذر یافت برروی چرخ　　که شدلعل گون ازدگر سوی چرخ
زمین چون هوا گشته ازخون وگرد　　زمین لاله گون وهوا لاجورد
نم خون وگرد اندران رزمگاه　　فروشد برآمد بماهی وماه

وچون عامۀ لشکر واذناب عساکر ازین حال خبر یافتنداز اطراف متوجه شهرشدند وسلطان کسانی را که کم طمع وکوتاه دست بودند وبسلامت نفس موصوف

رخصت فرمود تا در شهر در آمدند واوباش ترا كمه ومغول را از شهر ممنوع و محجوب كردانيد

وجمعى را از مردان كار ودل آوران كارزار بدروازهٔ شرقى احمدك فرستاد تا راه بر مؤيد مخذول بكيرند

وآن عاق عاصى وجاحد جافى كه شيطان صفت جام هستى كشيده بود واز نشوات كبر وغفلت برخود جوشيده چون سر از خواب غرور ومستى برداشت ومعاينه بديد آنچ در خيال نداشت ودانست كه كفران نعمت را نتيجه اين مى باشد وغدار وپيمان شكن را عاقبت وخاتمت چنين ولامحاله راه دوزخ برمى بايد داشت وجهان بنا كامى وبدنامى بكذاشت چون مرغ در دام وماهى در شست طپيدن آغاز نهاد وزبان فحش وسفاهت بر نوكران بكشاد وبابعضى خطاب مى كرد كه چرا مرا از خواب بيدار كرديد واين خبر بدبمن آورديد وبابعضى عتاب مى نمود كه چرا در محافظت دروازها تقصير وتهاون نموديد وغافل شديد وبعضى ديكر را استمالت مى داد ومى كفت خاطرجمع داريد وپراكنده مشويد اكنون كه ايشان شهر كرفتند كار ما بهتر شد وحال نيكوتر چه صيانت مشهر مشكل بود ودر وصلهٔ ما نمى نشست واين زمان مجموع ومضبوط شديم وباوجود صعوبت ومتانت احمدك كرا مجال آنك كرد ما كردد ومتعرض ماشود وطالع شوريده وبخت بركشته مثل اين خيالات فاسد در دماغ او مى نهاد وازين كونه خرافات بزبان او مى داد (اذا نزل القضاء والقدر ذهب اللب وعمى البصر)

فارسيه

قضا چون ز كردون فرو كرد سر   همه عاقلان كور كردند وكر

پس سلطان بـ « اميرولد » و « امير حسين چلبى » وبعضى از تراكمهٔ شرق فرمان داد تا بر سورى كه محاذى باغچه است نردبانها نصب كنند وازان طرف در اندرون روند تا مجال بروى تنك تر شود وانحصار واضطرار او متضاعف كردد

وبرين منوال بتقديم رسانيدند وبيامن عنايت الهى تدبير موافق تقدير آمد وسعى واجتهاد مطابق مشيت مطلق افتاد وفوجى از انجاد عساكر چون سهم مرسل وقضاى منزل از ناحيت باغچه فرو ريختند وبردر وديوار سراى آويختند وخانهٔ آن مخذول را تاراج كردند وزن وفرزندش را مأخوذ ومقبوض كردانيدند

وغايت حميت ونهايت رجوليت او درلاواى آن شدت وغلواى آن حالت آن بود كه آتش درصفهٔ سراى انداخت [١] واين هم نوعى از نكبت ونحوست بود كه بدست خود خان ومان خود برهم سوخت ومقامى را كه آرامكاه ملوك كبار وسلاطين نامدار بود واو درانجا عيشها كرده وذوقها يافته بى هيچ فائده مستأصل كردانيد وباخاك برابر ساخت

وچون ديد كه خانه وسراى بستدند واهل وعيال اسير وكرفتار كردند باحمدك وسطانى كربخت وبقصور آن متحصن شد وبغرفات وشرفات آن متوارى كشت ومغاوير سپاه ومساعير آوردكاه چون شيران غرنده وپلنكان درنده كرد آن بقعه در آمدند ومسارب ومذاهب آن فرو كرفتند

وآن مخذول چون ديو در شيشه ومار در سوراخ ماند

وعامهٔ عساكر در شهر افتادند واعوان واتباع اورا برهنه مى كردند وكردن مى زدند بى آنك بشهريان كزندى ومكروهى رسانند

ويكى از غرايب امور وعجايب احوالى كه ازان بر حسن سياست وفرط حراست سلطان استدلال توان كرد آن بود كه از جملهٔ اصناف جنود وانواع جيوش از ترك وتركمان ومغول وتاتار كه دران شب ديجور وحجاب مستور در شهرى عاصى وقومى باغى افتادند هيچ يك را زهره ويارای آن نبود كه بخلاف فرمان بمردم شهر دست درازى كنند وتعرضى رسانند وبقليل وكثير طمع وتوقع كنند وبعلت مخالفان ومعاندان مزاحم هيچ آفريده شوند ومطالبتى نمايند

بيت

مهابت تو اكر بانك برزمانه زند   قطار هفتهٔ ايام بكسلند مهار

وعلى الصباح كه نوبت سحرى بربام اين سقف نيلوفرى فرو كوفتند ومشعلهٔ آفتاب برين كاخ لاجوردى برافروختند سلطان با دلى منبسط وصدرى منشرح مشكور السعى والعمل ومنصور الرأى والرايه

فارسيه

فتح ونصرت قرين ودهر مطيع   بخت ودولت رهى وچرخ رهين

[١] راغب پاشا ايله اسعد افندى نسخه لرنده بويله در . اياصوفيه نسخه سنده ايسه (درصفهٔ سراى مجانيق كه آنجا بود انداخت) يازلمشدر.

درشهر آمد ودرمدرسه نزول کرد وبفرمود تابقایای کفرهٔ آن‌ملاعین وفجرهٔ آن شیاطین‌را اززوایا سنك‌در دهن‌وآهن برکردن‌می آوردند وبزبانیهٔ دوزخ‌می سپردند وبعضی‌را که غدرایشان بثبوت نرسیده‌بود وجرم وجنایت بوضوح نپیوسته موقوف داشتند واکثر نوکران‌را که بامؤید مخذول‌در «احمدك» بودند زن‌وفرزند واهل وعیال درشهر مانده‌بود وبدین‌علت درجنك دست کشیده‌می داشتند وتساهل وتغافل‌می ورزیدند وبعضی دیکررا که ازمردی ومردمی بهرهٔ داشتند وحق‌نعمت وتربیت سلطان‌می شناختند فتوت ومروت دامین‌کیرمی آمد وبمحاربت ومضاربت اقدام‌نمی نمودند ومراقبت جانب سلطان‌می کردند وبدین واسطه دراوقات فرصت باامراونوکران خاصه مخاطبات‌می کردند وباشارت وکنایت تنبیهات وتعلیمات‌می دادند وهلم جرا

تاوقت بین‌الصلوتین «امیر بخشایش» که ازجملهٔ وفاداران ودولتخواهان سلطان بود وبرمنهاج خدمتکاری وحق‌کزاری راسخ ومستقیم وازشوایب غدروخیانت بری وعاری وبا «امیر کوربه» و «حسن بك» بنسبت قرابت‌منتمی ازبالای «احمدك» باایشان‌هم‌سخن شد وباجمعی که بااویکجهت بودندازسر دروازه ببرجی که بچارطاق مستحکم بودنزول کرد وبااهل غدر بحرب وضرب باستاد وسنك وتیراز طرفین بریکدیکر بباریدند وجنکی عظیم قائم شد

وطائفهٔ ازجندی وشهری که درزندان بودند چون ازان کروفر شعور یافتند درزندان بشکستند وبطرف دروازهٔ زرین دویده آنرانیز بکشودند

ولشکری چون‌سیل جرار وابرمدرار در «احمدك» ریختند

و «مؤید» مخذول که باولی نعمت بتکبر وتمرد برخاسته دعوی پلنکی‌می کردوبشعار دورنکی بیرون‌آمده لاف‌لمن‌الملك‌می زد چون حملهٔ شیروضرب‌شمشیر مشاهده کردموش صفت ازین سوراخ دران سوراخ‌می جهید وچون راسو ازان‌غرفه بدین‌دوید وآخر الامر ببرجی متشبث کشت غافل ازین‌معنی که (اینما تکونوا ایدرککم الموت ولو کنتم فی بروج مشیدة)

شعر

تفر من القضاء ولست تدری بان المرء فی قبض القضاء
واین مفر لیل من نهار ومن ینجی صباحاً من مساء

فارسیه

قضاد کرلشود کرهزار ناله وآه بشکر یابشکایت برآید از دهنی
فرشتهٔ که وکیلست برخزاین باد چه‌غم‌خوردکه‌بمیردچراغ بیوه‌زنی

وچون دیدکه وخامت کفران نعمت ازاطراف بدومحیطشد وشآمت نسیان‌حقوق راه‌خلاص ونجات برومسدود کردانید ونکبت (انما بغیکم علی انفکم) روز کاراوتیره ساخت وارتکاب (وان یریدو اخیانتك فقدخانوا الله) روز وروزی اوبسرآورد وکار بجان وکارد باستخوان رسید وجزمردن وحسرت بردن مخرجی دیکر نماند ازفرط‌لوم طبع وخست‌نفس بکریه وزاری درآمد وتذلل وتململ آغازنهاد ورخت وجامه وسلاح وسلب جملکی ازتن‌برکند وبزیرانداخت وتضرع کنان به «امیرولد» که همواره بااو عداوت‌می ورزید واورا دشمن‌می داشت استغاثت بردوازو استعانت خواست وبنوحه وشیون کفت بفریاد من‌برس

وباوجود دعوی شجاعت وحماست ولاف فطنت وکیاست دردمی چنان‌که امیدبقا ممتنع وحبل‌رجا منقطع‌بود وروزانتقام وهنکام اقدام واقتحام برعشه ولرزه‌در آمد وتن بمذلت ومعرت درداد وکردن بعجز وبیچارکی بنهاد

تا «امیرولد» ازدر درآمد وبی‌هیچ تحاشی اورابکرفت وذلیل‌وحقیر برکفل اسب نشاند ودرمیان شهرمی راند وکافهٔ خلایق ازمردوزن‌ربام وروزن وکوی وبرزن بنظارهٔ اوبیرون‌آمدند واورا درکسوت آن‌وبال وخبال وهیأت آن‌عبرت ونکال‌مشاهده‌می کردند وخاك عوار وشنار برروی‌اومی افشاندند وبر ارتکاب عصیان وکفران واضاعت اصطناع واحسان واقدام بغدر ونفاق ونقض عهد ومیثاق تقریع وتوبیخ‌می کردند وباحجار ملام وهاجرات کلام‌مرجوم ومکلوم‌می کردانیدند

واوسر خجالت درجیب ندامت انداخت ومی‌رفت ومی کداخت

بیت

اذا کنت فی نعمة فارعها فان المعاصی تزیل النعم

وعجبتر این‌که آن‌غادر مخذول وناقص مرذول پروردهٔ حریم این‌دولت وبرآوردهٔ

نعیم این حضرت بود واز عنفوان صبی درکنف رعایت وحجر تربیت سلطان نشو ونما یافته وآداب تیغ وقلم در صحبت بزرکوار او آموخته وفضائل عرب وعجم از شیم همایون او اکتساب کرده وبعد از خمول ذکر وجهالت نسب وسقوط پایه وقلت سرمایه بیمن مجاورت حضرت علیا حفها الله بالمیامن این درجه ومنزلت یافته

وچون از مهبط صبا بمصعد شباب ترقی کرد واز مهاوی طفولیت بمعارج رجولیت انتقال نمود شغل نیابت وکتابت وحل وعقد امور وقطع وفصل قضایا ومهام بر وتفویض کرد واورا قائم مقام خود ساخت

وچون منشور سلطنت بتوقیع همایون سلطان موشح شد واریکهٔ دولت بوجود شریف او آراسته کشت وخطبه وسکه بزیور القاب نامدار زیب وزینت کرفت اورا بر کافهٔ اقارب وعشایر رتبت تقدم داد واز جمیع امرای دولت واعیان مملکت بمزید رفعت ومزیت درجت ومنزلت اختصاص وامتیاز بخشید ومنصب امارت «قیصریه» که دارالملك قیاصرهٔ روم ومطلوب کبار ملوك وقروم بود ومولد ومنشأ ذات ملکی صفات وبمثابت خانه باسائر بقاع وقلاع که درنواحی آن واقع است بی مشارکت ومداخلت غیری برو مقرر ومسلم داشت وزمام قبض وبسط ونقض وابرام آن جمله بکف کفایت او باز داد ودست او در تصرف وتملك آن مطلق کردانید ومدتی مدید در کروفر آن حکومت وعز وناز آن سعت ونعومت روزکاری کذرانید ودر ممالك روم وشام بامارت وایالت شهرت ووجاهت یافت

تا چون این صورت متمادی شد واین مدت متطول کشت ودعت وسعت نصاب کمال یافت طاووس وار پروبال بر کشاد ودر اطراف وحواشی خود نکاه کرد ومجلس خود بخدم وحشم مزین دید ودرکاه بنواب وبواب موشح ومرشح یافت چنانك معهود نفوس لئام ومألوف طباع اراذل وطغام باشد که چون بمنصبی شریف ومرتبتی منیف رسند وبرنعمتی مهیا وجمعیتی مهنا دست رس یابند برنك وبوی آن مغرور وفریفته شوند وبغضارت ونضارت آن مشعوف ومفتون کردند وغرور وسرور آن منصب ومرتبه قوت تمکن ووقار از ایشان ساقط کرداند وعجب وتکبر در دماغ ایشان نهد وحینئذ بکفران حقوق وعصیان وعقوق بیرون آیند وشیوهٔ استبداد واستقلال پیش کیرند وبعداوت ومخالفت مربی وولی نعمت کمر بندند وبافنا واعدام او اقدام نمایند آن مخذول مدبر وسفلهٔ متکبر باد نخوت وعظمت در سر کرفت وغنج ودلال آغاز نهاد وباحضرت سلطان که بی سابقهٔ خدمتی وقرینهٔ وسیلتی اورا از خاك برداشته بود واز حضیض مذلت وصغار بذروهٔ اعتبار واقتدار رسانیده و چندین عزت و کرامت

دربارهٔ او ارزانی فرموده واورا جهینهٔ اخبار وحقیبهٔ اسرار خود کردانیده ودر جمیع امور یار ووفادار خود شناخته بی سبب اهانتی یامکروهی بمبغضت وعداوت بر خاست وبمهارشت ومکاشرت بیرون آمد وطریق انفراد واستقلال پیش کرفت وخطبه وسکه از زیور نام والقاب همایون باسم قرامان مبدل ومغیر ساخت وعاصی شد ومفسدان وحرامیان اطراف را دعوت کرد وبجدال وقتال باستاد وزلال صفا ووفا بغبار غدر وجفا مکدر کردانید وحقوق چندین مکارم وعواطف بخاك بر آورد

تا نه بس دیر نحوست غدر وخیانت دروی کرفت وادبار بغی وارتداد بحال او راه یافت وتیر تدبیری که از کمان تزویر کشاده بود بسینهٔ او باز کشت وتیغ عنادی که از نیام فتنه وفساد کشیده بر کردن او آمد ومطعون ملامت عاجل ومأخوذ عقوبت آجل کشت (ان المنافقین فی الدرك الاسفل من النار ولن تجد لهم نصیراً)

للمؤلف

یامن رزقت سعادة وسیادة	لاتلتفت قطعاً الی الانذال
مهما خضعت لهم ودنت تواضعاً	تاهوا علیك بنخوة ودلال
افا ونفا للئیم فانه	ابدآیسیٔ الی ذوی الافضال

فارسیه

کر کریمی بدولتی برسد	دوستان را همیشه بنوازد
ور لئیمی سعادتی یابد	دوستی خود بکل براندازد

وچون بحسن توفیق مفتح الابواب ولطف تأیید مسبب الاسباب تعالی شانه قیصریه مسخر شد وملاعین غدار وشیاطین فجار درقید بوار وغل نکال واضطرار مقید وکرفتار شدند ودوستان مسرور ودشمنان منکوب ومدحور کشتند سلطان مواجب حمد وسپاس پروردکار موظف ومرتب داشت وبر حصول مأمول ودرك مقصود انبساط واهتزاز نمود وکفت (کذلك یجعل الله الرجس علی الذین لایؤمنون)

وبشوکت وآیین خسروانه بدار الاماره درآمد وبربساط دولت ومسند سعادت سرافراز بنشست ودران حال فالی که دروقت توجه قیصریه درسیواس از مصحف مجید

وکلام قدیم کشوده بود درضمیر منیر اختلاج کرد وآیت این بود که (واورثکم ارضهم ودیارهم وارضاً لم تطؤها) وآن فال بعینه صفت آن حال بود

وآن آیت صریحاً بیان آن فتح ونصرت که عاجلاً قرین روزکار دولت قاهره آمد ولامحاله شهادت کلام ربانی ووحی آسمانی جز محض صدق وعین صواب نتواند بود (ومن اصدق من الله قیلاً)

ودروهلهٔ اول که سلطان حرد وطرد اتراك شام کرده بقیصریه نزول کرد دران سرای که « مؤید » مخذول سوزانیده بود شبی بخواب دید که ماری بزرك بقدر اژدرهایی اززیر فراش بیرون جست وآهنك کریز کرد سلطان ازدست راست درعقب اورسید واورا بشمشیر زد ومجروح ساخت اما سرش ازتن جدانشد واضطراب می کرد پس بضربی دیکر سرش ازتن بینداخت

وآن خواب همچنان مطابق حال واقع کشت چه دخول قیصریه ازدروازهٔ سیواس اتفاق افتاد وآن دروازه نسبت بالشکرکاه دست راست افتاده بود

وصورت آن خواب را با « مؤید » مخذول تقریر کرده وتعبیر بقرامان کرده

وچون اوعاصی شده بنوکران می کفته که سلطان آن خواب را بقرامان تأویل کرده بود وآن خود من بودم

وازان غافل که سرش بتیغ سیاست بریده خواهد شد ومردم از شر وجود نامبارك اوخلاص خواهند یافت

وازهمه عجب ترآنك دران ایام « مولانا پاشا » قدس سره مکتوبی چنانچه عادت اوباشد بحضرت سلطان نوشت ودران اثنا ذکر کرد که بروبکیر بکش مکیر مکش واین معنی هم بظهور پیوست که بعضی ازجماعت مفسدان کرفته وکشسته شدند وبعضی نشدند

پس روزدوم وقت سحرکاه باقی غداران را چون « وَلَد باشَری » و « سُولاق پیرعلی » وغیر ایشان که رؤس اجناد ووجوه لشکر بودند وبعلت غدری که درجنك ارزنجان کرده ومنهزم کشته متوهم شده وبمؤید مخذول پیوسته واورا برقضیهٔ غدر وعصیان اغرا وایلاع نموده یك یك را طلب فرمود

وبعد ازاثبات جرم والزام حجت همه را برمضمون نص (انما جزاء الذین یحاربون الله ورسوله ویسعون فی الارض فساداً ان یقتلوا اویصلبوا اوتقطع ایدیهم وارجلهم من خلاف

اوینفوا من الارض) سیاست فرمود وبجزای عمل خود رسانید ومثلهٔ شهر وعبرت دهر کردانید

تادوردجام حمام وتجرع کاس غرام بطاغی غادر وباغی مدبر « مؤید » مخذول که سر بتاجداری برآورده بود ازان غافل که تاج دار خواهد شد ودرکار زار آمده ازان بی شعور که درکار زار خواهد مرد منتهی شد

پس خوار وخاکسار وخجل وشرمسار پیش آمد (اذل ممن بالت علیه الثعالب) سر درپیش انداخت

سلطان کفت غدری که دربارهٔ ما انکیختی وقصد وخیانتی که درقمع واستیصال مایپوستی وعهد ومیثاق هم شکستی باعث بران که بود وسبب درارتکاب امری چنین فاحش واقدام برشغلی مثل این مذموم چه وپاداش کدام حق ازحقوق سابق بود ومکافات کدام صنیعت ازصنایع سالف

دیدهٔ خجالت برخاك ندامت دوخت وکفت من بنده تابوده ام درکفالت نعمت ومعونت رافت وتربیت سلطان بوده ام ودرظل شفقت وعاطفت او نشوونما یافته واز عهد مهد تا اکنون عمردر رغد عیش وخصب حال کذرانیده وبفر دولت روز افزون تنعمی که آبا واجداد من نکرده بودند من کردم ومرتبهٔ که قوم وقبائل من نداشتند مرامیسر کشت وازان وقت باز که من بحکومت قیصریه موسوم شدم بسیار افعال خارج وحرکات نامشروع اختیاراً اواضطراراً ازمن صادرشد وتهتك وبی باکی بی شمار بظهور پیوست وچون معلوم کردم که آن جمله بحضرت انها کرده اند متوهم وخائف شدم وخواستم که بکریزم وبطرفی بیرون روم ودران باب باجماعتی که محرم بودند مشورت کردم واستصواب نمودم ایشان مرا برغدر وخیانت داشتند وبعصیان وطغیان رهنمون شدند وبرانفراد واستبداد باعث کشتند وکمراه کردانیدند

آنکاه سلطان کفت باری این چه رای وتدبیر بود ودرین چه نظرداشتی که پیش ازحصول استقلال واستقامت حال درتغییر خطبه وسکه مسارعت کردی وبتبدیل القاب مااقدام نمودی وفرمودی تاخطبه بنام قرامان خواندند وسکه بالقاب اونشاندند وصبر نکردی تابعدازانك کارپیش رود وامارت برتو مقرر کردد هرکرا خواهی اختیار کنی واین معنی بتقدیم رسانی

وچون عذرهای معلول می کفت وبحجتهای سقیم وعلل نامستقیم تمسك می نمود

وآخرالامر بغدروخيانت وعصيان طغيان كه اصل باب وفصل خطاب است اقرارواعتراف آورد

سلطان فرمود تااوراروزى چند موقوف دارند وبگذارند تاارباب مظالم حقوق خود ازواستيفا كنند واصحاب غرامات وجوه خويش استرداد نمايند

وچون آن غرض بحصول پيوست وحقوق درمرا كز خود قرار گرفت جزاى عمل اوبدو رسانيدند ودرختى كه نشانده ثمرهٔاو بدوچشانيدند وتيغى كه كشيده بر گردن‌او آمد وچاهى كه كنده دروواقع شد وباجل معلوم وقضاى محتوم واصل گشت وصحيفهٔ عمل بقبايح افعال وفضايح اعمال مختوم گردانيد ونكال دنيا ووبال آخرت توشهٔ گور وذخيرهٔ قيامت ساخت (فما جزاء من يفعل ذلك منكم الاخزى فى الحيوة الدنيا ويوم القيامة يردون الى اشدالعذاب ومالله بغافل عما تعملون)

وكان ذلك فى الخامس والعشرين من محرم الحرام لسنة تسع وتسعين وسبعمائة الهلالية

بيت

واياك المطامع والامانى   فكم امنية جلبت منيه

وچه نفسى شوم وگوهرى غشوم ومدبرى بى باك وظالمى ناپاك باشد كه باوجود چندين سوابق كرم ولواحق نعم واياديعظام وعوارف جسام ورحمت ورافت ومكرمت وعاطفت بساط صدق وصفادر نوردد وهنگامهٔ صحبت وممالحت برهم شكند وشيوهٔ مروت ووفا فرو گذاردو ذمام عهد وميثاق ضايع گرداند وازطريق وفاق واتفاق عدول نمايد وبطمع خام وخيال نافرجام لواى غدر ومكر برافرازد وآيين خيانت وجفاپيش گيرد وبقصد وحصد مربى وولى نعمت برخيزد وبدفع ورفع اوكمر بندد ومكافات احسان بكفران كند ومجازات حقوق بعقوق نمايد واز ارتكاب اين فضيحت عارندارد ودر اقتراف اين نقص ورذيلت اكتراث ننمايد وهيچ آزرمى دردل اونيايد وحيايى دامن گير او نشود

معاذالله من نزغات الشيطان وخطرات الكفران والعصيان كيف نابذ ولى نعمته وغلث ونقض عهده عمداً ورفث وبأى حجة طغى عليه وبغى وزاغ عن امره المطاع وصغا ياويله كفرالنعمة فصادف النقمة ولج فى البغضاء غرراً فقتل مذموماً مدحوراً

تجاسر فتعاسر وتجتر فتعثر واعجبا حسب الملك ذلولاً يركبه كل دنى جهول وظن المجد مشمراً يتملكه كل ناقص مرذول هيهات خاض غمريه فغرق وشرب شربة منه فشرق ودنا الى جمرته فاحترق وماعلم ان مناطه بعيدلاينالهالامقبل سعيد وعقبته كؤد لايقطعها الاجليد مجدود لايحظى به المدبرون المستكبرون (ولايمسه الا المطهرون) ساء ماسولت له النفس الغوية وجلبت اليه القريحة الرديه أماران على قلبه رنةالانسان حين كافأ بالكفران عن الاحسان أمانهاه ذمام المعاشرة عن مباشرة المكاشرة أما خطر بباله ايام بلباله وانتعاش حاله باقباله أنسى انه كان كراعاً فصار بدولته ذراعا ألم يجعل له كوراً بعد حور وبلغه نجداً بعدغور فتباًله من هتاك فتاك سفاك افاك مختال فخور متكبر مغرور ضال تال مضل مدل (حلاف مهين همازمشاء بنميم مناع للخير معتد اثيم عتل بعد ذلك زنيم) سبحان‌الله ماغاظ قلبه واقساه وابعده عن الحق وانساه واضله عن محجة الصواب واقصاه واولعه بالمنكر واغراه

معاشرالكرام اياكم ومعاشرة اللئام ومجالسة الرعاع والطغام فان مجاورتهم ضلال ومحاورتهم داء عضال سلامهم سقام وكلامهم ملام وعناقهم خناق ووفاقهم نفاق بل صدودهم سلامة وبعادهم عزوكرامة وقطيعتهم ميمون وفى هجرهم اجرغير ممنون نعم ولا وفاءلهم ولااخاء ولاشدة ولارخاء ولاصدق ولاصفاء فهم لايشكرون فى نوال ولايثبتون على منوال ان اعطيتهم منعوك وان واصلتهم قطعوك وان اشتريتهم باعوك لايغرنك ذلقهم ولايفتننكم مذقهم وملقهم

شعر

احذر ذوى الملق اللئام فانهم   فى النائبات عليك ممن يخطب
يسعون حول المرء ماطمعوا به   واذا نبا دهر جفوا وتغيبوا

ومن ميزاليمين من اليسار وفرق بين سوادالليل وبياض النهار عرف ان كفران النعم مجلبة للنقم وعصيان ذوى الكرم مكسبة للندم والسدم وان صاحب الغدر مبتلى بجهله (ولا يحيق المكرالسيئ الاباهله) فاعله ملوم بكل لسان مذموم فى جميع ملل واديان يعودسهمه الى رماته ولايفلح ابداً مرتكب حرماته لاسيما فى دولة السلطان لازالت اعداءه خائبة الآمال عاجلة الآجال لشمول فضل‌الله عليه وشخوص نظر عنايته اليه فان غادره يخترم على يده ولايغادر من يومه الى غده مالبس له عدوسلباًالاسلب ومازحف

اليه مخالف الاغلب رب غادر غدره فما قدر عليه وساع رام شأوه فما ظفر به طالما
قهر المارقين ودمر المتمردين ودمدم على المفسدين والمعاندين فكم من رقاب عاصية اذلها
واقدام خاطئة ازلها وايد متطاولة اشلها والسن متقاولة اسكنها واكلها
فلله الحمد على ما تفضل به علیه من الفرج والطرب بعد الحرج والكرب وله الشكر
لما قدر له من تيسير العسير وجبران الكسير وحسن المنقلب والمصير (نعم المولى ونعم النصير)
والصلوة على نبيه المصطفى ورسوله المقتفى وعلى آله الطيبين وصحبه المنتجبين
ومما اتفق لى فى تهنئة هذا الفتح نظماً ليتوشح منثور الكلام بمنظومه ويمكن الاطلاع
سريعاً على مفهومه هذه الابيات

للمؤلف

تمرد والى القيصرية معجباً ... بحوزتها واغتر بالقصر والصرح
تطاول طغيانا ومارس ردة ... ممارسة الكلب الغضنفر بالنبح
تخيل ان الملك شئ تناله ... يدا كل كبش بالوقاحة والنطح
فارعد محتالاً وابرق خلباً ... وشمر للاغضاء والبغى والجمح
فلما احاطت راية احمدية ... بقلعته والجند اقبل بالكفح
تزعزعت الاركان منها وزلزلت ... بروج لها ركبن من جلمد قح
ورجرجت الحيطان وانهار سورها ... وكورت الجدران سطحاً على سطح
توغلت الابطال فيها تهجماً ... وصالت على المراق بالقتل والذبح
فمن قائل ياللفوارس اشفقوا ... علينا فانا مكرهون على القبح
ومن مستغيث قال يامن ملكتنى ... تفضل على المملوك بالعطف والصفح
وقد قبض الوالى وارغم انفه ... وماذب عنه السمى بالسيف والرمح
وجروه فى غل الاسار وذله ... جزاءً لمن يزرى على الخبز والملح
ويسطو على مولاه غدراً وغيلةً ... ويخفى له الشحناء والحقد فى الكشح
فاصبح مكتوف اليدين مكبلا ... يكبكب تعفيراً ويضرب بالبطح
وذلك داء ليس يرجى دواؤه ... يصيب لئام الناس فى الخصب والربح
تيسر للسلطان فتح معجل ... على الوطن المألوف بالحرب والكدح
لقد جاء نصر الله والفتح ثانياً ... واشرق نور الحق اسرع من لمح

الا ياملوك الارض كفوا فانه ... ابى الفتح الا ان يطيع ابا الفتح
ولا ترفضوه انه لموفق ... من الله واتلوا امره واقبلوا النصحى
هنيئاله الفتح القريب وحبذا ... عزائمه والحمد لله ذى المنح

ولعمرك ان هذا فتح حقن على النفوس صبيها وذب عن ساحة المسلمين دبيبها
بل انشأ الناس نشأة اخرى ووقاهم الطامة الكبرى طلع طلوع البدر فى غسق الظلام
واقبل اقبال الهلال على احداق الصيام فقمين ان يتخذ يومه عيداً ويؤرخ لجديد
الملك تأريخا سعيداً اذ جمع الله به شمل الدين وارغم بما اتاح منه آناف المفسدين وورد به
خد الاسلام وحفظ حبله عن الانصرام والانفصام وهو على كل شئ قدير

هجوم سلطان بر بلاد قرامان واستيصال قلاع ودیار
واعتصار او در حصار

وچون بفضل وعنایت احدی ورشد وهدایت سرمدی سلطان را ادراك این فتح
رایع ونیل این نصر رایق کرامت شد وبمنزلت این فوز کبیر وفضل غزیر ابتهاج واستبشار
یافت وشهر و ولایت قیصریه از لوث اشرار وکدورت اغیار صافی شد ونوابض شور
وشغب ونواجم لدد ولغب سکون پذیرفت وصیت این ظفر مبین واقبال متین در حدود
واطراف متطایر گشت خصوم واعادی راکه بحدوث این حادثه وطروق این طارقه
ابتهاج وانبساط نموده بودند ودر جوش وخروش آمده خارخیبت درپای ونفس
نکبت وحسرت درنای شکست وهمه خائب وخاسر سر در جیب خسار وادبار کشیدند
ودر پس زانوی حیرت وضجرت نشستند
وسلطان بدر یافت این فضل عظیم والطف جسیم واجبات حمد آفرید کار بادا رسانید
وبمزید فیض ورحمت مستظهر ومستوثق شد وگفت

بيت

نفس می نیارم زد از شکر دوست ... که شکری ندانم که درخورد اوست

وبعد از جبر منکسر ونظم منتشر وترتیب امور وترفیه جمهور عزیمت تحریك وتفریع

مفسدان ومعاندان اطراف که بعصیان مؤید مخذول مغرور شده بودند ودعوت اورا اجابت نموده مصمم کردانید وهمت برقلع وقمع ایشان مصروف ساخت

وچون ازان جمله قرامان بعداوت وضراوت بیشتر وبقرب وجوار پیشتر بود ودران قضیه بر مقتضای عقل ناقص ونظر کوتاه بسخن آن مفسدان بقیصریه آمده ومخذول ومنکوب بازکشته نیت بر انتقام او جازم ساخت ومشرب عزم ازعوارض تردد وتعلل مجرد کردانید وباسپاهی چون سیل عرم ولیل مدلهم بل بحر متلاطم وابر متراکم روی بملك او نهاد

ومعتمدی را برسالت پیش او فرستاد ونوشت که چند کرت علم مساورت بر افراختی وکوی در میدان مصاولت انداختی وچون ما بمبارزت ومعارضت بیرون آمدیم روی ازکار وعنان ازکارزار برتافتی وبهزیمت وفرار بشتافتی اکنون چهرهٔ رجولیت بناخن حیلت مخراش وجنك راساخته وپرداخته باش که ما بعزمی که غیر ازمقارعت صفاح ومشاجرت رماح ازان مغنی نیاید وقصدی که جز تطاول اسلات وتداول حملات آنرا دافعی صورت نبندد عازم ومتوجهیم وسفك دم وثبات قدم را آماده وخوض لجج وبذل مهج را بازو کشاده

بیت

ببینیم تا کردکار جهان　　چه دارد درین آشکار انهان

ایلچی را برین جمله روانه کردانید ودر قلب ده هزار ازسواران کارزار ودلیران خنجر کزار که مقارعت صفاح ازمعانقت صباح دوست ترمی داشتند وتشاجر رماح بر تعاطی اقداح راح اختیار می کردند

شعر

قوم تری ارما حهم مشفوعة　　یوم الوغی بمواطن الکتمان
یتسربلون اسنة وصفایحاً　　والموت بین صفیحة وسنان

روی بردیار قرامان نهاد

وچون بقرا حصار که رأس الحد ولایت اوست رسید رسولی دیکر فرستاد وکفت

ما بقرا حصار آمدیم اکر ارادت مناوشت دارد پیش آید والا بحدود «لارنده» خود بهم رسیم ودر «نکیدَه» و «هرَقلیَه» هم برین جمله قاصد فرستاد

وچون وصول سلطان بنواحی «لارنده» بشنید چین دررو وعقده برابرو انداخت وزهره آب وچهره آبی ساخت وبررسم مرسوم وعادت معلوم ولایت بنهب وغارت بکذاشت وباجمعی که داشت راه هزیمت برداشت وبحصن «قُونیَه» متحصن شد وچون نسوان بجدران وحیطان احتجاب واحتجاز نمود وبغرفات وشرفات مستور ومتواری کشت

بیت

لو اتخذوا فوق السماء معاقلاً　　لحل بهم فوق السماء قضاؤها

وسلطان چون دید که قرامان بحصار انحصار کرد وبمذلت وصغار اقتصار نمود وچون کفتار سر در مغارهٔ اضطرار کشید ومانند سوسمار درسوراخ خسار وانکسار محصور ماند ومرد جنك وحریف نام وننك نیست ومیل نبرد ورغبت ضرب وطرد ندارد درسرهٔ مملکت وغرهٔ ولایت او نزول کرد وجهت تحریش اواز حصار وبروز بمعرکهٔ کارزار لشکر را بنهب وغارت مثال داد وبتخریب وتقلیب ولایت رخصت فرمود وبرقلاع وبقاع او کماشت وطوایف عساکر واصناف متجنده روی برغامر وعامر آن دیار نهادند ودر سهول وحزون آن افتادند ودست بهتك وفتك برکشادند وکافهٔ ارباب واهالی مواضع را درقید قهر وکمند قسر واسر کشیدند ومقارع ومقامع بر ایشان ریختند وبضربات الیم وعقوبات عظیم نقد وجنس ومتاع وقماش وهرچه درتملك وتصرف داشتند ازایشان استیفا کردند وصامت وناطق ازایشان بستدند ومبالغی مال ومنال اززر وسیم وناز ونعیم وسلاح وسلب وملبوس ومرکب وخیول مسومه وثیاب معلمه وصوارم مرهفه وعوامل مثقفه وحواری ملاح وغلمان صباح ازایشان حاصل کردند

ومدت یکماه برین کونه خرابی کردند وضیاع وعقارمی سوختند وخانه وسرای درهم می کوفتند تاکوه وهامون ازحجر ومدر خالی شد وباغ وبستان ازنجم وشجر عاری کشت

وسلطان را مطمح نظر درنهب وغارت وقلع واستیصال ورخصت بدان امر مکروه

وشغل محذور آن بودکه قرامان راحمیت وعصبیت ازسکون بحرکت آرد وغیرت ریاست وحراست اورا ازحقارت احجام برشطارت اقدام واقتحام دارد تاازپس دیوار درمعرکهٔ کارزار ودرغمرات حتوف وضربات عوامل وسیوف گرفتار شود

واوهمچنان درتقاعد وتباعد متمادی بود ودرفتور وقصور متوغل

بیت

یارو همچون زنان رنگی وبویی پیشه گیر یاچومردان اندرآی وگوی درمیدان فکن

وچون آن خرابی وغارت بغایت رسید وآن داروگیر بنهایت انجامید وقرامان‌را بهیچ نوع نبض حمیتی حرکت نکرد وعرق عصبیتی درجنبش نیامد وطلیعهٔ فصل شتا روی بفضای عالم‌نهاد وبرودت بر هوا استیلا یافت ومدت‌مکث لشکر درحزون وسهول ورحلت ونزول متطاول گشت

سلطان عنان قفول بصوب « اقسرا » معطوف گردانید وبا حصول مراد ووصول بمرام ومرتاد آنجا نزول کرد

وبعلت آنک درسال گذشته‌که سلطان اقسرا مسخر کرده بود جمعی از اهالی آنجا بانوکران‌غدر کرده بودند وطرف قرامانیان گرفته بتعریك وتقریع ایشان مثال داد وبفرمود تا آن بقعه‌را خراب کردند وبایر وعاطل گذاشتند

وبعد از روزی چند ایلچیان رسیدند وحال قرامان‌را درغایت اضطرار واختلال تقریر کردند وخبط وخلل اوضاع او در درجهٔ قصوی بعرض رسانیدند وصورت کلمات وحرکات اورا درکسوتی عجیب وغریب حکایت کردند وگفتند می گوید حالا چون مراد شما چنین بود هرچه کردید شمارا حلال وامثال این سخنان واهی واقوال نازل ازو روایت کردند

وسلطان درکنف توفیق آفرید کار ومشمول فتح ونصرت وقرین اقبال ودولت بقیصریه آمد

واین فتح نیز قرینهٔ آن فتح قریب وضمیمهٔ آن فوز عظیم گشت

ودر مدتی اندك دومهم خطیر بفیروزی وبهروزی منقضی شد ودو امر عسیر بخیر وصلاح ویمن وفلاح منتهی گشت وصیت آن دربسیط آفاق شایع ومستفیض شد وآوازهٔ آن دراقطار وامصار انتشار واشتهار یافت واعادی دولت‌را روز تیره

وروزکار خیره گشت وبخت نگون وطالع وارون شد وهمگنان در زوایای حیرت وخیبت کوفته‌وپژمرده ماندند وشوکت ومکنت سلطان بیفزود ورونق وطراوت سلطان متضاعف شد

وجمعی از حشم مغول که بعنایت وتربیت سلطان اختصاص یافته بودند وصاحب قلاع ومناصب شده ودران وهله غدر کرده وبقرامان پیوسته وبا اوبر سر قیصریه آمده وفتنها وخرابیها کرده قلاع از ایشان انتزاع کرد وهمه‌را منکوب ومعزول گردانید وجهات ومراتب ایشان بدیگران تفویض فرمود

ودر « قیصریه » نیت اقامت کرده جنود وعساکررا اجازت داد تا هریك بمقام ومسکن خود رفتند واهتمام بر تلافی وتدارك ضعف وخللی که از ورود لشکرها وعبور صادر و وارد بحال قیصریه راه یافته بود مصروف داشت وبجبران کسور وتکمیل قصور التفات نمود تا در مدتی اندك بسیاری از منکسرات آن منجبر شد ونظامی بحال آن بقعه واهالی آنراه یافت وامور واوضاع بقرار اصل باز رفت وفراغت واستقامت کلّی حاصل گشت

وچون آن قضایا منتظم شد واز جوانب فراغ خاطر بحصول پیوست ومصالح مملکت اتساق والتیام تمام یافت بزم عیش ونشاط ترتیب فرمود واستجمام طبع واسترواح خاطررا بمعاشرت ومعاقرت اشتغال نمود وآیینهٔ دل‌را که جام گیتی نمای عالم غیب است بزلال اقداح مالامال جلامی داد وغبار حوادث ایام از صفحات سینه فرو می‌شست ورقاد عیون فتن وسکون مواد شجن ومحن‌را غنیمت می شمرد وچند روزه مساعدت ایام وموافقت روزکار بدرام را که بر شور وشغب ورنج وتعب مفطور ومجبولست وبر بوس ونعما وشدت ورخای او اعتمادی نیست فرصت می دانست وحظی ازوقت گریزپای وبهرهٔ از عمر ناپایرجای بر می داشت ومی گفت

فارسیه

بار گیتی چه کشی جام می گلگون کش کو رهاننده ترا زانده بی پایانست
غم آن‌درد که درمان نپذیرد چه خوری جام می‌خور که دوای غم بی درمانست
فرصت عیش همه وقت نگه‌دار‌ای دل که‌جهان‌عمرنوردست وفلك گردانست
غم مخور شاد بزی زان که‌غم وشادی تو هردوچون‌می گذرد پیش‌خردیکسانست

ودر اواسط زمستان عرضه داشتند که طائفهٔ از احشام روم که در ایام فتنه بقرامان پیوسته بفضول وفساد اقدام می نمودند بحدود « دولو » آمده اند وباستظهار تفرقهٔ عساکر واشتغال سلطان باستراحت ایمن وفارغ نشسته

وبا وجود اقامت سلطان در قیصریه نزول ایشان دران نواحی بی رخصت واجازت امری شنیع وجسارتی قبیح بود پس عزیمت بر کوشمال ایشان مصمم ساخت وجمعی‌را از لشکرکه مهیا بودند مرتب کردانید وبا وجود قلت عدت وعدت شبکیر کرد وصباح بر سر آن مفسدان تاخت ومجموع را بجانها دریافت وآن مخاذیل چون آن حال دیدند وخودرا دردم پلنك ودهان نهنك کرفتار یافتند بزاری وتضرع در آمدند ودرپای مرکب سلطان افتادند واستغفار نمودند وکفتند بنده وخدمتکاریم وبهرچه فرمان اعلی نافذ شود مطیع ومنقاد

سلطان ایشان‌را امان داد ودست‌نهب وغارت ازایشان ممنوع کردانید وهمکنان‌را درحوزهٔ حمایت‌وحیاطت کرفت وبا اهل وعیال وحواشی ومواشی کوچ کرده بنواحی قیصریه آورد ودرسلك سائر احشام وصحرا نشینان مندرج کشتند ووظایف طاعت وعبودیت‌را التزام نمودند

وازان حرکت آوازهٔ نهضت سلطان درديار قرامان افتاد ومجموع از مساکن ومواطن بر خاستند وبمضایق ومعاقل متحصن شدند

ودران اثنا « برادر زادهٔ امیر علاءالدین قرامان امیر شیخ حسن » از ایشان اعراض کرد وجلای وطن نموده با اتباع واشیاع خود بحضرت سلطان پیوست

وسلطان مقدم اورا عزیز وکرامی‌داشت وبمکانی رفیع ورتبتی منیع اختصاص فرمود ومراسم انزال واقامت بر حسب مکارم خسروانه وهمت پادشاهانه تقدیم‌داشت

واز وصول او قرامان‌را کوفتی دیکر حاصل‌شدوشکست برشکست متضاعف‌کشت

وچون ایام زمستان بانقضا رسید وتباشیر ابتهاج وارتیاح از غرهٔ ربیع دمیدن کرفت فرزند دلبند وسلالهٔ ارجمند چراغ دودمان دولت وکوهر درج سعادت قرةالعین مملکت وقوةالظهر سلطنت

شعر

سریر دولت وملك از جلال قدر او عالی سواد بیضهٔ چشم از جمال روی او روشن
نهد از پایهٔ بخششِ قضا افلاك‌را کرسی دهد درسایهٔ چترش ظفر خورشیدرا مسکن

شاه وشاه زادهٔ عالمیان « علاءالدولة والدین علی چلبی » را لازال فی افق السعادات طالعاً که آثار رشد ونجابت از غرهٔ غرای اولایح است وانوار یمن وسعادت بربشرهٔ سیمای او لامع بامارت قیصریه منصوب کردانید وایالت وحکومت آن بلده بادوازده پاره شهروقلعه واحشام واتراك که دران نواحی‌واقع‌است بر وتفویض فرمود واورا قایم‌مقام خود ساخته دست او در حل وعقد ورتق وفتق امور وقضایا مطلق کردانید وزمام امر ونهی ونصب وعزل بکف کفایت اوبازداد

وبصوب « قرا حصار بهرامشاه » باسم شکار بیرون آمد

ودران حرکت دو غرض داشت یکی آنك شایدکه بسبب تطاول مقام درقیصریه « امیر مطهرتن » خواهدکه بطرف آقشهر حرکت کند وبرین تقدیر مجال انتقامی اتفاق افتد وفرصت هجومی دست دهد واکر بیرون نیامده باشد بواسطهٔ آوازهٔ سلطان آن داعیه باطل شود ودوم آنك چون سلطان لشکر بدان صوب کشدلامحاله قرامان ایمن خواهد شد وچون چنین باشد بر سر اوتاختن کند واورا غافل دریابد وکار پیش برد

وچون بقرا حصار نزول کرد خبر رسیدکه امیر مطهرتن بطرف آقشهر حرکت کرد ونزدیك رسید

چون این خبر بشنید بصوب او توجه نمود وچون دو منزل براند منهیان خبر آن هجوم بامیر مطهرتن رسانیدند واو چون آن خبر بشنید هزیمت غنیمت شمرد وبارزنجان مراجعت کرد وآن اطراف از غوغای او ایمن کشت

واز استماع آن خبر « اولاد تاج‌الدین » مضطرب ومنقلب حال شدند وروی بقلاع وجبال نهادند وولایت « اماسیه » برهم رفت واضطراب عظیم درمردم افتاد

وچون از جوانب عساکر مجتمع شدند وعدد ومدد تمام فراهم آمد سلطان بعزیمت قرامان متوجه قیصریه شد

ودران اثنا در اوضاع لشکر تأملی شافی نمود وبسبب قلت اقوات وغلای اسعارکه دران ولایت واقع بود فتوری درحال سپاه احساس کرد وضعفی مشاهده نمود وبدین سبب عزیمت ملك قرامان در توقف انداخت

وچون بخانهٔ « اَولیا » که یکی از امرای مغول وملازم حضرت بود نزول کرد شخصی که از مغول «صاماغار» برسالت آمده‌بود تقریر کردکه « وَلَدِ خضربك پیربولدی »

از قرامان روی کردان شده بحدود ولایت رسید واین نیز اضافت علت کشت پس بقیصریه نزول کرد

وروزی چند جهت تنسیق امور وتنظیم مصالح وترتیب اوضاع واحوال وضبط وربط حدود وثغور وحفظ مسالك ومناهج آنجا توقف نمود وجیوش آن اطراف را مواجب داد وراه ورسم هریك تعیین فرمود ودر خدمت «شاه‌زاده» ثابت کردانید واورا بنصایح بلیغ ومواعظ شافی استظهار داد وبصلاح ورشاد ترغیب کرد وسالم وغانم متوجه سیواس کشت

ودران ولا کافهٔ امرای الوس بعضی بنفس خود بحضرت سلطان پیوستند وبعضی فرزندان ومعتمدان فرستادند ودرشعار صدق واخلاص تلقی کردند وباذعان واستسلام مجاهرت نمودند وبرانفاق ومعارضت اهل شقاق ونفاق متفق الکلمه کشتند وملازمت رحلة الصیف والشتارا ملتزم ومتعهد شدند

وسلطان هریك را از ایشان بخلعت فاخر وایادی وافر محظوظ کردانید وعوارف وعواطف نامحصور ارزانی داشت وبشمول رافت وتمشیت مستوثق ومستمال ساخت ومراسم ترغیب وترهیب بجای آورد وقواعد وعد ووعید ممهد کردانید وازاحت علت وتبرید غلت هریك برمقتضای عقل وحکمت بتقدیم رسانید وهمکنان را بمواطن ومساکن خود شاکر وذاکر روانه کردانید وبرسمت سیواس منازل قطع می کرد ومراحل می سپرد

ومکتوبی مشتمل براعلام فتح قیصریه وانتظام امور آن حدود وثغور بامیرمطهرتن نوشت واورا برشاد وصلاح دعوت کرد وقواعد تهذیب وتذکیر تمهید فرمود ونمود که سلطان مصر که حامی حرمین ووالی قبلتین است وبدین واسطه برملوك دهر وسلاطین عصر مزیت تفوق واولویت تصدر وتقدم دارد [۱]

باما طریق مصافات ومواخات می‌ورزد وذمت دوستی ویکانکی مرعی دارد وهمواره بارسال رسل ورسایل قواعد محبت ومودت ممهد وبنیان مصادقت وموافقت

[۱] بوندن صوکره نانهایته قدر اولان یازی یالکز ایاصوفیه نسخه‌سنده وار، راغب پاشا ایله اسعد افندی نسخه‌لرنده یوقدر . (لمصححه)

مشید می کرداند بتخصیص دراین ایام که معتمدی را ازخواص حضرت برسالت فرستاد واظهار انفاق واتحادرا مبالغی نفایس مصری واسکندرانی ازعتاق خیول وسوابغ دروع واعلاق اقمشه واخایر اسلحه وغیرآن درصحبت اواتحاف واهدا فرمود ودرفنون وداد واتحاد استقصا نمود ومقتضای مروت ومردمی بظهور رسانید وباوجود بعد دیار وشط مزار واستغنای جانبین ازیکدیکر چندین تعطف وتلطف می نماید وهرلحظه دری ازابواب انس والفت می کشاید ومحبت برمحبت می افزاید

ونسبت توبا اومحتاج بشرح وبسط نیست که درچه نصابست وتفاوت درچه درجه اکنون وظیفه آنك درحسن شیم وعلو همم وکیفیت معاش بادوست ودشمن وخویش وبیکانه اقتدا بخلق وسیرت اوکنی وانتما واعتزا بسیر وسلوك اونمایی وبهوسات نفسانی وتسویلات شیطانی ازراه نروی وربودهٔ اکاذیب آمال واباطیل جهال نشوی وبکشادی که پارسال ترا ازکعبتین چرخ روی نمود ونقشی که نا کهان موافق آمد مغرور نکردی وبانفاق آن فریب نخوری که هردم سور وسرور نباشد وهرروز عید وعروسی نخواهد بود ومعاش باما بروضعی دیکر کنی وزندکانی بطرزی دیکر پیش کیری ویقین شناسی که ثمرهٔ آن توخواهی چشید وخیروشرآن توخواهی دید (ومایتذکرالااولوالالباب)

وهم برین منوال بـ «اولاد تاج‌الدین» و «ملك احمد قراحصاری» ایلچی فرستاد وهریك را بنکات لطیف وعبارات بلیغ ارشاد کرد وبرصلاح وفلاح تحریض وتحریص فرمود وازشرود ونفور تحذیر داد

و «بایزید قِلُّو حصاری» که بقیصریه آمده بود وبشعار طاعت وانقیاد مرتدی کشته ودرسلك خدمت وعبودیت منسلك شده اورانیز برمقتضای وقت تنبیه وتعلیم ارزانی داشت

وهمچنین بوالی «کماخ» وحکام وامرای اطراف مکاتیب نوشت ومعتمدان فرستاد ووعد ووعید داد

ومترصد جواب بودکه ازپیش «امیر سلیمان» فیجی رسید وخبر فتحی رسانید وتقریر کردکه بفضل ایزدی وفردولت محمدی «امیر سلیمان» قلعهٔ «کِراسُونْ» رامسخر کردانید ودرحوزهٔ تملك آورد وآن قلعهٔ بود درغایت حصانت ومناعت که درتحت تصرف کفار نصاری بود وبـ «طَرابِزُونْ» که منشأ ودارالملك تکافره است تعلق داشت

وازمبدأ دولت اسلام تاغایت دست هیچ مسلمان بدانجا نرسیده وهیچ کس آنرا نکشوده بود

وباستماع آن بشارت سلطان مبتهج وخرم شد وارتیاح واستبشار کلی نمود واز نکبت کفار ونصرت اسلامیان حاضران را مسرت وابتهاج تمام حاصل شد ونوبت بشارت فرو کوفتندوشادیها نمودند وازهرسونعرهٔ (یالیتنی کنت معهم) بآسمان پیوست وبرسم تهنیت فتح وفوز برمطلوب وحصول مقصودمکتوبی قلمی فرمود وبردست معتمدی به «امیر سلیمان» فرستاد

وبعداز روزی چند بر موجب التماس امرای الوس بطرف ییلاق توجه نمود

وازنایب حلب ایلچی رسید وبعداز تمهیدقواعد رسالت وتقدیم تحف وهدایا نمودکه سلطان مصر بنایب حلب حکمی نوشت ومثالی اصدار فرمود مشتمل برانجمله که جمیع عساکر وانجاد آن ولایت علی اختلاف طبقاتهم باترتیب واستعداد تمام ملازم حضرت سلطان شوند واز مضمون فرمان او تجاوز ننمایند ودرقمع وقلع کفار ودفع مفسدان ومتغلبان اطراف بجار ودعوت او حاضرشوند وازسخن وصواب دید اوتخلف نورزند وتقاعد ننمایند وکافهٔاحشام وتراکمهٔ شام باخانها وحراشی ومواشی درصیف وشتارحلت ونزول بااو کنند ومن جمیع الوجوه مطیع امر واشارت حضرت باشند وخلاف کننده درمعرض خطاب وعتاب بلیغ خواهد بود

وایلچی چون این رسالت بمحل عرض رسانید سلطان را داعیهٔ نهضت بصوب ییلاق وجمع میان جیوش وجنود هردوالوس زیادت شد ورغبت صادقتر گشت وباستجماع عساکر واحشام نوکران باطراف دوانید وباحضار همگنان فرمان داد

وچون مدتی بودکه از [۱] تراکمهٔ «آغاج اری» بفضول وفساد بودند وبقطع طرق وسد سبل اقدام می‌نمودند وبدین سبب مردم ازییلاق ممتنع گشته بودند وراه صدور وورود مسدود مانده وآن نواحی‌ازقلاع خالی سلطان ارادت برانجمله باعث شدکه دران حدود قلعهٔ چند بنافرماید ومعقلی چند ترتیب دهد ودرهریك جمعی را ازعساکر متعین گرداند تاآنجا مقیم بوده بطردوحرد مفسدان وحرامیان اجتهاد نمایند ودرمنع وذب آن مدبران سعی جمیل بتقدیم رسانند تامادهٔ شر وفساد ایشان ازخلایق منقطع

[۱] بورادهکی (از) فضلهیه بکزهیور

شود وآن اطراف ازشوایب فتنه وفضول صافی گردد ودروب وشوارع ازآفت ایشان مصون ومحروس ماند

ومثال داد تامصالح ومایحتاج عمارت ازهمه انواع معد ومهیا ساختند وعنان حرکت بدان طرف معطوف گردانید وتمام قلال وتلال آن جبال درنظر آورد ودوموضع مناسب که برراه مشرف بود جهت قلعه اختیار فرمود

آنگاه استادان ماهر ومعماران کافی زابران گماشت ومساعی جمیله دراتمام آن مبذول داشت تادراندك‌مدتی دوقلعهٔ حصین ودومعقل متین‌ساختند وبروج عالی براطراف وارکان آن برافراختندوبانواع ذخایر ازمأکولات‌ومشروبات واسلحه وآلات حرب‌موشح ومملو گردانیدند ودرهریکی مردان جلد وکار دیده تعیین فرمود ومعتمدی را ازخواص حضرت باستحفاظ آن نصب کرد ومن کل الوجوه ایشان را مزاح‌العله گردانید وبیامن آن سعی مشکور آن اطراف اذدزدان وحرامیان ایمن شد وسکان آن حدود مرفه‌الحال بمهمات خود مشغول شدند وامن کلی بحصول پیوست

شعر

یلوذالرعایا آمنین بظله لیاذ عتاق‌الطیر بالجبل الراسی
ویلحفهم ظلاً من‌العدل‌وارفاً ویرعاهم بالنائل‌الغمر و الباس

ودران ولاتصنیف کتاب «ترجیح‌التوضیح» بمبارکی وطالع سعد باختتام پیوست وازتألیف وتلفیق آن فراغت حاصل شد وآغاز آن درعشر اوسط شعبان سنه ثمان وتسعین وسبعمائه واقع شد وانجام دررابع شعبان سنه تسع وتسعین وسبعمائه اتفاق‌افتاد

وآن تألیف کتابی برآمد معتبر بعبارتی صافی تراز آب زلال وترکیبی زیباتر ازسحر حلال وباوجود فصاحت الفاظ بلاغت وبراعت معانی را مستجمع وباحصول ایجاز عبارت اعجاز حقایق ودقایق راحاوی ومستوعب بنات افکاری درستر عفت وحریم عصمت نشو ونما یافته وازحجاب عزت وپردهٔ حرمت روی بهیچ آفریده ننمود [۱] (قاصرات‌الطرف لم‌یطمثهن انس قبلهم ولاجان)

وسلطان درغوامض اعتراضاتی که مولانا «سعدالدین تفتازانی» برامام «صدرالشریعه»

[۱] (ننموده) اولمق مناسبدر

کرده وآن بحقیقت اعتراض بود برمذهب امام اعظم «ابوحنیفه» رضی الله عنه فکری صائب وتأملی شافی بکار داشت وعجر وبجر آنرا بچشم انصاف ملاحظه کرد وبرتقریر وتطمیر آن وقوف واطلاع یافت وبمدد فیض الهی وقریحهٔ روشن هریك را جوابی مسکت ورذی ملزم اختراع واستنباط کرد وبشواهد آیات بینات از کلام مجید ونص احادیث نبوی مقید ومؤید کردانید

وفضلاً علی ذلك از سخن صدرالشریعه مشکلاتی چندرا که مولانا سعدالدین برخلاف قصد ومراد اوفهم کرده بود وبدقایق آن نرسیده کشف کرد ودرسلك تحقیق وتدقیق آورد وبحق محض وصواب خالص مبین ومبرهن ساخت

وهمچنان اعتراضاتی راکه صدرالشریعه برکلام قوم کرده جوابی بصواب اقامت کرد بروجهی که بران مزیدی صورت نبندد وشبههٔ وارد نکردد

واکر کسی‌را توفیق رفیق شود وسعادت مساعدت نماید تابذهن سلیم وطبع مستقیم مضمون این دو کتاب‌را اعنی «ترجیح التوضیح» و«اکسیر السعادات» که درحدود یك سال باوجود کثرت اشغال وتعارض احوال دراوقات قیلوله واستراحت تصنیف کرده وبی رجوع بتألیفی ومطالعهٔ کتابی درسلك تقریر وتحریر کشیده کماهو حقه ادراك کندوبغور معضلات آن برسد وبرنوارد ولطایف آن اطلاع یابد بداندکه چه‌مایهٔ علم وحکمت باید تاتصنیفی چنان تحریر پیوندد وچه مقدار مهارت وحذاقت درفنون علوم حاصل بایدکرد تاتألیف وترکیبی مثل آن فراهم آیدکه دراصول شریعت وحقیقت قطبی مدار علیه ورکنی مشارالیه باشد وسالکان راه‌دین وروندکان طریق حق ویقین‌را ازمزلق ضلال ومهاوی خبال ووبال مانع ووازع آید وبمرور ایام‌وکرور شهور واعوام آثار خیرآن مدروس ومطموس نکردد وفوائد ومنافع آن امور معاش ومعادرا حاوی وشامل باشد (والله یختص برحمته من یشاء والله ذوالفضل العظیم)

فارسیه

لوح ذهن تولوح محفوظست واندرواصل وفرع‌هفت‌اقلیم
جزبانکشت ذهن وفطنت‌تو نشود نقطه قابل تقسیم

ودران وقت جمعی ازتجار بحضرت آمدند وعرضه داشتندکه‌فوجی ازحرامیان‌ایشان‌را

زده مال ومنال بغارت برده‌اند ودران‌ظلم وحیف استعانت ازحسن اشفاق واسبال این دولت جستند

سلطان جهت استخلاص اموال ایشان یکی‌را ازمعتمدان پیش «پسر دلقادر» فرستاد ودر استرداد آن اهتمام بلیغ مبذول داشت وکفت اکر مال مسلمانان بازنکردانند وعناد ولجاج پیش کیرند چنان دانندکه درمعرض قهر وسخط ماخواهند آمد وعنقریب برسر ایشان خواهیم تاخت ومکافات اعمال ایشان بدیشان رسانید

ایلچی‌را برین جمله روانه ساخت

وبدعوت‌امرای مغول وترکمان‌وسائر اجناد واحشام ایلچیان فرستاد ومترصد وصول آن طوائف دران حدود اقامت نمود

تامعتمدی‌که بارزنجان‌رفته‌بود رسید وتقریر کردکه «امیر مطهرتن» باوجود ضعف حال وتعارض اشغال وقلت امداد واعداد برضلال قدیم ورأی سقیم ثابت وراسخ است ودرغوایت ونکایت‌الحاح والحاف می‌نماید ومی کویدکه «آقشهر» را که بغصب وتعدی ازمن انتزاع کرده‌اید وداخل جمع خود کردانیده بمن بازکذارید تا صلح کنیم وباسر اتفاق واتحاد رویم والا باوجود حیفی چنین مصالحت صورت نخواهد بست وموافقت امکان ندارد

وکفت درباب صلح این مقدار تعلل ازان جهت می‌کندکه ازطرف ما اراجیفی چند بدور سانیده‌اند واز هرنوع حکایتی کفته واو آن جمله‌را تصدیق کرده والا صلح مطلب اعلی ومقصد اقصای اوست وخمول وبطالت آرزوی دل وتمنای خاطراو

سلطان تاوصول امرای الوس واجتماع عساکر ایلچی اورا موقوف داشت تاخبر کثرت آن سواد وصورت آن ازدحام واحتشاد بدو رساند

وروز بروزامرای مغول می‌رسیدند وافواج‌لشکر امواجابعد امواج درعقب‌یکدیکر می‌آمدند ودرجمع لشکر منصور معدود ومحصور می‌شدند تالشکری جمع‌شد رمل‌عدد سیل مدد بحراغراق آتش احتراق شهاب‌رجوم برق هجوم ابرکثافت کوه مهابت که نفس‌هوا ازتراکم تیغ‌وسنان‌مختنق شده‌بود وکوش وچشم آسمان‌وآفتاب ازصهیل اسبان وبریق برکستوان کشته

شعر

فوارس قوالون للخيل اقدمى	وليس على غيرالرؤس مجـال
لهم اسف يزداد اثرالذى مضى	من الدهر سلماً ليس فيه قتال
بايديهم السـمرالعوالى كأنمـا	يشـب على اطرافهن ذبال
ومأ كولة الاغماد مرهفة الظبى	براهـا قراع دائم وصقـال
حكت رونق البيض الحسان وفعلها	وليس لهـا الاالغمود مجـال
وجادعليها لضرب والركض بعدما	اضربها مطل وطـال سـؤال

و بـ « ولد قتلوبك امير عثمان » مثال داد تادرحدود « قراحصار » « كُغُونِيَّه » كه بـ « ملك احمد » تعلق دارد قلعهٔ بسازد ومجال بروتنك كرداند

واو بتمشيت آن مهم اشتغال نمود

و « امير سعدالملك » را بر « كماخ » وتعريك وتهجيج آن ولايت كماشت

وعزيمت برقمع وقلع ارزنجان مصمم كردانيد ولشكر معد ومرتب ساخت وآلات وادوات حرب مهدف ومهيا فرمود

واز « اميرمطهرتن » ايلچيان مترادف شدند ومتوسـطان متوالى كشتند ودرايقاع صلح واتفاق بين الجانبين اجتهاد بليغ نمودند

و « امير مطهرتن » باطلاق محبوسـان وردمراكب واسلحه ونقدوجنس وهرچه درجنك ربوده بود بتمام وكمال ملتزم كشت ومتقبل شدكه هرسـال مبلغ سيصد هزاراقچه برسم فديه بخزانهٔ عامره فرستد ودرهنكام نهضت وحركت بفوجى ازلشكر مساعدت نمايد ومواد مخالفت ازميان مرتفع كردد وبيكانكى بيكانكى مبدل شود

وسلطان ازپيكار واخذثار تنزل نمى كرد وجزبا قدام وانتقام راضى نمى شد

وحال برين منوال بودتاجمعى را ازمقاديم شجعان ومغاوير فرسان كه هنكام مزاولت زهرهٔ شيرآب مى كردند ودروقت مصاولت شمشير بعيوق مى رسانيدند

بيت

كأنهم يردون الموت من ظمأ	ويشقون من الخطى ريحانا

بتاخت وغارت بصوب « پايبرت » فرستاد

ودران حدود « برادرامير مطهرتن امير پير محمد » كه والى آن خطه بود با « على اغا » كه عقل ونفس ناطقهٔ اميرمطهرتن بود وبرجميع امرا ونواب مقدم بحسب اتفاق بديشـان مصادف شدند

وازطرفين جنك برخاست ولشـكر سلطان برايشان ظفريافتند وايشان رابشكستند و « امير پير محمد » و « على اغا » را دستكير كرده بحضرت سلطان آوردند

وچون بموقف مثول وصـول يافتند سـلطان ايشـان را بنظر رافت وعاطفت ملحوظ ومحظوظ كردانيد وبآب مكرمت غبار كربت ازصفحات ضمير ايشان فروشست وبدست الفت حجاب كلفت ازميان برداشت وهمكنان را بخلعت خاص اختصاص داد ودركسوت نام وناموس مألوف ومأنوس بسيواس فرستاد ومبلغى مسـتوفى دروجه مأكول ومشروب وملبوس ومفروش وسائراخراجات برسبيل مياومه اجرافرمود

وايشـان درخصب حال وفراغ بال بران منوال روزكارمى كذرانيدند واوقات بناز ونعمت ودعت وسـعت بسرمى بردند ودرمجالس انس وعشرت ايشـان راطلب مى داشت وبتلطف شاهانه ومكارم بزركانه ايشان را ابتهاج وانبسـاطى بخشـيد وغبار كلال وملال ازچهرهٔ حال ايشـان مرتفع مى سـاخت وهريك را ازانعامات وافر وتشريفات فاخر مغمور ومعمور مى كردانيد

وايشان كوهر دعاوثنا بالماس اخلاص وارادت مى سفتند وبزبانى فصيح وبيانى صريح مى كفتند

شعر

لك الفضل والافضال والهمة التى	اناخت على زهر النجوم واشفت
ولولم تكن آثار مجدك انمداً	لعين المـعالى والمفـاخر كفت

وچون مدتى بران بكذشت لوازم رافت بزركانه ومكرمت شـاهانه بظهور رسـانيد وايشان را اطلاق فرمود وبامراكب سـمين وملابس ثمين وخيار اسـلحه واعلاق وديكر مطلوبات ومرغوبات طيب النفس بشهر وولايت ومقام ومسكن خود روانه كردانيد

و « امير مطهرتن » كه « اميرسعيد » وجمعى را ازنوكران مقيد داشت بعداز هزار شدت ومجـاهدت كه دران مدت ازعدم مأكول وملبوس ونايافت مالابد وقوت روز كه بدان

سد رمق كنند مقاسات كرده بودند رها كرد تابعداز چند روز منهوك ومفلوك افلس من الصعلوك بسيواس آمدند وخلاص جان وسلامت نفس ازو فضلى جميل وعطايى جزيل شناختند وكفتند

فارسيه

فلان الدين ترا وصفيست دربخل	بكويم كرچه ازمن خشمت آيد
بخل اندرچوسوزن تنك چشمى	كه تارى ريسمان درچشمت آيد

ذكر مضمون كتاب برسبيل اطلاق واجمال
واختتام آن درجلد اول

سواران سمند فصاحت وسخن كزاران مجلس بلاغت وبراعت‌را معلوم ومفهوم باشدكه ارتقا بر برمعارج معانى واعتلا بر مدارج سخن رانى وقدرت براختراع وافتراع آن امرى خطيروشغلى عسير تواند بود وبيان آن دشوار وفنون آن بى شمار ونظم جواهر كلام هركس‌را ميسر نشود وتأليف نقود آن نظام آسان ممكن ومتمشى نكردد

شعر

سخن زينت مجالس ومحفلست	سخن برترين پايهٔ عاملست
سخن جوهر مرد پيدا كند	بدونيك هركس هويدا كند
سخن چيست داتى محك وجود	كه كوهر نمايد بكفت وشنود
سخن كان پسنديده ونغز نيست	بودبوسق كندرومغز نيست [١]

ومن بنده كه بقلت بضاعت مقرم وبعدم استطاعت قائل ومعترف درمبدأ حال كه ازحضرت سلطنت لازالت مخضرة الارجاء مخضلة الانحاء بتصدير اين مآثر وتحرير اين مناقب ومفاخر مشار ومأمور شدم خواستم كه مضمون كتاب بزبان تازى تقرير كنم وحاصل ماقى الباب بعبارت عربى موشح سازم واين عروس‌را دركسوت عراق جلوه‌دهم وطر ازآن بنقش حجاز معلم ومزين كردانم تاعاشقان ابكار افكار درمشاهدهٔ جمال

[١] (كاندورو) يازلمسى دها مناسبدر

اوحيران مانند وزبانهاى اولوالابصار بر حسن وشمائل اووان يكاد خوانند وبدانندكه مرغان چمن بلاغت‌را زبانى ديكر است وچابك سواران مضمار فصاحت وحصافت‌را ميدانى ديكر ونه هركه بتكلف تركيبى برهم بندد اورا سخن ورخوانند ويا هركه بسريش وسوزن تأليفى برهم چسباند اورا فصيح وبليغ شمارند

واين داعيه بوراى بزركوار خدايكانى سلطانى ثبت‌الله دعائم الاسلام بسيفه وسنانه كه مطرح شعاع حق ويقين است مقبول وپسنديده افتاد ودرضمير منيرش كه مشكل كشاى عالم غيب وشهادت ثابت وجايكير آمد

اماچون جمهور اهالى ممالك روم بزبان پارسى مايل وراغب بودند واغلب سكان وقطان آن بلاد بلغت درى قائل وناطق وجميع امثله ومناشير ومكاتبات ومحاسبات ودفاتر واحكام وغيرآن بدين لغت مستعمل ومتداول ودواعى وخواطر همكنان بنظم ونثرپارسى مصروف ومشغول

مبنى برين مصلحت فرمان مطاع لازم‌الاتباع لازال نافذافى‌الاصقاع بر انجمله بارز شدكه اين كتاب بزبان پارسى مسطور كردد واين درى طرى درسلك عبارت درى انتظام پذيرد تافوائد آن ميان خاص وعام شايع ومستفيض شود ومنافع ومستودعات آن جمله‌را مفهوم ومستفاد كردد

پس بحكم اضطرار ازعبارت عربى كه لغتى فصيح ومجالى فسيح ومرتعى مريع ومنبعى نجيع دارد وبشواهد قوارع قرآن وبدايع تبيان برجميع لغات بنى آدم غالب وراجح تنزل كردم ومضامين آن درسياق پارسى كه بركت حروف وثقالت الفاظ وخشونت منهج وضيق مدخل ومخرج معجم ومبهم است وقلت اهبت وعدت آن ازعدت وجوه ظاهر وباهر آوردم

وشبهت نيست كه لغت عجم قياس بالغت عرب ضبط ونسقى ندارد ودر ميزان اعتبار واختيار نسبت باآن وزنى نيارد وتازى‌را سرمايه فراوان ودستكاه بى پايانست كه يك لفظ ازو درازاى معانى متعدد موضوعست وبريك معنى الفاظ مترادف وارد تااكر خواهندكه معانى بسيار درالفاظ اندك درج كنندكه آنرا بلاغت خوانند آن مقصودباسهل انواع واكمل اوضاع تيسير پذيرد وبرعكس اكردريك معنى معين تراكيب متلون بظهور رسانند تكرار واقع نشود وملالت وسآمت لازم نيايد

وهركرا چشم بصيرت ازغشاوهٔ حسدخالى باشدوچشمهٔ طبع از كدورت غلظت وبلادت

صافى داند كه چه‌مقدار سرمايه بايد تاسخنى چنين پرداخته شود وچندكونه مهارت وحذاقت حاصل تاعبارتى مثل اين بركار نشيند وعرايس اين پرده هرچند اززيور صنعت ورعونت عاطل چه‌مطبوع وشيرين‌تند وجواهر اين درج اكرچه ازسلك نظم منخلع چه‌لطيف وموزون

شعر

كلماتى قلائد الاعناق　　سوف تفنى الدهور وهى بواق
دل فيها الذهن‌ا لجلى بالفا　　ظِ رقاق على معان دقاق
مونس مطمع قريب بعيد　　فهى انس المقيم زاد الرفاق

ومن‌بنده درحسن تركيب اين تأليف وتهذيب اين تلفيق رنجها برده ام وخونها خورده وروزها بشب برده وشبها بروز آورده وطرفى ازعمر عزيز وروزكار شريف بران خرج كرده وبتاريخ مجرد وقصهٔ بسيط كه مستلزم ملال وكلال ومقتضى نبوت وكبوت طباع وخواطر تواندبود اكتفا نموده ومطالع ومقاطع هرفصل‌را ازبزم ورزم بتشبيبات رايق وتذنيبات لايق ازمواعظ بليغ ونصايح وجيز ولطايف مهذب ونكات مستعذب كه موجب انبساط روح وانشراح قلب ورغبت قارى وشوق متأمل باشدمصدر ومذيل ساخته ومضمونات هريك‌را بغرر آيات بينات ودرراحاديث سيدكائنات وكلمات خلفاى كبار ورقايق مشايخ بزركوار ونوادر حكما ولطايف شعرا وامثال قدما واقوال فصحا وبلغا نظماً ونثراً دردولغت تازى وپارسى موشح ومقيد كردانيده

بروجهى كه هرطائفه‌را ازطوائف مردم دروحظى تواندبود　　وهرطبقه‌را ازطبقات الناس ازوقسطى ونصيبى مثلا ملوك وسلاطين واصحاب سيف‌را درقوانين شهريارى وآيين جهاندارى وحسن سيرت ولطف شيمت واصدار وايراد بزم ورزم وحردو طرد وعدل ونصفت وسكون وحركت وآداب تصوير وتقدير آن‌ووزرا وامرا وارباب قلم‌رادرقواعد تدبير مملكت وتنسيق امورعظام وتنظيم مصالح خواص وعوام وحل وعقد وقبض‌وبسط قضايا ومهمات ملك وملت واستنباط احكام ومناشير ومنشآت ومكتوبات ومراسلات ومخاطبات وسلطانيات واخوانيات وغيرآن　　وزهاد وعبادرا درشرائط صلاح وسداد ولوازم عزلت وقناعت وتوكل‌وتبتل‌وامور واركان آن واهل‌معاشرت ومعاقرت‌رادرطريق

عيش وعشرت‌وبزم ساختن ومجلس پرداختن ورسوم‌مصاحبت وممالحت ومنادمت‌ومفاكهت وفنون محاورات ومحاضرات ولوازم اكل وشرب ونشست وخاست وآنچ بدان مانَد مرشدى‌حاذق‌ومشير ومذكرى صادق‌باشد وهرصنف‌را ازين اصناف درصنعت‌خودبصارتى كامل ومهارتى شامل بخشد

شعر

كلامى غنى عن لحون تزينه　　له معبد عن نفسه ومخارق
كلامى الذى يعنوله كل سامع　　ويهواه حتى فى‌الخد ورالعواتق
لكل امرئٍ فيه نصيب وحصة　　يلايم ما فى طبعه ويوافق
يغنى به الندمان وهو فكاهة　　ويورده الصوفى وهو رقايق
به‌يقتضى الحاجات من هوطالب　　ويستعطف‌الاحباب من هوعاشق

وباوجود بذل مجهود وصرف موجود وسعى وافر وجهد وافى سرخجالت درپيش دارم وسنك دهشت برسينهٔ ريش‌ولرزه برپا ورعشه براعضا كه اين بضاعت حقير بدان حضرت خطير چكونه برم وبرقصور وتقصير درين تحفهٔ فقيرچه عذر آورم　　ودر موقفى كه سحبان باقل وصابى ناقلست چه‌سخن پردازم ودرباغى كه بلبل ابكم وقمرى اعجم چه‌دستان سرايم　　اكر ازنظم كويم تراشيدهٔ آن‌طبع كوهرباراست　　وكرازنثر پاشيدهٔ آن كلك شكر نثار

فارسيه

هرچه انديشه كنم هست ترا آن بكمال　　وان كدام آيت‌لطفست‌كه درشان تونيست

امابدان خشنودم‌كه اكرنقدم سقيم است غريم كريم است واكر متاعم ناسزاوار معامل بزركوار ازغث وثمين مافارغست وازمدح وآفرين‌بى نياز　　عمل‌بروفق فضل واحسان خودكند نه‌برحسب‌كار وكردارما وكرم درخورد همت خود نمايد　　به‌باندازهٔ روز وروز كارما

للمؤلف

عزيز ارچه نقدت سراسر هباست　　ولى ديدهٔ پاك بين كيمياست
اكرنيك ديد آفرين آورد　　وكربد زلطف وكرم بكذرد

وبااین‌همه امیدوارم که نه‌بس روزکار این کوهر شاهوار که بنور وصفای شاهی مزین است بکوش خاص وعام رسدوعنقریب این‌علم خسروی که بنام‌والقاب همایون‌مطرز بر دوش صدور عظام نشیند ومجالس انس بجمال جهان آرای اومنورشود وچون قدح دردستها وسرود درزبانها سائر ودائر کردد وصیت این‌مقامات وصدای این کرامات ساحت ربع مسکون وعرصهٔ کوه‌وهامون بپیماید وتاانقضای دورعالم وانقراض بنی‌آدم برروی روزکار مخلد ومؤبد ماند

شعر للمؤلف

غرست جدیداً من ثنائك دوحة لذیذاً جناها یستطاب ویستحلی
واجریت‌عذباًمن خصالك‌سلسلاً هنیئا مریئا للشوارب محلولی
وحکت علی‌منوال مجدك سندساً یدوم علی مرالجدیدین لایبلی
عرائس قد حلیتها بنفایس من الدرما ابهی حلاها وماحلی
بدایع معنی یستدل بها علی شمائلك الغر الکرام اذاتتلی
وتصبو الیها کل اروع ماجد ویهتزمن عطف علیها اذاتملی
سیبلغ ماﻻو دعتها من محاسن وفضل وآداب الی‌الملأ الاعلی
لك الامر فاصنع بی کمانت اهله وای جمیل لست انت‌به اولی

رجابحسن شیم پادشاهانه ومکارم ملکانه‌صادق که این‌شکسته بسته بکرم درپذیرد واین یتیمه‌را که بخون جکر پرورده‌ام وبنبات‌حسن‌بر آورده‌در کنف قبول کیرد وبنظرعاطفت مرموق وموموق کرداند

فارسیه

پای ملخی پیش سلیمان بردن عیبست ولیکن‌هنراست ازموری

وا کردر اجل تأخیری وبرزندکانی مزیدی صورت بندد ومرغ‌روح ازآشیان‌بدن پرواز نکند وترکیب وجود ازیکدیکر متلاشی نکردد درتاریخ باقی سالهای آینده از عهد همایون که بابدمتصل ومقرون‌باد خوض‌نموده هم‌برین منوال درحیز تقریر ومرکز تحریر آورده شود ان‌شاءالله وحده وماشاءالله کان

شعر للمؤلف

بیاراستم خوش یکی بوستان که چینند کلها ازو دوستان
دمادم ریاحین این تازه باغ معطر کند عاشقان‌را دماغ
نه‌سرما بفرسایدش نه‌تکرك نه‌باد خزاز ریزدش باروبرك
بتوفیق دارای فرد وصمد کذشته‌زهجرت‌سنین‌هشتصد
بختم آمداین نامهٔ نامدار که تاروز محشر بود پایدار

ولله‌الحمد اولا وآخرا والصلوة علی رسوله باطنا وظاهرا وعلی آله مصابیح الظلام واصحابه البررة الکرام

وقدوقع‌الفراغ من‌تحریرهذا الکتاب وتمیقه نسخاًعن سواد تألیفه وتلفیقه
بعون‌الله تعالی وتوفیقه ضحوة یوم‌الخمیس من‌غرة‌رجب الفرد لسنة
ثمانمائة الهجریة بدارالعلاء سیواس حمیت عن‌شراوالناس‌علی
یدی العبد المفتقر الی‌الله الحانی علی‌المحسن والجانی
« خلیل السلطانی » کف‌الله‌عن‌السیئات
یدیه وغفرله ولوالدیه ولله الحمد
والصلوة‌علی‌نبیه‌وعلی آله
الطاهرین‌وصحبه
المنتجبین

م م
م

و با این همه امیدوارم که بعد از این روزگار این گوهر شاهوار که بنور وصفای شاهی مزین است بگوش خاص وعام [illegible] که بنام والقاب همایون [illegible] دوش صدور عظام نشیند [illegible] و سرود [illegible] صاحب ربع مسکون [illegible] روزگار [illegible] ومؤید باد

[illegible]

[illegible] اولی

و با حسن [illegible] پادشاهانه [illegible] و این [illegible] قبول کرد [illegible] موفق ومرزوق گرداند

[illegible] ولیکن [illegible]

[illegible] و [illegible] روح از آشیان [illegible] پرواز [illegible] وجود [illegible] تلاش [illegible] در تاریخ [illegible] سالهای آینده از [illegible] انشاءالله وحده وماشاءالله کان

فهرست

فهرست

[۱](مقص سورمك)نه دیمك اولدیغنی بیلمیورم

صحیفه

صحیفه

صحيفه

صحيفه

صحيفه

صحيفه

صحيفه

صحيفه

صحيفه

صحيفه

صحیفه

صحیفه

صحیفه

صحیفه

صحيفه

صحيفه

صحيفه

صحيفه

صحیفه

صحیفه

عرض اعتذار

فهرست پك اوزادی. ممکن که کورنلر ، اوقویانلر بویله‌ده فهرست اولورمی دییه‌جکلر. حقلری وار فقط بن فارسی بیلمینلره ، یاخود آز بیلنلره شو کتابده نه‌وار نه‌یوق هپسنی تورکچه کوسترمك ، آکلاتمق ایستدم. اونکچون اوزاتدم.

دوغریسنی سویلك لازم کلیرسه دیرم که بو فهرست دکل کتابك مختصر ترجمه‌سیدر هم‌ده بونی ترجمه‌شکلنه قویمق پك قولایدر شویله که فهرستده‌کی (کلمسی ، کیتمسی ...) کبی کلمه‌لری (کلدی ، کیتدی ...) صیغه‌سنه چویره‌جك اولورسه‌ق فهرستلکدن چیقار درحال ترجمه اولمش اولور.

عینی عینته ترجمه‌سی معارف وکالت جلیله‌سنك آرزوسنه قالمش برشیدر

برنجی قسم: خصوصی آدلر

خ

د

ذ

ر

ز

س

ش

ص

ض

ط

ع

غ

ف

ق

ك

ل

م

ايكنجى قسم - اضافتلى اسملر

اوچنجی قسم : دولت و حکومت آدلری

دردنجی قسم قوم، قبیله، صنف آدلری

بشنجی قسم : یر آدلری

ب

پ

ت

ج

چ

[١] نجه بوکله شبهه‌لیدر بر یراسمی میدر یوقسه باشقه برمعناسی‌می وار حل ایده‌مدم الکچوق برمحل اسمی اولدیغنه ذاهب اولدم اونکچون بوجدوله قویدم اصحاب مطالعه‌نك نظردقتنی جلب ایلرم (لمصححه)

ح

خ

د

ر

ز

س

ش

ص

اندرون كتبخانه‌سنده‌كی نسخه‌نك فرقلری

ص	س	
١	٥	(اورا) دكل (او) دركه دوغروسی‌ده بودر. نصل كه حاشیه‌ده طرفمدن بیان ایدلمشدر
١	٦	(ومأمونست) كلمه‌سندن صوكره (وحشمت وشوكتش ازمدت انقضا ومهانت انقطاع وانتها محروس ومأمون) عباره‌سی واردر
١	١٢	(قوالب) یرنده (درقوالب) یازلمشدر كه دوغروسی بودر
١		(نظم) یرنده (فارسیه) كلمه‌سی وار
		بونسخه‌ده بونظم یدی بیتدیر صوك بیتی شودر :
		بنده حسین این قدر هم بعنایت توكفت
		ورنه بیان حد توكس نكندبرین نمط
٢	٣	(نظم) كلمه‌سنك یاننده (للمؤلف) كلمه‌سی وار
٢	١٦	(وتمامی) یرنده (وجملگی) وار
٤	١٧	(ملت) كلمه‌سی یالكز ایاصوفیه نسخه‌سنده وار دیكرلرنده یوقدر
٥	١٠	(قصد) كلمه‌سی " " "
٥	٢٢	ایاصوفیه نسخه‌سنده‌كی (ازمعجزاتست) یرنده دیكر نسخه‌لرده (ازجمله معجزاتست) وار
٥	٢٤	(امین) یرنده (مكین) وار
٦	٢	(وستاركان) دن صوكره (آسمان) كلمه‌سی وار
٦	٨	(خلافته) دن صوكره (وملكه وسلطانه) وار
٦	١٣	(عزمن قائل) یرنده (وهو اصدق القائلین) وار
٦	١٥	(وتعبیر) یرنده (وتعبیر از سلطان) وار
٦	١٨	(مقدور) یرنده (بقدر) وار
٦	٢٠	(دولتیار) یرنده (شریعت شعار) وار

ص	س	
٦	٢٢	(لوازم) یرنده (فرائض وجملهٔ لوازم) وار
٧	١	(شحنا) دن صوكره (وبغضا) وار
٧	٢	(موقوف) دن صوكره (ومقصور) وار
٧	٤	(بخیر) دن صوكره (وسعادت) وار
٧	١١	(ظاهر) دن صوكره (وباهر) وار
٨	٣	(الیه) یرنده (علیه) وار
٨	٤	(حازالكمال ...) نظمنك اوستنده (شعر) كلمه‌سی وار
٨	٢٣	(وعلایم) یرنده (معالم) وار
٩	٤	(بروق) یرنده (رجوم) وار
١٠	٧	(شعر) كلمه‌سنك یاننده (للمؤلف) قیدی وار
١٦	١٥	(عبره) یرنده (شیوه) وار
١٦	١٥	(ناتوبت جهان داری) یرنده (ناتوبت شهریاری وعهد جهاندری) وار
١٦	١٦	(زاده) یرنده (زادهٔ اعظم) وار
١٦	١٦	(ختم ...) یرنده (انار الله برهانه)
١٦	١٧	(دردست كرفت) یرنده (دردست اختیار وقبضهٔ اقتدار آورد) وار
١٦	١٩	(ورأی) یرنده (واصابت رای) وار
١٧	١	(موسوم) دن صوكره (ومتصف) وار
١٧	٢	(عاطل) دن صوكره (وعاری) وار
١٧	٦	(دولت) دن صوكره (وملت) وار
١٧	٩	(المأوی) دن صوكره (واعز مأمن ومثوی) وار
١٧	١١	(وفساد) دن صوكره (جوروبیداد) وار
١٧	١٥	(راقمه) دن صوكره (وانطفای آن نائره) وار
١٧	١٦	(شد) دن صوكره (وقیامتی دیكر برخاست) واردر
١٨	٧	(صوك كلمه‌دن صوكره (اذا ذهب المميز هلك المبرز) عباره‌سی واردر
١٨	١١	(بودم) دن صوكره (ودران واقعه متأسف) عباره‌سی واردر
١٨	٢٠	(بزركوار) دن صوكره (ذات ملكی شعار) وار

ص	س	
١٨	٢٣	(کردانیدم) یرنده (ساختم) وار وبوندن صوکره (واعبای علائق وعوائق ازدوش بینداختم) عباره‌سی وار
١٩	٥	(می بود) دن صوکره (وآن مرام درحجاب‌تعذر متراخی) عباره‌سی وار
١٩	١٢	(بایران) کلمه‌سندن اول (کرة بعد اخری) وار
٢١	١١	(الکور) دن صوکره (والفور بعدالفور) وار
٢٢	٢	(بزاوایای حاده) یرنده (تحت الارض) وار
٢٢	٨	(غربیان) کلمه‌سی یوقدر
٢٣	١٥	(خودرا) دن اول (کیف ماکان) کلمه‌سی وار
٢٣	١٥	(مضیق) یرنده (بادیه) وار
٢٣	١٥	(حایری) یرنده (حسین) وار
٢٣	١٧	(مطهر) دن صوکره (وتربهٔ معطر) وار
٢٣	١٨	(ضریح) دن صوکره (مبارك) کلمه‌سی وار
٢٣	٢٠	(ماندم) دن صوکره (ومدت چهار ماه درملازمت صحبت اوبسر بردم) عباره‌سی وارکه مهمدر
٢٤	٣	(بوم) دن صوکره (شوم) وار
٢٤	٨	(نزدیك) دن صوکره (والوقت سیف) وار
٢٤	١١	(بل) یرنده (و) وار
٢٥	١	(پرده) یرنده (غشاوهٔ سیاه شب) وار
٢٥	٢	(بسته) یرنده (بست) ، (مانده) یرنده (ماند) وار
٢٥	١٠	(برخاستم) دن اول (علی‌الفور) وار . (وستره) یرنده (پردهٔظلمانی) وار و (ازراه) یرنده (وبعداز استراحت چند روزه ازراه) وار
٢٥	١٣	(بنیانها) یرنده (وارکانها) وار
٢٧	٧	(البضاعة) دن صوکره (فی‌الصناعة) وار
٢٧	١٨	(بی دریغ) دن صوکره (ومستغرق مرحمت نامحدود) وار
٢٨	٦	(رباعی) نك ایکنجی بیتندن صوکره کلن (ودائما ...) سطرندن اول

ص س

شو عباره وار : (اما مالا یدرك کله لایترك کله اکر دست از خدمتی شایسته قاصر است زبان برمدح وثناقادراست واکر استطاعت عبودیتی لایق‌متعذر مواظبت برشکر وسپاس میسر)

ص	س	
٢٨	٧	(بالمیامن والاقبال) یرنده (بسعادةالدین والدنیا) وار
٢٨	١٠	(مقاولات) دن صوکره (ومحاضرات) وار
٢٨	١٤	(تقیل برسوم وعادات) یرنده (اقتدا برسوم حمیده وعادات جمیلهٔ) وار
٢٨	١٥	(نمایند) دن صوکره (وآنرا دستور امور معاش ومعاد خود سازند) عباره‌سی وار
٢٨	١٩	(وارداتی) یرنده (وبی ارادتی) وار
٢٩	٣	(ومعترفم) دن صوکره (وازان‌منهل عذب ومشرب شیرین مستفیض ومغترف) عباره‌سی وار
٢٩	٥	(ورخ می‌دهد) یرنده (ورخ طرح می دهد) وار
٢٩	٥	(عذرا می برد) یرنده (ده خصل می دهد) وار
٢٩	١١	(این امر) یرنده (این امرخطیر) وار
٢٩	١٤	(چنانك می‌باید) یرنده (بخته وبرداخته) وار
٢٩	١٩	(چه آرد) یرنده (چه‌دارد) وار
٣٠		(٥ ، ٦ ، ٧ ، ٨ ، ٩ ، ١٠) نجی سطرلردن عبارت افاده‌نك یرنده شو افاده وار :

(ای عزیز سالها فضل وهنر آموختی جزآب دیده وخون جکرچه برك اندوختی وعمری بنظم ونثربسر بردی غیرازحرمان عاجل وخسران آجل چه‌نوا حاصل کردی برمحك معانی تمام عیاری اماچه سود چون از نقد خود نصیب نداری ودرقسم ادب صاحب نصابی لیکن‌چه‌فائده چون ازان بهره‌نمی یابی شمع صفت لب سرین [١] زبانی کشودی جزاشك‌سرخ وروی‌زردچه‌یافتی‌وچون‌عود آوازه‌بخوش‌نفس‌برآوردی

[١] یاکلیش برکلمه‌در دوغروسی بلکه (بشیرین) اوله‌جقدر (لمصححه)

ص س

جز زخمهای پیاپی بر سینه چه خوردی شور بخت خود وبد عهدی.
روزکار می‌دانی وباز قصه‌می خوانی مکر هنوز بطالع خود درکانی)،

٣١ ١٢ (جهان فروشست) یرنده (آفاق فرونشاند) وار

٣٢ ٢ (کوته نظر) یرنده (کوته نظران) وار

٣٢ ١١ (وعجم) دن صوکره (چون برین مفاخر جلیل ومآثر جمیل اطلاع یابند) عباره‌سی وار

٣٢ ١١ (این) یرنده (آن) وار

٣٢ ١٢ (دستور) یرنده (قدوهٔ امور) وار

٣٢ ١٢ (وقانون) یرنده (واسوهٔ) وار

٣٢ ١٣ (اقتدا ... کنند) یرنده (اقتباس ازین مقامات مرضی وکرامات مرغوب نمایند) وار

٣٣ ٤ (بالنبی) دن صوکره (المختار) وار

٣٣ ١٣ (بقاست) یرنده (بقای هرموجودست) وار

٣٣ ١٣ (شود) دن صوکره (وبیمامن این تظاهر وتناصر سلسلهٔ کائنات متصل ومتسق ماند) عباره‌سی وار

٣٣ ٢٠ (وسلسلهٔ) یرنده (وبدین علت سلسلهٔ) وار

٣٣ ٢٠ (کردد) دن صوکره (ونظام امور منحل شود) وار

٣٥ ١٤ (واستیلا) دن صوکره (وقهر وقسرودق وکسر) وار

٣٥ ١٦ (ونطاول) یرنده (وانقلاب) وار

٣٥ ١٧ (وخیانت) یرنده (وقذارت) وار وبوندن صوکره (وتصاول وتطاول) وار

٣٥ ١٨ (واجناد) یرنده (واتباع واجناد) وار

٣٦ ١ (لاجرم) یرنده (پس لاجرم) وار

٣٦ ١ (بمکانت) یرنده (بوساطت) وار

٣٦ ٣ (وامور درمواقع) یرنده (وحقوق درمراکز) وار

٣٦ ١٩ (جامع است) یرنده (حاوی وجامع است) وار

ص س

٣٧ ٣ (ظاهر است) یرنده (ازعدت وجوه ظاهر وباهراست) وار

٣٧ ٢٠ (اوضاع) یرنده (امور) وار

٣٧ ٢٣ (مطعون) دن صوکره (ومعنون) وار

٣٧ ٢٣ (تتبع) یرنده (متابعت) وار

٣٧ ٢٤ (درضمائر) یرنده (درسرائر وضمائر) وار

٣٨ ١ (چه) یرنده (و) وار

٣٨ ٧ (مریض) یرنده (علیل) وار

٣٨ ٨ (بکرد) یرنده (بغور) وار

٣٩ ١ (حلیفا) یرنده (انیسا) وار

٣٩ ٤ (ثوت فیه) یرنده (المه) وار

٤٠ ٤ (هاماة) یرنده (هامات) وار . بن‌ده حاشیه‌ده یازمشدم

٤٠ ١٣ (المقاصد) یرنده (الامانی) وار

٤٠ ٢٢ (من‌السما) یرنده (وفضله) وار

٤١ ٣ (من اعرج) یرنده (من ناقص) وار

٤١ ١٨ (جمهور) یرنده (مصالح جمهور) وار

٤٣ ٩ (راحلهٔ) یرنده (غارب) وار

٤٣ ١٢ (غیب) یرنده (حیات) وار

٤٥ ١٠ (مشارالیه) یرنده (مقتدا ومشارالیه) وار

٤٥ ١٠ (کشت) کلمه‌سندن صوکره شوبیت وار : بیت
لوکان امواه‌البحار مداده نفدالبحار وفضله لاینفد

٤٦ ٦ (متصدی) یرنده (مباشر) وار

٤٨ ١١ (وجوبی) دن صوکره (برامور امکانی) وار

٤٩ ٢٣ (باشد) دن صوکره راغب پاشا واسعد افندی واندرون نسخه‌لرنده شوعباره وار : (واما فضیلت وبرکت ماه ذی‌الحجة الحرام وعید اکبر چنانك ذکر رفت نامحصور است ودرنص تنزیل مأثور ومذکور)[١]

[١] مع‌مافیه بوعباره اولمسه اوله‌بیلور چونکه بوصحیفه‌نك ایکنجی سطرنده‌کی عباره بوندن مغنیدر (لمصححه)

ص	س	
٥٢	٢	(درجز وقران) دن صوکره (وجزوقران) وار
٥٢	١٠	(طالع اند) دن صوکره (ودرجهٔ طالع) وار
٥٥	٤	(موسوی) یرنده (موسی علیه‌السلام) وار
٥٩	٤	(وتهدید) یرنده (وتشدید) وار
٦٧	٦	(قوت) دن صوکره (وقدرت) وار
٦٧	١١	(نجیح) دن صوکره (واهتمام) وار
٧٠	١٤	بوسطر شویله‌در: (وچون آن‌مقصود بحصول پیوست دروقت‌معاودت زیارت‌حرم بیت‌المقدس کرة بعدالاثنتین‌دریافت‌وازانجا متوجه‌دمشق‌شد)
٧١	٤	(النفس) یرنده (والنفس) وار
٧١	٥	(ویغش) یرنده (ویغص) وار
٧١	١٠	(وکدام) کلمه‌سندن اول (اگرچه مصیبت موجع ورزیت مفجع بود وواقعه هائل وحادثه طائل) عباره‌سی وار
٨٤		برنجی شعر عربینك یرنده شو (فارسیه) وار :

صاحبا عمر عزیزست غنیمت دانش کوی خیری‌که توانی ببر ازمیدانش
مقبل امروز داد ودرد دل ریش [١] که‌پس‌ازمرك‌میسرنشوددرمانش
دولت‌باد[٢]وکرازروی‌حقیقت‌خواهی دولت آنست‌که محمود بود پایانش

ص	س	
٨٦	١	(درمحلها) یرنده (درمحلتها) وار
٨٦	١٥	(اشتغال) یرنده (اشغال) وار
٩٢	١٠	(هویدانه) دن صوکره (زال سرجهم عن‌المعد) عباره‌سی وار
٩٣	٧	(می‌سوخت) دن صوکره (ومی ساخت) وار
٩٥	١٥	(ومصلحت) یرنده (مصلحت) وار
١٠١	١٧	(بخشد) دن صکره (لاعلی ولالی) عباره‌سی وار

[١] بو مصراع سقامتلیدر دوغریسی بلکه شویله اوللیدر :
مقبل امروز دواساز بدرد دلریش
[٢] (باد) یرنده (یار) اولسه دها مناسب اولوردی

ص	س	
١٠١	١٤	(کریخته) دن صکره (آهوصفت) وار
١٠١	١٥	(بر فتراك) دن اول (بعلت صید) وار
١٠٣	٢	(حال) یرنده (رجال) وار
١٠٩	١٣	(ابو) یرنده (ابی) وار
١٠٩	١٧	(فتنهٔ) یرنده (فتنه) وار
١٢١	١٩	(واتحاد) دن صکره (وتمهید قواعد خلت وداد) عباره‌سی وار
١٢٣	٥	(امیر ماراکه) یرنده (علی‌بك‌راکه) وار
١٢٤		برنجی (فارسیه) نك یرنده شوبیت وار :

ای که کارهمه ازلطف‌وکرم‌می سازی. وقت‌آنست‌که باسوختکان‌پروازی

ص	س	
١٢٤	٢٠	(الاکوز) یرنده (الاکوزیان) وار
١٢٦	١٤	(متحد) دن صوکره (نه) وار
١٢٩	٢٠	(درم) یرنده (ندم) وار
١٢٩	٢٣	(فصول) یرنده (نصیحت) وار
١٣٧	٤	(فانت) یرنده (فانك) وار
١٣٨	١٤	(اذنین) یرنده (الاذنین) وار
١٤٨	٨	(ازدیوان) دن اول بر (که) وار
١٥١	١٦	(او) یرنده (علی بك) وار
١٥٨	٥	(خلق) دن صوکره (وجلافت وجود) وار
١٥٨	١٣	(نکفتی) دن صوکره (ویك‌قدم بروفق مراد اونهادی) عباره‌سی‌وار
١٥٨	١٤	(ناهمواری) دن صوکره (وجکر خواری) وار
١٥٨	١٤	(احتمال) دن صوکره (واصطبار) وار
١٥٨	١٦	(جلافت) یرنده (شدائد) وار
١٥٨	٢٠	(مصادقته) یرنده (مصادفته) وار
١٥٩	١٩	(واذناب) دن اول (واعقاب) وار
١٥٩	٢٠	(مترادف) دن صوکره (ومتعاقب) وار
١٦٠	١١	(شما) دن اول (پیش) وار

ص	س	
١٦٠	١٩	(بقعه) يرنده (امانت) وار
١٦٠	١٩	(اينبك) كلمه‌سى (اينه بك) شكلنده يازلمش
١٦٢	١٣	(يافتند) دن صوكره (وما كان الله ليعذبهم وانت فيهم) وار
١٦٣	١٢	(كارزار) دن صوكره (برايشان فرستدتا) عباره‌سى وار
١٦٣	١٢	(ايشان‌را) يرنده (همكنان‌را) وار
١٦٤	١٦	(جسر) دن صوكره (فرات) وار
١٦٥	٥	(راند) دن صوكره بر (و) وار
١٦٥	١٩	(فتح) دن صوكره (وفيروزى) وار
١٦٨	٢	(دراستخلاص) دن اول (على‌بك واركان دولت) عباره‌سى وار
١٧٥	٢١	(همين) دن صوكره (كه اقترب للناس حسابهم وهم فى غفلة معرضون) وار
١٧٨	٤	(ورفتن) يرنده (ومردن) وار
١٧٨	١٨	(شد بر شاح بيد) يرنده (بر اغصان بيد) وار
١٨٠	٢٦	(اثنين) يرنده (اثنتين) وار
١٨١		(ايكنجى شعرك يرنده شو بيت وار
		نسيت وانكرت الذى كان بيننا كأن لم يكن بينى وبينك معرفه
١٨٣	٣	(ايشان) دن صوكره (ازتناول اين مقصود كوتاه كردد وچشم آرزوى ايشان) عباره‌سى وار
١٨٣	٣	(از ادراك) يرنده (از احساس) وار
١٨٣	٨	(وولايت‌را) يرنده (وجماهير ولايت را) وار
١٨٤	١٢	(استجلاب) دن صوكره (خواطر) وار
١٨٥	٣	(ولايحيق) آيت كريمه‌سنك يرنده (سيصيب الذين اجرموا صغار عندالله وعذاب شديد بما كانوا يمكرون) آيت كريمه‌سى وار
١٨٥	٨	(كذارمو) دن صوكره (تدبيركار او) وار
١٨٦	٧	(ونشستن امارت) عباره‌سى يوقدر . مناسب اولان‌ده بودر. چونكه اشاغيده كليور
١٨٨		(شعر) ك يرنده شو بيت وار

ص	س	
		انى ارى فتنة تغلى مراجلها والملك بعدا بى ليلى لمن غلبا
١٨٩	٩	(اين شروطرا) يرنده (دوشرطرا) وار. دوغروسى‌ده بودر
١٨٩		(شعر) ك يرنده شو بيت وار
		لايبلغ الاعداء من جاهل ما يبلغ الجاهل من نفسه
١٩٣	٩	(مرتفع) دن صوكره (ورذائل) وار
١٩٣	١٩	(دست بردى) دن صوكره (بليغ) وار
١٩٣	٢١	(مهر) يرنده (مهره) وار
١٩٤	٢	(آنكاه) دن صوكره (سلطان) وار
١٩٤	٢	(كفت) دن صوكره (صلاح درآنست كه) وار
١٩٤	١١	(چون) دن اول (واو) وار
١٩٦	١٩	(دولاب) دن صوكره (وخرخراس) وار
١٩٩		(شعر) ك يرنده شوبيت وار
		يخفى العداوة وهى غير خفية نظر العدو بما اسر يبوح
٢١٧	٢٢	(چابجمال) يرنده (چابچمال) وار
٢١٠	٣	(مشفق است) يرنده (متفق است) وار
٢١٠	٣	(چه‌دران) دن اول (ومددى مرا ظهير ومعاون) وار
٢١٠	١٨	(نكردى) دن صوكره (وشرط بجاى نياوردى) وار
٢١٣	٦	(الصحيفة) يرنده (الصحف) وار
٢٢٢	٧	(مرسوم) يرنده (موسوم) وار
٢٢٥	٧	(وطغيان)دن صوكره (وبغى وعصيان) وار
٢٢٥	١٨	((جهيدند) يرنده (رقصيدند) وار
٢٢٩	١٧	(ازان) دن صوكره (محنت) وار
٢٢٩	٢٧	(مرضيست كه) دن صوكره (نفس‌را) وار
٢٣٣	٤	(كردانيده) دن صوكره (وبرقول وفعل تو اعتماد كرده) عباره‌سى وار
٢٣٣	١٣	(اطلاق كرده) نك يرنده (ازبند خلاص داده) وار
٢٣٧	١١	(امروز) دن صوكره (درممالك روم) وار

ص	س	
٢٣٧	١٢	(درتوقات او) یرنده (درتوقاتست واو) وار
٢٥٦	٤	(شكایتی) دن صوكره (ونكایتی) وار
٢٥٨	٢٣	(جمی) دن صوكره (از) وار
٢٥٩	١٢	(علی بك) یرنده (علی پاشا) وار
٢٥٩	١٥	(سطر باشنده‌كی (و) حرفندن صوكره (آن جاهلان بدبصیرت وطاغیان بی بصیرت) عباره‌سی وار
٢٦٩	٢٣	(ذولقادر) یرنده (دولقادر) وار
٢٧٢	١٨	(والذین ...) یرنده (قل اعملوا فسیری الله عملكم) وار
٢٧٦	١٠	(این‌فتنه) یرنده (این فتنها) وار
٢٧٧	١٠	(وازجمله) یرنده (وازجملهٔ) وار
٢٧٧	٢٣	(یاازبرای) ده‌كی (یا) یوقدر
٢٧٩	٦	(وقلهٔ) یرنده (وقلعهٔ) وار
٢٨١	٢٠	(وقتل) دن صوكره (وسیاست) وار
٢٨٢	٢١	(تغای) كلمه‌سی (طغای) شكلنده یازلمش
٢٨٥	٣	(درمیان) دن صوكره (مَن وایشان) وار
٢٨٥	١١	(داشت) یرنده (می‌ورزید) وار
٢٨٦	١٥	(خواهر) یرنده (خواهران) وار
٢٩٠	١٥	(آنكاه) دن صوكره (فرمان دادتا) وار
٢٩٠	٥	(برادرش) یرنده (برادرش‌را) وار
٢٩١	٨	(سیواس شد) دن صوكره شو بیت وار كم ضاحك والمنایا حول حجرته ... لوكان یعلم غیبا فاظ من كمده
٢٩١	١٥	(شناخت) دن صوكره ... شو مصراع وار كان الامیر فصار كلب الحارس
٢٩٢	٧	(جرأت) دن صوكره (ووقاحت) وار
٢٩٣	٢٧	(بر قصد) دن صوكره (وحصد) وار
٢٩٥	١٨	(سمین) یرنده (فائه) وار
٢٩٥	١٨	(ثمین) یرنده (فاخر) وار

ص	س	
٢٩٥	٢١	(آدینه) یرنده (آذینه) وار
٣٠٢	٢٠	(او) یرنده (قسطمونیه) وار
٣٤٢	١٧	(ودرمراجعت) یرنده (ودروقت مراجعت) وار
٣٤٧	١٧	(بمعتمد) یرنده (معتمدان) وار
٣٥٩	٨	(ریخت) یرنده (انداخت) وار
٣٦٢	٤	(جكنم) یرنده (چكنم) وار
٣٦٥	١٢	(طرابلوس) كلمه‌سی (طرابلیس) شكلنده یازلمش
٣٦٦	٥	(بشته) یرنده (پشته) وار
٣٦٩	١١	(قوینلو) كلمه‌سی (قویونلو) شكلنده یازلمش
٣٨٣	٢٠	(شماست) یرنده (رسول خداست) وار
٣٨٦	١٥	(سین) یرنده (مبین) وار
٣٩٣		(صوك سطرده (طمع) دن اول (اكنون) وار
٣٩٦	٧	(ونكات) یرنده (نكاتی چند) وار
٣٩٦	٩	(افكار) یرنده (فكار) وار
٣٩٦	١٧	(بعبارت) یرنده (بعبارتی) وار
٣٩٨	٢٠	(سمین) یرنده (خوب) وار
٣٩٨	٢٠	(ثمین) یرنده (مرغوب) وار
٤٠٣	٢٠	(دران) دن صوكره (بادره) وار
٤٢١	١٢	(باوره) یرنده (پاوره) وار
٤٤٩	٢٦	(كرد) یرنده (فرمود) وار
٤٥٠	٢	(از ارتكاب) دن صوكره (این مهانت واقتراف) وار
٤٥١	٢٢	(ولشكر) دن صوكره (چنانكه بسائرملوك اطراف نوشته) عباره‌سی وار
٤٥٥	٣	(بخطاب) یرنده (بخطابات) وار
٤٥٥	١٩	(طاق) یرنده (طاغ) وار
٤٦٢	٢٠	(كردند) دن صوكره (وهریك بطرفی بیرون رفتند وپدر بفرزند وبرادر ببرادر التفات نمی كند) وار
٤٦٤	٢١	(طاق) یرنده (طاغ) وار
٥٢٥	٢١	(كریز بای) برنده (كریزپای) وار

نقطه‌سی، حرفی ایی چیقمامش اولان کلمه‌لر

ص	س		
١	٦	الذی	اوله‌جقدر
١	١٣	والنهار	»
٥	٨	انبیا	»
٦	٤	اقر	»
»	٩	ناموس	»
»	١١	کریم	»
٨	١٨	جهانداری را	»
١٠	١٥	نام	»
١٦	٢٢	المنیة	»
١٨	٣	فی المیزان	»
١٩	١٠	یسفکن	»
٢٠	٥	الکرام	»
٢١	٤	رفت	»
٢٤	٦	وعزیمتی که	»
»	٧	قربست	»
»	١٠	عزیز	»
٢٦	٨	یوحی	»
»	١٤	بیانش	»
٢٧	١	سیوف	»
»	١٣	الطلاقة	»
»	١٨	ولایح	»
٢٨	١٧	لقدکان	»
»	٢١	بلیغ	»
»	»	شهید	»
٢٩	٧	حیرت	»
»	٩	المجد	»
»	٢٣	السهام	»
٣١	٧	زمانا	»

ص	س		
٣١	٩	سؤال	اوله‌جقدر
»	١٢	بآب	»
»	٢٣	باز	»
٣٣	٢٠	آید	»
٣٤	٢١	بجز	»
»	»	لقبش	»
٣٥	٣	ورشاد	»
٣٦	٣	نامور	»
»	٩	خاتمت	»
»	١٠	سازد	»
»	»	تفریق	»
»	١٣	مفازة	»
»	»	وجود	»
»	١٦	حیز	»
»	١٨	وجود	»
»	٢١	الاطاع	»
٣٧	٤	تدبیر	»
»	٦	البیان	»
٣٨	٣	ومقابح	»
٣٩	٢	الانام	»
٤٠	٨	الذیاب	»
»	١٢	مناقبا	»
»	٢٢	واتاك	»
٤٢	١٣	کنیه	»
»	٢٠	سونج	»
٤٥	٥	لمثل	»
»	٢٤	الاصل	»
٤٧	١٢	آسمانی	»

ص	س		
٤٨	١٨	ونمودار	اوله‌جقدر
»	١٩	تحقیق	»
٤٩	٦	دراسها	»
»	٨	ماه	»
»	١٣	اتفاق	»
»	١٥	سعداست	»
»	٢٥	وبکمال	»
٥٠	٥	ومواضع	»
٥١	١٧	شد	»
»	»	میزانست	»
٥٢	١٠	این	»
»	١٣	ونذلاقت	»
»	١٤	وسخی	»
»	٢٣	رفته است	»
٥٣	٣	الدهر	»
»	٩	صدف	»
»	٢٣	یك‌سال	»
٥٦	٩	ازفرجهٔ	»
»	١١	بیدر	»
٥٩	١٣	نظیر	»
٦٢	٩	نبیند	»
»	١٠	غمرات	»
»	»	ماهی	»
»	»	واز تندروی	»
»	١٥	نپیچاند	»
»	»	وچون	»
»	٢٠	پایست	»
٦٣	١٥	ساخته	»
٦٤	١٥	وتبیین	»
٦٦	١٣	تفسیر	»
»	١٦	المتبحرین	»
٦٧	١٣	تااصول	»
٦٩	٢٤	بود	»

ص	س		
٧٠	٦	آفریدکار	اوله‌جقدر
»	١١	من‌اقطاره	»
»	١٤	دریافت	»
»	٢٢	المقربین	»
٧١	٤	الاقدار	»
»	١٥	ربوبیت	»
»	»	عبید	»
٧٢	٢٠	العزاء	»
٧٤	١٥	الآن	»
»	٢٢	الضلال	»
»	٢٣	ومفتتح	»
٧٦	٢	یلتقیان	»
»	١٣	ببیست	»
٧٦	١٦	یعلمون	»
»	١٨	القدر	»
»	٢١	وفاتحهٔ	»
»	٢٣	بی‌تشدید	»
٧٩	٧	ظالمة	»
»	٢٢	واذناب	»
٨١	٨	ووقتها	»
»	٩	بایار	»
»	١٠	نزول	»
»	٢٤	دوغبابی	»
٨٢	٢٠	بیرون	»
٨٣	٥	تاغایتی‌که	»
»	١٨	رؤیت	»
٨٤	٧	وزخارف	»
٨٨	١٦	بروافتاد	»
٩٥	٧	وآغاز	»
١٠٥	١٣	ای‌دوست	»
»	١٤	نپیچد	»
١٠٨	١	تعالوا	»
»	٦	ودست	»

ص	س		
١١٣	١١	واصحاب	اوله‌جقدر
١٢٠	٢٠	الخیر	»
١٢٢	٣	نمی افتاد	»
١٢٣	٢١	مخالف	»
١٢٤	١٢	بپرداخت	»
١٢٧	١٥	نفسا	»
١٣٠	١٠	خانهٔ	»
١٣١	٥	الوس	»
»	١١	خارج	»
١٣٦	٣	رسیده	»
»	»	حدش را نام	»
١٤٠	١٥	سازم	»
١٤٤	٢٣	بمحاصرهٔ	»
١٤٨	١٧	باتفاق	»
١٥٢	٩	یك‌قرن	»
١٥٨	١٤	وشیخ	»
١٥٩	١٤	وباتفاق	»
١٦٣	٨	باران	»
»	١٤	تعیین	»
»	١٦	ومایحتاج	»
١٦٥	٩	می‌بود	»
١٧٣	١٠	وکویند	»
١٧٩	١٠	نبید	»
»	٢٠	بمخیم	»
١٨٤	٩	حسام	»
١٩٤	١٤	اکر کویی‌که	»
٢٠٢	٧	ودواهی	»
»	٩	مؤید	»
»	»	ملتزم	»
»	١٠	عزیمت	»
»	١٢	مؤید	»
٢١٣	١٧	نزدیك	»
٢١٦	١	ازپهلوی	»

ص	س		
٢٢٣	١١	البریة	اوله‌جقدر
٢٣٠	٩	ومقهور	»
٢٣٧	١٠	توقات	»
»	١٢	توقات	»
»	١٩	خیانتی	»
٢٣٨	٧	حسام را	»
٢٣٩	٩	تا	»
٢٤٢	٤	می‌غلتانید	»
٢٤٣	١	مؤید	»
٢٥٠	١٢	تاخت	»
٢٥١	٢٤	والتزام	»
٢٥٢	٤	سپید	»
٢٥٣	١	بپیشانی	»
»	٨	وحید	»
»	٢٥	ازخاك	»
»	»	بهرامشاه	»
»	٢٦	خریده	»
٢٥٥	١	وایشان را	»
»	١٣	وعزیمت	»
٢٦٠	٢	وتزویق	»
٢٦٥	٣	وکوییم	»
»	١٢	ازفتوح	»
»	١٥	عزیمت	»
٢٦٦	٧	وباتفاق	»
٢٧٣	٢	نتواند	»
٢٧٥	٩	پیری	»
٢٧٧	٦	لشکر	»
٢٧٨	١٠	سلطان	»
٢٨٢	٢٥	مؤید	»
٢٨٦	١٧	وبزبان	»
»	١٩	دیوان	»
٢٨٨	٢٦	منهیان	»
٢٩١	٢٤	ببیلاق	»

ص	س		
٢٩٤	٧	معذبين	اوله جقدر
٢٩٥	١٦	يافته	»
٢٩٦	١٥	منهيان	»
»	٢٣	تاراه	»
٢٩٩	٨	تفويض	»
٣٠٥	٤	درپاى	»
»	٢١	واتفاق	»
٣٠٧	١٨	پيش	»
٣٠٨	٢٠	كه	»
٣١٦	١٢	اولاك	»
٣٢١	٥	وتقديم	»
٣٢٥	١٤	سواران	»
٣٢٨	٧	اجازت	»
٣٣٢	٢	هريك	»
٣٣٥	٤	وغريم	»
»	٢٠	پيچيده	»
٣٣٧	٣	التزام	»
»	٥	عزيمت	»
»	١٣	تاج الدين	»
»	٢٠	وينسب	»
٣٣٨	٤	باتوابع	»
٣٤١	١	دلقادر	»
٣٤٢	٢١	بعدازين	»
٣٤٣	١٤	تقرير	»
»	١٥	ومجانبت	»
»	١٩	بر	»
»	٢١	وائتمن	»
٣٤٦	٢١	وامارت	»
٣٤٧	١١	الاثر	»
٣٤٨	٢	بتدبير	»
»	٩	دواى	»
٣٤٩	٢	چاه	»
٣٥١	٦	بى فتور	»

ص	س		
٣٥١	١٦	فتحوا	اوله جقدر
٣٥٢	١٢	وكاوسپرها	»
٣٥٥	١٢	وغريو	»
»	٢١	بروس	»
٣٥٧	٢١	جابى	»
٣٦٣	٢٠	درچم	»
٣٦٥	٣	خسار	»
٣٧١	١٢	كريخته	»
٣٧٢	٥	انداخت	»
»	٧	قياس	»
٣٨٥	٦	بنصايح	»
»	٧	علم	»
٣٨٦	١٧	دولتخواهان	»
٣٨٨	٣	چلبى	»
»	٢٤	ولانسيم	»
٣٩٤	١١	مؤيد	»
٤٠٠	٢٠	سودايى كه	»
٤٠١	٢٣	وديده	»
٤٠٥	١٨	ازكمات	»
٤٠٧	٣	شعار	»
٤١٠	١٢	شعر	»
٤١٣	٢٤	آماسيه	»
٤١٩	٩	آب	»
٤٢٨	٢	نجا	»
»	٦	زمين	»
٤٣١	١٩	مدنى	»
٤٤٣	١١	ازحد	»
»	٢٢	ضلت	»
٤٤٤	١١	الدهر	»
٤٤٨	٥	غزالة	»
٤٤٩	١٩	كردكه	»
٤٥٠	٦	رسم	»
»	١١	وغرق	»

ص	س		
٤٥٠	١٢	واقطار	اوله جقدر
»	١٧	اظهار	»
»	١٨	ومخالفت	»
»	٢١	مخدش	»
»	٢٦	وطلاقت	»
٤٥١	١٣	مفزعى	»
٤٥٢	٢٤	مخالصت	»
٤٥٤	٩	ناتوانى	»
٤٥٥	١٤	ومسلمان	»
٤٥٨	٥	ودر قانون	»
»	١٥	عادل	»
٤٥٩	١٧	عافيت را	»
»	٢٣	داديم	»
٤٦٢	١١	الى الله	»
»	»	بالعروة	»
»	١٣	عزمه	»
»	٢٠	قلاع	»
»	٢١	وطامسه	»
٤٦٣	٤	طامه	»
»	٥	وعزيمت	»
»	٨	مكروهى	»
»	٢١	منحوس	»
»	٢٢	المصير	»
»	٢٣	وفوز	»
٤٦٦	٦	حسن طاغى	»
٤٨٢	٤	افتاده	»
»	٢٠	الظهر	»
٤٨٧	٩	الجاش	»
٤٨٨	٤	تزاحم	»
»	٢٥	عذرا كه	»
٤٩١	٢	اعتزال	»
٤٩٣	١٩	باستفسار	»

ص	س		
٤٩٣	٢٣	دارد	اوله جقدر
»	٢٣	تاراج	»
٤٩٨	١٠	وسنوح	»
٤٩٩	٩	آن	»
٥٠٠	١٦	تقديم	»
٥٠١	٢٤	الله	»
»	٢٥	والرسم	»
٥٠٢	٤	بسطة	»
٥٠٣	٥	بنتايج	»
»	٨	بعروة	»
٥٠٦	١٥	وضجيج	»
٥١٠	٩	طپيدن	»
٥١١	٤	يافته	»
»	٢٦	سراى ومجانيق كه	»
٥١٢	٣	نپيوسته	»
»	٢٣	بروج	»
٥١٣	٦	وان يريدوا	»
»	١٢	وباوجود	»
٥١٤	١٧	متطاول	»
٥١٧	٨	وخيانتى كه	»
٥٢١	١٢	غزير	»
٥٢٨	١٨	قيصريه	»
٥٢٩	١٦	طرابيزون	»
٥٣٦	١٤	عاقلست	»
»	١٧	مغز	»
»	١٨	قائل	»
»	٢٠	بزبان	»
٥٣٧	١٧	ومنبعى	»
٥٤٠	١٢	بدايع	»
»	١٣	ويصبو	»
٥٤١	٤	خزان	»

یاکلیشلرک دوغروسی

ص	س		
٥	٨	لاتفرق	اوله‌جقدر
٥	١٠	قصد وتوجهست	»
١٠	٢	ليعملها	»
١٠	٧	شعر	»
١١	١٢	... (فی البلاد)دن صوکره (بودم) اونودولمشدر	
١٨	١١	بادلی	»
٢٠	١٨	اقداح	»
٢٨	١١	بخطاب	»
٣٠	٢	ولست	»
٣١	١٧	رواۋه	»
٣٣	٣	استوا	»
»	١٦	می کندکه	»
٣٤	٨	وبسطت	»
٣٧	١١	ومنطقه	»
٤٠	٢٢	متواليا	»
٤٢	٢	نفس	»
»	٢٢	الضحی	»
٤٤	٤	المأمون	»
»	١٩	حسن	»
»	٢٢	نامشان شد عود	»
٤٥	٢١	بقيسريه	»
٥٢	٥	اوضاع	»
»	٦	بثبوت	»
٥٣	١١	وتربيت	»
٥٥	٤	سلطانزاده‌الله کرامة	»
٥٧	٥	جريمة	»
٥٩	١٥	بقيمت	»

ص	س		
٦٤	٦	ورادع	اوله‌جقدر
»	١١	نمايند	»
٦٥	١٦	تعرفنی	»
٦٦	٢	درصحبت	»
٦٨	٥	دانده	»
»	»	(مرا) دکل. (مردرا)	»
»	٦	پرسند	»
٦٨	٩	ازاسرار	»
٧١	٩	که آسمان نتواند	»
٧٣	٢٠	آمدن سلطان	»
٧٧	١٩	بك الايام	»
٨٠	١	ظاهر کشت	»
»	٢٤	می زفت	»
٨٢	٢	سپهيست	»
»	٥	فقيردن صوکره نقطه زائددر	
٨٨	٢٣	نمانده بود	»
٩١	١	وعشرت	»
٩٢	٦	نسزد	»
٩٥	٢١	المتندم	»
١٠٠	٧	يکی را	»
»	٩	بفيصل	»
١٠١	٢	وباتفاق	»
١٠٥	١٦	وباوجود	»
١٠٧	٧	کدی	»
١٠٨	١٤	قومی طامع	»
١١٠	٤	يارومی	»
١١٢	٢٣	وآن بقعه را	»
١١٤	١٩	درچاه	»

ص	س		
١١٦	٦	درمزاولت	اوله‌جقدر
١١٩	١٧	بوديم	»
١٢٢	١٣	مى‌كذرانيد	»
١٢٤	١٩	كالباحث	»
١٣٣	٢٢	سلطان‌را	»
١٣٩	١٠	خويش بخواهد	»
١٤٢	٥	السماك الاعزل	»
١٤٨	٣	آن‌ولايت‌را	»
١٥٠	٤	بربساط نشاط	»
»	١٣	وباروبنه	»
١٥١	٧	بفيصل	»
١٥٦	٧	يتحدب	»
»	١٩	اما	»
١٥٩	٣	بلبل‌نۀ	»
١٦١	٦	كه زردوزى	»
١٦٤	١٦	على‌بك‌برسرجسر	»
»	٢٦	مى‌بايدنمود	»
١٦٥	١١	بازپس	»
١٦٩	٧	خورده‌ام	»
١٧٠	١٨	وكفت	»
١٧٢	٧	اعتدال	»
»	»	وانحاى عالم	»
١٧٦	١	بودكه	»
»	»	وباوجود	»
١٧٧	٩	دران‌باب	»
١٨٢	٩	درمجلس	»
»	١٩	كفت	»
١٨٣	٢٥	ولطف	»
١٨٧	١٢	وموالى‌را	»
١٩٢	١٨	شربت	»
١٩٦	»	وفرط‌بسالت	»
٢٠٠	١٤	ودرجايى	»
٢٠٣	١٢	پاك كردانى	

ص	س		
٢٠٧	٦	ورحمت	اوله‌جقدر
٢٠٩	٢٠	سپارم	»
٢١١	٢٢	نمى‌بايد	»
٢١٢	٢١	سرمايى	»
٢١٤	١٤	وبدو نيه	»
٢١٨	١٣	قرابت	»
٢١٩	١٠	كشت	»
٢٢٠	١٦	ومثلا	»
٢٢٥	٣	وآينۀ	»
٢٢٦	١٦	ونمى‌دانستندكه	»
٢٢٨	٢٠	مفاوضات	»
»	٢١	خورده‌بين	»
٢٣١	٢٢	ولامحاله	»
٢٣٢	٧	منحصر	»
٢٣٣	١١	وبتشريفات	»
٢٣٤	١٤	درساقۀ	»
٢٤٤	٢٢	شمارا نيز	»
٢٤٦	٢٥	بااميرزاده	»
٢٤٩	٢٥	دانشمنديه	»
٢٥٠	٣	اى مسلمانان	»
٢٥٢	١٠	نهضت	»
٢٦٦	٢٤	كرده‌باتفاق‌واعتضاده	
٢٧٠	٢٢	مفول	»
»	»	پراكنده اند	»
٢٧٣	٢٠	مصفوفة	»
٢٧٤	١	والمى	»
٢٨١	١١	وبهيچ	»
٢٨٢	٤	ومجموع	»
٢٨٣	١٥	آنجارفت	»
»	»	وفرمان‌داد	»
٢٩٣	٢٧	مكنت	»
٢٩٦	٧	سطرباشنده‌كى‌رافضله‌در	
»	١٦	پيدانشد	اوله‌جقدر

ص	س		
٢٩٧	١٩	واذكروا الله	اوله‌جقدر
٢٩٨	٢٤	ياتسخين	»
٢٩٩	٨	بفضل	»
٣٠٠	١	وبحمدالله‌سلطان‌درجيم	»
٣٠٢	٥	وارزنجانيان‌راشكسته	»
٣٠٧	٩	پيش	»
٣١٣	١٢	برچهرۀ	»
٣٣٧	١٠	ازابواب	»
٣٣٩	١	دوروزه	»
٣٤١	٢٢	وبازركانى	»
٣٥٣	٩	زيادت	»
٣٧٢	١٣	(معاملت)دن‌صوكره‌كى(و) زائددر	
٣٧٤	٢١	احمدبك استفسار اوله‌جقدر	
»	٢٥	(وبران‌جمله‌مقررشد) زائددر	
٣٨١	٦	شبانروز	اوله‌جق
٣٨٢	١٢	اثبات	»
»	٢٠	بونك	»
٣٨٥	١٢	تحت	»
٣٨٦	١١	واستجمام	»
٣٨٨	١٦	دركيفيت	»
٣٨٩	٢٢	(زعم)ايسه‌ده‌نجه(رغم)اولمق‌لازمدر	

ص	س		
٣٩٢	٦	بدان راضى شدكه	اوله‌جق
٣٩٧	٨	باامير احمد	»
٤٠٤	٢٤	ان‌المنية	»
٤٠٨	١٤	مقبول	»
٤١٠	١٨	دردى نهد	»
٤٢٦	١٤	آن اشرار را	»
٤٢٧	٨	وليسوا	»
٤٣٢	١١	آرسلان	»
٤٣٣	١٩	امير سليمان	»
٤٤٥	٢١	كشيد وجهان بفر ...	»
٤٤٦	٢٢	اوكالنار	»
٤٦٠	١٢	عميق	»
٤٦٨	١١	ريح	»
٤٧٨	٩	يحوى	»
٤٨١	١٠	سود	»
٤٨٥	٧	بالجماح	»
»	٢٤	بالميامن‌والنجاح	»
٤٩٣	٧	ويكجهت	»
٥١٣	٥	انفسكم	»
٥١٦	٢٠	وكشته	»
٥٣٠	٢٢	سلطان‌را	»
٥٣٥	١٣	ودرمجالس	»

